

પ્રકરણ - (૧)

“અકાઈદ”

જાહેરાત માટે મુર્તિવાળા કેલેન્ડર

સવાલ:-૧ /૧

લંડનમાં વેપારી વર્ગમાં વરસના અંતે પોતાના ધંધાની જાહેરાત માટે ઈંગ્લીશ કેલેન્ડરો છપાવવાની પ્રથા છે; જેઓ પોતાના ગ્રાહકોને વહેંચે છે; જો મુસ્લિમ ગ્રાહક હોય તો તેને ઈસ્લામિક કેલેન્ડર અને જો હિંદુ હોય તો તેઓના ધાર્મિક અને દેવી-દેવતાઓ વાળા કેલેન્ડર આપે છે. તો એ વિષે શરીઅતનું માર્ગદર્શન શું છે ?

જવાબ:-૧/૧ حامداً ومصلیاً ومسلماً- هوالموفق للصواب

હિન્દુ ધર્મની દેવી-દેવતાઓ વાળા કેલેન્ડરો છાપવામાં અનેક પ્રકારની ખરાબીઓ છે; જે પૈકી એક એ છે કે આ પ્રકારના કેલેન્ડરો છપાવી વહેંચતો રહેશે તો વહેંચણી કરનાર મુસલમાનના દિલમાંથી શિર્ક અને હિન્દુ ધર્મ પ્રત્યેની દુરણા અને હિન્દુ ધર્મની ખરાબી દિલમાંથી નીકળી જશે જેથી હિન્દુ ધર્મની બુરાઈ કરવાનું છોડી દેશે.

બીજું એ કે ગુનાહિત કાર્યોમાં મદદરૂપ લેખાશે; કારણ કે બિન મુસ્લિમ લોકો કેલેન્ડરમાં રહેલ મુર્તિઓના ફોટાઓને પણ નમન અને દીવાબત્તી કરી પૂજા કરે છે; કુઆન શરીફમાં ગુનાહિત કાર્યોમાં મદદ ન કરવાનો સ્પષ્ટ આદેશ ટાંકવામાં આવ્યો છે:

وتعاونوا على البر والتقوى ولا تعاونوا على الاثم والعدوان -

(સૂરઅ માઈદા આયત :૨)

અર્થાત:- સદકાર્યો અને પરહેઝગારીના કામોમાં અરસ પરસ એક બીજાને સહાય કરો, અને ગુનાહિત તથા અત્યાચારના કાર્યોમાં એક બીજાને કદાપી મદદ ના કરો.

ત્રીજું એ કે ફોટા પાડવા અને પડાવવા પણ શરીઅતની રૂએ નાજાઈઝ અને પ્રબંધિત બાબત છે; આ પ્રકારના અનેક કારણોસર મુર્તિવાળા કેલેન્ડરો છપાવી વહેંચવું શરીઅતની રૂએ જાઈઝ નથી. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

ગોકુળ આથમનો મેળો

સવાલ:-૨ / ૨

કોઈ ગરીબ માણસ સુરત શહેરના ગોકુળ આઠમના મેળામાં વેચાતી સસ્તી વસ્તુઓ ખરીદવા જાય તો ગુનેગાર થશે કે નહિ ? કારણ કે ત્યાં મેળામાં સુરત બજાર કરતા સસ્તા ભાવે વસ્તુ વેચાય છે.

જવાબ:-૨/૨ حامداً ومصلیاً ومسلماً- هوالموفق للصواب

બિન મુસ્લિમ લોકોના ધાર્મિક મેળાઓમાં જઈ લે-વેચ કરવું યોગ્ય નથી, તેનાથી બચવું અનિવાર્ય છે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

(અઝીઝુલ ફતાવા: ૧/૭૧૮)

નજરથી બચવા કાળુ ટીકું કરવું.

સવાલ:-૩/ ૩

નાના બચ્ચાને નજરે બદ (ખરાબ નજર)ન લાગે તે માટે ગાલ ઉપર કાળો ટીકો કરવો જાઈઝ છે ?

જવાબ:-૩ /૩ حامداً ومصلیاً ومسلماً- هوالموفق للصواب

જાઈઝ છે. શર્હે સુન્નહમાં હઝરત ઉસ્માન (રદિ.) વિષે બયાન કરવામાં આવ્યું છે કે આપે એક ખુબસૂરત છોકરાને જોયો તો ફરમાવ્યું કે તેની હડપચીના ખાધરા (દાઢીના ખાધરાને) કાળુ કરી આપો. અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે. (મિરકાત શર્હે મિશકાત: ૮/૩૦૫)

વિંછુડાની રાશીમાં કોઈ અમલ કરવો

સવાલ:- ૪ /૪

(૧) શું મુસલમાનથી વિંછુડાની રાશીમાં કોઈ અમલ કરી શકાય છે?

જવાબ:—૪/૪ حامداً ومصلياً ومسلماً۔ هو الموفق للصواب

ઘણા ખરા અમલિયાત તથા મંતરોમાં અલ્લાહ તઆલાના તરફથી કોઈ વખત અથવા દિવસ નક્કી નથી. પરંતુ અમલ કરનાર લોકોએ પોતાના અનુભવથી દિવસ અને ટાઈમ નક્કી કરી લીધેલ છે, જો તે ટાઈમ જેમકે વિંછુડાની રાશી તથા ખાસ પરીબળોને અસરકારક એટલે કે તે સમયે પઢવાથી જ આ કામ થશે, નહીં તો નહીં થાય; એ પ્રમાણેનો અકીદો રાખ્યા વગર ફક્ત એમ સમજે કે જે પ્રમાણે કપાસ-ઘઉં વિગેરેના વાવેતર માટે વરસાદની મોસમ અથવા સરદી-ગરમીની મોસમ નક્કી કરી લેવામાં આવે છે તે પ્રમાણે મંતરો અમલિયાત પઢવામાં કોઈ દિવસ કે ટાઈમ નક્કી કરવામાં વાંધો નથી. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

(ઈમદાદુલ મુફતિયીન: ૧/૩૫)

પીરના નામની મન્નત માનવી

સવાલ:—૫/૫

જો કોઈએ કોઈ પીરની મન્નત માની હોય અને તેને પાછળથી ખબર થાય કે મન્નત ફક્ત ખુદાની જ માની શકાય છે, જેથી તે વ્યક્તિએ મન્નત પુરી ન કરી તો તેને કંઈ નુકશાન થશે ?

જવાબ:—૫/૫ حامداً ومصلياً ومسلماً۔ هو الموفق للصواب

પીર સાહેબના નામની મન્નત આ પ્રમાણે માનવી કે ફલાણા બુઝુર્ગ મારૂ ફલાણુ કામ થઈ ગયું તો હું આપના નામથી ખાવું ખવડાવીશ અથવા આપની કબરને ચાદર ચઢાવીશ એ તો સ્પષ્ટ શિર્ક છે, કેમકે મન્નત પણ ઈબાદતનો એક પ્રકાર છે. ઈબાદતમાં બીજાને શરીક ઠેરાવવું સ્પષ્ટ શિર્ક છે; જેથી તેનાથી તૌબા કરવામાં આવે અને પોતાના અકીદાને સુધારવામાં આવે, અને આ મન્નત જાઈઝ નથી; તેને પુરી ન કરવામાં કોઈ ગુનોહ લાગુ પડશે નહીં. અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે. (શામી : ૨/૧૨૮)

અસ્લાબે કહફના નામોને અસરકારક સમજવા

સવાલ:—૬/૬

ખેતી મે જો કીડે લગતે હૈં તો કયા અસલાબે કહફ કે કૂત્તે કા નામ લિખ કર કીડો કો દૂર કર સકતે હૈં ? કયા એસા કરના શિર્ક હે યા નહી ?

જવાબ:—૬/૬ حامداً ومصلياً ومسلماً۔ هو الموفق للصواب

ખેતીમે જો કીડે લગતે હે વહ કાશત કે લિએ નુકસાનદેહ હે ઈસ વજા સે ઉનકો આગ કે સિવા કિસી ઓર તરીકે સે હલાક વ દફઅ કરના જાઈઝ હે, અસ્લાબે કહફ કે નામ સે ઉન કીડો કો દૂર કર સકતે હે બશર્તે કે અસલાબે કહફ કે નામો કો મુઅષિરે હકીકી ન માના જાએ; બલ્કે જરીઆ ઓર વસીલા કે તોર પર. અગર કીડો કો દફઅ કરને મે અસ્લાબે કહફ કે નામોકો મુઅષિરે હકીકી માના જાએગા તો શિર્ક લાઝિમ આએગા. (મિરકાત)

પ્રકરણ - (૨)

"ઈલ્મ અને બિદઅત"

ટેસ્ટટયુબ બેબી, ચક્ષુદાન, હેર ટ્રાન્સલેટ પ્લાન્ટ અને શરીઅત

સવાલ:—૭/૧

(૧) એક ભાઈએ ૬-૭ વર્ષથી શાદી કરી છે પણ ઔલાદ થઈ નથી. તો શું તેઓ દત્તક સંતાન લઈ શકે કે કેમ ? ટેસ્ટ ટયુબ બેબી જાઈઝ છે ?

(૨) શરીરનું કોઈ અંગ ગુમાવવાથી તેની ઓપરેશન દ્વારા ખામી પુરી કરી શકાય કે કેમ ? દા.ત. આંખની રોશની જતી રહે કે આંખ ગુમાવી દે તો કોઈએ દાનમાં આપેલી આંખ ઓપરેશન દ્વારા લગાવી શકાય ?

(૩) કોઈ માણસના માથાના વાળ આગળના ભાગ ઉપરથી ખરી ગયા છે તેની ઉમર પણ જવાનીની છે. તો હાલમાં એવી શોધ થઈ છે કે માણસના પોતાના જ માથાના વાળ દ્વારા જે જગ્યાએથી વાળ ખરી ગયા હોય તેને પુરી આપવામાં આવે છે તો આપ જણાવશો કે હેર ટ્રાન્સલેટ પ્લાન્ટ કરાવી શકાય ?

જવાબ:—૭/૧ حامداً ومصلياً ومسلماً۔ هو الموفق للصواب

(૧) દત્તક પુત્ર લેવાની જે પ્રથા પ્રચલિત છે કે જેમાં તેને સગા પુત્રોના હકો આપવામાં આવે છે. જેમકે ઓરતોની સામે કોઈ પણ જાતના ખચકાટ વગર ચાલ્યા જવું અને ગેરમહરમ ઓરતોના સમાગમમાં રહેવું તથા તેને સાચો વારસદાર બનાવવો જેથી પોતાના મૂળ સગા સંબંધીઓ વારસાના હકદાર હોવા છતાં એનાથી વંચિત બની જાય જેના લઈને ખરા

હકદાર વારસોના દિલમાં મોં બોલ્યા પુત્ર માટે કપટ અને વેરઝેરની ભાવના દિલમાં પેદા થાય છે. જેનું પરિણામ લડાઈ ઝઘડો અને સંબંધને તોડનાર બને છે. આ કારણને લઈને કુર્આને પાકમાં આ જ હાલ ભરી પ્રથાને ખોટી અને હરામ જાહેર કરી છે. સૂરએ અહઝાબમાં અલ્લાહ તઆલાનું ફરમાન છે : “એણે તમારા મોં બોલ્યા પુત્રોને તમારા વાસ્તવિક સંતાનો બનાવ્યા નથી. આ તમારા મોં થી નિકળેલી માત્ર એક વાત જ છે. પરંતુ અલ્લાહ પાક સત્ય વાત જાહેર કરે છે. અને સાચા માર્ગ તરફ રેહનુમાઈ કરે છે. તેમને (દત્તક પુત્રોને) તેમના સગા બાપના નામથી પુકારો, આ અલ્લાહના ત્યાં ઘણી જ ન્યાયપૂર્ણ વાત છે. પરંતુ જો તમને ખબર ના હોય કે તેમના (દત્તક પુત્રોના) પિતા કોણ છે ? તો એ તમારા દીની ભાઈ અને સાથી છે.”

(સૂરએ અહઝાબ : ૨૧/૫)

હદીષ શરીફમાં છે કે હુઝૂર (સ.અ.વ.)એ ફરમાવ્યું કે જેણે પોતાના બાપના સિવાય બીજા કોઈનો પુત્ર હોવાનો દાવો કર્યો તે છતાં કે એ જાણે છે કે તે એના બાપ નથી તો એવા માણસ પર જન્મત હરામ છે.

(સહીહુલ મુસ્લિમ : ૧/૫૭)

બીજી એક હદીસમાં હુઝૂર (સ.અ.વ.)એ ફરમાવ્યું કે જેણે પોતાના સાચા બાપના સિવાય પોતાની જાતને બીજાના તરફથી હોવાનો દાવો કર્યો તો એના પર અલ્લાહની ફરિશ્તઓની સમગ્ર માનવ જાતિની (લઅનત) ફિટકાર છે. કયામતના દિવસે અલ્લાહ તઆલા ન તો એની તૌબા કબૂલ કરશે ન તો ફિદ્યો.

પરંતુ દત્તક પુત્ર સાથે પોતાના સગા પુત્રના અહકામ છે તે લાગુ પાડવામાં ન આવે. બલકે બીજાના તે પુત્ર સાથે પ્રેમ ભર્યો વર્તાવ કરે, દયા દાખવે વળી એનું પાલણ પોષણ અને રહેણી કરણી એવી રીતે કરે કે જાણે એ તેનો સગો પુત્ર હોય. તેને ખાવા-પીવા કપડા અને તાલીમ કેળવણી વિગેરે જરૂરિયાતોમાં તેની સાથે બિલ્કુલ સગા પુત્રના જેવો જ વર્તાવ કરે. અને તેની સાથે સગા પુત્રના જેવા સંબંધ રાખવા છતાં એની નસલનો સંબંધ પોતાની સાથે ના જોડે એને ન તો પોતાના સગા પુત્રના જેવા હકોનો એને હકદાર બનાવે. તો આ પ્રમાણે દત્તક લેવું જાઈઝ છે. (કિફાયતુલ મુફતી : ૫/૨૮૫, ૨૮૬)

ઉપરોક્ત બતાવેલ હદમાં રહીને તે મોં બોલા પુત્ર સાથે વર્તાવ કરવામાં આવે. તો તે એક ઘણી જ ઉત્તમ વાત થશે. જેના લઈને તે દત્તક લેનાર સવાબને પાત્ર થશે.

હદીસ શરીફમાં નબી (સ.અ.વ.)નું ફરમાન છે કે આપ (સ.અ.વ.)એ પોતાની શહાદતની અને વચ્ચેની આંગળીઓમાં અંતર રાખી ઈશારો કરી ફરમાવ્યું કે હું અને યતીમનું પાલણ પોષણ કરવાવાળો જન્મતમાં આવી રીતે હોઈશું.

જેથી જ્યારે કોઈ માણસનો પુત્ર ન હોય અને તે આ પ્રકારના બાળકને માલની રૂએ ફાયદો પહોંચાડવા ઈચ્છે તો બક્ષિસ સ્વરૂપે આપી શકે છે. અને પોતાના મરણ પહેલાં પોતાની મિલ્કતમાં ૧/૩ની હદ સુધી તેના માટે વસિયત પણ કરી શકે છે. (કિફાયતુલ મુફતી : ૫/૨૮૬)

ઈસ્લામ ધર્મની દ્રષ્ટિએ નસલનું રક્ષણ ઘણી જ અગત્યની બાબત હોય એની એહમિયત પણ ઘણી જ છે. જેના લઈને એવી કોઈ પણ રીતભાત કે જેનાથી નસલમાં નજેવી શંકા કુશંકાને સ્થાન મળતું હોય તેવા રીતભાતને શરીઅતની વિરુદ્ધ લેખવામાં આવશે. જેના લઈને જ ઈસ્લામ દત્તકની પ્રથાને હરામ જાહેર કરીને કુટુંબને બનાવટી સભ્યોથી પવિત્ર રાખવા ઈચ્છે છે. જેથી હમલ સ્થાપિત કરવાની કૃત્રિમ (બનાવટી) ટેસ્ટ ટ્યુબ બેબી રિત ભાત વડે હમલ સ્થાપિત કરવાની જેટલી રિત ભાતો છે તે બધી જ મમનુઅ અને હરામ છે.

કૃત્રિમ રીતે :— હમલ સ્થાપિત કરવાની ત્રણ રીતો છે. ટેસ્ટ ટ્યુબ બેબી કૃત્રિમ રીતે હમલ સ્થાપિત કરવાની પહેલી રીત : ડોક્ટર પતિનો વિર્ય નલકીમાં લઈને પરાઈ નવજુવાન સ્ત્રીને ભાડે લઈને તેની બચ્ચાદાનીમાં પિયકારીથી તે વિર્યને પહોંચાડવામાં આવે છે. ૯ માસ પછી જનમેલ બાળકને ડોક્ટરના મારફત જેનો વિર્ય લેવામાં આવ્યો છે. તેની પત્નિને સોંપવામાં આવે છે. ડોક્ટર અને તે નવજુવાન સ્ત્રીને મહેનતાણુ મળે છે.

શરીઅતમાં આ પ્રમાણે હમલ સ્થાપિત કરવાની જાઈઝ હોવાની કોઈ આધારિત દલીલ નથી જેના આધારે જાઈઝ હોવાનો ફતવો આપવામાં આવે. શરીઅતના કાનૂન અને ઉસૂલની રોશનીમાં આ રીત નાજાઈઝ છે.

અને આ તો દત્તકની પ્રથાથી પણ વિશેષ ખોટું અને નાજાઈઝ કામ છે. કારણ કે આવી રીતે જે બાળક પેદા થશે તેમાં બે પ્રકારની ખરાબીઓ ભેગી થશે એક તો દત્તકની પ્રથામાં જે ગુનોહ છે તે એટલે કે નસલ (વંશ)માં પરાયા અંગને કુટુંબના સભ્ય તરીકે પ્રવેશ આપવો, અને બીજો ગુનોહ વ્યભિચારના પોષક ધારણ કરાશે. જેથી એક ઘણો જ ફિટકારપાત્ર ગુનોહ થશે બલકે આ વ્યભિચારનો જ એક પ્રકાર છે. બન્નેવનું સ્વરૂપ પણ એક સરખું છે અને પરિણામ પણ બન્નેવનું એક જ છે. જો ઈસ્લામી કાનૂનોની આડ ન હોત તો (જેમકે શિક્ષારૂપી હદને શંકા કુશંકાના લઈને માફ કરો) અને શરીઅતની પરિભાષામાં જેને વ્યભિચાર કહેવામાં આવે છે તે વ્યાખ્યા પણ આને લાગુ પડતી નથી. (હિદાયા ભાગ:૨, કિતાબુલ હુકુક)

તે વ્યભિચાર (ઝિના)ની શિક્ષાને પાત્ર ગણાત. આ કૃત્રિમ રિત ભાત હદીસની વિરૂધ્ધ છે. હુઝૂર (સ.અ.વ.)નું ફરમાન છે કે જે માણસ અલ્લાહ તઆલા અને આબિરત પર ઈમાન રાખતો હોય તે બીજાની ખેતીને પોતાનું પાણી ન પાય. એટલે હામેલા ઓરતથી નિકાહ કર્યો હોય તો જ્યાં સુધી સુવાવડ ન થઈ જાય ત્યાં સુધી તેના સાથે સંભોગ ના કરે. (મિશકાત: ૨/૨૮૦)

આ રીત અપનાવવામાં ઘણી મોટી ખરાબીઓ રહી છે. આ રીતથી જે બાળક પેદા થશે તેણે જેનો વિર્ય લીધેલ છે તેની નસલ (વંશ) માંથી નહી ગણવામાં આવે અને શર્હ દ્રષ્ટિએ તેનું બાળક નહી કહેવાય, જેના લઈને એને એક બીજાના શર્હ વારિસો પણ નહી બની શકે એટલા માટે કે શર્હ દ્રષ્ટિએ નસલ (વંશ)ના સુબૂત માટે શરીઅતના બતાવેલ રીત પ્રમાણે નિકાહ પઢી પતિ-પત્નિ બનવું જરૂરી છે. હમલ સ્થાપિત કરવાની આ રીતમાં જે સ્ત્રીની બર્યાદાનીમાં પિયકારીથી વિર્ય પહોંચાડવામાં આવ્યો છે તે એની શર્હ પત્નિ નથી.

وعلى المولود له رزقهن وكسوتهن بالمعروف - وفى

ذكر المولود له إشارة الى ان النسب للاباء - (شامى: --)

કુર્આને પાકની આ આયતથી છોકરો એ બાપની વંશમાંથી ગણાશે જેના માટે શરત એ છે કે તે તેની શર્હ પત્નિથી તે બાળકનો જનમ થયો હોય.

હદીસ શરીફમાં " નાકિહુલ યદિ મલઉનુન" હાથ મારીને પોતાની મની કાઢવાવાળા પર અલ્લાહની ફિટકાર વરસે છે. નલકીમાં વિર્ય લેવા વાળા પર પણ આ વર્ષદ લાગુ પડશે. કેમકે ઉપરોક્ત હદીસમાં વિર્યને બરબાદ કરવાનો કૃત્યને ફિટકારપાત્ર બતાવવામાં આવ્યું છે.

તો આમા પણ એજ સૂરત છે કે જે બાળક આ પ્રમાણે જનમશે તે બાળકને પત્નિના પતિથી નસલ (વંશ) સાથે જોડવામાં આવે નહી. જેના લઈને બાળક બરબાદ થશે. ઉપર લખેલ બધી જ ખરાબીઓ આ રીતમાં પણ છે. જેના લઈને આ રીત પણ નાજાઈઝ અને હરામ છે.

બીજી રીત :— પતિ અને પત્નિ બન્નેવના વિર્યને ટયુબમાં લઈને એક ટયુબમાં મિશ્રયર કરી તેના FATUS બનાવવામાં આવે છે, તે FATUS ને બીજી સ્ત્રીના બર્યાદાનીમાં દાખલ કરવામાં આવે છે. બાળકનો જનમ થાય છે. તો તે બાળકને જે પતિ-પત્નિનો વિર્ય લેવામાં આવ્યો છે તેમને તે બાળક સોંપવામાં આવે છે સ્ત્રી અને ડોક્ટર બન્નેને સાડ એવું મહેનતાણુ આપવામાં આવે છે. આ રીત પણ બાળકને પ્રાપ્ત કરવાની ગેર ફિતરી અને નાજાઈઝ રીત છે. અને પહેલી રીતમાં લખેલ બધી જ ખરાબીઓ આમા પણ છે. જેના લઈને આ રીત પણ નાજાઈઝ અને હરામ છે.

ત્રીજી રીત :— પુરૂષ નામર્દ હોય જેના લઈને કોઈ બીજા માણસનો વિર્ય લઈને તે નામર્દની પત્નિના બર્યાદાનીમાં પિયકારીથી તે પરાયા મર્દનું વિર્ય દાખલ કરવામાં આવે છે. આ સૂરતમાં નસલ (વંશ) તો સાબિત થશે, કેમકે હદીસ શરીફમાં છે કે :

الولد للفراش وللعاهر الحجر - (مشکوة: ૨/૨૮૨)

પરણિત સ્ત્રીએ પરાયા માણસ સાથે વ્યભિચાર કર્યો જેનાથી બાળકનો જનમ થયો સ્ત્રી જેના નિકાહમાં છે, તે છોકરો તેનો ગણાશે, તે વ્યભિચારીના માટે પથ્થર છે; જેથી આ ત્રીજી રીતમાં જે સ્ત્રીની બર્યાદાનીમાં વિર્ય પહોંચાડવામાં આવ્યો છે તે ઓરત તેના નિકાહમાં છે જેથી એમ સમજવામાં આવશે કે એ તેના પતિથી બાળકનો જનમ થયો છે અને આ પદ્ધતિમાં પતિ- પત્નિ બન્નેવ ગુનેહગાર થશે.

બુલાસો એ છે કે આ ત્રણ પધ્ધતિમાંથી કોઈ પણ પધ્ધતિ જાઈઝ નથી અને ઈન્સાની ઈઝઝત અને બુઝુર્ગીને ખતમ કરવા વાળી છે. પહેલી અને બીજી પધ્ધતિમાં નસલ તે પત્નિના પતિથી સાબિત નહીં થાય પરંતુ બાળક બરબાદ ન થઈ જાય જેના લઈને તેની માં થી નસબ સાબિત થશે.

(૨) અલ્લાહ તઆલાએ માનવજીવન ઘણો જ બુઝુર્ગ ઈઝઝત વાળો બનાવ્યો છે. તે અલ્લાહ તઆલાની આપેલ એક અમાનત છે. જે ઈન્સાનને સોંપવામાં આવી છે. જેના લઈને એ જાત બરબાદ કરે કોઈ પણ સૂરતમાં ઘણો જ મોટો ગુનોહ અને હરામ લેખવામાં આવશે.

આ કીમતી જાનની રક્ષા માટે મોટી વસ્તુઓ પેદા કરી છે. જાન બચાવવા માટે અને તકલીફ દૂર કરવા માટે અલ્લાહની પેદા કરેલ વસ્તુઓને માત્ર વાપરવાની જ છુટ નથી આપી બલકે તેને વાપરવાનો હુકમ કર્યો છે, સારવાર દવા કરવી સુન્નત છે. પરંતુ અમુક ટાઈમે દવા કરાવી જરૂરી થઈ જાય છે. જેમકે કોઈ બીમાર પાસે એવી દવા હોય કે જેના વાપરવાથી એની સો ટકા એની જાન બચવાની ખાત્રી હોય તેવા સમયે તેના માટે તે દવા વાપરવી જરૂરી છે.

રસૂલુલ્લાહ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમએ ફરમાવ્યું : અલ્લાહે કોઈ એવી બીમારી પેદા નથી કરી કે જેની દવા પણ પૈદા ન કરી હોય.

(મિશ્કાત:૨/૩૮)

બીમારની તકલીફ અને તેના દર્દનો ખ્યાલ નમાઝ જેવી અહમ ઈબાદતમાં પણ રાખવામાં આવ્યો છે કે બીમાર ઉભો રહીને નમાઝ ન પઢી શકે તો બેસીને નમાઝ પઢે, અને બેસીને ન પઢી શકે તો ચટાપાટ સુઈને નમાઝ પઢે, અને જો રૂકૂઅ તથા સિજદા ન કરી શકે તો તેવી સ્થિતિમાં ઈશારાથી નમાઝ અદા કરવાની સહુલત આપી છે. શરીઅતમાં બીમાર માટે નમાઝની જેમ રોઝા તથા બીજા શર્ઈ કામોમાં પણ જુદા હુકમો આપ્યા છે. મજબૂરીની હાલતમાં ઈન્સાનની જાન બચાવવા માટે અમુક શરતોને આધિન રહીને ઘણા તે કામો અને વસ્તુઓને જે આમ હાલાતમાં હરામ છે તે હલાલ કરી આપી છે.

હરામ વસ્તુને વાપરવાની ફુકહાએ ત્રણ શરતોને આધિન રહીને

વાપરવાની ઈજાઝત આપેલી છે. (૧) મજબૂરીની એવી હાલત હોય કે હરામ વસ્તુથી દવા ન કરવામાં જાનનું જોખમ છે (૨) જાનનું જોખમ ફક્ત ખ્યાલના દરજામાં ના હોય બલકે કોઈ ભરોસાપાત્ર હકીમ અથવા ડોક્ટરનું કહેવું છે કે જાનનું જોખમ છે (૩) તે હરામ વસ્તુથી જાન બચશે તેવી ખાત્રી કોઈ ભરોસાપાત્ર ડોક્ટર અથવા હકીમ આપે. (જવાહિરૂલ ફિક્હ ભાગ :૨)

જીવતા અથવા મરણ પામેલા ઈન્સાનના અવયવો કાપીને અથવા કાઢીને લઈને બીજા માણસના શરીરને લગાડવો તે ઈન્સાની શરાફત અને તેની માન પાત્ર મરતબાના વિરુદ્ધ છે. કેમકે અલ્લાહ તઆલાએ દુનિયાની સમગ્ર નિજીવ અને સજીવ વસ્તુઓને ઈન્સાનના ફાયદા અને તેના ઉપયોગ માટે બનાવી છે. અને ઈન્સાનને બધી દુનિયાને ઉપયોગમાં લેવાવાળો અને તેનો મખદૂમ બનાવેલ છે. જેથી ઈન્સાન જીવતો હોય કે મરણ પામેલ હોય તેના અવયવો કાપીને કે કાઢીને ઉપયોગ કરવો નાજાઈઝ અને હરામ છે અને ઘણો મોટો ગુનોહ છે.

શામીમાં છે કે જો કોઈ આદમી બીજાને કહે કે મારા શરીરનો ફલાણો ભાગ કાપીને તે ખાઓ તો પણ તે આદમીને ખાવો જાઈઝ નથી. ભુખ તરસની દયા જનક પરિસ્થિતિ તથા તકલીફમાં પણ ઈન્સાનનું માંસ ખાવું જાઈઝ નથી, કારણ કે ખુદા તઆલાએ ઈન્સાનને નવાઝેલ ઊંચા મરતબાનો એ જ તકાઝો છે. (શામી:૫/૨૫૮)

જ્યારે ભુખ તરસથી પીડાય રહેલા ઈન્સાનને આવું કરવાની ઈજાઝત નથી તો એનાથી સહેલાઈથી એ વાત સમજી શકાશે કે શરીઅતમાં ભુખ્યા તરસ્યા માણસ મરણ પામે તે સહન કરી શકાય પરંતુ ઈન્સાનનું ગોશ્ત ખાવાની રજા નથી. જેનાથી એ સાબિત થાય છે કે કોઈ પણ માણસના શરીરનો કોઈ પણ ભાગ છુટો પાડીને કે કાઢી લઈને બીજાના શરીરમાં ફિટ કરવો જાઈઝ નથી. કેમકે એમાં ઈન્સાનની જિલ્લતી અને બેકદરી છે. જેને ઈસ્લામ કદી સહન કરી શકશે નહીં.

ઈન્સાન પોતાના અવયવને બીજાને ભેટ આપે અથવા વેચાતો આપે અથવા મરણ પછી અપર્ણ કરવાની વસિયત કરે તો એ પણ જાઈઝ નથી કેમકે ઈન્સાનની પુરી જાતની માલિકી ખુદાની છે. અને ઈન્સાન તો એનો

દેખરેખ રાખનાર અને અમીન છે.

શામીમાં છે કે આદમીના છોકરાનું વેચાણ બાતિલ છે તેને વેચવું જાઈઝ નથી એ જ પ્રમાણે ઈન્સાનના બાલોનું પણ વેચવું જાઈઝ નથી.

(શામી: ૪/૧૪૫, હિદાયા: ૧/૨૪)

હદીસ શરીફમાં છે કે રસૂલુલ્લાહ (સ.અ.વ.) એ ફરમાવ્યું કે જે સ્ત્રી પોતાના બાલ બીજી સ્ત્રીને આપે એવી સ્ત્રી પર અલ્લાહ તઆલાની ફિટકાર થાઓ અને સાથે સાથે તે સ્ત્રીના ઉપર પણ ફિટકાર છે. જે એ બાલને પોતાના બાલમાં મેળવે. (મિશકાત: ૨/૩૮૧)

આ હદીસથી સહેલાઈથી સમજી શકાશે કે ઈન્સાનના વાળોનો આવો લાભ ઉઠાવવો જાઈઝ નથી ઈન્સાન માન પાન અને ઈઝત અને એનો ઊંચો મરતબો શર્હ રીતે સાબિત છે. પછી ભલે તેનો ધર્મ ગમે તે હોય. જેના લઈને તેના અવયવોનું ખરીદ વેચાણ કરવું તથા એને બેકીમત સમજવું. તેનો ધાતુ, પથ્થર કે વૃક્ષની જેમ ઉપયોગ કરવો એ એનું અપમાન છે. જે કુર્આન અને હદીસની વિરુદ્ધ છે. જેના લઈને જે કોઈ મુસલમાન એવી વસિયત કરે કે મારા મૃત્યુ પછી મારા શરીરના ફલાણા ભાગને કાઢીને બીજા જરૂરત વાળા માણસને લગાડી આપવાની મારા તરફથી ઈજાઝત છે. એ વસિયત જાઈઝ નથી. ખુદા ના કરે જો કોઈ મુસ્લિમ આ વસિયત કરે તો તેના મરણ પછી એની વસિયત પર અમલ કરવો જાઈઝ નથી. કેમકે મરણ પછી તેની લાશની હિફાજત કરવી તેના વારસોની અને બીજા મુસલમાનોની ફરજ છે. મુસલમાનની લાશને ચીરવું અથવા ફાડવું હરામ છે. ફિકહની કિતાબોમાં તો એટલે સુધી લખ્યું છે કે કાફિરની લાશના હાડકા તોડવા ભાગવા પણ ઈન્સાનના માન પાનના લઈને જાઈઝ નથી. (શામી: ૪/૧૪૫)

જ્યારે કાફિર સાથે આવો વ્યવહાર યોગ્ય નથી તો એક મુસ્લિમની લાશની સે આવો વ્યવહાર કઈ રીતે જાઈઝ થઈ શકે !

ઈન્સાનની જીંદગી બચાવવા માટે અવયવો બદલવાની જરૂરત પડે તો ધાતુઓનો અથવા કોઈ ખાસ પ્રકારના પથ્થરનો કે કોઈ વનસ્પતિમાંથી બનાવેલા અવયવો કે પછી કોઈ પ્રાણીમાંથી કાઢેલા અવયવોને બેસાડવાની શરીઅત ઈજાઝત આપે છે. હલાલ પ્રાણી અને હરામ પ્રાણીના જે

અવયવોને શરીઅતે પાક કહ્યા છે. તે અવયવોને જુબેહ કરેલ જાનવર અથવા મરણ પામેલ જાનવરમાંથી કાઢવામાં આવ્યા હોય તેવા અવયવોને ઉપયોગમાં લેવાની ઈજાઝત છે. અને જો કોઈ જીવતા જાનવરનો કોઈ અવયવ કાઢી લીધો અથવા કાપી લીધો તેનો ઉપયોગ કરવો જાઈઝ નથી.

(શામી: ૧/૧૫૨)

સુવ્વર પુરેપુરું નાપાક છે તેનો કોઈ પણ અંગનો ઉપયોગ કરવો જાઈઝ નથી. (હિદાયા: ૧/૨૪)

(૩) માથાના જે વાળને માથાના તે ભાગમાં કે જ્યાંથી વાળ ખરી જાય છે ત્યાં સેટ કરી આપવામાં આવે છે. જેની એક રીત તો આ હોય કે તે વાળને ત્યાંથી કાઢ્યા વગર કોઈ આધુનિક ઢબે આગળના ભાગમાં લગાડી આપવામાં આવે છે. જો આવી કોઈ રીત હોય તો એમાં શર્હ દ્રષ્ટિએ કોઈ વાંધો નથી. અને જો તે વાળને કાપી નાંખ્યા પછી પુરવામાં આવતા હોય તો આ બીજી રીતમાં જવાબ નં. બેમાં દર્શાવેલ હકીકત મુજબ માણસના વાળોની બેહુરમતી થશે જેના લઈ જાઈઝ નથી. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

કયામતના દિવસે કોના નામથી પુકારવામાં આવશે ?

સવાલ:— ૮/૨

ઈન્સાન કો કયામત કે દિન અલ્લાહપાક કિસ નામ સે પુકારેગા ? વાલિદ યા વાલિદા કે નામ સે ?

જવાબ:— ૮/૨ حامداً ومصلیاً ومسلماً - هوالموفق للصواب

કયામતના દિવસે દરેક માણસને તેના અને તેના બાપના નામથી પુકારવામાં આવશે.

હઝરત અબૂ દર્દાઅ (રદિ.) આપ (સ.અ.વ.)થી રિવાયત બયાન ફરમાવે છે કે આપ (સ.અ.વ.)એ ફરમાવ્યું કે કયામતના દિવસે તમોને તમારા અને તમારા બાપ દાદાના નામોથી પુકારવામાં આવશે. જેથી તમો તમારા સારા નામ રાખો. ફક્ત અલ્લાહ પાક વધુ જાણનાર છે.

(અબૂદાઉદ: ૨/૩૨૮, મઆરિફુલ હદીસ: ૬/૩૦)

ઈમામના પાછળ જોરથી આમીન કહેવું

સવાલ:- ૯/૩

અમારી મસ્જિદમાં હનફી મઝહબ પ્રમાણે નમાઝ થાય છે, અમારા ઈમામ સાહબ જ્યારે અલ્હમ્દુની સૂરત પુરી કરે છે ત્યારે ગેરમુકલ્લિદ જોરથી આમીન બોલે છે જેનાથી ઈમામ સાહબ કિરાઅત પઢવામાં મુઝવણ અનુભવે છે, અમો ગેરમુકલ્લિદને ધીમેથી આમીન કહેવા સમજાવીએ છીએ ત્યારે દલીલ કરે છે કે હદીષ શરીફમાં જોરથી બોલવાનો હુકમ આવ્યો છે, ખુલાસાવાર જવાબ આપશો, અને જો તે ગેરમુકલ્લિદ ભાઈને મસ્જિદમાં આવવાની મનાઈ કરીએ તો અમે ગુનેગાર થઈશું ?

જવાબ:- ૯/૩ حامداً ومصلیاً ومسلماً- هو الموفق للصواب

ઈમામના પાછળ આમીન જોરથી અને ધીમે કહેવામાં બે પ્રકારના મત છે એક જોરથી કહેવું સુન્નત છે બીજો ધીમેથી કહેવું સુન્નત છે; જોરથી કહેનારના મત મુજબ જો ધીમેથી કહેવામાં આવે અને ધીમેથી કહેનારના મત મુજબ જો જોરથી કહેવામાં આવે તો નમાઝમાં (બન્નેના મત મુજબ) કોઈ ખરાબી કે ઉણપ આવશે નહિ; અને ગુનાહને પાત્ર ગણાશે નહિં.

(શામી: ૧/૪૦૨)

જ્યારે જોરથી આમીન કહેનારના મત મુજબ ધીમેથી આમીન કહેવામાં કોઈ વાંધો શર્ઈ દ્રષ્ટિએ આવતો નથી તો બેહતર એ છે કે જે મસ્જિદના ઈમામ અને મોટા ભાગના મુસલ્લિયો હનફી હોય કે જેમના મત પ્રમાણે ધીમી અવાજે આમીન કહેવું સુન્નત છે તેવી મસ્જિદમાં જોરથી આમીન ના કહેવું જોઈએ. ભલે તેના મઝહબ અનુસાર જોરથી આમીન કહેવું મુસ્તહબ છે.

વાસ્તવિકતા એ છે કે જોરથી આમીન કહેવાવાળાનો હેતુ સુન્નત પર અમલ કરવાનો નથી હોતો, બલકે હનફી નમાઝીઓને ચીડાવવાનો હોય છે. જેમકે આજ કાલ જોવામાં આવે છે કે ગેરમુકલ્લિદો એટલા જોરથી આમીન કહે છે કે નમાઝીઓ ગભરાય જાય છે, તેનાથી મુસલમાનોમાં શંકા-કુશંકા ઉત્પન્ન થશે લોકો નવી વાત સમજીને વિરોધ કરશે, લડાઈ ઝઘડો થશે; જે હરામ છે અને દીનને બરબાદ કરવા વાળી વાત છે; આ સર્વે ખરાબીઓ

ઉત્પન્ન થવાનું કારણ જોરથી આમીન કહેવા વાળો બનશે, શરીઅતની રૂએ એક સુન્નતની અદાયગી માટે જો હરામ કાર્ય કરવા સુધી વાત પહોંચતી હોય તો તે સુન્નતને છોડી દેવી જોઈએ અને જે સુન્નતની અદાયગી માટે મુસલમાનોમાં મતભેદ ઉત્પન્ન થતો હોય એવી બાબતથી દૂર રહેવું જોઈએ.

એવી જ રીતે હનફી મુસલ્લિયોએ કોઈ મુસલમાન પોતાના પંથ પ્રમાણે જો જોરથી આમીન કહેતો હોય તો તેના ઉપર ગુસ્સે ના થવું જોઈએ અને તેને મસ્જિદમાં આવવા માટે રોકવામાં ન આવે. ફક્ત અલ્લાહ પાક વધુ જાણનાર છે. (કિફાયતુલ મુફ્તી: ૩/૪૪૮, શામી: ૧/૪૦૨)

ફઝીલત વાળી રાત્રીઓમાં બયાન કરવું

સવાલ:- ૧૦/૪

કયા ફરમાતે હેં ઉલમાએ દીન ઓર શરઅ કે મુફ્તી સાહબ ઈસ મસ્અલે મે કે ઈન રાતો મે તકરીર, વાઅઝ કરના કેસા હેં ? ૨૭વી મેઅરાજ કી રાત, ૧૫વી શાબાન કી રાત, ૨૭ લયલતુલ કદ્ર કી રાત, મુહર્રમ કી ૧૦વી રાત ઓર બારે વફાત કી રાતો મે.

હમારે યહા ઝયાદાતર નવજુવાન ઓર જો ઈન રાતો કી ફઝીલત નહી જાનતે વો ઈન રાતોમેં મસ્જિદમે વઅજ, તકરીર ન હોને કી વજા સે યા તો બાજારો મે રેહતે હેં યા ફિર નાટક સિનેમાઓમેં હોતે હેં.

જવાબ:- ૧૦/૪ حامداً ومصلیاً ومسلماً- هو الموفق للصواب

જિન રાતો કે બારે મે રસૂલુલ્લાહ (સ.અ.વ.)સે ફઝીલત વારિદ હુઈ હે ઉન રાતોમેં વાઅઝ, બયાન, તકરીર કરને મે કોઈ હર્જ નહી. બલકે સવાબ કા કામ હે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

નાફરમાન ઓરતની વ્યાખ્યા

સવાલ:- ૧૧/૫

એક સ્ત્રીના લગ્ન જૈદના સાથે કરવામાં આવ્યા. અને લગ્નને આશરે ૩-૪ વર્ષ થવા આવ્યા છે તે સમય ગાળામાં ખેતર તથા સહિયારા કામકાજ વિષે મામૂલી વાતમાં બન્નેવમાં અણબનાવ થયો છે, શોહરની ખિદમત માટે નહી, સહિયારા અને ખેતમજૂરના કામકાજના કારણથી સ્ત્રીને તકલીફ આપે છે અને તેના પર ઝુલ્મ અને અત્યાચાર વર્તાવે છે, તદઉપરાંત પોતાની

પત્નિને શરીઅતના કહેવા મુજબ અલગ ઘર પણ આપતો નથી, ભાઈઓના કારણે અપશબ્દ અને બૂરૂબલુ કહે છે, અને મજબૂર અને તંગ કરી કહે છે કે તારા બાપના ઘેર જતી રહે, અથવા આવું ખરાબ વર્તન કરી સ્ત્રી તંગ થઈ તેના બાપના ત્યાં આવવા પર મજબૂર થાય છે, પોતાનો પતિ સહિયારો તથા ખેતમજૂરી કરાવી અનહદ તકલીફ આપે અને ન કરવા પર ખરાબ વર્તાવ કરે, તો શરીઅત પ્રમાણે આ જાઈઝ છે ? એવી સ્ત્રીને નાફરમાન ગણાશે ? જ્યારે કે પત્નિ તો માત્ર પતિની સેવા ચાકરી માટે છે. આ પ્રમાણે પત્નિ અમલ ના કરે તો પત્નિને મારી, ખરાબ વર્તન કરી કાઢી મૂકે, અથવા સ્ત્રી પોતાના બાપના ત્યાં આવવા પર મજબૂર થાય અને એવી હાલતમાં પતિ તલાક આપે તો જેટલી મુદત સ્ત્રી પોતાના બાપના ત્યાં રહી અને આશરે અઢી વર્ષ જેવી મુદતનો ખાધા ખોરાકીનો ખર્ચ અને તેનો પોકેટ ખર્ચ પતિના જીમ્મે આપવાનું રહેશે અથવા નહીં ? જવાબ આપવા મહેરબાની.

તલાક પછીના ઈદતના ૩ મહીનાનું ભરણપોષણ પતિના જીમ્મે આપવાનું છે, પણ જ્યારે આ મસ્અલામાં પૂછવાનું માત્ર એ કે અઢી વર્ષના ગાળામાં જે બાપના ત્યાં કાઢી મુકી છે અથવા ખરાબ વર્તનથી આવવા પર મજબૂર થઈ છે તે સમય દર્મિયાનનો ખર્ચ પતિના જીમ્મે રહેશે કે નહીં ? જવાબ આપશો.

જવાબ:- ૧૧/૫ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

શરીઅતની પરિભાષામાં "નાશિઝહ" એવી સ્ત્રીને કહેવામાં આવે છે કે જે શઈ કારણ વગર અને પતિની રજા વગર પતિના ઘેરથી ચાલી જાય અથવા પત્નિ એવું ગુનાહિત કામ કરે કે જેના લઈને પતિ-પત્નિના લગ્નનો સંબંધ તુટી જાય એવું કામ કરવાથી પણ "નાશિઝહ" કહેવાશે.

خارجة من البيت بغير حق وهي ناشزة حتى تعود الى منزله - (شامی: ٦٤٥/٢)

(૬૬૦/૨)

وكل فرقة جاءت من قبل المرأة بمعصية الخ - (هدايه: ٤٢٢/٢)

પરંતુ જો પતિ તરફથી સતામણી અને જુલ્મ હોય અને એણે જ પત્નિ સાથે ખરાબ વર્તન કરી કાઢી મુકી હોય તો 'નાશિઝહ' નહીં કહેવાય, હવે

જેટલી મુદત સ્ત્રી પોતાના બાપના ઘેર પતિના નિકાહમાં રહીને ગુજારે અને આ મુદત દર્મિયાન પોતાના ઘેર બોલાવવાનો પ્રયાસ પણ નથી કર્યો તો પત્નિ આ મુદતનો ખાધા ખોરાકીનો ખર્ચ પતિ પાસેથી મેળવવાની હકદાર છે.

ولو بيت ابوها واذالم يطع بهالزوج بالنقل وبه يفتى -

(شامی: ٦٤٦/٢)

હઝરત યૂસુફ (અલ.)એ બિન્યામીનને રોકવા ચોર ઠેરવ્યા

સવાલ:- ૧૨/૬

હઝરત યૂસુફ (અલ.)એ પોતાના ભાઈ બિન્યામીનને રોકવા માટે જે વાસણ અનાજમાં મુકી તેમને ચોર ઠેરાવી લીધા એ શરીઅતની દ્રષ્ટિએ કેવું છે ? શું આ જાઈઝ છે ?

જવાબ:- ૧૨/૬ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

બિન્યામીન અને હઝરત યૂસુફ (અ.સ.)નો ઉપરોક્ત કિસ્સો વર્ણન કરતી વખતે સાથે એમના ભાઈઓએ કરેલ હસદ ઈર્ષા અને કુવામાં નાંખવું બલ્કે કતલ કરવાનો મશ્વેરો કરવો વગેરે બાબતો ધ્યાનમાં રાખવી જરૂરી છે યૂસુફ (અલયહિસ્સલામ)ને કુવામાં નાખવા બાદ બિન્યામીન સાથે પણ તે જ હસદવાળો વ્યવહાર ચાલુ રાખ્યો બલ્કે જ્યારે યૂસુફ (અલયહિસ્સલામ)એ બિન્યામીનને સાથે લાવવાની શર્તે અનાજ આપવાનું કહ્યું ત્યારે પણ મિસર જતા રસ્તામાં તેમને સતાવવું અને બદસુલૂકીનો વ્યવહાર ચાલુ રાખ્યો જ્યારે અનાજ લઈ પાછા ફરવા લાગ્યા ત્યારે બિન્યામીને યૂસુફ (અ.સ.) ને કહ્યું કે તમો કોઈ પણ રીતે મને તમારી પાસે રોકી રાખો. યૂસુફ (અ.સ.)ને વહી મારફત એવી જાણ કરવામાં ન આવી હતી કે તે સમગ્ર બનાવને લોકો સમક્ષ રજૂ કરી બિન્યામીનનું તેમના ભાઈ હોવું સાબિત કરે. કારણ કે આ સમગ્ર બનાવ એટલા જ માટે મિસરના વઝીર બન્યા બાદ પણ પોતાના પિતા જે તેમના ગમમાં આંખો ગુમાવી ચુક્યા હતા ને જાણ કરે બીજી તરફ મિસરના કાયદા હેઠળ પરદેશીને રોકી સકતા ન હતા, માટે એમણે બિન્યામીનને જણાવ્યું કે હું તમોને રોકી શકું તેમ નથી. પરંતુ એક તદબીર છે જેમાં તમારૂં જાહેરી દ્રષ્ટિએ ચોર હોવું માલમ પડશે. બિન્યામીને ભાઈઓની હસદની

વૃત્તિ અને સતામણીના મુકાબલામાં આ બદનામી ને હલકી સમજી કબૂલ કરવાનું પસંદ કર્યું ત્યાર બાદ તેમના થેલામાં વાસણ મુકવામાં આવ્યું, યાકૂબ (અ.સ.)ની શરીઅત પ્રમાણે ચોરની સજા ચોરને (જેની માલની ચોરી કરી હોય)નોકર બનાવી રાખવાની હતી.

જ્યારે મિસરમાં ચોરની સજા થોડીક માર પીટ અને દંડ આપી છોડી મુકવાની હતી આ કાયદા પ્રમાણે રોકી ન સકતા હતા જેનું વર્ણન કુર્આન શરીફમાં પણ છે. હવે ભાઈઓ ચોરી કરે તેને મિસરી સજા આપનું પણ કહી સકતા હતા કારણ કે તે દેશમાં હતા; છતાં તેમણે પોતે આગળ ચાલીને કન્આની (યાકૂબી શરીઅત) સજા પસંદ કરી યૂસુફ અ.સ.ની ઉપરની તદબીર અને ભાઈઓનું તેને (જવાબથી) પરીપૂર્ણ કરવું એ ખુદાઈ તદબીર હતી. ભાઈઓ મિસરી સજા કબૂલ કરી બિન્યામીનને સજા આપી સાથે લઈ જઈ સકતા હતા પરંતુ તેમના દિલોમાં પોતાની શરીઅત પ્રમાણે વાત આવી એ અલ્લાહ પાકની તદબીર હતી.

હઝરત યૂસુફ (અ.સ.)પછી હઝરત યાકૂબ (અ.સ.)ના દિલમાં બિન્યામીન ની મુહબ્બત વધી ગઈ હતી તેની પણ કસોટી લેવાની હતી, જેથી આ તદબીર થઈ કુર્આન શ.આ સમગ્ર કિસ્સાને અલ્લાહ તઆલાની હિકમત, તદબીર અને યુક્તિ દર્શાવે છે, **إِنَّا نَشَاءُ اللَّهُ** અને આયત પુરી થતા **فَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ** પણ જણાવે છે. માટે આયત ઉપર ઈમાન લાવવું જરૂરી છે.

અસ્કલાનના કબ્રસ્તાનની ફઝીલત

સવાલ:— ૧૩/૭

ફઝાઈલે હજજ મુસન્નિફ હઝરત શેખ મવ.મુહમ્મદ ઝકરિયા (રહ.)ની તસનીફમાં એક ઈબારત લખેલ છે કે બે કબ્રસ્તાન આસમાન વાળાને ત્યાં એવા ચમકદાર – રોશન છે જેવી રીતે જમીન વાળાઓ માટે ચાંદ-સિતારા; તેમાં એક કબ્રસ્તાન જન્નતુલ બકીઅનું અને બીજું મકબરા અસ્કલાન; તો પુછવાનું એકે અસ્કલાનના કબ્રસ્તાનની શું ખુબી છે ? જેના કારણે તેને બકીઅની જેમ રોશન ચમકદાર તરીકે ઉલ્લેખ કરેલ છે ! શું ત્યાં વધુ નખી (સ.અ.વ.) મદફૂન થયેલ છે ? (હવાલો ફ.હજજ પેજ ૧૫૮)

જવાબ:— ૧૩/૭ حامدًا ومصليًا ومسلما. هو الموفق للصواب

અસ્કલાન ફલસ્તીનના શહેરો પૈકી એક શહેર હતું અને ફલસ્તીન અંબિયા (અ.વ.)નું મદફૂન રહ્યું છે. જેના લઈને તેની ફઝીલત વર્ણવવામાં આવી છે. ફક્ત અલ્લાહ પાક વધુ જાણનાર છે.

બીજાના પુત્રને દત્તક લેવાની પ્રથા

સવાલ:— ૧૫/૮

ગુજરાતના સુન્ની વહોરા જેઓ ૬૦૦થી ૭૦૦ વર્ષો પહેલા હિન્દુમાંથી મુસલમાન થયેલ છે તેઓના સમાજમાં દત્તક લેવાનો સમાજ ચાલુ છે તો તે સુન્ની વહોરા સમાજની રૂઢી પ્રમાણે બરાબર છે કે નહિ ? કોઈ સુન્ની વહોરા સમાજના વ્યક્તિને ઔલાદ ન હોય તો તે દત્તક પુત્ર કે પુત્રી લઈ શકે છે કે કેમ ?

જવાબ:— ૧૫/૮ حامدًا ومصليًا ومسلما. هو الموفق للصواب

બીજાના પુત્રને દત્તક લેવું શરીઅતની દ્રષ્ટિએ સહીહ છે, સગા છોકરા માટે જે હુકમો શરીઅતમાં છે તે દત્તક લીધેલ પુત્રને લાગુ પડશે નહી; મુસ્લિમ વહોરા સમાજમાં જે રિવાજ ચાલ્યો આવે છે કે દત્તક લીધેલ પુત્ર અને પોતાના સગા પુત્ર બન્નેવના નિકાહ વિરાસત પરદામાં સમાન ગણવામાં આવે છે તે રિવાજ ઈસ્લામી શરીઅતની વિરુદ્ધ છે.

(કિફાયતુલ મુફતી: ૫/૨૮૬)

કુદરતી રીતે છોકરાઓની ખતના થયેલ હોય

સવાલ:— ૧૪/૮

હમારા છોકરા ઈરફાન તથા રફીક તથા ઉસ્માનગની ત્રણ ભાઈને કુદરત થી જ ખતના થઈને આવી છે ઉપરના ભાગ પર થોડી ચામડી છે તો ખતના કરાવવી જરૂરી છે કે નહી ? અને ડોક્ટરને પણ પુછી જોયું છે પણ ના કહે છે અને એવું કહે છે કે ખતના થયેલી છે છોકરાઓની ઉંમર ૪ વર્ષ ૬ મહીના આ ત્રણેવની ઉંમર છે.

જવાબ:— ૧૪/૮ حامدًا ومصليًا ومسلما. هو الموفق للصواب

નખીએ કરીમ (સ.અ.વ.)એ જે દસ વસ્તુઓ ફિતરતની ગણાવી છે

તેમાંની એક ખતના પણ છે જે આજ કાલ પણ મુસ્લિમ અને ગેરમુસ્લિમ વચ્ચે પરિચય અને તમીઝ કરવાની નિશાની બની ગઈ છે ખત્ના કરવી સુન્નત છે અને તે એક ઈસ્લામી ઓળખ વિશેષતામાંથી છે તેના લઈને દીનના ફુકહાએ અંહિ સુધી કહ્યું છે કે જો કોઈ વસ્તીના બધા મુસલમાનો એને છોડી દે અને ઈસ્લામી હુકૂમત હોય તો અમીર પર લાઝિમ છે કે તેમની સાથે લડાઈ કરે. (શામી:૫/૫૩૦)

કોઈ બાળક એવું જન્મે કે તેની સોપારી ખુલ્લી હોય એટલે કે તેના પર ચામડી ના હોય જોવાવાળાને તે જન્મથી ખત્ના થયેલ જેવી હાલતમાં દેખાય છે અને ચામડી એટલી બધી ઓછી છે કે કાપી શકાતી નથી અથવા ખેચવાથી કે કાપવાથી તકલીફ થશે એવું હોય તો તેની ખત્ના કરવાની જરૂર નથી. (શામી :૫/૫૨૯, ૫૩૦, આલમગીરી:૫/૩૫૭)

ફતુલબારી શર્હ બુખારીમાં છે કે શાફિઈ મઝહબના આલિમો માંથી એક આલિમ કહે છે કે બાળક ખત્ના થયેલી જેવી હાલતમાં જનમ્યો હોય તો પણ અસ્ત્રો ફેરવી દેવો જોઈએ કારણ કે અબૂસમાહ કહે છે કે ખત્ના થયેલી જેવી હાલતમાં જે બાળકનો જનમ થાય છે તેની પુરી ખત્ના થયેલી હોતી નથી એવું ઘણા દાખલાઓમાં જણાયુ માત્ર સોપારી જેવો અમુક ભાગ નજર પડે છે એટલે એ વાત એવી હાલતમાં લક્ષ રાખવાની છે જો એમ હોય અને પુરી ખત્ના જેવું ના હોય તો પુરી કરી દેવી જોઈએ. ફકત અલ્લાહ પાક વધુ જાણકાર છે. (ફતુલ બારી:૧૦/૨૫૬)

વધુ પ્રમાણમાં મોત થવા

સવાલ:— ૧૬/૧૦

રાજપીપલાના એક મહોલ્લા સિંધવાડમાં એક વર્ષમાં અંદાજે દસ થી પંદર મોત થયા છે. એ વિસ્તારમાં આવેલ મદ્રસા તથા મસ્જિદ આબાદ નથી, બે વિસ્તાર સિવાય અન્ય વિસ્તારમાં આટલી સંખ્યામાં મોત થયા નથી એક મોતના ચાલીસા કે દસ દિવસ પુરા ન થાય કે બીજી મોત થાય છે એ વિસ્તારના લોકોમાં ગભરાટ પૈદા થઈ છે. તો એ માટે શરીઅતના દાયરામાં એ વિસ્તારના લોકો માટે કરવાની કાર્યવાહી જેમકે સદકા વિગેરે કરી શકાય? અચાનક મોત થી એ વિસ્તારના લોકો શું કરી શકે? શરીઅતના દાયરામાં

એ માટે વિસ્તાર પૂર્વક માર્ગદર્શન આપશો જો કે મોત તો બરહક છે અને દરેક જાનદાર વસ્તુને મોત આવે છે પરંતુ આટલી મોટી સંખ્યામાં અચાનક મોતથી બચવાનો અને પરહેઝ કરવા માટે શરીઅતના દાયરામાં માર્ગદર્શન આપવા વિનંતી છે.

જવાબ:— ૧૬/૧૦ حامداً ومصلیاً ومسلماً۔ هوالموفق للصواب

મોતનું વધુ પ્રમાણમાં થવું એ આજ કાલ ઘણી જગ્યાઓ પર જોવામાં આવે છે અચાનક મોત, અકસ્માતિક મોત તથા કુદરતી આફતોના કારણે મરણ થવું એ માત્ર આપે દર્શાવેલ જગ્યામાં જ નથી ગુનાહોનું પ્રમાણ અને પ્રકાર વધવાને કારણે અલ્લાહ પાકની નારાઝગી અને ગુસ્સો તથા ગઝબ વધી જાય છે જે કુર્આન શરીફ અને હદીસ શરીફથી સ્પષ્ટ થાય છે. પરંતુ એક મો'મિન માટે મોત તોહફો છે. હદીસ શરીફમાં છે કે મો'મિનનો મઆમલો અજબ છે એના સઘળા મઆમલા ખૈર અને ભલાઈ વાળા છે આ ફકત મો'મિન બંદા-બંદીઓ માટે છે. એને કોઈ ભલાઈ પહોંચવા પર શુક્ર અદા કરે તો પણ ભલાઈ છે. અને મુસીબત પર સબ્ર કરવાથી પણ ભલાઈ પ્રાપ્ત થશે. (બુખારી શરીફ)

મિશકાત શરીફમાં હદીસ છે કે આપ (સલ.)એ ફરમાવ્યું કે જે કોમમાં ઝિનાનું પ્રમાણ વધી જશે તેમાં મોતનું પ્રમાણ વધી જશે.

બીજી રિવાયતમાં છે કે જે કોમમાં ઝિનાકારી અને ખરાબીઓ (અશ્લીલતા) છડેયોક થશે તો તે કોમમાં નવી નવી બીમારીઓ થશે જે પહેલા કદી સાંભળવામાં ન આવી હોય. (તરગીબ)

આજે આપણા સમાજમાં આ બદીઓ ઘર કરી ગઈ છે. માટે આપણે આ પ્રકારની બુરાઈઓથી દૂર રહેવું જોઈએ. તે સાથે નીચે દર્શાવેલ આયતોને દરેક નમાઝ બાદ પઢવામાં આવે . શરૂમાં તથા છેવટમાં દુરૂદ શરીફ ત્રણ વખત પઢવામાં આવે ચોથો સિપારો સૂરએ આલે ઈમ્માન આયત નં. ૧૭૨ થી ૧૭૪ ત્રણ આયતો છે.

﴿الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلَّهِ وَالرَّسُولِ مِنْ بَعْدِ مَا أَصَابَهُمُ الْقَرْحُ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقُوا أَجْرٌ عَظِيمٌ﴾ (۱۷۲) الَّذِيْنَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ

قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ إِيمَانًا. وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ (۱۷۳) فَاَنْقَلَبُوا بِنِعْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ لَّمْ يَمَسَّسْهُمْ سُوءٌ. وَاتَّبَعُوا

رِضْوَانَ اللَّهِ، وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ.

દરેક નમાઝ બાદ પઢવી; સાથે લિઈલાફી કુરયશિનની સુરત પણ પઢવામાં આવે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

પોતાની ઈસ્લાહ માટે તબ્લીગી જમાઅતમાં નિકળવું

સવાલ:—૧૭/૧૧

ઝૈદ ૪૦ દિવસના માટે તબ્લીગી જમાઅતમાં નિકળી ગયો હાલાંકે તેના ઘરમાં તેના છોકરા-છોકરીઓ, માં-બાપ, ભાઈ-બહેન, નાના મોટા ગુનાહ કરી રહ્યા છે પેહલી સૂરત-બીજી સૂરત તેના પડોશી અને તેના મહોલ્લા વાળા પણ નાના-મોટા ગુનાહ કરે છે, ત્રીજી સૂરત તેના ગામ વાળા નાના-મોટા ગુનાહ કરી રહ્યા છે, ચોથી સૂરત આ ત્રણેવ સૂરતના લોકો નાના-મોટા ગુનાહ કરી રહ્યા છે. તો આ ચારેવ સૂરતોને નઝર સમક્ષ રાખી ઝૈદના માટે તબ્લીગી જમાઅતમાં ૪૦ દિવસ અને ગશતમાં જવું કેવું રહેશે ?

જવાબ:—૧૭/૧૧ حامداً ومصلياً ومسلماً. هوالموفق للصواب

જે લોકો તબ્લીગી જમાઅતમાં નિકળે છે તે પોતાની ઈસ્લાહ માટે નિકળે છે. તે બીજાઓને નસીહત કરવા અને ઈસ્લાહ કરવા નિકળતા નથી અલબત્તા જે લોકો મુસ્લિહ છે તેમને અલ અકરબ ફલ અકરબનો રવિયો અપનાવવો જોઈએ. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

અગિયારમી શરીફના દિવસે અલ્લાહના નામે ખવડાવવું

સવાલ:—૧૮/૧૨

અગિયારમી શરીફ રબિઉલ અવ્વલ કે રબિઉલ આખરની કઈ તારીખે આવે છે ? અને એનો ખરો દિવસ જણાવશો એ દિવસે ખાસ અલ્લાહના નામથી ખાવાનું ખવડાવવું અને એ દિવસે કંઈ પઢવાનું જાઈઝ છે કે નહીં ? તે જણાવશો.

ઘણા માણસો આ દિવસે પૈસા ભેગા કરીને ખાવાનું બનાવે છે. અને ખવડાવે છે માત્ર અલ્લાહના નામથી પોતાના મર્દૂમોને સવાબ પહોંચાડવા માટે જાઈઝ છે કે નહીં ? આ દિવસને કોઈ તહેવાર રૂપે મનાવવું જાઈઝ છે કે નહીં ? ઘણા ગામમાં મવલૂદ શરીફ પઢાવવામાં આવે છે. મવલૂદ શરીફમાં ખાસ શું પઢાવવામાં આવે તે ખાસ જણાવશો.

જવાબ:—૧૮/૧૨ حامداً ومصلياً ومسلماً. هوالموفق للصواب

શેખ અબ્દુલ હક મુહદ્દિષ દહેલ્વી (રહ.) "માષબત બિસ્સુન્નહ" માં પીરાને પીર ગવસુલ આઝમ (રહ.)ની વફાત બાબત ઈતિહાસકારોના જે મંતવ્યો લખેલ છે તેમાંથી એક મંતવ્ય એ પણ છે કે રબિઉલ આખરની અગિયારમી તારીખે એમની વફાત થઈ હતી. (ફઝાઈલે ઈમામ મશહૂર : ૮૬)

ફિક્હની કિતાબોમાં ગવસુલ આઝમ (રહ.)ના વફાતના દિવસે કોઈ ખાસ અમલ કરવા વિશે ત્યાં તે દિવસે અલ્લાહના નામથી ખાવું બનાવી ઈસાલે સવાબ કરવામાં આવે એ પ્રમાણે કોઈ હુકમ આપવામાં આવ્યો નથી, બલ્કે અગિયારમી શરીફના દિવસને તહેવાર રૂપે ધામધુમથી મનાવવું; જેમાં મહેફિલો કરવામાં આવે, તેમાં ફાતેહા આપવામાં આવે અને અગિયારમીના દિવસે ઈસાલે સવાબને સવાબનું કામ સમજી ઈસાલે સવાબ કરવામાં આવે છે અથવા તે દિવસે ઈસાલે સવાબને વધારે સવાબનું કામ સમજે એ બધી વાતો બેબુન્યાદ અને બિદઅત છે. (ફિક્હયતુલ મુફતી: ૧/૨૧૪)

હઝરત ગવસુલ આઝમ (રહ.)ના ઈસ્લામ અને મુસલમાનો પર જે એહસાન છે તે એહસાનનો બદલો આપી શકતા નથી, હઝરત ગવસુલ આઝમ (રહ.)ના એહસાનને યાદ કરવામાં આવે અને તેમના હાલાત જાણીને તેના પર અમલ કરવામાં આવે અને એમના ઉપકારોનો બદલો આપવા માટે વખતો વખત નફિલ નમાઝ પઢવામાં આવે, રોઝા, ખૈરાત, સદકા, કુર્આન પઢી તેનો સવાબ તેમને પહોંચાડવામાં આવે, પરંતુ તેના માટે જરૂરી છે કે શરીઅતની હદમાં અને તેના હુકમોને આધિન રહીને કરવામાં આવે કેમકે ઈસાલે સવાબ કરવું સાડ અને જાઈઝ છે. પરંતુ ઈસાલે સવાબ કરવા માટે તારીખ અને દિવસ નક્કી કરવામાં આવે એ નાજાઈઝ છે.

(ઈમદાદુલ ફતાવા : ૫/૩૦૧)

મવલૂદ શરીફનો અર્થ એ છે કે હુજૂર (સલ.)ની વિલાદત શરીફ તથા આપના અખ્લાક અને આદતનું વર્ણન કરવામાં આવે. જેમાં સાદગીના સાથે અમૂક લોકો ભેગા થઈ જાય અને આપનો ઝિક્રે ખૈર કરવામાં આવે પરંતુ આજ કાલના રબિઉલ અવ્વલના માંસમાં મોહલ્લે ફળીયે ફળીયે અને મસ્જિદોમાં જે મહેફિલો કરવામાં આવે છે તેમાં ઘણી વસ્તુઓ શરીઅતના વિરૂધ્ધ હોઈ બિદઅત અને નાજાઈઝ છે. અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

(ઈમદાદુલ ફતાવા: ૫/૨૪૮)

અગિયારમી શરીફ

સવાલ:— ૧૮/૧૩

અગિયારમી શરીફ કયા મહીનામાં આવેલ છે ? અને તે દિવસે માત્ર અલ્લાહના નામે ખવડાવવું અને કંઈક પઢવું જાઈઝ છે કે નહિ ?

જવાબ:—૧૮/૧૩ حامداً ومصلياً ومسلماً - هوالموفق للصواب

શેખ અબ્દુલહકક મુહદિષ દહેલવી(રહ.)પોતાની કિતાબ “મા ષબત બિસ્સુન્નહ”માં હઝરત અ.કાદિર જીલાની(રહ.)ની વફાત બાબત લખે છે કે “રબિઉલ આબિરની અગિયારમી તારીખે તેઓનું મૃત્યુ થયું હતું.”

હઝરત અબ્દુલ કાદિર જીલાની (રહ.)ના મૃત્યુના દિવસે કોઈ ખાસ અમલ કરવા તથા તે દિવસે અલ્લાહના નામે ખાવા બનાવી ખવડાવી ઈસાલે સવાબ કરવા વિષે શરીઅતમાં કોઈ પ્રકારનો હુકમ આવ્યો નથી, બલકે અગિયારમી તારીખના દિવસને તહેવાર રૂપે ધામધુમથી મનાવવું, મહેફિલો કરવી, ફાતિહા આપવા તથા તે દિવસે ઈસાલે સવાબને વધુ સવાબનું કામ સમજી ઈસાલે સવાબ કરવું એ સર્વે બાબતો બિદઅત અને ઉપજાવી કાઢેલ છે. (કિફાયતુલ મુફતી: ૧/૨૧૮)

હઝરત શેખ અબ્દુલ કાદિર જીલાની (રહ.)ના ઈસ્લામ અને મુસલમાનો ઉપર જે ઉપકારો છે તે ઉપકારોનો બદલો કોઈ આપી સકતું નથી, હઝરત (રહ.)ના ઉપકારોને યાદ કરવામાં આવે અને તેમનું જીવન ચરિત્ર જાણીને તેમના જીવનનું અનુકરણ કરવામાં આવે, તેમના ઉપકારોનો બદલો આપવા માટે ક્યારેક ક્યારેક નફિલ નમાઝ પઢી, સદકો ખેરાત કરી, કુર્આન શરીફ પઢી તેનો સવાબ હઝરતની રૂહને પહોંચાડવામાં આવે.

પરંતુ સર્વે કામ શરીઅતની હદમાં રહીને અને તેના આદેશોને આધિન રહીને કરવામાં આવે; ઈસાલે સવાબ કરવું જાઈઝ અને સારું કામ છે પરંતુ તેના માટે તારીખ અને દિવસ નક્કી કરવામાં આવે એ નાજાઈઝ છે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે. (ઈમદાદુલ ફતાવા: ૫/૩૦૧)

મોલૂદ શરીફ

સવાલ:— ૨૦/૧૪

ઘણાં ગામોમાં મોલૂદ શરીફ પઢાવવામાં આવે છે; મોલૂદ શરીફમાં વિશેષત શું પઢાવવામાં આવે તે વિગતવાર જણાવશો.

જવાબ:— ૨૦/૧૪ حامداً ومصلياً ومسلماً - هوالموفق للصواب

મોલૂદ શરીફનો અર્થ એ છે કે હુજૂર (સ.અ.વ.)ના જન્મનું તથા આપના સંસ્કાર અને આપની ટેવોનું વર્ણન કરવામાં આવે; જે માટે અમુક લોકો કોઈ પ્રકારનો પ્રબંધ કર્યા વિના એકત્રિત થઈ જાય અને આપના જીવનચરિત્રનું વર્ણન કરવામાં આવે.

પરંતુ વર્તમાનયુગમાં રબીઉલ અવ્વલ માસમાં દરેક મહોલ્લા અને ફળિયા તથા મસ્જિદોમાં જે બિનશર્ઈ પ્રબંધો કરવામાં આવે છે તે બિદઅત અને નાજાઈઝ છે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

(ઈમદાદુલ ફતાવા: ૫/૨૪૮)

સામુહિક રીતે ફાતિહા અને દુઆએ સાનિયા

સવાલ:—૨૧/૧૫

સુનન અને નવાફિલ પછી નમાઝી અને ઈમામ એક જગ્યાએ ભેગા થઈ દુઆ માંગે છે તેનો શરીઅતમાં શું હુકમ છે ?

દરેક નમાઝ પછી અમારે ત્યાં ઈમામ સાથે મુસાફરો કરવાનો રિવાજ છે તેનો શરીઅતમાં શું હુકમ છે ?

જવાબ:—૨૧/૧૫ حامداً ومصلياً ومسلماً - هوالموفق للصواب

સુનન અને નવાફિલ પછી ભેગા મળી દુઆ કરવી બિદઅત છે તેની કોઈ અસલ નથી. (ઈમદાદુલ અહકામ : ૧/૭૮)

ફતાવા રહીમિયામાં બીજો તરીકો ફરાઈઝ પછી ફક્ત અલ્લાહુમ્મ

અન્નતસ્સલામુ..... દુઆ માંગવી પછી સુનન વગેરે મસ્જીદમાં પઢી ઈમામ અને મુકતદી ભેગા મળી અલ ફાતિહા કહી દુઆ માંગે છે તે સુન્નતના ખિલાફ છે. બે અસલ અને વગર દલીલનું કામ છે. અલગ અલગ સુનન અને નફિલ પળ્યા પછી બધાનું ભેગા મળી દુઆ કરવું ન હુઝૂર (સલ્લલ્લાહુ અયલયહિ વસલ્લમ)ના કોઈ અમલ કે કોલથી સાબિત છે ન સહાબા અને તાબિઈન કે તબે તાબિઈન કે ન કોઈ ઈમામે દીનના અમલ કે કોલથી સાબિત છે. (ફતાવા રહીમિયા : ૧/૨૧૫/૨૧૬)

રસૂલુલ્લાહ (સલ્લલ્લાહુ અયલયહિ વસલ્લમ)ની હદીસોમાં ગોર કરવાથી આ તરીકો ન હોવાનું સાબિત થાય છે. કેમકે સહીહ હદીસથી સાબિત થાય છે કે નબીએ કરીમ (સલ્લલ્લાહુ અયલયહિ વસલ્લમ)ની આદતે શરીફા આ હતી કે સુન્નતોને ઘરે જઈને પઢતા હતા. અને સહાબાએ કિરામને પણ તેની તરગીબ આપતા હતા. આપ (સલ્લલ્લાહુ અયલયહિ વસલ્લમ)નો ઈર્શાદ છે કે આદમીની અફઝલ નમાઝ તે છે જે ઘરમાં પઢવામાં આવે. સિવાય ફર્જ નમાઝના. એટલે કે ફર્જ નમાઝના સિવાય બાકી બધી જ નમાઝો ઘરમાં પઢવી અફઝલ છે. (મિશકાત : ૧/૧૧૪)

કઅબ ઈબ્ને ઉજરા બયાન ફરમાવે છે કે એક વખતે આપ (સલ્લલ્લાહુ અયલયહિ વસલ્લમ) એ મસ્જીદે બની અસહલમાં મગરિબની નમાઝ અદા કરી અને નમાઝ પછી જોયું કે જમાઅતમાં શરીફ થયેલા લોકો પણ નમાઝ પછી મસ્જીદમાં જ સુન્નતો અને નફિલો અદા કરે છે તો આપ (સલ્લલ્લાહુ અયલયહિ વસલ્લમ)એ ફરમાવ્યું કે આ નમાઝ તો ઘરમાં જઈ પઢવામાં આવે.

અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને સઅદ અન્સારી રદિ. ફરમાવે છે કે મેં રસૂલુલ્લાહ (સલ્લલ્લાહુ અયલયહિ વસલ્લમ)ને પૂછ્યું કે નમાઝ મસ્જીદમાં પઢવું અફઝલ છે કે ઘરમાં પઢવું અફઝલ છે ? તો ફરમાવ્યું કે મને ઘરમાં નમાઝ પઢવું વધારે પ્યારુ છે મસ્જીદમાં નમાઝ પઢવાથી. સિવાય ફરજ નમાઝના.

પહેલી હદીસથી સાફ જણાય છે કે સુનન અને નવાફિલ ઘરમાં પઢવું મસ્જીદમાં પઢવાથી વધારે અફઝલ છે. અને બીજી હદીસથી પણ સુનન અને નવાફિલ ઘરમાં પઢવાનું અફઝલ સાબિત થાય છે. બલ્કે હુઝૂર

(સલ્લલ્લાહુ અયલયહિ વસલ્લમ)ના સહાબાએ નફલ નમાઝો શરૂ કરી દીધી તો આપ (સલ્લલ્લાહુ અયલયહિ વસલ્લમ)એ હિદાયત ફરમાવી કે આ નમાઝો તો ઘરમાં પઢવાની છે. અને ત્રીજી હદીસથી પણ આ વસ્તુ જાણવા મળે છે કે નફલ નમાઝ ઘરમાં અદા કરવી મસ્જીદમાં અદા કરવાથી વધારે અફઝલ છે.

હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન શકીક રદિ. રિવાયત કરે છે કે મેં હઝરત આયશા રદિ.ને આપ (સલ્લલ્લાહુ અયલયહિ વસલ્લમ)ની નમાઝની હાલત પુછી તો તેમણે ફરમાવ્યું કે આપ (સલ્લલ્લાહુ અયલયહિ વસલ્લમ) મારા ઘરમાં જોહરના પહેલા ચાર રકાત પઢતા, પછી બહાર તશરીફ લઈ જતા અને લોકોને જોહરની નમાઝ પઢાવતા, પછી અંદર તશરીફ લાવતા અને બે રકાતો પઢતા. પછી (અસરના વખતે) બહાર જતા અને અસરની તમાઝ પઢાવતા, અને (મગરિબના વખતે) મગરિબની નમાઝ પઢાવતા અને પછી અંદર તશરીફ લાવી બે રકાતો પઢતા પછી ઈશાની નમાઝ લોકોને પઢાવતા અને મારા ઘરમાં આવી બે રકાતો પઢતા.

અબ્દુલ્લાહ બિન શકીક રદિ.ની આ રિવાયત થી માલૂમ થાય છે કે નબીએ અકરમ (સલ્લલ્લાહુ અયલયહિ વસલ્લમ) ફર્જ નમાઝોના પછી સુન્નતો પોતાના કમરા મુબારકમાં જઈ પઢતા હતા, જ્યારે કે આ હદીસોથી સાબિત થાય છે કે નબીએ કરીમ (સલ્લલ્લાહુ અયલયહિ વસલ્લમ) અને સહાબા રદિ.વધુ પડતી સુન્નતો ઘરે જઈને અદા કરતા હતા. તો પછી ઈમામ અને મુકતદીએ ભેગા મળી દુઆ કરવાનો સવાલ જ ઉભો થતો નથી. બલ્કે કોઈ વખતે કોઈ મસલિહત અને જરૂરતના કારણે આપ (સલ્લલ્લાહુ અયલયહિ વસલ્લમ)એ મસ્જીદમાં સુન્નતો અદા કરી ત્યારે પણ આપ (સલ્લલ્લાહુ અયલયહિ વસલ્લમ)એ મુકતદીઓની સાથે મળી દુઆ નથી ફરમાવી. બલ્કે નબીએ કરીમ (સલ્લલ્લાહુ અયલયહિ વસલ્લમ) સુન્નતોમાં મશગૂલ રહેતા હતા અને મુકતદીઓ પોતે પોતાની સુન્નતો પઢીને આપ (સલ્લલ્લાહુ અયલયહિ વસલ્લમ)નો ઈન્તિઝાર કર્યા વગર ચાલ્યા જતા હતા. ઈબ્ને અબ્બાસ રદિ.થી રિવાયત છે કે નબીએ કરીમ (સલ્લલ્લાહુ અયલયહિ વસલ્લમ) મગરિબની નમાઝ પછી મગરિબની સુન્નતોમાં

એટલી લાંબી કિરાઅત ફરમાવતા હતા કે નમાઝીઓ મસ્જિદમાંથી ચાલ્યા જતા હતા. (મિશકાત શરીફ : ૧/૧૦૫)

આ હદીસથી પણ સાબિત થાય છે કે સુનન અને નવાફિલ પછી ઈમામ અને મુકતદીઓમાં ઈજતિમાઈ દુઆ માંગવાનો રિવાજ હતો જ નહીં. એટલા માટે આ તરીકો સુન્નતના વિરુદ્ધ છે. અને તેના બિદઅત હોવામાં કોઈ શક નથી. તેને છોડવો જરૂરી છે, ખાસ કરી જ્યારે કે તેમાં રોજ બરોજ વધારો થતો જાય, ઈમામ લોકોના ફારિગ થતાં સુધી ઈન્તિઝાર કરે અને પછી અલફતિહા જોરથી કહી દુઆ શરૂ કરે અને તેને લાઝિમ અને જરૂરી સમજે અને જે દુઆએ સાનિયા ન કરે તેને મલામત કરે. તો તેના બિદઅત હોવામાં કોઈ શક બાકી નથી રહેતો, એટલા માટે કે શરીઅતનો હુકમ છે કે અગર કોઈ જાઈઝ કામ અથવા મુસ્તહબ કામને લાઝિમ અને જરૂરી સમજવામાં આવે અને તેના પર હમેશગી કરવામાં આવે તો તે બિદઅત છે.

જે માણસ મુસ્તહબ કામને હમેશા કરે અને તેને જરૂરી સમજે અને રૂખસત પર અમલ ના કરે. તો શેતાન તેને ગુમરાહ કરવામાં કામચાબ થઈ જાય છે. પછી તેની તો વાત જ શી રહી જે કોઈ બિદઅત કામને હમેશા કરે, મતલબ એ છે કે આ અમ્રમાં જે મબાહ અથવા મુસ્તહબ છે તેને પાબંદીના સાથે કરવું અને જરૂરી સમજવું તે અમ્રને નાજાઈઝ અને બિદઅત બનાવે છે. જે વસ્તુનો સુબૂત જ ના હોય તેને પાબંદીના સાથે હમેશા કરવું ઉચ્ચ દરજાની બિદઅત ગણાશે.

દુઆએ સાનિયાના બિદઅત હોવાના બારામાં મુફતીયાએ કિરામના ફતાવા લખવામાં આવે છે.

ફતાવાએ અહનાફની તશરીહના મુતાબિક મસ્નૂન તરીકો આ છે કે જે નમાઝો પછી સુન્નતો છે તેમા ફઝ નમાઝની સલામ ફેરવવાની સાથે જ મુખ્તસર દુઆ કરી સુન્નત અને નવાફિલમાં મશગૂલ થઈ જાય અને સુન્નતો પઢ્યા પછી દરેક માણસ પોત પોતાના કામમાં લાગી જાય. અને જે ફઝોના પછી સુન્નતો નથી તેમાં સલામ ફેરવ્યા પછી ઈમામ જમણી અથવા ડાબી બાજુ ફરી જાય અને અઝકારે મસ્નૂન પળે પછી બધા નમાઝીઓ દુઆ કરે

અને જે દુઆએ સાનિયાની સૂરત અવામમાં મશહૂર છે તેની કોઈ અસલ નથી. હજરત મવ. જફર અહદમ થાનવી રહ. ઈમદાદુલ અહકામમાં લખે છે કે જે સૂરતે ફાતિહા સાનિયાના સવાલમાં લખેલ છે કે આ બિદઅત છે તેની કોઈ અસલ નથી, ખાસ કરી તેની પાબંદીના કારણે બિદઅતે સથિઅહમાં દાખલ છે. (ઈમદાદુલ અહકામ : ૧/૮૭)

કિફાયતુલ મુફતીમાં હઝરત મવ. મુફતી કિફાયતુલ્લાહ રહ. દુઆએ સાનિયાના બારામાં ફરમાવે છે :

" ફઝ નમાઝ કે બાદ ઈમામ બલંદ આવાજ સે દુઆ માંગતા હે ઓર મુકતદી આમીન આમીન કેહતે હે, દુરૂસત હે યા નહી ? યે તો ઠીક હે કે સુનનો નવાફિલકે બાદ ઈન્તિઝાર કરના ઓર ઈજતીમાઈ દુઆ માંગના સુન્નતકે ખિલાફ હે મગર ફઝો કે બાદ દુઆ માંગના તો સાબિત હે. "

જવાબ યે લિખતે હું કે : ઈસ તરીકા કો જરૂરી ઓર લાઝિમ ન સમજા જાયે તો મબાહ હે મગર સુનન વ નવાફિલ કે બાદ સબકા મૌજૂદ રેહના ઓર ફિર ઈસ તરીકા સે દુઆ માંગના વાજિબુત્તરક હે. (૩/૨૮૦)

ફતાવા રહીમિયાહમાં હઝરત મવ. મુફતી અ.રહીમ લાજપૂરી (દા.બ.) ફઝ નમાઝોના પછી સુનન અને નવાફિલથી ફારિગ થઈ ફાતિહા પઢવું; લખે છે કે દુસરા તરીકા (દુઆએ સાનિયા) ખિલાફે સુન્નત, બે અસલ, મનઘડત ઓર ખિલા દલીલ હે અલગ અલગ સુન્નતે ઓર નવાફિલ પળડને કે બાદ સબકા ઈકઠા હોના ઓર ઈકઠે હો કર દુઆ માંગના આ હઝરત (સલ્લલ્લાહુ અયલયહિ વસલ્લમ)કે કિસી અમલસે ઓર ફરમાન સે સાબિત હે ન સહાબા વ તાબેઈન, તબે તાબેઈન ઓર અઈમ્મએ દીન મે સે કિસી કે કોલ વ અમલ સે સાબિત હે. (ફતાવા રહીમિયાહ : ૧/૨૧૬)

હઝરત મવ.મુફતી અઝીઝુરહમાન રહ. ફતાવા દારૂલ ઉલૂમમાં એક સવાલના જવાબમાં લખે છે કે : ફરાઈઝ કે બાદ દુઆ કરકે મુતફરિફ હો જાના ચાહીએ, સુનન વ નવાફિલ કે બાદ ઈજતિમાઅન દુઆકા પાબંદ મુકતદીયોકો ન કરના ચાહીએ. (ફતાવા દારૂલ ઉલૂમ : ૪/૨૧૨)

(૨) મુસાફહા માટે શરીઅતે પહેલા મુલાકાતનો વખત નક્કી કરેલ છે. કોઈ નમાઝ પછી તેનો વખત નક્કી કરવો ગલત છે બિદઅત છે મકરૂહ છે રવાફિઝનો તરીકો છે. હનફિયાહ શાફિઈયાહ બધાથી અલ્લામા શામી

રહ.એ રદુલ મુખ્તારમાં આમ જ નકલ કર્યું છે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે. (શામી: ૫/૨૪૪)

નમાઝ પછી મુસાફો કરવા વિષે

સવાલ:— ૨૨/૧૬

મુસાફો કયા કયા વખતે કરવો જાઈઝ તથા સુન્નત છે ? કોઈ વ્યક્તિ ઘણા વખત પછી સામે મળે તો મુસાફો કરવો સુન્નત છે ? ગામનો જ માણસ છ આઠ દિવસ બહાર રહીને આવે તો તેની સાથે મુસાફો સાબિત છે કે કેમ ?

જવાબ:— ૨૨/૧૬ حامداً ومصلیاً ومسلماً۔ هو الموفق للصواب

મુસાફો વિષે સુન્નત એ છે કે જ્યારે એક મેકની પ્રથમ મુલાકાત થાય ત્યારે પરસ્પર મુસાફો કરે.

હદીસ શરીફમાં છે કે આપ (સ.અ.વ.)એ ફરમાવ્યું કે બે મુસલમાનો આપસમાં મળે ત્યારે પરસ્પર મુસાફો કરે તો બન્નેવ છુટા પડે તે પહેલા તેમની બક્ષિસ થઈ જાય છે. (મિશ્કાત: ૨/૪૦૧)

પરંતુ નમાઝ પછી ભલેને પછી તે જુમ્હૂરની નમાઝ હોય કે ઈદની નમાઝ હોય કે કોઈ અન્ય નમાઝ હોય મુસાફો કરવાની જે પ્રથા છે તે બિદઅત છે. મકરૂહે તહરીમી છે. એને મુહકકીને અહનાફે રાફઝી સુન્નત લખી છે. મિરકાત શર્હે મિશ્કાતમાં છે કે બરેબર મુસાફો કરવાની તક પ્રસંગ મુલાકાત થાય ત્યારે છે. અમુક માણસો એવું કરે છે કે જ્યારે મળે છે ત્યારે મુસાફો કરતા નથી બલકે ઘણી વાર સુધી એમ તેમની વાતો કરતા રહે છે અને જ્યારે નમાઝ પઢી લે છે ત્યારે મુસાફો કરે છે. એ ક્યાંની સુન્નત છે ? એટલા જ માટે અમુક ઉલમાએ કિરામે તે વખતે (નમાઝ પછી) મુસાફો કરવો મકરૂહ હોવાની યોગ્યવટ કરી છે. અને બિદઅતે મજમુમહ કવિયા લખે છે. (મિરકાત: ૮/૭૪)

અલ્લામા શામી (રહ.)રદુલ મોહતારમાં અહનાફ, માલિક, શવાફેએ વધુ બયાન કર્યું છે, કોઈ પણ નમાઝ પછી મુસાફો કરવાની જે તક નકકી કરો તે શર્હ દલીલ વગર છે, ગલત છે, બિદઅતે મજમુમા છે, રાફઝી સુન્નત છે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે. (રદુલ મોહતાર: ૨/૨૪૪)

પ્રકરણ - (૩)

"પાકી-નાપાકી"

પુઝૂ, ગુસલ અને મસહ

હોઝનું ક્ષેત્રફળ

સવાલ:— ૨૩/૧

અમારે ત્યાં નવી મસ્જિદના બાંધકામ સાથે હોઝ તૈયાર થાય છે જે ઈંડા આકારની બનાવવામાં આવી રહેલ છે, ગોળાઈનું માપ ૫૮.૫૦ ફુટ અને ઊંડાઈ ૪.૫૦ ફુટ છે, આ હોઝ શરીઅત મુજબ માન્ય ગણાશે કે નહિ? હોઝનું ક્ષેત્રફળ કેટલું હોવું જોઈએ ?

જવાબ:— ૨૩/૧ حامداً ومصلیاً ومسلماً۔ هو الموفق للصواب

જે હોઝની લંબાઈ ૧૫ ફુટ અને પહોળાઈ ૧૫ ફુટ મળી (૧૫×૧૫=૨૨૫) ચોરસ ફુટ હોય તે શર્હ હોઝ લેખાશે, એટલા ક્ષેત્રફળવાળી હોઝ ગમે તે આકારમાં હોય તે માન્ય ગણાશે. તે છતાં પણ જગ્યા વધુ પડતી હોય તો વધારે લાંબી-પહોળી હોઝ બનાવવી સારી છે. હોઝના ક્ષેત્રફળમાં લંબાઈ - પહોળાઈ માન્ય હોય છે, ઊંડાઈનું માપ ગણાશે નહી. જેથી ઉપરોક્ત સવાલમાં દર્શાવેલ માપ શરીઅત મુજબ નથી. અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે. (હિદાયા: ૧/૩૬, શામી: ૧/૧૪૧)

મસ્જિદના ભાગમાં હોઝ બનાવવી

સવાલ:— ૨૪/૨

શું ફરમાવે છે ઉલમાએ દીન આ મસ્અલામાં કે એક મહોલ્લામાં એક જુની મસ્જિદ છે. તેના સામે એક બીજી જમીન છે. મસ્જિદની સહનથી તેમાં હોઝ બનાવવા માગે છે, મસાલિહે મસ્જિદના માટે; પરંતુ હોઝ માટે તે જગ્યા પુરતી નથી જો તે હોઝ થોડીક મસ્જિદના નીચે આવે અને તેના

ઉપરથી એવી રીતે ધાબુ (છપ્પર) નાખી દેવામાં આવે જેમકે પહેલા હતું તો આ યોગ્ય છે કે નથી ? તે હાલતમાં મસ્જિદ પણ નાની નહીં થાય અને હોઝ પણ બે ગજ જેટલી મસ્જિદના નીચે આવી જશે અને ઉપરથી ઢાંકેલું રહેશે. પહેલાની જેમ લોકો તેના ઉપર નમાઝ પઢી શકે છે ? તેનો જવાબ આપશો.

જવાબ:—૨૪/૨ حامداً ومصليناً ومسلماً۔ هو الموفق للصواب

યોગ્ય નથી. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

મસ્જિદની સહેનમાં હોઝ બનાવવી

સવાલ:— ૨૫/૩

હસનપુર ગામની મસ્જિદમાં હોઝ નથી જેના કારણે વુઝૂ આસાનીથી નથી થઈ શકતું. અને મસ્જિદની સહન વગર હોઝ બનાવવા માટે જમીન નથી મળી શકતી, જો મસ્જિદની સહનથી હોઝને લંબાવી દઈએ જેની લંબાઈ ૨૪ ગઝ અને પહોળાઈ ૪ ગઝ જેટલી બનાવી ઉપરથી બંધ કરી આપવામાં આવે જેથી નમાઝની જગ્યામાં કંઈ ઉણપ ન આવે અને વુઝૂ કરવા માટે જે હાલમાં વુઝૂની નીક બનાવેલ છે તે અને કુલ સવા ગઝ છે પુરતી છે. તો આ રીતે હોઝ બનાવવી જાઈઝ છે કે નથી ? જવાબ આપશો.

જવાબ:—૨૫/૩ حامداً ومصليناً ومسلماً۔ هو الموفق للصواب

શામીમાં છે કે એ મસ્જિદ આસમાનની ઊંચાઈ સુધી અને નીચે પાતાળ સુધી ગણાશે. જેથી તે જગ્યાએ હોઝ બનાવવી જાઈઝ નથી. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

વરસાદનું પાણી

સવાલ:— ૨૬/૪

ચોમાસાની ઋતુમાં માર્ગ ઉપર વરસાદના પાણીના છાંટા ઉડે અથવા લીલા ઘાસ ઉપરથી પાણીના છાંટા ઉડે તો તે પાણી પાક ગણાશે કે નાપાક ?

જવાબ:—૨૬/૪ حامداً ومصليناً ومسلماً۔ هو الموفق للصواب

ચોમાસામાં રસ્તામાંથી જે પાણીના છાંટા ઉડીને કપડા કે શરીર ઉપર લાગે છે તે પાક છે; એ જ પ્રમાણે ઘાસ પરના પાણીના છાંટા ઉડે છે તે પાક છે, જ્યાં સુધી રસ્તા અથવા ઘાસ ઉપર કોઈ નાપાક વસ્તુ લાગેલી ન જોઈ લઈએ ત્યાં સુધી પાક ગણાશે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે

(શામી: ૧/૨૩૬)

વુઝૂમાં દાઢીનો હુકમ

સવાલ:— ૨૭/૫

કોઈ માણસની દાઢીના વાળ એટલા વધારે હોય કે બાલોના નીચેની ચામડી દેખાતી ના હોય તો તેવા માણસ માટે ખિલાલ કરવું સુન્નત છે, પરંતુ દાઢીના બાલ ઓછા હોય અને બાલોના નીચેની ચામડી દેખાતી હોય તો તેવા માણસે દાઢીના સર્વે બાલ ધોવા સુન્નત છે પરંતુ પુછવાનું એ છે કે સંપૂર્ણ દાઢી ધોયા પછી ખિલાલ કરવું સુન્નત છે કે પછી ખિલાલ કરવું સુન્નત નથી ?

જવાબ:— ૨૭/૫ حامداً ومصليناً ومسلماً۔ هو الموفق للصواب

દાઢીના વાળ નીચેની ચામડી દેખાતી હોય તો વુઝૂમાં ચામડી અર્થાત વાળના મૂળ સુધી પાણી પહોંચાડવું ફરજ છે, અને જે અવયવને ધોવું ફરજ હોય તે અવયવને ત્રણ વખત ધોવું સુન્નત છે. ઓછા વાળ વાળી દાઢીને ધોયા પછી ખિલાલ કરવો સુન્નત નથી. અલ્લાહ વધુ જાણનાર છે.

(શામી: ૧/૭૫, મરાકિયુલ ફલાહ: ૧૬)

ઉનના મોઝા ઉપર મસહ કરવો.

સવાલ:— ૨૮/૬

આપના પ્રકાશન વિભાગ હેઠળ છપાયેલ કિતાબ "મસનૂન નમાઝની ચાલીસ હદીષો" પોકેટ સાઈઝની છે તેમાં પેજ નં. ૭ ઉપર (વુઝૂ દર્મિયાન મોઝા પર મસહ કરવો) લખ્યું છે કે વુઝૂ દર્મિયાન મોઝા ઉપર મસહ કરવો જાઈઝ નથી, અને તેના કારણમાં "સહીહ હદીષથી સાબિત નથી" એવું લખેલ છે, તો શું આપણા મહાન બુઝુર્ગો અને ઉલમાએ કિરામ જે વુઝૂ કરતી વખતે ચામડાના મોઝા ઉપર મસહ કરે છે તે ખોટું છે ? તે લખશો.

જવાબ:— ૨૮/૬ حامداً ومصليناً ومسلماً۔ هو الموفق للصواب

અમારા પ્રકાશન હેઠળ "મસનૂન નમાઝની ચાલીસ હદીષો" નામની જે કિતાબ છપાઈ છે. તેમાં પાન નં. ૭ ઉપર છપાયેલ મસઅલો મોઝા ઉપર મસહ કરવો વુઝૂ દર્મિયાન જાઈઝ નથી એનો ભાવાર્થ એ છે કે ઉનના મોઝા ઉપર મસહ કરવો સહીહ હદીષોથી સાબિત નથી; એહલે હદીષ (ગેર મુકદ્દિહીન) ઉનના મોઝા ઉપર પણ મસહ કરવો સાબિત માને છે એ

દ્રષ્ટિએ અમે એ મસઅલો લખ્યો છે; અલબત્ત ચામડાના મોઝા ઉપર મસહ કરવો હદીષથી સાબિત છે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

૩ ભરેલ ગાદલાને પાક કરવાની રીત

સવાલ:— ૨૯/૭

૩ ભરેલ ગાદલા ઉપર બાળક પેશાબ કરે તો તેને પાક કરવાનો હુકમ શરીઅતમાં શું છે ?

જવાબ:—૨૯/૭ حامداً ومصلیاً ومسلماً۔ هوالموفق للصواب

૩ ભરેલ ગાદલાને પાક કરવાની રીત એ છે કે ત્રણ વાર ધોય લે અને ત્રણેવ વખતે નીચોવી કાઢે જેમાં ત્રીજી વખતે પોતાની યથા શક્તિ મુજબ નીચોવી લે, આ પ્રમાણે ત્રણ વાર કરવાથી ગાદલુ પાક થઈ જશે અને જો ઘણી શક્તિ સાથે નીચોવવામાં નહિ આવે તો ગાદલુ પાક નહિ થાય. અને ગાદલામાં એટલી માત્રામાં ૩ ભરેલ હોય કે જેને નીચોવવું શક્ય ન હોય તો તેને પાક કરવાની રીત એ છે કે એક વાર ધોયને થોભી જાય અને પાણી ટપકતું બંધ થયા પછી ફરી ધોય લે; એવી રીતે ત્રણ વાર ધોવાથી ગાદલુ પાક થઈ જશે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

(કબીરી: પૃષ્ઠ ૧૬૩ – શામી: ૧/૨૨૮ – બહર: ૧/૨૩૭)

ચરબી વડે બનેલ સાબુ વાપરવો

સવાલ:— ૩૦/૮

આજ કાલ સાબુ તથા ડીટર્જન્ટ વોશિંગ પાવડર તથા અન્ય વસ્તુઓમાં મટન કિટ્ટો અર્થાત ચરબીનો ઉપયોગ થાય છે, આ ચરબી મોટા ભાગે મુરદાર હલાલ જાનવરો (ધેટાં, બકરા, પાડા, ભેંસ, બળદ) ની હોય છે સારાંશ કે આ ચરબીમાંથી બનાવેલ વસ્તુઓ જેવાં કે સાબુ તથા ડીટર્જન્ટ, મિણબત્તી વિગેરે વાપરવું શરીઅતની રૂએ કેવું છે ?

નોંધ :— આ મટન કિટ્ટો જે તે વસ્તુમાં વપરાયા પછી પોતાની મુળ સ્થિતી અને સ્વરૂપમાં રહેતો નથી.

જવાબ:—૩૦/૮ حامداً ومصلیاً ومسلماً۔ هوالموفق للصواب

સાબુ વિગેરે બનાવવાના કારણે તેની ખરી વાસ્તવિકતા અને સ્વરૂપ બદલાય જવાથી તે નાપાક ગણાશે નહિ, પાક છે; એવી વસ્તુઓ વાપરવાનો

શરીઅતની રૂએ કોઈ વાંધો નથી. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

(શામી: ૧/૨૩૮ તથા ફતાવા મહમૂદિયા: ૫/૨૪૧)

ખારા કુવાથી કેટલે દૂર બોરિંગ કરવું ?

સવાલ:— ૩૧/૮

શું ફરમાવે છે મુફતિયાને કિરામ નીચેના મસઅલામાં

(૧) અમારા ગામની મસ્જિદમાં મુકતદીઓને વુજૂ માટે પાણીની તકલીફ છે. હાલમાં પનીહારીઓ પાસે ટાંકી ભરાવી વુજૂ કરીએ છીએ, છતાં તકલીફ રહે છે. હાલમાં લોકોએ એક યોજના એવી તૈયાર કરી છે કે મસ્જિદમાં પાણીની ટાંકી પાસે અથવા તો મસ્જિદના જમાઅતખાના સિવાયના અન્ય ભાગમાં ટયુબવેલ બોરીંગ કરીને એક મોટર મુકી આપીએ જેથી પાણીની તંગી દૂર થઈ શકે એમ છે. પરંતુ પુછવાનું એ કે પાસે સંડાસ છે, બિલકુલ પાસે એટલે ૪-૫ ફુટનું જ અંતર છે. જેથી શરીઅતની રૂએ માર્ગદર્શન આપવા કૃપાળુ થશો.

(૨) બીજો મસઅલો પુછવાનો છે તે આ પ્રમાણે છે કે એક ભાઈ ઝકાતના રૂ. ૫૦૦૦/- ગામના કામમાં દા.ત. ગામત વાસણો લાવવા માટે અથવા તો વાસણોની ખોલી (મકાન) બનાવવા માટે આપવા તૈયાર છે. માટે આ પૈસા ગામના કામ માટે જાઈઝ કરવા માટે કોઈ રીત છે ? તે શરીઅતની રૂએ બતાવવા મહેરબાની કરશો.

જવાબ:—૩૧/૮ حامداً ومصلیاً ومسلماً۔ هوالموفق للصواب

(૧) સંડાસ—ખારકુવાથી ૧૫ ફુટ દૂર બોરીંગ કરવામાં આવે.

(૨) મજકૂર ઝકાતની રકમને જે ઝકાતના હકદાર હોય તેને માલિક બનાવી આપે પછી તે ગરીબ પોતાના તરફથી વાસણો ખરીદ કરીને આપે અથવા જે તે સંસ્થામાં વાસણો લાવવા રકમ આપી દે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

ડુંટીના નીચેના વાળની સાફાઈ કયાંથી કરવી ?

સવાલ:— ૩૨/૧૦

ડુંટીના નીચેના વાળ ચાર આંગળ મુકીને સાફ કરવા કે ડુંટીની નીચેથી જ સાફ કરવા આ બાબત શઈ હુકમ શું છે ?

જવાબ:— ૩૨/૧૦ حامداً ومصلياً ومسلماً۔ هو الموفق للصواب

પેટના નીચેના ભાગમાં જ્યાંથી વાળ ઉગવાનું શરૂ થયું છે ત્યાંથી વાળ સાફ કરવામાં આવે. શામીમાં છે કે : ડુંટીના નીચેના વાળ ડુંટીની નીચેથી સાફ કરવાનું શરૂ કરવામાં આવે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે. (શામી: ૫/૨૬૧)

માસિકની આદત ત્રણ દિવસ હોય તો ?

સવાલ:— ૩૩/૧૧

ગત બે વરસથી મારી પત્નિની માસિકની આદત ત્રણ દિવસની છે, અને મારે જો સંભોગ કરવો હોય તો ત્રણ દિવસ પછી કરી શકાય કે નહિં ? અથવા દસ દિવસ સુધી રાહ જોવી જોઈએ ? અને આ ત્રણ દિવસ પછી તેણી સંપૂર્ણ પાક ગણાશે કે નહિં ? અને નમાઝ વિગેરે પઢી શકે છે કે નહિં ?

જવાબ:— ૩૩/૧૧ حامداً ومصلياً ومسلماً۔ هو الموفق للصواب

પત્નિની ત્રણ દિવસ માસિકની આદત છે જેથી પત્નિ જ્યાં સુધી ગુસલ ના કરી લે ત્યાં સુધી સંભોગ કરવો જાઈઝ નથી, ત્રણ દિવસે માસિકનું લોહી બંધ થયા પછી ગુસલ કરે તે પછી સંભોગ કરવો જાઈઝ છે, અને જો પત્નિ ગુસલ ના કરી શકે અને નમાઝનો ઓછામાં ઓછો એટલો સમય પસાર થઈ જાય કે જેમાં ગુસલ કરીને તકબીરે તહરીમા કહી શકે ત્યારે સંભોગ કરવો જાઈઝ છે. ત્રણ દિવસનો સમય પસાર થયા પછી દસ દિવસ સુધી રાહ જોવી જરૂરી નથી, જ્યારે પત્નિની માસિકની આદત જ ત્રણ દિવસની છે ત્યારે માસિકનું લોહી બંધ થયા પછી નમાઝ, ફર્જ રોઝા અદા કરવા જરૂરી છે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

(હિદાયા: ૧/૬૫ તથા શામી: ૧/૨૦૮)

સ્ત્રીને પોતાની આદતથી વધારે માસિક આવે તો ?

સવાલ:— ૩૪/૧૨

એક સ્ત્રીને માસિક આવવાની આદત સાત દિવસની હતી, પરંતુ આઠમાં દિવસે માસિકનું ખુન બદલાયને પીળા રંગનું લોહી પડવા લાગ્યું, તો શું તે સ્ત્રી (જ્યારે કે આઠમાં દિવસે લોહીનો રંગ લાલના બદલે પીળો થઈ ગયો છે) પોતાના ઘણી સાથે સંભોગ કરી શકે છે ? નમાઝ અદા કરી શકે છે ?

જવાબ:— ૩૪/૧૨ حامداً ومصلياً ومسلماً۔ هو الموفق للصواب

માસિકની ઓછામાં ઓછી ત્રણ દિવસ અને વધુમાં વધુ દસ દિવસની મુદત હોય છે, જેથી કોઈ સ્ત્રીને પોતાની આદતથી માસિક આવે તો દસ દિવસ સુધી માસિક ગણાશે;

પીળો રંગ પણ માસિકનું લોહી ગણાશે, જેમકે મસાઈલની ભરોષાપાત્ર અને હદીષની કિતાબોમાં લખેલ છે કે લોહીનો રંગ લાલ અને પીળો અથવા માટી જેવો હોય તે માસિકનું લોહી ગણાશે, જેથી મજકૂર સ્ત્રી તે દિવસે નમાઝ ન પઢે અને સંભોગ પણ કરાવી સકતી નથી. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે. (હિદાયા: ૧/૬૧)

માઅમુરના અહકામ

આંખનું ઓપરેશન અને વુજૂ-ગુસલ

સવાલ:— ૩૫/૧૩

એક ભાઈને આંખના મોતિયાનું ઓપરેશન કરી લેન્સ બેસાડવાનો છે જેમને ડોક્ટર સાહબે કહ્યું છે આશરે (૪૦) દિવસ સુધી ઓપરેશનવાળી આંખમાં પાણી જવું જોઈએ નહિ; પાણીથી આંખને બચાવવી જરૂરી છે એટલે આ ભાઈએ શું કરવું જોઈએ ? એ વાત અનિવાર્ય છે કે વુજૂ-ગુસલ કરતી વખતે શર્ઈ દ્રષ્ટિએ પાણી પહોંચાડવામાં આવે, તો આ ભાઈ શું કરે ?

નોંધ:— સવાલનો જવાબ જલ્દી આપવા મહેરબાની કરશો.

જવાબ:— ૩૫/૧૩ حامداً ومصلياً ومسلماً۔ هو الموفق للصواب

વુજૂ-ગુસલમાં આંખના અંદરના ભાગે પાણી પહોંચાડવું ફર્જ નથી, ઉપરાંત આંખનો બાહ્ય ભાગ ધોવામાં અંદરના ભાગ સુધી પાણી પહોંચાડવાનો ભય હોય આંખના બાહ્ય ભાગ ઉપર લિલો હાથ ફેરવી લે, અને પાણી વાળો લિલો હાથ ફેરવવામાં પણ નુકસાનનો ભય હોય તો તે પણ છોડી દે. અને આંખ ઉપર પાટો બાંધેલો હોય તો તેના ઉપર મસહ કરી શકાય છે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

(શામી: ૧/૭૨ તથા તહતાવી: ૬૨)

પેશાબના ટીપા પડવા

સવાલ:—૩૬/૧૪

કોઈ માણસને પેશાબ અથવા જાજરૂ કર્યા પછી પેશાબના ટીપા પડ્યા કરતા હોય તો તે કેવી રીતે પાકી પ્રાપ્ત કરી શકે ? પેશાબ—જાજરૂ કર્યા પછી પોતાની ઈન્દ્રીને ખુબ દબાવે છે ત્યારે પેશાબ નિકળી જાય છે તો શું આ કરવું જાઈએ ? અને જો ઈન્દ્રીને ખુબ દબાવે નહિ તો પેશાબના ટીપા જલ્દી નીકળતા નથી અને ઉભા થયા પછી ક્યારે ટીપા પડે છે તેની ખબર પડતી નથી તો આ માટે શું કરવું જોઈએ ?

જવાબ:—૩૬/૧૪ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

કોઈ માણસને પેશાબ કરવા પછી પેશાબના ટીપા પડતા રહેતા હોય તો તેવા માણસે પાકી પ્રાપ્ત કરવા માટે ઉતાવળ કરવી જોઈએ નહિ, તેવા માણસે પાણીથી પાકી પ્રાપ્ત કરતાં પહેલા ઈંટના ટુકડા અથવા માટીના ઢેફા પેશાબ નીકળવાની જગ્યાએ રાખી ચાલવું જોઈએ અથવા જમીન ઉપર પગ જોરથી મારવા જોઈએ અને જોર જોરથી ખંખારા ખાવા જોઈએ, જમણાં પગનો ડાબા પગમાં વીંટો મારવો જોઈએ અથવા ઉપરથી નીચે ઉતરવું જોઈએ, મજફૂર રીતોમાંથી કોઈ પણ રીત અપનાવ્યા પછી પેશાબના ટીપા પડવાનું બંધ થઈ જવાનો આત્મવિશ્વાસ થઈ જાય પછી જ પાણી વડે પાકી પ્રાપ્ત કરવી જોઈએ.

અમુક આલિમ લખે છે કે જેને પેશાબ કર્યા પછી ટીપા પડતા હોય તેણે પેશાબ કર્યા પછી ડાબા પડખા ઉપર સુઈ જવું જોઈએ.

જ્યારે અમુક આલિમ લખે છે કે આવા માણસે પેશાબ કર્યા પછી કપડાનો નાનો ટુકડો પેશાબ નીકળવાની જગ્યાએ બાંધી દેવો જોઈએ, થોડી વાર ચાલ્યા પછી કપડાનો ટુકડો કાઢી લઈ ફરીથી પાણી વડે પાકી પ્રાપ્ત કરવી જોઈએ.

મસાઈલની કિતાબોમાં એક ઉપાય એ પણ લખેલ છે કે પેશાબની જગ્યાને ધીમે ધીમે દબાવે; આપને જે રીત અપનાવવાથી સંતોષ થાય તે રીત અપનાવી સંતોષ થયા પછી પાણી વડે પાકી પ્રાપ્ત કરવી જોઈએ. ફકત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે. (આલમગીરી: ૧/૪૮, શામી: ૧/૨૫૪)

પ્રકરણ - (૪)

નમાઝ

" સમયનું વર્ણન "

સુર્યોદય થયા પછી ફજરની સુન્નતો

સવાલ:— ૩૭/૧

ફજરની ફરજ નમાઝ પઢવા મસ્જિદમાં આવ્યો, ફરજ નમાઝ પઢી અને સુન્નત પઢી નહિં, હજુ ફજરનો સમય બાકી છે તો ફજરના ફરજ પઢ્યા પછી સુન્નત પઢી શકાય ? અને ફજરની સુન્નતો બીજા સમયે પઢી શકાય ?

જવાબ:—૩૭/૧ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

ફજરના બે ફર્જ અદા કર્યા પછી સુર્યોદય સુધી કોઈ નમાઝ જાઈએ નથી; હદીષ શરીફમાં મનાઈ કરવામાં આવેલ છે :

હઝરત અબૂ સઈદ ખુદરી (રઠિ.)રિવાયત બયાન કરે છે કે અલ્લાહના રસૂલ (સ.અ.વ.)એ ફરમાવ્યું ફજરની નમાઝ અદા કર્યા પછી સુર્યોદય સુધી અને અસરની ફરજ અદા કર્યા પછી કોઈ નમાઝ નથી.

(મિશકાત: ૧/૮૪)

મસાઈલની પ્રખ્યાત કિતાબ શામીમાં લખ્યું છે. ولا يقضيها الا بطريق. ફજરની સુન્નતોની કઝા અલગ રીતે ના કરે, બલકે ફજરના ફર્જ સાથે કઝા કરે, ઝવાલના સમય પહેલાં પહેલાં કઝા કરવામાં આવે, અને જો માત્ર ફજરની સુન્નત છુટી ગઈ હોય તો તેની કઝા કરવામાં આવતી નથી.

ઈમામ અબૂહનીફા (રહ.) અને ઈમામ અબૂ યૂસુફ (રહ.)તો કોઈ પણ રીતે સુર્યોદય પહેલાં કે સુર્યોદય પછી કઝા કરવાને માનતા નથી; જ્યારે ઈમામ મુહમ્મદ (રહ.)લખે છે કે સુર્યોદય પછી ઝવાલના સમય પહેલાં પહેલાં ફજરની સુન્નતોની કઝા કરવી બેહતર છે. અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે. (હિદાયા: ૧/૧૫૨)

અસરની નમાઝનો સમય**સવાલ:— ૩૮/૨**

સાઉથ આફ્રિકામાં ઉનાળાની સીઝનમાં સાડા સાત વાગે ગુરૂબે આફતાબ થાય છે અને ઝવાલ સાડા બાર વાગે થાય છે, શાફેઈ લોકો વધારે હોવાથી અસરની અજાન જલ્દીથી સાડા ચાર વાગે થાય છે; હનફી માણસો નમાઝ પઢી શકે છે ? અને હનફી ટાઈમ થાય છે કે નહિ ? તે જણાવશો.

જવાબ:— ૩૮/૨ حامداً ومصلیاً ومسلماً - هوالموفق للصواب

એહતિયાત અને બેહતર તો એ છે કે અસરની નમાઝ મિસ્લૈન એટલે દરેક વસ્તુનો છાયડો મુળ છાયડા ઉપરાંત બમણો થઈ ગયા પછી અદા કરવામાં આવે; તે છતાં જો કોઈએ પઢી લીધી તો અદા થઈ જશે. ફકત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે. (કબીરી : ૨૦૪, શામી : ૧/૨૬૫)

ઈશાની નમાઝનો સમય**સવાલ:— ૩૯/૩**

ઈશાની નમાઝનો સમય શું છે ? રાતે બાર બે વાગ્યાના શુમારે ઈશાની નમાઝ પઢી શકાય ?

જવાબ:— ૩૯/૩ حامداً ومصلیاً ومسلماً - هوالموفق للصواب

ઈમામ અબૂહનીફા (રહ.)ના મંતવ્ય પ્રમાણે સુર્યાસ્ત પછી જ્યારે શફકે અબૂયઝ દેખાતી બંધ થઈ જાય ત્યારે ઈશાની નમાઝનો સમય શરૂ થઈ જાય છે. (હિદાયા: ૧/૮૨)

સુર્યાસ્ત થયા પછી પશ્ચિમ દિશામાં લાલ રંગનો પ્રકાશ દેખાય છે તે દેખાતો બંધ થયા પછી સફેદ પ્રકાશ દેખાય છે તે શફકે અબૂયઝ કહેવાય છે. આ સફેદ પ્રકાશ આજ કાલ નવ વાગતા પહેલાં પહેલાં દેખાય છે, આજ કાલ મગરિબનો સમય સાડા સાત વાગે શરૂ થાય છે જેથી ઈશાનો સમય નવ વાગતાની આસપાસ શરૂ થઈ જશે; દરેક સિજનમાં સફેદ પ્રકાશ છુપાવવાનો સમયગાળો અલગ અલગ રહે છે અમુક ઋતુમાં સુર્યાસ્ત પછી એક કલાક અને ચોવીસ મિનિટનો અને અન્ય ઋતુમાં એક કલાક અને સત્તાવીસ મિનિટનો જ્યારે અમુક ઋતુમાં એનાથી પણ વધારે સમયગાળો રહે છે જેથી મગરિબ અને ઈશાની નમાઝના વચ્ચે દોઢ કલાકથી ઓછું

અંતર રાખવું ના જોઈએ.

ઈમામ મુહમ્મદ (રહ.) અને ઈમામ અબૂ યૂસુફ (રહ.)ના મંતવ્ય પ્રમાણે સુર્યાસ્ત થયા પછી જ્યારે લાલ પ્રકાશ દેખાતો બંધ થઈ જાય ત્યારે ઈશાનો વખત શરૂ થઈ જાય છે. (હિદાયા: ૧/૮૨)

પરંતુ ઈમામ અબૂહનીફાના મંતવ્ય ઉપર અમલ કરવામાં સાવચેતી છે. (શામી : ૧/૨૬૫)

ઈશાની નમાઝનો મુસ્તહબ સમય રાતનો ત્રીજો ભાગ પસાર થતાં સુધી ગણાય છે, રાતનો ત્રીજો ભાગ પસાર થયા પછી ઈશાની નમાઝ અદા કરવી મકરૂહ લેખાશે; અમુક આલિમો તેને મકરૂહે તન્ઝીહી અને અમુક આલિમો મકરૂહે તહરીમી લખે છે. ફકત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

(શામી: ૧/૨૭૦)

અઝાનનું વર્ણન**અઝાન આપવાનો હેતુ****સવાલ:— ૪૦/૪**

(૧) એક માણસ મસ્જિદમાં એવી જગ્યાએ અઝાન આપી રહ્યો છે જ્યાંથી આજુબાજુ અવાઝ જાય છે જ્યારે બીજો માણસ માઈક્રોફોનમાં અઝાન આપી રહ્યો છે જેનો ખુલાસાથી જવાબ આપશો.

(૨) એક માણસ લાઈટ ન હોવા છતાં માઈક્રોફોન પાસે અઝાન આપે છે, અર્ધી અઝાન થયા પછી લાઈટ આવી; ત્યારે બીજા માણસ અઝાન આપવા ઉભો થયો, વારંવાર બને છે જેનો ખુલાસો આપશો.

જવાબ :— ૪૦/૪ حامداً ومصلیاً ومسلماً - هوالموفق للصواب

(૧) અઝાનનો હેતુ લોકોને નમાઝના સમયની ખબર કરવાનો હોય છે, મસ્જિદમાં એવી જગ્યાએ ઉભા રહી અઝાન આપે જ્યાંથી આજુબાજુના લોકોને ખબર થઈ જાય, અથવા માઈક્રોફોનમાં આપવામાં આવે બન્ને બરાબર છે.

(૨) મસ્જિદમાં એક માણસે લાઈટ ન હોવાના કારણે માઈક્રોફોન વગર અઝાન આપવાનું શરૂ કરી દીધું જેથી હવે જ્યારે લાઈટ આવી જાય ત્યારે માઈક્રોફોન ચાલુ ના કરે, બલ્કે પહેલી અઝાન જે થઈ રહી હતી તેને જ

પુરી કરવામાં આવે એ શ્રેષ્ઠ છે, માઈક્રોફોન વગર પણ અજાન આપવાથી અજાનનો હેતુ પ્રાપ્ત થઈ જાય છે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

દાઢી મુંડાવનારની અજાન

સવાલ :- ૪૧/૫

કોઈ પણ નમાઝની અજાન દાઢી વિનાનો માણસ આપી શકે છે ? શરીઅતની રૂએ જાઈઝ છે કે મકરૂહ ?

જવાબ :- ૪૧/૫ حامداً ومصلیاً ومسلماً - هو الموفق للصواب

ફાસિકની અજાન મકરૂહ છે; હદીષ શરીફમાં છે કે "તમારામાં જે દીનદાર અને નેક હોય તે અજાન આપે." જેથી દાઢી મુંડાવનારની અજાન મકરૂહ છે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

(નૂરુલ ઈઝાહ: ૬૧, આલમગીરી: ૧/૫૪, અબૂદાઉદ: ૧/૧૮૪, શામી : ૧/૨૮૯)

ઈમામતનું વર્ણન

ઈમામ સાહેબ નમાઝીને ના પાડે તો ?

સવાલ :- ૪૨/૬

ઝોહરની નમાઝ એક મસ્જિદમાં જમાત સાથે અદા કરીએ છીએ, ઝોહર, અસર અને મગરિબની નમાઝ જમાત સાથે પઢીએ છીએ, આ મસ્જિદના ઈમામ સાહેબ વધુ પડતા પોતાની જગ્યાએ નમાઝ પઢાવવા કોઈ તાલિબે ઈલ્મને મોકલી આપે છે અને પોતે હાજર રહેતા નથી; મેં પોતે છવ્વીસમી જાન્યુઆરીના દિવસે ઝોહર, અસર, મગરિબ ઈશાની નમાઝ અલગ અલગ તાલિબે ઈલ્મ પાછળ પઢી, સત્તાવીસમી તારીખે એક બીજા નમાઝીએ કહ્યું કે શું વાત છે ઈમામ સાહેબ નમાઝ પઢાવવા વખતસર આવતા નથી અને બીજાને નમાઝ પઢાવવા મોકલી આપે છે; બસ આટલી વાત થઈ, જેની જાણ ઈમામ સાહેબને થતાં બીજા દિવસે ઝોહરના સમયે વુઝૂ કરી રહ્યો હતો ત્યારે ઉપરોક્ત બાબતે મારા સાથે ઝઘડો કરવા લાગ્યા અને કહ્યું કે તમે મસ્જિદમાં ફિતનો કરી રહ્યા છો ? શું તમે ટ્રસ્ટી છો ? અથવા મુતવલ્લી છો ? તમારે મારી પાછળ નમાઝ પઢવી હોય તો પઢો, નહિં તો મસ્જિદે ના આવો, હું તમોને બોલાવવા નથી આવતો.

સવાલ પુછવાનો હેતુ એ છે કે ઈમામ સાહેબ કોઈ નમાઝી સાથે આવી ગેરવર્તણૂક કરે તો શરીઅતમાં તેનો શું હુકમ છે ? એવા ઈમામ પાછળ નમાઝ પઢવી જાઈઝ છે કે નહિં ? જવાબ આપી આભારિત કરશો.

જવાબ:- ૪૨/૬ حامداً ومصلیاً ومسلماً - هو الموفق للصواب

ઈમામ સાહેબ નજેવી બાબતે નમાઝીના સાથે આટલી બધી સખ્તીથી વાત કરે એ ઈસ્લામી સંસ્કાર અને ઈસ્લામ જે નરમી કરવાને ઈચ્છે છે તેના વિરૂધ્ધ છે. ઈમામ સાહેબનો આ રીતનો વર્તવ અયોગ્ય ગણાશે.

એવા ઈમામના પાછળ નમાઝ જાઈઝ છે અને નમાઝમાં કોઈ પણ પ્રકારની ઉણપ આવશે નહિં. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

મસ્જિદના ઈમામ સાહેબને ઝકાત-સદકો

સવાલ:- ૪૩/૭

(૧) મસ્જિદના ઈમામ સાહેબને ઝકાત-સદકો-ફિત્રો આપવો શરીઅતની રૂએ કેવું છે ?

(૨) ઈમામ સાહેબ ઝકાત-સદકો લેતા હોય તો તેમની પાછળ નમાઝ પઢવી કેવી છે ?

(૩) ઝકાત-સદકો-ફિત્રો લેનાર ઈમામ સાહેબની પાછળ નમાઝ પઢવી શરીઅતની રૂએ જાઈઝ ના હોય તો ઝકાત, સદકો, ફિત્રો આપનાર ગુનેહગાર થશે ?

(૪) ઉપરોક્ત પ્રશ્નોને સંબંધિત મુતવલ્લી સાહેબની શરીઅતની રૂએ શું ફરજ બને છે ? શરીઅતની રૂએ ઈમામ સાહેબ માટે મુતવલ્લી સાહેબની જેટલી ફરજો બનતી હોય એ સર્વે ખુલાસાવાર જણાવવા વિનંતી.

જવાબ:- ૪૩/૭ حامداً ومصلیاً ومسلماً - هو الموفق للصواب

(૧) મસ્જિદના ઈમામ ગરીબ અને મોહતાજ હોય કે જેમના પાસે સાડા બાવન તોલા ચાંદી અથવા એટલી કીમતનો જરૂરતથી વધારે સામાન ન હોય તો તેમને ઝકાત-સદકો-ફિત્રો આપવો જાઈઝ છે. (હિદાયા: ૧/૨૦૪)

(૨) ઝકાત-સદકો-ફિત્રો લેવાના હકદાર ઈમામ પાછળ નમાઝ પઢવી શરીઅતની રૂએ જાઈઝ છે, અને જો તે ઈમામ સાહેબ ઝકાત લેવાના હકદાર ના હોય છતાં ઝકાત લેતા હોય તો તે ગુનેહગાર અને ફાસિક ગણાશે,

અને ફાસિકની પાછળ નમાઝ પઢવી મકરૂહ છે; કરાહિયતના સાથે નમાઝ તો અદા થઈ જશે.

(૩) પેશ ઈમામ ઝકાતના હકદાર નથી એવી જાણકારી હોવા છતાં જો કોઈ ઝકાત આપશે તો તેની ઝકાત અદા થશે નહીં; ફરીથી ઝકાત આપવી પડશે. (શામી: ૨/૭૦)

(૪) મુતવલ્લીને ઈમામ સાહેબના ઝકાતના હકદાર ના હોવાની જાણ હોય તો તે તરફ ઈમામ સાહેબનું ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવા પ્રયાસ કરે, અને તે છતાં પણ જો ઈમામ સાહેબ ઝકાત લેવાનું ચાલુ રાખે તો મસ્જિદની કમીટીના સભ્યોને જાણ કરી એમને ઈમામતથી અલગ કરે.

ઈમામતના હોદ્દા ઉપર જ્યારે ઈમામ સાહેબને રાખવામાં આવે ત્યારે શરીઅતના કાનૂનની પાબંદી કરવાનું ઈમામ સાહેબને કહેવામાં આવે અને પાછળથી તેનું પાલન કરાવે, મસ્જિદની આવક સારી હોય તો એટલો પગાર આપે કે જેથી તેમનું જીવન સારી રીતે પસાર થઈ શકે; ઈમામ સાહેબનો જે ઉચ્ચ દરજ્જો છે તેનો ખ્યાલ રાખે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

ઈમામ સાહેબ અંડરવેર નથી પહેરતા

સવાલ:— ૪૪/૮

એક ઈમામ સાહેબ લુંગી પહેરીને નમાઝ પઢાવે છે અને નીચે ચઢી પહેરતા નથી તો શું તેમની પાછળ નમાઝ થઈ જશે ?

જવાબ:— ૪૪/૮ حامداً ومصلیاً ومسلماً - هوالموفق للصواب

પુરૂષ માટે શરીરનો જે ભાગ ઢાંકવાનો હુકમ છે (નાફથી લઈને ગુંઠણ સુધીનો ભાગ) તે ઢંકાયલો રહેતો હોય તો નમાઝ અદા થઈ જશે.

(કબીરી: ૧૮૩)

પુછેલ સવાલમાં પુરૂષ માટે શરીરનો જેટલો ભાગ ઢાંકવો જરૂરી છે તેટલો ભાગ લુંગી પહેરવાથી ઢંકાયલો રહે તો નમાઝ અદા થઈ જશે.

(શામી: ૧/૨૮૭)

હુઝૂર (સ.અ.વ.)ની મુબારક આદત લુંગી પહેરી નમાઝ પઢાવવાની હતી; બલ્કે હુઝૂર (સ.અ.વ.)ના યુગમાં ચઢી પહેરવાનો રિવાજ પણ ના

હતો. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

જે ઈમામ સાહેબ સાથે બોલચાલ ના હોય

સવાલ:— ૪૫/૮

દુન્યવી અંગત બાબતના કારણે તરાવીહ પઢાવનાર ઈમામ સાથે બોલચાલનો વ્યવહાર ના હોય તેવા ઈમામ પાછળ તરાવીહની નમાઝ પઢવી સહીહ છે કે કેમ ? ઉપરાંત તેમની પાછળ ફર્જ નમાઝ પઢવાથી અદા થશે કે કેમ ? તેનો ખુલાસો શરીઅતની રૂએ આપશો.

જવાબ:— ૪૫/૮ حامداً ومصلیاً ومسلماً - هوالموفق للصواب

અલ્લાહના રસૂલ (સ.અ.વ.)નું ફરમાન છે કે " કોઈ મુસલમાન માટે બીજા મુસલમાન સાથે ત્રણ દિવસથી વધારે (દુન્યવી બાબતના કારણે) બોલચાલ બંધ કરવું હલાલ નથી." જો ત્રણ દિવસથી વધારે બોલચાલ બંધ કરી દે અને તે પરિસ્થિતિમાં મૃત્યુ થઈ જાય તો તે દોઝખમાં જશે.

(મિશકાત ભાગ: ૨/૪૨૭)

ઉપરોક્ત હદીષમાં વર્ણન થયેલ ધમકીને પાત્ર તે મુસલમાન છે જે દુન્યવી કારણને લઈ પોતાના મુસલમાન ભાઈ સાથે બોલતો નથી અને સંબંધ રાખતો નથી; હાં ! જો કોઈ મુસલમાન શરીઅત વિરૂધ્ધ પ્રવૃત્તિ કરતો હોય અને તેના કૃત્યથી નારાજ થઈ તેની સાથે વાતચીત કરવાનું ત્યજી દે તેવા માણસને ઉક્ત હદીષની ધમકી લાગુ પડતી નથી;

જેથી જો ઈમામ સાહેબ દુન્યવી બાબતના કારણે કોઈ મુસલમાન સાથે બોલતા ના હોય તો ઈમામ સાહેબ ગુનેહગાર અને ફાસિક લેખાશે અને ફાસિક ઈમામ પાછળ નમાઝ પઢવી મકરૂહ છે.

પરંતુ જો કોઈ મુસલમાન અંગત દુન્યવી બાબતને લઈ ઈમામ સાહેબસાથે બોલતો ના હોય તો ઈમામ સાહેબપાછળ નમાઝ પઢવી યોગ્ય છે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે. (હિદાયા: ૧/૧૨૨)

કર્જ ભરપાય ન કરનાર ઈમામ

સવાલ:— ૪૬/૧૦

મસ્જિદના ઈમામ સાહેબમાં અનેક પ્રકારની ખામીઓ હોય, જેમકે દુનિયાદાર બની જાય, ધંધો વેપાર કરતા હોય, ધંધામાં ઉધારે સામાન લઈને

હજારથી લાખ સુધી દેવુ માથા પર ચઢેલ હોય અને વરસો વીતી જવા છતાં કરજ ભરપાઈ નથી કરી રહ્યા, કરજ આપનાર લોકોએ એમ સમજીને કે અનેક વાર રકમની માંગણી કરવા છતાં અદાયગી ના કરવાના કારણે માંગણી કરવાનું છોડી દીધું, કારણ કે પોતાના ધંધામાં નફો કમાવવા છતાં જુનુ કર્ઝ અદા કરતા નથી આવી અનેક ખામીઓ વાળા માણસને મસ્જિદના ટ્રસ્ટીઓ પેશઈમામની જવાબદારી સોંપે છે અને લોકોએ આવા ઈમામના પાછળ નમાઝ પઢવી પડે છે તો શું એવા ઈમામ પાછળ નમાઝ પઢવી જાઈએ છે કે નહિ? એનો શરીઅતમાં શું હુકમ છે?

જવાબ:— ૪૬/૧૦ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

ધંધો-રોઝગાર કરવો તથા ઉધાર અને કર્ઝ લેવું શરીઅતની રૂએ કોઈ ગુનાહિત કાર્ય નથી, બલકે માણસ માટે હલાલ કમાણી કમાવવી જરૂરી છે; જેમાં ઉધાર અને કર્ઝની પણ લેવડ-દેવડ કરવી પડે છે, પરંતુ શકિત હોવા છતાં પણ કર્ઝને ભરપાઈ ના કરવું ગુનાહે કબીરા-મહાન ગુનાહ છે;

જેથી ઈમામ સાહેબે કર્ઝ ભરપાઈ કરી દેવુ જોઈએ, નહિં તો એવા ઈમામ પાછળ નમાઝ પઢવી મકરૂહ લેખાશે. નમાઝ તો અદા થઈ જશે; કારણ કે હદીષ શરીફમાં છે: **اَوْحَلَفَ كُلُّ بَرٍّ وَفَاجِرٍ** અર્થાત દરેક નેક અને ખરાબના પાછળ નમાઝ પઢી લો. અલ્લાહપાક વધુ જાણનાર છે.

(તખ્વીનુલ હકાઈક: ૧/૩૪૬)

યોરીનો માલ ખરીદનાર ઈમામ

સવાલ:— ૪૭/૧૧

એક માણસ પોતાના ધંધામાં એવો માલ પણ શામેલ કરે છે જે તેને કોઈ માણસ ચોરી કરી લાવી આપે છે, કારણ કે તે માલ બિલકુલ જ સસ્તા ભાવે લાવી આપે છે; તો શું આવો માણસ ઈમામત કરવાને પાત્ર છે? શરીઅત અને હદીષની રૂએ જવાબ આપશો.

જવાબ:— ૪૭/૧૧ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

ઈમામ સાહેબને જ્યારે ખબર છે કે જે માણસ મારા પાસે માલ લાવે છે તે ચોરીનો માલ છે ત્યારે એવો માલ ના લેવો જાઈએ;

જ્યારે એક માણસ મસ્જિદનો ઈમામ છે, લોકો જેની પાછળ નમાઝ પઢે છે, અને તેને પોતાના ઈમામ માને છે ત્યારે તેણે આવા તુચ્છ કાર્યોથી દૂર

રહેવું જોઈએ; નહિં તો એ ઈમામ પાછળ નમાઝ મકરૂહ થશે, પરંતુ આપ સૌ એ રીતે કામ કરશો જેથી મુસલમાનો માંહે લડાઈ-ઝગડો ના થાય. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે. (શામી: ૧/૪૧૨)

કિરાઅતનું વર્ણન

ઈમામ સાહેબ કિરાઅતમાં આયત છોડી દે

સવાલ:— ૪૮/૧૨

એક ઈમામ સાહેબ કિરાઅત પઢે છે અને કોઈ આયત વચ્ચેથી છૂટી જાય છે તો નમાઝ અદા થઈ જશે કે પછી સિજદાએ સહવ કરવો પડશે?

જવાબ:— ૪૮/૧૨ اومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

ભુલથી એકાદ આયત છૂટી જાય અને પઢતાં પઢતાં યાદ આવી જાય ફરીથી લોટાવીને પઢી લે, એટલે કે છૂટી ગયેલ આયતને પઢીને તર્તીબ ઠીક કરી લે, જાણી જોઈને કોઈ આયત છોડી દેવાથી નમાઝ મકરૂહ થશે.

(ઉમદતુલ ફિકહ: ૨/૧૪)

પુછેલ સવાલમાં કોઈ પણ પ્રકારની કરાહત વિના નમાઝ અદા થઈ જશે અને સિજદાએ સહવ લાગુ પડશે નહિં. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

એકલા નમાઝ પઢનાર માટે કિરાઅતનો હુકમ

સવાલ:— ૪૮/૧૩

કોઈ માણસ એકલો નમાઝ પઢતો હોય અને હોઠ હલાવ્યા વિના કુર્આન શરીફ દિલમાં પઢતો હોય તો તેની નમાઝ ફાસિદ ગણાશે કે કેમ? દિલમાં સૂરએ ફાતિહા અને બીજી સૂરત પઢશે અને જીભને હલાવે નહિ તો નમાઝ થશે?

જવાબ:— ૪૮/૧૩ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

નમાઝની હાલતમાં ધીમે પઢવાને માન્ય રાખવામાં ત્રણ પ્રકારના મંતવ્યો વર્ણન કરવામાં આવ્યા છે;

(૧) અલ્લામા હિન્દવાની (રહ.) અને અલ્લામા ફુઝૈલી (રહ.) ના મંતવ્ય પ્રમાણે નમાઝીના મોઢેથી પઢવાનો એટલો અવાજ નીકળે કે તે પોતે સાંભળી શકે એ માન્ય ગણાશે; એજ મંતવ્ય ઈમામ શાફેઈ (રહ.) નું પણ છે.

(૨) બિશ્ન અને મરીષ તથા ઈમામ અહમદ (રહ.)નું મંતવ્ય એ છે કે મોઢેથી અવાજ નીકળવો જોઈએ ભલે તેના કાન સુધી અવાજ ના જાય, પરંતુ તેને સાંભળવું શક્ય હોય; જેમકે કોઈ માણસ પોતાના કાનને તેના મોઢા પાસે લઈ જાય તો સાંભળી શકે એટલી કક્ષાએ પઢવાને માન્ય ગણે છે.

(૩) અલ્લામા કર્ખી (રહ.) અને અલ્લામા અબૂબકર બલખી (રહ.)ના મંતવ્ય મુજબ ખરો ઉચ્ચાર સાંભળવો શર્ત નથી.

શૈખુલ ઈસ્લામ કાજીખાન (રહ.) અને અલ્લામા હલવાનીએ હિન્દવાનીના મંતવ્યને પસંદ કરેલ છે. ફતહુલ કદીરમાં લખેલ છે કે બિશ્ન અને હિન્દવાનીનો મંતવ્ય એક જ છે.

અલ્લામા ખૈરુદ્દીન રમલી (રહ.) પોતાના ફતવામાં ફતહુલ કદીરના મંતવ્યની પુષ્ટી કરી છે. અને આગળ ચાલીને લખે છે કે હિન્દવાની અને કર્ખી બન્નેના મંતવ્યો દુરુસ્ત છે. (શામી: ૧/૩૮૪ તથા ૧/૩૮૫)

શામીનાં ઉક્ત લખેલ મંતવ્ય મુજબ સવાલમાં પુછેલ કિરાઅત જે નમાઝનો મહાન રૂકન છે અદા થશે નહિં. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

નમાઝમાં લાઉડ સ્પિકર વાપરવું

સવાલ:—૫૦/૧૪

અમારે ત્યાં ફર્ઝ નમાઝ માઈક ઉપર અદા કરવાનો બધાનો વિચાર છે નાની સાઈઝનું બટન સાથે લગાવવાનું માઈક લાવેલા છે અને બધાનું કહેવું છે કે માઈક ઉપર નમાઝ ચાલુ કરો, તો આ વિષે મસ્અલા અનુસાર શું જવાબ છે તે લખી જણાવવા મહેરબાની કરશો, બે રકાતવાળી નમાઝ માઈક ઉપર અદા થઈ શકે કે કેમ? ચાર રકાતવાળી નમાઝ માટે શું હુકમ છે? તે તાકીદે લખી જણાવશો. આજે જુમ્માની નમાઝ માઈક ઉપર અદા કરી હતી તો અમુક લોકોનું કહેવું છે કે માઈક ઉપર નમાઝ થઈ શકે છે અને અમુકનું કહેવું છે કે માઈક ઉપર નમાઝ થતી નથી; તો આ વિષે તમારો જવાબ તાકીદે અમને મોકલી આપવા આપને વિનંતી છે આશા છે કે આપ તાકીદે જવાબ આપશો.

જવાબ:— ૫૦/૧૪ حامداً ومصليناً ومسلماً - هوالموفق للصواب

લાઉડ સ્પિકરનો ઉપયોગ ખુત્બો અને તકબીરોમાં ઈમામ પાછળ

ઉભેલા માણસો અને જમાઅતને અવાજ પહોંચાડવા માટે પુનરાવર્તન થતી તકબીરોમાં અને કિરાઅતમાં સારાંશ કે નમાઝમાં ઉપયોગ કરવો જાઈજ છે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે. (આલાતે જદીદહ કે શઈ અહકામ : ૬૬)

નમાઝ ફાસિદ થવા ન થવા બાબત

સલામ ફેરવવાથી મસબૂકની નમાઝ ફાસિદ

સવાલ:— ૫૧/૧૫

નીચેના મસ્અલાનો ખુલાસા વાર જવાબ આપી મસ્નુન વ મશ્કુર ફરમાવશો.

(૧) ઈમામની પાછળ (જમાઅતની નમાઝમાં) અગર ઈમામ સિજદાએ સહવ કરે તો મસબૂકે (જેની એક—બે રકાત ગઈ હોય) સિજદાએ સહવ કરવો કે નહીં?

(૨) મુકતદીઓ તથા ઈમામ સિજદાએ સહવ પહેલા તશહહુદ પછી એક તરફ સલામ ફેરવે છે તેમની સાથે મસબૂકે એક તરફ સલામ ફેરવવી કે નહીં?

(૩) મસબૂકે જો સલામ ભૂલમાં ફેરવી તો અને જો ઈરાદા પુર્વક જાણી જોઈને ફેરવી તો બન્નેવ સુરતોમાં નમાઝ અદા થશે કે નહીં?

જવાબ:—૫૧/૧૫ حامداً ومصليناً ومسلماً - هوالموفق للصواب

(૧—૨) મસબૂક સિજદાએ સહવ અદા કરવામાં ઈમામની તાબેદારી કરે, સિજદાએ સહવ ઈમામ સાથે અદા કરે, પરંતુ સહવના સલામમાં ઈમામની તાબેદારી ન કરે. મસબૂક સલામ પર મો ફેરવ્યા વગર ઈમામની સાથે સિજદાએ સહવમાં ચાલ્યો જાય.

ثم المسبوق انما يتابع لامام في السهو في سجدة السهو بان دون السلام بل ينتظر الامام حتى يبسلم فيسجد فيتابعه في سجود السهو لافي سلامه - (بدائع: ١/٢٦١، درالمختار باب سجود السهو: ١/٦٦٩)

(૩) ઈમામના સિજદાએ સહવના સલામની સાથે જો મસબૂક ઈમામની સાથે જાણી બુજીને શરીક થશે તો મસબૂકની નમાઝ ફાસિદ થઈ જશે.

وان سلم فان كان عامداً انفسد صلاته . (بدائع: ۱/۱۷۶)
 અને જો મસબૂકે ઈમામના સલામની સાથે સહવ ભુલથી સલામ ફેરવશે તો નમાઝ ફાસિદ થશે નહીં.

وان كان مساهيلاً انفسد (۱/۱۷۶)

અને સિજદાએ સહવ પણ પોતાની નમાઝના આખિરમાં લાઝિમ થશે નહીં. એ જ પ્રમાણે ઈમામ જ્યારે નમાઝના પુરી થવા પર સલામ ફેરવે તો તે સલામમાં પણ મસબૂક ઈમામની સાથે શિરકત ન કરે.

ولا سلم اذا سلم الامام (اي الخروج عن الصلوة) لان هذا السلام

للخروج عن الصلوة وقد بقي عليه اركان الصلوة . (حواله مذكورة)
 હવે જો મસબૂક આ સલામમાં ઈમામની સાથે સલામમાં શરીક થશે તો જો જાણીબુજીને પોતાની નમાઝ બાકી છે એ યાદ હોવા છતાં સલામમાં ઈમામની સાથે શરીક થઈ જશે તો નમાઝ ફાસિદ થઈ જશે.

فاذا سلم مع الامام فان كان ذاكر الما عليه من ال----- فسدت

صلوته لانه سلم عمداً . (بدائع: ۱/۱۷۶)

અને જો પોતાની નમાઝ બાકી હોવાનું યાદ ન હતું અને ભુલથી સલામમાં શરીક થઈ ગયો તો નમાઝ ફાસિદ થશે નહીં હવે, ભુલથી સલામ ફેરવવામાં નમાઝ ફાસિદ નહીં થાય; પરંતુ જો આ સલામ ઈમામના સલામની સાથે અથવા ઈમામની સલામની સાથે ને સાથે જ હશે તો મસબૂકના ઉપર પોતાની નમાઝના છેલ્લે આ સહવના કારણે સિજદાએ સહવ વાજિબ નહીં થાય અને ઈમામના સલામના પછી સલામ ફેરવશે તો પોતાની નમાઝના છેલ્લે તેના ઉપર સિજદાએ સહવ વાજિબ થશે. ફકત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે. (બદાઈઅ: ૧/૧૭૬)

સિજદામાં બન્ને પગ જમીન પરથી ઉઠી જાય

સવાલ :- ૫૨/૧૬

જેઠ કોઈ કોઈ વખતે નમાઝમાં જમણા પગનો અંગુઠો મિલાવે છે તો શું નમાઝમાં આવી હરકતના કારણે ફસાદ આવશે ?

જવાબ:- ૫૨/૧૬ حامداً ومصلياً ومسلماً- هوالموفق للصواب

ફકત પગનો અંગુઠો મિલાવે છે જેનાથી બન્ને પગ જમીન પરથી ઉઠી ન જતા હોય તો નમાઝમાં કોઈ નુકસાન અને ખલલ નહિ આવે. અલબત્તા બન્ને પગો જમીન પર મુકવાથી પહેલા ઉઠી જાય છે અને થોડીવાર પણ નથી ગોઠવાતા તો નમાઝ નહીં થાય, એટલા માટે કે સિજદામાં બન્ને પગોને જમીન પર મુકવું જરૂરી છે. પરંતુ જમીન પર મુક્યા પછી ઉઠી ગયા અથવા ઉઠી ગયા પછી મુક્યા તો નમાઝ થઈ જશે. ફકત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

કુનૂતે નાઝિલા પઢવા વિષે

સવાલ:- ૫૩/૧૭

(૧) સોજીત્રાની મરકજ મસ્જિદમાં કુનૂતે નાઝિલા પઢે છે. ત્રણ નમાઝોમાં પઢે છે, ત્રણ નમાઝોમાં પઢવું જાઈઝ છે કે નથી ?

(૨) ઈમામ સાહેબ કુનૂતે નાઝિલા પઢે છે અને બધા જ મુકતદિઓ જોરથી આમીન કહે છે તો નમાઝ ફાસિદ થાય છે કે નહીં ? અને ઈમામ સાહેબ પર ગુનોહ થાય કે નહીં ?

(૩) કુનૂતે નાઝિલા કેટલા દિવસ પઢવી જરૂરી છે. અને સાથે સાથે હુલ્લડોના લીધે કેટલા દિવસ પઢવી જરૂરી છે ?

જવાબ:- ૫૩/૧૭ حامداً ومصلياً ومسلماً- هوالموفق للصواب

(૧) અહનાફ (રહ.) જે મંતવ્યને અગ્રિમતા આપે છે તે મંતવ્ય મુજબ માત્ર કુનૂતે નાઝિલા ફજરની નમાઝમાં પઢવામાં આવે અને બીજા મંતવ્ય મુજબ બીજી જહરી નમાઝોમાં પઢવું જાઈઝ છે.

(શામી: ૧/૪૫૧, કબીરી: ૪૦૦)

આપણા ઉલમાએ દેવબંદનો અમલ પણ માત્ર ફજરની નમાઝમાં પઢવાનો છે.

(૨) મુકતદિઓને કુનૂતે નાઝિલા આવડતુ ના હોય જેમકે આજ કાલ મોટે ભાગે મુકતદિઓને કુનૂતે નાઝિલા નથી આવડતુ જેથી મુકતદિઓ કુનૂતે નાઝિલાના દરેક ટુકડા પર ધીમેથી આમીન પઢવું સુન્નત અને અફઝલ છે. જોરથી આમીન પઢવાથી નમાઝમાં ફસાદ થશે નહીં. (કબીરી: ૩૦૨, ૪૦૩)

(૩) કુનૂતે નાઝિલા જે વ્યાપક મુસીબત અને આફતને લઈ પઢવાનું

શરૂ કર્યું તે મુસીબત અને આફતથી છુટકારો ના થાય અને જરૂરત જણાય ત્યાં સુધી પઢતુ રહેવું, આયતે શરીફાનું ખતમ પણ જરૂરત જણાય ત્યાં સુધી ખતમ કરવામાં આવે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

તરાવીહનું વર્ણન

તરાવીહનો સમય

સવાલ:— ૫૪/૧૮

શું ફરમાવે છે ઉલમાએ કિરામ ? રમઝાનુલ મુબારકનો ચાંદ દેખાયો નહિં, અને કોઈ જગ્યાએથી ચાંદ જોવાની પણ ખબર આવી નહિં, જેથી ઈશાંની નમાઝ અને વિતર પઢી લીધા, પરંતુ રાતે અગિયાર વાગ્યા પછી ચાંદની જાણ થઈ, તો એવા સમયે તરાવીહ પઢવી જરૂરી છે કે નહિં ? ઉપરાંત જો તરાવીહ પઢવી જરૂરી હોય તો વિતર વાજિબ બીજી વાર જમાત સાથે પઢવા જરૂરી છે કે નહિં ?

જવાબ:— ૫૪/૧૮ حامداً ومصلياً ومسلماً- هو الموفق للصواب

ووقتها بعد صلاة العشاء الى الفجر قبل الوتر وبعده في الأصح
(شامی: ۱/۵۲۰) (شرح منية المصلي: ۳۹۴ + فتاوى عالمگیری: ۱/۱۱۵)
ونفس التراويح سنة على الاعيان عندنا..... والجماعة فيها سنة
على الكفاء (عالمگیری: ۱/۱۱۶)

ઉપરોક્ત અરબી લખાણથી પુરવાર થયું કે સહીહ કથન મુજબ તરાવીહનો સમય ઈશાંની નમાઝ પછી થી સુબહે સાદિક સુધી છે, અને એજ સમુદાયનું કથન છે, ભલે વિતરથી પહેલાં હોય કે પછી ! બન્ને રીતે જાઈઝ છે. પરંતુ વિતરથી પહેલાં પઢવું અફઝલ છે.

હનફીયોના મતાનુસાર તરાવીહની નમાઝ સુન્નતે મુઅકકદહ છે અને જમાત સાથે પઢવું પણ સુન્નત છે, શરીઅતની રૂએ કોઈ ઉજર ના હોય છતાં કોઈ છોડી દે તો ગુનેહગાર થશે.

પુછેલ મસઅલામાં રાતના જયારે પણ ચાંદ જોવાની ખબર આવે ત્યારે તરાવીહ પઢવી જોઈએ; ઈશાં અને વિતરની નમાઝ અદા કરી લીધા

પછી ચાંદની ખબર આવી જેથી હવે વિતરને ફરીવાર પઢવાની જરૂર નથી. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

નાબાલિગ છોકરા પાછળ ઔરતોની તરાવીહ

સવાલ:— ૫૫/૧૮

ઔરતો માટે તરાવીહની નમાઝ જમાત સાથે પઢવી જાઈઝ છે કે નહિ ? અમારે ત્યાં અમુક ઔરતો તરાવીહની નમાઝ જમાત સાથે પઢે છે અને નમાઝ પઢાવનાર નાબાલિગ છોકરો છે, અને નમાઝ પઢનાર ઔરતો ઈમામ માટે મહરમ અને ગેરમહરમ સૌ એકત્રિત હોય છે જેથી ઔરતોની નમાઝ અદા થશે કે નહિ ?

જવાબ:— ૫૫/૧૮ حامداً ومصلياً ومسلماً- هو الموفق للصواب

નાબાલિગ પાછળ ફરજ અને તરાવીહ પઢવી જાઈઝ નથી હદીષ શરીફ અને મસાઈલની કિતાબોમાં નાબાલિગની ઈમામત વિષે સ્પષ્ટતા સાથે મનાઈ કરવામાં આવેલ છે. (શામી: ૧/૪૦૬)

قال: الإمام ضامن والمؤذن مؤتمن- (اعلاء السنن: ۲/۱۴۴)
و الظاهر أن الضامن لابدان يكون اقوى من المضمون له وقال
عليه السلام وليؤمكمما اكبر كما اخرج الشيخان- (اعلاء السنن: ۲/۱۳۶) وعن
ابن مسعود رضي الله عنه قال: لا يؤم الغلام حتى تجب عليه
الحدود- (اعلاء السنن: ۴/۲۹۸) وعن ابن عباس رضي الله عنه
قال: لا يؤم الغلام حتى يحتلم- (اعلاء السنن: ۴/۲۹۹)

ઉપરોક્ત હદીષોના કારણે નાબાલિગની ઈમામત જાઈઝ નથી. અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

વિત્રની નમાઝનું વર્ણન

શાફિઈ ઈમામ પાછળ રમઝાનની વિત્ર પઢવી

સવાલ:— ૫૬/૨૦

સલામ બાદ જણાવવાનું કે નીચેના સવાલનો જલ્દીથી ખુલાસાવાર જવાબ આપી શુક્રિયાનો મોકો ઈનાયત ફરમાવશે.

સાઉથ આફ્રિકામાં યુટનહેસ નામની નાની સીટી છે ત્યાં મુસલમાનોની વસ્તી છે જેમાં ૮૫ ટકા લોકો શાફેઈ છે અને ૫ ટકા લોકો હનફી છે, રમઝાન શરીફમાં વિતરની નમાઝમાં શાફેઈ ઈમામ બે રકાત ઉપર સલામ ફેરવી આપે છે અને પછી એક રકાત પઢે છે; હનફી લોકો પણ શાફેઈ ઈમામના પાછળ નમાઝ પઢે છે તો શું તેમની વિતરની નમાઝ થઈ જશે ? અમુક લોકોનું કહેવું છે કે જો વિતરની બે રકાત ઉપર સલામ ના ફેરવી દે તો નમાઝ થઈ જશે. શું એ ખરૂ છે ? અથવા તો હનફી લોકોએ વિતરની નમાઝ અલગ રીતે પઢવી પડશે ? ખુલાસાવાર જવાબ આપવા મહેરબાની ફરમાવશો.

જવાબ:- ૫૬/૨૦ حامداً ومصليناً ومسلماً - هوالموفق للصواب

સર્વ પ્રથમ એ જાણી લેવામાં આવે કે શું શાફેઈ મઝહબના ઈમામ પાછળ હનફી મઝહબના મુકતદીની નમાઝ અદા થશે કે નહિ ? તે વિષે હનફી આલિમોમાં મતફેર છે અમુક આલિમો શાફેઈ ઈમામના મુકતદી બનવાની ના પાડે છે અને નાજાઈઝ લખે છે જ્યારે એમનાથી વિરુદ્ધ જઈ અમુક આલિમો જણાવે છે કે કોઈ પણ વાંધા વિના જાઈઝ છે અને તેના માટે કોઈ બંધન લગાવતા નથી.

જ્યારે હનફી આલિમોમાં જેઓ મુહકકિકીન-તહકીક કરનાર આલિમો ગણાય છે તેઓએ ઉપરની બન્ને વાતોમાંથી વચલો માર્ગ ધારણ કરેલ છે; તેઓ જણાવે છે કે જો શાફેઈ ઈમામ પોતાના પાછળ નમાઝ પઢનારા હનફી મુકતદિયોની ફર્જ, વાજિબ વિગેરેમાં રિઆયત કરતો હોય અને તેની રિઆયત કરવાની ચોકકસ ખાતરી હોય તો તેવા ઈમામના મુકતદી બનવું જાઈઝ છે અને જો તે એવી બાબતની રિઆયત ન કરતો હોય તો તેના મુકતદી બનવું જાઈઝ નથી, અગર એ વિષે શક હોય કે રિઆયત કરે છે યા નથી કરતો તેના મુકતદી થવું મકરૂહ છે.

હવે રહી વાત વિતરની નમાઝમાં શાફેઈ ઈમામની પાછળ પઢવા બાબત તો જો શાફેઈ ઈમામ નીચે દર્શાવેલ બાબતોનો ખ્યાલ રાખે તો તેની પાછળ વિતરની નમાઝ અદા કરવી સહીહ છે;

(૧) વિતરની ત્રણ રકાતો એક સલામ વડે પઢે (૨) અને બીજી

રકાતે બેસીને કાયદો કરે (૩) માત્ર વિતરની નિયત કરે કે હું વિતર પઢુ છું, નફિલ વિતર અથવા સુન્નત વિતરની નિયત ના કરે.

(શામી: ૧/૪૧૬, કબીરી: ૪૪૪, તહતાવી: ૨૮૪)

સવાલમાં પુછેલ હનફી મુકતદિયોની વિતર નમાઝ અદા થશે નહીં; હનફી લોકો વિતરની નમાઝ અલગ થઈને પઢે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

રમઝાનની વિત્ર પછી નફિલ નમાઝ

સવાલ:- ૫૭/૨૧

ઈમામ અબૂ હનીફા (રહ.)ના મઝહબ પ્રમાણે ઈન્ડીયા કે પાકિસ્તાનમાં વિતરની નમાઝ પઢ્યા પછી બે રકાત નફિલ નમાઝ પઢે છે; ત્યારે અહિયાના ઈમામ સાહેબ અને બીજા નમાઝીઓનું કહેવું છે કે વિતરની નમાઝ બાદ કોઈ નમાઝ પઢવી નહિ; ગુનેહગાર થશે શું એ ખરૂ છે ?

જવાબ:- ૫૭/૨૧ حامداً ومصليناً ومسلماً - هوالموفق للصواب

વિતર પછી બે રકાત નફિલ નમાઝ પઢવી હુજૂર (સ.અ.વ.)થી સાબિત છે. (કિફાયતુલ મુફતી: ૩/૨૮૧)

(૧) હઝરત આઈશા (રદિ.)ની રિવાયતમાં છે કે અલ્લાહના રસૂલ (સ.અ.વ.) વિતર પછી બેસીને બે રકાત પઢતા; અને જ્યારે રૂકૂઅ કરવા ઈચ્છતા ત્યારે ઉભા થઈને રૂકૂઅ કરતા. (અબૂ દાઉદ: ૧/૧૮૮)

(૨) હઝરત ઉમ્મે સલમા (રદિ.) રિવાયત બયાન કરે છે અલ્લાહના રસૂલ (સ.અ.વ.)વિતર પછી બે રકાત પઢતા હતા. (તિર્મિઝી: ૧/૧૦૮)

(૩) હઝરત ઉમ્મે સલમા (રદિ.)ની આ જ રિવાયત મિશકાતમાં છે. (મિશકાત: ૧/૧૧૩)

(૪) હઝરત ષૌબાન (રદિ.) રિવાયત બયાન કરે છે કે અલ્લાહના રસૂલ (સ.અ.વ.)એ ફરમાવ્યું: રાત્રે જાગતા રહેવું તકલીફનું કામ છે, તમારામાંથી કોઈ જ્યારે વિતર પઢે ત્યારે બે રકાત નમાઝ પઢી લે; રાત્રે (નમાઝ પઢવા) ઉઠી જવાય તો સારૂ; નહિ તો આ બે રકાત તેના માટે તહજજુદની ગણાશે. (મિશકાત: ૧/૧૧૩)

ઉપરોક્ત બધી હદીષોથી પુરવાર થાય છે કે અલ્લાહપાકના રસૂલ

(સ.અ.વ.) વિતરની નમાઝ પછી બે રકાત પઢતા હતા; આપને બેસીને નમાઝ પઢવાનો સવાબ પણ પુરો મળતો હતો; ઉમ્મતના માટે આ બે રકાત ઉભા થઈને પઢવી મુસ્તહબ છે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

કઝા નમાઝનું વર્ણન

અસરની નમાઝ પછી કઝા નમાઝ

સવાલ:- ૫૮/૨૨

અસરની નમાઝ પછી કોઈ નમાઝ પઢી શકાય નહિં, પણ અસરની પછી કઝાએ ઉમરી (ઝિન્દગીમાં છુટી ગયેલ નમાઝ) પઢી શકાય કે નહિ ?

જવાબ:- ૫૮/૨૨ حامداً ومصلیاً ومسلماً- هوالموفق للصواب

અસરની નમાઝ પછી ઝિન્દગીમાં રહી ગયેલ કઝા નમાઝ સુર્ય પીળો થતાં પહેલા પઢી શકો છો. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

(ફત્વુલ કદીર: ૧/૨૦૭, શામી: ૧/૨૭૬, કિફાયતુલ મુફતી: ૩/૩૬૦)

ફજરની સુન્નતોની કઝા વિષે

સવાલ:- ૫૯/૨૩

એક માણસ મસ્જિદમાં આવ્યો ત્યારે ફજરની નમાઝમાં કાયદાએ અબિરામાં શામિલ થઈ ગયો, અને તેનાથી ફજરની સુન્નતો છુટી ગઈ છે. તો તે માણસ ફજરની સુન્નતની કઝા કરી શકે છે કે કેમ ? અને કરી શકે તો કયા સમયે ? તેનો ખુલાસા વાર જવાબ આપશો.

જવાબ:- ૫૯/૨૩ حامداً ومصلیاً ومسلماً- هوالموفق للصواب

ફજરની સુન્નતો છુટી જાય તો તેની કઝા નથી, હાં ! જો તે ફજરના ફર્જની નમાઝ કઝા કરે તો તેની સાથે ફજરની સુન્નતોની પણ કઝા કરે. અને જો માત્ર સુન્નતો છુટી જાય તો તેવી સ્થિતિમાં સૂર્ય નિકળતા પહેલા તથા સૂર્ય નિકળ્યા પછી કોઈ પણ વખતમાં કઝા ન કરવામાં આવે. ઈમામ અબૂ હનીફા (રહ.) અને ઈમામ અબૂ યુસુફ (રહ.)ના મત મુજબ અને ઈમામ મુહમ્મદ (રહ.)ના મત મુજબ સૂર્યોદય થયા પછી થી ઝવાલ પહેલાં પહેલાં સુન્નતોને પઢી લેવું બેહતર છે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

(શામી: ૧/૬૭૨)

સિજદાએ તિલાવતની કઝા

સવાલ:- ૬૦/૨૪

કુર્આન શરીફના સિજદા અમુક ટાઈમ પછી યાદ આવવાથી કરવા કેવું છે ?

જવાબ:- ૬૦/૨૪ حامداً ومصلیاً ومسلماً- هوالموفق للصواب

સિજદાની આયત પઢવાથી અથવા સાંભળવાથી સિજદો વાજિબ થઈ જાય છે, જેનો છોડનાર ગુનેહગાર ગણાશે, સિજદાની આયત પઢ્યા બાદ તુરંત જ સિજદો કરવો વાજિબ નથી, તુરંત સિજદો કરે અને પછી મોડેથી કરે તો પણ સિજદો થઈ જશે, છતાં નમાઝથી બાહિર સિજદાની આયત પઢી હોય તો સિજદો તુરંત કરી લેવો સારું છે, વગર કારણે ઢીલ કરવી મકરૂએ તનઝીહી લખ્યું છે અને જ્યારે પણ સિજદો કરશે અદા જ લેખાશે, તુરંત સિજદો ન કરી શકે તો આ દુઆ પઢી લેવી મુસ્તહબ છે: સમિઅના વ અતઅના ગુફરાનક રબ્બના વ ઈલયૂકલ મસીર : પછી મોકો મળે ત્યારે સિજદો કરી લે. ફક્ત અલ્લાહ વધુ જાણનાર છે. (શામી: ૧/૫૬૯)

કઝાએ ઉમરી વખતે તકબીરે તશરીક

સવાલ:- ૬૧/૨૫

કઝાએ ઉમરી નમાઝ પછી જિલ્દજના ૯ ચાંદે શરૂ થતી તકબીર પઢવી ? એટલે ૯ ચાંદેથી ફજરની કઝાએ ઉમરીની નમાઝ બાદ પઢવી ?

જવાબ:- ૬૧/૨૫ حامداً ومصلیاً ومسلماً- هوالموفق للصواب

કઝાએ ઉમરીની નમાઝ પઢ્યા પછી અધ્યામે તશરીકમાં તકબીરે તશરીક પઢવામાં ન આવે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

(શામી: ૧/૬૨૦)

મુસાફિરની નમાઝનું વર્ણન

મુસાફિર તહકીક કર્યા વિના જમાતમાં શામેલ થાય

સવાલ :- ૬૨/૨૬

(૧) એક જગ્યાએ જમાઅતની નમાઝ થઈ રહી છે અને એક મુસાફિર છેલ્લા કાયદામાં શામેલ થઈ ગયો અને મુસાફિરને તે વાતની ખબર

નથી કે આ નમાઝ મુકીમોની છે કે મુસાફિરોની, તો આ મુસાફિર કઈ નમાઝની નિયત કરશે ? ઈકામતની કે કસરની ?

(૨) તે મુસાફિર કસરની નિયત કરી જમાઅતમાં શામેલ થઈ ગયો અને નમાઝ પછી તે મુસાફિરને તહકીક કરવાનો મોકો ન મળ્યો, તો મુસાફિરની નમાઝ સહીહ થશે કે નહીં ? અને તે મુસાફિરે છેલ્લા કાયદામાં શામેલ થતી વખતે કસરની નિયત કરી અને કસર જ પઢી.

જવાબ:- ૬૨/૨૬ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

(૧) મુસાફિર ઈકામતની હાલતમાં કોઈની ઈકતિદા કરે તો પુરી નમાઝની નિયત કરે અને અગર ગેરે ઈકામતની હાલતમાં કોઈની ઈકતિદા કરે તો કસરની નિયત કરે, હવે એવી સૂરત થઈ કે ઈકામતની હાલતમાં ઈમામને ચાર રકાત વાળી નમાઝમાં બે પર સલામ ફેરવી દીધી. અને લોકોને ખબર ન થઈ કે તેણે ભૂલથી બે પર સલામ ફેરવી છે કે સફરના લીધે તો નમાઝ દુરુસ્ત નહીં થાય. અને અગર ગેરે ઈકામતની હાલતમાં આવું થયું તો નમાઝ ફાસિદ નહીં થાય કેમકે ત્યાં તેનું મુસાફિર થવું જાહીર છે.

(૨) ઈકતિદાની શરતોમાંથી એક શર્ત આ પણ છે કે ઈમામ મુસાફિર છે કે મુકીમ તેનાથી વાકિફ થવું જરૂરી છે ચાહે તે જાણવું પહેલેથી હોય કે પછી છેલ્લે. (અલ બહર : ૧૪૬, શામી : ૨૩૫)

હવે સૂરતે મસ્અલામાં મુસાફિરને ઈમામની વાકિફિયત ન પહેલેથી છે ન પાછળથી થઈ એટલા માટે નમાઝ દુરુસ્ત નહીં થાય. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

જુમ્હૂરનું વર્ણન

જુમ્હૂરના ખુતબા બાબત

સવાલ:- ૬૩/૨૭

આજથી ૧૫-૨૦ વરસ પહેલા બાળકોને મદ્રસાનું પ્રાથમિક શિક્ષણ મળી રહે એ હેતુસર મદ્રસા માટે ત્રણ આવાસ (કવાટર્સ) વેચાણ કરી લીધા છે; દિન પ્રતિદિન મુસલમાનોની વસ્તી વધતાં એ જ મદ્રસાના આવાસોમાં પાંચ ટાઈમની નમાઝ અલ્હમ્દુ લિલ્લાહ જમાત સાથે થાય છે.

હવે અમુક વર્ગ જુમ્હૂરનો ખુતબો શરૂ કરવા આગ્રહ રાખે છે જ્યારે અમુક વર્ગને મુકતદિયો વધુ પ્રમાણમાં થાય નહિ એ ભય છે કારણ કે મોટા ભાગના લોકો સરકારી કર્મચારીઓ છે;

હજુ સુધી જુમ્હૂરનો ખુતબો શરૂ કર્યો નથી, વિશેષમાં મદ્રસાના મકાન ઉપર મસ્જિદ બનાવવાના ચક્રો અલ્હમ્દુલિલ્લાહ ગતિમાન થયા છે અને એ માટે મદ્રસાના ત્રણ આવાસો ઉપરાંત વધુ એક આવાસ (કવાટર્સ)નો વેચાણનો સોદ્દો કર્યો છે જેની બાનાની રકમ પણ ચુકવી આપેલ છે અને ઈ.અ. ૩૧/૧૦/૮૮ સુધીમાં એનો કબ્જો મળી જશે.

ઉપરોક્ત બાબતો ધ્યાનમાં લઈ જુમ્હૂરનો ખુતબો શરૂ કરવો કે કેમ ? તેની જાણ કરવા ગુજારિશ છે; વસાહતમાં મસ્જિદની તા'મીર માટે દુઆની દરખાસ્ત.

જવાબ:- ૬૩/૨૭ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

જુમ્હૂરને જામિઅતુલ જમાઅત અર્થાત અનેક જમાતોને એકત્રિત કરનાર પ્રસંગ લેખવામાં આવેલ છે; એ જ કારણે ઈમામ અબૂ યૂસુફ (રહ.) ફરમાવે છે કે એક વિસ્તારમાં બે જગ્યાથી વધુ જગ્યાએ જુમ્હૂર પઢવી જાઈતી નથી. અને ઈમામ અબૂ હનીફા (રહ.)એક રિવાયતમાં એક જ જગ્યા પર પઢવાનું કહે છે; ઈમામ અબૂ હનીફા (રહ.)અને ઈમામ મુહમ્મદ (રહ.)નું સહીહ મંતવ્ય તો એ જ છે કે જે જગ્યા પર જુમ્હૂરની નમાઝ અદા કરવાની શર્તો મૌજૂદ છે તે જગ્યા પર એકથી વધુ જગ્યાએ જુમ્હૂર પઢવામાં આવશે તો નમાઝ તો અદા થઈ જશે. (કબીરી: ૫૫૧)

અને જે જગ્યાએ જુમ્હૂરની નમાઝ પઢવાની ફુકહાએ ઈજાઝત આપેલી છે; શહેર કે મોટા ગામડામાં જુમ્હૂરની નમાઝ સહી થવા માટે જામે મસ્જિદ કે મસ્જિદ હોવું શરત નથી બલ્કે શહેર અને તેના પરાઓમાં ગમે તે જગ્યા પર નમાઝ પઢવી સહીહ છે. (કબીરી: ૪૭૩)

પુછેલ સવાલમાં વસાહતની આજુબાજુ બીજી મસ્જિદો છે અને ત્યાં જુમ્હૂરની (નમાઝ અદા થવાની) શરતો મૌજૂદ હોવાના કારણે જુમ્હૂર થાય છે તો વસાહતવાળાઓએ ત્યાં જુમ્હૂર અદા કરવી જોઈએ. જેથી જુમ્હૂરનો હેતુ પુરો થાય.

છતાં મસ્જિદે ના જાય અને જે જગ્યાએ નમાઝ થાય છે જેમાં કોઈ પણ નમાઝ પઢનાર આવનારને રોકવામાં ના આવતો હોય તો તે જગ્યાએ જુમ્હૂરની નમાઝ પઢશો તો જુમ્હૂર તો અદા થઈ જશે. ફક્ત અલ્લાહ પાક વધુ જાણનાર છે.

ગામડામાં જુમ્હૂર વિષે

સવાલ:— ૬૪/૨૮

નીચે જણાવેલ મસ્જિદના કમવાર વિગતથી જવાબ આપવા અરજ છે.

(૧) અમારા ગામમાં મુસ્લિમોના આશરે ૩૫ ઘરો છે, જેની કુલ વસ્તી આશરે ૨૫૦ છે; મુસ્લિમ તથા બિનમુસ્લિમની આશરે ૫૦૦ ની કુલ વસ્તી છે; તો અમારા ગામે જુમ્હૂર થશે ?

(૨) શરીઅતની રૂએ જુમ્હૂરની નમાઝ થતી ન હોય તો શું અમારે ઝોહરની નમાઝ પઢવી જોઈએ ?

(૩) હાલમાં અમારા ગામમાં વરસોથી જુમ્હૂરની નમાઝ તથા ઈદની નમાઝ થાય છે તો શું અમારે જુમ્હૂરની નમાઝ ચાલુ રાખવી કે બંધ કરવી ?

(૪) કેટલાક ભાઈઓનું કહેવું છે કે જુમ્હૂર પહેલેથી ચાલુ છે તો હવે એને બંધ કરવી બેહતર નથી; તો શું અમે જુમ્હૂરની નમાઝ અદા કરીએ તો ચાલશે ? અથવા હમારા જીમ્મે ઝોહર બાકી રહેશે ?

(૫) હાલમાં અમારા ગામમાં કેટલાક ભાઈઓ ઘણાં વખતથી જુમ્હૂરના દિવસે ઝોહરની નમાઝ અલાયદી પઢી લે છે; તો શું એ રીતે ઝોહરની નમાઝ પઢવી યોગ્ય છે ? કે પછી જુમ્હૂર પઢવા માટે ભરૂચ શહેર જે ૧૫ કિ.મી.દૂર છે ત્યાં જવું પડશે ?

(૬) અત્યારે ચારેક મહીનાથી ગામમાં બીજી મસ્જિદ પુરા ગામના મશવેરાથી બાંધવામાં આવી છે, પરંતુ જુમ્હૂરની નમાઝ જુની મસ્જિદમાં જ ચાલુ છે, જ્યારે નવી મસ્જિદમાં અમુક ભાઈઓ જુમ્હૂરના દિવસે ઝોહરની નમાઝ બાજમાઅત પઢી લે છે આ અંગે ગામમાં બધા લોકો જાણે છે તો શું આ ભાઈઓ નવી મસ્જિદમાં ઝોહર અદા કરશે તો શરીઅતની રૂએ કોઈ વાંધો આવશે ?

(૭) અમુક ભાઈઓ ફિતનાના ડરથી જુમ્હૂરના દિવસે જુની

મસ્જિદમાં જુમ્હૂરની નમાઝ પઢી લે છે તો ફિતનાની વ્યાખ્યા શું ? જો કે તે ભાઈઓ અગર ઝોહરની નમાઝ પઢી લે તો કોઈ વાંધો ઉઠાવતું નથી; દરેક પોતાના અમલ માટે આજાદ છે.

ઉપરોક્ત બાબતે આપ સાહેબ કુર્આન અને હદીષની રોશનીમાં ક્રમાનુસાર જવાબ આપશો તો એહસાનમંદ થઈશ.

જવાબ:— ૬૪/૨૮ حامداً ومصلیاً ومسلماً- هوالموفق للصواب

હનફી મસલક પ્રમાણે જુમ્હૂરની નમાઝ અદા થવા માટે અમુક શર્તો છે; જેમાની એક શર્ત શહેર અથવા કસબો હોવું જરૂરી છે;

શહેરની વ્યાખ્યા ઘણા પ્રકારે કરવામાં આવી છે કે તેમાં પોલીસ ચોકી હોય, અથવા જીવન જરૂરતની વસ્તુઓ મળતી હોય અથવા અમુક હજારની વસ્તી હોય; આપે આપના ગામની જેટલી વસ્તી લખેલી છે તે જુમ્હૂરની નમાઝ સહી થવા માટે કાફી નથી, માટે હનફી મસલક પ્રમાણે આપના ગામમાં જુમ્હૂર સહી થશે નહિ.

શરીઅતે દરેક ઈબાદતની અમુક શર્તો અને મસ્લહતો રાખી છે તે પ્રમાણે અદા કરવાથી જ ઈબાદત અદા થશે; જુમ્હૂર જેવી શરીઅતની મહાન ઈબાદત (ઈસ્લામી શાનો શૌકતનું પ્રતિક)નાના ગામડામાં અદા થઈ સકતી નથી.

પરંતુ જો વરસોથી જુમ્હૂર તથા ઈદની નમાઝ પઢવામાં આવતી હોય અને રોકવાથી લડાઈ-ઝઘડો તથા ફિતનાનો અંદેશો હોય તો જુમ્હૂરની નમાઝ બંધ કરવામાં ન આવે.

જે લોકો જુમ્હૂર ન પઢે તેમની ટીકા ન કરવામાં આવે, તે પોતાની ઝોહરની નમાઝ પઢી લે. (કિફાયતુલ મુફતી: ૩/૨૦૭ તથા ૨૧૦)

(૨) શર્હ મસ્અલા પ્રમાણે તો આપ લોકોએ ઝોહર જ પઢવી જોઈએ.

(૩) કોઈ પણ પ્રકારના લડાઈ-ઝઘડા તથા ફસાદ વગર લોકો પોતાની સ્વેચ્છાએ જુમ્હૂર પઢવાની છોડી આપે તો ઝોહર પઢવી જોઈએ.

(૪) કેટલાક ભાઈઓના કહેવા પ્રમાણે જો જુમ્હૂર બંધ કરાવવી બેહતર ન હોય તો આપની જુમ્હૂર અદા થઈ જશે. ઝોહરની નમાઝ આપના

જિમ્મે બાકી નહિ રહેશે.

મુફતીએ આ'ઝમ (રહ.)આ પ્રકારના સવાલના જવાબમાં ફરમાવે છે:

"જો એક લાંબા સમયથી જુમ્હૂરની નમાઝ પઢવામાં આવતી હોય તો તેવા સમયે હનફી મઝહબના સિંધ્યાતો મુજબ તો એને બંધ કરી દેવામાં આવે એટલે બંધ કરી આપવી જરૂરી છે, પરંતુ લાંબા સમયથી ચાલી રહેલ જુમ્હૂરને બંધ કરવામાં જે ફિતનાઓ અને ઉપાધણો ઉભા થાય છે તેને જોતાં આ મસઅલામાં હનફીયોએ શવાફેઅના મસલક ઉપર અમલ કરવો જાઈઝ છે અને તેઓ જ્યારે શાફેઈ મસલકના ઉપર અમલ કરીને જુમ્હૂર પઢશે તો પછી ઝોહર સિરે ઉતરી ન જવાનો કોઈ અર્થ જ નથી રહેતો. (ઉકત) મસઅલો મતભેદ વાળો છે અને ફિતનાઓ ઉત્પન્ન થવાના કારણે અન્ય મસલક ઉપર અમલ કરવો જાઈઝ છે. (કિફાયતુલ મુફતી: ૩/૨૧૫)

(પ) એમના માટે ઝોહર પઢવી યોગ્ય છે, અને જો શૌખ તથા હિંમત હોય તો નજીકના કસબા કે શહેરમાં જવું બેહતર છે; વાજિબ નથી.

(ફતાવા રહીમિયા: ૩/૩૮૨)

(ફ) લડાઈ ઝઘડાની બીક ન હોય જેમકે આપના કહેવાથી માલુમ પડે છે તો ઝોહર અદા કરવામાં કોઈ વાંધો આવશે નહિં.

(ગ) ફિતનાનો શબ્દ કુર્આન શરીફમાં ઘણી જ જગ્યાએ આવ્યો છે; દરેક જગ્યાએ એનો અર્થ વિભિન્ન પ્રકારનો થયેલો છે, પરંતુ ભાવાર્થ લડાઈ-ઝઘડો અને ફસાદ થાય છે;

વધુ વ્યાખ્યા આપ એ ભાઈઓને જ પૂછી લેશો. અથવા ગામનુ વાતાવરણ અને લોકોનો સ્વભાવ તથા દીન પ્રત્યેની એમની લાગણીઓ જોઈ આપ પોતે સમજી શકો છો. અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

ઈદનુ વર્ણન

ઈદની નમાઝ ખુત્બા પિના પઢવી

સવાલ:— ૬૫/૨૯

વાજિબની કઝા ખરી? જેમકે ઈદની નમાઝ ખુત્બા વગર પઢવી?

જવાબ:— ૬૫/૨૯ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

ઈદની નમાઝ ખુત્બા વગર અદા કરવામાં આવી છે તો નમાઝ તો

અદા થઈ ગઈ, એ નમાઝ અને ખુત્બાને ફરીથી અદા કરવાની જરૂરત નથી ખુત્બા વગર ઈદની નમાઝ અદા કરવી સુન્નતના વિરૂધ્ધ ગણાશે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે. (શામી: ૧/૬૧૧)

સ્ત્રી ઉપર ઈદની નમાઝનો હુકમ

સવાલ:— ૬૬/૩૦

શું ઈદની નમાઝ સ્ત્રી ઉપર વાજિબ છે?

જવાબ:— ૬૬/૩૦ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

ઈદની નમાઝ સ્ત્રી ઉપર વાજિબ નથી. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે. (ફતાવા આલમગીરી: ૧/૧૪૪)

રમઝાનના રોઝા ના રાખે તો ઈદની નમાઝ પઢાય ?

સવાલ:— ૬૭/૩૧

જે માણસે રમઝાન શરીફના રોઝા રાખ્યા નથી તો તેના માટે ઈદના દિવસે ઈદગાહમાં જવું કેવું છે? અને શરીઅત શું બતાવે છે? તે ખુલાસાવાર લખશો.

જવાબ:— ૬૭/૩૧ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

શર્ઈ ઉઝર વિના રમઝાનુલ મુબારકના રોઝા ન રાખનાર ગુનાહને પાત્ર છે હદીસ શરીફમાં રમઝાનુલ મુબારકનો રોઝો ના રાખનાર વિષે સખત વર્ઈદ આવેલી છે. પરંતુ તેના લઈને તેને ઈદગાહમાં ઈદની નમાઝ અદા કરવા માટે આવવાથી શર્ઈ દ્રષ્ટિએ રોકવામાં નહી આવે બલ્કે જો એ સમજીને કે મે રમઝાનુલ મુબારકના રોઝા રાખ્યા નથી મારા પર ઈદની નમાઝ નથી તો તેનો આ ખ્યાલ ગલત છે અને ઈદની નમાઝ ના પઢવાનો ગુનોહ પણ લાગુ પડશે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

વરસાદના કારણે મસ્જિદમાં ઈદની નમાઝ

સવાલ:— ૬૮/૩૨

હમારે વહાં મોહલ્લેમે બારિશ કી વજહસે ઈદકી નમાઝ દો બાર પઢી જાતી હૈ. ઉસી મહોલ્લેમે એક છોટી મસ્જિદ હૈ. ઉસે બંધ રખી જાતી હૈ, ઓર બડી મસ્જિદમે ઈદકી નમાઝ દો બાર પઢી જાતી હૈ. ઓર ઈદ કે રોઝ

સુબહકી નમાઝસે હી એઅલાન ક્રિયા જાતા હે કે, ઈદકી પહેલી નમાઝ ફુલા બજે હોગી ઓર દુસરી નમાઝ ફુલાં બજે હોગી અબ યહાં બાઝોકા કહેના હે ઈદકી નમાઝ જો દુસરી પઢી જાતી હે વો મકરૂહ હોતી હે, ઓર બાઝોકા કેહના હે કે બગેર કરાહત નમાઝ હો જાતી હે.

લિહાઝા આપ બરાએ મહેરબાની કુર્આન ઓર હદીસકી રોશનીમે તફસીલ કે સાથ સમજાએ. અગર મકરૂહ હે તો મકરૂહે તનજીહી યા મકરૂહે તહરીમી હે ? યા બગેર કરાહત કે નમાઝ હો જાતી હે ? વો આપ તફસીલ સે સમજાએ.

જવાબ:- ૬૮/૩૨ حامداً ومصليناً ومسلماً - هو الموفق للصواب

ઈદકી નમાઝ શહરસે બાહિર જાકર ઈદગાહમે પઢના મસનૂન હે.
ولخروج الى المصلى وهي ----- سنة وان كاسعهم الجامع
وعليهم عامة الم----- (منية المصلى : ૦૧૧)

ઈદકી નમાઝ અદા કરને કે વાસ્તે ઈદગાહ કી તરફ (જંગલકી તરફ નિકલના સુન્નત હે, શામી મે ભી યે મસ્અલા ઈસી તરહ બયાન ક્રિયા ગયા હે. (શામી: ૧/૫૫૭) ઓર શહરમે બગેર ઉજર કે નમાઝે ઈદ પઢના મકરૂહ હે અગરયે નમાઝ તો હો જાએગી મગર સવાબ કમ હોગા ઓર અગર ઉજર હો તો જૈસે બારિશ વગૈરા તો બિલા કરાહત જાઈઝ હે.

(કબીરી: ૫૭૨, શામી: ૧/૫૫૭)

અબ સૂરતે મસ્અલા કે બારે મે કે ઈદકી નમાઝ એક હી મસ્જિદ મે દો મરતબા પઢી જાએ, સવાલ મે બતાઈ હુઈ તફસીલ કે સાથ તો ઈસ તરહ તકરારે જમાઅતે ઈદ ભી મકરૂહ હે જેસે કે મુફતિયાનને ઓર નમાઝો કા હુકમ બયાન ક્રિયા હે કે મહલ્લે કી મસ્જિદ મે મહોલ્લેવાલોં ને અઝાન કે એઅલાન સે જમાઅત કી ઉસકે બાદ દુસરી જમાઅત અદા કી ગઈ તકરારે એઅલાન કે સાથ. દુસરી સૂરત યે હે કે પહેલી જમાઅત તો એઅલાન કે સાથ હુઈ ઓર દુસરી જમાઅત અઝાનકે એઅલાન કે બગેર હુઈ તો ઈન દોનો સૂરતો મે તમામ કે નજદીક તકરારે જમાઅત મકરૂહે તહરીમી હે. શામી મે હે કે :

العلامة الشيخ رحمة الله -----

ઈદ કી નમાઝ કે વાજિબ હોને કે વોહી શરાઈત હે જો જુમ્આ કી નમાઝ કે વાજિબ હોને કે શરાઈત હે, ઓર જુમ્આ કી નમાઝ કી તકરાર કે બારે મે તહાવી શરીફમે હે કે હઝરત ઉમર (રદિ.) જુમ્આ કી નમાઝ કે બાદ ઉસી જૈસી નમાઝ પઢના મકરૂહ સમજતે થે. (અહસનુલ ફતાવા: ૨/૩૨૫)

જબ હઝરત ઉમર (રદિ.)કી ઈસ બાત સે યે માલૂમ હુવા કે જુમ્આ કી નમાઝ એક મરતબા અદા હો જાને કે બાદ દુસરી મરતબા પઢના મકરૂહ હે તો ઈદકી નમાઝ કે તકરાર કા ભી યેહી હુકમ હોગા. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર હે.

ઈદની નમાઝ જુમ્આ મસ્જિદમાં પઢવા બાબત

સવાલ:- ૬૮/૩૩

ઈદની નમાઝ ઈદગાહના બદલે ગામ (શહેર)ની જુમ્આ મસ્જિદમાં પઢવાથી અદા થઈ જશે ?

જવાબ:- ૬૮/૩૩ حامداً ومصليناً ومسلماً - هو الموفق للصواب

ઈદની નમાઝ જુમ્આ મસ્જિદમાં પઢવાથી અદા થઈ જશે, પરંતુ ઈદગાહમાં પઢવી સુન્નત છે. કોઈ કારણ વગર ઈદગાહમાં નમાઝ અદા ન કરવી સુન્નતના વિરૂધ્ધ છે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

(શામી: ૧/૭૭૬, આલમગીરી : ૧/૧૫૦)

તકબીરે તશરીકનું વર્ણન

તકબીરે તશરીક વિષે સંપૂર્ણ ખુલાસો

સવાલ:- ૭૦/૩૪

(૧) ઈદુલ ફિત્રના દિવસે તકબીરે તશરીક બુલંદ અવાઝથી પઢવું અને ઘેરથી નીકળતાં બુલંદ અવાઝથી પઢતાં પઢતાં મસ્જિદ અથવા ઈદગાહમાં જવું અને ત્યાં પછી મસ્જિદ માં પણ ઘણાં એહતિમામથી પઢવું અને ઈદની નમાઝ બાદ ઈમામ સાહબ સલામ ફેરવે ત્યારે તકબીરે તશરીક પઢવું કેવું છે ? તો ઈદુલફિત્ર (રમઝાન ઈદ)ના દિવસે તકબીર કેવી રીતે પઢવી જોઈએ ? આહિસ્તા પઢવામાં કોઈ વાંધો છે ?

(૨) ઈદુલ અદહા (બકરા ઈદ)ના દિવસે ઉપર મુજબ તકબીરે

તશરીક પઢી શકાય કે કેમ ? અને પઢી શકાય તો કેવી રીતે ? સુન્નત મુજબ અમલ બતાવશો. ?

(૩) બકરા ઈદના ત્રણ દિવસોની અંદર જો જુમ્આ આવે તો તેમાં જુમ્આની નમાઝ બાદ ઈમામ સાહબ સલામ ફેરવે એ ટાઈમે તકબીરે તશરીક પઢવી કે કેમ ? દા.ત. જુમ્આ, શની, રવી ઈદ હોય તો આ જુમ્આએ તકબીર પઢવું કેવું છે ?

રમઝાન ઈદ અને બકરા ઈદના વિષે તકબીર પઢવાના બાબત ફરક બતાવશો.

જવાબ:—૭૦/૩૪ حامداً ومصليناً ومسلماً- هو الموفق للصواب

(૧) ઈદુલ ફિત્રની નમાઝ માટે ઈદગાહ—મસ્જિદ તરફ જતાં રસ્તામાં ધીમેથી તકબીર પઢતા જવું મુસ્તહબ છે અને ઈદગાહ અથવા મસ્જિદ માં પહોંચ્યા પછી તકબીર પઢવાનું બંધ કરી આપે, આ જાહેરી રિવાયત છે અને એને જ પ્રાધાન્ય આપવામાં આવે છે; અને અમુક મંતવ્યો મુજબ ઈદની નમાઝ શરૂ થતાં સુધી તકબીર પઢવાની છુટ છે, પરંતુ અમુક જગ્યાઓ પર એક માણસ બુલંદ અવાજથી તકબીર કહી ચુપ થઈ જાય છે ત્યાર પછી ઈદગાહ કે મસ્જિદ માં જે નમાઝીઓ હોય તે બધા એક સાથે અવાજને મેળવી બુલંદ અવાજથી તકબીર પઢે છે આ પ્રમાણે તકબીર પઢવી સુન્નતના વિરુદ્ધ અને બિદઅત છે અને તે છોડવાને પાત્ર છે; હુઝૂર (સ.અ.વ.)નો પાક ઈરશાદ છે કે " તમે તમારી જાત પર નરમી કરો, તમે કોઈ ગુંગાને કે ગેરહાજરને નથી સંભળાવતા. (મિશ્કાત: ૧/૧૨૫)

અને જો ઊંચા અવાજે અને નમાઝ થતાં સુધી તે પઢવું જ હોય તો પછી દરેક માણસ પોત પોતાની રીતે તકબીર પઢે અને અવાજ એટલા જોરથી કરે કે આજુ બાજુના બે ત્રણ માણસ સાંભળી શકે; ન તો વધારે ઊંચા અવાજે પઢે અને ન બીજાના અવાજ સાથે તાલ મેળવી પઢવાનો પ્રબંધ કરે.

(મરાકિયુલ ફલાહ: ૫૩૭, શામી: ૧/૬૧૯ અને ૬૨૦, કબીરી: ૪૯૪)

(૨) બકરા ઈદના દિવસે તકબીર પઢવાનો હુકમ પણ ઈદુલ ફિત્રની જેમ જ છે, તફાવત માત્ર એટલો છે કે બકરા ઈદના દિવસે ઘેરથી ઈદગાહ કે મસ્જિદ જતાં રસ્તામાં ઊંચા અવાજે પઢવું મુસ્તહબ છે.

(૩) બકરા ઈદના સમયે તકબીરે તશરીકના દિવસોમાં જુમ્આ આવી જાય તો જુમ્આની નમાઝ પછી પણ તકબીરે તશરીક પઢવામાં આવે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

તકબીરે તશરીક સ્ત્રી માટે પઢવું કેવું છે ?

સવાલ:— ૭૧/૩૫

ઈદના દિવસોમાં તેમજ ૯મી ઝિલહજની સવારથી ૧૩મી ઝિલહજ સુધી દરેક નમાઝ પછી તકબીરે તશરીક સ્ત્રી માટે પઢવું જાઈએ છે કે નહીં ? તે જણાવશો.

જવાબ:—૭૧/૩૫ حامداً ومصليناً ومسلماً- هو الموفق للصواب

સ્ત્રી જો એવા માણસ પાછળ નમાઝ અદા કરે જેના પર તકબીરે તશરીક વાજિબ છે. તો ઓરત ઉપર તકબીરે તશરીક વાજિબ નથી. પરંતુ પઢવી બેહતર છે. કેમકે સાહિબેન (ઈમામ મુહમ્મદ તથા ઈમામ અબૂ યુસુફ (રહ.))ના મઝહબમાં સ્ત્રી પર તકબીર પઢવી વાજિબ છે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે. (શામી: ૧/૫૬૪)

નમાઝના પરચુરણ મસાઈલ

ઔરતોના સિજદા કરવાની રીત

સવાલ:— ૭૨/૩૬

સ્ત્રીઓ નમાઝમાં કૌવમાથી સિજદામાં જવાના સમયે જમીન ઉપર ટેકો લગાવીને જાય છે તો એવું કરવામાં કંઈ વાંધો તો નથી ? ગુંઠણ ટેકવીને બેસી જઈ સિજદામાં જાય છે; તો સ્ત્રીઓ કેવી રીતે સિજદામાં જાય ?

જવાબ:— ૭૨/૩૬ حامداً ومصليناً ومسلماً- هو الموفق للصواب

હઝરત થાનવી (રહ.)એ સ્ત્રીઓને સિજદો કરવાની જે રીત લખેલ છે તે આ છે (રૂકૂઅ કરીને) જ્યારે સંપૂર્ણ ઉભી થઈ જાય ત્યાર પછી અલ્લાહુ અકબર કહેતાં કહેતાં સિજદામાં જાય, ઝમીન ઉપર પ્રથમ ગુંઠણ રાખે પછી કાનો સામે હાથ રાખે, અને આંગણીઓ ખૂબ મેળવી લે, પછી બન્ને હાથો વચ્ચે માથુ રાખે. (બેહિશ્તી ઝેવર : ૨/૧૭)

મસાઈલની કિતાબોથી એ પૂરવાર થાય છે કે પુરૂષ અને સ્ત્રીની સિજદામાં જવાની એક જ રીત છે અને તે મસનૂન રીત છે જેથી સ્ત્રીઓ પણ પુરૂષના જેમ જ સિજદામાં જાય, જે સ્ત્રીઓ આ મસનૂન રીતની વિરૂદ્ધ કરે છે તેના કારણે નમાઝમાં કોઈ પણ પ્રકારનો ફસાદ ઉત્પન્ન થશે નહિ. ફકત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

મસ્જિદનું વર્ણન

મસ્જિદના બાંધકામથી મુક્ત રાખેલ જગ્યા

સવાલ:- ૭૩/૩૭

એક મસ્જિદને કિબ્લા તરફથી લગભગ ૩ ફુટ જગ્યા મુકી નવું બાંધકામ લીધું હોય આમ કરવાનું કારણ હવા, ઉજાસ અને સફોનો વધારો વગેરે હોય તો જાઈઝ છે કે કેમ ?

નોટ:- નવું બાંધકામ લગભગ ૧૦ ફુટ જમીનથી ઉપર પુરૂ થયું છે અને કિબ્લા તરફનું મકાન બિનમુસ્લિમનું હોવાથી કોઈ સહુલત મળવાની આશા નથી.

જવાબ:- ૭૩/૩૭ حامداً ومصليناً ومسلماً- هو الموفق للصواب

કિબ્લા તરફ જે જગ્યા મસ્જિદની બાંધકામમાંથી મુક્ત રાખવામાં આવી છે તો આવું કરવું જાઈઝ છે. મસ્જિદ માટે જેટલી જગ્યા વકફ કરવામાં આવી હોય તે બધી જ જગ્યા પર બાંધકામ કરવું જરૂરી નથી. હાં ! તે જગ્યા મસ્જિદના જ હુકમમાં ગણાશે. જેથી તે જગ્યાને સ્વચ્છ રાખવી અને તે જગ્યાને બીજા કોઈ કામમાં લેવી જાઈઝ નથી. ફકત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

જમાતખાનુ નીચે રાખવું

સવાલ:- ૭૪/૩૮

વલસાડમાં નાના તાઈવાડની મસ્જિદના ટ્રસ્ટીઓ પૈકી હું પણ એક ટ્રસ્ટી છું અને મસ્જિદ આશરે ૧૦૫ વરસ જુની હતી, એ મસ્જિદ માં જમાતખાનુ નીચે ઝમીન ઉપર હતું, અને જયારે વધારે નમાઝીયોના કારણે ઉપરના જમાતખાનામાં નમાઝ પઢાતી હતી, ઈમામ ઝમીન પરના જમાતખાનામાંથી નમાઝ સાથે પઢાવતા હતા.

હવે જુની મસ્જિદ નાની પડતાં શહીદ કરીને નવી મસ્જિદનું બાંધકામ ચાલુ છે. અને નવી મસ્જિદમાં જમાતખાનું ક્યાં રાખવું એ અંગે કેટલાક સવાલો ઉપસ્થિત થયા છે, તો તે અંગે આપ શરીઅતની રોશનીમાં જવાબ આપવા મહેરબાની કરશોજી અને રેહબરી આપશોજી.

(૧) મસ્જિદ આશરે ૧૦૫ વરસ જુની છે જ્યાં જુની મસ્જિદની તામીરથી આજ સુધી જમાતખાનુ નીચે જમીન ઉપર હતું અને જમાત સાથે નમાઝ અને જુમ્આનો ખુત્બો પઢાતો હતો જ્યાં બુઝુર્ગાને દીન પણ નમાઝ પઢી ગયા છે.

(૨) નવી તામીરની મસ્જિદમાં જમાતખાનુ નીચે ન રહેતા ઉપરના ભાગે જમાતખાનુ લઈ જવું કે કેમ ? જમીનનો હક અદા થાય કે કેમ તે વિગતવાર હદીષથી રેહબરી આપશોજી.

(૩) ઝઈફ અને આઘેડ વચના માઝૂર મુસલ્લીઓ જમાતખાનું નીચે રહે એવું ઈચ્છે છે; તો શું કરવું ? જમાતખાનુ ઉપર લઈ જવું કે નીચે જમીન ઉપર જમાતખાનુ રાખવું ?

(૪) ખુતબાનો મિમ્બર ક્યાં રાખવો ? તથા ઈમામ નમાઝ ક્યાંથી પઢાવે ? જો જમાતખાનુ ઉપરના માળે રાખે તો નીચે મિમ્બર રાખી શકાય કે કેમ ? બન્ને જગ્યાએ મિમ્બર રાખી શકાય કે કેમ ?

(૫) અમારી મસ્જિદની ચારેવ બાજુ રસ્તા આવેલા છે, અવાઝ અને ઘોંઘાટને લઈને જમાતખાનુ ઉપર રાખી શકાય કે કેમ ? બીજા માળ ઉપર જમાત કરે તો આશરે ૩૦ પગથિયાં ચઢવા અને ઉતરવા પડે; બીજુ કે બૈતુલખલા, હોઝ, પેશાબખાનુ નીચે જ નવી મસ્જિદ માં પણ આવેલ છે એવી સૂરતમાં જમાતખાનુ નીચે કે ઉપર રાખવું હિતાવહ છે ? તે જણાવશો.

(૬) ફજર અને મગરિબ નીચે જમાતખાનામાં નમાઝ પઢી શકાય કે કેમ ? અથવા ઝોહર, અસર, ઈશા ઉપરના જમાતખાનામાં નમાઝ ઈમામ સાથે પઢી શકાય કે કેમ ? અથવા વખતની નમાઝ નીચે પઢી જુમ્આના દિવસે ખુતબો અને નમાઝ ઉપરના જમાતખાનામાં પઢી શકાય કે કેમ ? તે વિષે રોશની આપશો.

જમાતખાનુ નીચે જમીન ઉપર રાખવું કે ઉપર માળ ઉપર લઈ જવું ?

એ વિષે હદીષની રોશનીમાં જવાબ આપશો. જમીનનો હક અદા થાય કે કેમ?

જવાબ:—૭૪/૩૮ **حامدًا ومصليًا ومسلما۔ هو الموفق للصواب**

મસ્જિદ પાતાળથી લઈ આકાશ સુધી મસ્જિદ છે, જેથી ઉપરના ભાગે જમાતખાનુ બનાવી શકાય છે, ત્યાં પણ નમાઝ પઢવાનો એટલો જ સવાબ મળશે જે નીચેના જમાતખાનામાં પઢવાનો મળે છે.

બે માળની મસ્જિદ બનાવવામાં આવે, ગ્રાઉન્ડ ફ્લોરમાં નમાઝ શરૂ કરવામાં આવે, ગ્રાઉન્ડ ફ્લોર ફુલ થઈ જાય તો બાકી મુસલ્લીઓ પહેલા માળે ઈમામની ઈકતિદામાં નમાઝ અદા કરે, જેથી મોટી ઉમરના લોકોની જમાત ન છુટે, જ્યારે કે માળ ઉપર જવા માટે ૩૦ પગથિયાં ચઢવા-ઉતરવા પડે, તો તેવી સ્થિતિમાં મોટી ઉમરના ઘરડા અને કમજોર લોકો જમાતના સવાબથી મહરૂમ રહી જશે, જેથી બેહતર તો એ છે કે જગ્યાની તંગી હોય તો બીજો માળ લેવામાં આવે, પરંતુ ઈમામનો મુસલ્લો નીચેના જમાતખાનામાં રાખવામાં આવે.

ઈમામ નીચેના જમાતખાનામાં નમાઝ પઢાવે અને ખુતબો આપે. ઈમામ મસ્જિદના જે ભાગમાં નમાઝ પઢાવે તે ભાગમાં મેહરાબ રાખવામાં આવે, મુસલ્લીઓની રાહત જેમાં હોય તે પ્રમાણે બધી નમાઝો જમાત સાથે ઉપર નીચે દરેક જગ્યાએ અદા કરી શકાય છે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

મસ્જિદમાં હોઝ બનાવવા બાબત

સવાલ:— ૭૫/૩૯

જુની મસ્જિદના જમાતખાના નીચે (ભોંય તરયો) હોઝનું પાણી છે અને વુઝૂની બેઠકો જમાતખાનાની બહાર છે. પરંતુ નવી મસ્જિદ જે બનાવી છે. તેમાં જમાતખાનાનું લેવલ ઊંચું કરીને આખી હોઝ જમાતખાનાની નીચે બેઠકો સાથે બનાવી છે તો શરીઅતનો કોઈ વાંધો છે કે નહીં? તેનો ખુલાસો કરવા વિનંતી.

જવાબ:— ૭૫/૩૯ **حامدًا ومصليًا ومسلما۔ هو الموفق للصواب**

એક વખતે જે જગ્યાએ મસ્જિદ બની ગઈ તો હવે તે જગ્યા મસ્જિદના ઉપરનો ભાગ અર્શી ઈલાહી સુધી અને નીચેનો ભાગ તહતુસસરા

સુધી મસ્જિદમાં શામેલ છે. (શામી: ૧/૫૮૫)

એ જ પ્રમાણે મસ્જિદમાં કોઈ એવું કામ કરવામાં ના આવે કે જેનાથી મસ્જિદની તોહીન અને તેનાથી મસ્જિદમાં ગંદગી થાય. (બહર: ૫/૨૭૧)

સવાલમાં દર્શાવ્યા મુજબ જુના જમાતખાનાની જગ્યા પર હોઝ બનાવી શકતા નથી કારણ કે એ જગ્યા પહેલાથી જમાતખાનુ હતું એટલે હવે તેને મસ્જિદને લગતી અન્ય જરૂરતો માટે વાપરી શકતા નથી. કારણ કે હવે જુના જમાતખાનાની જગ્યા પર હોઝ બનાવવામાં આવશે તો મસ્જિદ અવર જવરનો રસ્તો તથા તેમાં થુકવું અને કોગળા વિગેરે ગંદકી થશે જેના લઈને તે જગ્યા પર હોઝ બનાવી શકતા નથી. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

મસ્જિદના ટ્રસ્ટી કોને બનાવવા ?

સવાલ:— ૭૬/૪૦

સલામે મસનૂન, તારીખ ૨૮/૧/૧૯૮૮ ના રોજ ઈશાની નમાઝ પછી મિયાં ઈસ્માઈલ હાજી ગુલામ હુસૈન પથ્થરવાલાના મકાન ઉપર જનરલ મિટિંગમાં ત્રણ માણસોની ટ્રસ્ટી તરીકેની નિમણૂંક હાજરજનોની બહુમતી વડે થઈ છે, તેઓમાંથી એક જનાબ શહાબુદીન જી શેખ, મુંડા ફળિયા— ગઝનવી મસ્જિદ બી/૨૩ ભરૂચના ભાડુત નથી, ટ્રસ્ટીની હેસિયતથી ચુંટવામા આવ્યા છે ટ્રસ્ટીના એકાઉન્ટમાં લેવડ—દેવડ અને તેમના નામની ભાડાની રસીદ પણ બનેલ નથી. તેમની વાલિદા સાહેબા આયશાબીબી ગુલામ મુહમ્મદ મસ્જિદની માલિકીના મકાનમાં ભાડુત છે; શહાબુદીન જી.શેખ ઉપર સર્વે ફળિયાવાળાને વિશ્વાસ છે આપ મહેરબાની કરીને ફિક્કહની રોશનીમાં જવાબ આપશો. શહાબુદીન જી.શેખની વિગત આપના સામે દર્શાવી આપી, શું આવી હાલતમાં ટ્રસ્ટી બનીને કાર્યો કરવાનો તેમને હક છે કે નહિ? તેનો ખુલાસો આપશો.

જવાબ:— ૭૬/૪૦ **حامدًا ومصليًا ومسلما۔ هو الموفق للصواب**

મસ્જિદ મદ્રસાનો ટ્રસ્ટી એવો માણસ બનવાને પાત્ર છે જે અમાનતદાર, ખુદાથી ડરનાર, દીનદાર, પ્રમાણિક હોય, સ્વાર્થી ના હોય, અને જે કામ કે સંસ્થાનો તેને ટ્રસ્ટી બનાવવામાં આવે તેના વહીવટ વ્યવસ્થા

પોતે કે પોતાના પાવરદાર મારફત બરાબર કરવાની લિયાકત અને તાકત ધરાવતો હોય, અમાનતદાર (પ્રમાણિક)નો અર્થ એ છે કે ટ્રસ્ટની આવક બરાબર જાળવી તેને પોતાના કામમાં કે પોતાના દોસ્ત બિરાદરો યા સગા સંબંધીઓના ઉપયોગમાં ન લાવે, તેને માત્ર ટ્રસ્ટની તરફથી તથા હિફાઝત અને વ્યવસ્થામાં ખર્ચ કરે. (શામી: ૩/૪૨૧)

પૂછેલ સવાલના જવાબમાં જણાવવાનું કે ફુકહાએ કિરામ (રહ.)એ જે શરતો બતાવી છે; અમાનતદાર, ખુદાથી ડરનાર, દીનદાર વિગેરે બાબતો શહાબુદીન જી.શેખમાં મૌજૂદ હોય તો તેમને પણ ટ્રસ્ટી તરીકે નિમણુંક કરવી સહીહ છે; ચાહે તો ટ્રસ્ટની મિલકતના ભાડુત હોય કે ના હોય ! હાં; જો તે અમાનતદાર, દીનદાર, ખુદાથી ડરનાર નહિ હોય તેમ છતાં પણ તેમને ટ્રસ્ટી બનાવવામાં આવ્યા હશે તો તેવી સ્થિતિમાં ટ્રસ્ટી બનાવનાર ગુનેહગાર થશે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

સફમાં વચ્ચે મિમ્બર હોય તો પહેલી સફ કઈ ?

સવાલ :- ૭૭/૪૧

ઝૈદ કહે છે કે મસ્જિદમાં ઈમામ દરરોજ ઈમામતના માટે મિમ્બર પાસે ઉભા રહે છે, પરંતુ જુમ્હાના દિવસે અળધા મહેરાબમાં ઉભા રહે છે (વધારે લોકો હોવાના કારણે) હવે પહેલી સફ કે જેની હદીસ શરીફમાં ઘણી જ ફઝીલત આવેલ છે તો જુમ્હામાં ઈમામ અર્ધા મહેરાબમાં ઉભા રહે છે તો પહેલી સફ જે દેખાવમાં મિમ્બર વચ્ચે આવી જવાથી જુદી થઈ જાય છે એટલે તે પહેલી સફ નથી બલ્કે તેની પાછળની જે બીજી સફ છે તે જ પહેલી સફ ગણવામાં આવે, શું ઝૈદનું કહેવું શર્હ એતેબારથી સહીહ છે.

જવાબ:- ૭૭/૪૧ حامداً ومصلیاً ومسلماً - هوالموفق للصواب

ઝૈદનું કહેવું સહીહ નથી. પહેલી સફ તેને જ કહેવામાં આવશે જે ઈમામની પાછળ હોય; ન તે સફ જે મુકતદીઓની પાછળ હોય, હવે કોઈ બીજી સફમાં છે પરંતુ તેની અને ઈમામની દર્મિયાન કોઈ મુકતદી નથી, એટલે કે બીજી સફમાં ઉભા રહેનારની આગળ કોઈ મુકતદી નથી, બલ્કે ઈમામ છે તો તેને પહેલી સફ ગણવામાં આવશે. મિમ્બરનું સફની વચ્ચે

આવવું જેના લીધે સફમાં જુદાઈ થઈ જાય છે તો આ જુદાઈમાં કોઈ કરાહત નથી. અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

એક મસ્જિદના નાણાં બીજી મસ્જિદમાં

સવાલ:- ૭૮/૪૨

એક ગામની મસ્જિદના નામે અમુક રકમ ફોરેનથી આવી હતી અને તેમાંથી અમુક રકમ તે મસ્જિદના રિપેરીંગ માટે વપરાય છે, અને હવે તેમાંથી થોડી રકમ પોસ્ટ ઓફિસમાં જમાં છે, પરંતુ હવે તે મસ્જિદના વહીવટ કર્તા કોઈ રહ્યા નથી અને તે હવે જે થોડી રકમ તે મસ્જિદની જમા છે, તેનો શું ઉપયોગ કરવો ? તે રકમ બીજી મસ્જિદમાં આપી શકાય છે કે કેમ ? અથવા તો તેનો શું ઉપયોગ થાય તે આપ જરૂરી ફતવો ખુલાસા સાથે જણાવશો.

જવાબ:- ૭૮/૪૨ حامداً ومصلیاً ومسلماً - هوالموفق للصواب

આ વિષે શરીઅતનો હુકમ આ છે કે મસ્જિદના નાણાં તે જ મસ્જિદમાં વાપરવામાં આવે, બીજી મસ્જિદ કે બીજા કામમાં વાપરવા જાઈઝ નથી; પરંતુ પાછળથી ઉલમાએ ફરમાવ્યું છે કે જ્યારે મસ્જિદના નાણાં એટલા વધુ પ્રમાણમાં ભેગા થઈ ગયા હોય કે તે નાણાંની વર્તમાનકાળ કે ભવિષ્યમાં જરૂરત દેખાતી ના હોય અને બીજી તરફ એ એમ પડી રહેતાં ખવાય કે બરબાદ થઈ જવાનો ભય પણ દેખાતો હોય તો એવી મસ્જિદના નાણાં તેની જાહેરી તામીર એટલે આબાદીમાં તેમજ બીજી બાતિની અને મઅનવી તામીરમાં વાપરવા સોસાયટીના ટ્રસ્ટીના અને વસ્તીના લોકોની સંમતિથી યોગ્ય અને જાઈઝ છે. (શામી: ૩/૪૦૬)

પૂછેલ સવાલમાં મજકૂર મસ્જિદ હાલમાં બિલકુલ સુમશાન પડેલી છે તો શું ભવિષ્યમાં પણ આબાદ નહિ થાય ? અને આબાદ થશે ત્યારે એ મસ્જિદ પોતાનો ખર્ચ ઉપાડી શકે એમ છે ? જો આ પ્રમાણે હોય તો જે ભાઈઓએ એમાં ફાળો આપ્યો છે તે ભાઈઓની રજા લઈને અને જો ફાળો આપનાર ભાઈઓની યાદી ના હોય તો તે ટ્રસ્ટના વહીવટ કરતા અથવા ત્યાંની વસ્તીના માણસોની પરવાનગી લઈને બીજી જરૂરતમંદ મસ્જિદમાં

મઝકૂર બયત રકમ વાપરી શકે છે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

એક મસ્જિદના પંખા બીજી મસ્જિદમાં

સવાલ:- ૭૮/૪૩

હમારા ગામ શેરપુરાની જુની મસ્જિદ નાની હતી તથા પ્લિન્થનો ઉઠાવ ૮ ફુટ હતો તેને લઈને હમારા ગામના એક સખી ભાઈએ નાના પંખાઓ ખરીદી મસ્જિદમાં લગાવેલા. નાની મસ્જિદ હોવાથી તે વખતે હવા અનુકુળ લાગતી હતી હવે પછી નવી મસ્જિદનું બાંધકામ થવાથી તેની પ્લિન્થની ઊંચાઈ સાડા તેર ફુટ થઈ છે જેથી નાના પંખાની હવા નમાઝીઓને ઓછી લાગે છે. જેને લઈ નમાઝીઓ નાના પંખા વેચી અથવા હરાજ કરી અથવા આપનાર સખી ભાઈને જેણે મસ્જિદમાં મુકાવેલા તેમને જ પરત કરી આપીએ અને તે બીજા મોટા પંખા શેરપુરા મસ્જિદમાં નાખી આપે. અને નાના પંખા બીજા ગામોની મસ્જિદમાં (જ્યાં જરૂર લાગે ત્યાં) વકફ કરી આપે એ સંબંધમાં મુફતી સાહેબ દીનની દ્રષ્ટિએ જવાબ આપવા મહેરબાની કરશોજી.

જવાબ:- ૭૮/૪૩ حامداً ومصلیاً ومسلماً۔ هوالموفق للصواب

સીલીંગ પંખા સામાને મસ્જિદ (આલાતે મસ્જિદ)માંથી ગણાશે. ફુકહાએ કિરામ (રહ.)એ મસ્જિદના સામાન જેમકે ચટાઈ લોટા ફાનસ વિગેરના બાબત એ હુકમ આપ્યો છે કે જ્યારે તે મસ્જિદના માટે કોઈ પણ રીતે ઉપયોગી ના રહે તેની નજીકની બીજી મસ્જિદમાં આપી દેવાની ફુકહાએ છુટ આપેલી છે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

મસ્જિદનું સેલર મદ્રસાના ઉપયોગમાં લેવું

સવાલ:- ૮૦/૪૪

જુની મસ્જિદ સાથે અંદાજીત માપ ૬૨x ૪૦ લંબાઈ પોહળાઈની જગ્યા છે. આ જગ્યા પર સેલર બનાવી હંગામી પાંચ વખતની નમાઝ માટે ટાઈમપરેરી ઉપયોગમાં લેવાનું છે. મસ્જિદ તૈયાર થઈ ગયા પછી આ સેલર જે મસ્જિદ બાંધકામના પૈસાથી તૈયાર કરવામાં આવ્યું છે તે મદ્રસાની તાલીમના ઉપયોગ માટે અથવા અન્ય કોઈ કામમાં લઈ શકાશે કે નહીં ?

ખુલાસા વાર જવાબ આપશો.

જવાબ:- ૮૦/૪૪ حامداً ومصلیاً ومسلماً۔ هوالموفق للصواب

સવાલમાં દર્શાવ્યા મુજબ જે જગ્યા મસ્જિદ માટે કરેલ ચંદાથી બનાવવામાં આવી રહી છે. તે જગ્યા મદ્રસાની તાલીમના ઉપયોગમાં લઈ નહીં શકાય, મસ્જિદથી લગતા કામોમાં તેનો ઉપયોગ થઈ શકે છે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે. (શામી: ૪/૩૬૧)

મસ્જિદના નગરપાલિકાના વેરા મદ્રસો ભરે ?

સવાલ:- ૮૧/૪૫

સુન્ની મુસલમાન જમાતની એક મસ્જિદ અને મદ્રસાએ ફુકાનિય્હ વ દીનિય્હ માંડવી; આ બન્ને સંસ્થાઓ એક બીજા સાથે સારો સંબંધ ધરાવે છે અને બન્ને સંસ્થાઓ સારી રીતે ચાલે છે.

જરૂર પડવાથી મદ્રસાએ મસ્જિદની માલિકીની જમીન ભાડે રાખી તેના ઉપર એક મકાન બાંધ્યું, એટલે જમીન મસ્જિદની માલિકીની છે અને તેના ઉપર મકાનનો અમલો-ઈમારત મદ્રસાની માલિકીના છે; આ મકાનને લગતા તમામ નગર પંચાયતના વેરાઓ જેવાકે ઘરવેરો તથા પાણી-નળવેરા તથા સ્ટ્રીટ લાઈટ બિલના વેરાઓ નગર પંચાયતમાં દર વર્ષે મદ્રસો ભરે છે.

(૧) મસ્જિદની જે જમીન ઉપર મદ્રસાએ મકાન બનાવ્યું છે તે જમીનનું વાર્ષિક ભાડુ રૂપિયા ૩૦૦:૦૦/- અંકે ત્રણ સો પૂરા મદ્રસો મસ્જિદને આપે છે.

(૨) મસ્જિદની માલી હાલત કમઝોર છે અને તેથી મસ્જિદના ઈમામ સાહબ ને જે પગાર મસ્જિદ તરફથી અપાય છે, તેનો અર્ધા ભાગનો પગાર રૂપિયા ૩૫૦/- મદ્રસો ભોગવે છે.

(૩) મસ્જિદના બાંગી સાહબ મદ્રસામાં બિદમત આપે છે તેના મેહનતના રૂપિયા ૮૦/- મદ્રસો ચુકવે છે.

આ ઉપરાંત રાતના સમયે મદ્રસો ચાલતો હોવાથી બર્યાઓને રાતના સમયે પઢાવવામાં આવે છે તેનું મહેનતાણું પેશ ઈમામ સાહબને તથા

બાંગી સાહબને સારી જેવી રકમ મદ્રસો આપે છે, આ મહેનતાણું જો બન્નેને ન અપાય તો બન્નેનું પોષણ થઈ શકે એમ નથી.

આજથી બે વરસ ઉપર નગર પંચાયતે એક નવો કરવેરો નાંખ્યો છે અને એ નવો કરવેરો જમીનના માલિકોએ ભરવાનો હોય છે, નવા કરવેરાનું બિલ રૂપિયા ૧૭૯:૭૫/- થાય છે તે નગરપાલિકાએ મસ્જિદના મુતવલ્લી સાહબને આપી દીધું અને તેમણે આ બિલ મદ્રસાના પ્રમુખ પાસે મોકલી આપ્યું અને સાથે સાથે સંદેશો મોકલ્યો કે આ બિલના નાણા તમારે એટલે મદ્રસાએ ભરવાના છે; મદ્રસાના પ્રમુખે મદ્રસાની કારોબારીની એક મિટિંગ બોલાવી અને ચર્ચાનો પ્રશ્ન મુક્યો કે આ બિલના નાણાં પંચાયતમાં કોણે ભરવા? મસ્જિદે કે મદ્રસાએ?

જવાબ:— ૮૧/૪૫ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

જમીન મસ્જિદની માલિકીની છે, જેથી એ જમીન બાબતના જે કાંઈ સરકારી વેરાઓ આવે તેને મસ્જિદે ભરવાના રહેશે, પરંતુ જો મદ્રસાને જમીન ભાડે આપતી વખતે શરત કરવામાં આવી હોય કે જે કંઈ સરકારી વેરાઓ આવશે તે મદ્રસાને ભરવા પડશે તેવી સ્થિતિમાં મદ્રસાએ ભરવા પડશે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

દંડની રકમ મસ્જિદમાં આપવી

સવાલ:— ૮૨/૪૬

બે માણસો વચ્ચે ઝઘડો થયો, જેમાં પંચાયતી લોકોએ સુલેહ કરાવી અને જે ભાઈનો વાંક હતો તેના ઉપર દંડ ફટકાર્યો આટલી રકમ તારે મસ્જિદમાં આપવી પડશે. તો આવી દંડની રકમ મસ્જિદમાં લઈ શકાય?

જવાબ:— ૮૨/૪૬ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

મજકૂર માણસ સવાબની નિયતની સાથે ભલે સુલેહ અથવા શુક્રિયહમાં રકમ મસ્જિદમાં આપે તો કોઈ જાતનો વાંધો નથી. મસ્જિદ માટે લઈ શકાય છે. બલ્કે સવાબનું કાર્ય છે. જો મજકૂર રકમને સુલેહ કરવાના ભાડા પેટે મસ્જિદમાં આપવામાં આવે તો એ રીતે મસ્જિદમાં રકમ લેવી જાઈજ નથી. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

મસ્જિદના વાસણો ભાડે આપવા વિષે :

સવાલ:— ૮૩/૪૭

શું ફરમાવે છે ઉલમાએ કિરામ અને મુફતિયાને ઈઝામ નીચેના મસ્જિદમાં વિગતવાર જવાબ આપવા મહેરબાન થશો.

(૧) હમારી મસ્જિદને આવક મળતી રહે છે. ગામ લોકોએ સાર્વજનિક વાસણ ફંડના નામે પૈસા ઉઘરાવીને વાસણો મસ્જિદ કમિટીને સુપરત કર્યા, જેમાં અમુક માણસોએ મસ્જિદમાં ન આપવા વિરોધ કર્યો; વિરોધ કરવાનું કારણ એ કે લોકો ગીતોથી ભરમાર શાદીઓમાં જ્યારત, ત્રિજયુ, અગિયારમી શરીફ જેવી રસ્મોમાં ભાડે લઈ જશે તો એવી ભાડાની આવક મસ્જિદ વાપરી ન શકે, તો પૂછવાનું એ કે શું આ પ્રમાણે આવક મસ્જિદમાં આવે તો તે વાપરી શકાય ખરી? અમુક માણસોનો જે વિરોધ છે એ યોગ્ય છે?

તા.ક.આ ફંડ ભેગું કરવાનું કારણ એ બન્યું કે એક ભાઈના ત્યાં વલીમો હતો ગામમાં ચાર ડેગ ખાનગી ઘરમાં સિવાય વાસણ નહીં આજુબાજુના ગામોમાં શાદી હોવાથી વાસણો ન મળવાથી એક ભાઈએ મસ્જિદમાં તકરીર કરી લોકોને વાસણો લાવવા બાબત શોખ અપાવ્યો અને આ પ્રમાણે ફંડ ઉઘરાવી વાસણો વસાવી મસ્જિદમાં વાસણો આપ્યા તો મજકૂર મસ્જિદના વિગતવાર કિતાબોના હવાલા સાથે ફતવો આપવા મહેરબાન થશો.

જવાબ:— ૮૩/૪૭ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

ઈમામે આઝમ (અબૂ હનીફા (રહ.)) ના ફરમાન મુજબ જાઈજ છે. અને ઈમામે અબૂ યૂસુફ તથા ઈમામે મુહમ્મદ (રહ.)ના કથન મુજબ જાઈજ નથી. જેના લઈને સખત જરૂરત વિના આવા કામો માટે વાસણ ભાડે આપવામાં ન આવે અને મસ્જિદના નિભાવ માટે આ સિવાય બીજી કોઈ આવક ના હોય તો એ પણ જરૂરતમાં ગણાશે, ભાડુ લઈને ખર્ચ કરી શકાય છે, ભાડે આપવું જાઈજ છે. પરંતુ ગુનાહિત કામમાં મદદ રૂપ થવાના લઈને આવા કામોથી બચવું જરૂરી છે. ફક્ત અલ્લાહ વધુ જાણનાર છે.

(શામી: ૫/૩૪૫, ખુલાસા: ૩/ ૧૪૮, ફતાવા ખલીલીયા ભાગ: ૧)

મસ્જિદના નીચેના રૂમો ભાડે આપવા બાબત**સવાલ:— ૮૪/૪૮**

(૧) અમારી મસ્જિદમાં આજે ૧૦ થી ૧૨ વર્ષ ઉપર જમાઅત-ખાનાની આગળ જગ્યા લઈને જમાઅતખાનુ પહોળુ બનાવેલ છે. ને જે જગ્યા આગળ લઈને જમાઅતખાનુ બનાવેલ છે, તેના નીચે ચાર રૂમ છે તો તે રૂમ એક વેપારી ભાડાથી અનાજની ગોડાઉન બનાવવા માટે માંગે છે, તો અમે ભાડે આપી શકીએ છીએ ? એ જાઈજ છે કે નાજાઈજ છે ?

(૨) મસ્જિદ બનાવવાને ૧૦ થી ૧૨ વર્ષ થયા છે તો અમુક માણસોનું કહેવું છે કે બનાવતી વખતે આ રૂમો ભાડે આપવાની નિયત કરી હોય તો ભાડે આપી શકાય, તો આ બાબતમાં પણ ખુલાસો કરશો.

રૂમો જમાઅતખાનાની નીચે છે. જમાઅતખાનું આર.સી.સી.નું બનાવેલું છે, તેના નીચે રૂમો છે. તે ધ્યાનમાં રાખી વિગતે જવાબ આપવા મહેરબાની કરશો.

જવાબ:— ૮૪/૪૮ حامداً ومصلياً ومسلماً۔ هو الموفق للصواب

જુની મસ્જિદ શહીદ કરીને મસ્જિદના નવા બાંધકામ સમયે જમાઅતખાનું પહોળુ કરવા માટે જુના જમાઅતખાનાના આગળના ભાગમાં જે નવી જગ્યા લઈને મસ્જિદના જમાઅતખાનામાં શામેલ કરવામાં આવી છે. તે જમાઅતખાનામાં શામેલ કરવામાં આવેલ જગ્યામાં ભોયરામાં ચાર રૂમ બનાવવામાં આવ્યા તે જ સમયે જો એવી નિયત કરવામાં આવી હોય કે આ ભોયરાના રૂમો ભાડે અથવા મસ્જિદના લગતા કામોમાં ઉપયોગ કરીશું તો આવી સૂરતમાં આ ભોયરાના રૂમોને ભાડે તથા મસ્જિદના લગતા બીજા કામોમાં ઉપયોગ કરવા જાઈજ છે.

અને જો નવી જગ્યાને જમાઅતખાનામાં શામેલ કરી તેમાં ભોયરુ બનાવતી વખતે કોઈ જાતની નિયત ન કરી હોય અથવા માત્ર મસ્જિદની નિયત કરી હોય અને તે સમયે ભાડે આપવાની કે મસ્જિદને લગતા કામોમાં ઉપયોગ કરવાની નિયત ના કરી હોય તો હવે તેને ભાડે આપવું જાઈજ નથી. કારણ કે મસ્જિદનો ઉપરનો ભાગ અર્શો ઈલાહી સુધી અને નીચેનો

ભાગ તહતુસ્સરા સુધી મસ્જિદ છે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

(શામી : ૪/૩૭૧)

મસ્જિદના માઈકમાં બીજા એલાનો કરવા**સવાલ:— ૮૫/૪૮**

(૧) મસ્જિદનું માઈક કે જે અઝાન આપવા માટે રાખેલ છે. અને મસ્જિદમાં લગાવેલું છે તો તે માઈકમાં બીજા એલાનો થઈ શકે છે કે ખાલી અઝાન માટે જ વાપરી શકાય છે ? આ વિગતનો ખુલાસાવાર જવાબ આપવા મહેરબાની કરશો. દાખલા તરીકે કોઈ મસ્જિદમાંથી ચંપલ પહેરી ગયું હોય તેનું એલાન.

(૨) મોત થયું હોય તો તેના ઘરે કોઈએ રોટલા લઈને જવું નહી તે એલાન.

(૩) ટાંકી પર રાખેલ માણસને પાણી બંધ કરવા બાબતનું એલાન.

(૪) ફલાણો માણસ જ્યાં હોય ત્યાંથી મસ્જિદે હાજર થાય તે એલાન.

આ પ્રમાણે એલાનો થાય છે તો શું આ પ્રમાણે અઝાન આ પ્રમાણે એલાનો થાય છે તો શું આ પ્રમાણે અઝાન પુકારવાના માઈકમાં એલાન થઈ શકે છે ? આ બાબતનો ખુલાસાવાર વહેલી તકે જવાબ આપવા મહેરબાની કરશો.

જવાબ:— ૮૫/૪૮ حامداً ومصلياً ومسلماً۔ هو الموفق للصواب

માઈક મસ્જિદમાં વકફ કરનારે માત્ર અઝાન માટે વકફ કર્યું હોય તો અઝાન વગર બીજા કોઈ પણ કામ માટે તેનો ઉપયોગ કરવો જાઈજ નથી. અને જો વકફ કરનારે મસ્જિદને લગતા કામો માટે વકફ કર્યું હોય જેમકે અઝાન, તકરીર, જનાઝાની નમાઝનું એલાન તો તેવી હાલતમાં મસ્જિદના અમલને લગતા કામોમાં તેનો ઉપયોગ કરવો જાઈજ છે. અને જો વકફ કરનારે અઝાન તથા દીની કામ માટે તથા કોઈ પણ જાઈજ કામના ઉપયોગ માટે વકફ કર્યું હોય તો સવાલમાં દર્શાવેલ કામોના એલાન માટે ઉપયોગ કરવો જાઈજ છે. ફક્ત અલ્લાહપાક વધુ જાણનાર છે. (શામી : કિતાબુલ વકફ)

પ્રકરણ - (પ)

"જનાઝા તથા કબ્રસ્તાન"

બોરડીના પાન નાંખી ગરમ પાણી કરવું

સવાલ:- ૮૬/૧

માણસનું મૃત્યુ થાય છે ત્યારે ગુસલના પાણીમાં બોરડીના પાન શા માટે નાંખવામાં આવે છે ?

જવાબ:- ૮૬/૧ حامداً ومصلياً ومسلماً - هوالموفق للصواب

મૈયતને ગુસલ આપવા માટે પાણીમાં બોરડીના પાંદડા નાંખી ગરમ કરીને એ પાણીથી ગુસલ આપવું મુસ્તહબ છે, તેના પાણી પણ સાફ થઈ જાય છે અને જંતુઓનો પણ નાશ થઈ જાય છે. ફક્ત અલ્લાહ વધુ જાણનાર છે. (મિશકાત : ૧/૧૪૩, કબીરી : ૪૮૭, મરાકિયુલ ફલાહ : ૧૪૦, શામી: ૧/૬૩૨)

પતિ પત્નિનો જનાઝો ઉઠાવી શકે ?

સવાલ:- ૮૭/૨

પતિ પોતાનો જનાઝો ઉઠાવી શકે કે નહીં ? અને પોતાની પત્નિને જોઈ શકે કે નહીં ? અને તેને હાથ લગાડી શકે કે નહીં ? તેની કબરમાં ઉતરી શકે છે ? એ જ પ્રમાણે પત્નિ પોતાના પતિના મૃત્યુ પછી તેના જનાઝને ઉઠાવી શકે કે નહીં ? અને તેણી તેને જોઈ શકે છે કે નહીં ? અને તેને ગુસલ આપી શકે છે કે નહીં ?

જવાબ:- ૮૭/૨ حامداً ومصلياً ومسلماً - هوالموفق للصواب

પતિ પોતાની પત્નિના જનાઝને ઉઠાવી શકે છે તેમજ તેને જોઈ શકે છે અને કપડાની આડમાં તેને હાથ લગાવી શકે છે અને તેની કબરમાં પણ ઉતરી શકે છે. એજ પ્રમાણે પત્નિ પોતાના પતિના જનાઝને ઉઠાવી શકે છે અને તેને કપડાની આડ વિના હાથ લગાવી શકે છે. અને ગુસલ પણ દઈ શકે છે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

(શામી: ૩/૮૦, ૮૧ અને બહર : ૨/૩૦૫ તથા ૩૦૬)

જનાઝાની નમાઝમાં હાથ ક્યારે છોડવા ?

સવાલ:- ૮૮/૩

જનાઝાની નમાઝમાં ચોથી તકબીર પછી હાથ છોડવા કે સલામ ફેરવ્યા પછી હાથ છોડવા ?

જવાબ:- ૮૮/૩ حامداً ومصلياً ومسلماً - هوالموفق للصواب

બન્ને રીત જાઈઝ છે; એટલે હાથ છોડીને સલામ ફેરવવી અથવા સલામ ફેરવ્યા પછી હાથ છોડવા જાઈઝ છે; અલબત્ત અફઝલ હોવામાં મતભેદ છે; હઝરત થાનવી (રહ.)એ ચોથી તકબીર પછી હાથ છોડીને સલામ ફેરવવાને પ્રાધાન્ય આપ્યું છે અને હઝરત મુફ્તી અઝીઝુર્રહમાન સા. (રહ.)એ ચોથી તકબીર પછી હાથ છોડવા વિના સલામ ફેરવવાને પ્રાધાન્ય આપ્યું છે. (ઈમ્દાદુલ ફતાવા: ૧/૫૦૩ તથા ફતાવા દારૂલ ઉલૂમ: ૫/૩૧૩)

ફતાવા દારૂલ ઉલૂમમાં આવો જ સવાલ-જવાબ લખેલ છે જે આપ વાંચી જુઓ :

સવાલ: ઝેદનું કહેવું છે કે જનાઝાની નમાઝમાં ચોથી તકબીર પછી હાથ છોડીને સલામ ફેરવવી જોઈએ; જ્યારે ઉમર આ બાબતે સખત વિરોધ કરે છે અને કહે છે કે હાથ છોડવા ના જોઈએ, આ બન્ને કથનોમાં કોનું કથન ખરૂ છે ?

જવાબ:- ઝેદનું કથન ફિકહના કાયદાઓ અનુસાર છે, મૌલાના અ.હય લખનવી (રહ.)એ સિઆયા ભાગ-૨ - સિફતુસ્સલાત (નમાઝની તર્તીબ)માં સ્પષ્ટ વર્ણન કરેલ છે :

ومن هنا يخرج الجواب عما سئلت في سنة ست وثمانين ايضاً من انه هل يضع مصلي الجنابة بعد التكبيرة الأخيرة من تكبيراته ثم يسلم ام يرسل ثم يسلم ؟ وهوانه ليس بعد التكبيرة الأخيرة ذكر مسنون فيسن فيه الارسال انتهى . (ص : ٢١٥٩)

જવાબ:- قابل تأمل ہے۔ جواب:- قواعد سے درست ہے جزئی نہیں دیکھی۔ واللہ اعلم

જાણવું જોઈએ કે જનાઝાની દરેક તકબીર પછી મસનૂન ઝિક્ર છે, પહેલી તકબીર પછી ધના; અને બીજી પછી દુરૂદ શરીફ; અને ત્રીજી પછી દુઆ; અને ચોથી પછી સલામ. તેમાં દરેક ઝિક્ર મસનૂન છે.

ખુલાસો એ છે કે ઝેદનુ કહેવું કે ચોથી તકબીરમાં હાથ છોડીને સલામ ફેરવવી જોઈએ એ કથન સહીહ નથી. ઉમરનું કથન સહીહ છે કે સલામ ફેરવ્યા પછી હાથ છોડવા જોઈએ. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

મૈયિતના અહકામ

સવાલ:-૮૮/૪

મુશ્રિકના માટે મુસલમાન કફન માટે ચંદો કરી શકે છે કે કેમ ? અને દેનારને સવાબ મળશે કે કેમ ? કુર્આન અને હદીસની રોશનીમાં જવાબ અને સવાબ ન મળે તેની દલીલ આપશો. અને ખાતિર મુદારાત કરી શકે છે કે કેમ ? તેનો જવાબ કુર્આન અને હદીસની રોશનીમાં આપશો.

જવાબ:-૮૮/૪ حامداً ومصلیاً ومسلماً- هوالموفق للصواب

શામીમાં છે કે મુસલમાન પોતાના નજીકના સગા કાફિરની જરૂરતના વખતે કફન દફનની વિધી કરી શકે છે. (જેમકે તે કાફિર સગાને કફન દફન આપવા વાળુ કોઈ ના હોય) અને તેના જનાઝામાં શમેલ થઈ શકે છે. પરંતુ વગર જરૂરતે સારૂ નથી. જ્યારે નજીકના કાફિર સગા માટે આ હુકમ છે કે તેની કફન દફનની વિધી ખર્ચ માટે લેવો સારો નથી. તો જે કાફિર સગો ના હોય તેના માટે આ હુકમ સર્વપ્રથમ લાગુ પડશે. (શામી:૧/૮૩૨)

એક માનવતાની લાગણીની દ્રષ્ટિએ તેની સાથે લાગણી દર્શાવવી અને ખાતિર મુદારાત કરી શકે છે અને તે ઈસ્લામી સંસ્કાર છે.ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

જનાઝાની નમાઝ પઢવાની જગ્યા કબ્રસ્તાનમાં બનાવવી

સવાલ:- ૯૦/૫

(૧) અમારા ગામ માટે જનાઝાની નમાઝ પઢવા માટે પહેલેથી કોઈ ખાસ જગ્યા નથી જેથી અમો રસ્તા ઉપર નમાઝ પઢીએ છીએ, અમોએ

જ્યાં કબ્રસ્તાનમાં પહેલાની જુની મઝાર છે. જેનો બિલકુલ નામો નિશાન નથી અને એક જગ્યા એવી છે જ્યાં પહેલેથી જ કબર નથી, પરંતુ કિબલા શરીફ તરફ સામે કોઈ અલ્લાહના વલીની કબર છે. હવે અમોએ કબ્રસ્તાનમાં એક જગ્યા નક્કી કરવાનો વિચાર કર્યો છે, તો કબ્રસ્તાનમાં કોઈ ખાસ જગ્યા બનાવી શકે નહીં ? અને જો બનાવી શકે તો ઉપરની જણાવેલ જગ્યાઓમાંથી કંઈ જગ્યાએ બનાવે ખુલાસો જણાવશો.

જવાબ:-૯૦/૫ حامداً ومصلیاً ومسلماً- هوالموفق للصواب

(૧) કબ્રસ્તાનમાં ફક્ત જનાઝાની નમાઝ અદા કરવા માટે કબ્રસ્તાનમાં કોઈ ભાગને નક્કી કરવામાં કોઈ વાંધો નથી. પરંતુ કબ્રસ્તાનમાં જનાઝાની નમાઝ માટે જરૂરી છે કે સામે કબર ન હોય અને સારૂ એ છે કે બીજી જગ્યાએ જનાઝાની નમાઝ પઢવામાં આવે જેથી કબ્રસ્તાનની બહાર જે જગ્યા છે જ્યાં વલીની કબર છે, અને સામે આવે છે. એવી રીતે એક તરફ જનાઝા માટે બનાવવામાં આવે. ફક્ત અલ્લાહ વધુ જાણનાર છે. (શામી:૧)

કબર પર નામ વાળી તખ્તી મુકવી

સવાલ:- ૯૧/૬

મારી પત્નિનું હાલ અવસાન થયું છે મહૂમાના બધા જ દિકરા અને દિકરીઓ વિદેશમાં કાયમી વસવાટ કરે છે. એ લોકોનું દેશમાં આવવાનું લાંબા સમય બાદ થાય ત્યારે એ લોકો એમની મહૂમા વાલિદાને સવાબ માટે દુરૂદ, ફાતિહા, કુર્આન શરીફની તિલાવત મહૂમાની કબર ઉપર કરી શકે તે માટે મહૂમાની કબરની ઓળખ માટે જ નામવાળી તખ્તી અથવા પથ્થરની નિશાની મુકી શકાય કે કેમ ? આવી રીતે મુકેલી તખ્તી કે નિશાની ભવિષ્યમાં જો કોઈ અડચણ કે અગવડ રૂપ જણાય તો તે દૂર કરવા માટે પણ બધા રાજી છે.

જવાબ:-૯૧/૬ حامداً ومصلیاً ومسلماً- هوالموفق للصواب

સવાલમાં દર્શાવેલ વિગત મુજબ તમારી પત્નિની કબર ઉપર નિશાની રાખવા જો મહૂમાના દિકરાઓ પરદેશથી જ્યારે જ્યારે પોતાના વતન પાછા ફરે ત્યારે પોતાની મહૂમા વાલિદાની કબર ઓળખી શકે તે અર્થે

પથ્થર અથવા તખ્તી લગાડવાની જરૂરત પડે તો જાઈઝ છે. જેથી કબર ઓળખી શકાય મસાઈલની પ્રખ્યાત અને ભરોસાપાત્ર કિતાબ શામીમાં છે :

لا بأس بالكتابة إن احتيج إليها حتى لا يذهب الاثر ولا يمتهن-

કબ્રની બેઈઝઝતી ન થાય અને કબરની જગ્યાની ઓળખ બાકી રાખવાની જરૂરતના અર્થે કબર પર લખવામાં કોઈ વાંધો નથી. ઉપરોક્ત અરબી લખાણના અનુસંધાનમાં વધુ સ્પષ્ટીકરણ કરતાં અલ્લામાં શામી જણાવે છે કે નિઃશક હુઝૂર (સ.અ.વ.)એ એક પથ્થર ઉઠાવ્યો અને હઝરત ઉસ્માન બિન મજૂન (રદિ.)ની કબર ઉપર માથા પાસે મુક્યો અને ફરમાવ્યું એનાથી મારા ભાઈની કબર ઓળખી શકું અને મારા સગાઓને એમની પાડોશમાં દફન કરી શકું. (અબૂ દાઉદ)

લખાણથી કબર ઓળખી શકાય છે, મજકૂર બાબત જરૂરત વખતે જાઈઝ છે, જરૂરત વિના લખવું ન જોઈએ અહિંયા સુધી કે તખ્તી ઉપર કુર્આન શરીફની આયતો અથવા શાયરીઓ અથવા તો મર્દૂમના વિશેષણો અને તારીફ લખવી જાઈઝ નથી. (શામી : ૩/૧૪૪, ઝકરિયા)

ઉપરોક્ત વિગતને નઝર સમક્ષ રાખી મર્દૂમાની કબર ઉપર ઓળખ માટે નિશાની રાખવી અથવા તો તખ્તી લગાવવી જાઈઝ છે વાંધો નથી. ફકત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

કબરમાં બોરડીનો દંડો મુકવો જાઈઝ છે ?

સવાલ:- ૯૨/૭

અમારે ત્યાં એક માણસે મને પુછ્યું જ્યારે મૈયિત થાય છે ત્યારે એને બોરડીના પાનથી નવડાવવામાં આવે છે. અને કબરમાં બોરડીનો દંડો મુકવામાં આવે છે તો આ વિષે તમારું શું કહેવું છે. તો મેં એમ કહ્યું કે ઉલમાઓને પુછીશ, તો એ કેવું છે ? એ લખશો.

જવાબ:- ૯૨/૭ حامداً ومصليناً ومسلماً- هوالموفق للصواب

મૈયિતને ગુસલ આપવા માટે બોરડીના પાનથી પાણી ગરમ કરવું એ મૈયિતની સફાઈ માટે અવશ્યક છે બોરડીના પાનથી પાણી ગરમ કરવું મુસ્તહબ છે.

અલબત્ત કબરમાં બોરડીનો દંડો મુકવો એ ફિકહની કિતાબમાં જોવામાં નથી આવ્યું જો આ સાબિત હોતે તો ફુકહાએ કિરામ જરૂર વર્ણન કરતે, બલકે ફતાવા રશીદિય્યાહમાં તો આને રવાફિઝનું પ્રતિક લખ્યું છે. માટે એનાથી બચવું જોઈએ. ફકત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

(ફતાવા મહમૂદિયા: ૨/૩૯૯, ફતાવા રશીદિયા: ૨/૨૫૫)

ઈસાલે સવાબનું વર્ણન

ગિયા અવાઝે સામુહિક તિલાવત

સવાલ:- ૯૩/૮

ઈસાલે સવાબની મજલિસમાં કુર્આન ખ્વાનીનો પોગ્રામ રાખવામાં આવ્યો હોય છે જેમાં એકી સાથે ૨૦-૨૫ માણસો કુર્આન મજીદની તિલાવત અવાઝ સાથે કરતા હોય છે તો કુર્આન કોઈ પઢતો હોય તો બીજાએ સાંભળવું વાજિબ છે તો તે મસઅલો નમાઝમાં સાંભળવું વાજિબ છે કે નમાઝની બહાર પણ વાજિબ છે ? અને ઉપરોક્ત તકરીબમાં બધાએ એકી સાથે પઢવું દુરૂસ્ત છે ?

જવાબ:- ૯૩/૮ حامداً ومصليناً ومسلماً- هوالموفق للصواب

فاذا قرىء القرآن فاستمعوا له وانصتوا لعلكم ترحمون-

આ આયતનું સ્પષ્ટીકરણ કરતા આલિમોએ લખ્યું છે કે નમાઝ અને ખુત્બા સિવાય આમ હાલતમાં કોઈ માણસ પોતે તિલાવત કરી રહ્યો હોય તેવા સમયે બીજાઓએ ધ્યાનથી સાંભળવું વાજિબ છે કે નથી ? એ બાબત આલિમોના વિવિધ મંતવ્યો છે; અમુક લખે છે કે આવી હાલતમાં પણ કાન લગાવી ધ્યાનથી સાંભળવું વાજિબ છે એટલા માટે જ એવી જગ્યાઓ કે જ્યાં માણસો પોતાના કામમાં વ્યસ્ત હોય અથવા આરામ કરી રહ્યા હોય તેવી જગ્યાઓ પર કોઈના માટે પણ ઉચા અવાઝે કુર્આન પઢવું જાઈઝ નથી, અને આવી જગ્યાએ જ માણસ કુર્આન શરીફ પઢે છે તેને ગુનેહગાર ઠેરવવામાં આવ્યો છે.

જ્યારે અન્ય આલિમોનું મંતવ્ય એ છે કે કુર્આન શરીફને ધ્યાનથી સાંભળવું તે જગ્યાએ જ વાજિબ છે જ્યાં કુર્આન શરીફ સંભળાવવા માટે

પઢવામાં આવતું હોય. જેમકે નમાઝ અને ખુતબામાં, અથવા કોઈ માણસ પોતાની રીતે કુર્આન શરીફ પઢી રહ્યો હોય અથવા એક મકાનમાં અમુક માણસો ભેગા મળીને પોતાની રીતે કુર્આન શરીફ પઢી રહ્યા હોય ત્યારે બીજાઓએ કાન લગાવી સાંભળવું અને ચુપ રહેવું વાજિબ નથી;

કારણ કે સહીહ હદીષોથી પુરવાર થાય છે કે રસૂલે અકરમ (સ.અ.વ.) રાત્રે નમાઝમાં ઉઠ્યા અવાજે કુર્આન શરીફ પઢતા હતા ત્યારે આપ (સ.અ.વ.)ની પવિત્ર ઓરતો સુતેલી હતી અને અમુક સમયે તો આપ (સ.અ.વ.)ના મકાનની બહાર સુધી પણ અવાજ આવતો હતો.

બુખારી શરીફ અને મુસ્લિમ શરીફની રિવાયતમાં છે કે : આપ (સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વસલ્લમ)એ એક સફરની હાલતમાં એક જગ્યાએ પડાવ નાંખ્યો; પછી સવારે ફરમાવ્યું કે મારા સફરના અશઅરી સાથીઓને રાતના અંધકારમાં એમની તિલાવતનો અવાજ સાંભળીને ઓળખી લીધા કે તંબુઓ ક્યાં છે અને કઈ દિશામાં છે ? જ્યારે કે દિવસના સમયે એમના રહેઠાણની મને ખબર ના હતી !

આ હદીષમાં પણ હુઝૂર (સ.અ.વ.)એ તે અશઅરી ભાઈઓને એમ નથી ફરમાવ્યું કે તમે ઉઠ્યા અવાજે કુર્આન શરીફ કેમ પઢ્યા ? અને ના તો સુવાવાળાઓને એ તરફ ધ્યાન અપાવ્યું કે જ્યારે કુર્આન શરીફ પઢાય ત્યારે ઉઠીને બેસી જાવ અને કુર્આન શરીફ સાંભળો.

આ પ્રકારની હદીષોના કારણે આલિમોએ નમાઝની બહાર કુર્આન શરીફની તિલાવત કરવાની પરવાનગી આપી છે; પરંતુ શ્રેષ્ઠ અને ઉત્તમ બધા આલિમોના મંતવ્ય મુજબ એ છે કે નમાઝની બહાર પણ કોઈ જગ્યાએ કુર્આન શરીફ પઢવાનો અવાજ સાંભળાય તો તેના તરફ ધ્યાન આપે અને ચુપ રહે, અને એ જ કારણસર એવી જગ્યાઓએ કે જ્યાં લોકો સુઈ રહ્યા હોય અથવા પોતાના કામ-ધંધામાં વ્યસ્ત હોય તેવી જગ્યાએ કુર્આન શરીફ ઉઠ્યા અવાજે પઢવાને અયોગ્ય ઠેરવેલ છે. (મઆરિફુલ કુર્આન : ૩/૧૬૬)

મુફતી શફીઅ સા.(રહ.)ના ઉપરોક્ત લખાણથી એ વાત સ્પષ્ટ થાય છે કે જ્યારે બધા એકત્રિત થઈ કુર્આન શરીફ પઢી રહ્યા હોય તે સમયે ચુપ રહી કુર્આન શરીફ સાંભળવું વાજિબ નથી, નમાઝ અથવા નમાઝની બહાર

જ્યારે કુર્આન શરીફ સાંભળાવવા માટે જ પઢવામાં આવી રહ્યું હોય તે સમયે ચુપ રહી કુર્આન શરીફ સાંભળવું વાજિબ છે ;

"ઉમદતુલ ફિકહ" નામની કિતાબમાં લખ્યું છે કે જ્યારે કુર્આન શરીફ સાંભળવા માટે બધા લોકો ભેગા થયા હોય ત્યારે કુર્આન શરીફ પઢવામાં આવે ત્યારે બધા હાજરજનો માટે કુર્આન શરીફ સાંભળવું ફરજ છે, નહીં તો એકાદ માણસ સાંભળી લેશે તો પણ ચાલી જશે, ભલેને બીજા લોકો પોતાના કામમાં વ્યસ્ત હોય ! મજલિસમાં બધાએ એકત્રિત થઈ ઉઠ્યા અવાજે કુર્આન શરીફ પઢવું મકરૂએ તહરીમી છે, કુર્આનને ચુપ રહીને સાંભળવાના હુકમ ઉપર અમલ થઈ શકશે નહિં. (ઉમદતુલ ફિકહ:૨/૧૮)

આજ કાલ મુસલમાનોમાં ઈસાલે સવાબની મજલિસોમાં કુર્આન શરીફ ખતમ કરવાની આમ પ્રથા પ્રચલિત થઈ ગઈ છે હવે તેમને તેનાથી રોકવા વાંધાજનક બાબત છે જેના કારણે જાઈઝ હોવાના મંતવ્યને પ્રાધાન્ય આપવામાં આવશે, અને આ પ્રમાણે કુર્આન પઢવાથી રોકવામાં નહિ આવે.

(ઉમદતુલ ફિકહ:૨/૧૮)

ઈમ્દાદુલ અહકામમાં આ પ્રમાણેનો સવાલ જવાબ છે :

સવાલ:— અગર એક હી જગા બહોત સે લોગ બઆવાઝે બલંદ કુર્આન મજીદ કી તિલાવત કરે તો واذا قرئ القرآن فاستمعوا له. કે લિહાઝ સે કયા ઈસકો ઈસ ફેઅલ સે મના કિયા જા સકતા હે ઓર યે ફેઅલ જાઈઝ હે યા નહિ ?

જવાબ :— હન્ફિયાને તા'લીમ વ તઅલ્લુમ મેં તો ઈસ તરહ ઈજતિમા કે સાથ કિરાઅત કી ઈજાઝત દી હે મગર તિલાવતમે મશહૂર કોલ યે હે કે યે સૂરતે ઈજતિમા જાઈઝ નહી; લેકિન બાઝ ફુકહાને ઈજાઝત ભી દી હે " વ ઈલય હિ મૈયલાનુ સયિદી હકીમુલ ઉમ્મત. ફકત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે. (ઈમ્દાદુલ અહકામ : ૧/૨૪૨)

ગિંચા અવાજે કુર્આન શરીફ પઢવું

સવાલ:—૯૪/૯

કયા ફરમાતે હૈં ઉલમાએ દીન ઈસ બારેમૈં; લોગ જમા હો કર કુર્આન

શરીફ બલંદ અવાજ સે પળતે હૈં, જિસે ગુજરાતીમે દોર કેહતે હૈં, વો બલંદ આવાજ સે એક સાથ મિલ કર પળના કેસા હે ? કયા ઉસમે કોઈ ગુનાહ હે ? અગર બા હવાલા જવાબ ઈનાયત ફરમાએગે તો કરમ હોગા.

જવાબ:- ૯૪/૯ حامداً ومصلیاً ومسلماً۔ هوالموفق للصواب

સબ લોગ જમા હો કર ખત્મે કુર્આન કા દોર જો બુલન્દ આવાજ સે કરતે હૈં તો યે પળના જાઈઝ હે ઓર ઉસમે કોઈ ગુનાહ નહિં હે.

હઝરત મૌલાના મુફતી મહમૂદુલ હસન સાહબ દામત બરકાતુહુમ કા ઈસ સિલસિલેમે એક ફતવા મુલાહઝા હો :

સવાલ:- ઈસાલે ધવાબ કે લિયે કુર્આન ખ્વાનીમૈં કુર્આન શરીફ ઝોર સે પળના ચાહિએ યા ખામોશી સે ? એક સાહબ કેહતે હૈં કે ઈમામે એહલે સુન્નત મૌલાના અબ્દુશ શકૂર સાહબ (રહ.)એસે મોકે પર ખામોશી સે પળના કેહતે હૈં; સહીહ મસ્અલા સે મુતલેઅ ફરમાએ.

જવાબ:- અફઝલ તો યેહી હે કે જબ એક જગા જમા હો કર કુર્આન શરીફ પળે તો સબ આહિસ્તા પળે, લેકિન ઝોર સે પળે તબ ભી જાઈઝ હે. ફકત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે. (ફતાવા મહમૂદિયા : ૧/૨૫)

પ્રકરણ - (૬)

"ઝકાત તથા સદકા"

આવતા વર્ષની ઝકાત અદા કરવી

સવાલ:- ૯૫/૧

એક માણસે રૂ.૫૦૦/- બીજાને ઉછીના આપ્યા, અમુક મહીના પછી પૈસા આપનાર માણસે મુંબઈ જઈને કાગળ લખાવ્યો કે આ પૈસોની ઝકાત કાઢીને ત્યાં આપી દેજો. ઉછીના લેવાવાળો સમજ્યો કે આ રૂપિયા પાંચ સો પુરા ઝકાત કાઢવાનું લખ્યું છે એટલે તેમાંથી સાડા ત્રણ સો રૂપિયા ઝકાતના કરી આપી દીધા. બાકીના દોઢ સો રહ્યા છે. પૈસા ઉછીના લેનાર માણસ મુંબઈ ગયો, તો આપનાર માણસ સાથે વાત-ચીત થઈ ત્યારે કહ્યું કે કાગળ લખ્યો હતો તેમાં ફકત રૂ.૫૦૦/- ની જેટલી ઝકાત થાય તેટલી જ કાઢી દેજો; તો સમજ ફરક થઈ ગયો; માટે રૂપિયા સાડા ત્રણ સો ઝકાતમાં અદા થઈ શકશે કે નહીં ? અને વર્ષ પુરૂ થતાં પહેલાં જ ઝકાત આપી દીધી તો શરીઅત મુજબ જાઈઝ છે કે નહીં ? તેનો ખુલાસો આપવા મહેરબાની કરશો.

જવાબ:- ૯૫/૧ حامداً ومصلیاً ومسلماً۔ هوالموفق للصواب

(ولو عجل ذو نصاب) زكاته (لستين اولنصب صح) در مختار: ૨/૨૬

જે માણસ સાહિબે નિસાબ હોય તે એક નિસાબની કઈ વર્ષની ઝકાત અદા કરે અથવા કઈ નિસાબોની ઝકાત અદા કરે તો સહીહ છે. પોતે એક નિસાબનો માલિક હોય તો તે નિસાબની ૧૦-૫ વર્ષની પહેલેથી ઝકાત અદા કરેલી અદા થઈ જશે.

ઉલમાએ લખ્યું છે કે કોઈની પાસે ચારસો દિરહમ હતા. તેણે એ ખ્યાલથી કે મારી પાસે ૫૦૦/- દિરહમ છે ૫૦૦/-ની ઝકાત અદા કરી તો તે જે વધારાની ઝકાત આપેલી છે તેને આવતા વર્ષની ઝકાતમાં ગણી શકે છે. આ મસ્લાની રોશનીમાં પુછેલી સુરતમાં જે વધારાની ઝકાત આપી દેવામાં આવી છે. તેમાં આવતા વર્ષની ઝકાતમાં ગણી લઈ શકે છે. ફકત ખુદા

તઆલા વધુ જાણનાર છે.

એક વર્ષ સુધી રકમ પડી રહે તો ઝકાત

સવાલ:- ૯૬/૨

હાજી અલીભાઈ હાજી ઈસ્માઈલ પટેલનું જણાવવાનું કે ગામમાં મારૂ પોતાનું મકાન હતું જે વેચી દીધું છે; રકમ આવી તેનાથી બીજું મકાન અથવા ખેતીમાં રોકાણ કરવાની નિયત હતી પરંતુ રોકાણ કરવાના સંજોગો અનુકુળ ના હોય આવેલ રકમ બેંકમાં મુકી છે તેને પણ વર્ષ પુરૂ થયું નથી તો નીચેના સવાલનો વિગતે જવાબ આપવા વિનંતી છે.

(૧) ઉપરોક્ત નિયતને ધ્યાનમાં રાખી મકાનની જે રકમ આવેલી છે તેના પર વર્ષ પુરૂ થયે ઝકાત લાગુ પડશે કે કેમ ?

જવાબ:- ૯૬/૨ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

જેની પાસે સાડા બાવન તોલા ચાંદી અથવા સાડા સાત તોલા સોનું હોય અથવા એની કીમતની બરાબર રૂપિયા હોય અને તે એક વર્ષ સુધી બાકી રહે તો તેના પર વર્ષ પુરૂ થતા ઝકાત દેવી વાજિબ થઈ જાય છે.

(શામી: ૨/૪)

સવાલમાં જણાવ્યા મુજબ વર્ષ પુરૂ થતા પહેલાં વેચાણ મકાનની આવેલી રકમથી બીજું મકાન ખરીદી લેવામાં આવશે તો ઝકાત વાજિબ થશે નહીં. જો એ રકમ વર્ષો સુધી રહેશે તો તેના ઉપર ઝકાત વાજિબ થશે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

જેની પાસે સોનું હોય તેને ઝકાત આપવી

સવાલ:- ૯૭/૩

એક સરકારી કર્મચારી પાસે ૧૫ થી ૨૦ તોલા સોનું હોય અને તેમને સરકાર શ્રી પાસેથી રૂા- ૪૦,૦૦૦/-ની લોન મકાન ખરીદવા લઈ તેનું મકાન ખરીદવું હોય અને તેને ખેતી કરવા માટે સહકારી મંડળી પાસેથી રૂા.૨૦ હજાર લોન ઉપાડી હોય તો તે ઈસમને માટે ઝકાત અંગે શું ? અને ઝકાત આપવાની થાય તો તેના માથે તે દેવું બાકી હોય તે અંગે શરીઅત

મુજબ શું ખુલાસો ? ઝકાત દેવાની રકમ બાદ કરીને આપવી કે પછી ૧૫ થી ૨૦ તોલા સોનાની જે કીમત થાય તેના ઉપર ઝકાત આપવી ?

(૨) એક સાહેબને સોનાની ઝકાત આપવાની થતી હોય અને તે ઝકાત એના અંગતના સંબંધી-સગાને એટલે કે ફોયાઈ બહેન કે જેની પાસે ૬-૭ તોલા સોનું હોય પરંતુ તેની માંદગીને લઈને તેનો પતિ બોલાવતો ન હોવાથી તેના સગા ભાઈને ત્યાં તેના ત્રણ-ચાર બાળકો સાથે રહેતી હોય અને તેનો પતિ તેને ભરણ પોષણ ન આપતો હોય તેવા સંજોગોમાં તેવી ફોયાઈ બહેન અથવા તો સગાઓને કે સગાઓના બાળકોને ઝકાતની રકમમાંથી મદદ થઈ શકે કે કેમ ?

જવાબ:- ૯૭/૩ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

(૧) સવાલમાં દર્શાવેલ વિગતનો જવાબ એ છે કે હાલમાં સોનાના જે બજાર ચાલતા હોય તે બજારથી પોતાની પાસે જે સોનું છે તેની કીમત લગાવ્યા પછી જે કાંઈ કર્ઝ હોય બેંકનું કે સોસાયટી વિગેરેનું તે કર્ઝ બાદ કર્યા પછી બાકીની રકમ પર અઢી ટકા લેખે ઝકાત આપવામાં આવે.

(હિદાયા ભાગ: ૧)

(૨) ફોયાઈ બહેન પાસે ફક્ત ૬ તોલા અથવા સાત તોલા જ સોનું હોય અથવા તોલા-૧ અથવા અર્ધા તોલા ચાંદી ના હોય અને થોડી ઘણી પણ રોકડ રકમ ના હોય એ જ પ્રમાણે જરૂરતથી વધારેનો કોઈ પણ જાતનો સામાન પણ ના હોય જેમકે કપડા - વાસણ તો આવી પરિસ્થિતીમાં તેને ઝકાત દેવી જાઈઝ છે. અને જો સોનાની સાથે ઉપર દર્શાવેલ વિગત મુજબની કોઈ પણ વસ્તુ હશે તો તેને ઝકાત આપવી જાઈઝ નથી, તેના છોકરાઓને ભલે નાના હોય તેમને ઝકાતના પૈસા આપવા જાઈઝ છે. ફક્ત ખુદા પાક વધુ જાણનાર છે. (શામી ભાગ: ૨)

માલદાર પતિની ગરીબ પત્નિ ઝકાત લઈ શકે છે ?

સવાલ:- ૯૮/૪

એક ગરીબ છોકરી ઝકાત તથા લિલ્લાહ તથા ચાંમડાના પૈસા લઈ શકે છે; પરંતુ તે છોકરીના નિકાહ એવા છોકરા સાથે કરવામાં આવ્યા છે કે

તે છોકરો ઝકાતના પૈસા લઈ શકતો નથી; બલ્કે જાતે ઝકાત આપે છે, તો તે છોકરી ઝકાત લઈ શકે કે નહીં ? પરંતુ છોકરીના સગા-વહાલા ઝકાતના પૈસા છોકરીને આપવાનું કહે છે અને છોકરો ઝકાતના પૈસા નથી લઈ શકતો; તો તે બાબત ખુલાસા વાર જવાબ આપશો.

જવાબ:—૯૮/૪ حامداً ومصلياً ومسلماً۔ هوالموفق للصواب

તેણીના પતિના માલદાર હોવાના લઈને તેણીને માલદાર ગણવામાં નહીં આવે, જેથી જો તેણી પોતે ગરીબ અને ઝકાત લેવાની હકદાર હોય તો તેણીને ઝકાત આપવી જાઈજ છે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

(હિદાયા:૧)

પત્નિની ઝકાત પતિને

સવાલ:—૯૯/૫

પત્નિ ઉપર ઝકાત ફર્જ છે જ્યારે તેનો પતિ નાદાર અને ગરીબ છે તો શું પત્નિ પોતાના પતિને ઝકાત આપી શકે છે ?

જવાબ:—૯૯/૫ حامداً ومصلياً ومسلماً۔ هوالموفق للصواب

પત્નિ પોતાના પતિને ઝકાત આપી સકતી નથી. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે. (હિદાયા:૧/૨૦૬, શામી:૨/૭૨)

મદ્રસાના કામ અર્થે ઝકાત

સવાલ:—૧૦૦/૬

ઝકાતની રકમ મદ્રસાના કોઈ કામ અર્થે વાપરી શકાય કે કેમ ? અને જો વાપરી શકાય તો મદ્રસાના પાટલા, કુર્આન શરીફ, પાથરણાં, ઉસ્તાદને બેસવા માટેના ગાદલા તેમજ તકિયા તથા મદ્રસા જવા માટેનો રસ્તો બનાવવાના ઉપયોગમાં લઈ શકાય કે કેમ ? વિગતવાર જવાબ આપશો.

જવાબ:—૧૦૦/૬ حامداً ومصلياً ومسلماً۔ هوالموفق للصواب

ઝકાત અદા થવા માટે જરૂરી છે કે ગરીબ-નાદાર અને ઝકાતના હકદાર મુસલમાનને માલિક બનાવવામાં આવે. (હિદાયા:૧/૨૦૪ તથા ૨૦૫)

જેથી સવાલમાં પુછેલ બાબતોમાં ઝકાતનો માલ વાપરવાથી ઝકાત અદા થશે નહિ; ઝકાતની રકમ વડે કુર્આન શરીફ ખરીદી ઝકાતના હકદાર

ગરીબ છોકરાઓને માલિક બનાવી આપવાથી ઝકાત અદા થઈ જશે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

દેવાદાર માટે ઝકાત વસૂલ કરવી

સવાલ:—૧૦૧/૭

એક શખ્સ કસાઈ કા ધંધા ઈખ્તિયાર કિયે હુયે હે, કુછ વકત કે બાદ ઉસ આદમીને ગોશ્ત કે ધંધે કે સાથ સાથ બકરે લા કર બેચના શુરૂ કિયા હે, ગોશ્ત કે ધંધેમે બરકત હોતી થી ઓર બકરે કે ધંધેમે બરકત હોતી થી ઓર નુકસાન ભી હોને લગા, ઓર કરજ ભી ઝયાદા હો ગયા ઓર કરજખ્વાહ ઉસકો ઝયાદા પરેશાન કરતે હૈં, અબ ઉસ મકરૂજ આદમીકા દોસ્ત યે ઈરાદા કર રહા હે કે રમઝાન મહીના આ રહા હે લોગોંસે ઝકાત કે પૈસે લે કર કરજદાર દોસ્ત કા કરજ અદા કરેંગે, ઓર જિન લોગોંસે ઝકાત લેંગે ઉનકો દોસ્ત કા નામ નહિ બતાવેંગે, ક્યુ કિ દોસ્ત કી ઈઝઝત ભી બચાની હે ઈસ લિયે અબ નીચે બતાયે હુયે સવાલોંકા શરીઅતકે એતિબારસે કયા હુકમ હે ?

(૧) એસે શખ્સકે લિયે ઝકાત વસૂલ કરના શરીઅત કે એઅતેબાર સે કેસા હે ? ઓર એસા શખ્સ ઝકાત લેકર અપના કર્ઝ અદા કર સકતા હે ?

(૨) જો લોગ ઉસકો ઝકાત દેગે ઉનકી ઝકાત અદા હોગી યા નહી ?

(૩) ઉસકે લિયે ઝકાત વસૂલ કરનેવાલા શખ્સ ખુદ માલદાર હે ઓર દુસરે કે લિયે નામ લિયે બગેર ઝકાત વસૂલ કરતા હે ઉસકો ઝકાત દેનેમે કોઈ હરજ તો નહી ?

(૪) એસે શખ્સ કો ઝકાત કા માલ ઝયાદા દેનેસે જો લોગ ઝકાત કે હકદાર ઓર ગરીબ હે ઉન ગરીબો કે હિસ્સેમે માલ કી કમી હોગી તો અબ ઝકાત અદા કરનેવાલે કો કેસા રવિચ્યા ઈખ્તિયાર કરના ચાહિયે ?

જવાબ:—૧૦૧/૭ حامداً ومصلياً ومسلماً۔ هوالموفق للصواب

(૧) જેની પાસે સાડા બાવન તોલા ચાંદી અથવા સાડા સાત તોલા સોનુ અથવા એટલી જ કીમતનો વેપારનો માલ હોય તેને શરીઅતની રૂએ માલદાર કહેવામાં આવે છે. એવા માણસ માટે ઝકાતના પૈસા લેવા અને ખાવા પણ હલાલ નથી એવી જ રીતે જેની પાસે એટલી જ કીમતનો કોઈ

માલ હોય જે વેપારનો તો નથી પણ તેની જરૂરત કરતા વધારે છે તે પણ માલદાર છે એવા માણસને પણ ઝકાત દેવી જાઈઝ નથી. જો કે એવા માલદાર પર પોતે પણ ઝકાત અદા કરવી વાજિબ નથી.

(શામી: ૨/૬૪ તથા ૨/૭૦)

અને જેની પાસે એટલો માલ નથી પણ થોડો માલ છે અથવા બિલ્કુલ નથી એટલે એક દિવસ પોતાનું ગુજરાન કરી શકે એટલો પણ નથી તેને ગરીબ કહેવામાં આવે છે. એવા માણસને ઝકાતનો પૈસો દેવો દુરૂસ્ત છે અને એવા લોકો માટે લેવું પણ જાઈઝ છે. (શામી: ૨/૬૪)

કોઈની પાસે હજાર રૂપિયા રોકડા છે પણ તે હજાર રૂપિયાનો કે એનાથી વધારેનો કર્ઠદાર છે તો તેવાને પણ ઝકાતના પૈસા દેવા જાઈઝ છે. અને જો કર્ઠ હજાર રૂપિયાથી ઓછું હોય તો જુઓ કે કર્ઠ અદા કર્યા પછી કેટલા રૂપિયા બાકી રહે છે ? જો એટલા બચી રહે કે જેટલામાં ઝકાત લાગુ પડે છે તો તેને ઝકાતના પૈસા આપવા દુરૂસ્ત નથી અને જો એના કરતા ઓછા બાકી રહે તો ઝકાત દેવી દુરૂસ્ત છે.

દાખલા તરીકે એક માણસ પાસે રૂપિયા વીસ હજાર છે, અને ઝકાત રૂપિયા પંદર હજાર પર વાજિબ થાય છે, અને તેનું કર્ઠ રૂપિયા પાંચ હજાર છે, તો આ માણસને ઝકાતના પૈસા આપવા જાઈઝ નથી અને તેનું કર્ઠ રૂપિયા ચૌદ હજાર છે તો આ માણસને ઝકાત દેવી યોગ્ય છે.

જે કર્ઠદાર માણસ માટે આપ ઝકાતની રકમ ઉઘરાવી તેમને આપવા માંગો છો તે માણસ પાસે સાડા સાત તોલા સોનું અથવા સાડા બાવન તોલા ચાંદી કે તેની કીમત બરાબર રોકડ રકમથી વધારે કર્ઠ હોય તો તે માણસને ઝકાત આપવી દુરૂસ્ત છે એજ પ્રમાણે તેની પાસે જરૂરતથી વધારે સામાન નથી અથવા છે તો તે સાડા સાત તોલા સોના અથવા સાડા બાવન તોલા ચાંદીની કીમત બરાબર સામાન નથી તો તેવી સુરતમાં તેને ઝકાતની રકમ આપવી દુરૂસ્ત છે. કર્ઠદારના કર્ઠને અદા કરવા માટે ઝકાતના પૈસા ભેગા કરવા દુરૂસ્ત છે. ગરીબ માણસ ઝકાતની મળેલ રકમથી પોતાનું કર્ઠ અદા કરી શકે છે.

(૨) ઝકાતની રકમ જે માણસ માટે ભેગી કરવાનું સવાલમાં પુછવામાં

આવ્યું છે તે માણસ શઈ દ્રષ્ટિએ ગરીબ હોય તો તેને ઝકાતની રકમ આપવાથી ઝકાત અદા થઈ જશે. શઈ દ્રષ્ટિએ ગરીબ કોને કહેવાય તે ઉપર દર્શાવવામાં આવ્યું છે.

(૩) જે માણસ પર ઝકાત વાજિબ હોય તે બીજાના માટે ઝકાત ભેગી કરી શકે છે.

(૪) આપ જે વેપારી માણસ માટે ઝકાતની રકમ ભેગી કરી રહ્યા છે તે પણ ગરીબ છે. એટલે ઝકાતની રકમ ગરીબોને જ પહોંચી રહેલ છે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

નાબાલિગ અપંગ છોકરીને ઝકાત આપવી

સવાલ:— ૧૦૨/૮

એક માણસની નાબાલિગ છોકરી ડીજેબલ (ખોડવાળી) છે જેના ઈલાજનો અંદાજિત ખર્ચ ૩૫ હજાર પાઉડ છે છોકરીના માં-બાપ પાસે પુરતા પૈસા નથી કે જેથી ઈલાજ કરાવી શકે, તો શું આ માણસને અમૂક મુસલમાન ભાઈઓ ઝકાત સદકાતની રકમ ઈલાજ માટે આપી શકે છે ? અથવા આવી છોકરીના ઈલાજ માટે શું તરીકો અપનાવો જોઈએ ?

આશા છે જલ્દી જવાબ આપી આભારી થશો.

જવાબ:— ૧૦૨/૮ حامداً ومصليناً ومسلماً - هوالموفق للصواب

નાબાલિગ ઔલાદનો ખર્ચો બાપને સિરે છે. અને જો નાબાલિગ ઔલાદ પાસે માલ હોયતો તે માલ ખર્ચ કરવામાં આવે. (હિદાયા: ૧/૪૪૫)

જ્યારે બાપ પાસે છોકરીના ઈલાજ માટે જરૂરત જેટલી રકમ ન હોય તો એક રીત એ છે કે, તે ખર્ચ કરે અને જે બિલ આવતુ જાય તે પ્રમાણે લોકો પાસેથી ઝકાતની રકમ લેતો રહે. બીજી રીત એ છે કે અમુક વ્યક્તિ અથવા કોઈ એક વ્યક્તિ પાસેથી ઝકાતની રકમ વસૂલ કરે અને તેમનો વકીલ બની થોડી થોડી ખર્ચ પ્રમાણે રકમ તે માણસને આપતો રહે. ત્રીજી રીત એ છે કે, બધી જ રકમ એક સાથે તે માણસને આપી દે. પરંતુ તેમાં ઝાહિરી દ્રષ્ટિએ માલદાર બનાવવા સમાન છે. જેને ફુકહાએ કિરામે મકરૂહ દર્શાવ્યું છે.

[وكره اعطاء فقير نصابا] او اكثر [الاذا كان] المدفوع اليه
[مديوناو] كان [صاحب عيال] وحيث [لوفرقة عليهم لا يخص كلا]
او لا يفضل بعددينه [نصاب] فلا يكره -

(શામી: ૨/૭૪)

જો કે ઉપરોક્ત પરિસ્થિતીમાં તે માણસ પાસે રકમ રહેવાની નથી. માટે માલદાર થવાનો નથી જેથી કરાહત થી બચવાની આશા છે પરંતુ અમુક અંશે જ્યાં સુધી રકમ તેની પાસે રહે છે તે ઝાહિરી દ્રષ્ટિએ માલદાર ગણાશે છતાં કરાહત સાથે તેને રકમ આપવી જાઈજ છે. انما الاعمال بالنيات - આપની નિયત માલદાર બનાવવી નથી. ફકત અલ્લાહ વધુ જાણનાર છે.

નફલી સદકએ ફિત્ર

સવાલ:—૧૦૩/૯

અમારા ગામે અમુક માણસોએ ગામમાં આવતી કુદરતી આફતો જેવી કે વધુ વરસાદથી થતું નુકશાન, જાનવરોમાં આવતી માંદગી વિગેરેથી બચવા માટે સદકો કરી ગરીબો અને ભીલ લોકોને રાંધીને ખવડાવવા માટે ગામમાંથી પૈસા અને અનાજની ઉઘરાણી કરી છે. પાછળથી એ પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થયો કે આ સદકાનું ખાણું ગેરમુસ્લિમોને ખવડાવી શકાય નહીં; તો આપ હઝરત આ વિષે કુર્આન અને હદીસની રોશનીમાં વિગતવાર ખુલાસો કરવા મહેરબાની કરશો.

જવાબ:—૧૦૩/૯ حامداً ومصلياً ومسلماً - هوالموفق للصواب

અલ્લાહ તઆલા ફરમાવે છે કે જે લોકો તમારી સાથે ધર્મ સંબંધી લડયા નથી અને તમને તમારા ઘરોમાંથી કાઢ્યા પણ નથી તેમના વિષે અલ્લાહ તમને આ વાતથી રોકતો નથી કે તમો તેઓ સાથે સદ્વર્તન કરો અને તેઓની સાથે ન્યાયથી વર્તો. બેશક અલ્લાહ ન્યાયીજનોથી પ્રેમ કરે છે.

(સૂરઅ મુન્તાહિનહ આયત: ૮)

મુફતી મુહમ્મદ શફી (રહ.) પોતાની મશહૂર તફસીર મઆરિફુલ કુર્આનમાં ઉપરોક્ત આયતની તફસીરમાં લખે છે; તેમની જુબાની આ પ્રમાણે છે :

ઈસ આયતમે એસે કુફરાર જાન્હોને મુસલમાનોસે મુકાબલા નહી ક્રિયા ઓર ઉનકે ઘરોસે નિકાલનેમે ભી કોઈ હિસ્સા નહી લિયા, ઉનકે સાથ એહસાન કા મામલા ઓર અરછે સુલૂક ઓર અદલો ઈન્સાફ કરને કી હિદાયત દી ગઈ હે.

મસઅલા ઈસ આયતસે સાબિત હુવા કે નફલી સદકાત જીમ્મી ઓર મુસાલિહ કાફિર (સુલહ પસંદ ગેરમુસલમાન) કો ભી દિએ જા સકતે હે, સિર્ફ હરબી (હરબી એટલે શત્રુ કાફિર મુસલમાનને સતાવનાર અત્યાચારી કાફિર)કો દેના મમ્નૂઅ હે. (મઆરિફુલ કુર્આન: ૮/ ૪૦૫, ૪૦૬)

ઉપરોક્ત આયતની જે તફસીર બયાન ફરમાવવામાં આવી છે જેમાં સ્પષ્ટ આદેશ છે કે જે કાફિરો તમારી સાથે સહિષ્ણુતા, નરમીથી વર્તે અને અત્યાચારી કાફિરોને ટેકો નથી આપતા તેવા કાફિરોને ઝકાત—સદકએ ફિત્ર તથા મન્નતનો સદકો અને બીજા વાજિબ સદકાઓને છોડીને નફલી સદકો લિલ્લાહ ખૈર ખૈરાત આપી શકાય છે.

ફિકહે હનફીની પ્રખ્યાત કિતાબ હિદાયામાં છે કે જીમ્મી (સુલેહ પસંદ કાફિર)ને ઝકાત આપવી જાઈજ નથી અને જીમ્મીને ઝકાતને છોડીને દરેક જાતની ખૈર ખૈરાત આપવી જાઈજ છે.

ઉપરોક્ત મસ્અલાની દલીલ આપે છે કે રસૂલુલ્લાહ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમે ફરમાવ્યુ છે કે બધા ધર્મવાળાને સદકો આપો.

(હિદાયા: ૧/૧૮૫, શામી: ૨/૬૭)

રસૂલુલ્લાહ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમ આ દુનિયામાં રહમતુલ લિલ આલમીન બનીને પધાર્યા હતા, આપ (સ.અ.વ.)એ ગેરમુસ્લિમો સાથે જે એહસાન અને હમદ્દદી અને સારા અખ્લાકની વણતુંક કરી છે તેનો નમૂનો દુનિયામાં મળવો અશક્ય છે.

મકકામાં જે વખતે દુષ્કાળ પડ્યો ત્યારે જે દુશ્મનોએ રસૂલુલ્લાહ (સ.અ.વ.) ને પોતાના વતનથી કાઢી મુક્યા હતા તેમની આપે પોતે મદદ કરી જેમકે રિવાયતમાં આવે છે કે નબી (સ.અ.વ.)એ મકકા મુકર્મહ ૫૦૦/- દિનાર મોકલ્યા જે વખતે ત્યાં દુષ્કાળ પડ્યો અને તે ગીન્નીઓને

અબુ સુફ્યાનને અને સુફ્યાન બિન ઉમય્યહને આપવાનું કહ્યું અને તેને મકકાના કાફિરો માટે વહેંચવાનું કહ્યું. (શામી:૨/૬૭)

જે ગેરમુસ્લિમો એવા સંગઠનોના સભ્ય હોય અથવા તેનાથી સંબંધ રાખતા હોય કે જે સંગઠનો ઈસ્લામ અને મુસલમાનોના શત્રુ છે અને તેમની નિતી જ ઈસ્લામ અને મુસલમાનોને ખત્મ કરવાની તથા નુકશાન પહોંચાડવાની હોય તેવા કાફિરોને લિલ્લાહ ખૈર ખૈરાત પણ ન આપવામાં આવે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

પ્રકરણ - (૬)

"હજજ"

હજના પ્રકારો

સવાલ:- ૧૦૪/૧

હજના કેટલા પ્રકાર છે, તે વિગતવાર જણાવશો. જે લોકો મીકાતની અંદર રહેતા હોય કે મીકાતની બહાર રહેતા હોય તેમના માટે શું હુકમ છે ?

જવાબ:-૧૦૪/૧ حامداً ومصليناً ومسلماً - هو الموفق للصواب

જે માણસ હજ કરવા માંગે છે તેની રીત એક એ છે કે મીકાતની (જે જગ્યાએથી એહરામ બાંધા વગર હરમમાં દાખલ થવું જાઈજ નથી) બહાર રહે છે. તો તેવા હજ અદા કરનાર માણસે મકકા પહોંચ્યા પછી તે જો હજજે તમત્તુઅ અથવા હજજે કિરાન કરે તો તેના ઉપર એક કુર્બાની વાજિબ થઈ જાય છે, પુરા જાનવરની કુર્બાની કરે અથવા સાતમાં ભાગની કુર્બાની કરે અને જો કુર્બાની ન કરી શકતો હોય તો દશ રોઝા રાખે જેની રીત એ છે કે ત્રણ રોઝા હજના અરકાન અદા કરતા પહેલા રાખે ૭-૮-૯ જીલ્હજજના રોઝા રાખે, બાકી ૭ રોઝા હજના અરકાન અદા કરીને ફારિગ થયા પછી ચાહે તો મકકામાં રાખે ચાહે તો ઘેર પાછા આવી રાખે, અને જો હજજે ઈફરાદ (જેમાં માત્ર હજ) અદા કરે તો તેના પર કુર્બાની વાજિબ થતી નથી.

બીજી રીત એ છે કે તે મીકાતના (જે જગ્યાએથી એહરામ બાંધા વગર હરમમાં દાખલ થવું જાઈજ નથી) અંદર રહે છે તો તેના માટે ફક્ત

હજજે ઈફરાદ છે. તો તેના પર પણ કુર્બાની વાજિબ નથી હવે જો હજ અદા કરનાર મીકાતના અંદર રહે છે અને મીનાથી તેના રહેઠાણની જગ્યા ૭૮ કિલોમિટરથી ઓછી દૂર હોય તો તેના ઉપર હજની કુર્બાની વાજિબ નહીં થાય પરંતુ તેની પાસે સાડા બાવન તોલા જેટલી ચાંદી હોય અથવા સાડા સાત તોલા સોનાનો માલિક હોય અથવા તો તેની પાસે પોતાની જરૂરીયાતથી વધારાનો સામાન હોય જે સાડા બાવન તોલા ચાંદીની કીમત બરાબર છે, તો તેના ઉપર (માલદારની) સાહિબે નિસાબની કુર્બાની વાજિબ થશે અને જો તે મીકાતમાં છે પરંતુ મિનાથી ૭૮ કિલોમિટર કે તેથી વધારે દૂર રહેતો હોય તો તેના ઉપર માલદારની કુર્બાની પણ વાજિબ નહીં થાય.

જ્યારે પણ ઉપરોક્ત લખેલ રીત પ્રમાણે હજ અદા કરશે ત્યારે કુર્બાની વાજિબ થશે, હજ કર્યા વગર હજની કુર્બાની વાજિબ થશે નહીં, પરંતુ જો સાહિબે નિસાબની કુર્બાની છે તો જ્યાં સુધી સાહિબે નિસાબ રહેશે ત્યાં સુધી કુર્બાની એના ઉપર વાજિબ થતી રહેશે.

કિરાન:-હજજ અને ઉમરહ બન્ને એક સાથે હજજના દિવસોમાં નિયત કરી એહરામ બાંધવાને શરીઅતની પરિભાષામાં કિરાન કહેવામાં આવે છે.

તમત્તુઅ:- હજજના દિવસોમાં ઉમરહનું એહરામ બાંધી અરકાને ઉમરહ અદા કરી હલાલ થઈ જવું ત્યારબાદ સાતમી અથવા આઠમી જીલ્હજજના રોઝ હજની નિયત કરી એહરામ બાંધવાને શરીઅતની પરિભાષામાં તમત્તુઅ કહેવામાં આવે છે.

મુફરિદ બિલ હજજ:- હજના દિવસોમાં મિકાતથી માત્ર હજજના એહરામ બાંધવાને શરીઅતની પરિભાષામાં મુફરિદ બિલ હજજ કહેવામાં આવે છે.

એહરામ વિના હરમમાં દાખલ થવું

સવાલ:-૧૦૫/૨

દમામથી બે ભાઈઓ હજ માટે ગયા હતા મકકા મુઅઝઝમાથી બન્ને હાજી મદીના મુનવ્વરહ ગયા, ત્યાંથી વિદાયના તવાફ માટે ફરી વાર

મક્કા મોઅઝઝામામાં આવવા રવાના થયા, હુદૂદની મીકાત ઉપર એમણે એહરામ ન બાંધ્યો ભુલી ગયા મક્કામાં આવ્યા પછી ખબર પડી કે એહરામ બાંધવો જરૂરી છે તો ત્યાંના રહેવાસી માટે જે મીકાત છે અમુક ભાઈઓના કહેવાથી ત્યાં જઈને એહરામ બાંધીને પછી અલવીદાના તવાફ કર્યા એમાં કોઈ ગલતી થઈ હોય તો શું કરવું વિગતથી જણાવશો. આ કિસ્સામાં પણ આઠ મહિના પહેલા એક હાજી સા. અલ્લાહની રેહમતમાં પહોંચી ગયા છે.

જવાબ:—૧૦૫/૨ حامداً ومصلیاً ومسلماً۔ هوالموفق للصواب

જે માણસ હરમની બહાર રહે છે તે મક્કા અથવા હરમમાં જવાનો ઈરાદો રાખતો હોય તો તેના માટે મીકાતથી એહરામ બાંધ્યા વગર ગુજરવું જાઈજ નથી જો એહરામ બાંધ્યા વગર મીકાતથી પસાર થઈ જાય તો તેને માટે જરૂરી છે કે તે કોઈ મીકાત પર આવી એહરામ બાંધે; નહીં તો તેના પર દમ વાજિબ થશે. મીકાત પરથી એહરામ બાંધ્યા વગર પસાર થયા પછી પાછા ફરીને મીકાત પરથી એહરામ બાંધી લેવામાં આવ્યો છે જેથી હવે દમ વાજિબ થશે નહીં. કફત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે. (શામી:૨/૧૫૧)

હજ્જમાં જતા પહેલાં લોકોના હકકોની અદાયગી

સવાલ:—૧૦૬/૩

(૧) મંજૂરે ખુદા આવતી હજ્જે બયતુલ્લાહ માટે ખુદાપાકથી દુઆ કરું છું અને ઉમ્મીદ ધરાવું છું અત્યારે મારી પાસે પુરતી જોગવાઈ નથી પણ તે માલિકે મહેરબાન, કરીમ અને મુસબ્બિબુલ અસબાબની જાતથી તેની રહમત અને કા'બતુલ મુકર્માના દીદારનો ઘણો જ આરઝુમંદ છું.

(૨) હું અમુક અંગત બેવફા વ્યક્તિઓથી ઘણો જ નારાજ—અણગમો, રંજ દિલખંડની ધરાવું છું હું તેમનાથી માફી માંગવા કે આપવા ચાહતો નથી જે હું રોજે હજ્જ પર મુલતવી રાખવા માંગું છું તેમ ન કરું તો શું હજ્જ મકબૂલ થાય ખરી ? મારી કર્તવ્ય જાંદગી (અલ્લાહપાકના હુકમોની ઈત્તેબાઅ) ના કરી શક્યો હોઉં મગફિરતનો તાલિબ આરઝુમંદ તેની રહમતે લા મહદૂદનો ભાગ્યશાળી બનું કે થાઉં ખરો ?

(૩) અરકાને હજ્જમાં જે કાંઈ પઢવાનું બતાવવામાં આવે છે અગર

કોઈ અનપઢ હોય તો તેણે શું પઢવું અને અગર પઢેલ હોય પણ ઉકેલ — ઝડપ ન હોય કેમ થાય ? અમુક જગ્યા સુધી અમુક પઢવાનું હોય છે પઢવાની ઝડપ ન હોય તો અરકાનમાં બહુ વખત જાય જેથી કરી આપ નામદાર દરેક અરકાનમાં જે જુદુ જુદુ પઢવાનું હોય છે એ મસ્નૂન છે જેનું શરીઅતથી સહીહ પઢવાનો હુકમ છે તે જણાવશો.

(૪) મારી પાસે અમુક અમાનત રકમ છે પણ હજ્જ પુરતી નથી મારા છોકરા જાણી બુજીને બલ્કે બેકાર જ રહે છે. તેમ કાંઈ કમાણી કરતા નથી કે કરવી નથી શરીઅત અને સરકારી નિયમ અનુસાર ૨૦ — ૨૫ વર્ષના છોકરાઓએ પોતાની તથા માં—બાપની ગુજરાનની જવાબદારી એમના સિરે છે કે હોય. આવી હાલતમાં મારી એવી કોઈ બહારની આવક નથી કે હું બધી જવાબદારી ઉઠાવી શકું અને મેં છોકરીઓને હક અદા કરી આપ્યો છે, માલિકની મહેરબાની કે મારા ૨ વીંઘા બીડને (એન.એ)કરાવ્યું જેના પ્લોટ વેચી રૂપિયા ૭૫૦૦૦/- છોકરીઓને આપ્યા અને ૨૦,૦૦૦/- હાલ મારી પાસે છે. દુરભાગ્યે પૂર્તી રકમમાં બન્નેવ ઈરાદા ધરાવું છું અગર બદ કિસ્મતીએ રકમ ના બને તો શરીઅતનો શું હુકમ છે ? ઉપરોક્ત બાબતે ખુલાસો કરવા મહેરબાની.

જવાબ:—૧૦૬/૩ حامداً ومصلیاً ومسلماً۔ هوالموفق للصواب

(૧) હજ્જમાં જતા પહેલાં સગા—સંબંધીઓ સાથે દુનિયામાં જ માફી વિગેરે હકો પુરા કરી દેવા જોઈએ રોજે હજ્જ પર મુલતવી ન રાખવામાં આવે, કયામતનો મામલો ઘણો જ સખત છે. બુખારી શરીફની હદીષમાં છે કે રસૂલુલ્લાહ (સલ.)એ ફરમાવ્યું કે જે માણસના જીમ્મે પોતાના કોઈ મુસલમાનભાઈનો હક હોય ઈઝતવાળી વાત હોય અથવા બીજી કોઈ વાત હોય તો આજે જ દુનિયામાં સફાઈ કરી લે. તે દિવસ પહેલા જયારે ન દિનાર કામ લાગશે ન દિરહમ. (બુખારી શરીફ)

બીજી પણ ઘણી વઈદો છે જે હદીષોમાં વર્ણન કરવામાં આવી છે માટે અલ્લાહના ઘરે જતા પહેલા બંદાઓના હકકો અદા કરીને જવું બેહતર છે. હજ્જની જે ફઝીલતો વર્ણન કરવામાં આવી છે તે બધા હકકો અદા કરવા

સાથે લાગેલી છે. હજ્જ તો અદા થઈ જશે પરંતુ જે સવાબ અને ફઝીલતો છે તેમાં કમી રહેશે.

(૨) બંદાએ હર હાલમાં અલ્લાહની રહમતથી ઉમ્મીદવાર રહેવું જોઈએ નાઉમ્મીદ ન થવું જોઈએ નાઉમ્મીદ કુફ્ર છે. કુર્આન શરીફમાં છે કે એ મુહમ્મદ (સલ.) મારા તે બંદાઓને કહી દો (જેમણે પોતાના ગુનાહોના કારણે પોતાની ઉપર જુલ્મ કર્યો) મારી રહમતથી નાઉમ્મીદ ન થાઓ અલ્લાહ તઆલા તમારા સઘળા ગુનાહોને માફ કરી આપશે.

(૩) હજ્જની દુઆઓ સુન્નત તથા મુસ્તહબ છે, તો યાદ હોય અથવા યાદ કરી સકતા હોય તો બેહતર છે, યાદ ન થાય તો વધુ પ્રમાણમાં (લબૈક અલ્લાહુમ્મા લબૈક) છેવટ સુધી પઢતુ રહેવું અને તવાફ વધુ પ્રમાણમાં કરતા રહેવું પહેલો કલિમો પણ વધુ પ્રમાણમાં પઢી શકો છો. મદીના શરીફમાં દુરૂદ શરીફ વધુ પ્રમાણમાં પઢતા રહેવું. પોતાને જેવી પણ પોતાની ભાષામાં દુઆ માંગતા આવડતું હોય તે દુઆ માંગવી.

(૪) હજ્જ માટે રકમ પૂરતી ન હોય તો હજ્જ ફર્જ નથી હજ્જ માટે તમારી પાસે એટલી રકમ હોય કે ટીકીટ ભાડુ અને ત્યાં ખાવા-પીવાનો ખર્ચ તથા આપના વતનમાં ઔરત-છોકરાઓ જેમનો ખર્ચ આપના જીમ્મે છે તો આટલી મુદતનો ખર્ચ અદા કરી સકતા હોય તથા આપના માથે કોઈ કર્જ પણ ન હોય તો હજ્જ ફર્જ થશે. નહીં તો હજ્જ ફર્જ નથી. અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે. (શામી:૨/૧૫૪)

હજ્જનો ખર્ચ વાલિદ સાહેબ આપે

સવાલ:-૧૦૭/૪

મેરે વાલિદ સાહેબ કે પાસ જમીન જાયદાદ ઔર નકદ રકમ મૌજૂદ હે ઔર ઉન્હોને ફરીજાએ હજ્જ અદા કર લિયા હે, અબ સવાલ યહ હે કે મુજે હજ્જમે જાના હે હમ તીન ભાઈ હૈં, ઉનમે સે દો ભાઈઓ કો હજ્જ મે જાના હે હમ તીનો ભાઈ વાલિદ સાહેબ કે સાથ રેહતે હૈં, અભી તક કોઈ જાયદાદ હમ કો બક્ષિસ યા હિબા નહી કી હે, ઔર હમ તીનો ભાઈ માશા અલ્લાહ અચ્છી તરહ કમાતે હૈં, ઈસ સૂરત મે હમ પર હજ્જ ફર્જ હે યા નહી ? ઔર

હમ હજ્જમે જાનેકા ઈરાદહ રખતે હૈં, તો રકમ વાલિદ સાહેબ કે પાસ સે કર્જ લી જાએગી યા બક્ષિસ કરેગે ? ઔર ઈસ સૂરતમે હમારા ફરીજા અદા હો જાએગા યા નહી ?

જવાબ:-૧૦૭/૪ حامداً ومصلیاً ومسلماً - هوالموفق للصواب

વાલિદ સાહેબ કે સાહિબે નિસાબ ઔર દૌલતમંદ હોનેસે બાલિગ ઔલાદ દૌલતમંદ ઔર સાહિબે નિસાબ કરાર નહી દી જાયેગી, અલબત્તા વાલિદ સાહેબકો અલ્લાહ તઆલાને દૌલત ઝયાદા દી હે તો એસી સૂરત મે અપની બાલિગ ઔલાદમે સે જીસ લળકે કો હજ્જમે ભેજના હો ઉસ લળકે કો ઈતની રકમ બક્ષિસ, હિબા દેવે કે જીસ સે વો સાહિબે નિસાબ હો જાવે ઔર ઉસ પર હજ્જકા ફરીજા આઈદ હો જાવે ઈન્તિહાઈ કારે ખૈર ઔર ષવાબકા કામ હે ઔર ઈન્તિહાઈ દરજેકા એહસાન હે વલ્લાહુ તઆલા અઅલમ બિસ્સવાબ વ ઈલ્મુહુ અતમ્મુ વ અકમલ.

હજ્જ માટે કર્જ આપનાર લાપતા થઈ જાય તો ?

સવાલ:- ૧૦૮/૫

એક મુસ્લિમભાઈએ (અહીં જે દમામમાં નોકરી કરે છે.) બે વર્ષ પહેલા પોતાના વાલિદ તથા વાલિદાને હજ્જ માટે બોલાવ્યા હતા એ ભાઈએ પોતાના એક ઓળખીતા માણસ પાસેથી ૧૮૦૦ સાઉદી રિયાલ ઉછીના લીધા હતા આ ભાઈ સાથે ફક્ત એટલો પરિચય હતો કે તે ઈન્ડિયન છે તથા મુંબઈના રહેવાસી છે પણ પુરૂ ઠેકાણું ખબર નથી જેની પાસેથી પૈસા લીધા છે તે ભાઈ પોતાની કંપની છોડીને ઘણા લાંબા સમયથી ચાલ્યા ગયા છે જતી વખતે એમણે જાણ કરી નથી એમની તપાસ કરતા એવું જાણવા મળ્યું છે કે કંપની છોડીને ચાલ્યા ગયા છે. કોઈ ચોક્કસ ઠેકાણું પણ નથી. તો આ ભાઈને રકમ કઈ રીતે પહોંચાડવી અથવા એ રકમ (કર્જ)નું શું કરવું ? એમાંથી હજયાણી ત્રણ મહિના પહેલા અલ્લાહ તઆલાની રહમતમાં પહોંચી ગયા છે.

જવાબ:-૧૦૮/૫ حامداً ومصلیاً ومسلماً - هوالموفق للصواب

એ ભાઈ જે કંપનીમાં કામ કરતા હતા. ત્યાં એના ઈન્ડિયાના

સરનામાની ખબર કાઢવામાં આવે તો જો ત્યાંથી એડ્રસ મળી જાય તો તે એડ્રસ પર પત્ર વ્યવહાર કર્યા બાદ તેમની રકમ મોકલવામાં આવે અને જો ત્યાંથી એડ્રસ ન મળે તો તે ભાષામાં તે પેપર બોમ્બેથી નીકળતું હોય તે પેપરમાં જાહેરાત રૂપે તેનું એડ્રસ મેળવવા બાબતની જાહેરાત આપવામાં આવે અને જાહેરાત રૂપે તેનું એડ્રસ ન મળે તો તેના તરફથી આ રકમ મસ્જિદ ,મદ્રસા કે ગરીબ માણસને લિલ્લાહ આપી દેવામાં આવે પરંતુ આ રકમ લિલ્લાહ આપ્યા પછી જો તે માણસ મળી આવે અથવા તેનું એડ્રસ મળી આવે તો તેની રકમ પરત કરવી જરૂરી છે. અલ્લાહ તઆલાની જાતથી આશા છે કે આખિરતમાં કર્જ અદા ન કરવા ઉપર પકડ થશે નહીં એના લઈને હજ્જની અદાઈગીમાં કોઈ ફરક પડશે નહીં. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

બેટા સાથે વાલિદાનો હજ સફર

સવાલ:- ૧૦૮/૬

મારા મોટાભાઈ ગલ્ફ દેશમાં છે અને મારી વાલિદાને હજ કરાવવા માંગે છે, અમુક ખાસ પ્રશ્નોને કારણે એમનાથી જાતે મારી અમ્મા સાથે હજ કરવા જવાય એમ નથી. આથી મારી અમ્મા સાથે હજ કરવા મને મોકલવા ઈચ્છે છે. (મારી ઉંમર ૨૦ વર્ષની છે અને હું અત્યારે કોલેજ કડું છું.) તો આ રીતના હજ કરવા મારી અમ્મા તથા મારાથી જઈ શકાય ? કે પછી મારા મોટા ભાઈને એમની સાથે હજ કરવી જ પડે ? મારા વાલિદ સાહેબ ગુજરી ગયા છે. આથી મારી અમ્મા સાથે જનાર બીજું કોઈ નથી. મારા મોટાભાઈ પાછળથી બીજા કોઈ સમયે હજ કરે તો ચાલે ને ?

આપથી ઉમ્મીદ છે કે આપ શક્ય એટલો જલ્દી જવાબ આપી અમારી ગુચવણ દૂર કરશો.

જવાબ:-૧૦૮/૬ حامداً ومصلیاً ومسلماً۔ هوالموفق للصواب

સવાલમાં દર્શાવેલ હકીકતના અનુસંધાનમાં જણાવવાનું કે સ્ત્રીના ઉપર હજ ફર્જ થઈ ગયા પછી હજ અદાયગી વાજિબ થવા માટે ઘણી અથવા મહરમનું મળવું શર્ત છે અને મહરમ તે છે જેનાથી કોઈ પણ કાળે

નિકાહ જાઈઝ ના હોય; હવે આપની વાલિદા હજ અદા કરવા માટે જવા માંગે છે અને આપને સાથે લઈ જવા માંગે છે તો આ પ્રમાણે હજ કરવાથી હજ અદા થઈ જશે; મોટા ભાઈનું જવું જરૂરી નથી કોઈ પણ મહરમ હોવા જોઈએ. ફક્ત અલ્લાહપાક વધુ જાણનાર છે. (ફતાવા આલમગીરી:૧/૨૧૮)

ગરીબ માણસ હજ કરવા જાય તો માલદાર બન્યા પછી ?

સવાલ:- ૧૧૦/૭

સલામ બાદ હું અહિંયા સઉદી અરબિય્યા મુકામ દમામથી પત્ર લખી રહ્યો છું હું અહિંયા અમુક મસાઈલથી અંજાણ હોવાથી એ મસાઈલનો ખુલાસો આપથી જાણવા ઈચ્છુ છું.

(૧) અત્યારે મારા ઉપર હજજ ફર્જ નથી કારણ મારા પાસે એટલો માલ નથી કે મારા પર હજજ ફર્જ થાય. તે છતાં પણ અહિંયા સાઉદીમાં રહી હું ઓછા ખર્ચામાં હજજ કરી શકું છું, અને નિયત પણ છે. ઈન્શા અલ્લાહ આ વર્ષે હજજ કરી આવું તો મારે ત્યાં જઈ કુર્બાની આપવી પડશે ? અથવા હું કુર્બાનીની રકમ ભરૂં મારા ઘરે રવાના કરીને મોટું જાનવર કે જેમાં સાત ભાગોની કુર્બાની થાય છે તો ભરૂંમાં મારા વાલિદ છે, તો મારે શું કરવું એનો ખુલાસો આપવા મહેરબાની કરશો.

(૨) અને આ હજજ અદા કર્યા પછી ભવિષ્યમાં મારા પાસે માલ આવે તો મારા ઉપર પછી પણ હજજ ફર્જ થશે ? અલ્લાહ માલ આપે તો આપણે બીજી પણ હજજ કરવી પડે એનો પણ ખુલાસો આપશો.

(૩) મેં હજુ એક પણ હજજ કરી નથી, અને અત્યારે મારા ઉપર હજજ ફર્જ પણ નથી તો હું મારા મર્દૂમા વાલિદાની હજજ બદલ કરી શકું કે કેમ ? એનો ખુલાસો ઈલ્મની રોશનીમાં આપશો.

જવાબ:-૧૧૦/૭ حامداً ومصلیاً ومسلماً۔ هوالموفق للصواب

આપ સઉદીમાં જે જગ્યા પર રહો છો ત્યાંથી મકકા ૭૮ કિલો મિટર દૂર હોય તેવી હાલતમાં આપ હજજ માટે જશો તો આપ મુસાફિર ગણાશો. અને મુસાફીર પર કુર્બાની વાજિબ થતી નથી (શઈ નિસાબના માલિક હોવા પર જે કુર્બાની વાજિબ થશે તે વાજિબ થશે નહીં. (શામી:૫/૩૦૮)

હાં ! જો હજજે તમત્તુઅ અથવા હજજે કિરાન કરશો તો તેના લઈને કુર્બાની વાજિબ થશે તે કુર્બાની ત્યાં જ કરવી જરૂરી છે. આ કુર્બાનીમાં મોટા જાનવરનો સાતમાં ભાગની કુર્બાની કરવી પણ જાઈઝ છે.

(૨) જે ગરીબ હજજ કરવા માટે જાય છે, જો તે નફલ હજજની નિયત કરી હજજ કરશે તો માલદાર થયા પછી ફરીથી હજજ કરવી પડશે, અને જો ફર્જ હજજની નિયતથી હજજ કરશે અથવા ફક્ત હજજની જ નિયત કરશે તેવી હાલતમાં ફર્જ હજજ અદા થશે. માલદાર થયા પછી ફરીથી હજજ ફર્જ થશે નહીં. (શામી: ૨/૧૮૫)

(૩) આપની વાલિદા પર હજજ ફર્જ હોય અને તેમણે હજજ બદલ કરવાની વસિયત પણ કરી હોય તો તેવી હાલતમાં તેમના તરફથી હજજ બદલ કરી લેવામાં આવે અને જો તેમના ઉપર હજજ ફર્જ ન હોય અથવા હજજ ફર્જ હોય પરંતુ વસિયત ન કરી હોય તો પોતાની હજજ કરી લેવી વધારે સારું છે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

હજ્જનો કોઈ વાજિબ છુટી જાય તો ?

સવાલ:— ૧૧૧/૮

શું ફરમાવે છે ઉલમાએ દીન વ મુફતિયાને કિરામ નીચેના મસ્અલામાં અહીં કોલવણાના વતની હાલ દમામમાં છે ત્યાંથી હજ્જ માટે ગયા હતા, ત્યાં બીમાર થઈ જવાથી બીજા દિવસે શેતાનને કાંકરી મારવાનો અમલ છુટી ગયો છે. તો હજ્જ અદા થયેલ ગણાશે ? તો હવે તેના તદારૂક માટે શું કરવું ? અહીં દમ આપવાથી કફફારો અદા થયેલ ગણાશે ? જો અહીં દમ આપી શકાય તો જાનવર કયુ અને કેટલી ઉમરનું જોઈએ ? તે દમ આપેલા જાનવરના ગોશ્તની કઈ રીતે વ્યવસ્થા કરવી ?

મઝહૂર મસ્અલો પેશ આવેલો છે સહીહ માર્ગદર્શન આપી શુક્રિયાનો મોકો આપશો.

જવાબ:—૧૧૧/૮ حامداً ومصلياً ومسلماً- هوالموفق للصواب

પુછેલી વિગતમાં હજ્જ અદા થયેલ ગણાશે કારણ કે શેતાનને કાંકરીઓ

મારવાનો અમલ હજ્જના વાજિબોમાંથી છે. (બહર:૨/૩૩૩, હિદાયા ભાગ:૨)

હજ્જના વાજિબોમાંથી કોઈ પણ વાજિબ છુટી જાય તો દમ વાજિબ થશે. (બહર:૨/૩૩૩)

જેથી ૧૦મી, ૧૧મી અને ૧૨મી એ ત્રણ દિવસોમાં શેતાનને કાંકરી મારવી વાજિબ છે. કોઈ એક દિવસે જો શેતાનને કાંકરી મારવાનો અમલ છુટી જશે તો દમ વાજિબ થશે. (બહર:૩/૨૫, હિદાયા:૨/૨૫૫)

આ અમલ અથવા કોઈ પણ વાજિબ છુટવાથી જે દમ વાજિબ થશે તો તે દમ બકરીની કુર્બાનીથી અદા થઈ શકશે અને જે જાનવરની કુર્બાની કરવી સહીહ અને યોગ્ય છે તે જ જાનવર દમ આપવામાં ચાલશે.

(હિદાયા:૨/૨૫૫, બહર:૨/૨૫)

આ હજ્જના વાજિબાતમાંથી કોઈ વાજિબ છુટી જવાથી અથવા એહરામની હાલતમાં જે કામો કરવાની મનાઈ છે તેવા કામો કરવાથી જે દમ લાગુ પડશે તે બધા જ દમોની કુર્બાની હરમમાં જ કરવી જરૂરી છે. હરમ છોડીને બીજી જગ્યાએ કુર્બાની કરશે તો દમ અદા થશે નહીં અને તેનો ગોશ્ત ગરીબ, મોહતાજના માટે ખાવું હલાલ છે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે. (હિદાયા:૨/૨૮૦, ૨૮૧, બહર:૩/૭૭)

નસબંદી થયેલ સ્ત્રી પુરુષ ઉપર હજજ ફરજ છે ?

સવાલ:— ૧૧૨/૮

જે ઓરત, મરદની નસબંદી થઈ ચુકી હોય તેની હજ થઈ શકે છે ?

જવાબ:—૧૧૨/૮ حامداً ومصلياً ومسلماً- هوالموفق للصواب

નસબંદી કરેલ ઓરતના ઉપર હજ ફર્જ થઈ ગઈ છે તો પોતાના મહરમની સાથે હજ માટે જઈ શકે છે નસબંદી હજ માટે માનેઅ નથી. નસબંદી કરાવેલ છે તો તે મોટા ગુનાહોમાંથી છે; અલ્લાહ તઆલા પાસે તોબા કરે અને હજમાં જાય, જેવી રીતે કે એક મોટા ગુનાહને કરવા વાળો માણસ હજમાં જઈ શકે છે એવી જ રીતે આ પણ પોતાના મહરમ સાથે હજ માટે જઈ શકે છે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

હજજમાં તવાફે ઝિયારત છુટી જાય તો ?

સવાલ:— ૧૧૩/૧૦

નાયીઝ સઉદીમાં કમાવવા માટે આવ્યો છે, અલ્લાહ પાકે પોતાના પાક ઘરનો હજ નસીબ ફરમાવ્યો, પરંતુ ગલતીથી એક રૂકન છુટી ગયો છે હજથી પાછા આવ્યા પછી દિલમાં એક ઉલજન રહે છે કે તવાફે ઝિયારત નથી કરી શક્યો જ્યારે કે તે હજનો છેલ્લો રૂકન છે. અને અફઝલ છે મેં અમુક માણસોથી મસ્વેરો લેવા ચાહ્યો, પરંતુ આના કાબિલ કોઈ માણસ અહિંયા મળ્યો નહીં. એટલે આપનું એડ્રેસ ઘુંઘીને આપનાથી આ મસ્અલાનો હલ ચાહુ છું, દમ આપવો જરૂરી છે કે નહીં આ સવાલનો હલ ચાહુ છું બેચેની સાથે તેનો ઈન્તિઝાર કરીશ, જ્યારે કે દસ જિલ્હજ્જાના દિવસે તવાફ અફઝલ છે અગિયાર અને બારના પણ કરી શકાય છે પરંતુ તવાફે વિદાઅ કરી ચુકેલ છું પરંતુ તવાફે ઝિયારત નથી કરી શક્યો તો એ વાતનો અફસોસ છે તો આ મસ્અલાનો ખુલાસો કરશો.

જવાબ:—૧૧૩/૧૦ حامداً ومصلیاً ومسلماً - هوالموفق للصواب

તવાફે ઝિયારત આખરી ઉમર સુધી કરી શકાય છે; એટલા માટે તવાફે ઝિયારત છુટતો નથી જો તવાફે ઝિયારત કર્યા વિના મરી જાય તો વસિયત કરવી વાજિબ થશે અને કોઈ ઉજર વગર દેર કરવાનો ગુનોહ થશે. (શામી : ૨/૧૮૩)

તવાફે ઝિયારતનો વખત દસમી તારીખની સવારથી છે તેનાથી પહેલાં જાઈઝ નથી અને છેલ્લો વખત વાજિબ હોવાના એતેબારથી નહરના દિવસો સુધી છે તેના પછી પણ અગર તવાફે ઝિયારત કરવામાં આવશે સહીહ થઈ જશે. પરંતુ દમ વાજિબ થશે. અને તવાફ કરવો જરૂરી છે તેનો બદલ કોઈ નથી. તવાફે કુદૂમ અથવા તવાફે વદાઅ અથવા તવાફે ઝિયારતના માટે આવી કોઈ ખાસ નિયત કરવી જરૂરી નથી કે ફલાણો તવાફ કરૂં છું બલ્કે દરેક તવાફમાં મુતલક નિયત કાફી છે. દાખલા તરીકે મક્કામાં દાખત થતી વખતે તવાફ કર્યો તો તવાફે કુદૂમ અદા થઈ જશે. એવી જ રીતે નહરના દિવસોમાં તવાફ કરવાથી તવાફે ઝિયારત અદા થઈ જશે. અને આવતી વખતે તવાફ કર્યો તો તવાફે વદાઅ થઈ જશે. (શામી : ૨/૧૮૪)

સૂરતે મસ્અલામાં તવાફે વદાઅ અથ્યામે નહરમાં અદા કર્યો છે તો તવાફે ઝિયારત અદા થઈ જશે. અને તવાફે વદાઅ છુટી ગયેલ ગણાશે. તેનો દમ વાજિબ થશે. આ દમ કોઈ માણસ સાથે એક બકરી મોકલી આપે જે હરમમાં ઝબહ કરવામાં આવશે. (ફતુલ કદીર : ૩૪૮, શામી : ૨/૧૮૭)

અને જો અથ્યામે નહર પછી તવાફે વદાઅ અદા કરવામાં આવ્યો છે તો એવી હાલતમાં તવાફે ઝિયારત પોતાના ઝિમ્મે બાકી રહેશે. તો ઉમરાનો એહરામ બાંધીને મક્કા મુકર્રમામાં જઈ ઉમરા કર્યા પછી તવાફે ઝિયારતની નિયત કરવામાં આવે અને તવાફે ઝિયારત અથ્યામે નહરના પછી અદા કરે, અને તેના લઈને દમ પણ અદા કરે. અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

પ્રકરણ - (૮)

"નિકાહ"

નિકાહ સહીહ છે

વ્યભિચારથી સગર્ભા થયેલ સ્ત્રી

સવાલ:— ૧૧૪/૧

મારા સાળાના આજથી ૩ માસ પહેલા લગ્ન થયા હતા. અને એની વાઈફ હાલમાં પ્રેગનેટ હતી અને એને ૬ માસ થયા છે હવે એમની મધર તથા ફાધરને જણાવતા એ છોકરીને એમના ઘરે લઈ ગયા હતા અને જે હરામ વસ્તુ હતી તેને ખાલી કરી નંખાવેલ છે હવે એ ભાઈ શાદી પહેલા અને નિકાહ થયા ત્યારે પ્રેગનેટ હતી તો શું તે નિકાહ ગણાય કે બીજી વખતે નિકાહ કરવા પડે ? તે મુજબનો ફતવો આપવા મહેરબાની કરશોજી. શાદી કરનાર છોકરાને ખબર હતી નહીં. પાછળથી બધી ખબર પડેલ છે.

જવાબ:—૧૧૪/૧ حامداً ومصلیاً ومسلماً - هوالموفق للصواب

જે સ્ત્રીને વ્યભિચારથી ગર્ભ રહી ગયો હોય તો તેની સાથે નિકાહ થઈ શકે છે. પછી નિકાહ કરનારને એવા હરામના ગર્ભની જાણ હોય કે ના હોય, અને એવી સ્ત્રી સાથે જો વ્યભિચાર કરનારે જ નિકાહ કર્યા હોય તો

નિકાહ કર્યા પછી તેના સાથે સંભોગ પણ કરી શકે છે, પરંતુ જો કોઈ બીજી વ્યક્તિએ નિકાહ કર્યા હોય તો જો કે શરીઅતની રૂએ નિકાહ તો થઈ જશે. પણ વ્યભિચારથી રહી ગયેલા ગર્ભનું બાળક જન્મે નહીં ત્યાં સુધી એ ઘણી તેના સાથે સંભોગ કરી પતિ-પત્નિ તરીકે રહી શકતો નથી. ફક્ત અલ્લાહ પાક વધુ જાણનાર છે. (શામી: ૨/૩૧૬, હિદાયા: ૨/૩૧૨)

બીજા બિરાદરીમાં કોર્ટ મેરેજ કરવા

સવાલ:— ૧૧૫/૨

મુફતી સાહેબ નીચેના મસ્અલામાં રેહબરી ફરમાવશો.

(૧) વહોરા સમાજની બાલિગ છોકરી પોતાના માં-બાપ ભાઈની રજા વગર શેખ ખાનદાનના છોકરા સાથે નિકાહ કરે તો નિકાહ સહીહ થશે કે નહિ ?

નોટ:— વહોરા સમાજમાં શેખ મલેક કે બીજા સમાજમાં છોકરી આપવામાં આવતી નથી, શેખ મલેક બિરાદરોને વહોરા સમાજ નીચી જાત સમજે છે.

(૨) જો ઉપરોક્ત નિકાહ સહીહ હોય અને શૌહર મૌખિક તલાક, તલાક, તલાક ત્રણ વખત કહે તો કઈ તલાક પડશે ?

નોટ:— છોકરી એકાંતમાં મેળાપ થયાનો ઈન્કાર કરે છે. જયારે અમારૂં માનવું છે કે મેળ-મેળાપ એકાંતમાં થયો હોવો જોઈએ.

(૩) આ તલાક પછી બીજા છોકરા સાથે નિકાહ કરવા માટે કેટલી મુદત ઈદત ગુજારવી ?

(૪) જો ફરી વાર પહેલા જ છોકરા સાથે નિકાહ કરવા માંગે પરંતુ માં-બાપ આ છોકરા સાથે નિકાહ માટે રાજી ન હોય તો નિકાહ થશે કે નહિ? અને કેટલી મુદત ઈદત ગુજારવાની રહેશે ? કેટલી મુદતમાં નિકાહ થઈ શકે ?

(૫) સિવિલ મેરેજ (કોર્ટ મેરેજ) પણ કરી લીધેલ હોય તો તલાક પછી એને રદ કરાવવા જરૂરી છે કે નહિ ?

જવાબ:— ૧૧૫/૨ حامداً ومصلیاً ومسلماً - هوالموفق للصواب

સ્ત્રીને હદીષ શરીફમાં "નાકિસાતુલઅકલ" કહીને સંબોધવામાં આવી છે, ખાસ કરીને એવી છોકરીઓને આ હદીષ લાગુ પડે છે. જેમની જવાની નવી— નવી ફુટી હોય અને જેમની ઉપર એ જવાનીના જોશનું વર્ચસ્વ હોઈ તેઓ પોતાની નફા-નુકસાનમાં સમજી શકે નહિં એ સ્વભાવિક જ છે જેના લઈને તેમના ઉપર એક સરપરસ્ત રાખવામાં આવે છે જેને શરીઅતની પરિભાષામાં "વલી" કહેવામાં આવે છે.

દુનિયામાં ચાલી રહ્યું છે કે દરેક કુટુંબ અને કુટુંબવાળા પોતાના કુટુંબ અને ખાનદાનને બીજાથી ઉચ્ચ ગણે છે. અને પોતાની કુળ અને કુટુંબની છોકરી વાલી સરપરસ્તની પરવાનગી વિના તેમના ઉપરવટ જઈને બીજા કુટુંબમાં નિકાહ કરે છે, તેને શરમજનક સમજે છે. શરીઅતમાં એ માનવીની પ્રાકૃતિક ભાવનાને નજર સમક્ષ રાખીને એવો આદેશ આપવામાં આવ્યો છે કે જો જવાન છોકરી પુખ્ત વયની હોય અને પોતાના વલીની પરવાનગી વિના અથવા તેમની મરજી વિરૂધ્ધ જઈને પોતાની મરજીથી પોતાની જાત તથા કુટુંબ બહાર નિકાહ કરે તો તે નિકાહને માન્ય રાખવામાં ન આવે.

(હિદાયા: ૨/૩૨૦)

કુટુંબ અર્થાત બરાબરી શરીઅતમાં ઘણી રીતે ગણવામાં આવી છે. (૧) વંશમાં તથા કુટુંબ અને ખાનદાનમાં. (૨) મુસલમાન હોવામાં. (૩) દીનદારીમાં (૪) માલમાં અને (૫) ધંધામાં બરાબર હોવું.

(કન્હુદકાઈક: ૧૦૨, બહેસ્તી ઝેવર: ૪/૧૦, શર્હ વિકાયા : ૨/૨૬)

વંશ અને કુટુંબ તથા ખાનદાનમાં બરાબરી હોવાનો ભાવાર્થ એ છે કે શૈખ (એટલે શૈખ સિદ્દીકી, શૈખ ફારૂકી, શૈખ ઉસ્માની વગેરે) ખાસ કુરૈશી ખાનદાનના શૈખો છે, જો એવા શૈખોમાં કોઈનો વંશ સચવાએલો હોય તો તે કુરૈશી હોવાને લીધે સૈયદનો કુટુંબ છે.) સૈયદ, અનસારી, અલવી વિગેરે છોડીને બધા "અજમી" લોકો હિન્દુસ્તાનમાં બધી જ બિરાદરીવાળા એક જ કુટુંબ અને બરાબરીના ગણાશે, જેવી રીતે કે મુગલ અને પઠાણો સૌ એક જ હોય છે, એવી જ રીતે વહોરા અને મિયાંભાઈ એક જ કુળ છે. એટલે કે વહોરા વંશની રૂએ વહોરા ચઢતા નથી અને મિયાંભાઈ ઉતરતા નથી. બધા વંશ રૂએ બરાબર છે. બધાનું કુટુંબ એક છે. જેવી રીતે સૈયદ માલ-ધંધાને

આધારે કુદ્દમાં જુદા પડે છે. તેમજ મોગલ, પઠાણો અને વહોરા તથા મિયાંભાઈ ધંધા કે માલના લીધે જુદા પડશે અને કુદ્દ રહેશે નહિં.

(શર્હ વિકાયા:૨/૨૬, કાઝીખાન:૨/૪૪૬, શામી :૨/૩૩૧)

(૧) ઉપરોક્ત સ્પષ્ટિકરણ પછી સવાલ એકમાં પૂછેલ વિગત વિષે જણાવવાનું કે વહોરા સમાજની પુખ્ત વયની છોકરી પોતાના વાલીની પરવાનગી વિના શેખ કુટુંબના છોકરા સાથે નિકાહ કરશે તો નિકાહ થઈ જશે.

(૨-૩) હાં, તલાક પડી જશે, અને છોકરી જ્યારે એકાંતમાં મેળ-મેળાપનો ઈન્કાર કરે છે એટલે એક તલાકે બાઈન પડશે, ખુલ્લા શબ્દોમાં આપી હોય અથવા કિનાયા (ગોળ-ગોળ) શબ્દોથી આપી હોય, (આવી સ્ત્રીને કે જે ઘણી પાસે જવા પામી ન હોય અથવા ઘણીને ઘેર જવાનું તો થયું પણ બંનેવમાં એવો એકાંત વાસો થયો નહીં જેવો શરીરતમાં માન્ય છે) ત્યારે તલાકે બાઈન થાય છે, અને એવી સ્ત્રી માટે તલાકની ઈદત પણ નથી, તલાક મળતાની સાથે જ બીજા પુરૂષ સાથે નિકાહ કરી શકે છે.

(શામી:૨/૪૮૩, શર્હ વિકાયા:૨/૭૫)

(૪) ફરીવાર એ બાલિગ છોકરી વાલીની રજા વગર પ્રથમ પતિ સાથે નિકાહ કરશે તો નિકાહ થઈ જશે અને ઈદત ગુજારવાની રહેશે નહિ.

(૫) શર્હ દ્રષ્ટીએ જ્યારે તલાક આપી અને તલાક થઈ ગઈ તો શર્હ દ્રષ્ટીએ એ સીવીલ મેરેજ રદ કરવા જરૂરી નથી. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

ધમકી સાથે નિકાહ

સવાલ:— ૧૧૬/૩

(૧) એક માણસની શાદી આજ થી આઠ વર્ષ પહેલા પોતાના જ સગા સંબંધમાં થઈ અને એક છોકરો પણ છે અને હાલમાં તેની ઉંમર ૬ વર્ષની છે અને એ ઔરત હાલમાં સાસુ સસરા સાથે ઘણી જ સારી રીતે રહે છે એ માણસ ઉપર જણાવેલ શાદીના બે વર્ષ બાદ એક છોકરીના સાથે સંબંધમાં ફસાયો એ સંબંધની જાણ છોકરીવાળાઓને થતાં તેમણે ઘણા જ દાબ દબાણથી અને ડરાવી ધમકાવીને પ્રેમમાં પડેલી છોકરી સાથે નિકાહ પઢવા માટે દબાણ કર્યો જ્યારે કે તેના નિકાહમાં એક ઔરત છે અને તેને

એક છોકરો છે એવી ખબર પ્રેમિકા તેમજ તેના ઘર વાળાઓને છે, છતાં સખત ડરાવી ધમકાવીને નિકાહ પઢાવી લીધા તો શું આવી રીતે ડરાવી ધમકાવીને નિકાહ પઢવાથી નિકાહ દુરૂસ્ત છે અને આ દબાણ કરવા વાળાઓનું આ કામ બેહતર છે ?

(૨) આ જ માણસ ડર અને બીકના કારણે નિકાહ પઢી ટુંક સમયમાં ફોરેન ચાલ્યો ગયો ત્યાંથી પોતાની હેસિયત પ્રમાણે ખર્ચ મોકલતો રહ્યો અને છોકરો ફોરેનમાં છોકરી તેના માં-બાપ સગા સંબંધમાં રહેતી હતી એ દર્મિયાન એ છોકરાને આ છોકરીની ગલત ચાલ ચલગતની જાણ થતાં છોકરાએ એ નિકાહના ૬ વર્ષ પછી હાલમાં તલાકનામું મહેર ઈદતના પૈસા મુસ્લિમ જમાત પર મોકલી આપ્યા મુસ્લિમ જમાત તે પૈસા તલાક શુદ્ધ સ્ત્રીને આપવા ગયા, પણ તેણે લીધા નહીં અને કહે છે કે મને ૬ વર્ષનો ખર્ચ પતિએ આપવો જરૂરી છે, તો પત્નિ આ ખર્ચ લેવાની હકદાર છે ?

જવાબ:— ૧૧૬/૩ هوالموفق للصواب حامداً ومصلیاً ومسلماً -

(૧) ઝબરદસ્તીથી ડરાવી ધમકાવીને બાલિગ પુરૂષ સાથે ઈજાબ કરાવ્યો કે હું ફલાણી સાથે નિકાહ કરું છું અથવા મેં ફલાણીને નિકાહમાં કબૂલ કરી એટલે શરીરતની રૂએ નિકાહ થઈ ગયા.

إذ حقيقة الرضا غير مشروطة في النكاح لصحته مع الإكراه والهزل -

(શામી:૨/૨૮૪)

(૨) ઘણીએ પરદેશ ગયા પછી તેની ખાધા ખોરાકી ન આપી હોય અને તે પોતાના માં-બાપને ઘરે ઘણીની પરવાનગીથી ગઈ હોય તો તેવી સ્થિતિમાં તે ઘણી પાસેથી તે ભરણ પોષણ તથા પોશાકીનો ખર્ચ લઈ શકે છે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે. (શામી:૨/૬૮૮)

વ્યભિચારી સ્ત્રી સાથે નિકાહ જાઈઝ છે ?

સવાલ:— ૧૧૭/૪

એક સ્ત્રીને વગર નિકાહની છોકરી થઈ અને તે જવાન થઈ, તેણીએ શાદી કરી અને તેને જે ઔલાહ થઈ તેની ઔલાહ સાથે નિકાહ કરવા જાઈઝ છે કે નહીં ?

જવાબ:-૧૧૭/૪ حامداً ومصلياً ومسلماً۔ هو الموفق للصواب

વ્યભિચારી (ઝાની સ્ત્રીથી) નિકાહ કરવા જાઈજ છે, તો તેનાથી તે ઔલાદ કે જે ઔલાદ નિકાહથી પૈદા થઈ છે તેની સાથે નિકાહ કરવામાં કોઈ જાતનો વાંધો આવશે નહીં. ફક્ત અલ્લાહ વધુ જાણનાર છે. (બહર:૩/૧૧૪)

ગર્ભવતી સ્ત્રી સાથે નિકાહ

સવાલ:-૧૧૮/૫

કિસી આદમી કી શાદી હુઈ બાદમે પતા ચલા કે ઓરત હાલતે હમલમે થી તો કયા ઈસ આદમી કા નિકાહ સહીહ હોગા ?

જવાબ:-૧૧૮/૫ حامداً ومصلياً ومسلماً۔ هو الموفق للصواب

જિસ ઓરત કો ઝિનાસે હમલ રેહ ગયા હો ઉસ ઓરત કે સાથ હમલ કે ઝમાનેમે નિકાહ કર લિયા તો નિકાહ તો સહીહ હો ગયા લેકિન જબ તક વિલાદત ન હો જાએ વહા તક ઉસસે હમબિસ્તરી ન કરે. વલ્લાહુ અઅલમ. (હિદાયા:૨/૨૮૨)

આગલી પત્નિના છોકરાના નવી પત્નિની નવાસી સાથે નિકાહ

સવાલ:-૧૧૮/૬

મારા આગલા વાઈફનું અવસાન થઈ જવાથી મે ફરીવાર લગ્ન કર્યા હતા આગલા ઘરથી તેમને એક છોકરી હતી જેની શાદી થઈ ગઈ હતી તે છોકરીની એક છોકરી છે તેની સાથે હું મારા આગલા વાઈફના છોકરા સાથે લગ્ન કરવાની ઈચ્છા રાખુ છું તો તે જાઈજ છે ? મારા નવા મીસીસની નવાસી થઈ તો આ બાબતનો ખુલાસો આપવા મહેરબાની કરશો.

જવાબ:-૧૧૮/૬ حامداً ومصلياً ومسلماً۔ هو الموفق للصواب

હાલમાં આપના નિકાહમાં જે સ્ત્રી છે તેમના આગલા ઘરની દિકરીની દિકરી સાથે આપના તે પુત્રની શાદી કરવા ઈચ્છો છો કે જે વિધવા પત્નિથી જન્મેલ છે તો આપની વિધવાના પુત્રના હાલની પત્નિની નવાસી સાથે નિકાહ કરવા હલાલ છે. કુર્આન શરીફે જે માણસના જે સ્ત્રી સાથે

નિકાહ કરવાની મનાઈ અને હરામ ફરમાવ્યું છે તેમાંથી એ નથી. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે. (કુર્આન શરીફ, ઝવહરઅ નેયરા)

નિકાહ સહીહ નથી

ગવાહો વિના નિકાહ કરવા

સવાલ:- ૧૨૦/૭

મુસમ્મા જૈદ ઓર મુસમ્માત હિંદા આકિલ બાલિગ હે, ઓર દોનો એક દુસરેસે શાદી કરને પર રઝામંદ હૈ. લેકિન યહ એક એસી જગહ હે જહાં ન કોઈ નિકાહ પઢાનેવાલા ઓર ન હી કોઈ મુસલમાન હે જો ગવાહ હો શકે. ઓર ખતરા થા ગલતકારીમે મુબતલા હોને કા, મજબૂરન જૈદને મહર મુકરર કર કે આપસમે ઉન દોનોને ઈજાબ વ કબૂલ કર લિયા અબ સવાલ યહ હે કે કયા શર્અન યહ નિકાહ હુવા યા નહી. અગર નહી હુવા તો અબ કયા સૂરત ઈખ્તિયાર કી જાએ અઝ રાહે ઈનાયત જલ્લ જવાબ સે મમનુન ફરમાએ ઈન્દલ્લાહ માજુર હોંગે.

જવાબ:-૧૨૦/૭ حامداً ومصلياً ومسلماً۔ هو الموفق للصواب

ઈજાબ વ કબૂલ કે વકત ગવાહોંકી મૌજૂદગી જવાઝે નિકાહ ઓર ઈન્ઈકાદ કી શર્ત હે. - و شرط حضور شاهدين أي يشهدان على العقد.

(શામી:૨/૨૮૫)

સૂરતે મસ્અલામે ચૂંકે શહાદત અર્કાને અકદ કે શરાઈતમે સે હે, બસ જિસ તરહ ઈજાબ વ કબૂલ કે બગેર નિકાહ કા ઈન્ઈકાદ નહી હોતા ઈસ તરહ શર્અન બગેર શહાદત કે નિકાહ નહી હોગા.

ولا ينعقد نكاح المسلمين الا بحضور شاهدين حرين عاقلين بالغين مسلمين اور جل وامرأتين -

(હિદાયા:૨/૩૦૬)

ઈસ સૂરતમે બાકાઈદા બહુઝૂરે શાહિદૈન નિકાહ હોના ચાહિએ, ઓર જો હો ચુકા ઉસસે તોબા વ ઈસ્તિગફાર કરના ચાહિયે. ફક્ત વલ્લાહુ અઅલમ.

સાળી સાથે નિકાહ

સવાલ:—૧૨૧/૮

પહેલેવાલી બળી લગડકીકો છુટેછેડે યાને (તલાક) દેકર છોટી લગકીસે નિકાહ જાઈઝ હે ?

લગકી કો છુટી કરકે છોટી સાલી કે સાથ આપ નિકાહ પળા દેવેગે ?

જવાબ:—૧૨૧/૮ حامداً ومصلياً ومسلماً - هوالموفق للصواب

પોતાની પત્નિની બહેન (સાળી) સાથે ઈશક થવાથી તેની પત્નિ તેના નિકાહમાં જ રહેશે અને જ્યાં સુધી પોતાની પત્નિ નિકાહમાં હોય એટલે કે તલાક આપી તેની ઈદત પુરી ન થઈ જાય ત્યાં સુધી શઈ દ્રષ્ટિએ હલાલ નથી. (શામી:૨/૩૮૦, આલમગીરી:૨/૨૮૬)

હાં ! જે બહેન નિકાહમાં છે તેને તલાક આપ્યા પછી તેની ઈદત એટલે કે ત્રણ હૈઝ પુરા આવી ગયા પછી તેની બહેન (સાલી)થી નિકાહ કરી શકે છે. (હિદાયા : ૨/૨૮૯)

નિકાહ શહેર કાજી પાસે અથવા બીજા કોઈ પણ આલિમ પાસે બે ગવાહોની રૂબરૂમાં પઢાવી લેવા. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

પહેલા પતિની તલાક વિના બીજા સાથે નિકાહ

સવાલ:—૧૨૨/૮

મારૂ નામ ઉસ્માન રૂસ્તમ સિંધી છે. વતન ગામ વલણ, જિ. વડોદરા છે. મેં આજથી ચાર વર્ષ પહેલા નિકાહ કર્યા હતા તે પત્નિથી અણબનાવ થતા આજથી લગભગ આઠ મહીના પહેલા છુટી કરેલી છે, એક બીજી સ્ત્રી કે જેનું નામ ફરીદા છે તેને લાવેલો છું, ફરીદાબાનુની પણ અગાઉ નિકાહ એક બીજા ભાઈ મકબૂલ સાથે થયેલા છે, ફરીદાબાઈને હાલમાં એક છોકરી તથા છોકરો મકબૂલભાઈના સહવાસથી થયેલા છે. આ મકબૂલભાઈ છેલ્લા ચાર વર્ષથી એક બીજી છોકરીને લઈને લાપતા થયેલા છે. અને તે છોકરી સાથે સંબંધ બાંધી પત્નિ તરીકે રાખે છે. પરંતુ ફરીદા બાઈને તલાક આપેલ નથી, આ ફરીદા બાઈ મારી સાથે આવવા તથા રહેવા તૈયાર થતા

તેના માં—બાપ પણ મારી સાથે રાખવા સંમત હોય હું ફરીદા બાઈને છેલ્લા બે મહીનાથી લાવ્યો છું. અને મારી સાથે રાખુ છું અને પત્નિ તરીકેના હકકો ભોગવુ છું. હવે સવાલ એ છે કે ફરીદા બાઈને મકબૂલભાઈએ છેલ્લા ચાર વર્ષથી છોડી દીધી છે, ઘણી તપાસ કરતા મકબૂલભાઈ મળતા નથી, ફરીદા બાઈને કાયદેસર તલાક આપેલ નથી. ફરીદા બાઈ ચાર વર્ષથી પતિ વિના રહેતા હતા અને હવે વધુ રહી શકતા ન હોય મારી સાથે આવવા ઈચ્છા દર્શાવી તો મેં રાખેલ છે, તો આવા સંજોગોમાં હું તેની સાથે શરીઅતથી નિકાહ કરી શકુ કે નહીં ? મકબૂલભાઈએ તલાક આપેલ નથી તલાક માટે વારંવાર શોધ કરવા છતાં મકબૂલભાઈ મળતા નથી ચાર વર્ષ ઉપરનો સમય થઈ ગયો તો આવા સંજોગોમાં તલાક વિના નિકાહ કરવા જાઈઝ છે કે નહીં? તે તહકીકાત કરી જણાવશો.

જવાબ:—૧૨૨/૮ حامداً ومصلياً ومسلماً - هوالموفق للصواب

મકબૂલે પોતાની પત્નિ ફરીદા બાઈને તલાક આપે પછી બાઈ તે તલાકની ઈદત જયા સુધી પુરી ના કરે ત્યાં સુધી તેણીની સાથે નિકાહ કરવા જાઈઝ નથી. (શામી: ૨/૪૮૪)

નિકાહ કર્યા વગર તેની સાથે પત્નિ તરીકે રાખી તેની સાથે પત્નિ જેવા સંબંધ રાખવા હરામ છે. તેણીનો પતિ લાપતા છે તો તે સંબંધમાં મકબૂલની પત્નિ અથવા તેના વાલીઓ ભરૂચ જિલ્લા શઈ પંચાયત પાસે પોતાનો કેસ રજુ કરે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

ગિનમુસ્લિમ જજ નિકાહને બાતિલ ઠેરવે તો ?

સવાલ:— ૧૨૩/૧૦

(૧) એક સ્ત્રીને એક પુરુષ પાંચમી મે ૧૯૭૮માં પારડી મુકામે ઉપાડી ગયો હતો; અને ધરમપુર તાલુકાના ગામમાં જઈ નિકાહ કર્યા હતા, એ માણસ અસામાજિક તત્વ (ગુંડો) છે અને ધંધો પણ એવો જ કરે છે. પછી થોડા દિવસો બાદ પોલીસની મદદથી બે દિવસમાં છોકરીનો કબજો મેળવ્યો હતો એ પછી સદર ઈસ્મે પારડી સિવિલ કોર્ટનો આશરો લઈ ખોટા સાક્ષી પુરાવા ઊભા કરી એ છોકરી પોતાની પત્નિ હોવાનું ઠેરવી એનો કબજો

મેળવવા હુકમનામું મેળવેલું; સિવિલ કોર્ટના હુકમનામાની સાથે છોકરીના બાપે સેક્સ કોર્ટ – વલસાડ, નવસારીમાં અપીલ નોંધાવી એ કોર્ટે સદર ઈસ્મનો દાવો રદ બાતલ ઠેરવેલ અને જણાવેલું કે મુસ્લિમ પર્સનલ લો (શરીઅત લો ઓફ ઈન્ડિયા)ના હનફી મસલક મુજબ નિકાહ થયા નથી જે એ સ્ત્રી સદર ઈસ્મની મુસ્લિમ કાયદા મુજબ એમની પત્નિ બની શકે નહીં. છોકરીની ઉંમર પણ તે વખતે ૧૮ વર્ષથી ઓછી હોવાથી (રિપ્રિડેશન ઓફ ચીલ્ડ્રન મેરેજ એક્ટ) મુજબ પણ એ ગોજારીત કૃત્ય હતું આ ચુકાદો તા.૪/૫/૮૫ માં સેક્સ કોર્ટે ફરમાવેલો છે. છોકરી તા.૪/૫/૮૫ ના બનાવ પછી સતત એમના માં-બાપ સાથે જ રહે છે. અને એ સમય દરમિયાન કોર્ટની કાર્યવાહીમાં પણ કદી છોકરી તરફથી એમના નિકાહ સદર ઈસમ સાથે થવાના યા એમની સાથેના સંબંધનો કોઈ ઉલ્લેખ થયો નથી.

હવે એ છોકરીના નિકાહ અમારા ત્યાંના એક છોકરા સાથે તા.૨૭/૧૦/૮૫ ના રોજ નક્કી થયા છે. કાયદાની રૂએ જે પણ ઘટતું હોય તો તે કર્યું છે; પરંતુ આ બાબતનો ખુલાસો શરીઅત મુજબ પણ મેળવવાનું જરૂરી જણાતા આપને વિનંતી કરીએ છીએ કે આપ એ અંગે વિગત વાર ખુલાસો આપી રહેબરી ફરમાવશો.

(૨) આ છોકરી ઝહીરાની શાદી બીજા એક છોકરા સાથે તા. ૨૭/૧૦/૮૫ ના રોજ નક્કી થઈ છે તો શરીઅત મુજબની શાદી કાયદેસર રીતે થઈ શકે કે કેમ ? ઉપરોક્ત બાબતનો ફતવો આપવા વિનંતી છે.

જવાબ:-૧૨૩/૧૦ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

(૧) ખરેખર પહેલા નિકાહ થઈ ચૂક્યા છે જેની જાણ સ્ત્રીને પણ છે તો હવે તે નિકાહ કોર્ટ રદ બાતલ કરે તો પણ તેના માટે ઈજાઝત નથી કે તે બીજાની સાથે નિકાહ કરે, જ્યાં સુધી કે પતિ તલાક ન આપી દે.

(શામી: ૨ બાબુલ ઈદત)

(૨) ઝહીરા યૂસુફના નિકાહ અ.લતીફ યૂસુફ શેખ સાથે શર્ઈ તરીકા મુજબ ખરેખર થઈ ચૂક્યા હશે તો તેવી હાલતમાં જો એક બિનમુસ્લિમ જજ તે નિકાહને સાબિત ન થવાને લઈને અમાન્ય રાખ્યા હોય તો તેવી હાલતમાં

બીજા લગ્ન કરવા જાઈઝ નથી, એ જ પ્રમાણે પતિએ ફોજદારી કોર્ટમાં પોતાના બચાવ ખાતર જે જુબાની આપેલ છે કે મેં આ છોકરી સાથે શાદી કરી નથી. તો આવી સૂરતમાં પણ જો ખરેખર ઝહીરાની નિકાહ અ.લતીફ સાથે થઈ ચૂક્યા છે તો જ્યાં સુધી અ.લતીફ તલાક ના આપે ત્યાં સુધી બીજા નિકાહ કરવા જાઈઝ નથી. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

(શામી:૨/૪૫૩, ફતાવા દારુલ ઉલૂમ મુકમ્મલ મુબવ્વબ :૮/૮૪,

ફતાવા મઝાહિરૂલ ઉલૂમ :૧/૮૬)

માત્ર કાગળ ઉપર નિકાહનું કરારનામું લખવું

સવાલ:- ૧૨૪/૧૧

જો માત્ર એક કાગળ ઉપર નિકાહનામું હોય તો મુસ્લિમ શરીઅત મુજબ અને હનફી કાનૂન મુજબ પક્ષકારો વચ્ચે કાયદેસરની શાદી થઈ છે કે કેમ ? અને છોકરી તથા છોકરો પતિ-પત્નિના સંબંધોથી ઈસ્લામિક શરીઅત મુજબ બંધાયા છે કે કેમ ?

આ સવાલનો જવાબ ફતવાથી આપવા મહેરબાની કરશો.

જવાબ:-૧૨૪/૧૧ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

ઈસ્લામી શરીઅત અને હનફી કાનૂન મુજબ નિકાહ સહીહ થવા માટે જરૂરી છે કે નિકાહ કરનાર બન્નેવ પક્ષો બે ગવાહોની હાજરીમાં ગવાહો સાંભળે એ રીતે ઈજાબો કુબૂલ કરે. (હિદાયા: ૨/૩૦૫)

સવાલમાં દર્શાવેલ વિગત મુજબ માત્ર કાગળ પર જ જો નિકાહનું કરારનામું થયું છે અને બન્નેવ પક્ષોએ ગવાહોની હાજરીમાં ઈજાબ અને કુબૂલ કર્યું નહીં હોય તો આ નિકાહ શર્ઈ કાનૂન મુજબ નિકાહ ગણાશે નહીં. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

તલાક આપી હલાલો કર્યા વિના નિકાહ

સવાલ:- ૧૨૫/૧૨

એક બાઈને આશરે પાંચ થી છ વર્ષ સુધી તલાક પોષ્ટ મારફતે મોકલી આપેલી પછી તે ભાઈએ બીજી શાદી કરી પછી એ બાઈને એક છોકરો થયો, બીજી બાઈ નિકાહમાં હતી અને તે બીજી બાઈને તેના ઘરેથી

ના બોલાવી અને પહેલી બાઈને બોલાવવાની કોશિશ કરી પછી તે બાઈને પાછી લાવ્યા અને તે બાઈને મસાઈલના લઈ તેના ઘરે હલાલાના નિકાહ કર્યા પછી હું તે બાઈની રજા લેવા ગયો હતો મસાઈલના લઈ મેં સાંભળ્યું છે કે હલાલાના નિકાહ સાદા ત્રણ મહીને થાય છે, તેવું તો હું જાણુ છું, બીજા દિવસે ચોવીસ કલાક પછી હલાલો કરેલો તે ભાઈએ પેલી બાઈને છુટી કરી દીધેલી છે પછી તરત જ અસલ પતિએ ૨૪ કલાક પછી નિકાહ કર્યા. પછી અમે એ બાઈની રજા લેવા માટે બીજી વખતે પણ હું જ ગયો હતો, પરંતુ નિકાહ પઢાવવા વાળા કાઝી એ છોકરાના બાને પુછ્યું તો છોકરાના બાએ એમ કહ્યું કે મેં અમદાવાદથી ફતવો મંગાવ્યો છે અને તે બરાબર છે. તો આ નિકાહ સહીહ છે કે નહીં અને અમે રજા લેવા વાળા પણ અલ્લાહ તરફથી ગુનેહગાર બરા ? અને પેલા ભાઈના નિકાહ સહીહ છે કે નહીં ? આના માટે તે ભુલ બદલ શું કરવું જોઈએ ? જરૂરથી જવાબ આપશો.

જવાબ:- ૧૨૫/૧૨ حامداً ومصلیاً ومسلماً - هو الموفق للصواب

ત્રણ તલાક પામેલી સ્ત્રી પોતાના પહેલા પતિ માટે હલાલો કર્યા પછી હલાલ થશે, જેનો સહીહ તરીકો એ છે કે પહેલા પતિથી તલાક પામેલ તલાકની ઈદત પુરી કરે (માસિક આવતુ હોય તો ત્રણ માસિક આવ્યા પછી અને માસિક ન આવતુ હોય તો ત્રણ માસ અને ગર્ભવતી હોય તો સુવાવડ થાય) પછી બીજા પુરૂષ સાથે નિકાહ કરે અને તેની સાથે સંભોગ કરે પછી તેનો બીજો પતિ તલાક આપે અને તેની ઈદત પુરી કરે, પછી પહેલા પતિ સાથે નિકાહ પઢવા સહીહ છે. (હિદાયા ભાગ:૨)

હવે પુછેલ સવાલમાં બીજા નિકાહ પછી તલાક આપ્યા પછી ચોવીસ કલાકમાં જ તેના પહેલા પતિ સાથે નિકાહ પઢવામાં આવ્યા છે તો નિકાહ સહીહ નથી જે લોકોને આ મસ્અલાની જાણ હોવા છતાં ગવાહ અને વકીલ બન્યા છે તે ગુનેહગાર થશે અને આ ગુનાહથી તૌબા ઈસ્તિગફાર કરે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે. (હિદાયા ભાગ:૨)

તલાક લીધા વિના બીજા સાથે નિકાહ

સવાલ:- ૧૨૬/૧૩

શું ફરમાવે છે ઉલમાએ કિરામ અને મુફતિયાને ઈઝામ નીચેના

મસ્અલામાં.

એક માણસ પોતાની પત્નિને "મુઅલ્લક" રાખે છે. નથી તલાક આપતો અને નથી નિભાવ કરવા માંગતો, ઘણા સમજાવવા છતાં તલાક આપવા તૈયાર નથી હવે તે સ્ત્રી પહેલા પતિથી તલાક લીધા વિના બીજા માણસ સાથે નિકાહ કરી શકે છે કે કેમ ?

આ ઘટનાને એક વર્ષ ઉપર થઈ ગયેલ છે, બીજું કે બીજા નિકાહ માટે શું રસ્તો છે તે વિગતવાર જવાબ આપી આભારી થશો.

જવાબ:- ૧૨૬/૧૩ حامداً ومصلیاً ومسلماً - هو الموفق للصواب

સ્ત્રી જેના નિકાહમાં છે તે જ્યાં સુધી તે સ્ત્રીને તલાક ન આપે ત્યાં સુધી તેના નિકાહમાં રહેશે એટલે કે જ્યાં સુધી તલાક ન આપે ત્યાં સુધી બીજી જગ્યાએ નિકાહ કરવા હરામ છે.

اما منكوحه الغير -----

(શામી: ૨/૪૮૨)

જો પતિ નીભાવ કરવા પણ ન માંગતો હોય અને તલાક પણ ન આપતો હોય તો તેવી સ્થિતિમાં પત્નિ " શઈ પંચાયત" માં પોતાના કેસને રજુ કરે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

નિકાહના વકીલનું વર્ણન

ચાર છોકરીઓ તરફથી એક વકીલ

સવાલ:- ૧૨૭/૧૪

(૧) એક માણસની ચાર છોકરીના નિકાહ એક દિવસે એક જ મજલિસમાં પઢાવવાના છે તો ૪ છોકરીઓની ઈજાઝત એક જ માણસ લઈને ચારે-ચાર છોકરીઓનો વકીલ બની શકે કે નહીં ? કે પછી બધી છોકરીઓ માટે અલગ - અલગ વકીલનું હોવું જરૂરી છે ?

(૨) ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે ૪ છોકરીઓના ગવાહ પણ બે જ માણસ રહેશે તો ચાલશે કે નહીં ? દા.ત. સાલેહા નામની છોકરીના ગવાહ યૂસુફ અને કાસમ ભાઈ હતા તો આમિના નામની છોકરીની ઈજાઝત વખતે આ જ ગવાહ ચાલશે ?

(૩) ગવાહ છોકરીના કે પછી છોકરાના સગામાંથી હોવા જોઈએ ? ઘણી જગા પર એક ગવાહ છોકરાના અને એક છોકરીના સગામાંથી હોય છે.

(૪) ઘણી જગા પર નિકાહ વખતે છોકરાના પાંચ કલિમા સાંભળવામાં આવે છે તો શું આ જરૂરી છે ? કલિમા નહીં સાંભળે તો નિકાહ થશે કે નહીં ?

(૫) ચારથી પાંચ નિકાહ એક જ મજલિસમાં પઢાવવાના છે તો ૪ વખત ખત્બો પઢવો જરૂરી છે કે પછી એક જ ખુત્બો પઢવાથી નિકાહ થઈ જશે ? ઘણી જગ્યા ઉપર જેટલા નિકાહ હોય એટલા ખુત્બા પઢવામાં આવે છે શું આ જરૂરી છે ?

જવાબ:- ૧૨૭/૧૪ حامداً ومصليناً ومسلماً - هوالموفق للصواب

(૧) આપણા સમાજમાં નિકાહની રીત આ છે કે નિકાહને લગતી બધી રસ્મો પહેલાથી થઈ જાય છે. ત્યારબાદ નિકાહ થતાં પહેલા બે માણસો છોકરીની રજા લેવા જાય છે તેમની સાથે છોકરીના સગા (બાપ, દાદા, કાકા, ભાઈ વગેરે) પણ હોય છે ઉપરોક્ત બે માણસો (ભલે તે ગમે તેના સગા હોય) એ છોકરીના નિકાહના ગવાહ નથી બલકે બાપ કે કાકા વગેરે જે છોકરીના વાલી હોય છે તે નિકાહ પઢાવવાની અને તેની તરફથી પોતાના વકીલ હોવાની રજા માંગે છે તેના ગવાહ છે આ ગવાહોની ગવાહીનો ફાયદો ત્યારે થશે જ્યારે કદાચ ભવિષ્યમાં આ છોકરી પોતાના વાલીના વકીલ હોવાનો કે પોતાની અધિકારથી સંમતિનો ઈન્કાર કરે તો આ ગવાહોની જરૂર પડશે; માટે આપે પુછેલ સવાલમાં છોકરી તરફ તેના બાપ-દાદા વગેરેમાંથી કોઈ વકીલ બને અથવા બાપ કોઈને વકીલ બનાવે અને તેને પોતાની ચારેવ છોકરીઓના નિકાહનો વકીલ બનાવે તો તેનું ચારેવ છોકરીઓનો વકીલ થવું જાઈઝ છે.

(૨) ગવાહો વિષે ઉપર વર્ણન થઈ ગયું કે તેઓ નિકાહના ગવાહ નથી નિકાહની મજલિસમાં જે માણસો હાજર હોય તે બધા જ ગવાહો છે. તે છતાં આપના પુછવા મુજબ ચારેવ છોકરીઓના તેઓને જો ગવાહ બનાવવામાં આવશે તો તેઓ ગવાહ બની શકે છે. કાંઈ વાંધો નથી.

(૩) આ ગવાહો ગમે તેના સગાઓમાંથી હોય તે ચાલશે. બલકે સગામાંથી ન હોય તો પણ નિકાહમાં કોઈ ઉણપ આવશે નહીં.

(૪) નિકાહની મજલિસમાં કલિમા પઢાવવું કે સાંભળવું જરૂરી નથી બલકે એને જરૂરી સમજવું અને ન પઢનારને ખરાબ સમજવો બિદઅત છે.

(૫) ચારથી પાંચ નિકાહ એક મજલિસમાં થવાના હોય તો દરેક નિકાહ માટે અલગ ખુત્બો જરૂરી નથી પરંતુ સુન્નત આ છે કે દરેક નિકાહ માટે અલગ ખુત્બો પઢવામાં આવે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

મહેરનું વર્ણન

મહેર વિષે

સવાલ:- ૧૨૮/૧૫

એક મુસ્લિમની શાદી ૧૮ મે ૧૯૭૫ને રવિવારના દિવસે થઈ હતી તે વખતે મહેર તરીકે ૨૭ રૂપિયા ૫૦ પૈસા લખાવવામાં આવ્યા હતા જે એક પુરાનો રિવાજ ચાલ્યો આવ્યો હતો તે પ્રમાણે, પણ હવે એવું જાણવા મળ્યું છે કે બજારની કીમત લખી શકાય તો ૧૯૭૫માં લગભગ ૮ રૂપિયા જેવી તોલો ચાંદીની કીમત હોવી અશક્ય લાગે છે આ માટે શું કરવું તે જણાવશો. અત્યાર સુધીમાં છોકરાઓ પણ જવાન થવા આવ્યા છે એક ભાઈનું કહેવું છે કે એ ભાઈના નિકાહ સહી ન હોય ત્યાં સુધી નિકાહ થતા નથી એક વાત એ પણ છે કે એ ભાઈના નિકાહ પઢાવનાર એક મહાન આલિમ હતા હાલ આ દુનિયામાં નથી જરૂરથી ખુલાસો જણાવશો.

જવાબ:- ૧૨૮/૧૫ حامداً ومصليناً ومسلماً - هوالموفق للصواب

નિકાહમાં મહેરના વિષે કંઈ વાતચીત કરે અથવા ન કરે દરેક હાલતમાં નિકાહ તો થઈ જશે પણ મહેર દેવી પડશે. એટલું જ નહિં પણ જો કોઈ એવી શરત કરી લે કે અમે મહેર આપીશું નહિં વગર મહેરના નિકાહ કરીએ છીએ ત્યારે પણ મહેર આપવી પડશે. (હિદાયા: ૨/૩૨૩, ૩૨૪)

ઓછામાં ઓછી મહેરની રકમ આસરે પોણા ત્રણ તોલા ચાંદીથી ઓછી કીમતની મહેર બદલી નિકાહ કર્યા ત્યારે પણ પોણા ત્રણ તોલા

ચાંદીની જે કિમત આપવી પડશે શરિઅતમાં એથી ઓછી મહેર થઈ સકતી નથી. (હિદાયા:૨/૩૨૪)

સવાલમાં દર્શાવ્યા મુજબ નિકાહ સહી છે અને આજે ચાંદીની જે કિમત ચાલતી હોય તે કિમત પ્રમાણે પોણા ત્રણ તોલા ચાંદીની કિમત બરાબર મહેર અદા કરે. ફક્ત અલ્લાહ પાક વધુ જાણનાર છે. (શામી:૨/૩૫૭)

પત્નિને અર્ધી મહેર પરત મળશે

સવાલ:- ૧૨૮/૧૬

એક મુસ્લિમ છોકરાએ એક છોકરી સાથે શરીઅતે ઈસ્લામિયહ મુજબ નિકાહ કરેલ અને મહેરમાં દોઢ તોલાની સોનાની જણસ આપેલ છે.

હવે છોકરી પોતાની જાતે છોકરા સાથે ઘર માંડવાની ના પાડે છે તેને પંચો રૂબરૂ સમજાવવામાં પણ આવી છે, છતાં તે એકની બે થતી નથી.

તો આવા સંજોગોમાં છોકરો પોતે આપેલી મહેર (જણસ) છોકરી પાસેથી પરત મેળવવા હકદાર છે ? અને છોકરીએ જણસ પાછી આપવા બંધાએલી છે ? આ પ્રશ્નનો જવાબ ઈસ્લામી શરીઅત મુજબ આપવા વિનંતી છે.

જવાબ:-૧૨૮/૧૬ حامدًا ومصليًا ومسلما۔ هوالموفق للصواب

સવાલમાં દર્શાવેલ વિગત પ્રમાણે જો પત્નિ સાથે સંભોગ કરતા પહેલા તલાક આપશે તો પત્નિ અર્ધી મહેરની હકદાર ગણાશે, અને જો રૂખ્સતી થયા પછી બન્નેવને એકાંતનો મોકો મળ્યો એ પ્રમાણે કે ત્યાં સંભોગ કરવાથી રોકવાવાળી કોઈ શઈ કે તબઈ ઉજર ન હતો તો તેવી હાલતમાં પુરી મહેર વાજિબ થશે. હવે સવાલમાં દર્શાવ્યા મુજબ પત્નિ પતિ પાસે જવાની ના પાડે તો અને જો તેને તલાક આપી દેશે તો એવી સ્થિતિમાં છોકરી અર્ધા મહેરની હકદાર ગણાશે. પતિને અર્ધી મહેર પરત મળશે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

નકકી થયેલ મહેરથી વધારે મહેર આપવી

સવાલ:- ૧૩૦/૧૭

શું ફરમાવે છે ઉલમાએ દીન આ મસ્અલા બાબત કે એક છોકરી છે

એની શાદી લંડન થઈ છે, જે વખતે શાદી થઈ હતી તે વખતે મહેર આપી દેવામાં આવી હતી, હવે સાસરી વાળા વધારે મહેર આપવાની માંગ કરે છે, છોકરી વધારે મહેર લેવા ઈન્કાર કરે છે. તો એ સ્થિતિમાં છોકરી વધારાની મહેર લઈ શકે કે કેમ ? અથવા સાસરી વાળા છોકરીને આપી શકે કે નહીં ? જણાવશો.

જવાબ:-૧૩૦/૧૭ حامدًا ومصليًا ومسلما۔ هوالموفق للصواب

સવાલમાં દર્શાવવામાં આવેલ હાલતમાં પત્નિને પોતાનો પતિ મહેર આપ્યા પછી ફરીથી મહેર પેટે વધારાની રકમ આપવા માંગે છે તે લેવી જાઈઝ છે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

(હિદાયા :૨/૩૨૫, શામી: ૨/૪૬૩)

તલાક વખતે મહેર માફ કરવી

સવાલ:- ૧૩૧/૧૮

સૈફુલ્લાહખાન ઈસ્માઈલખાં પઠાણની પત્નિ નામ ખાલિદા બીબી સૈફુલ્લાહ ખાન એમના પતિ પાસે તલાક તથા મહેર માંગી રહી છે, મહેર ૭૫૦ રૂપિયા છે અને સૈફુલ્લાહ ખાનનો છોકરો લગભગ ૫ વર્ષનો છે તે પણ માગે છે. છોકરાનો હક કોનો છે ? તથા તલાકમાં મહેર આપવી કે માફ કરાવવી ?

(૧) મહેર તેની બાકી છે તલાક છોકરી માંગે છે તો મહેર આપવી કે તેની પાસે લેખિત માફ કરાવવી ?

(૨) શરીઅત પ્રમાણે છોકરો કેટલા વર્ષનો થાય તો બાપને મળે ?

(૩) ઈદતના પૈસા આપવા કે ન આપવા તે શરીઅત પ્રમાણે જણાવશો

જવાબ:-૧૩૧/૧૮ حامدًا ومصليًا ومسلما۔ هوالموفق للصواب

પતિ પોતાની પત્નિને તલાક માંગવાથી, ખુલાઅ કર્યા વિના તલાક આપી દે. (ખુલાઅ શરીઅતમાં એને કહે છે કે મર્દ અથવા ઓરત બન્નેમાંથી કોઈ એક એમ કહે કે હું તારાથી મહેરની રકમના બદલામાં ખુલાઅ કરૂ છું તેજ બેઠકમાં તે વાત માન્ય રાખવામાં આવે) આ પ્રમાણે ખુલાઅ કરવાથી

પણ ઓરતને તલાક પડી જાય છે અને મહેર પતિના સિરેથી ખતમ થઈ જશે. ઓરત મહેરની હકદાર રહેશે નહીં. (શામી:૨/૬૧૭)

(૨) સ્ત્રી તરફથી તલાકની માંગણી થતાં પુરુષ તેણીને તલાક આપશે તો એ સ્ત્રીનો જે છોકરો છે તેના પાલન પોષણનો હક સૌ પ્રથમ સ્ત્રીને પ્રાપ્ત થશે જ્યાં સુધી કે તે ઓરત કોઈ અજનબી (ગેરમહરમ)થી નિકાહ ના કરે અને તે છોકરાની માંને આ પરવરિશનો હક સાત વર્ષની ઉંમર સુધી રહેશે સાત વર્ષની ઉંમર પુરી થતાં તેની પરવરિશનો હક ખતમ થઈ જશે. પછી બાપ તેના હકદાર છે. (શામી:૨/૬૮૭)

(૩) ઈદત દર્મિયાનનો બાધા—ખોરાકીનો ખર્ચ આપવાનો રહેશે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે. (શામી:૨/૬૮૮)

નિકાહના વિવિધ મસાઈલ

એક સાથે બે પત્નિ કરનારને માર્ગદર્શન

સવાલ:— ૧૩૨/૧૮

આજથી બાર વર્ષ પહેલા મારી શાદી મારા સગા કાકાની દિકરી સાથે ઈજતેમામાં થઈ હતી, જેનાથી અત્યારે મારી ચાર બેબી પેદા થઈ છે. સૌથી નાની બેબી ૧ મહીનાની થઈ છે. હવે પોજીસન એવી છે કે હાલ મારી બીબીથી થોડી ઘણી ઘરેલું બાબતથી અસંતોષ છે તે તો જો કે ઈન્શા અલ્લાહ વડીલોની ઘણી જ સમજાવટો બાદ કદાચ ઠીક થઈ જાય. પરંતુ મને સંભોગ વિષે સંતોષ નથી તે સંભોગ વિષે કદાપી ના નથી પાડતી, પરંતુ મને સંતોષ મળતો નથી મને ઘણા ટાઈમથી બીજી પત્નિ અથવા પરાહીત સ્ત્રીની ખ્વાહિશાત દિલમાં ઉત્પન્ન થયા કરે છે, હું મહોબ્બતનો ઘણો જ પ્યાસો છું. મને હાલમાં સંતોષની ઘણી જ જરૂર છે. હું એવું તો નથી કહેતો કે હું પરહેજગાર છું. પરંતુ દીનની થોડી સમજ અલ્લાહે તબ્લીગી જમાઅતના મારફતે આપેલ છે. ગુનાહને ગુનોહ સમજી શકું છું. અમલમાં નબળો છું, બાકી શરીઅતને જરૂર માનું છું, હાં ! તો હું મારી પત્નિને કાઢી મુંકવા પણ નથી માંગતો, કે તલાક પણ આપવા નથી ઈચ્છતો, પરંતુ મને છેલ્લા ચાર મહિનાથી મારા જ સમાજની નજીકના સગાની ૧૮ વર્ષની દિકરી સાથે

મોહબ્બત થઈ ચુકી છે. તેણે મને ભરપુર મહોબ્બતો આપી છે. અમે સંભોગના દરજા સુધી નથી પહોંચ્યા, પરંતુ તેની મોહબ્બત મારા દિલમાં એટલી બધી ઉતરી ગઈ છે કે જો અગર તે મને ના મળે તો હું ખરેખર પાગલ થઈ જાઉં અથવા આપઘાત સુધી પહોંચી જાઉં તેમ લાગે છે. મુફતી સાહેબ મારે તેની સાથે શાદી કરવી છે. તેને હલાલની પત્નિ બનાવીને મારી ખ્વાહિશો પુરી કરવી છે. પરંતુ સગા વહાલાઓ, આ શાદી થવા નહીં દે. મારી પત્નિ આ સર્વે પરિસ્થિતિથી સંપૂર્ણ માહિતગાર છે. છેલ્લા ૩ મહીનાથી અમારે ભરપુર ઝઘડા પણ થાય છે. છતાં થોડા દિવસ પહેલા નારાજગીના અંદાજમાં તેણે બીજીને લાવવાની ઈજાઝત આપી છે. હવે મારે શું કરવું ? નવી પત્નિ લાવવા પ્રાઈવેટમાં શરીઅતથી મારે શું રસ્તો અપનાવવો ? પ્રાઈવેટ શાદી કર્યા બાદ મારે મિલકતની વસિયત—વીલનામું શરીઅત મુજબ લખવું ? મહેરબાની કરી રસ્તો બતાવશો.

મોહતરમ જનાબ મુફતી સાહેબ ! મને ઘણા માણસોએ કોર્ટમાં શાદી (લવ મેરેજ) કરવા પણ જણાવ્યું પરંતુ માફ દિલ નથી માનતું. આવનાર મારી પત્નિ પણ આપના બતાવેલ રસ્તાને ઈન્શા અલ્લાહ જરૂર અપનાવશે. મારે અત્યારે બીજી શાદીની સખ્ત જરૂર છે. તો આપ સંપૂર્ણ બનાવ નજર સમક્ષ રાખી તમામ ગુયવણોનો નિકાલ શરીઅતે ઈસ્લામીની રોશનીમાં આપશોજી.

બીજા નિકાહ પઢવા પહેલા અને પછી બન્નેવ પત્નિઓને એક જ ઘરમાં સાથે જ રાખવામાં શરીઅતના હુકમો અને અમારા ત્રણેવ (૧) મારી (૨) મારી જુની પત્નિ (૩) આવનાર નવી પત્નિની જીમ્મેદારીઓ પણ જરા બતાવી આપો તો આપની ઘણી જ ઈનાયત નજરે કરમ. અને આપ હમારા માટે આપની નેક અને ભલી દુઆઓમાં પણ યાદ રાખશો.

જવાબ:—૧૩૨/૧૮ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

શરીઅતે પુરુષને જરૂરના સમયે એક થી ચાર સુધી પત્નિઓ રાખવાની છુટ આપી છે. પરંતુ શર્ત એ છે કે દરેકના હકકો શરીઅતે બતાવેલા માર્ગદર્શન પ્રમાણે જાળવી રાખે દરેકના હકકો પુરી રીતે અદા કરવા શક્તિમાન હોય, અને કોઈના ઉપર પણ ઝુલ્મ ન કરે તો તેને ચાર

પત્નિ સુધી કરવાનો હક છે, એટલે કે એકને જેટલું ઘરેણું, કપડાં, વિગેરે આપ્યું હોય તેટલું જ બીજીને યા ત્રીજી કે ચોથીને પણ આપવું જોઈએ, અને એક સાથે જેટલો સમય સહવાસ કર્યો હોય તેટલો જ બીજી સાથે પણ કરવો જોઈએ, ભલેને તે બીમાર હોય તો પણ, વળી એક સાથે સહવાસ જે સમયે થયો હોય, બીજી સાથે પણ તે સમયે થવો જોઈએ.

આપને બીજી પત્નિની જરૂરત હોય, અને તમો બન્નેના હકો સંપૂર્ણ પણે જાળવી શકશો, એવી તમોને સંપૂર્ણ ખાત્રી હોય, તો તમો બીજી પત્નિ કરી લો, એ માટે પહેલી પત્નિની પરવાનગી લેવી જરૂરી નથી, પરવાનગી વિના બીજા નિકાહ થઈ સકતા નથી એવો ભરમ શરીઅત વિરૂધ્ધ છે. આલિમોએ તો અહિંયા સુધી લખ્યું છે કે એક પત્નિ હયાત છતાં બીજી શાદી કરનારને શાદી સંબંધ મલામત કરશે તો તેમ કરનાર માટે અમુક સંજોગોમાં કુફ્રનો ભય છે.

પ્રાઈવેટ શાદી (ખાનગીમાં નિકાહ) બે શાક્ષિઓ સમક્ષ પુરૂષ સ્ત્રીને કહે કે મે તારાથી નિકાહ કર્યા અને સ્ત્રી જવાબમાં કહે કે મને કબૂલ—મંજૂર છે. પ્રાઈવેટ નિકાહનો આ ભાવાર્થ છે તો એ નિકાહ શરીઅતની રૂએ માન્ય છે, પરંતુ આ પ્રમાણે છુપાવી નિકાહ કરવા શરીઅતે પસંદ કર્યા નથી.

હદીષમાં છે : નિકાહ ખુલ્લી અને ઝાહિર રીતે કરવા. (મિશકાત:૨/૨૭૨)

એ જ કારણસર ઈમામ માલિક (રહ.)આવા ખાનગીમાં કરેલા નિકાહને નિકાહ ગણતા નથી જેમ આ પ્રમાણે છુપી રીતે નિકાહ કરવાથી અવશ્ય દુર રહેવું.

આપની વાલિદા અને આપના નિકાહમાં જે સ્ત્રી છે તે અને આપ જેનાથી નિકાહ કરવા માંગો છો તે સર્વે એક સાથે એક મકાનમાં રહેવા માંગતી હોય તો શર્ઈ દ્રષ્ટિએ કોઈ વાંધો નથી. પરંતુ આપની પત્નિઓ જો એક મકાનમાં સાથે રહેવા રાજી ના હોય અને પોતાના માટે જુદા મકાનની માંગણી કરે તો આપે દરેકને જુદું મકાન આપવું જરૂરી છે.

જો આપને એ વિષેનો ભય હોય કે આપના મૃત્યુ થયા પછી આપના વારસદારો એક બીજાનો હકક અદા નહિ કરે, અને શર્ઈ હુકમ પ્રમાણે

વારસા વહેંચણી નહિ કરે તો એવા સમયે આપની મિલકતની વહેંચણીનું વિલનામું શરીઅત મુજબ કરવું બેહતર છે.

આપ દરેક રીતે બીજી પત્નિના પણ હકકો અદા કરવા શક્તિમાન છો અને બધી પત્નિઓ વચ્ચે સમાનતા અને ઈન્સાફ અને દરેકના હકકો શરીઅતે બતાવ્યા છે તે મુજબ અદા કરી સકતા હોય તો સગા વહાલાઓએ આળ ન બનવું જોઈએ. પરંતુ ચાલુ સમયમાં જયારે મુસ્લિમોમાં અમુક નાજાઈઝ કામો શરૂ થઈ ગયા છે. એકથી વધુ પત્નિઓ કરનાર માણસ તેને તેમ કરવાની જરૂરત હોય કે ના હોય તેની તેમને સમાન દરજે નિભાવવાની હેસિયત હોય કે ના હોય તો પણ તેમની સાથે ઈન્સાફ કરી શકતો હોય કે ના હોય તો પણ સાહસ ખેડી નાખે છે. અને જુની પત્નિને હેરાન—પરેશાન કરી નાંખે છે. જેથી જે માણસ એક થી વધુ પત્નિઓ કરવા ઈચ્છે અને મુસ્લિમ સમાજમાં જો એ અંગે બેઈન્સાફીની બદી ઘર કરી ચુકી હોય તો રિશ્તેદારો એકના ઉપર બીજી પત્નિ કરવાથી રોકી શકે છે. પરંતુ જો એકના ઉપર બીજી પત્નિ કરવાની જરૂરત હોય અને દરેક રીતે જુની નવીના હકકો અદા કરવાની હેસિયત અને ઈન્સાફ સાથે વર્તવાની હેસિયત સાબિત કરી આપને અને સગા વહાલાઓને વાજબી જણાયા પછી જો તમને બીજી પત્નિ કરવાથી રોકવામાં આવશે તો આ રીતની રોક લગાવવી જાઈઝ ગણાશે નહીં. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

નાબાલિગ છોકરીના બાપ દાદાએ કરાવેલ નિકાહ

સવાલ:— ૧૩૩/૨૦

નાબાલિગ છોકરા—છોકરીનો નિકાહ નાની ઉંમરમાં એના માતા—પિતાએ કરાવી આપી હતી, છોકરી સમજણી થઈ તો એના માતા—પિતાએ જાણ કરી કે તારા નિકાહ ફલાણા છોકરા સાથે કરી આપ્યા છે. છોકરીએ માતા—પિતાની વાત માન્ય ન રાખી અને કહેવા લાગી કે મને મંજૂર નથી. બાલિગ થયા પછી ફરી વાર માતા—પિતાએ કહ્યું કે તારા નિકાહ ફલાણા છોકરા સાથે હમોએ કરી આપ્યા છે. પરંતુ છોકરી ના મંજૂર કરે છે. તો આ વિશે શરીઅતનો શું હુકમ છે ? તે જવાબ આપી આભારી થશો.

જવાબ:—૧૩૩/૨૦ حامداً ومصلياً ومسلماً۔ هوالموفق للصواب

હનફી મઝહબ પ્રમાણે પોતાની નાબાલિગ છોકરીના નિકાહ બાપ અથવા દાદાએ કરી આપ્યા હોય, તે છોકરી બાલિગ થયા પછી તેના બાપે કરી દીધેલ નિકાહને ફસખ કરી શકતી નથી. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે. (શામી:૨/૪૨૦, હિદાયા:૨/૩૧૭)

તાવીજ-ઈલ્મ વડે શાદી માટે હા ભરાવવી

સવાલ:— ૧૩૪/૨૧

એક ભાઈનું કહેવું એ છે કે ધારો કે મારે એક છોકરી સાથે શાદી કરવી છે અને તેઓની આગળ વાત રજુ કરતાં થોડોક સંકોચ થાય છે કે તેઓ મારી સાથે શાદી કરવામાં ઈન્કાર કરશે, તો હું તેમને કાંઈક ઈલ્મથી તાવીજ કે કોઈ બીજી વસ્તુથી હા ભરાવું અને શાદી કરૂ તો એ વિષે શું ફતવો છે.

અને જો કે હું શાદી કર્યા પછી તેનાથી દામપત્ત્ય જીવન નીભાવવું છે અને માત્ર તેનાથી શાદી કરી જીવન નિર્વાહ કરવો છે. બાકી અન્ય કોઈ વસ્તુનો લોભ લાલચ કર્યા વિના તેનાથી હા ભરાવી શાદી કરવી છે, તો એ વિષે ઉલમાએ કિરામ શું ફતવો આપશે. જેથી હું તે ભાઈને સહીહ બતાવી શકું.

જો કે તે ભાઈને તેનાથી શાદી કરવી છે પરંતુ કદાચ તેઓ ના પાડે તો તેઓને તાવીજ અથવા તો અન્ય રીતથી મનાવી શકાય કે કેમ તે વાતની સ્પષ્ટ ચોખવટ કરતો જવાબ વહેલી તકે આપશો. અને એ વ્યક્તિનું કહેવું છે કે શાદી તેનાથી કરવી છે. મારે માત્ર કરવાથી મતલબ છે અને એને આ જીવન સુધી નિકાહમાં રાખવી છે. પરંતુ કદાચ તેના ઘરેથી ના ન પાડી આપે એટલે ઈલ્મથી કામ કરી નિકાહ કરવા તૈયાર છે; તો આ વિષય ઉપર ખુલાસો કરતા જવાબ આપશો.

જવાબ:—૧૩૪/૨૧ حامداً ومصلياً ومسلماً۔ هوالموفق للصواب

તાવીજ પલીતા જે કરવામાં આવે છે તે (અષર) ફાયદાની દ્રષ્ટિએ તેના બે પ્રકાર છે. પહેલો પ્રકાર તાવીજ પલીતા અમલનો અર્ષ ફાયદો થાય કે તાવીજ પલીતા અમલ જેના માટે કરવામાં આવ્યો છે. તે તાવીજ બનાવવા વાળાના કાબૂમાં આવી જાય અને તેની મોહબ્બતમાં પાગલ થઈ જાય અને

તે પોતાની બુદ્ધી ગુમાવી બેસે. આ પ્રમાણેનું તાવીજ પલીતા જે કામ શર્ઈ દ્રષ્ટિએ વાજિબ જરૂરી ના હોય તેવા કામ માટે કરવું જાઈઝ નથી. જેમકે કોઈ મુખ્ય પુરૂષ સાથે નિકાહ પઢવા શર્ઈ દ્રષ્ટિએ જરૂરી નથી. તો સવાલમાં દર્શાવ્યા મુજબ તાવીજ પલીતા કરવા જાઈઝ નથી.

બીજો પ્રકાર એવું તાવીજ કે પલીતા બનાવવામાં આવે કે તેનો (અરષ) ફાયદો એટલો જ થાય કે જે હેતુ માટે તાવીજ પલીતા કરવામાં આવ્યા છે. તે હેતુ તરફ ધ્યાન કેન્દ્રિત કરે અને તે તાવીજ થી તે બેકાબૂ ના બની જાય અને તે પોતાની બુદ્ધી થી જ તેની ભલાઈ કઈ વસ્તુમાં છે, તેની પસંદગી કરી લે. જેથી હવે છોકરી અથવા વાલીઓને નિકાહ પઢવા-પઢાવવા પર રાજી કરવા બીજા પ્રકારમાં દર્શાવેલ વિગત મુજબનું અષર વાળુ તાવીજ કરવું જાઈઝ છે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે. (ઈમદાદુલ ફતાવા : ૪/૮૮, ૬/૧૮૭, ૧૮૮)

પ્રકરણ - (૯)

"તલાક"

લેખિત તલાક

ગર્ભવતી પત્નિને લેખિત તલાક

સવાલ:— ૧૩૫/૧

(૧) હું માહે જુન ૧૯૮૪માં ઈન્ડિયા ઈંગ્લેન્ડથી આવ્યો હતો ત્યારથી નવેમ્બર સુધી મારી વાઈફની ઈસ્લાહ માટે કોશિશો ચાલુ રાખી હતી. છતાં પોતાની શિફતો ન બદલતા મજબૂરીએ તા. ૧૭/૧૧/૮૪ ના અહીં ઈન્ડિયાથી લંડન તલાક લખી મોકલી આપી હતી, તલાક ગર્ભની હાલતમાં આપી છે. તો એ વાતનો ખુલાસો ફરમાવશો કે ગર્ભની હાલતમાં તલાક આપવામાં શરીઅતની રૂએ કઈક ખરાબી તો આવતી નથી ?

(૨) ગર્ભની હાલતમાં તલાક આપી તો ઈદતનો શું હુકમ છે ? કેટલો સમય ઈદતનો છે ?

(૩) ઈદતના સમયમાં ખોરાકીનો શું હુકમ છે ? જો ગર્ભ ખતમ થવાથી ઈદત પુરી થતી હોય તો હવે ખોરાકી આપવી કે કેમ ?

(૪) મારા વાઈફને તા.૨૫/૧૨/૮૪ના છોકરીનો જન્મ થયો છે. તો હવે છોકરી વિષે શરીઅતનો શું હુકમ છે ? ખોરાકી તથા રાખવાની ઝિમ્મેદારી વિષે ખુલાસો ફરમાવશો.

(૫) ઈંગ્લેન્ડની ગવર્મેન્ટ છોકરીના ખોરાકીની રકમ પોતે આપે છે. તેમજ વાઈફને તલાક થઈ હોય અને પતિ સાથે ન રહેતો હોય તો તેને પણ ગવર્મેન્ટ ભરણપોષણની રકમ આપે છે તો એવી હાલતમાં પતિએ પત્નિને ખર્ચની રકમ આપવી કે નહીં ? અત્યારે હું ઈન્ડિયામાં છું અને અહીંથી ત્યાં રકમ પહોંચાડવી પણ અશક્ય છે. જે આપની જાણ માટે.

જવાબ:—૧૩૫/૧ حامداً ومصلياً ومسلماً- هوالموفق للصواب

(૧) ગર્ભની હાલતમાં તલાક આપવી જાઈઝ છે. એમાં શઈ દ્રષ્ટિએ કંઈ વાંધો આવતો નથી. અને તલાક આપવાથી તલાક થઈ જશે.

(હિદાયા:૨/૩૫૩)

(૨) ગર્ભવતી સ્ત્રીના માટે તલાકની ઈદત ગુજારવી જરૂરી છે અને તેણીની ઈદત સુવાવડ થતાની સાથે પુરી થઈ જશે. (હિદાયા:૨/૪૨૩)

(૩) ગર્ભવતી તલાકશુદ્ધા સ્ત્રીને ઈદત પુરી થતા સુધીનો ખોરાકી ખર્ચ આપવો જરૂરી છે. ઈદત પુરી થયા પછી કોઈ પણ ઈદત ગુજારવા વાળી સ્ત્રી શઈ દ્રષ્ટિએ ખોરાકી લેવાને પાત્ર નથી, અને જો કોઈ સરકારી કાયદાની આડ લઈને એ પ્રમાણે ખાધા ખોરાકી લેશે તો તેના માટે હરામ છે.

(હિદાયા:૨/૪૪૩)

(૪) પતિ-પત્નિ બન્નેવ તલાકથી છુટા છેડા થઈ ગયા અને નાનું બચ્ચુ છે જેની પરવરિશની માંગણી બચ્ચાની માં કરતી હોય તો માંને બચ્ચાને પાલવવાનો હક મળશે. પરંતુ એ હક ત્યાં સુધી પ્રાપ્ત રહેશે કે જ્યાં સુધી માં, બચ્ચાના ગેરમરહમથી નિકાહ ના પઢે, અને બચ્ચાના ગેરમરહમથી નિકાહ પઢશે તો બચ્ચાની પરવરિશનો અધિકાર હક સાત વર્ષ સુધી રહેશે. ત્યાર બાદ બાપને બચ્ચુ સોંપી દેવામાં આવે.

(હિદાયા: ૨/૪૩૪, ૪૩૬, શામી:૨/૮૭૧, ૮૭૨, ૮૮૦, ૮૧, ૮૨)

બચ્ચાની પરવરિશનો યોગ્ય ખર્ચ બાપના સિરે વાજિબ છે.

(હિદાયા:૨/૪૩૪, ૪૪૪)

ઈંગ્લેન્ડ સરકાર જ્યારે બચ્ચાના ભરણપોષણનો ખર્ચ આપે છે જે તેની માં વસૂલ કરતી હોય તો માંને તેના બાપ પાસેથી બચ્ચાના ભરણપોષણની રકમ લેવી યોગ્ય નથી. પરંતુ પત્નિને તેની ઈદતનો ખર્ચ આપવો જોઈએ. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

લેખિત ત્રણ તલાક આપવી

સવાલ:— ૧૩૬/૨

એક માણસે પોતાની ઔરતને વકીલ મારફતે ત્રણ વખતે તલાક લખીને આપી છે અને તેની મુદત આ વાતને છ મહિના જેવું થયું હશે તો આ છોકરીવાલા પક્ષ કહે છે કે જે છોકરાએ લેખિત તલાક આપી છે. તે હમે માન્ય રાખતા નથી અને કહે છે કે "જે કંઈ ગુનોહ થાય તે હમારા માથે" અને છોકરો પણ લાવવા રાજી છે તો આવી હાલતમાં શું કરવું ? તે આપ લોકો કિતાબના હવાલાથી હમોને જવાબ આપશો. અને શું ગુનોહ લાગુ પડે છે ? તે લખી જણાવશો.

જવાબ:—૧૩૬/૨ حامداً ومصلياً ومسلماً- هوالموفق للصواب

પુછેલ બાબતમાં ત્રણ તલાક થઈ જશે અને પત્નિ પતિ માટે હરામ થઈ જશે શઈ હલાલા વગર હલાલ થશે નહીં. (શામી:૨/૪૬૫)

ત્રણ તલાક પછી તેઓનું પતિ-પત્નિની જેમ રહેવું નાજાઈઝ અને હરામ છે બન્નેવ વ્યભિચારી અને બદકાર સમજવામાં આવશે. છોકરીવાળા પક્ષનું માન્ય ન રાખવું યોગ્ય નથી એમના માન્ય ન રાખવાથી શરીઅતનો હુકમ બદલાતો નથી.

જે વખતે તલાક આપવામાં આવે છે ત્યારે જ તલાક થઈ જાય છે માટે જ્યારે તમારા કહેવા પ્રમાણે તે માણસે આજ થી છ (૬) મહીના પહેલા તલાક આપી છે તો ઈદત પણ ત્યારથી શરૂ થઈ ચુકી છે જો સ્ત્રી તે સમયે ગર્ભ વાળી હતી તો બાળકનો જન્મ થવાથી ઈદત પુરી થઈ જશે. અને જો માસિક આવતુ હોય તો ત્રણ માસિક આવવાથી અને જો માસિક ન આવતુ હોય તો ત્રણ મહીના પુરા થવાથી ઈદત પુરી થશે.

હલાલાની રીત:— એ છે કે ત્રણ તલાક વાળી સ્ત્રી પોતાની ઈદત પુરી કર્યા પછી પોતાની રાજીખુશીથી કોઈ પણ બંધન કે શર્ત વગર બીજા સાથે નિકાહ કરે અને તે બીજો પતિ નિકાહ પછી તેની સાથે ઓછામાં ઓછો એક વખતે સંભોગ કરે, પછી તે બીજો પતિ મરણ પામે અથવા અણબનાવ કે બીજા કોઈ કારણે તેને તલાક આપે અને એ તલાકની ઈદત પુરી થઈ જાય અને પછી તેનો આગલો પતિ તેણીની સાથે નિકાહ કરવા માંગે અને તે સ્ત્રી પણ તેની સાથે ફરીવાર નિકાહથી જોડાવવા રાજી ખુશી હોય તો ઉપર મુજબ થયા પછી ફરી વાર નિકાહ થઈ શકે છે.

(શામી:૨/૭૩૯, ૭૪૦, ફતાવા દારુલ ઉલૂમ: ૩/૨૫૮, ફતાવા રહીમિયા: ૫/૨૭૬)

બળજબરીથી લેખિત તલાક આપવી

સવાલ:— ૧૩૭/૩

એક છોકરીને ૭માં મહિને ડીલીવરી માટે રાજીખુશીથી બોલાવી લાવવામાં આવેલી અને ત્યારબાદ છોકરીને છોકરાનો જન્મ થયો, નામ પણ દાદા, દાદી અને ઘરના સર્વે સંમતીથી યાસીન રાખવામાં આવ્યું આજે બાળક પાંચ માસનો થયો અને હવે પાછળથી છોકરીના પતિ પાસે જબરદસ્તી તલાક લખાવી તે પછી એમની માં અને બે માણસોએ લખવામાં છોકરાની તદ્દન નારાજગી હોવા છતા પ્રેશરથી લખાવી તે પછી વાત વધુ બગડી; તલાક મોકલી પણ છોકરી પક્ષે હજુ સુધી લીધી નથી, અને છોકરીની સાથે તલાક કે છુટાછેડા કાંઈ બોલ્યા જ નથી છોકરી પોતાની માં સાથે રહે છે તે પછી ૯ માણસોની સામે છોકરાએ કહ્યું કે મેં મારી રાજી ખુશીથી તલાક લખી નથી, મારી માં અને મારા આ બે સગા જે હાજર છે. એમણે દબાણ આપી લખાવી છે. તો પહેલી લખેલી તલાક છોકરી પક્ષે હજુ લીધી નથી, તો અત્યારે એ તલાક કબૂલ કરે તો ચાલે કે નવેસરથી લખી મોકલવી જોઈએ ? આ બાબતનો ખુલાસો રવાના કરવા મહેરબાની, પેલો છોકરો નવેસરથી લખવા તૈયાર નથી, એ એમ જ કહે છે કે વારંવાર હું લખુ નહીં તો શું કરવાનું ? અને તલાક લખે તો એમા કેટલા માણસોની સહી જોઈએ ? છોકરાના કહેવા મુજબ આગળની તલાક ઉપર છોકરા સિવાય કોઈની સહી નથી.

જવાબ:— ૧૩૭/૩ حامداً ومصلیاً ومسلماً۔ هو الموفق للصواب

દાબદબાણ થી જો તલાક લખવામાં આવે તો થતી નથી, માટે જો ખરેખર એમ જ કરીને તલાક લખાવી હશે, અને પતિ મોઢાથી તલાકના શબ્દો બોલ્યો નહીં હોય તો તલાક પડશે નહીં અને મઝકૂર પત્નિ મઝકૂર પતિના નિકાહમાં જ ગણાશે. (શામી:૨/૪૫૭)

દાબદબાણથી લખેલ તલાકનામું સામે પક્ષવાળા સ્વિકાર કરે કે ના કરે તેનાથી તલાક પડશે નહીં. (શામી:૨/૪૫૭)

હાં ! જો તે પોતાની રાજી ખુશીથી દાબદબાણ વિના તલાક લખે, ભલે મોઢેથી ન બોલે તો તલાક પડશે. અલ્લાહ વધુ જાણનાર છે. (શામી:૨/૪૬૫)

લેખિત ત્રણ તલાક પોસ્ટથી રવાના

સવાલ:— ૧૩૮/૪

(૧) અમારી પુત્રી નામે ઝરીના રહેવાસી અસુરીઆની નિકાહ એહમદ ઉમર પટેલ રહેવાસી આંકોટના સાથે થયેલા, એહમદ ઉમર પટેલે ગઈ તારીખ ૪/૩/૮૫ના દિવસથી લેખિત લખેલી તલાક, તલાક, તલાક બોલી ગયો છું. એવું લખીને પોષ્ટ મારફતે રજીસ્ટર્ડ એ.ડી.થી ઝરીના મુસા પટેલના નામે મોકલી છે; તો આ લેખિત તલાક મોં થી બોલી પોષ્ટથી રવાના કરેલી છે; ઈસ્લામી કાનૂન મુજબ શરીઅતમાં આ તલાક થયેલી ગણાશે કે નહીં ? તે ફતવો લખી મોકલાવવા મહેરબાની કરશો. ફારગતી લખનારે જાતે સહી કરેલી છે જે બીજા કાગળ મુજબ એહમદ ઉમર પટેલની જ સહી છે. આ મરજી સાથે અસલ ફારગતીની નકલ કરી આપના ઉપર રવાના કરૂં છું.

(૨) આથી હું નીચે સહી કરનાર રહેવાસી આંકોટા, ડી.વડોદરા નામ એહમદભાઈ ઉમરભાઈ પટેલ મારી પત્નિ જરીનાને મુસા હાજી ઈસ્માઈલ પટેલની દિકરી રહેવાસી મુ.આસુરીઆ પો.નબીપુર ડી.ભરૂચને હું તેમના વાલિદ લોકો સાથે કહેવાડવાથી કે ટપાલનો કાગળ લખી મોકલાવી આપો તો તે પ્રમાણે હું આજ રોજથી તેઓની માંગ પ્રમાણે માનસિક ત્રાસથી કંટાળીને હું તેમને (મારી પત્નિ જરીનાને) મારા નિકાહમાંથી છુટા કરૂં છું. તેમજ તલાક આપુ છું ઈસ્લામી કાયદાને માન્ય રાખીને હું ત્રણવાર તલાક, તલાક બોલી ગયો છું. તેથી તે આજ ઘડીએથી મારા નિકાહથી છુટા છે.

જવાબ:—૧૩૮/૪ حامداً ومصلياً ومسلماً۔ هوالموفق للصواب

તલાક લેખિત અને મૌખિક બન્ને રીતે આપવાથી પડે છે. સવાલમાં દર્શાવ્યા મુજબ અહમદ ઉમર પટેલ આ તલાકનામા મારફત પોતાની પત્નિ ઝરીના મુસાને મૌખિક ત્રણ તલાક આપે છે. જેની જાણકારી છે જેથી જરીના મુસાને ત્રણ તલાક પડી ગઈ છે. હવે અહમદ ઉમર ઝરીના સાથે પતિ-પત્નિના સંબંધથી રહેવું હરામ છે. જ્યાં સુધી કે હલાલો કરી નિકાહ ન કરે. (હલાલાની રીત ગામના આલિમોથી પુછી લેવી) ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે. (હિદાયા: ૨/કિતાબુ તલાક, શામી:૨/૫૮૮)

એક લેખિત તલાકે બાઈન

સવાલ:— ૧૩૮/૫

હું ઈરફાન અબૂબકર ફુટવાલા મારા પુરા હોશ હવાશ સાથે મારી ઘરવાળી નામે રોશન જે મુહમ્મદ સિદીક હાજી હુસૈન ભરૂચ વાળાની દિકરીને આજ રોજ નીચે ગવાહ તરીકે સહી કરનાર રૂબરૂ તલાકે બાઈન આપું છું.

ઈદતના રૂ.૫૦૦/- અંકે રૂપિયા પાંચ સો આ સાથે ભાવનગરી હલાઈ મેમણ જમાત મુંબઈને આપેલ છે.

લી. (૧) ઈરફાન અબૂબકર સહી. (૧) Khalri M. Zubair (૨) તાર મુહમ્મદ અ.સત્તાર.

ઉપરોક્ત લખાણ અનુસાર પતિ એ પોતાની પત્નિને તલાકે બાઈન આપેલી છે તો પત્નિને તલાક થશે કે નહીં ? અગર તલાક થઈ ગઈ હોય અને પતિ પોતાની પત્નિને ફરી વાર પોતાના નિકાહમાં લાવવા માંગે છે તો તે કઈ રીતે ? તે લખી જણાવવા મહેરબાની કરશોજી.

જવાબ:—૧૩૮/૫ حامداً ومصلياً ومسلماً۔ هوالموفق للصواب

તલાક જે પ્રમાણે મૌખિક બોલવાથી થઈ જાય છે. તે જ પ્રમાણે લખવાથી પણ થઈ જાય છે. અને તલાક આપવા માટે પત્નિનું આમને સામને હોવું તથા તેને સંબોધીને દેવું શરત નથી તેણીને સંબોધ્યા વગર અને તે સામે ના હોય ને તલાક આપશે તો તલાક થઈ જશે. (શામી:૨/૫૮૮, ૫૮૦)

જેના લઈ ઉપરોક્ત લખાણથી ઓરતને એક તલાકે બાઈન થઈ જશે અને પતિ ફરીથી આ ઓરતને પોતાની પત્નિને બોલાવવા માંગે તો નવેસરથી નિકાહ પઢવા પડશે અને મહેર પણ ફરીથી અદા કરવી પડશે. અને જો ઓરત ઈદતમાં હોય તો ઈદતમાં પણ નિકાહ કરી શકે છે. અને ઈદત પછી પણ નિકાહ કરી શકે છે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે. (હિદાયા: ૨/૪૦૬)

તલાકનામાથી કઈ તલાક લાગુ પડે છે ?

સવાલ:— ૧૪૦/૬

તલાકનામાથી કઈ તલાક લાગુ પડે છે ? વિગતથી જવાબ આપી આભારી થશો.

જવાબ:—૧૪૦/૬ حامداً ومصلياً ومسلماً۔ هوالموفق للصواب

તલાકનામામાં લખેલ છે કે " જુલેખા મારી બાયરી નથી" જુલેખાને માલુમ થાય કે તું મારી બાયરી નથી, મારા ઘરની મુકતાળ નથી, આ શબ્દોથી જે તલાક પડે છે તે તલાકે બાઈના પડે છે. જો પતિની નિયત તલાક આપવાની હશે તો પડશે અને નિયત નહીં હશે તો નહીં પડે. અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે. (શામી: ૨/૬૨૩)

સવાલ:— પુછેલા સવાલનો જવાબ મળ્યો, પરંતુ મારા ધ્યાન મુજબ સવાલ સમજવામાં આપની ભુલ થઈ છે, અસલમાં જો કે ખરી રીતે મેં આપને સવાલ પુછવામાં ભુલ કરી છે. ખૈર (૧) કાગળમાં જે જુલેખાનો ઉલ્લેખ છે તે મારી પત્નિ એટલે હાજી અહમદ હીગ્લોટ વાળાની. (૨) આયશાબેન જે મહોધલાના છે તેમની દિકરી સાથે મારા બનેવી ઈસ્માઈલ ભાઈ છે. (૩) તેમણે મગની નકકી કરી હતી, એ જાણ હમોને થવાથી હમો મહુધલા ગયા અને એમને સમજાવ્યા કે આ વસ્તુ તમો ના કરો તો સારૂ કારણ કે ઈસ્માઈલ ભાઈના નિકાહમાં મારી બહેન હૂરી નંબર ૩ છે અને એને પાંચ-છ છોકરા છે. આ વાતની ઈસ્માઈલભાઈને કાગળ મારફત મહોધલાથી થઈ હશે. જેથી આ કાગળ મારા ઉપર લખેલો છે. હવે જો નંબર ૩માં હૂરીબેનનો ઉલ્લેખ છે. તેના વિષે આપ મને ખુલાસો આપવા મહેરબાની કરશો કે આ તલાકનામાથી કઈ તલાક લાગુ પડે છે ?

જવાબ:— حامداً ومصلياً ومسلماً۔ هوالموفق للصواب

તમને ખબર હશે કે હૂરીને આફ્રિકામાંથી તલાક આપી દીધી હતી, પણ છોકરાઓ નાના હતા માટે અમોએ રાખેલી નિકાહ વગર; આ લખાણથી ઈસ્માઈલ પોતાની પત્નિને તલાક આપી ચૂક્યા છે. હવે જો આ ખબર સહીહ છે તો તલાક દિયાનતન અને કઝાઅન બન્નેવ રીતે પડી ચૂકી છે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે. (શામી: ૨/૫૮૮)

બે પ્રકારની લેખિત તલાક આપી પત્નિને છુટી કરવી

સવાલ:— ૧૪૧/૭

હમીદા બહેન જેઓ રહીમખાં ઉઘરાદર પઠાણની ટિકરી અને શરીફખાં દાઉદખાંની પત્નિ રહેવાસી પાલેજ તા. જિ. ભરૂચ જત હું નીચે સહી કરનાર પઠાણ શરીફખાં દાઉદખાં રહેવાસી મોજે ગામ પાલેજ તા.જિ.ભરૂચ આ ઉપરથી હું પત્નિ હમીદાને આજરોજથી મારા નિકાહમાંથી છુટી કરૂ છું, એટલે કે તલાકે બાઈન (ફારગતી) આપુ છું. આજ થી આપણા બન્નેવ વચ્ચે પતિ પત્નિ તરીકેના સંબંધ રહેતો નથી જેનો આજથી અંત આવે છે. આજરોજ તારીખ ૭/૧/૮૫ થી નીચે સહી કરેલ બે ગવાહોની હાજરીમાં તલાક, તલાક, તલાક આપી છુટી કરૂ છું.

તલાક આપનારની સહી
શરીફખાં દાઉદખાં પઠાણ

ગવાહોની સહી
(૧) ઈબ્રાહીમ આદમ
(૨) ઈસ્માઈલ

જવાબ:—૧૪૧/૭ حامداً ومصلياً ومسلماً۔ هوالموفق للصواب

ઉપરોક્ત તલાકનામામાં તલાક આપવા જે શબ્દો લખવામાં આવ્યા છે, તેમાં શરૂમાં જે શબ્દો છે. હું પત્નિ હમીદાને આજ રોજ મારા નિકાહમાંથી છુટા કરૂ છું. આજથી આપણા બન્નેવ વચ્ચે પતિ-પત્નિ તરીકેના સંબંધ રહેતા નથી જેનો આજથી અંત આવે છે. એ શબ્દોથી એક તલાકે બાઈન વગર નિયત થઈ જશે.

لانه في العرف طلاق بائن۔

ઈમદાદુલ ફતાવામાં છે કે ફારગતી શબ્દ કિનાયા છે. અને એનાથી

તલાકે બાઈન સાબિત થાય છે. એ મુતઆરફ છે. જેના લઈ એનાથી વગર નિયતે તલાકે બાઈન પડી જશે. (ભાગ:૨/૪૪૭)

આ શબ્દોના લખ્યા પછી ત્રણ શબ્દો સરીહ તલાકના લખવામાં આવ્યા છે. જેના લઈને પાછળની બે સરીહ મળીને તલાકે મુગલ્લઝહ થઈ ગઈ. કેમકે કાયદો છે કે જ્યારે સ્ત્રી મદબુલબિહા હોય તો તેને તલાકે બાઈન સાથે તલાકે સરીહ મળી જશે. (શામી: ૨/૫૪૫)

હવે જો એ સ્ત્રી સાથે ફરીથી નિકાહ કરવા હોય તો હલાલા વગર તેને નિકાહમાં લાવી શકાય નહીં. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

મૌખિક તલાક

સગર્ભા પત્નિને "તું તો છુટી છે" કહેવું

સવાલ:—૧૪૨/૮

(૧) મે મારી પત્નિને મઝાકમાં કહ્યું કે તું તો છુટી છે. એક વખત જ કહ્યું છે તો મારી પત્નિને એક તલાક થઈ કે ત્રણ તલાક થઈ ?

(૨) મારી પત્નિને જ્યારે મે એમ કહ્યું કે તું તો છુટી છે એ દિવસે મારી પત્નિ ગર્ભવતી હતી તો આવા ટાઈમે તલાક થઈ જશે કે નહિ ? તે ખુલાસાથી જવાબ આપશો.

(૩) પત્નિ જો ઈદતમાં ન બેસે તો એને ઈદતના પૈસા આપવા જોઈએ કે ન આપવા જોઈએ ?

જવાબ:—૧૪૨/૮ حامداً ومصلياً ومسلماً۔ هوالموفق للصواب

(૧) તું તો છુટી છે એવું એક વખતે કહ્યું છે તો એક તલાકે રજઈ પડશે.

(૨) ગર્ભની હાલતમાં તલાક આપવાથી તલાક થઈ જશે.

(૩) તલાકે રજઈ થઈ ગઈ છે તો આપ જ્યાં સુધી બચ્ચુ ન પૈદા થાય ત્યાં સુધી તેનાથી રૂજૂઅ કરવા માંગો તો રૂજૂઅ કરી શકો છો. બે સાક્ષી સામે કહો કે હું રૂજૂઅ કરૂ છું અથવા ચુંબન અથવા સંભોગ કરી લેવાથી પણ રૂજૂઅ થઈ શકે છે.

તલાકની ઈદતમાં પત્નિને ઈદતનો ખર્ચ આપવો જરૂરી છે. ફક્ત

અલ્લાહ પાક વધારે જાણનાર છે.

આવતી કાલે મઝહૂરોનું ખાવા ન પકાવે તો તને તલાક

સવાલ:— ૧૪૩/૯

એક શોહર ત્યાં ઓરત દરમિયાન ઝગડો થયો ઝગડાની વિગત એમ છે કે શોહરને ત્યાં મઝહૂરો કામ કરવા આવવાના હતા તો ઓરતે એ મઝહૂરોનું ખાવા પકાવવા માટે ઈન્કાર કર્યો તો શોહરને ગુસ્સો આવતા એમ કહ્યું કે અગર સવારે (આવતી કાલે) આવનાર મઝહૂરોનું ખાવા નહીં પકાવીશ તો તને તલાક છે પરંતુ ઓરતે આવતી કાલે આવનાર મઝહૂરોનું ખાવા પકાવ્યું તો આવી હાલતમાં શોહર અને ઓરતના સંબંધો વચ્ચે શઈ દ્રષ્ટિએ કંઈ વાંધો આવે ખરો ? આ વિષે શઈ દ્રષ્ટિએ ખુલાશો આપવા મહેરબાની કરશો.

જવાબ:— ૧૪૩/૯ حامداً ومصلياً ومسلماً - هوالموفق للصواب

સવાલમાં દર્શાવેલ હકીકત પ્રમાણે તલાક પડશે નહીં. (હિદાયા બાબો તઅલ્લુકત્તલાક) ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

વાસ્તવિક કારણ વગર તલાક આપવી

સવાલ:— ૧૪૪/૧૦

(૧) હમારી લડકીબાઈની શાદી એમના ફોઈના દિકરા સાથે કરેલી છે, એમને ૪ પુત્રો છે અને તે આજ કાલ ચાર વર્ષ પુરા થયા છે. અને હવે એ છોકરાએ કાવલીના બાપુને પુછપરછ કરતા બાપુએ જણાવેલ કે એ બાઈને કોઈએ મેલો ઈલ્મ કરી આપેલ છે. એ મેલા ઈલ્મથી અજમેર ચાલ્યા ગયા હતા એ સમય દરમિયાન છુટા છેડા કરેલ, હવે એ પોતાની રાજી ખુશીથી નિકાહ કરવાનું કહે છે. તો આ નિકાહ કેવી રીતે થાય તે વિગતવાર ખુલાસો કરી જણાવશો.

(૨) છોકરીનો બાપ બીજા સાથે હલાલો કરવાનું ના કહે છે તો કઈ રીતે નિકાહ કરવો ?

(૩) એ બાઈને છુટા કર્યા બાદ એ છોકરાએ બીજી બાઈ કરેલ અને તેને એક છોકરો છે, અને હવે તે બાઈને છુટી કરવાનું કહે છે, તો આ બધી હકીકત જણાવશો.

(૪) કદાચ હલાલો કરવો પડે તો તેની મુદત કેટલી રહે છે. તે પણ જણાવશોજી

જવાબ:— ૧૪૪/૧૦ حامداً ومصلياً ومسلماً - هوالموفق للصواب

ઘણીને પોતાની ઓરતને એક તલાક અથવા બે તલાક આપી હશે તો હલાલો કરવાની જરૂરત રહેતી નથી; એ જ પ્રમાણે તું મારા ઘરેથી ચાલી જા, આજ થી મારો તારી સાથે કોઈ સંબંધ નથી અને આ જ પ્રમાણેના બીજા કોઈ શબ્દો બોલીને તેનાથી તલાકની નિયત કરી હતી તો પણ હલાલાની જરૂરત નથી પરંતુ જો તેને એકી સાથે ત્રણ તલાક આપી છે તો જો તે તલાક આપનાર તેનાથી જ નિકાહ કરવા માંગે છે તો જ્યાં સુધી હલાલો નહીં કરે ત્યાં સુધી તેનાથી નિકાહ કરવો જાઈઝ નથી. તે મુતલ્લકા ઓરત તેના માટે હરામ છે. એ ઓરતની સાથે નિકાહ જાઈઝ હોવા માટે હલાલા વગર બીજી કોઈ રીત નથી. જેથી હવે જો એ તલાક આપનાર પોતાની મુતલ્લકાને પોતાના નિકાહમાં લાવવા માંગે છે તો તેની પદ્ધતી એ છે કે એ ઓરત જો હામેલા ન હોય તો તલાક આપ્યા પછી માહવારી ત્રણ વખતે આવી ગયું હોય તો તેની ઈદત પુરી થઈ ગયેલી ગણાશે. ઈદત પુરી થયા પછી બીજા સાથે નિકાહ પઢે અને ત્યાર પછી તે નિકાહ પઢનાર તેની સાથે જિમાઅ (સંભોગ) પણ કરે. અને ત્યાર પછી તેણીને તે તલાક આપી દે. હવે આ બીજા નિકાહની ઈદત પણ દર્શાવેલ રીત પ્રમાણે પુરી થશે. ત્યાર પછી ઘણી તેનાથી નિકાહ પઢી શકે છે.

(૩) પોતાની પહેલી પત્ની સાથે નિકાહ કર્યા પછી હાલમાં પોતાના નિકાહમાં જે ઓરત છે તેને વાસ્તવિક કારણ વગર તલાક આપવી ઘણું જ નાપસંદ છે. હદીસ શરીફમાં છે કે સખ્ત જરૂરતના વખતે જે ચીઝોને અપનાવવાની ઈજાઝત આપેલ છે તેમાં તલાક અલ્લાહ પાકને ઘણી જ નાપસંદ વસ્તુ છે. (અબૂદાઉદ શરીફ : ૧/૩૧૨)

જેના લઈને જો ઘણી-ઘણીયારીના સંબંધો સારા હોય તો તલાક ન આપવી જ બેહતર છે. હાલમાં જે ઓરત નિકાહમાં છે તેને પણ રાખે અને પહેલી ઓરતથી પણ નિકાહ પઢી લે. ફક્ત અલ્લાહ પાક વધુ જાણનાર છે.

ત્રણ તલાક આપવી

સવાલ:— ૧૪૫/૧૧

ઝૈદ અને હિંદા જે પતિ-પત્નિ છે અને કેટલાય વર્ષોથી પ્યાર મોહબ્બતથી જીવન વિતાવી રહ્યા છે, થોડાક મહીના પહેલાં અચાનક એક નાની સરખી વાતમાં બન્ને પતિ-પત્નિમાં સખત ઝઘડો થઈ ગયો અને ઝઘડો વધતો ગયો ત્યારે હિંદાએ ગુસ્સામાં આવી ઈલેક્ટ્રીક વાયર પકડી આત્મહત્યા કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો અને તેને બચાવી લેવામાં આવી, ત્યાર પછી ઝૈદ પણ તંગ આવી ગયો અને તેણે તલ્લાક તલ્લાક તલ્લાક તલ્લાક એમ ચાર વાર પોતાના મોઢેથી ઉચ્ચારેલ છે. પરંતુ હવે પોતે બોલેલ શબ્દોથી પસ્તાય છે અને પોતાની પત્નિ હિંદા સાથે હળીમળીને રહેવા માંગે છે અને હિંદા પણ ઝૈદને છોડવા માટે અને અલગ રહેવા તૈયાર નથી અને અત્યારના સમયમાં પણ તેઓ હળીમળીને રહે છે તો શું આ તલ્લાક શરીઅત પ્રમાણે પડેલ ગણાય કે નહિ? અને જો તલ્લાક થઈ હોય અને તેઓ પતિ-પત્નિ બનીને રહેવા માંગતા હોય તો શું શરીઅત તેની પરવાનગી આપશે? અને તલ્લાક ન થઈ હોય તો શું તલાક કહેનારને કોઈ "કફ્ફારો" અદા કરવો પડશે?

જવાબ:—૧૪૫/૧૧ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

ઝૈદની પત્નિ હિંદા પોતાના પતિ માટે હરામ થઈ ગઈ છે જે હલાલા વગર હલાલ થઈ સકતી નથી.

હલાલાની રીત:— એ છે કે ત્રણ તલાક વાળી સ્ત્રી પોતાની ઈદત પુરી કર્યા પછી પોતાની રાજખુશીથી કોઈ પણ બંધન કે શર્ત વગર બીજા સાથે નિકાહ કરે અને તે બીજો પતિ નિકાહ પછી તેની સાથે ઓછામાં ઓછો એક વખતે સંભોગ કરે, પછી તે બીજો પતિ મરણ પામે અથવા અણબનાવ કે બીજા કોઈ કારણે તેને તલાક આપે અને એ તલાકની ઈદત પુરી થઈ જાય અને પછી તેનો આગલો પતિ તેણીની સાથે નિકાહ કરવા માંગે અને તે સ્ત્રી પણ તેની સાથે ફરીવાર નિકાહથી જોડાવવા રાજખુશી હોય તો ઉપર મુજબ થયા પછી ફરી વાર નિકાહ થઈ શકે છે. (હિદાયા ભાગ:૨)

તલાક બોલનાર પર કોઈ જાતનો કફ્ફારો લાગુ પડતો નથી. તૌબા

ઈસ્તિગ્ફાર કરે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

પત્નિએ તલાકનો શબ્દ સાંભળ્યો ન હોય

સવાલ:— ૧૪૬/૧૨

પત્નિએ સાંભળ્યું ના હોય અને પતિ બીજા કોઈના મોઢે તલાક બોલ્યો હોય તો શું તલાક થાય છે?

જો એક અથવા બે વાર બોલ્યો હોય તો તેના માટે શું કાર્યવાહી કરવાની? ઈસ્લામના કાનૂનના હિસાબે મને સહી જવાબ આપવા મહેરબાની કરશો.

પછી સ્ત્રીના નિકાહ કરવાના થાય તો એની સંપૂર્ણ માહિતી આપશો.

મારે મારી બેબીનું એવું કામ આણંદમાંથી અલ્લાહવાળા માલદાર ઘરેથી થયું છે. હવે છોકરીને મેં પુછ્યું તો તેણે કહ્યું કે મને આવું કશું કહ્યું નથી, મેં સાંભળ્યું નથી અમો અમારા સગાને મળ્યા તો તે શું બન્યું એની અમોને પુરી માહિતી આપતા નથી અને કહે છે કે ફરી નિકાહ કરવાનું તેના માં-બાપ કહે છે અત્યારે મારી છોકરી મારા ઘરે છે. તો મને પુરી સાચી માહિતી સાથે તાત્કાલિક જવાબ આપવા મહેરબાની કરશો.

જવાબ:—૧૪૬/૧૨ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

જ્યારે પતિએ પોતે જ કહ્યું કે મેં મારી પત્નિને તલાક આપી દીધી અને એટલા જોરથી બોલ્યો કે પોતે તે શબ્દો સાંભળી લીધા તો માત્ર એટલું જ કહેવાથી તલાક થઈ ગઈ, ભલે કોઈ માણસની રૂબરૂમાં કહે કે પછી એકાંતમાં બોલે અને ભલે ઓરતે સાંભળ્યું હોય કે ન સાંભળ્યું હોય દરેક હાલતમાં તલાક થઈ જશે.

કોઈ માણસ પોતાની પત્નિને એક કે બે વાર તલાક સાફ શબ્દોમાં એટલે કે તલાક શબ્દ વાપરીને આપે તો રજઈ પ્રકારની તલાક પડે છે. એવી તલાકમાં ઈદતની અંદર અંદર પણ મુળ તલાક આપનાર પતિ તેની સાથે નવેસરથી નિકાહ કર્યા વિના રૂજૂઅ કરીને તે સ્ત્રીને રાખી શકે છે.

રૂજૂઅ કરવાનો મતલબ એ છે કે તે ઝબાનથી કહી દે કે હું તને ફરીથી રૂજૂઅ કરીને મારી સાથે રાખું છું અથવા ચુંબન કરી દે અથવા

સંભોગ કરી લે અથવા ઈદત વીતી ગયા પછી હલાલા વગર ફરીથી પતિ-પત્નિ રાઝી થઈને શર્ઈ કાયદાથી નિકાલ કરી શકે છે.

પતિએ જ્યારે તલાક આપી છે તો પત્નિ સાંભળે કે ન સાંભળે તલાક પડી જશે અને એક વખતે તલાક બોલ્યો હોય તો એક તલાક પડશે અને બે વાર બોલ્યો હશે તો બે તલાક પડશે ઈદતમાં પણ નવેસરથી નિકાલ પઢ્યા વગર રૂજૂઅ કરી નિકાલમાં રાખી શકે છે અને ઈદત પુરી થઈ ગઈ હોય તો નવેસરથી નિકાલ પઢવા પડશે. હલાલો કરવાની જરૂરત નથી. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે. (શામી: ૨/૬૬૨)

ગુસ્સા અને નશા તથા બેહોશીમાં તલાક

ગુસ્સામાં એક તલાકે બાઈના પડશે

સવાલ:- ૧૪૭/૧૩

હું શાદી શુદ્ધા છું મને એહતિલામની શિકાયત શરૂ થઈ ગઈ જે બાબત મને એવી શંકા છે કે આ શિકાયત મારી પત્નિએ તાવીજ વિગેરેની મદદથી ઉભી કરી છે. આજ દિવસો દર્મિયાન રાત્રે મને એહતિલામ થયું જેથી મને મારી પત્નિ ઉપર ગુસ્સો હતો, ફજરની નમાઝ પછી મેં તેને કહ્યું કે ના રાખતો હોય તો નાસી જા પછી હું નાસ્તો કરી નોકરીએ ગયો, હું જ્યારે નોકરી પરથી આવ્યો તો મારી પત્નિ ઘરે ન હતી પોતાના પિયર જતી રહી હતી તો આ બાબત શરીઅતનો શું હુકમ છે ? તલાક પડશે ? અગર હાં તો કઈ તલાક પડશે ? અને ઈદત ગુજારવી પડશે ? અને ફરી તેની સાથે પતિ-પત્નિ તરીકે સંબંધ રાખી શકાશે ?

જવાબ:- ૧૪૭/૧૩ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

તમાર ઉપરોક્ત શબ્દો કિનાયામાંથી છે. જેમાં તમારી નિયત ઉપર તલાકનો આધાર છે, જો તલાકની નિયતથી કહ્યા હશે તો એક તલાકે બાઈના પડશે, બીજીવાર હલાલો કર્યા વગર નિકાલ થઈ શકશે, અને જો તલાકની નિયત ના હોય તો તલાક પડશે નહીં. પ્રથમ નિકાલ બાકી રહેશે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

ગુસ્સા અને નશાની હાલતમાં તલાક આપવી

સવાલ:- ૧૪૮/૧૪

અમારા નીચેના પ્રશ્નોનો અભ્યાસ કરી યોગ્ય અને સચોટ જવાબ આપવા અમારી નમ્ર વિનંતી છે.

(૧) એક મુસલમાન પુરૂષે પોતાની પત્નિને ગુસ્સામાં અને દારૂના નશામાં કહી દીધું કે આજથી તું મારી પત્નિ નથી ઘરમાંથી ચાલી જા આજથી તારી સાથે મારો કોઈ સંબંધ નથી અને ત્યારબાદ તલાકના બે શબ્દો બોલી દીધા.

(૨) સવારે મઝકૂર પુરૂષ પોતાની પત્નિને કહે છે કે આ ઘર તથા સામાન વગેરે બધું તારૂં જ છે અને તારે જ આ ઘરમાં રહેવાનું છે હું હવે આ ઘરમાં રહીશ પણ નહીં અને આવીશ પણ નહીં.

સબબ ઉપરોક્ત બનાવથી મઝકૂર સ્ત્રીને "તલાક" થઈ ગઈ કે કેમ? જો તલાક થઈ ગઈ હોય અને પતિ-પત્નિ સાથે રહેવા ઈચ્છતા હોય તો રહી શકે કે કેમ ? તે જણાવવા આપ સાહેબને નમ્ર અપીલ કરું છું.

નોટ:- ઉપરની વાસ્તકિતાની ગવાહી પત્નિ પોતે પણ આપે છે અને સાંભળનાર બે પુરૂષો પણ ગવાહ છે.

જવાબ:- ૧૪૮/૧૪ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

ગુસ્સા અને દારૂના નશાની હાલતમાં પેહલા જે ત્રણ શબ્દો બોલ્યા છે તે અલફાઝ કિનાયામાંથી છે જો તેમાં તલાકની નિયત હશે તો તલાક થઈ જશે નિયત નહીં હશે તો તલાક નહીં થાય. (આલમગીરી: ૧/૩૭૬)

અને એ ત્રણ શબ્દો પછી જે "તલાક"ના શબ્દો બોલ્યો છે તેનાથી બે તલાકે ૨જઈ પડશે હવે આ બે તલાકે ૨જઈ અને ઉપરના અલફાઝે કિનાયાથી તલાકની નિયત હશે તો બન્નેવ મળીને તલાકે મુગલ્લજા થઈ જશે. હવે પત્નિ તેના પતિ માટે હલાલો કર્યા સિવાય હલાલ થશે નહીં જેથી હવે આ પ્રમાણે તલાક આપનાર પતિ પોતાની પત્નિ સાથે નહીં રહી શકે. ફક્ત અલ્લાહ વધુ જાણનાર છે. (શામી : ૨/૫૦૨, હિદાયા : ૨/૩૭૮)

હલાલાની રીત:— એ છે કે ત્રણ તલાક વાળી સ્ત્રી પોતાની ઈદત પુરી કર્યા પછી પોતાની રાજીખુશીથી કોઈ પણ બંધન કે શર્ત વગર બીજા સાથે નિકાહ કરે અને તે બીજો પતિ નિકાહ પછી તેની સાથે ઓછામાં ઓછો એક વખતે સંભોગ કરે, પછી તે બીજો પતિ મરણ પામે અથવા અણબનાવ કે બીજા કોઈ કારણે તેને તલાક આપે અને એ તલાકની ઈદત પુરી થઈ જાય અને પછી તેનો આગલો પતિ તેણીની સાથે નિકાહ કરવા માંગે અને તે સ્ત્રી પણ તેની સાથે ફરીવાર નિકાહથી જોડાવવા રાજી ખુશી હોય તો ઉપર મુજબ થયા પછી ફરી વાર નિકાહ થઈ શકે છે.

(શામી:૨/૭૩૯, ૭૪૦, ફતાવા દારૂલ ઉલૂમ: ૩/૨૫૮, ફતાવા રહીમિયા: ૫/૨૭૬)

નશામાં ત્રણ તલાક

સવાલ:— ૧૪૯/૧૫

મિયાં બીવી કા બહોત ઝઘડા હુવા થા, મિયાંને બહોત શરાબ પી થી જમીન પર પાંચ ભી નહી ઠેરતા થા. ઉસને ત્રીન મરતબા તલાક, તલાક, તલાક બોલ દિયા થા અબ ઉસ્કા કયા નતીજા હુઆ ?

જવાબ:— ૧૪૯/૧૫ હામદાઉ મસ્લીમી વા મસ્લીમી. હોમુફી લીલ્સાબ

ત્રણ તલાક પડી ગઈ, નશા કરવાવાળો નશામાં તલાક આપે તો શઈ દ્રષ્ટિએ તલાક પડી જાય છે. હલાલા વગર ફરી વાર નિકાહ થઈ શકે નહી.

હલાલાની રીત:— એ છે કે ત્રણ તલાક વાળી સ્ત્રી પોતાની ઈદત પુરી કર્યા પછી પોતાની રાજીખુશીથી કોઈ પણ બંધન કે શર્ત વગર બીજા સાથે નિકાહ કરે અને તે બીજો પતિ નિકાહ પછી તેની સાથે ઓછામાં ઓછો એક વખતે સંભોગ કરે, પછી તે બીજો પતિ મરણ પામે અથવા અણબનાવ કે બીજા કોઈ કારણે તેને તલાક આપે અને એ તલાકની ઈદત પુરી થઈ જાય અને પછી તેનો આગલો પતિ તેણીની સાથે નિકાહ કરવા માંગે અને તે સ્ત્રી પણ તેની સાથે ફરીવાર નિકાહથી જોડાવવા રાજી ખુશી હોય તો ઉપર મુજબ થયા પછી ફરી વાર નિકાહ થઈ શકે છે. (શામી:૨/૪૫૩ તથા ૨/૪૫૬)

બલડપ્રેશરના લઈ બેહોશીમાં તલાક

સવાલ:— ૧૫૦/૧૬

ઘરમાં ઝઘડો થવાથી મારી બલડપ્રેશરની બીમારીમાં મારાથી શું

બોલાયુ એની મને ખબર નથી પરંતુ હું બીમારીમાંથી હોશમાં આવ્યા પછી ઘણા માણસોએ એમ કહ્યું કે તમે તલાક બોલી ગયા છો એમા કેટલાક માણસોનું કહેવું એમ છે કે તમે બે તલાક બોલ્યા છે બીજા માણસો કહે છે કે ત્રણ તલાક બોલ્યા છે તો શઈ દ્રષ્ટિએ શું તલાક થઈ જાય છે કે નથી થતી ? જો થઈ જાય તો હલાલો કરવો જરૂરી છે એનો હલાલાથી જવાબ આપશો.

નોટ:— મને બેહોશીની બીમારી ૭ વર્ષથી છે.

જવાબ:— ૧૫૦/૧૬ હામદાઉ મસ્લીમી વા મસ્લીમી. હોમુફી લીલ્સાબ

આપે જણાવેલ હકીકત જો સાચી હોય અને બીમારીના કારણે બેહોશીમાં આપને પોતે શું બોલ્યા છે તેનું ભાન ન હોય તો આ હાલતમાં શઈ દ્રષ્ટિએ તલાક પડતી નથી.

لا يقع طلاق المولى على امرأة عبده والمجنون والمعتوه والمغمى عليه والمدهوش والنائم. (شامى: ٢/٤٦١)

ولا يقع طلاق الصبى وان يعقل والمجنون والنائم والمبرسم والمغمى عليه والمدهوش - هكذافى فتح القدير. (عالم گیرى: ١/٣٧٦)

અને જો કોઈ નશાજનક દવા જાણી જોઈને પીધા પછી નશાની હાલતમાં તલાક આપે તો તલાક થઈ જશે. પરંતુ નશાજનક દવા ધોકાથી કે અંજાણમાં પી લીધા પછી તલાક આપે તો તલાક પડશે નહી.

(ફિફાયતુલ્મુફતી: ૬/૭૨)

માટે આપે જણાવ્યા મુજબની હાલતમાં તલાક પડશે નહી જેથી હલાલાની જરૂરત નથી. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

પાગલની તલાક

ગાંડપણની હાલતમાં તલાક

સવાલ:— ૧૫૧/૧૭

અમારો દિકરો નામે અશફાક હુસૈન એહમદભાઈ પટેલ ઘણા સમયથી બહાર દેશ રહેતો હતો, ત્યાંથી તેઓ હજમાં ગયા હતા, અને ત્યાં હજમાં મગજ અસ્થિર થઈ જવાથી હજમાંથી ગુમ થઈ ગએલા, ત્યાં એના

દોસ્ત બિરાદરો સાથે હતા, તેઓના કાગળથી ખબર પડી હતી કે તેઓની દિમાગી હાલત ખરાબ થઈ છે અને હમારાથી છુટા પડી ગયા છે અને હમો હજ પઢી આવી ગયા અને દસ દિવસ થયા છતાં હજુ અશફાક હુસૈન આવ્યા નથી અને એમની દિમાગી હાલત ખરાબ થઈ ગએલી છે એ બાબતની જાણ હમોને તેઓએ તા. ૧૦/૮/૮૬ ના રોજ આપી ; પછી હમોએ ઓળખીતાઓને ખબર આપી ફોન કર્યો તો એ ભાઈ જીદામાંથી મળ્યા પછી તેઓ જ્યાં નોકરી કરતા હતા તે કંપનીએ એમને પ્લેનથી અહિંયા મોકલી આપ્યા, અહિંયા જંબુસર આવી ગયા પછી અમોએ એનો ઈલાજ કરાવ્યો માનસિક રોગોના નિષ્ણાંત ડો. R.JDES ના પાસે દવા કરાવી તે દર્મિયાન તા. ૨૦/૧૦ ના એની બહેન તેમજ ઘરના બધાની સાથે ગાંડપણ કર્યું અને એની વાઈફને કહ્યું હું તને એક વાર તલાક આપુ છું અને કાગળમાં લખીને આપ્યું અને બેઠા હતા તેમને પણ કહ્યું કે તમો મારા ગવાહ છો હું એક વાર તલાક આપુ છું. તો આપ સાહેબથી અરજ કે આ બાબતમાં યોગ્ય ખુલાસો અને માર્ગદર્શન આપશો. આભાર

જવાબ:- ૧૫૧/૧૭ حامداً ومصلياً ومسلماً- هوالموفق للصواب

જો માણસ ગાંડો, પાગલ હોય કે જેની અકકલ ઠેકાણો નથી એમાંથી કોઈ તલાક આપશે તો તલાક થશે નહીં. (હિદાયા: ૨/૩૩૮)

સવાલમાં દર્શાવવામાં આવેલ વિગતમાં અશફાક હુસૈન માહિર ડોક્ટરના રિપોર્ટ મુજબ જો તે ગાંડો કે પાગલ હોય તો તલાક પડશે નહીં. ફિકહની કિતાબમાં આવે છે કે મઅતુહની તલાક પડશે નહીં. શઈ દ્રષ્ટિએ મઅતુહ તેને કહેવામાં આવશે જેની અકકલ ઠેકાણો ના હોય, ઉલ્ટી સીધી વાત કરતો હોય અને એ શું બોલ્યો છે તેનું પણ તેને ભાન ન રહે; અને જો તે ગાંડો કે પાગલ હોય બલ્કે માનસિક બીમારીના લઈ આવું ગાંડપણ કર્યું હશે તો તેવી હાલતમાં એક તલાકે રજઈ પડશે. જેના લઈને તે નિકાહમાંથી નીકળી જશે નહીં જ્યાં સુધી ઈદત પુરી ન થઈ જાય, ઈદત પુરી થતા પહેલા તે મૌખિક કહે કે રૂજૂઅ કરૂ છુ. અથવા પોતાની પત્નિથી ચૂંબન અને સંભોગ કરશે તો તે નિકાહમાં રહેશે જો ઈદતની મુદતમાં મૌખિક કે અમલી રૂજૂઅ નહીં કરે તો ઈદત પુરી થતાંની સાથે નિકાહમાંથી નીકળી જશે. ફકત

અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

અસ્થિર દિમાગવાળી પત્નિને તલાક

સવાલ:- ૧૫૨/૧૮

હું નીચે સહી કરનાર મૌ.હાફિઝ ઉસ્માન ગની રહેવાસી હાજીપુરા વા.કછોલી જી.સુરતની વિનંતી છે કે આ સાથે મારી છોકરીને આપેલ તલાકનામાની નકલ શામેલ કરેલ છે તે તલાકનામામાં મારી છોકરીને મગજની અસ્થિર હાલતની બતાવેલ છે તો આ હાલતમાં ગાંડપણના કારણે શું મારી છોકરીને તલાક થઈ ગઈ છે કે નહીં ? આ અંગેનો ફતવો આપવા વિનંતી છે કારણ કે આ ફતવાની અમોને હાલ સામાજિક કામ અંગે ખાસ જરૂર પડી છે. આ સાથે તલાકનામાની નકલ શામેલ છે.

જવાબ:- ૧૫૨/૧૮ حامداً ومصلياً ومسلماً- هوالموفق للصواب

પતિ જ્યારે પોતાની પત્નિને તલાક આપે તો તલાક પડી જશે પત્નિ ચાહે સમતોલ દિમાગવાળી હોય કે અસ્થિર દિમાગવાળી હોય. ફકત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે. (શામી: ૨/૪૫૬)

દબાણ કરી તલાક

દબાણ કરી તલાક આપવી

સવાલ:- ૧૫૩/૧૯

અમારા ભાઈએ બીજા નિકાહ પોતાની મરજીથી એક વિધવા સ્ત્રી સાથે ઈસ્લામી શરીઅત મુજબ કર્યા છે અને બન્નેવ પતિ-પત્નિ રાજી ખુશીથી રહે છે અને પોતાનું જીવન ગુજારે છે પરંતુ આ બીજા નિકાહ કરવાને ઘરમાં અમારા અન્ય ભાઈઓ નાપસંદ કરે છે અને કુસંપ અને ઝગડાઓ અને અનેક બાબતો ઉપસ્થિત થાય છે. ભાઈઓ જે ભાઈએ બીજા નિકાહ કર્યા છે તેના ઉપર દાબદબાણ કરે છે કે કોઈ પણ રીતે આ બાઈને તલાક આપી છુટી કરી આપ; પરંતુ નિકાહ કરનાર ભાઈ બિલકુલ ના પાડે છે; તો ભાઈઓનું દબાણ કરવું અને બાઈને તલાક અપાવવી શરીઅતની રૂએ કેવું છે ? એ માટે ગુનેહગાર કોણ ?

જવાબ:- ૧૫૩/૧૯ حامداً ومصلياً ومسلماً- هوالموفق للصواب

હઠીસ શરીફમાં આવે છે કે જે માણસ પતિ પત્નિના સંબંધોમાં બગાડ કરશે તો તે અમારામાંથી નથી. (મિરકાત: ૨/૨૮૨)

ઉપરોક્ત હઠીસ શરીફના લઈને ઉપરોક્ત સવાલમાં જ્યારે પતિ-પત્નિ પોતે રાજી ખુશીથી જીવન ગુજારી રહ્યા છે અને તેમના વચ્ચે તલાક આપવા માટે કોઈ શર્હ કારણ વિના તલાક આપવા માટે દબાણ કરવું અને દબાણને લઈને તલાક આપવી એ અલ્લાહના અહકામ સાથે રમત સમાન છે. અને કુર્આન શરીફમાં અલ્લાહ તઆલાએ ફરમાવ્યું છે કે અલ્લાહના અહકામને રમત ના બનાવો. (સૂરએ બકરા આયત નં: ૨૩૧)

જેના લઈને આ પ્રમાણે દબાણ કરી તલાક અપાવવી એ કુર્આનના આદેશના વિરૂધ્ધ કરવા સમાન છે અને કુર્આનના આદેશ ના વિરૂધ્ધ કરવું હરામ છે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

તલાક આપવા મજબૂર કરવું

સવાલ:- ૧૫૪/૨૦

એક બહેનને પોતાના પતિ પાસેથી તલાક જોઈએ છે કારણ એ છે કે પતિ અરબસ્તાન રહે છે અને ખાસ કોઈ કમાવવાની દિયાનત નથી અને પૈસા પણ ૬,૭ વર્ષથી મોકલતો નથી અરબસ્તાનમાં રહેવા છતાં પોતાનું ઘર બનાવ્યું નથી અને ખાસ કોઈ કમાણી દેખાતી નથી અને જ્યારે ત્રણ વર્ષ પછી અહિંયા આવ્યો હતો ત્યારે તલાકનામું માંગ્યું હતું જેનો કોઈ જવાબ આપ્યો નથી અને પત્નિને અરબસ્તાન લઈ જવા માટે પણ પૈસા નથી અને તે પત્નિનો ખર્ચો પણ આપતો નથી આવી સ્થિતિમાં પત્નિને તલાક મળી શકે? ફક્ત વસ્સલામ

જવાબ:- ૧૫૪/૨૦ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

જો પતિ પોતાની પત્નિને ખોરાકી અને પોશાકીની જવાબદારી અદા ન કરતો હોય તથા પતિ-પત્નિના જે હકો છે તે અદા ના કરી શકતો હોય તો પતિના માટે જરૂરી છે કે પોતાની પત્નિને તલાક આપી દે, અને તેને મજબૂર કરવામાં અને કરાવવામાં આવે કે તે તલાક આપી દે. (શામી: ૨/૪૫૧)

હનફી મજહબ પ્રમાણે તલાક વગર ખોરાકી પોશાકીને અદા ન કરવાના લઈને પતિ-પત્નિમાં છુટાછેડા થઈ સકતા નથી. (શામી: ૨/૭૧૨)

પરંતુ પત્નિ જવાન હોય અને ગુનાહિત કામમાં સંપડાવવાનો સંભવ હોય તો તેણીને જોઈએ કે શર્હ પંચાયત (ઈસ્લામી પંચ) સમક્ષ પોતાનો દાવો નોંધાવી નિકાહ તોડવાની માંગણી કરે પંચની સમક્ષ જો પત્નિની વાત સાબિત થાય તો પતિને તલાક આપવાનું કહે અથવા ખર્ચ પુરા પાડવાનું કહેવામાં આવે જો પતિ બન્ને બાબતોમાંથી કોઈ એક પણ કરવા રાજી ના થાય તો શર્હ પંચ (ઈસ્લામી પંચ) નિકાહ તોડી શકે છે, તે પછી મઝહૂર સ્ત્રી ઈદત ગુજારી બીજાથી નિકાહ કરી શકે એ પહેલા નહી, એ પ્રમાણે પંચ દ્વારા નિકાહ કેનસલ કર્યા પછી કેનસલ કર્યાની નોંધ કોર્ટમાં પણ કરાવી આપે જેથી પાછળથી કાનૂનનો સવાલ ન રહે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

હલાલાની શરઈ રીત

પચાસવાર તલાક અને હલાલાની રીત

સવાલ:- ૧૫૫/૨૧

એક ભાઈએ એની પત્નિને તલાક આપી લગભગ ૫૦ વખત બોલ્યો હશે. હવે તે સ્ત્રીને પેટમાં લગભગ ત્રણ મહીનાનો ગર્ભ છે. તો આપ લોકો વિગતસર હમોને જવાબ આપશો તદઉપરાંત એ ઔરતને એના અસલ ઘણી સાથે હમારે ફરીથી નિકાહમાં લેવી હોય તો કેટલો ટાઈમ જોઈએ? એનો ખુલાસો લખશો.

જવાબ:- ૧૫૫/૨૧ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

ત્રણ તલાક પડશે. (હિદાયા: ૨/૩૫૦)

ગર્ભવાળી સ્ત્રીને તલાક આપવાથી તલાક પડી જશે, અને તેની ઈદત બાળકના જનમ પછી પુરી થયેલ ગણાશે. (હિદાયા: ૨/૪૦૩)

મઝહૂર પત્નિ મઝહૂર પતિ માટે હરામ થઈ ગઈ, હવે હલાલા વિના તેના માટે હલાલ થઈ સકતી નથી કારણ કે પચાસ (૫૦) વાર તલાક કહેવાથી તેની ઉપર તલાક મુગલ્લજા પડી ગઈ પેટમાં હમલ છે ત્યાં સુધી તે મઝહૂર પતિની ઈદતમાં ગણાશે બાળકના જનમ પછી ઈદત પુરી થશે જેથી હવે જો મઝહૂર પત્નિ જો તે જ પતિ સાથે રહેવા ઈચ્છે અને નિકાહ કરવા માંગે તો તેની માત્ર એક જ રીત છે, કે પહેલા બીજા કોઈ પુરૂષ સાથે નિકાહ

કરીને સંભોગ કરાવે પછી જ્યારે તે બીજો પુરૂષ મરી જાય ત્યાં તલાક આપે ત્યારે તેની ઈદત પુરી કરીને પહેલા ઘણી સાથે નિકાહ કરી શકે છે બીજા ઘણી કર્યા વગર પહેલા ઘણી સાથે નિકાહ કરી સકતી નથી પહેલા ઘણી સાથે ત્યારે જ નિકાહ કરી શકે છે કે બીજા ઘણીએ સંભોગ પણ કર્યા હોય એ (સંભોગ કર્યા) સિવાય પહેલા ઘણી સાથે નિકાહ હલાલ નથી. અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે. (હિદાયા:૨/૩૭૯)

તલાકના વિવિધ મસાઈલ

વકીલ મારફતે તલાક

સવાલ:— ૧૫૬/૨૨

મે મારા વકીલને તલાકનામું લખવા જણાવ્યું અને કહ્યું કે મારો તલાક આપવાનો ઈરાદો નથી માટે તારીખ મારશો નહીં અને મારો તલાક આપવાનો બિલ્કુલ ઈરાદો ના હોતો, તો શું તલાક થઈ જાય કે નહીં ?

જવાબ:— ૧૫૬/૨૨ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

તલાક પડશે નહીં કેમકે જ્યારે પતિએ પોતે તલાકનામું લખ્યું નથી બલ્કે બીજાથી લખાવવામાં આવ્યું છે તો જ્યાં સુધી પતિ એ તલાકનામા બાબત એ કબૂલ ના કરે કે આ મારું જ લખાણ છે અથવા આ લખાણ મારું જ છે. અને તેના પર સહીહ થયેલી નથી જેના લઈને પણ તલાક પડશે નહીં. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે. (શામી :૨/૫૮૯)

કોર્ટના આદેશથી તલાક પડી જાય ?

સવાલ:— ૧૫૭/૨૩

શરીફાની શાદી અનીસ સાથે થઈ, બન્નેવને મેળ ના બેસવાથી શરીફા કોર્ટમાં તલાક માટે એપ્લાય થઈ, જે દેશમાં શરીફા રહે છે ત્યાં કોર્ટથી તલાક ફરજિયાત છે. કોર્ટે કેસનો શરીફાની તરફેણમાં ચુકાદો આપ્યો, અને ચુકાદામાં જણાવ્યું કે ડિવોર્સ શરીફાના ધર્મ પ્રમાણે પણ ગણી લેવા.

અનીસે મજકૂર હુકમ લઈ લીધો. અને તે માટે પોતે હુકમ મળ્યાની સહી કરી, અનીસ મજકૂર હુકમ સામે અપીલ કરતો નથી. સબબ મજકૂર હુકમ એને મંજૂર રાખેલ છે.

ઉપરોક્ત સંજોગોમાં અનીસ તરફથી શરીફાને તલાક પડી ગઈ કે નહીં ? તે વહેલી તકે જણાવી આભારી કરશો.

જવાબ:— ૧૫૭/૨૩ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

મજકૂર કોર્ટના તલાકના હુકમને વાંચ્યા પછી તેને તે હુકમ માન્ય છે. તે રીતે સહી કરીને કોર્ટના તે આદેશને રાજી ખુશીથી સહી કરીને સ્વીકાર કર્યો હશે તો તેવી સ્થિતિમાં તેને તલાક પડી જશે.

(શામી: ૨/૫૮૫, કિતાબુત્તલાક)

અને જો કોર્ટના તે આદેશને કોર્ટનો કોઈ આદેશ કે હુકમ છે; તેને વાંચ્યા વિના સહી કરીને તેને સ્વીકારી લીધો તો તેવી સ્થિતિમાં તલાક પડશે નહીં. ફક્ત અલ્લાહ પાક વધુ જાણનાર છે. (ઈબ્નેમાઝ: ૧૫૧, શામી: ૨/૫૮૫)

ત્રણ તલાક આપવી બિદઅત છે

સવાલ:— ૧૫૮/૨૪

અમારી બહેનને તેના પતિએ લગભગ સાડા ત્રણ મહીના પહેલાં એકી સાથે ત્રણ તલાક આપી હતી, હાલ તે ભાઈ એટલે કે મારા બહેની મારી બહેનને બોલાવવા માટે આવ્યા છે, અમે એના માટે શું કરીએ ? તેનો સહીહ જવાબ આપશો પુરી વિગત સાથે.

હાલ અહિંયા અમુક લોકો કહે છે કે એક સાથે ત્રણ તલાક આપવાથી તલાક થતી નથી દર મહીને એક એક વાર કરી એમ ત્રણ વાર હોય તો થાય, શું આ યોગ્ય છે ? એ પણ વિગત સાથે સમજાવશો.

ઈદતની મુદત કેટલી અને ત્યાર પછી કેટલી મુદતે બીજા સાથે હલાલો કરી શકાય ? અને તે રાજી ખુશીથી છૂટી કરે ત્યાર બાદ ક્યારે મોકલી શકાય ? એ બધું વિગત સાથે તમારા છાપેલા કાગળ ઉપર લખી જણાવશો અને મહેરબાન થઈ જલ્દી જવાબ આપશો.

જવાબ:— ૧૫૮/૨૪ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

હિદાયામાં છે કે એકી સાથે ત્રણ તલાક આપવી બિદઅત છે. પરંતુ ત્રણ તલાક થઈ જશે અને એકી સાથે ત્રણ તલાક આપનાર બિદઅતનું કાર્ય કરવાને લઈને ગુનેહગાર થશે તૌબા કરે.

وطلاق البدعة ان يطلقها ثلاثاً بكلمة واحدة أو ثلاثاً في طهر

واحد فإذا فعل ذلك وقع الطلاق وكان عاصياً - (هداية: ૨/૩૩૦)

હિદાયતના ઉપરોક્ત લખાણથી બિલ્કુલ સાફ છે : એકી સાથે ત્રણ તલાક આપવાથી ત્રણ તલાક પડશે. પરંતુ તે સુન્નતના વિરુદ્ધ કરવાના લઈને ગુનેહગાર થશે. ફિક્હની બધી જ કિતાબોમાં એ બયાન કરવામાં આવ્યું છે કે એકી સાથે ત્રણ તલાક આપવાથી ત્રણ તલાક પડશે. (બુખારી શરીફ: ૨/૭૯૧) અને (મુસ્લિમ શરીફ: ૧/૬૪૬)માં એક હદીસમાં હઝરત આયશા (રદિ.) બયાન કરે છે કે એક માણસે પોતાની પત્નિને ત્રણ તલાક આપી તે સ્ત્રીની ઈદત પુરી થયા પછી તેનાથી બીજા માણસે નિકાહ કર્યા પછી તેણે તે સ્ત્રી સાથે સંભોગ કરતા પહેલા તલાક આપી દીધી તો તેના પહેલા પતિએ એની સાથે નિકાહ કરવાનો ઈરાદો કર્યો તો હુજૂરે અકરમ (સ.અ.વ.)થી તેના વિષે પુછવામાં આવ્યું તો રસૂલુલ્લાહ (સ.અ.વ.)એ ના પાડી કે જ્યાં સુધી બીજો પતિ તારાથી સંભોગ કરી ના લે (મજા યાખી ના લે) જેમકે પહેલાએ મજા યાખી લીધો.

દારેકુતનીના ૪૩૮માં પેજ પર છે કે રસૂલુલ્લાહ (સ.અ.વ.)એ ફરમાવ્યું કે જ્યારે પુરૂષ પોતાની પત્નિને ત્રણ તલાક આપે તો તેની સાથે નિકાહ જાઈઝ નથી જ્યાં સુધી કે બીજા પુરૂષથી નિકાહ કરે અને પુરૂષ સ્ત્રી બન્નેવ એક બીજાથી મજા યાખી ના લે (સંભોગ ના કરે) ઈમામ નવવી (રહ.) ઉપરોક્ત મુસ્લિમ શરીફની હદીસની શરહ કરતા લખે છે કે તમામ સહાબા (રદિ.) અને તાબિઈન (રહ.) પણ એ જ વાતને અપનાવે છે કે ત્રણ તલાક આપવાથી ત્રણ તલાક પડશે.

ઈમામ નવવી (રહ.) બીજી એક જગ્યાએ વધુ ચોખવટ કરતા લખે છે કે :

قد اختلف العلماء فيمن قال لامرأته انت طالق ثلاثاً، فقال الشافعيّ ومالك وأبو حنيفة وأحمد وجماهير العلماء من السلف والخلف يقع الثلاث - (مسلم: ૧/૬૪૮)

આલિમોનો એ બાબતે ઈખ્તિલાફ છે કે કોઈ પુરૂષે પોતાની પત્નિને

કહ્યું કે તને ત્રણ તલાક છે તો ઈમામ શાફિઈ, ઈમામ માલિક, ઈમામ અબૂ હનીફા અને ઈમામ અહમદ અને આજ સુધીના બધા જ આલિમોએ બયાન કર્યું છે કે ત્રણ તલાક પડશે.

હિદાયતની શરહના મશહૂર લેખક ઈબ્ને હુમામ (રહ.) એકી સાથે ત્રણ તલાક આપવામાં આવે તો ત્રણ તલાક ગણાશે તે વિષય પર પુરી ચર્ચા કર્યા પછી લખે છે કે : અલ્લામા શામી (રહ.)ના ઉપરોક્ત બયાનથી આ વાત ખબર પડે છે કે આ મસ્અલામાં કોઈએ પણ વિરોધ કરવો જાઈઝ નથી અને આગલી હરોળના અને પાછલી હરોળના બધા આલિમો અને ઈમામોના ઈજમાઅ પછી કોઈ પણ આ મસ્અલામાં વિરોધી રહ્યું નથી. કોઈ પણ વિરોધ હતો તે પહેલા હતો ગેરમુકલ્લિદીનની એક જમાઅત કે જે આજના જમાનામાં જે નસસે કતઈ અને ગુજરેલા ઉલમાએ કિરામના ઈજમાઅનો વિરોધ કરે છે તે ખુલ્લમ ખુલ્લી ગુમરાહી પર છે.

સવાલમાં દર્શાવેલ વિગત પ્રમાણે પતિ પોતાની પત્નિને ત્રણ તલાક આપી ચૂક્યો છે હવે એ પત્નિ હલાલો કર્યા વગર પોતાના પતિ માટે હલાલ થઈ શકતી નથી અને હલાલો કર્યા વગર પોતાના આગલા પતિ સાથે નિકાહ કરી શકતી નથી. હાં ! હલાલો કર્યા પછી તે પોતાના આગલા પતિથી નિકાહ કરી શકે છે.

હલાલાની રીત: એ છે કે જે પત્નિને તેના પતિએ ત્રણ તલાક આપી છે તે તલાકની ઈદત પછી એટલે કે તે ગર્ભવતી ન હોય અને તેને માસિક આવતુ હોય તો તે ત્રણ માસિક આવ્યા પછી બીજા પુરૂષ સાથે નિકાહ કરે, અને આ બીજો પતિ તેણીની સાથે સંભોગ કર્યા પછી તલાક આપે અને આ તલાકની ઈદત પુરી કર્યા પછી પોતાના પહેલા પતિથી નિકાહ કરે તો જાઈઝ છે. (સૂરએ બકરા રૂકૂઅ નં. ૨૮, હિદાયત: ૨/૩૭૮)

ઈદતની મુદત : તલાક શુદ્ધ સ્ત્રી ગર્ભવતી ના હોય અને માસિક ના આવતુ હોય તો ત્રણ માસ અને જો ગર્ભવતી હોય તો સુવાવડ થતા સુધી ઈદત ગણાશે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

(હિદાયત: ૨/૪૦૨ અને ૪૦૩)

તલાકથી રૂજૂઅ કરવું

ઈદત દરમિયાન રૂજૂઅ કરવું

સવાલ:— ૧૫૮/૨૫

જેઠને હિંદાસે નિકાહ ક્રિયા ચાર માહ હાલાત અચ્છે રહે, મગર બાદમોં કશીદા હો ગયે ઓર કશીદગી બળતી રહી. તાહમ એક સાલ કે અસાં તક હિંદા શબ્રો તહમ્મુલ સે કામ લેતી રહી બિલઆબિર હિંદાને અપને વાલિદ સે અપની તકલીફ કી શિકાયત કી.

(૧) ખાવિન્દકી બેઈત્તેફાકી, બેચૈની, હિંદાકે હાથકા પકા હુવા ખાના ન ખાના ઓર ઉસસે અલાહિદા રેહના, નારાઝ રેહના, વગૈરા.

(૨) મકાન કે બરામદેકે હિસ્સામે ખિળકી પર ખાવિન્દકે ભાઈઓંકા ચારપાઈ બિછા કર સોના જોકે ખલવત કે મનાફી હે. ઉસકે અલાવહ બહોતસી ચીઝે દિલ શિકની કી પૈદા હુઈ. ઈસ પર હિંદા કે વાલિદને હિંદાકે ખુસર સે ઈન તકલીફ કે દફઈયા કે લિયે કહા સુના, લેકિન જેઠ કે વાલિદસે કોઈ તસ્કીન બખ્શ જવાબ ન મિલા, બજાએ ઈન તકલીફકો દફાઅ કરને કે જેઠ કે વાલિદને કહા કે તુમ્હારી લળકિકે વાસ્તે મેરે પાસ કોઈ ઘર નહી હે, આપ કી લળકિકો રખના હોતો દુસરા કોઈ ઘર યા છપ્પર બના કર રખો, ઓર મેરે મકાનકે અંદર દાખિલ નહી હોને દુંગા, ફિર ઉસકે ખાવિન્દ જેઠને ભી હિંદા કે રહેને કે ઈન્તિઝામ મે કોઈ પેશ કદમી ન કી, જિસ કે બિના પર હિંદાકો ઉસકા બાપ અપને મૈકે લેગયા, ઈસ હાલત પર તકરીબન આઠ નવ સાલ ગુઝર ગયે, ઓર બાઝ લોગોને જેઠ સે ભી કહા કે તુ અપની બીવી કો લાના ચાહતા હે તો હમ લોગ સિફારિશ કરકે બુલવા સકતે હે, ઓર જો શિકાયતોં ઓર તકલીફ ઉન્કો તુ દફાઅ કરદે. ઉસ પરભી જેઠને કોઈ તવજજુહ ન દી, ઓર ઉસને એક તલાકે સરીહ લિખ કર હિંદા કે વાલિદ પર ભેજ દી, ઉસ પર ખુદ જેઠ કી દસ્તખત હે, ઓર બાઅઝો કે સામને ઉસ એક તલાક કા ઈકરારભી ક્રિયા હે ઓર અપની મુતલ્લકા બીવી કી ઈદત ગુઝારને કે લિયે અપની તહરીરમે અપને મકાન પર બુલવાને કી કોઈ સરાહત નહી કી. ઓર કિસી મોઅતમદ શખ્સ કે હમરાહ અપને ઘર આકર ઈદત

ગુઝારને કી ખબરભી ન ભેજી ઓર હિંદા ઉસકે ઘર જાકર ઈદત ગુઝાર સકે એસી ઈતમીનાન બખ્શ સુરતભી ન થી, લિહાઝા હિંદા અપને બાપ કે ઘર રેહકર ઈદત પુરી કર ચુકી. તલાક દેને કે બાદસે દો માહ ઓર નવ દિનમે ઈદત ત્રીન હેઝ ખતમ હો ચુકી, ઉસ્કે બાદ તરફેનકી તરફ સે પંચોને જમા હોકર હિંદા કા સામાન વગેરા જો જેઠ કે ઘર થા ઉસ્કો હિંદા કે ફરીકકો સુપુર્દ ક્રિયા. ઓર મહર કી રકમ અદા કી ઓર ઈદત કે અંદર જેઠને રૂજૂઅ ન ક્રિયા, ઓર જબ સામાન લેનેકે લિયે પંચ જમા હુએ ઉસ વકતભી રૂજૂઅ કા દા'વા નહી ક્રિયા, લિહાઝા અબ અગર આઈન્દા જેઠ રૂજૂઅ તલાક કા દા'વા કરે તો કાબિલે કબૂલ હોગા યા નહી ?

દીગર ખાસ કાબિલે ઈસ્તિફસાર હે કે હિંદાને મઝકૂર તહરીર કે મુતાબિક ઈદત અપને મૈકેમે ગુઝારી તો શરઅન ઈદતકે ખર્ચકી મુસ્તહિક હોગી યા નહી ?

જવાબ:— ૧૫૮/૨૫ حامداً ومصلیاً ومسلماً۔ هو الموفق للصواب

وفى الهدايه واذا انقضت العدة فقال كنت راجعتها فى العدة۔

فصدقته فهى رجعة وان كذبت فالقول قولها.....

ઈદત ગુઝાર્યા પછી મરદ કહે કે મેં તારાથી ઈદતના સમય ગાળામાં રૂજૂઅ કરી લીધું હતું અને તેની પત્નિ તેની વાત સાચી માને તો તેની વાત માંનવામાં આવશે. અને અગર પત્નિ તેને જુદ કહે તો તેની વાતનો એતેબાર કરવામાં આવશે. કેમકે તે એવા વખતે ખબર આપી રહ્યો છે જ્યારે કે તેના માટે રૂજૂઅ કરવાનો સમય નથી.

જ્યારે કે વાસ્તવિક રીતે ઈદત પુરી થઈ ગઈ છે. અને ઈદતને લગતી બાબતો પણ આપસમાં નક્કી કરી લેવામાં આવી છે. તો હવે પતિના રૂજૂઅ કરવાનો દા'વો કરવો કબૂલ ગણાય.

પુછેલ સવાલમાં જ્યારે ઓરતે ઈદતનો સમય ભલે પોતાના વાલિદના ઘેર વિતાવ્યો તો પણ ઈદતના સમય ગાળાના ખર્ચો મેળવવાની હકદાર છે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે. (શામી : ૨/૬૭૪)

ઈદતમાં નિકાહ કરવા

સવાલ:- ૧૬૦/૨૬

એક માણસે પોતાની પત્નિને ત્રણ તલાક આપી પછી તે સ્ત્રી એક માણસ સાથે ભાગી ગઈ હવે એ સ્ત્રીને એના માં-બાપ પોતાના ઘરમાં રહેવા દેવાનું ના પાડે છે, તેમજ બીજા સગા સંબંધીઓ પણ બન્નેવ સ્ત્રી પુરૂષને કબૂલ કરવાનું ના પાડે છે. તો મઝહૂર હાલતમાં આ બન્નેવ સ્ત્રી પુરૂષ ઈદતમાં એક બીજા સાથે નિકાહ પઢી શકે છે કે નહીં ? નિકાહ કેવી રીતે કરી શકે ? જવાબ આપવા મહેરબાની કરશો.

જવાબ:- ૧૬૦/૨૬ حامداً ومصلياً ومسلماً - هوالموفق للصواب

સ્ત્રીની સાથે ઈદતમાં નિકાહ કરવા જાઈઝ નથી, ઈદત પુરી થયા પછી નિકાહ કરવામાં આવે.

સ્ત્રીને તલાક આપવામાં આવી તે વખતે જો સગર્ભા હશે તો તેની ઈદત સુવાવડ થતાની સાથે જ પુરી થઈ જશે, અને સગર્ભા નહિ હોય તો જો તેને માસિક આવતું હશે તો ત્રણ માસિક આવી જવાથી ઈદત પુરી થશે. અને જો માસિક ન આવતું હોય અને તલાક આપવામાં આવી હોય તો તે તારીખથી ઈસ્લામી તારીખ મુજબ ત્રણ માસ પસાર થઈ જવાથી ઈદત પુરી થયેલ ગણાશે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

પ્રકરણ - (૧૦)

“ખુલઅ”

તલાક આપવા કરતાં ખુલઅ કરવું સારું

સવાલ:- ૧૬૧/૧

નીચે જણાવેલ મસ્અલાનો શરઈ દ્રષ્ટિએ ખુલાસો કરવા મહેરબાની કરશો.

એક પતિ અને એની પત્નિ વચ્ચે ભારે અણબનાવ છે સમાધાનના બધા પ્રયાસો કરવા છતાં સમાધાન થઈ શકે તેમ નથી અને પત્નિ છુટાછેડા લેવા માંગે છે પતિને ત્યાં રહેવા માંગતી નથી. પરંતુ પતિ એને બોલાવી ઘરબાર માંડવા તૈયાર છે. અને એક વાતનો વાંધો પડવાથી પતિ નારાજ છે અને તે એકે પત્નિ બદલ્યલ છે. અને આ પરિસ્થિતીમાં જો મામલો તલાક સુધી પહોંચે તો મહેરની રકમ, ઈદતની ખાધા ખોરાકની રકમ વગેરે શઈ હુકૂમની ચોખવટ કરશો.

બન્નેવની આર્થિક પરિસ્થિતી કમઝોર છે. જો તલાક થાય તો પતિ વાળા પત્નિના હક જેમકે મહેરની રકમ, ઈદતની રકમ વગેરે માફ કરાવી લે અને પત્નિ અને પતિ વાળા માફ કરવા રાજી હોય તો ચાલે કે કેમ ? તે પણ જણાવશો.

તલાક થાય તો બન્ને પક્ષો એક બીજાની વસ્તુઓ જેમકે જણસો, વાસણો વિગેરે આપી દેવા રાજી છે. મહેર રૂપિયા ૧૨૭.૫૦ છે. ઈદતની કેટલી રકમ આપવી ? તે પણ જણાવશો.

જવાબ:- ૧૬૧/૧ حامداً ومصلياً ومسلماً - هوالموفق للصواب

સવાલમાં દર્શાવેલ વિગત મુજબ મામલો તલાકની હદ સુધી પહોંચી જશે તો તેવી હાલતમાં પતિએ પોતાની પત્નિની મહેર અદા નહીં કરી હોય તો અદા કરવી પડશે અને તલાક આપશે તો તેવી હાલતમાં જો પત્નિ

ગર્ભવતી નહી હોય અને માસિક આવતુ હશે તો ત્રણ માસિક અને જો માસિક આવતુ ના હોય તો ત્રણ માસ અને ગર્ભવતી હોય તો સુવાવડ સધી તેને ભરણ પોષણ પેટે રકમ તથા ઈદત ગુજારવા માટે મકાન આપવું પડશે.

(હિદાયા : ભાગ : ૨)

પત્નિ પોતાના પતિ સાથે સમાધાન કરવા માંગતી ન હોય અને તલાક લેવા માંગતી હોય અને બન્નેવમાં અણબનાવ છે તો તેવી સ્થિતિમાં બેહતર એ છે કે ખુલઅ કરવામાં આવે. પરંતુ ખુલઅમાં પતિ અને પત્નિ બન્નેવની ખુશી હોવી જરૂરી છે. પતિ પોતાની પત્નિને કહે કે તુ મહેર અને ઈદતની ખોરાકી છોડી આપે તો હું તને છોડુ તો પત્નિ કહે મને માન્ય છે. આને શરીઅતની પરિભાષામાં ખુલઅ કહેવામાં આવે છે. જો પત્નિ કોઈ પણ રીતે ઘર માંડવા તૈયાર ના હોય તો ખુલઅ કરવું બેહતર છે.

(હિદાયા : ૨/૪૦૪)

બે દીન્દાર માણસો આજના સમય પ્રમાણે જે બાધા ખોરાકી નકકી કરે તો સાડા ત્રણ માસ આપવી પડશે. ફક્ત અલ્લાહપાક વધુ જાણનાર છે.

પતિ તલાક ન આપે તો ?

સવાલ:- ૧૬૨/૨

એક પત્નિ પોતાના પતિથી નારાજ રહે છે. અને તે પોતાના પતિથી છુટી થવા માંગે છે. અને પતિ તેને તલાક આપવા રાજી નથી, આ પરિસ્થિતિમાં પત્નિએ શું કરવું ?

જવાબ:- ૧૬૨/૨ حامداً ومصليةً ومسلماً - هوالموفق للصواب

નિકાહ હંમેશાના માટે થાય છે, તોડવા માટે નિકાહ કરવામાં નથી આવતા, પરંતુ જો પત્નિ અને પતિના વચ્ચે મન મેળાપ ના હોય અને નિભાવ અશક્ય થઈ જાય તો શરીઅતે છુટા છોડા માટેની તલાક, ખુલઅ વિગેરેની રીત બતાવી છે.

જેથી સહીહ તરીકા મુજબ નિકાહ થઈ ગયા બાદ જ્યાં સુધી પતિ-પત્નિના સંબંધમાં કોઈ મુશ્કેલી ઉભી ન થાય ત્યાં સુધી તલાક આપવી અને લેવી શર્હ દ્રષ્ટિએ યોગ્ય નથી, ગુનાહને પાત્ર છે.

શાદી થયા પછી પતિ અને પત્નિમાં બનતી નથી અને ઘર સંસાર બરાબર ન ચાલતો હોય તો અને પત્નિ, પતિનું ઘર વસાવતી ના હોયતો આવા સમયે "ખુલઅ" થઈ શકે છે. પરંતુ "ખુલઅ" કરવામાં બન્ને પક્ષોની સહમતી જરૂરી છે. "ખુલઅ" પત્નિ અને પતિમાં કોઈ એક કહે કે મહેરના બદલામાં અથવા અમુક રકમના બદલામાં હું "ખુલઅ" કરું છું, મને છુટી કરી દો અથવા છુટી કરી આપુ છું, બીજો પક્ષ પતિ કે પત્નિ તે જ બેઠકમાં તેની વાત માન્ય રાખે તો ઈસ્લામી શરીઅતમાં તેને ખુલઅ કહેવામાં આવે છે. (શામી: ૨/૬૦૭)

આ પ્રમાણે ખુલઅ કરવાથી પત્નિને તલાક પડી જાય છે. અને જે માલ કે રકમ લેવા આપવાનું નકકી થયું હશે તે અદા કરવું પડશે પરંતુ જો પતિ તરફથી વાંક હોય તો પતિ માલ ના લે, અને સ્ત્રીનો વાંક હોય તો આપેલ મહેર અથવા તેથી વધુ લેવું યોગ્ય નથી. (શામી: ૨/૬૦૮, હિદાયા ભાગ: ૨)

મિશકાત શરીફની એક હદીષ શરીફમાં છે કે કેસના પુત્ર સાબીતની સ્ત્રી આપ (સલ.)ની ખિદમતમાં આવી અર્ઝ કરી કે મારા પતિથી હું તેની દીની કે સંસ્કારિક બાબતના કારણે નારાજ નથી. પરંતુ હું તેની સાથે મારા દિવસો વિતાવી શકુ એમ નથી અને નાફરમાનીથી ગુનેહગાર પણ બનવા માંગતી નથી તેથી મને રસ્તો કરી આપો. આપ (સલ.)તેણીને ફરમાવી દીધું કે તારા પતિએ તને જે માલ બક્ષિસ આપ્યો છે તે તું તેને પરત આપવા રાજી છે ? તેણી એ હા પાડી ત્યારે આપ (સલ.)એ પતિને ફરમાવ્યું કે બાગ લઈને એને એક તલાક આપી છુટી કરી દો તમારા માટે એ સારું છે. અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે. (મિશકાત : ૨/૨૮૩)

પ્રકરણ - (૧૧)

"ઈદત"

તલાક પછી ઈદતનો સમય

સવાલ:- ૧૬૩/૧

ઐયૂબની શાદી ફાતિમા સાથે થઈ, હવે ઐયૂબ બે-ત્રણ વર્ષ રાખવા પછી ફાતિમાને ત્રણ તલાક આપી છે તો ફાતિમા શરીઅતના હુકમ મુજબ કેટલા મહીના પછી યૂસૂફ સાથે શાદી કરે ? તેનો જવાબ આપશો.

હવે બીજી વાત દાખલા તરીકે ફાતિમાની બીજી શાદી થઈ યૂસૂફ સાથે અને યૂસૂફે બે ત્રણ વર્ષ રાખી અને યૂસૂફે ફાતિમાને ત્રણ તલાક આપી દીધી તો હવે ફાતિમા આગલા શોહર ઐયૂબ સાથે શાદી કરવા માંગે છે તો ફાતિમા કેટલા મહીના પછી ઐયૂબ સાથે શાદી કરે ? જેનો જવાબ તરત જ આપશો

જવાબ:- ૧૬૩/૧ حامداً ومصلياً ومسلماً - هوالموفق للصواب

મજકૂર બહેનને જો માસિક આવતુ હોય તો ત્રણ માસિક આવે પછી અને જો માસિક ન આવતુ હોય તો ત્રણ માસ પછી (ઈસ્લામી તારીખ પ્રમાણે મહીનો ગણાશે) અને સગર્ભા હોય તો બાળકનો જન્મ થયા પછી યુસૂફ સાથે શાદી કરે.

યુસૂફ સાથે શાદી કર્યા પછી યુસૂફ તલાક આપે, અને તેની પણ ઈદત ઉપર લખ્યા મુજબ પુરી થાય પછી પોતાના પહેલા ઘણી ઐયૂબ સાથે નિકાહ કરવા માંગે તો કરી શકે છે. અલ્લાહ પાક વધુ જાણનાર છે.

(હિદાયા: ૨/૪૭૯, ૪૦૨, ૪૦૩)

તલાક પછી ઈદતનો ખર્ચ મળશે ?

સવાલ:- ૧૬૪/૨

એક માણસ પોતાની દિકરીની સામે ચાલીને તલાક માંગે છે તો શું તેની ઈદતનો ખર્ચ આપવો જરૂરી છે ?

જવાબ:- ૧૬૪/૨ حامداً ومصلياً ومسلماً - هوالموفق للصواب

ઈદતનો ખર્ચ એ સ્ત્રીનો શર્ઈ હક છે, જે પતિના સિરે એક હાલતને છોડીને કોઈ પણ હાલતમાં માફ થતો નથી, ભલે પતિ પત્નિની રાજી ખુશીથી તલાક આપે કે પછી રાજી ખુશી વિના આપે, અને પત્નિ પોતે તલાક માંગે કે પતિ પોતે પત્નિની માંગણી વિના તલાક આપે.

માત્ર એક હાલતમાં ઈદતનો ખર્ચ માફ થઈ શકે છે જ્યારે ઓરત પોતે તલાક માંગે (જેને શરીઅતની ભાષામાં ખુલઅ કહે છે.) અને એ શર્ત ખુલઅ કરે કે તલાકના બદલામાં હું ઘણી પાસે થી મારો ઈદતનો ખર્ચ નહી માંગુ અને માફ કરી આપુ છું તો ઈદતનો ખર્ચ માફ થશે. બીજી કોઈ પરિસ્થિતીમાં માફ થશે નહી. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

ઈદત દરમિયાન ખેતરમાં જઈ શકાય ?

સવાલ:- ૧૬૫/૩

મારા પતિ ગુઝરી ગયા છે, આસરે ૪૦ દિવસ થયા છે મારી ઉમર ૬૦ વર્ષ ઉપરની છે મારે ઔલાદમાં માત્ર દિકરો જ છે. હાલ ખેતીની સીજન તૈયાર થઈ રહી છે, અને મારી ખેતી ઉપર મારા સિવાય કોઈ દેખરેખ રાખી શકે તેમ નથી, મજકૂર સંજોગોમાં હું મારા ઘરેથી મારા ખેતરોમાં મારી ઈદત પુરી થતા પહેલા જઈ શકુ કે કેમ ? તે જણાવશો.

જવાબ:- ૧૬૫/૩ حامداً ومصلياً ومسلماً - هوالموفق للصواب

આપ પોતાની ખેતીની દેખરેખ કરવા માટે ઈદત પૂરી થતા પહેલા ખેતરે જઈ શકો છો, શરીઅતે આપને છૂટ આપી છે પરંતુ બેહતર એ છે કે આપ દિવસમાં અજવાળુ થતાં ઘરેથી નીકળો અને રાત્રે અંધારૂ થતા ઘરે આવી જાવો. જોકે જરૂરી કામ માટે રાત્રીના થોડાક ભાગમાં ઘરની બહાર રહી શકો છો. પરંતુ રાત્રી તો પોતાના ઘરે ગુજારવી જોઈએ.

وَالْمَتَوَفَى عَنْهَا زَوْجَهَا تَخْرُجُ نَهَارًا وَبَعْضُ اللَّيْلِ وَلَا تَبِيتُ فِي
غَيْرِ مَنْزِلِهَا۔ اما المتوفى عنها زوجها فلانه لا نفقة لها فيحتاج الى الخروج
نهارًا للطلب المعاش۔ (هدايه اولين: ٤٢٨)

ઉપરના લખાણનો ભાવાર્થ એ જ છે કે જે સ્ત્રીના પતિનો ઈત્તિકાલ થયો હોય તેને રોઝી-રોટી કમાવવા માટે દિવસે અને રાત્રીના થોડા ટાઈમે ઘરની બહાર જવું જાઈઝ છે. પરંતુ ઈદતના દિવસોમાં રાત્રી પોતાના ઘરે જ ગુજારે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

પતિ જ્યાં કહે ત્યાં ઈદત ગુજારે

સવાલ:- ૧૬૬/૪

એક મુસ્લિમભાઈએ એક મુસ્લિમ સ્ત્રી સાથે મુસ્લિમવિધી પ્રમાણે નિકાહ કર્યા હતા. પરંતુ શાદી પછી એ સ્ત્રીને એક બાળકનો જનમ થયો હતો, અને અમુક સમય પછી પત્નિ અને પતિ વચ્ચે ઝઘડો થવાથી પતિ પત્નિને ત્રણ વખત તલાક બોલી ગયો હતો. તલાક દર્મિયાન પત્નિ ગર્ભવતી હતી. પરંતુ આગળના જનમ થયેલ બાળકને ટીબીની બીમારી થઈ ગયેલ છે. અને આ પત્નિ એ બાળકને રાખીને બીજા ઠેકાણે ઘરકામ કરવા જાય છે, અને એ બાળકની સંભાળ સારી રીતે રાખતી નથી, અને સમય પર દવા પીવડાવવાનો ખ્યાલ પણ રાખતી નથી. તો આ પતિ એના સંબંધીને ત્યાં આ પત્નિને ઈદત પુરી થતા સુધી રાખી શકે છે કે કેમ ? એનું રાખવાનું કારણ એ જ છે કે બાળકની સંભાળ રાખે અને બાળકને દવા પીવડાવવાનો ખ્યાલ રાખે; તો એના માટે શરીઅત શું કહે છે ? ખુલાસાવાર જવાબ આપશો.

જવાબ:- ૧૬૬/૪ حامداً ومصلياً ومسلماً۔ هو الموفق للصواب

તલાક વાળી પત્નિના માટે જરૂરી છે કે જે મકાનમાં તલાક થતાં પહેલાં રહેતી હોય તે જ મકાનમાં તલાક પછી ઈદત ગુજારે, અને તેણીને ઈદતના જમાનામાં ખોરાકી મળે છે જેથી તેણીએ ઘરની બહાર કમાવા માટે નીકળવું જાઈઝ નથી.

સવાલમાં દર્શાવ્યા મુજબ પતિ જ્યાં કહે ત્યાં ઈદત ગુજારે, અને છોકરાની પરવરિશ ઈદતના જમાનામાં પતિની સામે કરે. ફક્ત અલ્લાહ

તઆલા વધુ જાણનાર છે. (હિદાયા: ૨)

માસિક ન આવતુ હોય તે સ્ત્રીની ઈદત

સવાલ :- ૧૬૭/૫

ઝેંદે પોતાની ઓરતને તલાક આપી તેના ગવાહ પણ હાજર છે. ઝેંદે જાણે છે કે તલાકની ઈદત પુરી થયા પછી બીજાથી નિકાહ કરી અને બીજો માણસ પણ તલાક આપે તો તેની ઈદત પુરી થયા પછી પહેલા માણસની સાથે રજામંદી હોય તો તેની સાથે નિકાહ કરી શકે છે. પરંતુ ઝેંદે કહે છે કે મારી ઓરતનું આપરેશન થયેલ છે હવે બાળક થવાનું કોઈ ઈમ્કાન નથી. તો શરીઅતના હુકમ પ્રમાણે હલાલો તો કરવો પડશે પરંતુ ઈદતના બારામાં શું હુકમ છે ? કોઈ ગુંજાઈશ નિકળી શકે છે ?

જવાબ:- ૧૬૭/૫ حامداً ومصلياً ومسلماً۔ هو الموفق للصواب

સૂરતે મસ્અલામાં ઓપરેશન થયેલ ઓરતના માટે પણ ઈદત ગુજારવી જરૂરી છે. માસિક આવે છે તો ત્રણ માસિક અને માસિક નથી આવતુ તો ત્રણ મહીના ઈદત ગુજારવી પડશે નસબંદીની સૂરતમાં ફુકહાએ જે ઈલ્લત બતાવેલ છે તે ઈલ્લત ન હોવા છતાં તેને કરવી પડશે કારણ કે આ મસ્અલો નસથી સાબિત છે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

પ્રકરણ - (૧૨)

"બાળકની પરવરિશ તથા ભરણ પોષણ"

બાળકની પરવરિશ

સવાલ:- ૧૬૮/૧

એક લડકી કો જમાત કી તરફ સે ઉસ્કે ખાવિંદ કે યહાં ભેજી થી વો લડકી છો મહીને ઉસ્કે ખાવિંદ કે યહાં રહી ફિર ભી ૬ મહીને તક લડકી કે સાથ બિલકુલ કોઈ તરહકી બાતચીત નહી કી, લડકીને બહોત હી અપને ખાવિંદ સે બોલને કી કોશિસ કી ફિર ભી બોલા નહી, ઓર ખાવિંદ સે માફી માંગી ફિર ભી બોલા નહી થોડા અરસા ગુઝર જાને કે બાદ લડકીને ખાવિંદ કો કહા કે બચ્ચો કે લિયે મેરે સાથ બોલો, ખાવિંદને કહાં કે મુજે તેરી પડી નહી ઓર બચ્ચો કી ભી પડી નહી. ચલી જા યહાં સે, બાદ મે ઉસ્ને ખુદ કે દોસ્ત કો કહા કે મેરે માં-બાપ કો કહો કે મેરી શાદી દુસરી ઓરત કે સાથ કરા દે, તો યે હકીકત લડકીને સુનલી, બાદ મે તો સાસુ નનંદ ભી બરાબર બોલતી નહી થી, લડકી યે બાતે સુન કર રંજીદા હુઈ ઓર સોચા કે યહાં મેરા રેહના ઠીક નહી, ઈસ કે બાદ લડકી અપને માં-બાપ કે યહાં ચલી આઈ તબ લડકી કો તલાક હુઈ નહી થી, લડકીકા શોહર ફિલ હાલ એક તલાક બોલા હે. દો તલાક બાકી હે, દુસરી બાત યે હે કે એક પાંચ સાલ ઓર દસ માહકા બચ્ચા હાલમે બાપ કે પાસ હે. ઓર સાડે ત્રીન સાલકા બચ્ચા માં કે પાસ હે, તો માં ઈન દોનો બચ્ચો કી હકદાર હે કે નહી? ઓર માં હકદાર હે તો કિતને સાલ તક હકદાર હે? દુસરા સવાલ યે હે કે બાપ કા હક બચ્ચા પેદા હોતે હી હમૈશા કે લિયે લગ જાતા હે તો માં કા હક બચ્ચો પર બિલકુલ નહી લગતા? ઈન સવાલો કે જવાબ આપ સાહબ ખુલાસે કે સાથ દેના.

લડકી કા શોહર દુસરી ઓરત કે સાથ તાઅલ્લુક રખતા હે, ઓર લડકી પર ત્રીન સાલ સે ઝુલ્મો સિતમ કરતા હે.

જવાબ:- ૧૬૮/૧ حامداً و مصلیاً و مسلماً - هو الموفق للصواب

મદને જબ એક તલાક અપની બીવી કો દી હે, ઓર મદ ઈદત ખતમ હોને તક અપની ઓરત કી તલાક સે રૂજૂઅ નહી કરેગા તો ઓરત ઓર મદમે જુદાઈ હો જાએગી એસી સૂરત મે જીસ લડકે કી ઉમર સાડે ત્રીન સાલ હે ઉસ લડકે કી પરવરિશ કા હક ઓરત (માં) કો હે, માં કો યે પરવરિશ કા હક સાત સાલ કી ઉમર તક રહેગા, ઓર જબ બચ્ચા સાત સાલ કા હો જાએગા તો માં કા હક ખતમ હો જાએગા, ઓર જીસ લડકે કી ઉમર સાત સાલ યા ઉસસે ઝાઈદ હે તો ઉસકી પરવરિશ કા હક માં કો નહી હે.

(શામી:૨/૬૮૭, ૬૮૫)

બચ્ચે કી પરવરિશ કે લિયે માં કા આકિલા, બાલિગા, આઝાદ હોના ઓર ફાસિકા ન હોના શર્ત હે. (બદાએ ઉસ્સનાએઅ : ૩/૪૧)

ઈન શરાઈત કે સાથ યે ભી શર્ત હે કે બચ્ચે કે માં-બાપ કે દર્મિયાન જુદાયગી કે બાદ માં ને કિસી અજનબી (બચ્ચે કે ગેરમહરમ) સે શાદી ન કી હો ઓર વો મુરતદ ન હો ગઈ હો, અલબત્તા બચ્ચે કી માં ને બચ્ચે કે કિસી એસે રિશ્તેદાર સે શાદી કી જો બચ્ચે કા મહરમ હે તો એસી સૂરતમે માં કા પરવરિશ કા હક ખતમ નહી હોગા, જેસે યચા કે સાથ શાદી કી હો.

(ફતહુલ કદીર : ૩/૩૧૪)

(૨) આપકા યે સવાલ કે બાપકા હક બચ્ચા કે પૈદા હોતે હી લગતા હે હમૈશા કે લિયે, માં કા હક બચ્ચો પર બિલકુલ નહી લગતા, તો આપકા યે સવાલ ઈલ્મે દીનસે નાવાકિફિયત કી વજહસે હે. કુર્આન ઓર હદીષ મે માં ઓર બાપ કે હુકૂક જો ઔલાદ પર હે ઉસ્કો અદા કરને કી તાલીમ દી હે. બલ્કે એક હદીષ શરીફ મે તો માં કા હક બાપ સે ભી ઝયાદહ બયાન ક્રિયા ગયા હે. અબૂ હુરૈરહ (રદિ.) સે રિવાયત હે કે એક શખ્શને રસૂલુલ્લાહ (સ.અ.વ.)સે દર્યાફત ક્રિયા કે મુજ પર ખિદમત ઓર હુસ્ને સુલૂક કા સબસે ઝયાદહ હક કિસ કા હે? આપને ઈર્શાદ ફરમાયા કે તુમ્હારી માં, મે ફિરસે કેહતા હું કે તુમ્હારી માં, મે ફિરસે કેહતા હું કે તુમ્હારી માં. ઉસ્કે બાદ તુમ્હારે બાપ કા હક હે, ઉસ્કે બાદ તુમ્હારે કરીબી રિશ્તેદાર હો, ફિર જો ઉસ્કે બાદ કરીબી રિશ્તેદાર હો. (મઆરિફુલ હદીષ: ૬/૪૬)

બચ્ચે કે માલમે જોસ તરહ બાપ કા હક લગતા હે ઈસ તરહ માંકા હક લગતા હે બાપ અગર બેસહારા હે તો બાપકી પરવરિશ ઓર જીમ્મેદાર બચ્ચે કો ઠેહરાયા હે. ઈસ તરહસે માં અગર બે સહારા હે તો ઉસકી પરવરિશ કરનેકા જીમ્મેદાર બચ્ચે કો ઠેહરાયા હે.

અબ રહા યે કે ૬ સાલ કે બાદ યાઅની કે બચ્ચા ખુદ બાને પીને લિબાસ પહનને ઓર ઈસ્તિન્જા કરને લગે તો ઉસકી પરવરિશ કા હક માં સે બાપ કી તરફ કયું મુનતકિલ હો જાતા હે ? કયું કે બચ્ચા તાલીમ વ તર્બિયત કા મોહતાજ હોતા હે ઓર તાલીમ વ તર્બિયત કી જીમ્મેદારી બાપકે જીમ્મે હે, જો બાપ હી અચ્છે તરીકે સે અદા કર સકતા હે. માંકા સિર્ફ પરવરિશી હક હી ખતમ હોતા હે ન કે દુસરે હુકૂક. ફકત અલ્લાહ પાક વધુ જાણનાર છે.

બાળકની પરવરિશનો હક કોનો ?

સવાલ:- ૧૬૮/૨

એક છોકરાની એક છોકરા સાથે ઈસ્લામી શરીઅત પ્રમાણે આશરે આઠથી નવ વર્ષ પહેલા શાદી થઈ હતી અને એ શાદીથી અલ્લાહ તઆલાએ બે ફરજંદ અતા કરેલા છે એક દિકરાની ઉમર ૭ વર્ષની છે અને નાના દિકરાની ઉમર અઢી થી ત્રણ વર્ષની છે. સંજોગોવસાત ઘણા વર્ષથી એ મિયાં બીબીના સંબંધોમાં અણબનાવ ચાલે છે અને એમની અંદરની તકરાર કાઢી એમનું સંસાર સુખેથી ચાલે એવી જમાતના આગેવાનોએ આશરે ત્રણ-ચાર વખત કોશિશ કરી છોકરીને છોકરાના ઘરે મોકલવા ફરજ પાડેલી તેમ છતાં આજે આશરે સાત, આઠ મહીનાથી એ બન્ને મિયાં-બીબીના સંબંધો ઘણા જ વધારે પ્રમાણમાં બગડેલા હોવાથી એમને હવે એમનું સંસાર કોઈ પણ હિસાબે આગળ ચાલે એવું નથી તેમજ ઈત્તેફાક પણ થાય એવું નથી અને બન્ને પક્ષો તલાક લેવા તૈયાર છે એવા સંજોગોમાં તેમના બાળકોની જવાબદારી શરીઅતની રૂએ કોને સોંપવી ? અને કોણ હકદાર છે ? એનો ખુલાસા વાર જવાબ આપના સિકકા સાથે આપવા નમ્ર અરજ છે.

જવાબ:- ૧૬૮/૨ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

સવાલમાં જણાવ્યા અનુસાર પતિ-પત્નિના વચ્ચે નિભાવની કોઈ સૂરત ન નીકળે અને પતિ-પત્નિમાં જુદાઈ થઈ જાય તો તેવી સ્થિતિમાં જે

છોકરો ત્રણ વર્ષનો પત્નિના ખોળામાં છે તે છોકરાને પાલીને ઉછેરવાનો હક માંનો છે બાપ તેને છીનવી શકતો નથી પણ છોકરાની ખોરાકી પોશાકીનો ખર્ચ બાપે આપવો પડશે માંને છોકરાને પાલીને ઉછેરવાનો હક સાત વર્ષની ઉમરનો નહીં થાય ત્યાં સુધી રહેશે. સાત વર્ષનો થઈ ગયા પછી માંનો હક ખતમ થઈ જશે જેથી બાપ તેને બળજબરીથી પણ લઈ શકે છે.

(હિદાયા: ૨/૪૧૪)

અને જો છોકરો સાત વર્ષનો થઈ ગયો હોય તો તે છોકરાના હકદાર બાપ છે. ફકત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

માં, પોતાના બાળકોની પરવરિશની હકદાર છે

સવાલ:- ૧૭૦/૩

એક પતિ તથા પત્નિને બે છોકરાઓ છે, પતિ પત્નિમાં કોઈ સંજોગોને કારણે પત્નિને પોતાના ઘરે કાઢી મુકી છે. (તલાક આપી નથી) હાલના સંજોગો એવા છે કે (ખુદા ન કરે) તલાક પણ આપી દે તેઓને જે બે છોકરાઓ છે તેઓની ઉમર એકની બે વર્ષની છે તથા બીજા છોકરાની ઉમર ચાર વર્ષની છે. જેમાંથી એક છોકરો તેની માં પાસે છે તથા બીજો છોકરો તેના બાપ પાસે રહે છે, પત્નિને દિકરાની જુદાઈને કારણે ઘણો જ ગમ છે તેના ગમને કારણે તેના દાંત પકડાઈ જાય છે અને ખેંચ આવી જાય છે. તો આ હાલતમાં છોકરાઓ શર્ઈ દ્રષ્ટિએ આ ઉમરે કોની પાસે રહે અને ક્યાં સુધી રહે ? તેનો ખુલાસો મોકલવા દરખાસ્ત કરૂ છું.

જવાબ:- ૧૭૦/૩ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

માં પોતાના બાળકોની પરવરિશ અને તરબિયતની હકદાર છે. નિકાહમાં હોય તો પણ અને તલાક થયા પછી પણ; છોકરા હોય તો બાલિગ થાય ત્યાં સુધી માં પોતાના બાળકોને જે પરવરિશના હક છે એ શર્ત કે શરીઅતના કોઈ કારણસર માંને પરવરિશના હકથી વંચિત રાખી ના હોય. ફકત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે. (શામી: ૨/૮૭૧, ૮૮૧)

ભરણ પોષણનો હક

સવાલ:- ૧૭૧/૪

મારી છોકરીની તલાક થયાને લગભગ દોઢ વર્ષ ઉપર થયું છે, મહેર

તથા ખોરાકીના પૈસા વિગેરેનો પંચો રૂબરૂ નિકાલ થઈ ગયો છે, પરંતુ તેની એક નાની બેબી (મારી નવાસી) હાલ લગભગ ૧ વર્ષથી મારી પાસે છે સામે વાળાએ "માસૂમ" બેબીને કાયમ માટે લઈ જવા માંગે છે પરંતુ એની માં એને છોડવા માંગતી નથી એવી પરિસ્થિતિમાં અમોએ માત્ર બેબીનો ભરણ પોષણ ખર્ચ સીધી રીતે ન મળતા કોર્ટ રાહે ખોરાકીની માંગણી કરેલ છે, તો સવાલ આ છે કે એની માં પાસે નાની બેબીને શરીરત રૂએ કેટલી ઉંમર સુધી રાખવાનો હુકમ છે ? છેલ્લામાં છેલ્લી હદ કેટલા વર્ષ સુધી છે ? તો આપ બરાએ કરમ સચોટ જવાબ આપવા મહેરબાની કરશો બનવા જોગ છે કોર્ટમાં રજૂઆત થઈ શકે.

જવાબ:—૧૭૧/૪ حامداً ومصلیاً ومسلماً۔ هوالموفق للصواب

પતિ-પત્નિમાં જુદાઈ થઈ ગઈ અને તલાક મળી ગઈ અને તે પતિ-પત્નિના ખોળામાં બાળક છે, તે બાળકને પાળીને ઉછેરવાનો હકક માંનો છે, બાપ તેને છીનવી શકતો નથી પણ છોકરાની ખોરાકી પોશાકીનો ખર્ચ બાપે આપવો પડશે.

જો માંએ ગેરમહરમ સાથે નિકાહ કરી લીધા તો હવે તે બાળકને ઉછેરવાનો હક માં નો રહશે નહીં. અલબત્ત જો તે જ બાળકના કોઈ એવા સગા સાથે નિકાહ કર્યા કે જેની સાથે નિકાહ દુરૂસ્ત થતા નથી, જેમકે તે બાળકના કાકા સાથે નિકાહ કર્યા અથવા એવું જ કોઈ બીજું સગપણ હોય તો માંને ઉછેરવાનો હકક બાકી રહેશે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

(શામી: ૨/૬૮૭)

પત્નિનો દવાનો ખર્ચ

સવાલ:— ૧૭૨/૫

(૧) અમારી છોકરીની ૧૪મી ફેબ્રુઆરીના રોજ શાદી થઈ હતી શાદી પછી સાસરીમાં છોકરી ગયા પછી ૫ દિવસ બીમારીમાં પકડાઈ ગઈ તો સાસરી વાલાઓએ એક અઠવાડિયા જેટલી દવા કરી પછી અત્રે અમારે ઘેર મોકલી આપી, બહાનું એમ બતાવ્યું કે અમારા ઘરમાં લોકો ખુબ આવે છે અને જગ્યા નથી ત્યાર પછી અમોએ છોકરીને સારૂ થાય એ માટે ૧૪૦૦૦ થી ૧૫૦૦૦ ની દવા અને આલિમ લોકોના ઈલાજો કરાવ્યા છે

છોકરીને ૭૫ ટકા અત્યારે રાહત છે, છોકરીના દવાના ખર્ચ વિષે શરીરતનો શું હુકમ છે ? માં-બાપ આપે કે સાસરી પક્ષ આપે ? વિગત આપશો.

(૨) અત્યારે છોકરી અમારે ઘેર દવા કરે છે સાસરી પક્ષથી એક બે માસ પછી છોકરીની ખબર અંતર પુછવા પણ આવતા નથી બે ત્રણ વખત લઈ ગયા પછી બીજો કે ત્રીજો દિવસ થાય છે એટલે ઘરે મુકી જાય છે, અને સારૂ થાય એટલે બોલાવી જઈશું એમ કહી અત્રે જ રહેવા દીધી છે. અને હાલમાં કોઈ પણ કારણ કે મશ્વેરા વગર છોકરીને તલાક આપી પોષ્ટમાં રવાના કરેલ છે અમારી મરજી તલાક લેવાની ન હતી છતાં અમને પુછ્યા વગર તલાક બળજબરી થી વચેટીયા માણસને ઘેર મુકી ગયા છે. અમારે એ લેવી કે નહીં ? તેની વિગત લખશો.

(૩) અમોએ તલાક માંગી નથી, અને છોકરીની મરજી સાસરીમાં જવાની છે છતાં એ લોકોએ તલાકમાં બહાનું લખ્યું છે કે આપની મરજી મુજબથી આ કામ થયું છે. તો જુદા બહાના હેઠળ તલાક મંજૂર થાય કે કેમ ? તેની વિગત લખશો.

(૪) અમારા વડીલો કે વાલી વારસોને કાંઈ પણ પુછ્યું નથી કે મશ્વેરો કર્યો નથી છતાં એમને લખ્યું છે કે આપણા વડીલોની મરજીથી આ કામ થયું છે તો શું આ જુદા લખાણ વિશે આપણી શરીરત શું કહે છે ?

(૫) અમારી ચીઝ વસ્તુઓ અને અઢી તોલા જનસ સાસરી પક્ષે પડી છે છતાં એમ લખ્યું છે કે તમોને આપી દીધી છે. તો ન મળવા છતાં "આપી દીધી" એમ લખ્યું છે કે "તમો પાછળથી આ બાબતે કોર્ટ જશો તો એ ચાલી શકશે નહીં" એ બાબતે આપણી શરીરત શું ખુલાસો આપે છે ?

(૬) શાદી નકકી થયા પછી છોકરો સાઉદી ૧૫ દિવસે જતો રહેવાનો છે માટે ૧૫ દિવસમાં જલ્દી શાદી કરાવી જુદું બોલી વધુ ખર્ચો કરાવ્યો, અને આજ સુધી સાઉદી ગયો નથી, તો શાદીના ૨૫૦૦૦ ખર્ચો માંગી શકાય કે નહીં ? તે વિશે શરીરત શું કહે છે ?

(૭) છોકરીને મહેરના ૨૫૧ રૂપિયા રોકડા આપ્યા છે, મહેરની રકમને ઈદતની રકમ લખાવી છે અને એમ કહે છે કે તમને મહેર અને ઈદત

(ખુણે બેસવાની રકમ) રોકડી આપી દીધી છે, તો શું મહેર અને ઈદતની રકમ એક ગણાય કે જુદી? તેની વિગત લખશો.

(૮) આપણી શરીઅત સલાહ મશ્વેરો અને શાંતિ ભાઈચારાનો હુકમ આપે છે છતાં કોઈ પણ જાતની તકરાર કે છોકરીની ચાલચલગત કે અન્ય કોઈ પણ જાતની ફરિયાદ ન હતી છતાં અમને ઊંડા ખાડામાં ઉતારી છોકરીની તબીયત ખોટી કરવાથી એટલે કે છોકરીને સાસરીમાં જતાં માસિક આવવાથી છોકરાએ એને દવા કરાવી અટકાવી દીધું અને દવાની ગરમી મગજ પર ચઢી ગઈ, આથી છોકરીને હિસ્ટેર્યા જેવું થઈ ગયું છે અને પોતે બિન્દાસ થઈ છોકરીના જીવનની ફિકર રાખ્યા વગર છુટી કરી દીધી, તો એવાને સમઝ આપવા માટે કોર્ટખાનામાં જવા માટે શરીઅત શું કહે છે. તેની વિગત એક, બે, દિવસમાં આપવા મહેરબાની કરશો, આથી અમારે ન્યાય માટે આગળ વધવાની જરૂર છે, તો અમને શરીઅતથી માર્ગદર્શન મળે.

(૯) અને મૌલાના સાહબ જો આપણો સમાજ શરીઅતને બાજુ પર મુકી એક માફી ન્યાય આપે તો મારે કોર્ટમાં જવું કે નહીં શરીઅત શું કહે છે.

જવાબ:—૧૭૨/૫ حامداً ومصلیاً ومسلماً۔ هوالموفق للصواب

(૧) સ્ત્રી બીમાર પડી તો બીમારીની મુદતની ખોરાકી, પોશાકી લેવાની હકદાર છે, પછી ગમે ત્યાં હોય ચાહે તો તે ઘણીના ઘેર બીમાર પડે અથવા પોતાના પિયરમાં પણ જો બીમારીની હાલતમાં પતિ તેણીને બોલાવે છતાં તે સાસરીમાં ન જાય તો હવે તે ખોરાકી તથા પોશાકીનો હક તેણીનો જતો રહ્યો, બીમારીની હાલતમાં માત્ર ખોરાકી, પોશાકીનો ખર્ચ તેણીને મળશે, દવા ઈલાજ વિગેરેનો ખર્ચ પતિ પર વાજિબ નથી, તેણી પોતાની પાસેથી ખર્ચે, પતિ આપે તો તેનો ઉપકાર છે. બીમાર પડ્યા પછી જેટલી મુદત આપના ઘેર રહી છે તેની ખાધા ખોરાકી પોશાકીનો ખર્ચ આપ ઘણી પાસે થી લઈ શકો છો. દવા ઈલાજના પૈસા પતિ માટે અદા કરવા જરૂરી નથી. (શામી:૨/૭૦૧, ૭૦૨, બહર:૪/૧૮૭, ૧૮૮, ફતાવા કાઝીખાન:૧/૧૮૪, ૧૮૫)

(૨-૩-૪) તલાક આપવાનો એખ્તિયાર માત્ર પુરૂષને જ છે, જ્યારે પુરૂષે તલાક આપી તો તલાક થઈ ગઈ. કારણસર તલાક આપે કે વગર કારણે પુરૂષ અને સ્ત્રી બન્નેવ પક્ષના મશ્વેરાથી તલાક આપે કે વગર

મશ્વેરાથી ! જોઈએ તો તેણી તલાકને મંજૂર રાખે કે ન રાખે, દરેક રીતે તલાક થઈ ગઈ, સ્ત્રીનું એમા કાંઈ ચાલતું નથી.

(શામી:૨/૪૬૧, ફતાવા આલમગીરી:૨/૩૫૩)

(૫) ઈસ્લામી અદાલતમાં (આપણા ભરૂચ જિલ્લામાં પણ ઈસ્લામી અદાલતનું સ્થળ દારુલ ઉલૂમ માટલીવાલા ભરૂચ છે.)

માત્ર પતિના કહેવાથી કે મેં આપનું સોનું તથા તમારો સામાન આપી દીધો છે તેની વાત માની લેવામાં આવશે નહીં બલકે તેની પાસે તેના પુરાવાઓ માંગવામાં આવશે. શાક્ષીઓ (જે બે દીનદાર પુરૂષ અથવા એક દીનદાર પુરૂષ અને બે સ્ત્રીઓ) ઈસ્લામી કોર્ટમાં શાક્ષી આપે કે, અમારી રૂબરૂ ફલાણા વખતે ફલાણી જગ્યાએ સ્ત્રીના હાથમાં કે તેના ફલાણા સગા વહાલાઓને કે જેને સ્ત્રીએ પોતાની આ વસ્તુઓનો કબજો મેળવવાનો અધિકાર આપ્યો હોય, તેને સુપરત કરેલ છે. એ પ્રમાણેની શાક્ષી આપશે.

ઈસ્લામી કોર્ટ માન્ય રાખશે જ્યારે કે એ ગવાહો શરીઅતે ગવાહો માટે જે રૂપરેખા નક્કી કરી છે તે પ્રમાણે હશે શર્હ અદાલત પુરૂષના તરફેણમાં ફેસલો આપશે, અને જો પુરૂષ ગવાહો રજૂ નથી કરી શકતો, તો તેવી હાલતમાં જો પુરૂષ સ્ત્રી પાસેથી સોગંદ લેવાનો આગ્રહ કરે અને સ્ત્રી માંગણી મુજબ સોગંદ ખાઈ લેશે તો શર્હ અદાલત સ્ત્રીના દાવાને માન્ય રાખશે. અને પુરૂષને સ્ત્રીની વસ્તુઓ સુપરત કરવાનો આદેશ આપશે. અને જો સ્ત્રી સોગંદ ખાવાનો ઈન્કાર કરશે તો પુરૂષની તરફેણમાં ફેસલો આપશે.

(હિદાયા આબિરૈન:૩/૧૮૬)

(૬) પુરૂષના પક્ષવાળાઓ વહેલી તકે શાદી કરવા માટે જો જુદી રજુઆત કરી હશે તો તે ગુનેહગાર થશે, જુદી રજુઆત કરીને શાદી વહેલી કરાવીને ખર્ચો વધુ કરાવ્યો તે ખર્ચ શર્હ દ્રષ્ટિએ લેવાને પાત્ર નથી.

(૭) મહેર તે માલનું નામ છે જે નિકાહના કારણે સ્ત્રીની જાતથી ફાયદો ઉઠાવવાના બદલામાં આપવામાં આવે છે. નિકાહે સહીહ હોય કે નિકાહે ફાસિદ અથવા ગલત ફેહમીના કારણે સોહબત થઈ ગઈ હોય.

અલ્લામા શામી (રહ.)એ મહેરને સ્ત્રીની શરમગાહની માલિકીનું એવજ કહ્યું છે. (શામી:૨/૩૭૫)

અને તલાક શુદ્ધ સ્ત્રીને ઈદતના સમયમાં જે ખર્ચ મળે છે તે પણ નફકહ છે. સ્ત્રી પુરૂષના ત્યાં રોકાયેલી રહે છે તેના કારણે નફકહ વાજિબ થાય છે. તલાકની ઈદતના સમયમાં સ્ત્રી પુરૂષના હકના ખાતર રોકાયેલી રહે છે. નિકાહના હેતુઓમાંનો એક હેતુ ઔલાદ પણ છે, અને ઔલાદના રક્ષણ માટે ઈદત વાજિબ છે. (શામી:૨/૭૨૬)

ફુકહાએ કિરામના ઉપરના મંતવ્યોના કારણે તલાક શુદ્ધ સ્ત્રીની મહેરની કુલ રકમ (જો તેણી સાથે સોહબત થઈ હોય અથવા એકાંતમાં મેળાપ થયો હોય કે જ્યાં સોહબતથી રોકનાર કોઈ માણસ નથી) ઉપરાંત ઈદત દર્મિયાનનો ખાધા ખોરાકી પોશાકીનો ખર્ચ પણ પુરૂષના સિરે વાજિબ છે. ઈદતની રકમમાં મહેરની રકમ શામેલ નથી. ઈદતનો ખર્ચ અલગ આપવો પડશે.

(૮) આપની વાત બિલકુલ સાચી છે ઈસ્લામ સલાહ મશ્વેરો શાંતી અને ભાઈચારાની તાલીમ આપે છે, પરંતુ તેનો અર્થ એવો નથી કે ઈસ્લામની તાલીમને કોઈ છોડી આપે તો આપણે પણ છોડી આપીએ ! બલકે આવા સમયના માટે જ ઈસ્લામે તાલીમ આપી છે કે બદલો લેવાની કે વેર ભાવના ત્યજી દઈને દરગુજર અને માફ કરી અને સુલેહ શાંતીથી કામ લો અને શૈયતાનને હસવાની તક ન આપો. આવી બાબતો ઉપર અમલ કરવાથી અલ્લાહપાક દુનિયા અને આખિરતમાં ઘણો મોટો બદલો આપશે.

(૯) સામા પક્ષવાળા શર્હ હુકમો ઉપર અમલ કરવા માટે તૈયાર ના હોય તો તેના લઈને આપણે શરીઅતનો દામન છોડી આપવો એ ઈમાન અને ઈસ્લામનો તકાજો ક્યાં છે ? આપણે ઈસ્લામી તાલીમ મુજબ અમલ કરવો, કોર્ટ કચેરીએ જવાનું છોડી દઈ મુસ્લિમ લવાદો અથવા મહકમએ શર્ઈયહ જી.ભરૂચ મારફતે પોતાના ઝઘડાઓનો નિરાકરણ લાવવામાં ભલાઈ છે. ફકત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

તલાક શુદ્ધ શિક્ષિકાનું ભરણપોષણ

સવાલ:— ૧૭૩/૬

વિષય:— તલાક શુદ્ધ સ્ત્રીના ભરણપોષણ બાબત

એક દિકરી પ્રાથમિક શાળામાં શિક્ષિકાની ફરજ બજાવે છે. તેની

તલાક થતા ઈદત દર્મિયાન ભરણપોષણ લઈ શકાય ? લઈ શકાતું હોય તો માસિક કેટલા રૂપિયા ? જાણ કરશો.

વિષય:— પ્રસુતિ દર્મિયાનના ખર્ચ બાબત

પ્રથમ પ્રસુતિ માટે નોકરી કરતી દિકરી પોતાના બાપના ત્યાં આવે છે. ત્રણ માસ જેટલો સમય બાપના ત્યાં રહે છે. એનો જે પગાર એ દર્મિયાન આવે છે તેનો હક કોનો ?

વિષય:— ઘર વખરીમાં વસાવેલ વસ્તુના ભાગ બાબત

મારી દિકરી જયારે નિકાહમાં હતી ત્યારે બન્નેના પગારમાંથી ગોદરેજ કબાટ, પંખો, ટેબલ, વાસણ મુકવાનું કબાટ વિગેરે વસાવેલ તેમાં અર્ધો ભાગ મળે કે કેમ ?

જવાબ:— ૧૭૩/૬ حامداً ومصلیاً ومسلماً - هو الموفق للصواب

શિક્ષિકા સ્ત્રીનું ફરજ બજાવવા દર્મિયાન તલાક મળે તો તે શિક્ષિકા સ્ત્રી ઈદતમાં બેસે ત્યાં સુધીની ખોરાકી પોશાકી તથા રહેવાનું ઘર લેવાની હકદાર છે. (હિદાયા:૨/૪૨૩, શામી:૨/૭૦૧)

(૨) શિક્ષિકા સ્ત્રીને જે કંઈ પગાર મળે છે. તેના હકદાર શિક્ષિકા જ છે ભલેને તે બાપના ઘર રહે કે પોતાના ઘણીના ઘરે, અને ઘણી ઉપર તેની ખોરાકી, પોશાકી અને ઘર આપવું જરૂરી છે. હાં જો ઘણીના ઘર હોય અને ઘણી ના પાડે તે છતાં પણ નોકરી છોડે નહિં તો તેવી હાલતમાં તે નાફરમાન ગણાશે. જેના લઈને ખાધા ખોરાકી નહિં મળે. પરંતુ પગારની હકદાર તો શિક્ષિકા ઓરત જ છે. (શામી:૨/૭૦૩)

(૩) સ્ત્રી અને પુરૂષ બન્નેવ થઈને જે ઘર વખરીનો સામાન ખરીદ કર્યો છે. તેમાંથી દરેકને જેટલી રકમ આપી હશે તે મુજબ હિસ્સો મળશે. ફકત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

ભરણ પોષણ વિષે વિસ્તારપૂર્વક માહિતી

સવાલ:— ૧૭૪/૭

કયા શરીઅતે ઈસ્લામિયા મે શોહર પર બીવી કા નફકા વ મિસ્કિન કી ઝિમ્મેદારી હોતી હે ? ખ્વાહ બેવા હો યા મોહતાજ યા માલદાર હો ઓર ગેર જરૂરતમંદ હો ?

યે ઝિમ્મેદારી કિન વુજૂહ સે આઈદ હોતી હે ઈસકી બુનિયાદ કયા હે? ઓર ઉસકી મુદત કિતની હે કયા બાદ તલાક વ ઈન્કિઝાએ મુદતે ઈદત ભી યે ઝિમ્મેદારી બાકી રેહતી હે અગર નહી તો કયું?

અગર મુતલ્લકા ઈન્કિઝાએ મુદતે ઈદત કે બાદ નફકા વ સુકના કી મુસ્તહિક નહી રેહતી જેસા કે કુતુબે ફુકહા કી તસરીહાત સે મઅલૂમ હોતા હે, તો યે સવાલ અપની જગા પર બાકી રેહતા હે કે ઈસ્લામ કા કાનૂને ઈઝદિવાજ જિસ કે મુતઅલ્લિક મુસલમાનો કા ઈમાન હે કે વો તમામ અફરાદે મુઆશરા કે લિયે આદિલાના વ મુન્સિફાના વ રહીમાના કાનૂન હે, ઓર ઓરતો કે લિયે કયા ઈન્તિઝામ કરના હે જિન કો ઉન કે શોહરો ને એસી ઉમરમે તલાક દી હો જબ કે વો નિકાહ કે કાબિલ ન હો ઓર ન ઉનકે ગુઝર બસર કા કોઈ સરોસામાન હો ઓર જિન કા હવ્વા બના કર સુપ્રિમ કોર્ટને હાલિયા ફેસલેમે કાનૂન ફોજદારી દફઆ ૧૨૫ કો ઉસકી મુશ્કિલાત કા હલ કરાર દિયા હે. હાલાં કે યે દફઆ ઈસ્લામ કે પર્સનલ લા સે સરીહ તોર પર મુતસાદિમ હે.

ફુકહાએ ઈસ્લામ ઝી રહમ મહરમ પર (ઔલાદ ઓર વાલિદૈન વ ભાઈ-બહન) મોહતાજ રિશ્તેદારો કી કફાલત કી ઝિમ્મેદારી આઈદ કરતે હે, લેકિન મૌજૂદા હાલાત કે પેશે નઝર અગર રિશ્તેદાર કફાલત કે કાબિલ ન હો તો ઈસ્લામી નુકતએ નઝર સે મુતલ્લકા ઓરત કે ગુઝર બસર કા કયા કોઈ ઈન્તિઝામ હો સકતા હે?

કુઆને કરીમ સૂરએ બકરા કી આયત નં. ૨૪૧

وَلِلْمُطَلَّقَاتِ مَتَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ ط حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ

જિસ સે સુપ્રિમ કોર્ટ ને બાદ ઈદત કે ભી વુજૂબે નફકા કે સિલસિલા મે ઈસ્તિદલાલ કિયા હે, ઈસ મે હર મુતલ્લકા કો મતાઅ દેને કા હુકમ હે. યે મતાઅ એક કિસમ કી યક મુશ્ત ઈમદાદ હે. જિસ કા મકસદ તાલીફે કલ્બ હે, ઈસ સે નાનનફકા મુરાદ નહી લિયા જા સકતા, મગર ઈસ કી મિકદાર મે બળા તવસ્સુઅ હે હઝરત હસન વ હઝરત મુગૈરા બિન શોઅબા (રદિ.) કે મુતઅલ્લિક લિખા હે કે વો અપની મુતલ્લકા બીવીયો કો દસ હઝાર દિયા કરતે થે. યે દસ હઝાર દિનાર હોતે થે યા દિરહમ ! ઉસકી તસરીહ નહી હે.

બહર હાલ ઈન રિવાયાત કે પેશે નઝર અગર અદાલત મોહતાજ મુતલ્લકાત કે લિયે યકમુશ્ત કોઈ બળી રકમ અદા કરના શોહર પર લાઝિમ કર દે જબ કે બઆઝ અકાબિરીનને મતાઅ કો હર મુતલ્લકા કે લિયે વાજિબ કરાર દિયા હે. તો કયા શરીઅતે ઈસ્લામિયા કી રૂ સે યે અમલ કાબિલ ન હોગા ?

જવાબ:- ૧૭૪/૭ حامداً ومصلیاً ومسلماً- هو الموفق للصواب

નફકા હબ્સે ઝવજા કા હે જિસમે ખોરાક, લિબાસ ઓર મકાન શામિલ હે. શોહર કો શરિઅતને યે હક દિયા હે કે વો અપની ઝવજા કો રોકે રખે અપને પાસ. જિસકા મુઆવજા નફકા કી સૂરત મે અદા કરના વાજિબ હે, ઉસ્કા વુજૂબ કુઆને કરીમ સે સાબિત હે :

لِيُنْفِقَ ذُو سَعَةٍ مِّن سَعَتِهِ ط وَمَن قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُنْفِقْ مِمَّا آتَاهُ اللَّهُ ط

(સૂરએ તલાક પારા:૨૮ રૂકૂઅ:૧)

"ખર્ચ કરે વુસ્તતવાલા આદમી અપની વુસ્તત કે મુતાબિક ઓર જિસ શખ્સ પર રિઝક તંગ હો વો અપની આમદની કે મુતાબિક ખર્ચ કરે" ઉસસે મઅલૂમ હૂવા કે બીવી કે હાલાત કા એઅતેબાર નહી કિયા જાએગા, બલકે શોહર કી હાલત કે મુતાબિક નફકા દેના વાજિબ હોગા. અગર શોહર માલદાર હે તો અમીરાના નફકા દેના વાજિબ હે. અગરયે બીવી માલદાર ન હો બલકે તંગદસ્ત ફકીર હો, ઓર અગર શોહર ગરીબ હે તો ગરીબાના નફકા ઉસકે મકદૂર કે મુતાબિક વાજિબ હોગા અગરયે બીવી માલદાર હો. ઓર દૂસરી જગા ઈશાદે ખુદાવંદી હે :

وعلى المولود رزقهن وكسوتهن بالمعروف-(سورة بقره

رکوع: ૩૧)

બાપો કે ઝિમ્મા હે માંઓ કા ખાના ઓર કપળા કાઈદા કે મુવાફિક માં કા નફકા ઓર જરૂરિયાતે જિંદગી બાપ કે ઝિમ્મા હે ઓર યે ઝિમ્મેદારી જિસ વકત તક બચ્ચા કી માં ઉસકે નિકાહ યા ઈદત મે હો ઉસ વકત તક હે. ઓર તલાક ઓર ઈદત પૂરી હોને કે બાદ નફકા ઝવજિયત તો ખતમ હો જાએગા. (મઆરિફ: ૧/૫૮૧)

કુર્આન કી આયત સે મઅલૂમ હુવા કે બીવી કા નફકા શોહર પર હે. શોહર કે ઝિમ્મા અપની ઝવજા કે નફકા કી અદાયગી મકાસિદે નિકાહ કી તકમીલ કા એક જરીઆ હે જો મસ્લેહતે શઈ પર મબ્ની હે.

ઈસ લિએ કોઈ એસા મુઆહદા જો ઓરત કો ઈસકે હક કો મુતઅધિર કરતા હો ગૈર નાફિજ કરાર પાએગા, કયૂંકે એસા મુઆહદા મસ્લેહતે આમ્મા કે મનાફી હે.

واشارالمصنف الى ان الابرء عن النفقة قبل القضاء والصلح باطل لما فى الوقعات وغيرها المرأة اذا برأت الزوج عن النفقة بان قالت انت برئ من النفقة ابداً ماكنت امرأتك فان لم يعرض القاضى كالنفقة فالبراءة باطلة لانها ابرأته قبل الوجوب -

(بحرالرائق: ٤/٢٠٣)

اطلق الزوجة فشمّل المسلمة والكافر اي الكتايب الغنية والفقيرة (بحرالرائق: ٤/١٨٨، هدايه: ٢/٤١٧)

શોહર પર અપની બીવી કા નફકા વાજિબ હે યાહે ઝવજા મુસ્લિમા હો યા કિતાબિય્યા ! માલદાર હો યા ગરીબ ! ઉસકી મુંદરઝા ઝૈલ સૂરતે હૈ. (૧) જબ કે નિકાહ સહીહ હો.

(કિતાબુલ ફિકહ ફી મઝાહિબિલ અરબઆ: ૪/૫૬૫)

(૨) જબ કે ઓરતને ખૂદ મદ્દ કો ઈખ્તિયાર દિયા હો.

(બહર: ૪૪/૧૮૪)

(૩) જબ કે ઝવજા મશકકતે જિમાઅ કો બરદાશત કર સકતી હો ખ્વાહ શોહર નાબાલિગ હો યા ઉસ સે સોહબત કરને પર કાદિર ન હો.

(કુદૂરી: ૧૭૩, હિદાયા: ૨/૪૧૮)

(૪) જબ કે ઝવજા અપને ઘર મે હો મગર શોહર ને ઉસ સે અપને ઘર આને કી દા'વત ન દી હો ઓર બગૈર વજહે જાઈઝકે ઘર બુલાને સે મના કરતા હો.

(૫) જબ કે ઓરત બર બિનાએ અદમ્મે અદાયગીએ મહરે

મુઅજજલ યા કિસી દીગર જાઈઝ સબબ કે બિના પર શોહર કે ઘર આને સે ઈન્કાર કરતી હો ખ્વાહ સોહબત હુઈ હો યા ન હુઈ હો.

(હિદાયા: ૨/૪૧૭, બહર: ૪/૧૮૪)

નફકા ઓરત કા હક હે શોહર કી તરફ સે કોઈ તબરુઅ ઓર એહસાન નહી હે. ઈસ બિના પર ફુકહાએ કિરામને યહાં તક લિખા હે કે બીવી અગર માલદાર હે ઓર ઉસકા શોહર ગરીબ તંગદસ્ત હે તબ ભી બીવી અપના નફકા અપને શોહર સે વસૂલ કર સકતી હે. ઓર નફકા વસૂલ કરના ઉસકા હક હે. (આલમગીરી: ૨/૨૮૬, શામી: ૨/૪૪૪)

નફકા કે વાજિબ હોને કે લિએ ત્રીન અસબાબ હૈ : (૧) ઈઝદિવાજ (૨) કુરબત (૩) મિલક.

نفقة الغير على الغير تجب باسباب ثلاثة بالزوجية والقرابة والملك -

(بحرالرائق: ૬/૧૮૮)

શોહર પર નફકે કા વુજૂબ ઈઝદિવાજ સે પૈદા હોતા હૈ ઝવજા કે નફકા કી બુનિયાદ યે હે કે વો મહઝ નિકાહ હો જાને સે લાઝિમ નહી હોતા બલકે ઓરત કે તસ્લીમે નફસ સે વાજિબ હોતા હે.

જવાબ કે શુરૂમે તહરીર કીયા ગયા થા કે શોહર કો શરીઅતને યે હક દિયા હે કે વો અપની ઝવજા કો અપને પાસ રોકે રખે ઓર જિસ કા મુઆવજા નફકે કી સૂરત મે અદા કરના વાજિબ હે, નફકા કી બુનિયાદ એહતિબાસ પર હે અગર ઓરત બાલિગ હો ખ્વાહ ઉસકા શોહર ઉસ સે સોહબત પર કાદિર હો યા ન હો ઉસકા નફકા શોહર કે ઝિમ્મે વાજિબ હોગા લેકિન અગર ઝવજા સે ઉસકી ઉમર કમ હોને કે સબબ મુજામઅત મુમકિન ન હો તો શોહર પર ઉસકા નફકા વાજિબ ન હોગા ઈસ વજા સે નફકે કા મુજિબ એહતિબાસ હે જો મકાસિદે નિકાહ કી તકમિલ કા ઝરીઆ હો ઓર યે એહતિબાસ યહા મફ્કૂદ હૈ.

وان كانت صغيرة لا يستمتع بها فلا نفقة لها - (هدايه: ૨/૬૧૮)

فان كانت لا يجامع لانفقة لها - (فتاوى قاضى خان: ૧/૧૯૬)

لانفقة للصغيرة اذا كانت لاتطبق الجماع - (بحرالرائق: ૬/૧૯૬)

મુતલ્લકા ઓરતો કે ઈદત ઓર ઉનકે નફકા કે મુતઅલ્લિક કાનૂને શરીઅત કી બુનિયાદ સૂરઅ તલાક કી આયત નં: ૬ મેં બયાન ક્રિયા ગયા હે.

ط وَإِنْ كُنَّ أُولَاتٍ حَمْلٍ فَأَنْفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتَّى يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ ج

તુમ ઈન ઓરતો કો અપની વુસઅત કે મુવાફિક રેહને કા મકાન દો, જહાં તુમ રેહતે હો ઓર ઉનકો તંગ કરને કે લિઅે સુકના કે બારેમેં તકલીફ મત પહોંચાવો ઓર અગર વો મુતલ્લકા ઓરતેં હમલ વાલીયાં હોં તો હમલ પેદા હોને તક ઉન કો ખર્ચ દો.

ઈસ આયતમે એક તો યે હુકમ હે કે ઉન કો ઈદત પુરી હોને તક અપની વુસઅત ઓર ફુદરત કે મુતાબિક રેહને કા મકાન દો, જહાં તુમ ખુદ રેહતે હોં, ઈસી મકાન કે કિસી હિસ્સેમેં રખો.

દૂસરા હુકમ યે દિયા ગયા હે કે અધ્યામે ઈદતમેં જબ કે મુતલ્લકા ઓરત તુમ્હારે સાથ રહે તો તઆન વ તશનીઅ કરકે યા ઉસકી જરૂરતમેં તંગી કર કે ઉસ કો પરેશાન ન કરો કે વો નિકલને પર મજબૂર હો જાએ.

તીસરા હુકમ યે દિયા ગયા હે કે અગર મુતલ્લકા ઓરતેં અગર હામેલા હોં તો ઉનકા નફકા ઉસ વકત તક શોહર પર લાઝિમ હે જબ તક હમલ પેદા હો, ઈસ લિઅે મુતલ્લકા હામેલા કે મુતઅલ્લિક પૂરી ઉમ્મત કા ઈજમા હે કે ઉસ કા નફકા ઉસકી ઈદત જો વઝઅે હમલ હે પૂરી હોને તક શોહર પર વાજિબ હે.

અબ રહી વો મુતલ્લકા જો હામેલા નહી હેં તો અગર ઉસકો તલાકે રજઈ દિ ગઈ તો ઉસ કા નફકાએ ઈદત ભી શોહર પર બ ઈજમાએ ઉમ્મત વાજિબ હે, અબ રહી વો મુતલ્લકા જિસ કો તલાકે બાઈન યા તીન તલાક દિ ગઈ હે યા જિસ સે ખુલઅ વગેરાહ કે ઝરિઆ અપના નિકાહ ફરખ કર દિયા હો ઉનકા નફકા ભી શોહર પર વાજિબ હે, ખ્વાહ હાલતે હમલમેં હો યા ન હો, ઈમામે આઝમ અબૂ હનીફા (રહ.)કે નઝદીક. ફકત વલ્લાહુ અઅલમ.

પ્રકરણ - (૧૩)

"કસમ (સોગંદ ખાવા)"

કોર્ટમાં કુર્આન શરીફની કસમ ખાવી

સવાલ:—૧૭૫/૧

મારો અને મારા સામે વાળા ઘરવાળા ભાઈ સાથે રસ્તા બાબતમાં નામદાર મેજિસ્ટ્રેટ સાહબની કોર્ટમાં કેસ ચાલે છે.

નામદાર મેજિસ્ટ્રેટ સાહબની કોર્ટમાં અમો બન્નેવ પક્ષકારોને કહેવામાં આવ્યું કે તમારૂં ધાર્મિક પુસ્તક કુર્આન શરીફ છે તેની કસમ ખાઈ લો તો સત્ય અને સાચી વાત પર કુર્આન શરીફની કસમ ખાઈ શકાય છે કે કેમ ? તેનો ખુલાસા વાર સહી સિકકા સાથે જવાબ આપવા મહેરબાની કરશો.

જવાબ:—૧૭૫/૧ حامداً ومصلحاً ومسلماً_ هوالموفق للصواب

કુર્આન શરીફ શબ્દથી અલ્લાહની ખાસ સિફત કલામુલ્લાહ મુરાદ હોય તો સાચી વાત પર કુર્આન શરીફની કસમ ખાવી જાઈઝ છે. અને કુર્આન શરીફના શબ્દથી તેના શબ્દો અને કાગળો (પુસ્તક) મુરાદ લેવામાં આવે તો તેવી હાલતમાં સાચી અને સત્ય વાત પર કસમ ખાવી જાઈઝ નથી. ફકત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

(શામી: ૪/૫૧, અજીઝુલ ફતાવા: ૫/૮૩, બહર: ૪/૩૧૧)

પ્રકરણ - (૧૪)

"ભાગીદારી"

ભાગીદારીમાં મૂડી રોકાણ પ્રમાણે નફો

સવાલ:- ૧૭૬/૧

સફરી અને પટેલ એ મુસ્લિમ મિત્રો છે. સફરી સાઉદી અરબમાં નોકરી કરે છે અને વર્ષમાં ૧ માસ માટે વતનમાં આવે છે. જાન્યુઆરી ૧૯૮૧માં સફરી પટેલને ભાગીદારીમાં ધંધો કરવાનું કહે છે. અને પહેલાથી કેટલી મુડી રોકાણ થાય એમ છે તે પૂછે છે, પટેલ જણાવે છે કે તાજેતરમાં તેની જમીન રૂ. ૧૬૫૦૦/- માં વેચાણ આપી છે. તેના બાનાના રૂ. ૨૦૦૦/- આવ્યા છે. અને માર્ચ ૮૧ માં બીજા રૂ. ૩૦૦૦/- અને જુન ૮૧ માં જ બીજા રૂ. ૫૦૦૦/- આમ ચાલુ વર્ષે રૂ. ૧૦૦૦૦/- આવશે. અને જાન્યુઆરી ૮૨ થી જુન ૮૨ સુધીમાં બાકીના રૂ. ૬૫૦૦/- આવશે.

સફરી કહે છે કે તેના હાથ પર રૂ. ૬૦૦૦/- છે અને થોડા સમય પછી બીજા ૮૦૦૦/- નો બંદોબસ્ત કરશે. અને એક વર્ષ પછી બીજા રૂ. ૧૦૦૦૦/- નો બંદોબસ્ત કરશે. આમ સફરી પટેલને જણાવે છે કે મારા (સફરીના) ૨૫૦૦૦/- અને તમારા (પટેલના) ૧૬૫૦૦/- મારા જે વધારે રૂ. રોકાણે તે કર્જે હસના ગણાશે.

ધંધાની શરતો :- નફા ખોટમાં સરખા સરખા ભાગ રહે, એવી નિયત તથા ઈરાદો તથા મૌખિક કબૂલાત તેમજ ભાગીદારીનું રજીસ્ટર્ડ ડીડ બનાવ્યું તેમાં પણ નફા ખોટમાં સરખા સરખા ભાગ રહેવાનું લખાણ થયું.

ધંધા માટે પ્લોટોની એક જમીનનો સોદો થયો અને બન્ને ભાગીદારોના હાથ પરના ૮૦૦૦/- બાના પેટે ચુકવાયા અને બાકીની કીમત અગિયાર માસમાં ચુકવવાની નક્કી થયા છે.

ત્યાર પછી સફરી સાઉદીયામાં જાય છે. ધંધાનું સંચાલન પટેલ તથા

સફરીના એક માણસ મારફતે થાય છે. ધંધાની પ્રગતિની જાણ પટેલે સફરીને પત્ર દ્વારા કરતો રહે છે.

પ્રથમ વર્ષ દર્મિયાન જેમ જેમ સમય પસાર થાય છે તેમ તેમ બન્ને ભાગીદારો તફરથી ધંધા માટે રકમ રોકાતી જાય છે. ત્યાં સુધી કે સફરીના રૂ. ૧૪૭૦૦/- અને પટેલના ૧૦૦૦૦/- રૂ. રોકાય છે. તદઉપરાંત વચ્ચે વચ્ચે જમીનના પ્લોટોની ડીપોઝીટ પણ આવવા લાગે છે, એટલી જ મૂંડીથી દસ અગિયાર માસમાં જમીન માલિકને પુરેપુરી કીમત ચુકવી દેવાય છે. તથા ધંધાને લગતા બીજા ખર્ચને પણ પહોંચી વળાય છે. એટલે કે શરૂઆતમાં ધારેલા અંદાજ જેટલી સફરીને રૂ. ૨૫૦૦૦/- અને પટેલને રૂ. ૧૪૫૦૦/- સુધી મુડી રોકાણ કરવાની નોબત આવતી નથી. ફક્ત સફરીની રૂ. ૧૪૭૦૦/- અને પટેલની ૧૦૦૦૦/- જેટલી મુડી રોકાયા પછી વધુ મુડી રોકવાની ધંધામાં જરૂર પડતી નથી કારણ કે ધંધામાંથી ઉપજ આવતી થયેલી હોય છે.

એક વર્ષ પુરૂ થતાં સફરી વતનમાં આવે છે, હાથ પર સારી એવી સિલક હતી, તે પૈસા એવી રીતે આપ લે કરી લેવામાં આવે છે કે હવે પછી ધંધામાં જે થોડુ રોકાણ રહેવા પામેલ છે. તે બન્ને ભાગીદારીમાં સરખુ સરખુ રહે છે. એટલે કે સફરીએ પટેલ કરતાં જે વધારે મૂંડી રોકેલ હતી તે વધારો સફરી લઈ લે છે.

બીજા વર્ષે સફરી એક મહિનો વતનમાં રહી ફરી સાઉદીયા ચાલ્યો જાય છે, ધંધામાં હવે બન્ને ભાગીદારોની સરખી સરખી મૂંડી ૩૫૦૦/- ૩૫૦૦/- રોકાયેલી રહેલી છે. હવે ધંધામાંથી આવક આવતી જાય છે, ધંધા ખર્ચને લગતી સંજોગો મુજબ રકમ સિવાયની બાકીની રકમ બન્ને ભાગીદારોના ઘરે પહોંચતી કરાતી રહે છે. બીજુ વર્ષ પુરૂ થતાં પહેલા ધંધો લગભગ પુરો થવા આવે છે. ત્યારે સફરી પટેલ પર કાગળ લખે છે કે પટેલે ૫૦ ટકા મૂંડી રોકવાની બાંહેધરી આપી હતી તે પાળી શક્યો નથી. અને વળી સફરીના માનવા પ્રમાણે પટેલે સફરી કરતાં ફક્ત અર્ધા ભાગ જેટલી મૂંડી રોકી હતી. માટે નફામાં સફરીના ૬૭ ટકા અને પટેલના ૩૩ ટકા ભાગ રહેવો જોઈએ.

પટેલ કાગળનો જવાબ આપે છે કે ૫૦ ટકા મૂંડીની બાંહેધરીની વાત સાચી નથી, તેમજ પટેલે માત્ર સફરી કરતા અર્ધી જ મૂંડી રોકી છે. તે પણ સાચું નથી. બલ્કે આ તો સફરીનું પટેલ પર ખોટું બોલતાન છે. તેમજ મૂંડીના કારણે ધંધામાં કોઈ હરકત ઉભી થઈ ન હતી. બલ્કે ખુદા પાકના ફજલથી જેટલી મૂંડી કાઢવાનો અંદાજ કાઢેલો તેના કરતા પણ ઓછી મૂંડીથી ધંધાની કફાલત થયેલી હતી. તેમજ મૂંડીના વધારે ઓછાપણા ઉપર ભાગ રાખેલા ન હતા. પણ સરખા સરખા નફા ખોટમાં ભાગનો પ્રથમથી અત્યાર સુધી નક્કી હતું તેમજ ધંધો શરૂ થવાના એક વર્ષ પછી ભાગ રૂબરૂમાં વહેંચ્યો હતો, ત્યારે પણ સરખા—સરખા નફા ખોટમાં ભાગ હોય એ મુજબ હિસાબ કર્યો હતો, અને હવે ધંધો પુરો થવા આવ્યો ત્યારે આવી વાત કરવી બરાબર નથી, જબાન ફેરવવા બરાબર છે. બીજું વર્ષ પુરું થયા પછી સફરી વતનમાં આવે છે ધંધો પુરો થયો છે, સફરી પટેલ સાથે નીચે મુજબના મુદ્દા ઉભા કરે છે.

(૧) સફરીએ વધારે મૂંડી રોકી હતી માટે તેનો નફામાં વધારે ભાગ હોવો જાઈએ. (૨) સફરીએ પટેલ કરતા જેટલા પૈસા વધુ રોક્યા હતા તે પૈસામાંથી કેટલાક પૈસા રિયાલમાંથી રૂપિયામાં રૂપાંતર કરીને મોકલ્યા હતા. તે વખતે રિયાલનો ભાવ ઓછો આવ્યો હતો, હાલમાં તે વખત કરતા વધારે છે. તો તફાવત જેટલા નાણા સફરીને વધુ મળવા જોઈએ. (૩) બીજા વર્ષ દર્મિયાન ધંધામાંથી જે આવકો આવતી રહી તેમાંથી અમુક રકમ સફરીના ઘરે અમુક મહીના મોડી પહોંચાડાઈ હતી. જો તે રકમ વહેલી પહોંચાડી હોત તો તે સફરીના બેંકના ખાતામાં વહેલી જમા થઈ ગઈ હોત અને તેનું વ્યાજ આવત માટે મોડી રકમ મળવાથી એટલું વ્યાજ જતું રહ્યું માટે તે પટેલે આપવું. સફરી માને છે કે વ્યાજથી ઈન્કમેટેક્સ ભરી શકાય છે ? માટે તે પ્રથમથી વ્યાજ એકઠું કરતો રહે છે.

નોંધ:— ધંધો શરૂ કર્યો ત્યારે મૂંડીના વધારે ઓછા પ્રમાણ પર નફા ખોટમાં ભાગ રાખેલા ન હતા પણ મૂંડી તો દરેકની ગુંજાઈશ હતી તે મુજબ ધંધાને કામચાબ કરવા માટે રોકવાની હતી, અને નફા ખોટમાં સરખા સરખા ભાગ રાખેલા હતા, તેવા કોલ કરાર લેખિત અને મૌખિક થયા હતા. મુદ્દા બે બાબત ચોખવટ કરવાની કે ધંધો શરૂ કર્યો ત્યારે તેમજ દર્મિયાનમાં એક વર્ષ

હિસાબ કર્યો ત્યારે પણ રિયાલના ભાવના તફાવતની કોઈ વાતનો ઉલ્લેખ સુધ્ધાં ન હતો. નફાની રકમો અમુક સમય રોકાશે તો વ્યાજ આપવું પડશે એવું પણ શરૂ કે દર્મિયાનમાં કોઈ ઉલ્લેખ ન હતો.

ધંધામાં અણધાર્યો ખર્ચ આવી પડવાના સંજોગો ઉભા થવાના ગાળામાં અમુક રકમ અમુક સમય સુધી ભાગીદાર સફરીને ત્યાં પહોંચાડવામાં આવી ન હતી તેમ છતાં સફરી વ્યાજ માંગે છે.

લંબાણ અને ખુલાસા મુજબ સવાલ પુછ્યો તેમજ લખ્યો છે, તેથી આપ મોહતરમ સાહેબનો કીમતી સમય લેવાશે, પણ ખુદા ખાતર તે બરદાશત કરી દીની નજરે કોના માટે શું જાય છે અને શું ના જાય છે તેનું માર્ગદર્શન જણાવવા મહેરબાની કરશો તો એક દીની કામ ગણાશે અને તેનો બદલો ખુદા પાક આપને આપે તેવી દુઆ. આમીન

જવાબ:—૧૭૬/૧ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

સવાલમાં દર્શાવેલ વિગતો જોતાં જે ભાગીદારે વધારે મૂંડી રોકી છે તે વધારે નફો માંગી શકતો નથી, જ્યારે કે તેણે કહી આપ્યું છે કે મારી વધારાની રકમ બીજા ભાગીદારને પેટે કરજ ગણવામાં આવશે, કેમકે બન્નેવની મૂંડી પણ બરાબર રહેશે અને નફો પણ સરખે—સરખો લેવાનું શરૂથી નક્કી કરવામાં આવ્યું છે.

બીજા નંબરનો વાંધો પણ યોગ્ય નથી કેમકે સફરી ભાગીદારે જે કોઈ રકમ મોકલી છે તે પોતે આપેલ વચન પાળવા ખાતર અને પોતાના ભાગે આવતી મૂંડીના રોકાણ માટે મોકલેલ છે.

ત્રીજો વાંધો છે તે એક મુસલમાનની શાનને લાયક નથી કે તે આવા હરામ કમાઈનું વિચારે ગેરવ્યાજબી ટેક્ષોમાં સરકાર શ્રી ને બેંકમાં જમા કરાવેલ નાણા ભરપાઈ કરવા જાઈજ છે, પરંતુ એ હેતુ સમક્ષ રાખીને જ બેંકમાં નાણા મૂકવા જાઈજ નથી. સુરક્ષાના હેતુથી અથવા અન્ય કોઈ મજબૂરીના લઈને નાણા બેંકમાં મૂકવા પડ્યા અને તેનું જે વ્યાજ જમા થાય તે વ્યાજને ત્યાં જમા ન રહેવા દેતાં તેને ઉપાડી લઈને ગરીબ મોહતાજને સવાબની નિયત વિના આપી દે અથવા તો ગેરવ્યાજબી ટેક્ષમાં ભરી શકાશે. ફક્ત અદલાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

નફામાં ભાગીદારી નુકસાનમાં નહીં

સવાલ:-૧૭૭/૨

હમારે મર્હૂમ દાદાને અપની સગી બહન (હમારે વાલિદકી ફુફી)કો બતોરે એહસાન કે અપની હોટલમે ૩ ફીસદ હિસ્સા ઈસ શર્ત પર દિયા થા કે અગર ખુદા તઆલાને મુજે નફા દિયા તો મે તુજ કો પહોંચાતા રહુંગા ઓર નુકસાન હુવા તો મે તુજ સે નહીં લુંગા, જબ કે વહ હિસ્સા મીરાષ કે અલાવા થા ઈસ શર્ત પર આજ તક હોતા રહા, નફા હુવા તો હમને ઉન્કો દિયા ઓર નુકસાન હુવા તો હમને આજ તક નહીં લિયા હે, જબ કે ફુફી ભી ઈન્તિકાલ કર ચૂકી હે તો કયા ઈસ તરહ હિસ્સા દેને સે ઉન્કા અસ્લિયત મે હિસ્સા હો સકતા હે ? અગર હોતા હે તો કયું ? ઓર નહીં તો કયું ? તહરીર ફરમાએ.

(૨) એક શખ્સકો હમારે વાલિદ મર્હૂમને મહેનત કા શરીક (વર્કીંગ પાર્ટનર) બનાયા થા જબ તક આદમી મહેનત કરતા રહેગા શિર્કત કા હિસ્સા મિલતા રહેગા ઓર જબ વહ અસલ જગાહ કો છોળ કર દુસરી દુકાનમે ચલા ગયા યા ઈસ દુનિયાએ ફાની સે ચલ બસા તો ઉસ કા હિસ્સા નહીં રહેગા ઓર ઉર્ફન એસા હી હોતા હે લેકિન હમારી ઈસ સૂરતમે વર્કીંગ વાલા હમારે વાલિદ મર્હૂમ કી મૌજૂદગી મે ઉસકા કિસી અજનબીને ખૂન કર દિયા ઓર વહ ઈસ દુનિયા સે રહલત કર ગયા જિસ વકત ઉસ કા ઈન્તિકાલ હો ગયા ઉસ વકત ઉસ કે બચ્ચે છોટે થે તો હમારે વાલિદને ઉસકા હિસ્સા બતોરે એહસાન કે જારી રખ્યા તો કયા ઉસ કા હિસ્સા અસલિયત મે હો સકતા હે ? જબ કે અસલ શેઅ યઅની હોટલ કા માલિક નહીં બનાયા, નીઝ નફા હોને પર ઉસ કે વારિષો કો પહોંચાયા હે ઓર નુકસાન હુવા તો હમને ઉન સે કભી નહીં લિયા, નીઝ ઉસ શખ્સ કે વારિષીન હોટલ કી કીમત કરકે અપના હિસ્સા નિકાલ સકતે હે ?

જવાબ:-૧૭૭/૨ حامداً ومصلياً ومسلماً- هوالموفق للصواب

આપ કે દાદા મર્હૂમ આપ કે વાલિદ કી ફુફી કો અપને કારોબાર કે મનાફેઅ મે સે ત્રીન ફી સદ હિસ્સા દેતે થે વો અઝ રાહે શરાઅ તબરૂઅ વ એહસાન થા, ઉન્કો શિર્કત કે તોર પર નહીં દેતે થે, ઈસ બિના પર આપ કે

વાલિદ કી ફુફી સાહેબા (દાદા મર્હૂમ કી બહન)ને ઈસ કારોબાર મે કોઈ મહેનત ઓર માલ ભી નહીં લગાયા હે, ઈસ વજહ સે અસલ રઅસુલ માલ મે ઉન્કી શિર્કત ન હોગી ઓર ના હી ઉન્કે વુરષા કો અસલ મિલ્કિયત કી કીમત વગેરા ઠેરાને કા હકક હે ઓર દાદા મર્હૂમ કી બહન કે વુરષા ઈસ ત્રીન ફી સદ હિસ્સા કે ભી મુસ્તહિક વ હકદાર નહીં હે, આપ લોગ અઝ રાહે તબરૂઅ વ એહસાન દે તો લે સકતે હે.

(૨) ઈસ સૂરત મે ભી વર્કીંગ પાર્ટનર કે વુરષા કો ઉન કે કત્લ કે બાદ જો કુછ દિયા જા રહા હે વો તબરૂઅ વ એહસાન હે ઈસ વજહ સે ઈસ મકતૂલ વર્કીંગ પાર્ટનર કે વુરષા કો હોટલ કી કીમત તેઅ કરને કા કોઈ ઈખ્તિયાર નહીં હે, ઓર ન ઉન કો હોટલ કી કીમત સે કોઈ હિસ્સા મિલેગા.

ભાગીદારીમાં હિસાબ વખતે મતભેદ

સવાલ:- ૧૭૮/૩

અમારી ભાગીદારીમાં હિસાબ વખતે મતભેદ પડયા છે તો તેમાં ફિક્કહી જવાબ આપી મમનૂન ફરમાવશો.

—: વિગતો :—

ગુલામ અને મુહમ્મદ નામના બે ઈસમોએ ભાગેદારીમાં એક વહેપાર કર્યો શરતો નીચે મુજબ હતી.

(૧) બન્નેવ પક્ષો દોઢ દોઢ લાખ રૂા.મૂડી રોકશે.

(૨) નફા નુકસાનમાં બન્ને ૫૦ ટકા ભાગીદાર રહેશે.

(૩) ગુલામ તેની મૂડી રોકડી આપશે જ્યારે મુહમ્મદ તેનું ૧ એકર જેટલું ખેતર વેચેલું તેના ૧,૬૫,૦૦૦/- રૂા. દોઢ બે માસના હપ્તેથી જેમ જેમ આવતા જશે તેમ તેમ રોકતા જશે. જે બધા ૮ થી ૯ માસના ગાળામાં પુરા થઈ જશે. (ખેતરની કીમત આવી જશે)

આ શરતો પર આધાર રાખીને એક મોટા વકીલ પાસે જઈ અમે બન્નેએ ભાગીદારી નામ પાકા સ્ટેમ્પ ઉપર લખાવ્યું. ગુલામ, ધંધાનો વહીવટ મુહમ્મદને સોંપી ચાલ્યો ગયો, ધંધાની રોજ બરોજની કાર્યવાહી મુહમ્મદના છોકરાને સોંપી અને તેને બન્નેવ ભાગીદારોએ અડધો પગાર આપવાનું ઠરાવ્યું ઉપરાંત મદદ માટે ગુલામે પોતાના ભાઈને તેના તરફથી

પગાર આપી રોક્યો. ઉપરાંત ઓફિસ માટે એમ એક ૧૫૦૦૦/- રૂ. પાઘડી અને ૨૦૦/- રૂ. ભાડાનો કમરો લીધો અને ભવિષ્યમાં ફિતનો ન થાય એ માટે એવો જ બીજો કમરો પણ ગુલામે સાથો સાથ લેવાડ્યો.

હવે બે વર્ષ પછી ગુલામને હિસાબમાં ફસાદ જણાતાં તે નીચે મુજબના વાંધા લે છે. તેના ફિક્કહી જવાબ આપી ઉકેલ બતાવ્યા અર્જ છે.

વાંધો (૧) જે મૂડી રોકાઈ તેનો ખુલાસો (અંદાજે) (રોકડ મૂડી)

મુદત	ગુલામની	મુહમ્મદની
૭ મહીના સુધી	૬૬,૬૦૦	૨૫૦૦૦
પછીના ૨ માસ સુધી	૧,૪૮,૦૦૦	૭૨,૩૦૦
પછીના અઢી માસ સુધી	૧,૨૨,૦૦૦	૬,૩૦૦
૨ માસ સુધી	૮૭,૦૦૦	૬,૩૦૦

આ સાડા તેર માસનું માસિક સરેરાશ કાઢતા ગુલામના ૮૬,૦૦૦/- અને મુહમ્મદના ૨૬,૬૦૦/- રૂ. મૂડી રોકાઈ જે ૭૮ ટકા અને ૨૧ ટકા અનુક્રમે થઈ આપ જોશો કે મુહમ્મદે અમારી સહિયારી મૂડીમાંથી ૮ મહિના પછી ૬૬૦૦૦/- રૂ. નો ઉપાડ કરી લીધો. જેથી અમારી મૂડીની ટકાવારીમાં ભારે અસમતોલન ઉભું થયું. યાદ રહે કે નફાની આવક ૧૫.૧૬ મહિના પછી શરૂ થયેલી ગુલામનું કહેવું છે કે આવું કરવાથી અમારી ભાગેદારી ફાસિદ થઈ ગઈ જેથી હવે મુહમ્મદને ૫૦ ટકા નફો લેવાનો હક નથી પણ મૂડીના રોકાણ જેટલો જ હક રહે.

વાંધો (૨) ગુલામે મુહમ્મદને મૌખિક કહેલું કે ખરેખરા ભાગીદાર તો આપણે બે જ છે જ્યારે બાકીના ૪ ભાગીદારો તો નોમીનલ છે તે પૈસા પણ નહીં રોકે માત્ર ઈન્કમટેક્સ બચાવવા પૂરતી જ આ મસલેહતી વ્યવસ્થા છે માટે જે કંઈ નીતી વિષયક બાબતો નક્કી કરવાની થાય તે આપણે બેએ મળીને કરવાની (નોમીનલ ભાગીદારોએ નહીં) છતાં મુહમ્મદે મને પુછ્યા વિના નોમીનલ ભાગીદારોની સહીઓ લઈ એક નવું જ ભાગીદારી નામુ આઠ મહીના પછી બનાવ્યું અને જુના ભાગીદારી નામામાં ઘણા મૂળભુત ફેરફારો કરી નાખ્યા.

મારો એઅતેરાજ એ વાત પર નથી કે મુહમ્મદે કેમ વચન પ્રમાણે

દોઢ લાખ રૂ.ન રોક્યા એઅતેરાજ એ છે કે મોટામાં મોટો છે તે વાંધા નં. ૧ વાળો છે કે શા માટે એમણે ૬૬૦૦૦/- રૂ. ઉપાડ્યા જ્યારે કે અમારી પેઢી હજુ ૭૦,૦૦૦/ રૂ. જેટલી મકરૂઝ હતી (બલ્કે દોઢ લાખ જેટલી મકરૂઝ હતી) તો આ વાંધા નં. ૧ બાબતે શરીઅતનો શું હુકમ છે તે મુદલ જણાવવા વિનંતી છે.

માત્ર એક જ સવાલ આપનાથી પુછવાનો છે કે શું હવે ૫૦ ટકા ભાગના મુસ્તહિક મુહમ્મદ રહેશે કે મૂડીના રોકાણ જેટલો જ હિસ્સો (જે ૨૧ ટકા લગભગ થાય છે) તેમને મળે. ખર્ચની વિગતો (અંદાજે)

૪,૨૦,૦૦૦	ખેતરની કીમત
૮૦,૦૦૦	બીજો ખર્ચ
૩૦,૦૦૦	બે દુકાનોની પાઘડી
૫,૪૦,૦૦૦	કુલ ખર્ચ થયો

જેમાં અમારી નકદ મૂડી જે અસલ મૂડી ગણાય તે તેની વિગતોનો ખુલાસો આગળ આપ્યો છે જે વધુમાં વધુ ૧,૪૮,૦૦૦ + ૭૨,૩૦૦ = ૨,૨૦,૩૦૦/- લગભગ થાય આમ ૫,૪૦,૦૦૦ - ૨,૨૦,૩૦૦ નકદ મૂડી = ૩,૨૦,૦૦૦ લગભગ પ્લોટોની આવકમાંથી જેમ આવ્યા તેમ તેમ અમે અમારા ખેતરના પાંચ ટુકડે દસ્તાવેજ કરતા ગયા મુહમ્મદનું કહેવું છે કે જો શરૂથી જ એવી શરત કરી હોત કે મૂડીના પ્રમાણે નફામાં ભાગ રહેશે તો આ ૨૧ ટકા અને ૭૮ ટકાની વાત બરાબર સાફ મામલા વાળી હતી હવે પાછળથી આવી વાતને તેઓ ઉપજાવી કાઢેલી માને છે જ્યારે ગુલામની દલીલ એવી છે કે આવી શરત પોતે મફદૂમ છે અને ઉર્ફન મકબૂલ હોઈ તાકીદ સાથે કરવાની જરૂરત ન હતી અમારી ભાગેદારીનો મફદૂમ સાફ કે ૫૦ ટકા મૂડી અને તેટલો જ ભાગ એજ અહકર ગુલામ.

નોંધ:- અમે જે ૪,૨૦,૦૦૦/- નું ખેતર રાખેલું તેમાં પ્રથમ ૮૦,૦૦૦/- રૂ. આપીને બાનાખત કરી લીધેલું અને બાનાખત પછી ૧૧ માસની અંદર બાકીની કીમત ચુકવીને દસ્તાવેજ પુરા ખેતરનો કરી લેવાનો હતો પણ અમારી પાસે નકદ મૂડી એટલી બધી ન હતી તેથી અમે પાંચ ટુકડામાં રફતે રફતે પાંચ દસ્તાવેજ (ખેતરના) કરી લીધા ૧૧ માસમાં

અમારાથી ખેતરનો દસ્તાવેજ ન થઈ શકે તો ખેતરના માલિકને બાનુ જપ્ત કરીને ફરી જવાનો હક મશરૂત હતો તો પ્લોટોની જેમ જેમ આવક થઈ તેમ તેમ અમે દસ્તાવેજ પાંચ ટુકડામાં કરીને ખેતરના ૪,૨૦,૦૦૦/- ચુકવી દીધા.

જવાબ:- ૧૭૮/૩ حامداً ومصلیاً ومسلماً۔ هوالموفق للصواب

સવાલમાં દર્શાવવામાં આવેલી માહિતી પ્રમાણે આવી ભાગેદારી અને શિરકતને શર્હ દ્રષ્ટિએ શિરકતે મુફાવજા કહેવામાં આવે છે જેમા બધા ભાગીદારોનું મૂડી + નફો + દરેક જવાબદારીમાં સરખે સરખા હોવું જરૂરી છે શરૂ થી લઈને અંત સુધી જે મૂડી કે નફો અથવા જવાબદારીમાં સમતોલપણ નહી રહે તો તેવી સુરતમાં શિરકત બાતિલ થઈ જશે.

(બહરૂર્ઈક:૫/૧૮૨)

મબાહ ચીઝોની શિરકતને છોડીને શિરકતની બીજી રીતોમાં જ્યારે બાતિલનો શબ્દ બોલવામાં આવશે ત્યારે તેને ફસાદના અર્થમાં લેવામાં આવશે.

સવાલમાં દર્શાવેલ માહિતી જો સાચી હોય તો ભાગેદારીની મૂડીમાં સરખે સરખા ન રહેતા વધઘટ થઈ ગઈ સમતોલપણ ન રહેવાથી આ ભાગેદારી ફાસિદ થઈ ગઈ શિરકતે ફાસિદા વિષે શરીઅતનો હુકમ આ છે કે તે મૂડીના રોકાણ મુજબ નફાની વહેંચણી કરવામાં આવશે.

(બહરૂર્ઈક:૫/૧૮૮, શામી:૩/૩૪૮)

ગુલામનો વાંધા નં.૨ ના લઈને પણ શિરકતમાં ફસાદ પેદા થશે મુહમ્મદે જે રકમ ઉપાડી છે તેનાથી શિરકતમાં કોઈ જાતનો ફસાદ નહી થાય કેમકે ભાગીદાર એ અમીન પણ છે. અને અમાનતમાં ખયાનત કરવાથી જીમાન આવશે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

ઈનામ મળેલ વસ્તુમાં બીજાનો ભાગ

સવાલ:- ૧૭૮/૪

અમો ચાર ભાઈ છીએ અને અમો સાથે રહેતા હતા એટલે અમારો મજ્યારો ચાલતો હતો બધા ભાઈ અલગ અલગ કામ કરતા હતા, એમાંથી અમો મોટાભાઈ હોટલ લાઈનમાં હતા તો મજ્યારામાં જે કંઈ ચારે ભાઈ

કમાતા તે સાથે જ વાપરતા હવે અમો એટલે મોટા ભાઈને હોટલના શેઠને થોડો ભાગ હોટલમાં મહેનત પેટે મુકી કવર થતો આપવાની વાત કરી હતી. ખેર ! હવે હોટલની ૨૫ ટકા જેટલી મુડી કવર થઈ ભાઈ લોકો જુદા થઈ ગયા બાકીના ૭૫ ટકા હોટલની મુડી કવર થયા પછી અમોને મિલકતમાં અને વરસ દિવસે જે નફો હોટલ કાઢે તેમાં અમારી મહેનત પેટે ભાગ નક્કી થયો તે મળશે ?

હવે અમારા નાનાભાઈ કહે છે કે જ્યારે પણ હોટલની મુડી કવર થાય અને તમોને મિલકતી ભાગ અને વરસ દિવસે મહેનતનો ફી ભાગના રૂપિયા મળે એટલે જે ૨૫ ટકા મજ્યારામાં મહેનત થઈ તેમાં અમારો હક લાગે. અમોને જે ફી ભાગ આપવામાં આવેલો છે તે મહેનત પેટે છે પૈસા આપેલા નથી, અમારા ભાઈ લોકોની માંગ છે કે ૨૫ ટકા મજ્યારામાં નફો થયો તેમા ભાગ પડતા મળવા જોઈએ તો શરીઅત મુજબ ૩ નાના ભાઈ મોટા ભાઈ પાસે થી શું માંગે તેનો જવાબ આપશો.

જવાબ:- ૧૭૮/૪ حامداً ومصلیاً ومسلماً۔ هوالموفق للصواب

હોટલની મુડી કવર થતા જે ફી ભાગ આપના મોટા ભાઈ આપવાનું કહ્યું છે તે એક વાયદો છે ઈનામ આપવાનો જે મુડી કવર થતાં સુધી તેમને ત્યાં નોકરી કરશે જેના ઈનામ પેટે ફી ભાગ આપવામાં આવશે જેમાં આપ ભાઈઓની મહેનત અથવા મુડીનું પણ રોકાણના હોય જેથી તે ફી ભાગમાં બીજા ભાઈઓનો ભાગ લાગશે.

ઘંઘો બાપનો ગણાશે

સવાલ:- ૧૮૦/૫

એક બાપ પોતાના મોટા છોકરાને અમુક રકમ આપીને એ જ્યાં રહે છે ત્યાંથી લગભગ ૧૫૮૦ કીલોમિટર દૂર ઘંઘો કરવા મોકલે છે. છોકરાને બધો માલ બાપ ત્યાંથી લઈ આપે છે, ત્યાંથી ખરીદ કરીને મોકલે છે. છોકરાનો ઘર ખર્ચ તથા બાપનો ઘર ખર્ચ દુકાનમાંથી ચાલે છે. બાપની જવાબદારી માત્ર માલ ખરીદવાની છે, અને છોકરો માલ વેચી બાપને પૈસા આપે છે. તે રકમ વેપારીઓને આપવાની હોય છે એના લીધે બાપ પાસે ફૂજૂલ ટાઈમ ઘણો રહે છે તેના લીધે બાપ નોકરી કરવાનું નક્કી કરે છે, જેથી

દુકાન ઉપર વધુ બોજો ના પડે ત્યાં નોકરી કરે છે. ત્યાં પણ શરત કરેલી હોય છે કે એ પોતાની દુકાન માટે માલ ખરીદ કરવા તથા વેપારીને રકમ આપવા કામ છોડીને જશે, ત્યારબાદ આશરે બે વર્ષ પછી બીજો છોકરો જે બહારદેશમાં ભણે છે તે આવીને દુકાનમાં બેસે છે. બાપ તેને પોતાની પાસે બોલાવી લે છે. અને માલ ખરીદવાનું બધું કામ તેને સોંપે છે, બાપ અને છોકરો જ્યાં રહે છે તે મકાન, ગાડી તથા ખાવાનો ખર્ચ બાપ જ્યાં નોકરી કરે છે તેઓ આપે છે, ઘટ પડે ત્યારે દુકાનમાના હિસાબમાંથી અમુક ખર્ચો લે છે. બીજા એક વર્ષ પછી ત્રીજો છોકરો પણ આવે છે તે ત્રણ વર્ષ રહીને પાછો જે દેશમાંથી આવ્યો હતો ત્યાં ચાલ્યો જાય છે. તેને પણ ત્યાં ધંધો કરવા માટે તથા બીજી મદદ પણ મોટો ભાઈ આપે છે. ૬ વર્ષ પછી મોટા છોકરાનું (બાપને) કેહવું કે આ બધું મારૂ છે. એમા ભાઈઓ તથા તમારો (બાપ) કંઈ હક નથી. આ બધો વખત ધંધામાં વધુમાં વધુ મહેનત મોટા છોકરાની છે. ઉપરોક્ત બે ભાઈ તથા એક બહેનની શાદીનો બધો ખર્ચ દુકાનના મકાનમાંથી કાઢ્યો છે. (તે જાણ માટે)

બાપે જ્યારે મોટા છોકરાને ધંધો કરવા રકમ આપી ત્યારે એવી કોઈ નિયત કરી ના હતી કે છોકરાને આ રકમ આપી પોતાની મિલકતમાંથી છુટો કર્યો છે. આશા છે શરીઅતની રૂએ આ ધંધામાં કોને કેટલો હક લાગે છે કે નહીં? તેનો ખુલાસો કરવા મહેરબાની કરશો.

ઉપરાંત છોકરો જ્યાં દુકાન કરે છે ત્યાં કોઈ પણ જાતનો માલ ખરીદ થતો ન હતો. જ્યાં બાપ રહે છે ત્યાંથી જ બધો માલ બાપ ખરીદ કરીને મોકલે છે.

જવાબ:—૧૮૦/૫ حامداً ومصلیاً ومسلماً۔ هوالموفق للصواب

બાપે જ્યારે છોકરાને વેપાર કરવા રકમ આપી છે, ન કે પરદેશ જવા માટે અને તે રકમમાંથી બાપ દિકરા બન્નેવ ધંધો કરે છે અને છોકરો માલ વેચી બાપને પૈસા આપે છે આ ધંધામાં જે આવક કે નફો થતો હશે અને એ ધંધો બાપનો ગણાશે. આ ધંધો બાપનો છે શર્હ દ્રષ્ટિએ તેથી એ મિલકતમાં બાપના મરણ પછી બધા શર્હ વારસદારોને ભાગ લાગશે.

છોકરાની મિલકતમાં બાપનો અધિકાર છે કે નહીં ?

સવાલ:— ૧૮૧/૬

(૧) એક બાપના બે છોકરા છે, તેમાં બન્ને છોકરા અલગ અલગ વેપાર કરી પોતાના બેલેન્સ અલગ રાખે છે. તો બેઉ છોકરાઓને સંજોગો—વસાત બાપ પોતાની સત્તા વાપરી સરખો હિસ્સો પાડી શકે છે કે કેમ ?

(૨) પોતાના બાપનું મકાન એક છે અને પાછળથી બીજો છોકરો પોતાની મહેનત કરી બીજું મકાન સાથે બનાવે છે તો તે મકાનમાં સંજોગો—વસાત બાપ પોતાની સત્તા વાપરી બીજા છોકરાને આપી શકે છે કે કેમ ?

(૩) એક છોકરો મોટો વેપાર કરે છે, અને જરૂર પડેથી બીજા ભાઈને પોતાની દુકાન ઉપર દેખરેખ માટે દુકાનની સત્તા સોંપે છે અને ત્યારબાદ પોતાની સત્તાથી દુકાનનો કબ્જો કરે તો એના માટે શું જવાબ ?

(૪) એક છોકરાનો વેપાર રોજગાર જતો રહેતો હોય, અને ઘરથી બહાર થઈ જાય એમ હોય તો બીજા છોકરાએ આવા સંજોગોમાં બાપનો સહારો લેતા ગેરઈન્સાફ થતો હોય તો શું કરવું ?

(૫) દેખરેખ હેઠળ રાખેલ ભાઈએ સંજોગવસાત પૈસાની મદદ કરેલી અને તેવા સંજોગોમાં પૈસા ધંધા વેપારમાં રોકેલા તો તેને હવે મારે કંઈ રીતે ભાગ આપવો કે અનામત આપવી તેનો જવાબ આપશો.

જવાબ:—૧૮૧/૬ حامداً ومصلیاً ومسلماً۔ هوالموفق للصواب

માં—બાપના પોતાની ઔલાદ પર ઘણા હકકો છે, અલ્લાહ તઆલાએ કુર્આન પાકમાં પોતાની ઈબાદતની સાથે સાથે માં—બાપ સાથે એહસાન ભર્યો સારો વર્તાવ કરવાનો ઘણો ભાર દઈને હુકમ આપ્યો છે અને હદીષ શરીફમાં પણ આપ (સલ.) માં—બાપના હકકો અદા કરવામાં ચીવટ રાખવાનો તથા તેમને રાજી રાખવાનો હુકમ કર્યો છે જેથી જ્યાં સુધી થઈ શકે તેમને રાજી રાખવાનો પ્રયત્ન કરતા રહવું જોઈએ. જ્યાં સુધી કે તેમની વાત માનવામાં ખુદા તઆલાની નાફરમાની ન થતી હોય.

મુફતિયાને કિરામે લખ્યું છે કે બાપ અને દિકરાઓ સાથે મળીને એક જ કારોબાર એક સાથે કરતા હોય અને તેમનું ખાવું — પીવું પણ સાથે હોય તો બધી જ કમાણી બાપની ગણાશે બાપની વફાત પછી તે મિલકત તેમના

વારસદારોમાં શરીઅતે આપેલ હુકમ મુજબ વહેંચણી કરવામાં આવશે.

(શામી: ૩/૨૮૩)

અને જો બાપની હયાતીમાં દેવા માંગે તો બધાને સરખા ભાગે આપવું જોઈએ. (ફતાવા મહમૂદિયા : ૫/૬૦)

જો છોકરો બાપથી જુદા થઈને પોતાનો કામ ધંધો કરે છે અને બાવા પીવાનો હિસાબ પણ જુદો રાખે છે, અથવા માં-બાપની સાથે રહે છે પરંતુ બાપ તેમના કામ ધંધામાં મદદરૂપ નથી તો આવી હાલતમાં તે કમાણી પોતાની ગણાશે અને બાપનો તે કમાઈમાં ભાગ લાગશે નહીં.

(ફતાવા રહીમિયા: ૬/૧૬૦)

(૧) ફતાવાની કિતાબોમાં જણાવેલ મુજબ જો છોકરાઓ પોતે જ કમાતા હોય અને દરેકને પોતાનો અલગ કારોબાર હોય તો બાપને તે છોકરાઓની મિલકત સરખા ભાગે વહેંચવાનો અધિકાર નથી.

(૨) પોતાની કમાઈ અને મહેનતથી છોકરાએ જે મકાન બનાવ્યું છે તે તેનું જ ગણાશે બાપને તે મકાન બીજા છોકરાને આપવાનો અધિકાર નથી.

(૩) મોટા છોકરાએ જો ખરેખર પોતાની પેઢી પર પોતાના ભાઈને દેખરેખ માટે જ તેને પોતાની દુકાનની સત્તા આપી હોય અને ભાગીદાર તરીકે ન હોય તો આ પ્રમાણે કબજો કરવો જુલ્મ છે.

(૪) સારા દીનદાર માણસોની પંચ બનાવી આ બાબતનું નિરાકરણ લાવવું જોઈએ, અને જે ભાઈ ગેરઈન્સાફી કામ કરશે અને એમા જે મદદરૂપ થશે તે ગુનેહગાર અને ઝાલિમ ગણાશે.

(૫) જે ભાઈને પેઢી પર દેખરેખ માટે જ રાખ્યો છે, અને તેણે પોતાની રકમ પોતાના ભાઈને ધંધો કરવા કર્જ આપેલ છે તો તેવી હાલતમાં તેને આવી પેઢી પર બેસનાર મેનેજરને જે પગાર મળતો હશે તે આપવો પડશે અને જો ભાઈએ પોતાની રકમ પોતાનો પણ ભાગ એમ કહીને આપી હશે તો તેને જે પ્રમાણે નફો નકકી થયો હશે તે મુજબ નફામાં ભાગ આપવો પડશે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે. તારીખ ૧૦/૨/૧૪૦૯

ભાગીદારીમાંથી કોઈ એક ભાડાની મિલકત ખરીદી લે

સવાલ:— ૧૮૨/૭

એક મિલકત જેમાં અમારા પિતાજી ભાડુત હતા, લગભગ ૨૫-૩૦ વર્ષ જુના ભાડુત હતા, જે મકાન અમારા પિતાજી પેઢીના કામ માટે ઉપયોગ કરતા હતા, અમારા પિતાજીના બે પુત્રો હતા (૧) ઈસ્માઈલ હુસૈન બાદશાહ - ૪૮ (૨) મવ.ઐયૂબ હુસૈન બાદશાહ - ૨૪ વર્ષના છે. અમારા પિતાજીના અવસાન પછી એ મિલકત અમારા બન્ને ભાઈઓના હિસ્સે આવી, એટલે કે અમો બન્નેવ ભાઈઓ સંયુક્ત રહીએ છીએ, એટલે એ મિલકતમાં અમો બન્નેવ ભાઈઓનો કબજો છે.

મકાન માલિકે એ મિલકત વેચવા કાઢી અને અમારા મોટા ભાઈ ઈસ્માઈલ હુસૈન બાદશાહએ મારી એટલે કે નાનાભાઈની જાણ વગર અથવા પૂછ્યા વિના પોતાના છોકરાના નામે બારોબાર એ મિલકતના બાનાખત કરી લીધા, પૈસા પણ એમનો છોકરો સાઉદી છે તેની પાસેથી બારોબાર લઈ લીધા; તો આ મિલકતમાં અમારો એટલે નાના ભાઈનો હકક લાગે કે નહીં ? અથવા અમો મિલકતની કીમત અડધા પૈસા મોટા ભાઈને આપીએ તો એ મિલકતમાં અમારો હકક શરીઅતની રીતે લાગે કે નહીં ? તે તમો જણાવશો. હાલમાં એ મિલકતના દસ્તાવેજ થયા નથી.

જવાબ:— ૧૮૨/૭ حامداً ومصلیاً ومسلماً - هوالموفق للصواب

ભાડાની જે મિલકત સહયારી હતી તે મિલકત કોઈ એક ભાગીદાર ખરીદ કરી લેશે તો તેમા બીજા ભાડુત ભાગીદારનો હકક લાગશે નહીં. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે. (શામી: ૫/ ૧૩૮)

પ્રકરણ - (૧૫)

"વકફ"

કબ્રસ્તાનના મસાઈલ

હરામ માલથી કબ્રસ્તાનની દિવાલ બનાવવી

સવાલ:- ૧૮૩/૧

ગાંવ કે મોમિન ભાઈઓની હાલત ગરીબ હે ઓર કબ્રસ્તાન કે ચારો તરફ દિવાલ બનાવવા હાલતે હૈ, જિસ્કા અંદાજ પછતર હજાર કે કરીબ હે, કબ્રસ્તાનમે ગેર મુસ્લિમ આ કર રાત કો ઝિનાકારી, પૈશાબ-પાખાના કરતે હૈ, ઓર કબ્રસ્તાન કે દરખ્તોકો કાટ કર લે જાતે હૈ, ઈસ લિયે અગર મોમિન જાદૂગર ઈસમેં ચંદા દેવે તો જાઈઝ હે કે નહિ? ઓર ઝકાત કી રકમ ઉસમે લગાના જાઈઝ હે કે નહિ? તફસીલ સે જવાબ ભેજના.

જવાબ:- ૧૮૩/૧ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

જાદૂગર કી વો કમાઈ હો યા હાથ ચાલાકી સે હાસિલ હુઈ હો વો હરામ હે. હરામ માલ જિસ કે પાસ સે આયા હો અગર વો માલૂમ હો તો ઉસકો વાપસ કર દેના ચાહિયે, જાદૂગર કે પાસ જો માલ હરામ હે ઉનકે માલિક કા પતા ન હોને કી વજહ સે ઉસ્કા હુકમ સૂદકી રકમ જેસા હે, ઉસકો ગરીબ મોહતાજ કો સવાબ કી નિયત કે બગેર દે દે, ઓર મુફ્તિયાને કિરામને રિફાહે આમ કે કામોમે ખર્ચ કરને કી ઈજાઝત દી હે ઈસ બિના પર સૂરતે મસ્અલામેં જાદૂગર કી આમદની સે કબ્રસ્તાન કી દિવાલ બનાવે કી ગુંજાઈશ હે. ફકત અલ્લાહ પાક વધુ જાણનાર હે.

કબ્રસ્તાન ઉપયોગમાં ન હોય તેના વિવિધ મસ્અલા

સવાલ:- ૧૮૪/૨

અમારા ગામમાં ચાર કબ્રસ્તાન છે. જેની અલગ અલગ રીતે ફેન્સીંગ કરવામાં આવી છે. જેમાંનું એક કબ્રસ્તાન આજ દિવસ સુધી કોઈ

ઉપયોગમાં નથી એટલે એમાં આજ દિન સુધી એક પણ મૈયિત દફનાવવામાં આવી નથી અને તેના અમુક ભાગમાં ગામના અમુક મુસ્લિમોએ કબજો કરીને ઘરો પણ બનાવ્યાં છે. અને આશરે પંદરથી વીસ વરસથી ગામના છોકરાઓ ક્રિકેટના ગ્રાઉન્ડ તરીકે એનો ઉપયોગ કરે છે. અમારા ગામમાં એક મુસ્લિમ વેલ્ફેર સોસાયટી અને ગામના ખાસ આગળ પડતા માણસો અને ગામના સરપંચ જેઓ મુસ્લિમ છે વિગેરેએ મળીને કબ્રસ્તાનમાં હાઈસ્કૂલ બનાવવા માટે મીટીંગ કરીને ઠરાવ નક્કી કર્યો અને ગામના ખાસ આગળ પડતા માણસોએ સહી કરી ત્યાર પછી પંચાયત દ્વારા મંજૂરી મેળવી જિલ્લા કલેક્ટર પાસે સદર જગ્યાની માંગણી કરી (કારણ કે આ જગ્યા સરકારની માલિકીની છે.) જેથી મહેરબાન કલેક્ટર સાહેબ તરફથી હાઈસ્કૂલ બાંધવા માટે આ જગ્યા મુસ્લિમ વેલ્ફેર સોસાયટીને આપવામાં આવી છે જેની નકલ આ સાથે શામેલ છે.

આ કબ્રસ્તાનની જગ્યા કોઈ મુસ્લિમભાઈએ પોતાની માલિકીની વકફ કરેલ નથી, બલ્કે આશરે ૪૦ વર્ષ પહેલાં સરકાર તરફથી ગામના મુસ્લિમોને મળી હતી જેમાં આજ દિન સુધી એક પણ મૈયિત દફનાવવામાં આવી નથી, આ જગ્યાના બદલામાં મુસ્લિમ વેલ્ફેર સોસાયટી પોતાની માલિકીની જગ્યા કબ્રસ્તાન માટે આપવા રાજી છે અને મહેરબાન કલેક્ટર સાહેબના હુકમ અનુસાર આ જગ્યા હવે મુસ્લિમ વેલ્ફેર સોસાયટીના નામ ઉપર થઈ જાય એમ છે. હવે જો આ જગ્યામાં હાઈસ્કૂલનું બાંધકામ નહીં કરવામાં આવે તો આ જગ્યા સરકાર હસ્તક પરત લેવામાં આવશે. ગામની મુસ્લિમ વેલ્ફેર સોસાયટી પાસે જે જમીન છે તે ગામની બિલકુલ નજીક છે પરંતુ આ જમીન બાંધકામને અનુકુળ નથી, જમીન ઘણી નરમ હોવાને કારણે વાંધો આવે એમ છે. અને એકથી દોઢ લાખ રૂપિયા વધારે વપરાય એમ છે અને ગામના મુસ્લિમભાઈઓ પાસે એટલા બધા પૈસાની જોગવાય નથી અને જે જે મુસ્લિમભાઈઓએ પૈસા આપ્યા છે એ ખોટી રીતે વપરાઈ એમ છે. ગામના નજીકમાં એવી કોઈ જગ્યા હાઈસ્કૂલને અનુકુળ આવે એમ નથી અને મળી શકે એમ પણ નથી.

આ બધા પાસાઓ જોતાં કબ્રસ્તાનવાળી જમીન જેમાં હજુ સુધી એક

પણ મૈયિત દફન થઈ નથી જેથી આ જગ્યા મહેરબાન કલેક્ટર સાહેબે હાઈસ્કૂલનું મકાન બાંધવા મુસ્લિમ વેલ્ફેર સોસાયટીને આપી છે. તો આ જગ્યામાં હાઈસ્કૂલનું મકાન બાંધવું જાઈઝ છે કે નહીં ?

જવાબ:—૧૮૪/૨ حامداً ومصلياً ومسلماً۔ هو الموفق للصواب

સવાલમાં જે વિગત બતાવવામાં આવી છે તે વિગત જો બિલકુલ સત્ય છે અને એ જમીન કોઈના તરફથી મુરદાઓને દફન કરવા માટે વકફ કરવામાં આવી નથી અને તે સરકારી જ જગ્યા છે જેને સરકાર શ્રીએ મુસ્લિમોને કબ્રસ્તાનના ઉપયોગ માટે આપી હતી પરંતુ મુસલમાનો એ જગ્યાનો કબ્રસ્તાન તરીકે આજ દિન સુધી ઉપયોગ કર્યો નથી. અર્થાત તેમાં આજ દિન સુધી કોઈની દફનક્રિયા થઈ નથી. જેના લઈને ગામના મુસ્લિમો એ જગ્યા પર હાઈસ્કૂલ બાંધવા માંગે છે. જેની પરવાનગી સરકાર શ્રીએ પણ આપેલ છે. તો એ જમીનનો ઉપયોગ સરકારની મંજૂરીથી હાઈસ્કૂલના બાંધકામમાં કરવો જાઈઝ છે.

અને જો આ જગ્યા કબ્રસ્તાન માટે વકફ હશે તો કબ્રસ્તાન સિવાય બીજા કોઈ કામમાં તેનો ઉપયોગ કરવો જાઈઝ નથી. ફક્ત અલ્લાહ પાક વધુ જાણનાર છે. (અઝીઝુલ ફતાવા: ૧/૫૬૮, કિફાયતુલ મુફતી: ૭/૧૩૮)

ગામ લોકોના પાણી માટે કબ્રસ્તાનમાં કુવો ખોદવો

સવાલ:— ૧૮૫/૩

આશા છે કે નીચેના બે સવાલોના જવાબ શરીઅતની રોશનીમાં આપશો. અલ્લાહ આપના ઈલ્મમાં વધારો કરી તેની રોશનીથી સર્વ ઉમ્મતને ફાયદો પહોંચાડે આમીન.

(૧) કબ્રસ્તાનમાં કુવો ખોદવો જાઈઝ છે કે નહીં ?

(૨) કબ્રસ્તાનના કુવાનું પાણી ગામના લોકો પોતાના વપરાશમાં લઈ શકે છે કે નહીં ? પાણીના વપરાશ જેટલો ખર્ચ કબ્રસ્તાન કમિટીને આપે અથવા ન આપે, બન્નેવ હાલતમાં હુકમ શું છે ?

જવાબ:—૧૮૫/૩ حامداً ومصلياً ومسلماً۔ هو الموفق للصواب

(૧) જે જગ્યાએ મુદ્દાઓને દફન કરવા માટે વકફ કરવામાં આવી હોય (કબ્રસ્તાનની જગ્યા વકફ છે) તો તે કબ્રસ્તાનમાં કબ્રસ્તાનના કામ અર્થે

કુવો ખોદવો જાઈઝ છે.

(૨) ગામ લોકોને પાણી પુરૂ પાડવા માટે વકફ કબ્રસ્તાનની જગ્યા પર કુવો ખોદવો દુરુસ્ત નથી એટલા માટે કે તે વકફના હેતુ અને તેની શરતોમાં ફેરફાર કરવો જાઈઝ નથી. ફક્ત અલ્લાહ પાક વધુ જાણનાર છે.

કબ્રસ્તાનમાં મસ્જિદ બનાવવી

સવાલ:— ૧૮૬/૪

અમારી શેખ મુસ્લિમ બિરાદરીના ચાર કબ્રસ્તાના છે જેને (૧), (૨), (૩), (૪) નંબર આપવામાં આવ્યા છે, જેનો વહીવટ અમારા ચાર મહોલ્લાના એક-એક પ્રતિનિધિ તરીકે ચાર માણસો કરે છે. (૧) આશરે ૧૫૦ વર્ષથી છે. (૨) ૧૦૦ વર્ષથી છે, (૩) ૭૦ વર્ષથી છે, (૪) ૫૦ વર્ષથી છે. હમારે ત્યાં કબરો ઈંટોથી ચણવામાં આવતી હતી તેથી દરેક કબ્રસ્તાનમાં એક ખુણામાં માટી ખોદી ઈંટોના ભટ્ટા બનાવતા હતા, જેથી જમીનમાં ખાડા પડી જવાથી ત્યાં એક પણ કબર બનાવવામાં આવતી ન હતી, (૩) માં ૨૫૦ ફુટ લાંબો તથા ૧૫૦ ફુટ પહોળો ઈંટોના ભટ્ટાવાળો ખાડો પડેલ છે. તેમાં આજ સુધી એક પણ કબર બનાવવામાં આવી નથી અને હવે પછી એક પણ કબર બનશે પણ નહીં, કારણ કે પાંચથી છ ફુટ ઊંડો ખાડો છે. નંબર (૩) માં એક એકર જેટલી જમીન ૭૦ વર્ષથી ભાડે આપેલ છે. નંબર (૪)માં બે એકર જેટલી જમીન ૫૦ વર્ષથી ભાડે આપેલ છે. નંબર (૩)ની આજુબાજુ સારી એવી ઘણી વસ્તી થઈ ગઈ છે જેથી ત્યાં એક મસ્જિદની જરૂર હોવાથી અમોએ ટ્રસ્ટીઓને કહ્યું કે તમો નંબર (૩)માં જે ૨૫૦ ફુટ લાંબો અને ૧૫૦ ફુટ પહોળો ખાડો પડેલ છે. તેમાં અમોને ૪૦×૪૦ મસ્જિદ બાંધવાની ઈજાઝત આપો તો અમો મસ્જિદ બનાવીએ જેથી ટ્રસ્ટી સાહેબોએ મિટીંગ બોલાવી સર્વાનુમતે ઠરાવ પાસ કરી અમને મસ્જિદ બનાવવાની ઈજાઝત આપી. ઠરાવની નકલ અમને આપી છે. તો નંબર (૩)માં જે ૨૫૦ ફુટ લાંબો ૧૫૦ ફુટ પહોળો તથા પાંચ થી છ ફુટ ઊંડો ખાડો છે. તેમાં શરીઅતના કાયદા મુજબ મસ્જિદ બનાવી શકાય કે કેમ ? તેનો જવાબ આપવા અરજ છે.

જવાબ:—૧૮૬/૪ حامداً ومصلياً ومسلماً۔ هو الموفق للصواب

નંબર ત્રણવાળા કબ્રસ્તાનનો તે ભાગ કે જેમાં આજ સુધી દફનક્રિયા થઈ નથી અને ભવિષ્યમાં પણ ત્યાં દફનક્રિયા થઈ શકવાની નથી બીજા કબ્રસ્તાનો હોવાના લઈને તેની કબ્રસ્તાન તરીકે ઉપયોગ કરવાની જરૂરત ઉભી થશે નહીં, તો આવી વિશેષતાના કારણે (૩) નંબરના કબ્રસ્તાનની તે જગ્યા પર મસ્જિદ બનાવવી યોગ્ય છે. શર્હ દ્રષ્ટિએ કોઈ વાંધો નથી.

ટ્રસ્ટીઓએ ઠરાવ પણ કરી આપ્યો છે, જેથી એ જગ્યા પર મસ્જિદ બનાવવામાં કોઈ વાંધો નથી. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

(ફતાવા મહમુદિય્યા: ૬/૧૮૮)

કબ્રસ્તાનને અન્ય ઉપયોગમાં લેવું

સવાલ:— ૧૮૭/૫

સુરત બંડેખાં ચકલા કાઝી ગુલામ અલી મસ્જિદ વ કબ્રસ્તાન શહેરમે મશહૂર છે. મસ્જિદ પુરાની હોને કી વજાસે નઈ તામીરાતકા કામ શરૂ ક્રિયા ઓર મોહલ્લેમે મસ્જિદ કમીટી બની, મસ્જિદ કે ટ્રસ્ટીઓ કે પાસ સે મસ્જિદ કમીટીને ઈખ્તેયારાત હાસિલ કરકે મસ્જિદ કા કામ શરૂ ક્રિયા, મસ્જિદ કા જો ઈહાતા થા ઉસ ઈહાતે સે જો પુરાની મસ્જિદ કા મેહરાબ થા ઉસ સે આગે મુઅલ્લક કરીબ દેઢ ફીટ ઊંચા મેહરાબ કબ્રસ્તાન કે ઈહાતે મે બળા દિયા, મેહરાબ કે નીચે ઔલિયા કી કબ્ર આ ગઈ કબ્ર સે ૧ ફીટ ઓર કુછ ઉપર મેહરાબ બનાયા, મેહરાબ કે નીચે એક કબ્ર પુરી ઢંક ગઈ ઓર દો કબ્રો કા પાઈતી વાલા હિસ્સા આ ગયા હે યે જો કબ્રે હૈ ઉનમે એક કબ્ર હઝરત હાફેઝ બળેખાન સા. (રહ.) કી હે. જીનકે નામસે યે મહોલ્લા મશહૂર હે પુરાને જમાને સે મસ્જિદ ઓર કબ્રસ્તાન કે હિસ્સે અલગ હે લેકિન બને હુએ કબ્રસ્તાનમે દો હિસ્સે હે જો ૧, બુઝુર્ગો કે મઝારાત હે, દુસરા આમ લોગો કે લિએ હે.

નોટ:— મહોલ્લેમે મુખાલફત હૈ નિફાક પેદા હો ગયા.

જવાબ:—૧૮૭/૫ حامداً و مصلياً و مسلماً - هو الموفق للصواب

વાકિફને મસ્જિદ વ કબ્રસ્તાન કે પુરે ઈહાતે કો મસ્જિદ ઓર મુરદે દફનાને કે લિયે દિયા હો તો એસી સુરતમે મસ્જિદ શહીદ કરને કે બાદ મસ્જિદ કુશાદા કરને કે લિએ ઉન કબ્રો કી જગા જો જહાં પર મુરદે મુરૂરે

જમાના કી વજહ સે ગિલ સળકે મિટ્ટી હો ગયા હો તો ઉસ જગા પર તા'મીર કરના જાઈઝ હે.

كما جاز زرعه والبناء عليه اذا بلى وصار تراباً - (شامی: ૧/૧૬૨)

ઔર અગર યે જગા મસ્જિદ કે લિયે વકફ હો કબ્રો કે લિયે વકફ ન હો તો જબ સે મૈયિત કે અજઝા બાકી ન રેહનેકા ઝન્ને ગાલિબ હો જાએ તો કબ્રો પર તામીર યા ઝિરાઅત યા વો કામ કરના જીસકે લિએ વો જમીન વકફ કી ગઈ હે વો જાઈઝ હે, હાં ! અગર યે કબ્રો વાલી જગા સિફ કબ્રો કે લિએ વકફ કી ગઈ હો તો એસી સુરતમે મૈયિત દફનાને કે અલાવાહ દુસરે કામ મે ઈસ્તિમાલ કરના મના હે. ફક્ત વલ્લાહુ અઅલમ

કબ્રસ્તાનમાં બુલડોઝર ફેરવવું

સવાલ:— ૧૮૮/૬

કબ્રસ્તાનની જમીન જેમાં વર્ષોથી કબ્રસ્તાનના અમુક હિસ્સામાં મૈયિત દફનાવતા ન હોય અને ખાડા-ટેકરાવાળી ખરાબાની જમીન હોય તેના ઉપર બુલડોઝર ફેરવી જમીનને સરખી-સમતલ કરી શકાય કે નહીં ?

જવાબ:—૧૮૮/૬ حامداً و مصلياً و مسلماً - هو الموفق للصواب

કબ્રસ્તાનની જે જમીનમાં વર્ષોથી મૈયિતને દફનાવવામાં ન આવતી હોય અને ત્યાં કબરોના અવશેષો ન દેખાતા હોય તેવી ખાડા ટેકરાવાળી જમીનમાં કબરોની પવિત્રતાને ધ્યાનમાં લઈ બુલડોઝર ફેરવી સરખી કરી શકાય છે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

કબ્રસ્તાનનાં રિપેરીંગ માટે સ્ટેજ શો

સવાલ:— ૧૮૮/૭

કબ્રસ્તાન જે ટ્રસ્ટીઓના અજ્ઞાનતા અને અભણતાને કારણે સરકારી કબ્રસ્તાન તરીકે સરકારી દફતરે ચાલે છે અને આદિવાસી વસાવાઓએ સદર કબ્રસ્તાનમાં ઝુપડાઓ ગેરકાયદેસરના બાંધી જાજરૂ-પેશાબ તથા મુર્તી મુકી ડેરી બનાવેલ છે તે કબ્રસ્તાનને ટ્રસ્ટમાં ફેરવવા તથા પાકી દિવાલ વડે ચણતર કરી કંમ્પાઉન્ડ વોલ બનાવવા અને મસ્જિદ બનાવવા માટે ખર્ચની સારી એવી રકમની જરૂર હોય તે પેટે કબ્રસ્તાનના નામે સ્ટેજશોનું આયોજન કરી તેના નાણાથી ઉપર મુજબના કામો કરી શકીએ કે કેમ ?

હદીષની રોશનીમાં ઉપરના બન્નેવ મુદ્દાઓનો વિગતવાર ખુલાસો કરવા આપશ્રીને નમ્ર અરજ છે.

જવાબ:- ૧૮૯/૭ حامداً ومصلياً ومسلماً- هوالموفق للصواب

કબ્રસ્તાનની દિવાલને પાકી કરી તેનું રક્ષણ કરવું ઘણું જ સારું કામ છે વકફની હિફાઝત કરવી આપણી નૈતિક જવાબદારી છે. માટે આપે ઉઠાવેલ કામ ઘણું જ પ્રશંસાને પાત્ર છે.

પરંતુ સ્ટેજ શો કરવાથી શું કહેવા માંગો છો તેની સ્પષ્ટતા કરવી જરૂરી છે જો કોઈ ફિલ્મી એક્ટરને બોલાવી નાયગાનની મહેફિલ જમાવી રકમ એકત્ર કરવા માંગતા હોય તો એ પ્રમાણે કરવું ઘણા જ મોટા ગુનાહનું કામ છે. અને જો કોઈ દીનની મજલિસનું આયોજન કરી લોકોમાં વકફના રક્ષણ પ્રત્યે સજાગતા પેદા કરવા માંગતા હોય તો વાંધો નથી. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

تعاونوا على البر والتقوى ولا تعاونوا على الاثم والعدوان-

કબ્રસ્તાનમાં મકાન બનાવી રહી શકાય ?

સવાલ:- ૧૯૦/૮

અમારા ગામના કબ્રસ્તાનમાં જમાતે એક મુસ્લિમ ભાઈને દરગાહ શરીફ તથા કબ્રસ્તાનની રખેવાળી કરવા માટે નિમેલો છે. જે ભાઈને કમ્પાઉન્ડમાં છેક છેવાડે જમાતે એક (૮x૧૦) ની પતરાની ખોલી બનાવી આપેલ છે. સદરહુ રૂમની આજુ બાજુ કબરો આવેલી છે. જે રૂમમાં હાલમાં રખેવાળી કરનાર ભાઈ એકલા રહે છે. સદરહુ ભાઈની હાલમાં શાદી કરવાની છે, તો શું તે રૂમમાં તે પોતાની પત્નિ સાથે અને ભવિષ્યમાં થનાર ઔલાદ સાથે રહી શકે કે કેમ ? આ બાબતે શર્ઈ રીતે વાંધો આવે કે કેમ ?

જવાબ:- ૧૯૦/૮ حامداً ومصلياً ومسلماً- هوالموفق للصواب

કબ્રસ્તાનમાં કબ્રસ્તાનની રખેવાળી કરનાર રખેવાળ માટે જે ખોલી બાંધી છે તેમાં શાદી થયા પછી પોતાની પત્નિ અને ઔલાદ સાથે રહેવું યોગ્ય છે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

મસ્જિદના મસાઈલ

મસ્જિદનું ખેતર તબ્દીલ કરવું

સવાલ:- ૧૯૧/૯

અમારા ગામની મસ્જિદમાં બે ભાઈઓએ તેમના વાલિદ સાહબના મૃત્યુ પછી એમના વાલિદ સાહેબના સવાબ અર્થે મસ્જિદમાં બક્ષિસ આપેલું; અને બ્લોક નં. ૧૮૩ છે, ખેતર મૂળ માલિકોના નામે છે મસ્જિદનો કબજો છે તે ખેતર આશરે સવા બે વીંધા કરતાં થોડું વધારે છે જેની વાર્ષિક આવક આશરે રૂપિયા ૮૦૦/- છે. હવે સદર ખેતર કરતાં સારું ખેતર આસરે સાડા ત્રણ વીંધા બીજા વિસ્તારમાં આવેલ છે તેના માલિક મસ્જિદના ખેતર સાથે તબ્દીલી કરવા ઈચ્છે છે જેમાં મસ્જિદનો ફાયદો છે; ઉપરાંત તબ્દીલી કરવા માટે મસ્જિદના ટ્રસ્ટીઓ સંમત છે, મસ્જિદમાં બક્ષિસ આપેલ બે માણસોમાંથી એક હયાત છે તે અને મૃત્યુ પામેલ ભાઈના વારસદારો તબ્દીલી કરવા માટે સંમત છે ઉપરાંત મસ્જિદના ટ્રસ્ટીઓને કોઈ પણ પ્રકારના ફેરફાર અને તબ્દીલી કરવાની સંપૂર્ણ સત્તા આપે છે તો શરીઅતની રૂએ એનો ખુલાસો આપવા મહેરબાની કરશો

જવાબ:- ૧૯૧/૯ حامداً ومصلياً ومسلماً- هوالموفق للصواب

જે માણસે કોઈ જમીન, મકાન વિગેરે વકફ કર્યું હોય અને તેણે વકફનામામાં જરૂરત વખતે તેને વેચી બીજી મિલકત લેવા સંબંધી શરત કરી ન હોય તો તેવા સંજોગોમાં તેનું વેચાણ કરી બીજી મિલકત લેવી જાઈજ નથી;

પરંતુ જો એ મકાન કે જમીન કંઈ પણ કામની ના રહે તો જમાતના મશવેરાથી વેચી બીજું મકાન ખરીદી શકાય છે, અને જો જમીન-મકાન કામનું તો હોય છે અને તેની આવક પણ હોય છતાં ઓછી હોય તો તેનું વેચાણ કરી બદલામાં બીજું લેવું જાઈજ નથી. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

મસ્જિદના બિલ તથા પગાર માટે ફરજિયાત ઉધરાણું લેવું

સવાલ:- ૧૯૨/૧૦

(૧) અમારા ગામમાં મસ્જિદનું લાઈટ બિલ તથા મોઅઝઝિનનો પગાર તથા મદ્રસાના મુદરિસોનો પગાર ગામમાં ઉધરાણું કરીને આપવામાં

આવે છે, તે ઉઘરાણું ગામની કમિટીએ માથા દીઠ શાદી થએલ વ્યક્તિ પાસેથી ૨૦૦/- રૂપિયા ફરજિયાત કર્યું છે. માથા દીઠ ફરજિયાત ફરીને તેમની પાસેથી વર્ષે લેવામાં આવે છે જેને મરજિયાત આપવાના હોય તે વત્તા ઓછા પણ આપે છે. તો ફરજિયાત જે ૨૦૦/- રૂપિયા કહી લેવામાં આવે છે તો તે પ્રમાણે ફરજિયાત લેવા જાઈઝ છે કે નહીં ? ફરજિયાત લેવામાં નહીં આવે તો મસ્જિદનું લાઈટ બિલ અને બીજો ખર્ચ તથા મોઅઝઝિનનો પગાર તથા મદ્રસાના મુદરિસોનો પગાર પણ મળી શકતો નથી. મદ્રસો બંધ થાય તેવી વકી છે તો આવા સંજોગોમાં દરેક કામ ચાલુ રાખવા ફરજિયાત ઉઘરાણું જે ગામની કમિટીએ નક્કી કર્યું છે તે લેવું કેવું છે ? જવાબ આપવા મહેરબાની કરશો.

(૨) ફક્ત મદ્રસાનો નિભાવ અને મુદરિસોના પગાર ખર્ચ માટે ગામની કમિટીએ માથા દીઠ શાદી થએલ વ્યક્તિ પાસેથી ૨૦૦/- રૂપિયા ફરજિયાત લેવા જેમનું બાળક મદ્રસામાં પઢતું હોય કે ના પઢતું હોય ! અને ગામના બંધારણ પ્રમાણે ૨૦૦/- રૂપિયા ફરજિયાત નક્કી કર્યા છે તો આ પ્રમાણે ફરજિયાત રૂપિયા લેવા કેવા છે ? અગર ફરજિયાત ઉઘરાણા પ્રમાણે લેવામાં નહીં આવે તો મદ્રસો બંધ થાય એવો સંભવ છે. ગામનો મદ્રસો ચલાવવા અને મુદરિસોનો પગાર આપવા આ પ્રમાણે ફરજિયાત ઉઘરાણાની શકલ અપનાવી છે. મદ્રસો બંધ થાય દીની કામ રોકાઈ જાય એ પણ મુનાસિબ નથી તો ફરજિયાત ગામનું ઉઘરાણું કરી દીની કામ મદ્રસો ચાલુ રાખવું કેવું છે ? જવાબ આપવા મહેરબાની કરશો.

ઉપરના મસ્અલામાં મદ્રસાના ખર્ચ સાથે મસ્જિદનું લાઈટ બિલ અને મોઅઝઝિનના પગાર માટે છે અને આ મસ્અલામાં માત્ર મદ્રસા અને મુદરિસોના પગાર માટે ફરજિયાત ઉઘરાણાની શકલ છે. જવાબનો મુનતજર

જવાબ:- ૧૯૨/૧૦ حامداً ومصليناً ومسلماً- هو الموفق للصواب

આપના પ્રશ્નનો જવાબ આપતા પહેલા કુર્આન શરીફ અને હદીસ શરીફ તથા મસાઈલની ભરોષાપાત્ર કિતાબોના પ્રકાશમાં અમૂક બાબતો નીચે વર્ણન કરૂં છું.

(૧) દીની તાલીમ અગર ઈલ્મ પ્રાપ્ત કરવાના બે પ્રકાર છે. ફર્જ એન, અને ફર્જ કિફાયા. દરેક મુસલમાને પોતાની હાલતને લાગતા દરેક મસાઈલને જાણવું ફર્જ એન છે, ફર્જ એન હોવાનો અર્થ એ થાય કે જો તે પોતાને સંબંધિત મસાઈલને નહીં શીખે તો ગુનેહગાર થશે. જેમકે બાલિગ થયે તેના ઉપર નમાઝ ફર્જ થાય છે, તેણી પર નમાઝની બાબતનું ઈલ્મ, મસાઈલ જાણવા ફર્જ એન છે. એવી જ રીતે કોઈ માલદાર હોય જેના ઉપર ઝકાત અને હજ ફર્જ થતી હોય તો તેઓએ હજ અને ઝકાતના મસાઈલ જાણવું ફર્જ છે, તેવી જ રીતે રોઝા તથા દરેક તે અમલ જેને મોમિન કરવા ઈચ્છતો હોય તે વિષેનું ઈલ્મ હાસિલ કરવું ફર્જ છે. જેને બીજા શબ્દોમાં એ રીતે વર્ણન કરી શકીએ કે કોઈ પણ હુકમ જે અલ્લાહ તઆલા તરફથી બંદાને લાગુ પડતો હોય તે હુકમને અદા કરવાનું ઈલ્મ હાસિલ કરવું ફર્જ એન છે.

ઉપરોક્ત વિગત સાથે કોઈ પણ મસાઈલમાં જરૂરતથી વધારે ઈલ્મ હાસિલ કરવું અર્થાત અલ્લાહનો હુકમ તેને લાગુ પડતો હોય કે ન પડતો હોય તેની જરૂરતથી વધુ માહિતી મેળવવી તથા બીજા લોકોને જરૂરત ના પડતી હોય તેની જરૂરતથી વધુ માહિતી મેળવવી તથા બીજા લોકોને જરૂરત પડે માર્ગદર્શન આપવું એવું ઈલ્મ હાસિલ કરવું ફર્જ કિફાયા છે. અલ્લામા શામી (રહ.) ફરમાવે છે :

واعلم أن تعلم العلم يكون فرض عين، وهو بقدر ما يحتاج لديه وفرض كفاية، وهو مازاد عليه لنفع غيره، وهو مندوباً وهو البعري الفقه-

ઉપરાંત તેના સ્પષ્ટિકરણમાં જણાવે છે કે :

من فرائض الاسلام تعلم ما يحتاج اليه العبد في اقامة دينه و اخلاص عمله لله تعالى ومعاشرة عباده، وفرض على كل مكلف ومكلفة بعد تعلمه علم الدين والهاماية تعلم علم الوضوء والغسل والصلوة والصوم وعلم الزكاة لمن له نصاب والحج لمن وجب عليه،

والبيوع على التجار لبحترز عنه الشبهات والمكروهات في سائر
المعاملات، وكذا اصل الحرف، وكل من اشتغل بشئ يفرض عليه علمه
وحكمه يمتنع عنه الحرام فيه-
(શામી: ૧/૧૨૫, ૧૨૬)

મદ્રસાના મસાઈલ

મદ્રસા-બિલ્ડીંગમાં છોકરીઓને માધ્યમિક શિક્ષણ આપવા બાબત

સવાલ:- ૧૯૩/૧૧

આપ સાહેબની સેવામાં જણાવવાનું કે બ્રિટીશ માધ્યમિક શિક્ષણ ૧૬ વર્ષ સુધી ફર્જ છે અને મોટા ભાગે સ્કૂલો મિશ્ર (છોકરા-છોકરી) છે. જેથી છોકરા-છોકરીના પ્રશ્નો ઉભા થાય છે તેમા વળી તે સ્કૂલો સેકસની તાલીમ, સંગીત નાયગાન વિગેરેની પણ સામુહિક તાલીમ અપાય રહી છે આવા વાતાવરણમાં કેવા પ્રશ્નો ઉભા થતા હશે તે આપ સમજી શકો છો તે વસ્તુને ધ્યાનમાં રાખીને છેલ્લા ૧૪ વર્ષથી આ શાળા શરૂ કરવામાં આવી હતી આ મદ્રસાની બિલ્ડીંગમાં ફક્ત સાંજે ૫ થી ૭ મદ્રસાની તાલીમ આપવામાં આવે છે બાકી ૨૨ કલાક મદ્રસાની બિલ્ડીંગ બંધ રહેતી હતી તો સવારના ૯ થી ૧:૩૦ કલાક સુધી શાળામાં મુસ્લિમ છોકરીઓને શિક્ષણ અપાય રહ્યું છે, અને સવાર-સાંજના જે કલાસો ચાલે છે તેમા લાઈટ, ગેસ, કાઉન્સિલ ટેક્ષ, વિમો, રિપેરીંગ વિગેરે ખર્ચાઓ શાળા ભોગવે છે મદ્રસાના ફંડમાંથી કોઈ રકમ વાપરવામાં આવતી નથી એટલે એ બિલ્ડીંગનો બધો જ વહીવટી ખર્ચ સ્કૂલ ભોગવે છે. ઉપરોક્ત છોકરીઓની રક્ષણની નિયતથી આ મદ્રસાની બિલ્ડીંગમાં શિક્ષણ આપી શકાય કે નહી તેના પર જરૂરી માર્ગદર્શન પુરૂ પાડશો.

જવાબ:- ૧૯૩/૧૧ حامداً ومصلياً ومسلماً- هوالموفق للصواب

મદ્રસાની બિલ્ડીંગ જે સમયે મદ્રસાના કામમાં ન આવતી હોય તે સમયે તેને મદ્રસાનો એહતેરામ જડવાતો રહેતો હોય તો સ્કૂલને ભાડે આપવામાં કોઈ વાંધો નથી તેનું ભાડુ મદ્રસામાં ખર્ચ કરવામાં આવે ભાડા

વગર સ્કૂલ અથવા કોઈને પણ આપવું દુરસ્ત નથી. સ્કૂલના સમયમાં ચાલતી લાઈટ, ગેસ, વિગેરે ખર્ચ પણ સ્કૂલ પાસેથી વસૂલ કરવામાં આવે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

મદ્રસાની બિલ્ડીંગ બાંધવા બાબત

સવાલ:- ૧૯૪/૧૨

મદ્રસાની બિલ્ડીંગ ખુબ જ જરૂરીત હાલતમાં છે અને તેને ફરીથી નવેસરથી બાંધવાની છે તો ઉપરોક્ત બને હેતુ માટે લિલ્લાહ રકમ ઉઘરાવીને આ બિલ્ડીંગ બાંધી શકાય કે કેમ તેના પર જરૂરી માર્ગદર્શન પુરૂ પાડશો.

નોંધ:- વકફ મિલકતના બંધારણમાં ચેરીટી કમિશનને આપેલા કાગળોમાં ધાર્મિક તથા એજ્યુકેશન જણાવવામાં આવેલું છે, ઘણા વર્ષ પહેલા.

જવાબ:- ૧૯૪/૧૨ حامداً ومصلياً ومسلماً- هوالموفق للصواب

મદ્રસાની બિલ્ડીંગનું નવેસરથી બાંધકામ કરવામાં આવે કે સમારકામ કરવામાં આવે મદ્રસાના નામથી ચંદો કરી તેનું બાંધકામ કરવામાં આવે. સંયુક્ત ચંદો કરવામાં ન આવે. ફક્ત અલ્લાહપાક વધુ જાણનાર છે.

ગ્રામજનોની સંમતી વિના મદ્રસાના બે ભાગ

સવાલ:- ૧૯૫/૧૩

(૧) અમારા ગામે પાદર વિભાગ અને ગામતળ વિભાગ એમ બે વિભાગો છે. ગામમાં સર્વ સંમતીથી ગામની મધ્યમાં એક મદ્રસો ચાલે છે. ગામમાં નાઈત્તેફાકી પેદા કરી, ગામતળ વિભાગમાં અલગ મદ્રસો સરૈયા કરી સુન્નત જમાતના બે મુતવલ્લીઓ (ટ્રસ્ટી) સિવાયના એક મુતવલ્લી (ટ્રસ્ટી)ની રજામંદી વિના ચાલુ કર્યો છે. અને તે મસ્જિદની બાજુમાં મસ્જિદની જગ્યા ઉપર જે મસ્જિદના ઈમામ, મોઅઝિઝન, મદ્રસાના ઉસ્તાદોના રહેઠાણ માટે બનાવેલા મકાનમાં ચાલુ કર્યો છે. તો શું એ સરૈયા સુન્નત જમાતની માલિકીના મકાનમાં એ અલગ મદ્રસો (પ્રાઈવેટ) ચાલુ કરી શકાય ખરો ? અને સરૈયા સુન્નત જમાતની જે સરૈયા ગામના મદ્રસા નિભાવ માટે વકફ મળેલી મિલકતોની આવકમાંથી એ અલગ (પ્રાઈવેટ) મદ્રસાના ઉસ્તાદોનો પગાર આપી શકાય ?

(૨) જે અલગ મદ્રસો ચાલુ કરવામાં આવ્યો છે એ મદ્રસામાં જે સરૈયા સુન્નત જમાતના માતહત મદ્રસો ચાલે છે, તે મદ્રસાના સદર મુદરિસ હતા અને તેઓ ગામની મસ્જિદમાં ઈમામત પણ કરતા હતા અને બે મુતવલ્લીઓ પૈકીના એક મુતવલ્લી (ટ્રસ્ટી)એ ના કહેવા છતાં પેલા અલગ (પ્રાઈવેટ) મદ્રસામાં ઉસ્તાદ તરીકે જોડાઈ ગયા છે.

અમારે ત્યાં જમાતના મદ્રસામાં જેઓ સદર મુદરિસ હોય તેઓને જ ગામની મસ્જિદમાં ઈમામત પણ કરવાની હોય છે; આ રિવાજ વર્ષોથી ચાલે છે. અને મસ્જિદની આવકમાંથી રૂ. ૧૫૦/- તથા મદ્રસાની આવકમાંથી રૂ. ૪૫૦/- આમ કુલ રૂ. ૬૦૦/- નો પગાર અપાય છે.

જ્યારે આ ઈમામ સાહબ જમાતનો ચાલતો મદ્રસો છોડી પેલા ખાનગી મદ્રસાના ઉસ્તાદ તરીકે જતા રહેલા હોય એમણે અર્ધા ગામવાસીઓની અવગણના કરવાથી એમના એક તરફી વલણથી અમો પાદર વિભાગના જમાતી ભાઈઓને ખુબ જ મન દુઃખ થયું હોય અમો પાદર વિભાગ વાળા ભાઈઓ એ ઈમામ સાહબની પાછળ નમાઝ પઢવી યોગ્ય માનતા નથી તો આવા સંજોગોમાં આ ઈમામ સાહેબે ઈમામત કરવી જોઈએ ખરી ?

જવાબ:- ૧૯૫/૧૩ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

હદીસ શરીફમાં આવે છે કે મુસલમાનોનું આપસમાં લડાઈ ઝગડો કરવા અને દીનને બરબાદ કરવાવાળી વસ્તુ છે. જેના લઈ દરેક મુસલમાનોને જરૂરી છે કે પ્રત્યેક મુસલમાન લડાઈ ઝગડાથી દૂર રહે અને એવું કોઈ કાર્ય પણ ન કરે જે મુસલમાનોની એકતાઓ સંગઠનને વેર વિખેર કરનાર હોય જેમાં સવાબમાં પુછેલી હાલતમાં કોઈ ટ્રસ્ટી જ્યાં એક ટ્રસ્ટના માતહત ગામમાં એક મદ્રસો ચાલતો હોય તેવા સમયે કોઈ શર્હ ઉજર કે કારણ વગર તે ટ્રસ્ટની સર્વ સંમતીથી ઠરાવ કર્યા વિના તે ટ્રસ્ટની જગ્યામાં મદ્રસો ચાલુ કરવો સહીહ નથી મજકૂર ટ્રસ્ટના માતહત જે મદ્રસો ચાલે છે તેમાં પઢાવતા મુદરિસોનો પગાર તેની વકફ મિલકતમાંથી આપી શકાશે.

બીજો મદ્રસો જે ટ્રસ્ટીઓની સર્વ સંમતી વિના કોઈ શર્હ કારણ વગર શરૂ કરવામાં આવ્યો છે, તેમાં તાલીમ આપતા મુદરિસોને સરૈયા ગામના

મદ્રસાના નિભાવ માટે જે મિલકત વકફ છે તેમાંથી પગાર આપવો જાઈઝ નથી.

(૨) સવાલમાં દર્શાવ્યા પ્રમાણે ઈમામની પાછળ નમાઝ પઢવાથી કોઈ પણ જાતની કરાહત વિના અદા થઈ જશે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

વકફના વિવિધ મસાઈલ

વકફની માત્ર નિયત કરવી

સવાલ:- ૧૯૬/૧૪

શું ફરમાવે છે ઉલમાએ દીન આ મસઅલા વિષે કે એક માણસે પોતાની માલિકીના ત્રણ ગાળાનું મકાન જેના નીચે તેમજ ઉપર મળી છ ખંડ થયા તેમાંથી બે ખંડમાં નીચે હાલમાં મદ્રસો ચાલે છે. બાકી ચાર ખંડમાં ભાડુતો રહે છે, જેનું ભાડુ મદ્રસાના મુદરિસોને પગાર પેટે અપાય છે, પગારમાં ઘટતી રકમ પોતાની પાસેથી ઉમેરી આપે છે. તેમજ હાઉસ ટેક્ષ પણ મકાન માલિક પોતાની પાસેની રકમમાંથી ભરે છે તેમા સદર મકાનની બાજુમાં ખુલ્લી જમીન છે તે પણ પોતાની માલિકીની છે તે પણ આ મકાન સાથે મદ્રસાને વકફ કરી આપવાની નિયત આસરે પાંચ વર્ષથી કરેલી છે. હવે હાલમાં સદર મકાનના નીચેના એક ખંડમાં રહેનાર એક ભાડુત સદર મકાન તેમજ તેની સાથેની ખુલ્લી જમીન મકાન માલિક પાસેથી વેચાણ માંગે છે. તો મકાન માલિક આ હાલતમાં મકાન વેચી જે રકમ ઉપજે એ રકમ પુરેપુરી રકમથી બીજી જગ્યા લઈ બાંધકામ કરી મદ્રસાને વકફ કરી આપે તો શરીઅતની રૂએ ઉપરની હકીકત જણાવેલી છે એ બરાબર છે ?

જવાબ:- ૧૯૬/૧૪ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

માત્ર વકફ કરવાની નિયતથી જે તે વસ્તુ માટે નિયત કરી છે તેના પર વકફના હુકમો લાગુ પડતા નથી. જ્યાં સુધી કે જે શબ્દો બોલવાથી વકફ થાય છે તે શબ્દો બોલશે નહીં.

(શામી: ૬/૫૨૨)

સવાલમાં પુછેલ વિગતમાં માત્ર વકફ કરવાની જ નિયત છે, જેના લઈ મકાન તથા જમીન પર વકફના હુકમો લાગુ પડશે નહીં, જેથી મજકૂર

મકાન તથા તેની બાજુમાં જગ્યા વેચી બીજી જગ્યા ખરીદી વકફ કરવું દુરસ્ત છે. ફકત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

પોતાની હયાતીમાં મિલકત વકફ કરવી

સવાલ:- ૧૯૭/૧૫

એક માણસની પત્નિ હયાત છે અને ચાર દિકરા અને ચાર દિકરીઓ પણ હયાત છે. પત્નિનો પતિ દિકરાઓ અને દિકરીઓને હજ પઢવા જવા માટે અમુક રકમ એક સરખી બધાને હદિયાની નિયતથી આપે છે.

એ સિવાય તે માણસ પોતાના પોત્રાઓ અને પોત્રીઓને દીની તાલીમ તથા બીજા તબ્લીગ જેવા અન્ય દીની કામો (હજ વગેરે) માટે એક ફેમિલી ટ્રસ્ટ બનાવે અથવા કાનૂની તકલીફોને ટ્રસ્ટ બનાવવાના બદલે દરેક પોતાના દિકરાઓને પોતાના પોત્રા પોત્રીઓ માટે દીની કામોના માટે ખાસ પોતાની મિલકતમાંથી થોડોક ભાગ પોતાની હયાતીમાં આપવા માંગે છે હવે એ રકમ ફકત છોકરાઓને જ આપે (પોત્રા પોત્રીઓને) અને દિકરીઓને ના આપે તો એ જાઈઝ છે? આ રીતે કરી શકે છે? બાકી મિલકત ઘણી રહે છે તેમાં શરીઅત મુજબ વસિયત કરવા માંગે છે તો એ જાઈઝ છે?

જવાબ:- ૧૯૭/૧૫ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

શઈ દ્રષ્ટિએ જે રીતે પણ વકફ કરવામાં આવે તે સવાબનું કામ છે પરંતુ પોતાની ઔલાદ, કુટુંબીજનો માટે અને સગા-વહાલાઓ માટે વકફ કરવું તે વધારે અફઝલ છે બીજા વકફો કરતા અને ઘણા જ સવાબને પાત્ર છે. જે હેતુઓ માટે વકફ કરવામાં ધાર્મિક અથવા ખૈરાત કે ખૈરાતના કામોમાં તેનો સમાવેશ થતો હોય. (ફતાવા આલમગીરી: ૧/૨૮૭)

સવાલમાં જણાવ્યા મુજબ વકફ ટ્રસ્ટ બનાવવું જાઈઝ અને સવાબનું કામ છે અને કાનૂની અડચણના લઈને અગર દરેક પુત્રના માલમાંથી તે રકમ આ સવાબના કાર્ય માટે પોતાની હયાતીમાં આપવા માંગે તો આપી શકે છે. ફકત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

મુતવલ્લીનું પોતાની હયાતીમાં અન્યને મુતવલ્લી બનાવવું

સવાલ:- ૧૯૮/૧૬

કયા ફરમાતે હે ઉલમાએ દીન વ મુફતિયાને કિરામ ઈસ મસ્અલેમે

કે, જૈદ એક મસ્જિદ કા જાનશીન વ મુતવલ્લી થા. જૈદ ઈસ મસ્જિદ વ દરગાહકા વાહિદ બાઈખિયાર હસ્બે દસ્તૂર સાબિક બઝરિઆ તવલિયત નામા મુન્તખબ કદા થા. જૈદ જો કે બઝરિઆ તવલિયતનામા બાઝાખ્તા મુન્તખબ કદા થા. ઉસકો અપની જાનિબ સે મુતવલ્લી વ જાનશીને મસ્જિદ ઓર સજજાદાનશીન વ મુતવલ્લી દરગાહ કે લિએ અપની જાનિબસે મુનાસિબ શખ્સકો અપની હયાત મે મુકર્ર કરને કે ઈખિયારાત દિએ થે ઓર ઉસે યે હક હાસિલ થા કે બમૂજબ અપને ઈખિયારાત સોંપે; લિહાઝા જૈદ મુતવલ્લી વ જાનશીન મસ્જિદ ઓર સજજાદાનશીન વ મુતવલ્લી દરગાહ મઝકૂરહને ઝઝીફ ઉમરી કી વજહ સે અપની હયાત મે અપની જાનિબ સે હસ્બે દસ્તૂર સાબિક બઝરિઆ તવલિયતનામા મુઅર્રખા ૩/૧૨/૭૦ કો ઈસ મસ્જિદ વ દરગાહ કા અપની જાનિબ સે બાઝાખ્તા સજજાદા નશીન વ મુતવલ્લી દરગાહ ઓર જાનશીન વ મુતવલ્લી મસ્જિદ મઝકૂરા મુકર્ર કર દિયા.

ઉસ સે પહેલે ભી ઈસ તરહ બાઝાખ્તા મસ્જિદ વ દરગાહ મઝકૂરા કે જાનશીન વ મુતવલ્લિયાન ઓર સજજાદગાંન વ મુતવલ્લિયાન બમૂજબ તવલિયતનામા જાત એક કે બાદ દૂસરે કો ઈસ તરહ ઈખિયારાત દેતે ચલે આએ હે. જૈદ કા મુન્તખબ કદા મૌજૂદા મુતવલ્લી જાનશીન મસ્જિદ ઓર સજજાદા નશીન વ મુતવલ્લી દરગાહ મઝકૂરા બ મૂજબ તવલિયતનામા મુઅર્રખા ૩/૧૨/૭૦ હસ્બે દસ્તૂર સાબિક બાઝાખ્તા કાઈમ હે. મસ્જિદ વ દરગાહ કા જાનશીન વ મુતવલ્લી વ સજજાદા નશીન વ મુતવલ્લી બ રૂએ શરીઅતે મુહમ્મદિયા મુકર્રર કિયા જા સકતા હે?

જવાબ:- ૧૯૮/૧૬ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

જૈદ અગર ઈસ મસ્જિદ વ ખાન્કા કા બાઈખિયાર મુતવલ્લી થા ઓર ઈસ સે પેશતર ભી ઈસ તરહ ઈસ દરગાહ ઓર મસ્જિદ કે બાઈખિયાર મુતવલ્લી રહે ઓર ઉન્હોને તવલિયત દૂસરે કો સોંપ દી ઈસ તરહ જૈદને અપના જાનશીન ઓર મુતવલ્લી મુકર્રર કર દિયા, તો જિસ કો ઉન્હોને મુતવલ્લી મુકર્રર કિયા હે વો ઈસ દરગાહ ઓર મસ્જિદ કા મુતવલ્લી હે ઈસ્કો ઈસ દરગાહ વ મસ્જિદ કે ઈન્તિઝામ કા હક હાસિલ હે,

બશર્તે કે વહ દીનદાર, સાહિબે બસીરત શખ્સ હો ઓર તવલિયત કી એહલિયત રખતા હો.

સૂરતે મસ્અલા મે વકફનામા તો ઝાએઅ હો ચુકા હે જેસા કે આપને તહરીર ક્રિયા હે ઈસ લિએ વકફનામા કો દેખ કર મઅલૂમ કરના વાકિફ ને મુતવલ્લી કો કયા કયા ઈખ્તિયારાત દિએ થે મુમકિન નહી લેકિન અગર ઈસ સે પેહલે કે મુતવલ્લી હઝરાત ભી અપની હયાત મે દૂસરો કો મુતવલ્લી બનાતે આયે હે, એસી સૂરતમે જબકે વકફનામા મૌજૂદ નહી હે માકબલ કે મુતવલ્લી કે અમલ કે મુતાબિક હી અમલ ક્રિયા જાએગા.

અલ્લામા આબિદીન શામી કે હાશિયામે લિખ્તે હે,

امالو اقتطع ثبوته ففى الخصاف ان الاوقاف - الخ استحسانا - (૩૧૬)

લિહાઝા સૂરતે મસ્અલામૈ ભી અગર ઈસ સે કબલ કે મુતવલ્લી હઝરાત ભી મસ્જિદ વ દરગાહ કે મુતવલ્લી અપની ઝીંદગીમે બનાતે આયે હે તો જૈદ કો ભી અપની ઝીંદગી મે દૂસરે શખ્સ કો મુતવલ્લી બનાના જાઈઝ થા અગર જૈદને કિસી દીનદાર જો તવલિયત કા અહલ હો ઉસ્કો મુતવલ્લી બના દિયા તો જૈદ કા યહ ફેલ શરઅં દુરૂસ્ત હે ઓર અબ જૈદ કા બનાયા હુવા શખ્સ હી મુતવલ્લી હે ઓર ઉસ્કો તમામ જાઈઝ તસરૂફાત શરીઅત કે હુદૂદ મે કરના દુરૂસ્ત હે.

દુરે મુખ્તાર મે લિખ્તે હે :

اراد المتولى اقامة غيره مقامه فى حياته وصحته كان التفويض

عام صح- والا- لا يصح

ઓર શામી મે હે :

وشمل كلام المضيف المتولى من جهة القاضى اواقف كما فى

اتفع الوسائل عن التستمه - والله اعلم بالصواب

(૬૧૧/૩)

દારુલ ઈફતા અમારતે શઈયા બિહાર ઓરીસ્સા

.....

દારુલ ઈફતા શાહી મસ્જિદ મુરાદાબાદ યુ.પી. જવાબ સહીહ હે.

અબ્દુરહમાન ગુફિર લહુ.

.....
જવાબ હમારે નઝદીક ભી અમારતે શઈયા બિહાર, ઓરીસ્સા કે દારુલ ઈફતા કા મજકૂરા બાલા જવાબ સહીહ હે. વલ્લાહુ અઅલમ.

હરરહુ : મુહમ્મદ નસીર ગુફિર લહુ

મદ્રસા જામિઉલ ઉલૂમ જામેઅ મસ્જિદ, પટકાપુર, કાનપુર

.....
વકફનામા મે તવલિયત કી શર્ત તબ્દીલ હો યા ન હો બાકાઈદા એહલિયતે તવલિયત વ જાનશીન તબ્દીલ જાઈઝ હે. અગર તઆમુલ ઈસ પર હે જો જૈદ ને ક્રિયા તો જૈદ કા મુન્તખબ મુતવલ્લી વ સજજાદા નશીન કી તવલિયત વ સજજાદા નશીની જબકે ઈસ કી એહલિયત રખતા હો. બહરૂરૈઈક મે હે :

التولية من الواقف خارجه من حكم سائر الشرائط لان له فيها التغير والتبديل كلما بداله من غير لشرط الخ-

ખાદિમ દારુલ ઈફતા : અ.વાજિદ આદિરી ગુફિર લહુ

.....
બન્દા કે નઝદીક મઝકૂરા બાલા જવાબાત વ તસ્વીબ દુરૂસ્ત હે.

કતબહુ અલ અબ્દ : સિરાજ અહમદ મિલ્લી

દારુલ ઈફતા વલ કઝા, માલેગાંવ

.....
અગર હસ્બે દસ્તૂર સાબિક જૈદ કો યહ ઈખ્તિયાર દિયા ગયા થા કે વો અપની હયાતી મે કિસી મુનાસિબ શખ્સ કો મસ્જિદ ઓર દરગાહ કા મુતવલ્લી બનાના યાહે તો બના સકતા હે, તો એસી સૂરત મે ઈસ્કા યે મુતવલ્લી બનાના અઝ રૂએ શરઅ દુરૂસ્ત હે, તન્વીરૂલ અનાર મે હે.

ارادالمتولى اقامة غيره فى مقامه فى حياته ان كان التفويض عاما

صح والا لا - (શામી : ૩/૬૧૧)

રહદુલ મુખ્તાર મે ઝખીરા કે હવાલા સે હે:

مثل شيخ الاسلام عن وقف مشهور اشتبهت تصارقه وقدر

مايصرف الى مستحقه الى فيعمل الى ذالك - (٤٠٤/٣)

કતબહુ : મુહમ્મદ અબ્દુર્રહમાન ગુફિર લહુ

ખાદીમ : દારૂલ ઉલૂમ એહલે સુન્નત શમ્સુલ ઉલૂમ ગોષે આ'ઝમ, ગઢ,
યુ.પી.

અહકર કે નઝદીક અમારતે શઈયા, બિહાર વ ઓરિસ્સા કે દારૂલ
ઈફતા કા જવાબ સહીહ હે. વલ્લાહુ અઅલમ.

હરરહુ અલ અબ્દ : અહમદ દેવલ્વી

ખાદિમ : દારૂલ ઈફતા, દારૂલ ઉલૂમ માટલીવાલા ભરૂચ

પ્રકરણ - (૧૬)

"વેપાર"

વેચેલો માલ પાછો લેવામાં આવશે નહિં.

સવાલ:- ૧૯૮/૧

ભરૂચ કતોપોર બજારમાં મારી કાપડની દુકાન છે, જેથી નીચે
મુજબના મસ્અલાની જાણ કરવા અરજ કરૂ છું. તો ખુલાસા વાર જવાબ
આપશો. અમે દુકાનમાં બોર્ડ લગાવ્યું છે કે "વેચેલો માલ પાછો લેવામાં
આવશે નહીં." જે નીચેના સંજોગોને અનુરૂપ જવાબ આપશો.

(૧) ગ્રાહક જે માલ લઈ જાય છે. તે તાકાઓમાંથી કપાવીને લઈ
જાય છે અને કાપેલો માલ પાછો લાવે છે, એ પાછો આવેલો માલ વેચવામાં
તકલીફ પડે છે અને નુકસાન થાય છે, તથા ઘણા વખતે તો મુદ્દલ રકમ પણ
ઉપજતી નથી.

(૨) ઘણા વખત એવું બને છે કે ગ્રાહક માલને લઈ ગયા પછી
બીજાના કહેવાથી અથવા બીજા વેપારીના કહેવાથી કે તમે ભાવ વધારે
આપીને આવ્યા છો, ત્યાંનો માલ સારો નથી નીકળતો જે તદ્દન ખોટી હકીકત
હોય છે. ઉલટાનું ભાવ વ્યાજબી હોય છે તથા માલ ઘણો જ સારો હોય છે.

છતાં બીજાના કહેવાથી માલ પાછો લાવે છે. આવું લગભગ દરરોજ બનતું
હોય છે.

(૩) ઘણા વખત એવું પણ બને છે કે ગ્રાહક એ માલ લઈ જાય છે.
પછી ઘેર ગમતું ન હોય તો પણ પાછા લાવતા હોય છે.

(૪) ઘણા વખત ગ્રાહક જાતે પણ અસંતોષી હોવાથી માલ લઈ ગયા
પછી પાછો લાવે છે, તો આ તબક્કે અમે જે બોર્ડ લગાવ્યું છે તે તથા ગ્રાહકને
કહીને આપીએ છીએ કે આ માલ પાછો લઈશું નહીં તો એ શરીઅતની રૂએ
યોગ્ય છે કે નહીં ? જે જણાવશો.

જવાબ:- ૧૯૮/૧ حامداً و مصلياً و مسلماً - هو الموفق للصواب

જ્યારે એક વસ્તુનો સોદો (વેચાણ કે ખરીદી) થઈ ગયો ત્યાર પછી
તે વસ્તુ બીજા જગ્યાએ સસ્તી મળવાના લઈને ગ્રાહક (ખરીદનાર) તે વસ્તુને
પાછી કરવા માંગે તો વેપારીને તે વસ્તુને શરીઅતની રૂએ પાછું લેવું જરૂરી
નથી. હાં ! વેપારી પોતાની ખુશીથી પાછી લઈ લે તે જુદી વાત છે.

(હિદાયા: ૩/૪)

એ જ પ્રમાણે જ્યારે બોર્ડ લગાવી આપ્યું છે કે વેચેલો માલ પાછો
લેવામાં આવશે નહીં. અથવા વેપારીએ ગ્રાહકને કહ્યું કે આ માલ છે, પસંદ
પડે તો લ્યો પાછળથી તકરાર ચાલશે નહીં અને વેચેલો માલ પાછો લેવામાં
આવશે નહીં, તો ઘરે પસંદ ના આવ્યો અથવા કોઈ નુકસાની નીકળી આવી
તો વેપારીને તે માલ પાછો લેવો શઈ દ્રષ્ટિએ જરૂરી નથી. હાં ! પોતાની
ખુશીથી પાછો લે તો તેની મરજની વાત છે, વેચેલો માલ પાછો લેવામાં
આવશે નહીં. એ પ્રમાણેનું બોર્ડ લગાડવામાં શઈ દ્રષ્ટિએ કોઈ વાંધો નથી.
ગ્રાહક કોઈ વસ્તુ ખરીદ કરી લીધા પછી તે વસ્તુ પાછી કરવા માંગે છે અને
વેપારી તે વસ્તુને પાછી લઈ લે વેચેલ કીમતથી જ તો તેની શરીઅતની
પરિભાષમાં "ઈકાલા" કહેવામાં આવે છે. જેની હદીસ શરીફમાં ઘણી
ફઝીલત આવી છે. જેનો સાર આ છે કે જે વેપારી ગ્રાહક પાસેથી ગ્રાહકના
પસંતાવાના લઈને વેચેલો માલ પાછો લઈ લેશે અલ્લાહ તઆલા કયામતના
દિવસે તેના નાના ગુનાહને માફી આપશે. (હિદાયા: ૩)

હાં ! જો ખરીદ કરતી વખતે એમ કહ્યું કે મને એકાદ બે ત્રણ દિવસ

સુધી લેવાનો અથવા ન લેવાનો અધિકાર છે. મરજીમાં આવશે તો રાખી લઈશું અને નહીં તો પરત કરી આપીશું તો આ પ્રમાણે જો શર્ત કરવામાં આવી હોય તો જેટલા દિવસ નક્કી કર્યા હશે એટલા જ દિવસમાં જો વસ્તુ પાછી કરવા માંગે તો પાછી કરી શકે છે.

એ જ પ્રમાણે કોઈ વસ્તુ જોયા વિના ખરીદ કરી તો જ્યારે જુએ ત્યારે તેને અધિકાર છે જો પસંદ હોય તો રાખે; નહીં તો પરત આપે, ચાહે તો તેમાં કોઈ જાતની ખામી કે નુકસાની ન હોય અને જેવી લેવાની નક્કી કરી હતી તેવી જ હોય ત્યારે પણ તેને રાખવા અથવા ન રાખવાનો અધિકાર છે.

(હિદાયા: ૩/૧૮)

એ જ પ્રમાણે કોઈ વસ્તુ ખરીદ કરી લીધા પછી કોઈ નુકસાની માલૂમ પડી જેમકે તાકામાં અંદરના ભાગમાં વણાટ ખરાબ નીકળ્યું અથવા તાકો કાતરેલો નીકળ્યો તો ગ્રાહકને તે વસ્તુને પરત કરવાનો અધિકાર છે. અને જો તે વસ્તુ રાખવા માંગે તો રાખી શકે છે પરંતુ નુકસાનીના બદલામાં જે ઓછી કીમત આપવા માંગે તો તે જાઈઝ નથી. જે ભાવ નક્કી કર્યો છે તે ભાવ આપવો પડશે. હાં ! જો વેપારી પોતે ઓછી કીમત લેવા તૈયાર હોય તો ઓછી દેવી જાઈઝ છે. ફક્ત અલ્લાહપાક વધુ જાણનાર છે. (હિદાયા: ૩/૨૩)

એક વસ્તુ બે માણસોને વેચવી

સવાલ:— ૨૦૦/૨

ઝૈદને અમર સે એક દરખ્ત ખરીદા ઓર ઉસ કી કુલ કીમત ભી અદા કર દી ઓર ઉસ મે સે થોળા થોળા કાટ કર કામ મે લાતા રહા, ઓર દરખ્ત અપની જગહ પર કાયમ રહા, બાત એક અર્સા ગુઝરને કે અમર કો બકરને બેહકાયા ઓર કહા કે તુમ્હારી ઝમીન પર દરખ્ત મોટા હો ગયા હું ઓર અબ ઉસકી કીમત બહોત ઝયાદા હો ગઈ હે ઈસ કો કિસીકો ફરોખ્ત કર દો, લેકર મેરે હાથ ફરોખ્ત કર દો ઓર મે ઉસકો દેખ લુંગા વો કયા કરતા હે યઅની પહેલા ખરીદાર, બકર ચુંકે ગાંવ મે બાઅષર આદમી હે અમર ઉસ કે બેહકાવે મે આગયા ઓર બકર કે હાથ ચુપકે સે દરખ્ત કો ફરોખ્ત કર દિયા, અબ દર્યાફત તલબ અમ્ર યે હે કે બકર કા દુસરે કા દરખ્ત ખરીદે હુવે કો ખરીદના જાઈઝ હે ? ઓર ઉસ કી કીમત અમર કે લિયે જાઈઝ હોગી ?

શરીઅત કી રૂ સે ઉસ કા કયા હુકમ હે ?

જવાબ:—૨૦૦/૨ حامداً ومصلياً ومسلماً۔ هو الموفق للصواب

સૂરતે મસ્ઉલા મે આપ કે લિખને કે મુતાબિક જબ પહેલે ખરીદાર ને ઉસ કો શર્ઈ એઅતેબાર સે ખરીદ લિયા હે ઓર ઉસ કી કીમત ભી અદા કર દી હે તો વહી ઉસ કા માલિક હુવા, દુસરે આદમી કે બેહકાને સે બેઅ મે કોઈ ખરાબી નહીં આયેગી, બલ્કે એક આદમી કી ખરીદારી ઓર બેઅ પર દુસરે કે ભાવ તાલ કરને સે હદીસ શરીફમે મના ફરમાયા ગયા હે.

نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم عن النجش الخ وعن السوم على سوم غيره۔

(હિદાયા: ૨/૫૦)

મઝહૂરા સૂરત મે જબ અવ્વલ ખરીદાર માલિક હો ગયા ઓર ઉસ ને કબ્જા કરકે ઈસ્તેમાલ ભી કિયા તો અવ્વલ માલિક કા ઉસ દરખ્ત સે કોઈ તઅલ્લુક નહીં રહા ઓર ઉસ કો યે દરખ્ત દુસરે આદમી કે હાથ ફરોખ્ત કરના જાઈઝ નહીં હે. ફક્ત વલ્લાહુ અઅલમ

શું વટાવ લેવો જાઈઝ છે ?

સવાલ:— ૨૦૧/૩

હું કપાસનો વેપાર કરૂ છું અને કપાસના ઘંધામાં પૈસાની જરૂર ઘણી રહે છે જેથી જંબુસર અથવા આમોદ (સી.સી.આઈ.) સરકારી માણસો કપાસ ખરીદે છે પરંતુ તે પૈસા રોકડા આપતા નથી ૧૨ થી ૧૫ દિવસ ફેરની રસીદ આપે છે તે રસીદ ઉપર ૧૫ દિવસે બેન્કમાંથી પૈસા મળે છે પરંતુ જો વેપારીને પૈસા રોકડા જોઈતા હોય તો બીજા શરાફો એ રસીદ લઈને રૂપિયા ૮ થી ૧૦ કિવિન્ટલે કાપી લઈ જે આપણને પૈસા રોકડા આપે છે, તો એ વટાવ આપવો જાઈઝ છે ?

કેટલાક મુસ્લિમ મુડીવાદીઓ આ રીતે વટાવ કાપીને પૈસા વેપારીને આપે છે તો એ આપવું અને વટાવ કાપી લેવો જાઈઝ છે ?

જવાબ:—૨૦૧/૩ حامداً ومصلياً ومسلماً۔ هو الموفق للصواب

રોકડા પૈસા લેવા માટે શરાફો રૂપિયા ૮ થી ૧૦ કિવિન્ટલે કાપીને વેપારીને રોકડા પૈસા આપે છે એ યોગ્ય નથી જેમકે આપે સવાલમાં પુછ્યું

છે અલબત્ત શરાફને વકીલ બનાવવામાં આવે છે. અને એ રસીદ આપીને કહેવામાં આવે કે આ પૈસા તુ વસૂલ કરી લેજે તને મહેનતાણુ આપીશ, અને કહેવામાં આવે કે તું મને આટલા રૂપિયા કર્જ અને મહેનતાણુ આ રસીદમાંથી જ વસૂલ કરી લેજે આ પ્રકારનો જવાબ ઈમદાદુલ ફતાવા મૌલાના થાનવી (રહ.)ના ફતવાથી મળે છે.

મવલાના થાનવી (રહ.)ને પુછવામાં આવ્યું કે જૈદને બઈવઝ કુછ અપને ગુઝિશતા હિસાબ કિતાબ કે મસલન ચારસો પચાસ રૂપિયે નકદ દિલા પાને કી ડીગ્રી એક અંગ્રેજ પર બાકાયદા હાસિલ કરલી હૈ. અંગ્રેજ ચંદ માહમે બિલઅકસાત મબ્લગાને મઝકૂરા અદા કરેગા જૈદ ચુંકે કિસી દૂર દરાઝકા બાશિન્દા હૈ યહાં મુકીમ નહી રહ સકતા લિહાઝા વો કિસી દુસરે શખ્સ મસલન બાલિદ કો જો યહાં મુકિમ હૈ વો ડીગ્રી મંજૂર બદીશર્ત હવાલે કરતા હૈ કે બાલિદ ઉસ કો દો સદ રૂપિયા નકદ ચકમુશ્ત અભી અદા કરે ઔર બાદમે દો સદ રૂપિયા બિલઅકસાત વસૂલ કરકે અપને કબ્જ વ તસરફમે લાવે જૈદ કો ઈસ રકમ સે કોઈ વાસ્તા ન હોગા, આયા બાલિદ જો યહાં કા મુકીમ હૈ. જૈદ કી શર્ત મઝકૂરા બાલા કો શર્અન કર લેનેકા મજાઝ હૈ યા નહી ? ઈસ કારવાઈમે કોઈ અમ્મ બિલાફે શરીઅત તો નહી ?

જવાબ:- યહ તો જાઈઝ હૈ મગર ચું કરકે બાલિદ કો વકીલ બનાવે કે તુમ ઈસ અંગ્રેજ સે તકાઝા કર કે વસૂલ કરો. ઔર અઢાઈસો રૂપિયે ઈસ કામ પર તુમહારી ઉજરત હૈ. ઔર ૨૦૦ રૂપિયા તુમ હમકો કર્જ દે દો. વોહ ભી વસૂલ કરકે અપને કર્જ મે રખલેના .ફકત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે. (ઈમદાદુલ ફતાવા: ૩/૩૨૨)

બાનાખતની રકમનો હુકમ

સવાલ:- ૨૦૨/૪

જમીન અથવા મકાનોના દસ્તાવેજ કરતા પહેલા ખરીદનાર પાર્ટી માલિકને કીમતમાંથી ૧૦ ટકા બાનાખત કરી આપે કે બાનાખતમાં પુરો દસ્તાવેજ કરવાની મુદત હોય છે. એ મુદત પુરી થયા પછી ખરીદનાર દસ્તાવેજ ન કરે તો માલિક ૧૦ ટકા બાનાખતની રકમનો હકદાર ખરો ?

જવાબ:- ૨૦૨/૪ حامداً و مصلیاً و مسلماً۔ هوالموفق للصواب

વેચનાર બાનાની રકમ ખરીદનારને પાછી કરી આપે, જમીનના માલિક (વેચનાર) તેના હકદાર નથી, બાના પેટે જે રકમ આપવામાં આવે છે, તે કીમતનો એક ભાગ છે, જે એડવાન્સ લેવામાં આવે છે ત્યાર પછી સોદો પાકો થઈ ગયા પછી બાકીની કીમત લેવામાં આવે છે, હવે જો સોદો ના થઈ શકે તો બાના પાછું કરવું જરૂરી છે, તેને રોકી રાખવું કે ન આપવું જાઈઝ નથી. ફકત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

(ફતાવા મહમૂદિયા: ૩/૧૭૦, કિફાયતુલ મુફતી: ૮/૪૩)

મકાનનો ઉપરનો માળ બનતા પહેલા વેચવો

સવાલ:- ૨૦૩/૫

એક માણસ પાકું મકાન બનાવે છે, અને નીચેનું મકાન વેચવા માંગે છે. એ શર્ત કે નીચેના ઘર-જમીન વેચાણ આપુ છું, અને ઉપર જો માળ બનાવું એ માળ પણ હું બીજા માણસને વેચવા માંગુ છું, એ રીતે જેટલું ઉપર બનાવે તે વેચાણ કરવા માંગે છે તો એ જાઈઝ છે કે નહી તે ખુલાસો કરી જણાવશો.

જવાબ:- ૨૦૩/૫ حامداً و مصلیاً و مسلماً۔ هوالموفق للصواب

બે માળનું મકાન બનાવ્યા પછી તેના નીચેના માળને જમીન સાથે સોદો કરે અને બીજાને ઉપરનો માળ ફકત વેચે તો તે જાઈઝ છે, પરંતુ જો ઉપરનો માળ બનતા પહેલા તેનું વેચાણ કરે તો તે જાઈઝ નથી. ફકત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે. (હિદાયા: ૩૪૦)

કુર્બાનીના ચામડા ઉતારતાં પહેલાં વેચવા

સવાલ:- ૨૦૪/૬

અમારા ત્યાં કુર્બાનીના ચામડાઓ મદ્રસામાં લેવામાં આવે છે, ઈદ પહેલા કમિટી સભ્યો ગામમાં ફરી આપનારાઓની યાદી બનાવે છે અને ઈદના આગલા દિવસે કોરીના હિસાબે હરાજી કરવામાં આવે છે અને જાનવરના ઝુબહ થયા પછી ચામડાઓ મદ્રસામાં ભેગા થાય છે. એ ચામડાઓ રાખનારાઓ લઈ જાય છે. શરીઅતની રૂએ આ પ્રમાણે હરાજી કરવી અને ચામડાઓ વેચવા જાઈઝ છે કે નહી ? ખુલાસો કરવા મહેરબાની કરશો.

જવાબ:—૨૦૪/૬ حامداً ومصلياً ومسلماً۔ هو الموفق للصواب

કુર્બાની થતા પહેલા અને ચામડુ અલગ કરતા પહેલા કોરીના હિસાબે વેચાણ (હરાજ) કરવું જાઈતું નથી જાનવરો ઝુબહ થઈ ગયા પછી અને ચામડા અલગ કરી લીધા પછી જ ચામડાની હરાજ જાઈતું છે.

(શામી: ૪/૧૦૮, ઈમદાદુલ ફતાવા: ૩/૬૧)

પરંતુ જો આ રીત અપનાવવામાં આવે કે કુર્બાનીના જાનવરના ચામડાઓ તેમના શરીર પરથી ઉતારીને જમાં થતા પહેલા ફક્ત નાના મોટા ચામડાઓનો ભાવ નક્કી કરીને જે વેપારી વધારે ભાવ આપવા તૈયાર હોય તે વેપારીને વેચાણનો ફક્ત વાયદો કરવામાં આવે કે કુર્બાનીના દિવસોમાં રોજ અમારી પાસે જે ચામડાઓ આવશે તે આટલા ભાવમાં અમે તમોને આપીશું અને ચામડાઓ આવી ગયા પછી વેચાણ આપવામાં આવે આ પ્રમાણે હરાજ કરવી જાઈતું છે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

(ઈમદાદુલ ફતાવા: ૩/૧૩૫)

ચામડાનું વેચાણ જાઈતું છે ?

સવાલ:— ૨૦૫/૭

મુરદાર કે ચમળે ઓર ચરબી કી બૈઅ જાઈતું હે યા નહી ? ઓર અગર જાઈતું હે તો બૈઅ કિસ તરહ હોગી ? દિબાગત કે સાથ યા બગેર દિબાગત કે ?

જવાબ:—૨૦૫/૭ حامداً ومصلياً ومسلماً۔ هو الموفق للصواب

મુરદારકે ચમળેકી ખરીદો ફરોખ્ત દિબાગત સે કબ્લ જાઈતું નહી હે.

قَالَ وَلَا يَسَعُ جُلُودَ الْمَيِّتَةِ قَبْلَ أَنْ تُدْبَغَ لِأَنَّهُ غَيْرُ مُتَتَفِعٍ بِهِ، قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ لَا تَنْتَفِعُوا مِنَ الْمَيِّتَةِ وَهُوَ اسْمٌ لِغَيْرِ الْمَذْبُوحِ -

(હિદાયા: ૩/૮૩ તથા ૪/૪૫૨ અને શામી: ૪/૧૨૭)

દિબાગત દેને કે બાદ બૈઅ કરના જાઈતું હે.

وَلَا بَأْسَ بِيَعِهَا وَالْإِنْتِفَاعَ بِهَا بَعْدَ الدِّبَاغِ لِأَنَّهَا طَهُرَتْ بِالدِّبَاغِ.

(હિદાયા: ૩/૮૩)

મરે હુએ હલાલ જાનવરકી ચરબી કી બૈઅ ઓર ઉસ સે હર કિસમ

કા ઈન્તિફાઅ હરામ હે. અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

(શામી: ૪/૧૨૬, ૧૨૮)

પોતાના નામ પર મકાન ખરીદવું

સવાલ:—૨૦૬/૮

મોહંમદ ઈસ્માઈલ શેખના ચાર છોકરાઓ છે. છોકરાઓના નામ (૧) ગુલામ હુસૈન (૨) ગુલામ રસૂલ (૩) ગુલામ મહ્યૂદીન (૪) ગુલામ કાદિર છે. જેઓના બાપ મોહંમદ ઈસ્માઈલ શેખ છે. મકાનનો કબજો લગભગ ૬૦ વર્ષનો છે અને મોટા છોકરાએ બાપ તથા ભાઈઓને ખબર આપ્યા વગર પોતાના નામ પર મકાન વેચાણ લઈ લીધું છે, તો શરીઅત પ્રમાણે એ ભાઈઓને હક મળશે કે નહીં ? બીજું કે બાપ બધાને હક આપવા તૈયાર છે. ભાડુત હક મોહંમદ ઈસ્માઈલ શેખનો છે મકાન ૨૦૦૦/- માં લીધેલું છે, આ મકાનમાં મોહંમદ ઈસ્માઈલ રહેતા હતા પણ ધંધાના લઈને એ લોકો અમદાવાદ ચાલ્યા ગયા હતા તેનો લાભ લઈ આ મોટા છોકરાએ પોતાના નામ પર મકાન વેચાણ લઈ લીધું છે.

જવાબ:—૨૦૬/૮ حامداً ومصلياً ومسلماً۔ هو الموفق للصواب

મકાન માલિકે પોતાની રાજીખુશીથી એ મકાન મોહંમદ ઈસ્માઈલ શેખના મોટા છોકરાને વેચાણ કરી આપ્યું તો હવે તે મકાન તેની માલિકીનું થઈ ગયું તેમાં હવે કોઈનો હક લાગશે નહીં, કેમકે તે બાપની માલિકીનું નથી. રહી વાત ભાડુતના હકની તો જ્યારે મકાન માલિકે તેને વેચી આપ્યું તો ભાડે આપવાનો હક પુરો થઈ ગયો અને ભાડે આપવાનો હક એવો હક છે, જેમાં વારસદારી ચાલતી નથી. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

(હિદાયા: બાબુલ ઉજરત)

પ્રકરણ - (૧૬) "વ્યાજ અને વીમા"

વ્યાજની રકમ કોને આપી શકાય ?

સવાલ:- ૨૦૭/૧

વ્યાજની રકમ નીચે જણાવેલા કયા કયા કામોમા વાપરી શકાય ? ખુલાસા વાર જવાબ આપશો.

(૧) દારુલ ઉલૂમમાં તાલીમ લેતા બાળકોના કપડાં અને હાથ ખર્ચ માટે.

(૨) સ્કૂલ કોલેજમાં દુન્યવી તાલીમ લેતા બાળકોની સ્કોલર્શીપ માટે.

(૩) ગુજરાતી સ્કૂલ અને અંગ્રેજી સ્કૂલ કે ટીચર્સ ટ્રેનીંગ કોલેજના મકાન બાંધકામ માટે.

(૪) ગામ કે જિલ્લાના ડામર રસ્તા તેમજ નાળાના બાંધકામ માટે

(૫) ગામમાં ગંદકી દૂર કરવા ગટર યોજનામાં વાપરવા માટે.

(૬) ગામમાં જાહેર રસ્તાઓ ઉપર ઇલેક્ટ્રીકના થાંભલા બેસાડવા અથવા તેનું ભાડુ અને ઇલેક્ટ્રીક બીલ ભરપાઈ કરવા માટે.

(૭) સાર્વજનિક હોસ્પિટલના બાંધકામ માટે.

(૮) કરજદારને તેના કરજ કરતા પાંચ-દસ ઘણી વધુ રકમ આપવી અને એને કહવું કે તારૂં કરજ ભરપાઈ કરી દે અને જે વધારાની બચત રકમ છે, તેમાંથી તારે જોઈએ એટલી રકમ લઈ લે અને બાકીની આ તારી રકમ તારા જ હાથે કોઈ જાઈઝ કામમાં કે ફલાણાં કામમા આપવા ભલામણ છે. આ પ્રમાણે રકમ આપી તેને માલિક બનાવી તેને દીની અથવા દુન્યવી કામમાં આપવા ભલામણ કરવી અને એવી આપેલી રકમ વાપરવી જાઈઝ છે ? અને ઉપર પ્રમાણે ભલામણ બાબત શરીઅતનો શું હુકમ છે ?

જવાબ:- ૨૦૭/૧ حامداً ومصلیاً ومسلماً۔ هوالموفق للصواب

વ્યાજની લેવડ દેવડ કરવી હરામ છે. વ્યાજનું હરામ હોવું ઈસ્લામના તે અહકામમાંથી છે જેનું હરામ હોવું સ્પષ્ટ છે. અને કુર્આનથી સાબિત

છે, તથા હદીસ શરીફમાં તેના વિષે સખત વર્ણવેલું આવેલી છે. છત્રીસ ઝિનાથી બદતર છે. માંની સાથે ઝિના કરવાથી પણ સખત બતાવ્યું છે. હુઝૂર (સ.અ.વ.)એ ફરમાવ્યું : સાત હલાક કરવા વાળી વસ્તુઓથી બચો. તેમાંથી એક વ્યાજ પણ છે.

સવાલમાં જણાવ્યા મુજબ બેંકોમાં જે પૈસા જમા છે, તેનું વ્યાજ લઈને સારૂં એ છે કે તેને ગરીબ મોહતાજ, જરૂરતમંદને ખેરાત કરી આપે એ નિયતથી કે અલ્લાહ તેના વબાલથી બચાવે.

(૧) દારુલ ઉલૂમમાં તાલીમ લેતા બાળકો ગરીબ હોય તો તેમને સવાબની નિયત વગર, વ્યાજની રકમ આપી શકાય છે.

(૨) સ્કૂલો અથવા કોલેજોમાં ભણતા ગરીબ વિદ્યાર્થીઓને સ્કોલરશીપ પેટે પણ આપી શકાય અને સ્કૂલની ફી તથા ચોપડાઓ માટે આપી શકાય છે. માલદાર શક્તિવાનને ના આપવામાં આવે. તેજ રીતે ૩, ૪, ૫, ૬ અને ૭માં દર્શાવેલા તમામ કામોમાં પણ વાપરી શકાય છે.

(૮) કરજદારને તેની કરજની રકમથી વધારે વ્યાજની રકમ આપી તેને ભલામણ રૂપે શર્ત કર્યા વિના આ પ્રમાણે રકમ આપી કોઈ પણ જાઈઝ કામમાં ખર્ચ કરવાની ભલામણ સાથે આપવું જાઈઝ છે. ગરીબ મોહતાજને સવાબની નિયત વગર આપવામાં આવે અને તે જે ચાહે તે કામમાં ખર્ચ કરી શકે છે.

બેંકના વ્યાજ વિષે મુફતીએ આઝમ હઝરત મવલાના કિફાયતુલ્લાહ સાહબનો ફતવો :

જો રૂપિયા બેંકો મેં જમા ક્રિયા જાએ ઉસકા સૂદ બેંકો સે વસૂલ કર લિયા જાએ, તાકે ઉસ્કે ઝરીએસે મસીહી મઝહબ કી તખ્લિગ ઓર મુસલમાનોકો મુર્તદ બનાને કા ગુનાહ ન હો, વસૂલ કરને કે બાદ ઈસ રૂપિયા કો ઉમૂરે ખૈર જો રિફાહે આમ સે તઅલ્લૂક રખતે હોં યા ફુકરા વ મસાકીન કી રફએ હાજત કે લિએ મુફીદ હો મસલન યતામા વ મસાકીન ઓર ગરીબ તલબા મદ્રસા ઈસ્લામિયા કે વજાઈફ ઓર ઈમદાદે કુતુબ વગેરા મેં ખર્ચ કરના યા મુસાફિરખાના બનવાના યા ફૂંવા, ઓર સળકોં પર રોશની કરના વગેરા યે સબ સૂરતે જાઈઝ હે.

અલબત્તા મસ્જિદ પર ખર્ચ ન ક્રિયા જાએ કે યે તકદુષે મસ્જિદ કે લિએ મુનાસિબ નહી હે. વલ્લાહુ અઅલમ. (ક્રિયાતુલ મુફતી: ૮/૭૪)

બેંકનું વ્યાજ કયાં વાપરવું ?

સવાલ:—૨૦૮/૨

મારા વાંચવામાં આવ્યું છે કે વ્યાજ લેનાર, દેનાર અને ખાનાર ગુનેહગાર ગણાય છે અને અઝાબની ચેતવણી આપી છે તો એ વ્યાજની રકમનું શું કરવું ? એ વ્યાજની રકમ પરેશાન દુઃખી મુસલમાનને આપી શકાય ? અને આપી શકાય તો વ્યાજ લેનાર, દેનાર માટે ચેતવણી છે ?

જવાબ:—૨૦૮/૨ حامداً ومصلياً ومسلماً - هوالموفق للصواب

વ્યાજની રકમ જો કોઈ કર્ઝદાર પાસેથી લીધેલ હોય તો તેને પરત આપવી જોઈએ અને જો વ્યાજની રકમ બેંકથી લીધેલ હોય તો તેનો શર્હ હુકમ એ છે કે બેંકમાં જે રકમ મુકવામાં આવે છે તે અમાનત નથી હોતી બલકે એને વાપરવામાં આવે છે જેથી પુરવાર થયું કે બેંકમાં નાણા મુકવા ગુનાહિત કાર્યમાં મદદરૂપ થવું છે. અને કુર્આન શરીફમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે "વલા—તઆવનુ અલલ ઈસ્મિ વલ ઉદવાન". જો અનજાણમાં મુકાય ગયા હોય અથવા કાયદાની લાચારીના લઈ મુકયા હોય તો વ્યાજની રકમ લઈ ગરીબ જરૂરતમંદને આપવામાં આવે (સવાબની નિયત કરવી નહીં પરંતુ વ્યાજની મુસીબત દુર કરવી) પોતે ન વાપરે બેંકથી લઈ લેવાનો હુકમ એટલા માટે આપવામાં આવ્યો છે કે જો તમે નહીં લેશો તો એ રકમ ઈસ્લામના વિરુદ્ધ વાપરવામાં આવશે. ફક્ત અલ્લાહ પાક વધુ જાણનાર છે.

ઝકાતના હકદાર વ્યાજના નાણા વાપરી શકે ?

સવાલ:— ૨૦૮/૩

મેં એક મઝહૂર આદમી હું મઝહૂરી કરકે ઘર ચલાતા હું અભી મેં પરેશાન હું મેરા ઘર ગિર ગયા હે ઔર ઉસકે બનાને કે લિયે પૈસે કી જરૂરત હે ઔર મેરે પાસ નહીં તો મુજકો એક આદમી વ્યાજ કી કુછ રકમ દેતા હે કે તુમ ઈસ સે તુમ્હારા ઘર બનવા લો તો કયા મે ઉસ રકમ સે મેરા ઘર બના સકતા હું યા નહીં ? ઉસકા આપસે કવી ઉમ્મીદ કે સાથ જવાબ ચાહતા હું તો મહેરબાની કરતે હુયે જલ્દી જવાબ દેના.

જવાબ:—૨૦૮/૩ حامداً ومصلياً ومسلماً - هوالموفق للصواب

વ્યાજ લેવું—દેવું હરામ છે પરંતુ ઉમ્મતના ફકિહોએ બેંકના વ્યાજના નાણા બેંકમાં ન છોડતા ઉપાડી લઈને કોઈ ગરીબ મુસલમાનને સવાબની નિયત વગર આપી દે, જેથી આપ જો ખરેખર ઝકાતના હકદાર છો એ વ્યાજના નાણા આપ લઈને આપના ઘરના બાંધકામમાં વાપરી શકો છો. અલ્લાહ પાક વધુ જાણનાર છે.

વ્યાજની રકમથી તલબાને કપડા બનાવી આપવા

સવાલ:—૨૧૦/૪

યુ.કે.થી એક ભાઈ ફતવો પૂછે છે કે મારી પાસે અમુક વ્યાજની રકમ છે, એ રકમમાંથી એ ભાઈ એક મકતબના તાલિબે ઈલ્મોને કપડાં બનાવી આપવા માંગે છે, આ મકતબમાં તાલીમ લેતા આશરે ૮૦ ટકા તાલિબે ઈલ્મો બિલકુલ ગરીબ છે અને બાકી સારી સ્થિતિ વાળા છે. આ મજકૂર કપડાં ઈનામ પેટે દરેક બાળકોને આપવા માંગે છે; તો આ બાબતમાં શરીઅતનો શું હુકમ છે ? તેનો ખુલાસાવાર જવાબ આપશો. તકલીફ માફ હુઆમાં જરૂરથી યાદ ફરમાવશો.

જવાબ:—૨૧૦/૪ حامداً ومصلياً ومسلماً - هوالموفق للصواب

વ્યાજની રકમને વગર સવાબની નિયત સદકો આપવામાં આવે અને તેને રકમના સ્વરૂપમાં જ આપવામાં આવે અને સાથે સાથે આપનાર માણસનું નામ જાહેર કર્યા વગર એક ભાઈ તરફથી જ છે એમ કહીને આપવામાં આવે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે. (શામી:૨)

વ્યાજના પૈસાથી રમત-ગમતના સાધનો

સવાલ:— ૨૧૧/૫

એક માણસ પાસે વ્યાજના પૈસા છે અને તે માણસ વ્યાજના પૈસાથી રમતગમતના સાધનો લાવે છે, તો તે સાધનોથી રમતો રમવી જાઈઝ છે ? અને એવા પૈસાથી રમતના સાધનો લાવવા જાઈઝ છે કે નથી ? ખુલાસા વાર જવાબ આપશો.

જવાબ:—૨૧૧/૫ حامداً ومصلياً ومسلماً - هوالموفق للصواب

વ્યાજના પૈસાથી રમત-ગમતના સાધનો લાવવા જાઈઝ નથી.

વ્યાજના પૈસાથી વસાવેલ રમતગમતના સાધનોથી ફાયદો ઉઠાવવો જાઈઝ નથી. વ્યાજ લેવું અને દેવું હરામ છે. ફક્ત અલ્લાહ પાક વધુ જાણનાર છે.

વ્યાજની રકમ પોતાના ઉપયોગમાં

સવાલ:—૨૧૨/૬

વ્યાજની રકમ પોતાના ઉપયોગ માટેના સંડાશ અગર તો ગટરના ઉપયોગમાં વાપરી શકાય કે કેમ ?

જવાબ:—૨૧૨/૬ حامداً ومصلیاً ومسلماً۔ هوالموفق للصواب

પોતાના ઉપયોગના સંડાશ અને ગટર બનાવવાના ઉપયોગમાં વ્યાજની રકમનો ઉપયોગ કરવો હરામ છે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

વ્યાજની રકમથી પોતાનું સંડાશ-બાથરૂમ બનાવવું

સવાલ:—૨૧૩/૭

મારે જરૂરતના કારણે મકાન બનાવવું છે હાલ મારી પાસે રૂપિયા ૧૮૦૦૦/- બેંકમાં પડેલા છે અને મકાન બનાવવાનો હિસાબ લગાવતા લગભગ ૨૦૦૦૦/- થાય છે. અને સંડાશ-બાથરૂમનો ખર્ચ અલગ થાય છે હવે મારે મકાન બનાવવામાં પણ કર્ઝ લેવું પડે એમ છે અને સંડાશ-બાથરૂમ માટે પણ કર્ઝ લેવું પડે એમ છે પણ મારી બેંકમાં જે રકમ પડેલી છે તેનું લગભગ રૂપિયા ૨૫૦૦/- વ્યાજ થયેલું છે તો આ વ્યાજની રકમ હું મારા સંડાશ-બાથરૂમમાં ઉપયોગ કરી શકું કે નહીં ? તે ખુલાસો આપશો. અગર હું આ વ્યાજની રકમનો ઉપયોગ શરીઅત પ્રમાણે ન કરી શકું તો આ રકમ હું કર્ઝ તરીકે હાલમાં વાપરી શકું કે નહીં ? તેનો શર્હ દ્રષ્ટિએ ખુલાસો આપવા મહેરબાની કરશો.

જવાબ:—૨૧૩/૭ حامداً ومصلیاً ومسلماً۔ هوالموفق للصواب

બેંકના વ્યાજનો હુકમ એ છે કે કોઈ ગરીબ માણસને સવાબની નિયત વગર આપી દેવામાં આવે વ્યાજની રકમને પોતાના અંગત કામમાં વાપરવું હરામ છે અને પોતાના કામમાં કર્ઝ પેટે લેવું કે દેવું એ પણ દુરૂસ્ત નથી શરીઅતમાં વ્યાજની રકમને સદકો કરી આપવાનો જ હુકમ છે. જેથી તે મુજબ કરવામાં આવે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

પોતાના વાહન રિપેરીંગમાં વ્યાજની રકમ

સવાલ:—૨૧૪/૮

બેંકમાં મારું બચતનામું છે જે બચતનામામાં મારા પૈસા જમા છે એ પૈસા પર જે બેંક વ્યાજ આપે છે તે વ્યાજના પૈસા મારાથી નીચેના કામો માટે વાપરી શકાય કે કેમ તે આપ જણાવશો. (૧) સાયકલ રિપેરીંગ કરાવવા માટે (૨) સ્કૂટર રીપેરમાં તથા સ્કૂટરનો વીમો – ટેક્ષ ભરવા માટે (૩) ટ્રેનમાં મૂસાફરી માટે રેલ્વેની ટિકિટ માટે (૪) હિન્દુ મિત્રને ખુશીના પ્રસંગે ભેટ તરીકે આપવા માટે

જવાબ:—૨૧૪/૮ حامداً ومصلیاً ومسلماً۔ هوالموفق للصواب

વ્યાજના પૈસા આપે જણાવેલ ઉપરોક્ત કામોમાંથી કોઈ પણ કામ માટે વાપરી શકાય નહીં વ્યાજનો શર્હ હુકમ એ છે કે તેને આપવા વાળો, લેવા વાળો બન્નેવ ગુનેહગાર છે. શર્હ દ્રષ્ટિએ વ્યાજ કોઈ પણ હાલતમાં જાઈઝ નથી. પરંતુ તેનો ઈસ્લામ વિરુદ્ધ કામોમાં વપરાશ થવો અટકાવવા માટે ઉલમાએ કિરામે ગરીબ તથા પબ્લિકના રાહત કાર્યોમાં સવાબની નિયત વગર વાપરવું જાઈઝ કર્યું છે.

માટે આપ પણ બેંકના વ્યાજને વગર સવાબની નિયતે કોઈ પણ ગરીબને આપી શકો છો. તે સિવાય આપે જણાવેલ કામોમાં વાપરી સકતા નથી. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

મસ્જિદ-મદ્રસા-કબ્રસ્તાનમાં વ્યાજની રકમ

સવાલ :—૨૧૫/૯

શું ફરમાવે છે ઉલમાએ દીન મુફતિયાને શર્એમતીન નીચે દર્શાવેલા મસલાઓના જવાબ આપી આભારી કરશો.

(૧) વ્યાજના રૂપિયાનો ઉપયોગ મસ્જિદ મદ્રસાની જાજરૂ તથા કબ્રસ્તાનના કંમ્પાઉન્ડમાં લઈ શકાય કે કેમ ? અને બીજું કે ટ્રસ્ટના સરકારી કામોના ઉકેલ માટે અમલદારો લાંચ રૂસ્વત વગર કરતા નથી તો એ રકમ કામ કરવા માટે અસલ ખર્ચ છોડીને રૂસ્વત પેટે અમલદારોને આપી શકાય કે નહીં હવાલાથી જવાબ આપી આભારી કરશો.

(૨) વ્યાજના રૂપિયા મદ્રસાના ગરીબ તાલીમે ઈલ્મોને કોઈ પણ

ખર્ચ ઉઠાવી શકાય કે નહીં ? અથવા વિધવા ગરીબ સ્ત્રીના કોઈ કામમાં લઈ શકાય કે નહીં ? અથવા ગરીબ છોકરાઓ માટે નોટબુકો અથવા ચોપડાઓ યુનિફોર્મ ના કપડામાં વ્યાજના રૂપિયા કામમાં ખર્ચ કરી શકાય કે નહીં ? અથવા આપ સાહબની કોઈ નજર પહોંચતી હોય તો જગ્યા દર્શાવશો.

જવાબ:—૨૧૫/૯ حامداً و مصلياً و مسلماً۔ هو الموفق للصواب

(૧-૨) વ્યાજની રકમ મસ્જિદ મદ્રસા તેમજ તેના સંબંધિતમાં ખર્ચ કરવી જાઈજ નથી. વ્યાજની રકમથી કબ્રસ્તાનનું કંપાઉન્ડ બનાવવાની છુટ છે.

સવાલમાં પુછવા પ્રમાણે જો સરકારી ટ્રસ્ટના કામો હોય અને એના ઉકેલ માટે અમલદારો લાંચ રિશ્વત લીધા વગર કામો ન કરતા હોય, જ્યારે કે એ કામ અમારો હક છે તો એમા રિશ્વત પેટે વ્યાજની રકમમાંથી આપવાની છુટ છે.

(ફતાવા રહીમિયહ: ૨/૧૮૨, ૬/૧૩૬, ફતાવા મહમૂદિયા: ૧૩/૩૭૭)

વ્યાજની રકમ મસ્જિદના બાથરૂમ, સંઢાસ, ગટર માટે વાપરવી

સવાલ:— ૨૧૬/૧૦

ભરૂચ શહર મે વાકેઅ મસ્જિદે બાદશાહી ચાર રસ્તા કી તઅમીરે નવ કે સિલસિલે મે ચન્દ સાહિબાને ખૈર સૂદી રકમ દેના ચાહતે હૈં, આયા યે રકમ મસ્જિદે મઝહૂરા સે મુત્તસિલ બૈતુલખલા, પૈશાબખાના, ગુસલખાના વગૈરા બનાને કે લિએ ઈસ્તેમાલ કરના શરઅન જાઈજ હૈં યા નહીં ? મોઅતબર કિતાબોં કે હવાલે સે તશરીહ ફરમાઈએ.

જવાબ:—૨૧૬/૧૦ حامداً و مصلياً و مسلماً۔ هو الموفق للصواب

જો રૂપિયા બનિયતે હિફાજત સરકારી બેંક યા સેવિંગ બેંક મે જમા ક્રિયા ગયા હો તો ઉસકા સૂદ બેંક સે વસૂલ કર લેના ચાહિએ, વસૂલ કરકે ઉસ રકમ કો કૌમી ઓર રિફાહે આમ કે કામો મેં બનિયતે રફએ વબાલ ખર્ચ કર દેના ચાહિએ, સૂદ કી રકમ કો મસ્જિદ કે બૈતુલખલા, પૈશાબખાને, ગુસલખાને ઓર ગટર બનાને મે ખર્ચ કર સકતે હૈં. ઓર ઉસ કે લિએ બેહતર તરીકા યે હે કે સવાબ કી નિયત કે બગૈર ગરીબ, મિસકીન કો દે દે, ઉસકે બાદ વો ગરીબ મસ્જિદ કે ગુસલખાને, બૈતુલખલા કે લિએ ઓર પૈશાબખાના બનાને કે લિએ દેવે, ઈસકે વજાસે યે ન સમજા જાએગા કે સૂદ

હલાલ હો ગયા, મજબૂરી કી બિના પર ઉલમાને ઈસ કી ગુંજાઈશ દી હે. ચૂંકે બેંક કા સૂદ લેનેમે ઝયાદા ખરાબી હે. લિહાઝા ઉસકો પલીદ, નાપાક સમજ કર મઝહૂરા સૂરત પર અમલ કરે. ફક્ત અલ્લાહપાક વધુ જાણનાર છે. (ફતાવા અશરફિયા: ૩/૧૮૮)

વ્યાજની રકમ મસ્જિદ સંબંધિત કામો માટે

સવાલ:—૨૧૭/૧૧

યુ.કે. જામેઅ મસ્જિદના એરયાના બાંધકામ કમિટીના સભ્યો આપને જાણ કરીએ છીએ કે અમોએ શુક્રવાર તા.૨૨/૭/૮૩ મુતાબીક હિજરી સન ૧૧/ શવ્વાલ/ ૧૪૦૩ ના રોજ અમારી અત્યારની કામ ચલાઉ મસ્જિદની બાજુની ખાલી પડેલ જગ્યા લઈ કાયદેસરની જામેઅ મસ્જિદ બનાવવા માટેની સંગે બુનિયાદ ઉલમાએ કિરામના બરકતવાળા હાથોથી મુકવામાં આવી, પુરી મસ્જિદના બાંધકામનો કુલ અંદાજીત ખર્ચ બે કરોડ પાત્રીસ હજાર પાઉન્ડ છે. જેમાંથી પહેલા તબક્કા (સ્ટેજ)નું એટલે બહારની દિવાલો અને બારી બારણા તથા છાપરાનું કોન્ટ્રાક્ટર એક લાખ સિત્તેર હજાર પાઉન્ડમાં આપેલ છે. અને અલ્લાહના ફઝલથી એ કામ બીજી ઓગષ્ટથી ચાલુ થઈ ગયું છે, ઈન્શા અલ્લાહ કામ હમણાં પણ ચાલી રહ્યું છે. આ કામ પુરૂ થયે બીજા તબક્કા (સ્ટેજ)એટલે કે અંદરની બધી જરૂરિયાત જેવી કે વુઝૂખાનું, સંઢાસ, વિજળી ફિટીંગ અંદરના બારી બારણા મુખ્ય છાપરા અને જમાઅતખાનાની સહન, વચ્ચેનું સિલિંગ વિગેરેનું કોન્ટ્રાક્ટર આપવામાં આવશે. જેનો અંદાજીત ખર્ચ અત્યારના સંજોગોમાં સાઈઠ હજાર પાઉન્ડ કહી શકાય.

આ બાંધકામ શરૂ કર્યું ત્યારે અમારી પાસે પહેલા તબક્કા માટે પણ પુરતા નાણા ન હતા. પરંતુ અલ્લાહ પર ભરોસો રાખી ઉલમાઓના મશ્વેરાથી અલ્લાહનું ઘર બનાવવાનું કામ ચાલુ કરવામાં આવ્યું, અલ્લાહ તઆલાથી આશા છે કે તેના ઘરનું કામ પુરૂ કરી આપશે. આપથી પણ અર્જ છે કે દુઆ કરશો.

હવે જણાવવાનું કે આ બાંધકામ માટેની કેટલીક રકમ અમારી પાસે છેલ્લા પાંચ વર્ષથી જમા હતી જે બેંકમાં હોવાના કારણે મુદ્દલ રકમનું વ્યાજ

અને વ્યાજનું વ્યાજ જમા થઈ મોટી એવી રકમ ભેગી થઈ છે. હવે ચંદાથી ભેગી કરવામાં આવેલી રકમમાંથી દર મહીને જેટલું કામ થયું હોય તેના પૈસા કોન્ટ્રાક્ટરને ચુકવવામાં આવે છે. અમારું ચંદાનું કામ પણ માશા અલ્લાહ ચાલુ જ છે. પણ ખુદા ન ખ્વાસ્તા સંજોગો એવા ઉભા થાય કે વ્યાજની રકમ સિવાય અમારી પાસે કોઈ રકમ બાકી ન રહી અને બિલો ચુકવી ન શકાય તો એવા સંજોગોમાં અમારી પરિસ્થિતિ વિકટ બની રહે. એના કારણે મસ્અલાઓ પેશ આવેલા હોય નીચેના મુદ્દાઓ ઉપર શરીઅતના કાનૂનોની રૂએ જવાબ આપશો.

(૧) અમારી પાસે અત્યારે જે વ્યાજ સિવાયની રકમ છે તે પુરી થતા વ્યાજની રકમમાંથી મસ્જિદના બાંધકામના દર મહીને મળતા બિલો ચુકવી આપીએ અને તે દર્મિયાન ચંદાની રકમ આવે તેને વ્યાજના ખાતામાં જો આમ કરવાની ગુંજાઈશ હોય તો મસ્જિદના પ્રથમ તબક્કા (સ્ટેજ)નું કામ ઈન્શા અલ્લાહ આસાનીથી પુરું થઈ શકે અને કર્જ હસના શોધવાની જરૂર ન રહે એ માટે શરીઅત શું કહે છે ?

(૨) એમ પણ શક્યતા છે કે અમુક મુસલમાન ભાઈઓ પોતાની કમાણીથી વ્યાજ સિવાયની રકમ મસ્જિદના બાંધકામ માટે કર્જ તરીકે આપવા માટે તૈયાર થાય પણ તે માટે જમીન ગીરો માંગે એવા સંજોગોમાં મસ્જિદની બાંધકામ કમિટી જમીન ગિરો માટે વ્યાજની રકમમાંથી જમીન ગિરો આપે અને જ્યારે બાંધકામ કમિટી પાસે ચંદાની રકમ જમા કરાવે આ રીતની લેવડ દેવડ માટે શરીઅત શું છુટ આપે છે ?

(૩) અમુક મુસલમાન ભાઈઓને વ્યાજની રકમમાંથી મસ્જિદના બાંધકામ કમિટી ઉછીના નાણા આપે અને વ્યાજની રકમમાંથી ઉછીના લેનાર પોતાની કમાણીની વ્યાજ સિવાયની રકમ મસ્જિદ કમિટીને પાછી ભર્પાઈ કરે તો આવી પાછી આવેલી રકમ મસ્જિદના બાંધકામમાં લઈ શકાય કે કેમ ? મતલબ એ કે આવો હિલો કરવાથી વ્યાજની રકમ ચોખ્ખી થઈ જશે ?

(૪) નવી બંધાતી મસ્જિદના પ્લાન (નકશા) વિગેરે બનાવવા માટે એક આર્કિટેક્ટ એટલે કે ડીઝાઈનર કોન્ટ્રીરી સર્વે પર એટલે કે કઈ કઈ

વસ્તુની ક્યાં અને કેટલા પ્રમાણમાં જરૂર પડશે, અંદાજી ખર્ચ કેટલો થશે અને દર મહીને બાંધકામના કોન્ટ્રાક્ટર તરફથી આવતા બિલોની ચકાસણી કરનાર અને એક સ્ટ્રક્ચરલ એન્જિનિયર જેનું કામ ઈમારતની મજબૂતાઈ વિગેરે હોય છે, રોકવામાં આવેલા છે તેઓ ત્રણેવ બિનમુસ્લિમો છે, આ ત્રણેયની જુદી જુદી ફી છે. અને તે કોન્ટ્રાક્ટરની રકમની ટકાવારી હોય છે. જેનો સમાવેશ આપેલા કોન્ટ્રાક્ટરની રકમમાં થતો નથી તો આ ત્રણેયની ફીની રકમ વ્યાજની રકમમાંથી આપવા અંગે શરીઅત શું કહે છે ?

(૫) આર્કિટેક્ટ ઈમારત બનાવવા અથવા સુધારો વધારો કરવા માટે કોઈ પણ ડિઝાઈન બનાવે તેને પાસ કરવા અને સલાહ સુચન કરવા માટે છેલ્લા બે વર્ષથી ઈમારતમાં સુધારા વધારાની અંદાજી કીમતના અમુક ટકા ફી લેવાનું સરકારે ઠરાવેલ છે. તે પહેલા આવી કોઈ ફી લેવામાં આવતી ન હતી, તો આવી ફીની રકમ વ્યાજના નાણામાંથી આપી શકાય કે કેમ ?

(૬) બીજા દેશોની જેમ અહિંયા પણ કોઈ સ્થાવર મિલકત ખરીદવા યા વેચવામાં આવે તો તેનો દસ્તાવેજ કરવાનો હોય છે. આપણા દેશમાં દસ્તાવેજ લખનાર સામાન્ય માણસો હોય છે, પરંતુ અહિંયા ખાસ પ્રકારના વકીલો હોય છે. જેઓ આવા દસ્તાવેજો અને અંદર અંદરના મઆમલાઓના કાગળો તૈયાર કરે છે. તેઓ મોટી મોટી ઓફિસો રાખી બે થી વધારે માણસોની સાથે કંપની બનાવી જનતાના કામો અમુક ટકા યા ઉચ્ચક ફી લઈ કરતા હોય છે. ફીની રકમ પણ ઘણી હોય છે, વકીલ પણ બિનમુસ્લિમ હોય છે, તો આ ફી જે વકીલને દસ્તાવેજ બનાવવા અને જમીન અંગેની શોધખોળ અંગે આપવાની હોય છે, એ વ્યાજની રકમમાંથી આપવી કે કેમ ?

(૭) નવી મસ્જિદના બાંધકામમાં ઈમારત સિવાય પણ અન્યો નીચેના કામો કરવાના છે.

(અ) મસ્જિદનો ઉપયોગ કરનારની સગવડ માટે સંઢાશ નં. ૮ બનાવવાના છે. (બ) મસ્જિદમાં ઈબાદત અથવા અન્ય કોઈ કામ અર્થે મોટરકાર લઈને આવતા મુસ્લિમ યા બિનમુસ્લિમ માટે પોતાની મોટરકાર ઉભી રાખવા માટે લગભગ ૫૦ મોટરકાર ઉભી રહે એવું કારપાર્કીંગ બનાવવામાં આવશે. આ કારપાર્કીંગ સરકારના કાનૂનો મુજબ ફરજિયાત

બનાવવાનું રહેશે જેનો મોટો ખર્ચ હોય છે. (ક) અહિંયા બારે બાર મહીના વરસાદવાળું હવામાન હોવાથી રસ્તા તથા કારપાર્ક ડામળ વાળા પાકા બનાવવા પડે છે. તો એવા સંજોગો ધ્યાનમાં લઈ સરકારી રોડથી કાર પાર્ક સુધી એકી સાથે એક ગાડી જાય અને આવી શકે એવો રસ્તો પણ બનાવવો જરૂરી છે. એમાં પણ મોટી રકમની જરૂર રહેશે. (ડ) સામાન્ય રીતે આપણી મસ્જિદ અને મદ્રસાની ધાર્મિક ઈમારતો સંયુક્ત વસ્તીમાં યા તો ફક્ત બિનમુસ્લિમ એટલે કે ઈસાઈઓની વસ્તી ઘણા મોટા પ્રમાણમાં હોય એવી જગ્યાઓમાં હોય છે. એવા સંજોગોમાં રંગભેદ, સ્વતંત્રતા, સ્વચ્છતાના કારણે ઈમારતોની દિવાલો ઉપર રંગથી ધીકારક ભાષાના વાક્યો લખવામાં આવે છે, અને બારી બારણાઓના કાચ પણ તોડવામાં આવે છે, ઈમારતને આવા તત્વોથી રક્ષણ આપવા માટે મસ્જિદની જગ્યાને ફરતે સરીયાની વાડ કરવાની જરૂર છે. જગ્યા મોટી હોય ખર્ચો વધારે થશે.

મસ્અલા ૭ ના દરેક ભાગમાં વ્યાજના નાણા વાપરવા માટે શરીઅતનો શું હુકમ છે ? તે માટે ક્રમવાર અને વિગતવાર જવાબ આપવા મહેરબાની કરશો.

(૮) વ્યાજની રકમ મસ્જિદની ઈમારત અથવા મસ્જિદની મિલકતના ક્યા ક્યા કામમાં વાપરી શકાય ?

અત્યારની બેકારીના સંજોગોના કારણે લોકોની આર્થિક હાલતો મદે નઝર રાખતા ઉપરના મસ્અલાઓ પેશ આવી રહ્યા છે, તો આપથી અપીલ છે કે આપ ઉપરોક્ત દરેક મસ્અલાનો વિગતવાર અને ક્રમવાર દીનની રોશનીમાં જવાબ આપશો. અલ્લાહ તઆલા આપને બન્ને જહાંમાં એનો સારામાં સારો બદલો આપે. (આમીન)

જવાબ:—૨૧૭/૧૧ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

હદીસ શરીફમાં છે કે અલ્લાહ પાક છે, અને પાક માલને કબૂલ કરે છે. એજ પ્રમાણે ફિકહની કિતાબોમાં છે કે હરામ માલથી કોઈ પણ ફાયદો ઉઠાવવો જાઈઝ નથી. તો જે વસ્તુ ખુદાની ઈબાદત કરવાનું સાધન હોય તેમાં હરામ માલથી ફાયદો ઉઠાવવો કોઈ પણ રીતે જાઈઝ નથી.

વ્યાજની હુરમત કુર્આન શરીફ અને હદીસ શરીફથી સાબિત છે.

વ્યાજને દેવું અને લેવું બન્ને જાઈઝ નથી. હવે બેંકોમાં જે રકમ વ્યાજની જમા થઈ હોય છે તે વ્યાજને લઈલેવાનો જે ફતવો આપવામાં આવ્યો છે તેનું કારણ વ્યાજના પૈસા ઈસ્લામ અને મુસલમાનોના વિરુદ્ધ વાપરવાનો જે વબાલ થશે તે વબાલથી બચવા માટે છે. સવાબની નિચ્ચત ક્યા વિના ગરીબ મોહતાજને આપી દેવું, હવે આપના સવાલમાં વ્યાજના નાણા મસ્જિદના ક્યા ક્યા કામમાં ખર્ચ કરી શકાશે ? તો નં. ૫ અને મસ્જિદને લગતા જે કામો છે તેમાં ખર્ચ કરવાની મુફતિયાને કિરામે છુટ આપેલી છે.

સરકાર જે ગેરવ્યાજબી ટેક્ષ વસૂલ કરે છે તેમાં તથા સાર્વજનિક કામોમાં વ્યાજની રકમ વાપરવાની છુટ છે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

કબ્રસ્તાનના કોટ માટે વ્યાજની રકમ

સવાલ:—૨૧૮/૧૨

હમારે ત્યાં દાહોદ શહેરમાં ઘાંચી મુસ્લિમ બિરાદરીના બે કબ્રસ્તાન છે એક મોટું બીજું નાનું, એકવીસ એકર બીજી (૮) આઠ એકર અંદાજે એરયો છે. હવે બન્ને કબ્રસ્તાનમાં કોઈ પણ વાડ કે કંપાઉન્ડ નથી જેથી ઝાડ વિગેરેની કોઈ હિફાઝત થતી નથી અને ચોમાસા સિવાય બન્ને કબ્રસ્તાનમાં લોકોના જાનવરો ખૂણે ખૂણે હરેફરે છે, અને કબ્રો ઉપર ચરે ફરે છે. અને કબ્રો ઉપર પેશાબ પાખાનું કરે છે. તો આ હાલતમાં કબ્રસ્તાનમાં કોટ કે વાડ કરવું કેટલું જરૂરી છે ?

આ પોઝિશન જોઈ બિરાદરીના આગળ પડતા ભાઈઓએ મોટા કબ્રસ્તાનનો પાકો કોટ કરવાનું વિચાર્યું અને ઘણા ખરા લોકો હર તરફથી જાની માલી કુરબાની આપવા તૈયાર થયા છે. અને એક ભાઈ તરફથી આ કામમાં મોટી રકમ મળે એમ છે જેથી આ કામ કરી કબ્રસ્તાન તથા કબ્રોની બેહુરમતીથી કાયમી હિફાઝત થઈ જાય એમ છે પણ અમુક ભાઈઓનું કહેવું છે કે આ કામ ઘણું મોટું છે, અને ટાઈમ થતાં રકમ ઘણી જ જોઈશે એટલે હમણાં તો આ રકમથી કોઈ ઈમારત બાંધી આવકનું સાધન કરવું જોઈએ અને કબ્રસ્તાનમાં કોટ કરવાથી કોઈ આવક કે ફાયદો નથી; તો શું એવું વિચારનાર શરીઅતનો ગુનેહગાર થશે ખરો ? આ બાબતમાં ખુલાસો જરૂરી

છે અને ગુનેહગાર થશે તો કયા દરજ્જાનો અને ગુનેહગાર કોણ ગણાશે ?

(૨) કબ્રસ્તાનના કોટ માટે વ્યાજની રકમ આપવાનો સરકારી લાભ તેમજ બિનમુસ્લિમની રકમ વાપરી શકાય કે કેમ ? જવાબ આપી શકાયેલો મોકો આપશો.

જવાબ:—૨૧૮/૧૨ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

મુસ્લિમ કબ્રોની હિફાઝત અને તેનો એહતેરામ કરવો જરૂરી છે અને કબ્રોની બે હુરમતી કરવી ગુનાહનું કામ છે. જેથી કબ્રસ્તાનની ચારે તરફ દિવાલ કરવા માટે જે રકમ આવી છે તેનાથી દિવાલ બનાવવામાં આવે.

(૨) કબ્રસ્તાનનો કોટ કરવામાં બેંકના વ્યાજની તેમજ સરકાર પાસેથી તેમજ બિનમુસ્લિમ પોતે આપે તેવી રકમથી કોટ બનાવવાની છુટ છે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

વ્યાજની રકમથી કબ્રસ્તાનનો કોટ બનાવવો

સવાલ:—૨૧૮/૧૩

કબ્રસ્તાની આજુ બાજુ પાકુ કંપાઉન્ડ વોલ કરવા માટે વ્યાજની રકમ વાપરી શકાય કે કેમ તે ખુલાસો આપવા મહેરબાની કરશોજી

જવાબ:—૨૧૮/૧૩ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

વ્યાજની લેવડ દેવડ કરવા બાબત કુર્આન અને હદીસમાં સ્પષ્ટ આદેશ આપવામાં આવ્યો છે કે વ્યાજ લેવું અને દેવું હરામ છે અને એના વિષે હદીસમાં સખત વર્ઈદો આવેલી છે, છત્રીસ વખતે ઝિના કરવાથી બુરૂ છે અને હદીસ શરીફમાં માંની સાથે ઝિના કરવાથી પણ સખત બતાવવામાં આવ્યું છે. દીન અને દુન્યા બરબાદ કરવા વાળી વસ્તુઓમાંથી છે. આવી બધી વર્ઈદો વ્યાજક્રિય કારોબાર કરવા પર આવેલ છે. જેના લઈને એક મો'મિનને તેનાથી હમૈશા બચવાની કોશિશ કરવી જોઈએ પરંતુ બેંકમાં સલામતીના ખાતર અથવા કોઈ બીજા સરકારી કારણસર જે રકમ બેંકમાં મુકવામાં કે રોકવામાં આવી છે. તેનું જે વ્યાજ મળે તે બેંકમાંથી લઈ લેવું જોઈએ કારણ કે એ વ્યાજની રકમ ઈસ્લામ અને મુસલમાનોને નુકસાન પહોંચાડવા તથા ઈસ્લામ વિરુદ્ધ પ્રચાર કરવા માટે ખર્ચ કરવામાં આવે છે. નુકસાન અને ગુલમથી બચવું અને બચાવવું કુર્આન અને હદીસનો હુકમ છે તે

વબાલથી બચવા માટે તે વ્યાજના નાણા બેંકમાં ના છોડતાં ત્યાંથી લઈને ગરીબ, મોહતાજને સવાબની નિયત કર્યા વિના આપવામાં આવે એ જ પ્રમાણે તેનો સાર્વજનિક કામોમાં પણ ઉપયોગ કરી શકાશે.

(કિફાયતુલ મુફતી: ૮/૬૦)

સવાલમાં પુછેલી વિગતમાં કબ્રસ્તાનની આજુ બાજુ પાકી કંમ્પાઉન્ડ વોલ કરવામાં વ્યાજની રકમ ખર્ચ કરી શકાય છે. કારણ કે તે સાર્વજનિક કામોમાંથી છે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

ઘિન વ્યાજક્રિય સંસ્થા

સવાલ:—૨૨૦/૧૪

નીચે દર્શાવેલ હકીકત પ્રમાણે તેમાંથી થતી આવક હદીસના મુતાબિક વ્યાજ ગણાય કે કેમ ? તે બાબત આપ ફતવો આપશો.

અમો એક સહકારી ધોરણે સંસ્થા ચલાવીએ છીએ જે સંસ્થાનો હેતુ તેના સભ્યને ધંધો કરવા માટે વગર વ્યાજે સરળ હપ્તેથી લોન આપવાની છે આ સંસ્થાની અત્યાર સુધી પોતાની કોઈ જ આવક નથી પરંતુ આવક ઉભી કરવા માટે અમોએ અમારા સર્કલમાંથી બેંકની જેમ રોજંદી બચત લેવાનું ચાલુ કર્યું છે જેઓ બચત આપે છે તેઓ માત્ર સહકારની ભાવનાથી જ આપે છે તેના બદલામાં તેમને કોઈ જ વળતર ચૂકવવામાં આવતું નથી આમ બચતમાંથી ઉભા થતા ભંડોર દ્વારા અમોએ હાથલારી નવી ખરીદી તેની પડતર કીમત કરતા લગભગ ૫૭૫ રૂપિયા વધુ એટલે લારીની કીમત રૂપિયા ૮૨૫ હોય છે જે અમો ૧૫૦૦ રૂપિયામાં સરળ હપ્તેથી એટલે રોજંદા રૂપિયા પાંચની લારી લઈ સામાન્ય પરિસ્થિતના મુસ્લિમ વર્ગને આપીએ છીએ આમ સામાન્ય રીતે બજારમાં નવી હાથલારીનું ભાડુ રૂપિયા પાંચ રોજંદા વસૂલ લેવામાં આવે છે, પરંતુ ઉપરોક્ત યોજના હેઠળ લગભગ ભાડાની જ કીમતમાં સામાન્ય માણસની લારી પોતાની થઈ જાય છે અને આ તરફ સંસ્થાની રૂપિયા ૫૭૫ એક લારી પાછળ નફો મળી રહે છે. આ પ્રમાણે મળતા નફાને સંસ્થાના ભંડોરમાં નાખી વેપાર માટે અપાતી લોનની રકમ વધારવાની હોય છે. પરંતુ આ લોન સંસ્થાના સભ્યો પુરતી જ હોય છે, ટુંકમાં ઉપરોક્ત યોજનાથી થતી આવક તેના ઉપયોગને ધ્યાનમાં

રાખતા હદીસની રૂએ હલાલ છે કે કેમ ? તે આપ સાહેબ જરૂરથી જણાવી અમોને હક રાહ બતાવશોજી ઉપરોક્ત યોજના હેઠળ આપવામાં આવતી લારીમાં લારી લેનાર અમુક ભાઈઓ નબળા નિકળતા કોઈ સંજોગોમાં પુરી રકમ વસૂલ ન પણ થઈ સક્તાં સંસ્થાને સરેરાશ ઉપર મુજબનો પુરો નફો થતો નથી.

જવાબ:—૨૨૦/૧૪ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

સંસ્થા પોતે જાતે હાથલારી તેમજ સભાસદને જોઈતો સામાન ખરીદ કરી સંસ્થાને નફો લેવા નક્કી કરે તે નફો લઈને સભાસદને સરળ હાથેથી આપી શકે છે અને આ પ્રમાણેની લેવડ-દેવડ શર્હ દ્રષ્ટિએ બિનવ્યાજકિય વ્યવહાર ગણાશે અને આ પ્રમાણે લેવડ-દેવડ કરવું શરીઅતની રૂએ જાઈઝ છે. (હિદાયા:૩)

બીજી પધ્ધતી એ પ્રમાણે છે કે હાથલારી પોતાના સભાસદને ૮૦૦/૧૦૦૦ રૂપિયા વસૂલ થતા દૈનિક ભાડુ બાંધી વસૂલ કરવામાં આવે અને ૮૦૦/૧૦૦૦ રૂપિયા વસૂલ થઈ ગયા પછી તે સભાસદને રૂપિયા ૧૦૦ કે ૨૦૦માં વેચાણ કરી આપવામાં આવે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે. તા.૩૧/૮/૧૯૮૮

ભાડૂતને કબજો છોડવા વ્યાજની રકમ આપવી

સવાલ:— ૨૨૧/૧૫

મેરી અપની મિરાષ મે મિલી હુઈ કુછ ઝમીન હે ઓર કુછ બને હુએ મકાનાત હૈ ઝમીનો પર અપની તરફ સે મકાન બના કર કુછ લોગ રેહતે હૈ, વો ઝમીન કા કિરાયા નહી દેતે, ન ઝમીન ખાલી કરતે હૈ, અગર ઉન સે મુતાલબા કરતે હૈ તો વો નકદી માંગતે હે, જો ઝમીન કી કીમત કે બીસ ફી સદ હે મિસાલ કે તોર પર પ્લોટ કી કીમત એક હજાર પચાસ હે તો ઉસ કે મુકાબલે મે દો યા તીન હજાર માંગતે હે, ઈસી તરહ કિરાયાદાર મકાન ભી ખાલી નહી કરતે ઓર કિરાયા ભી નહી દેતે ઓર પૈસે માંગતે હૈ કયા ઈનહી દોનો કિસ્સો મે અપને યા દુસરે કે પાસ સે સુદ કી રકમ દે કર ખાલી કરા સકતે હૈ ?

જવાબ:—૨૨૧/૧૫ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

ઈસ સૂરત મે સૂદ કી રકમ કી અદાયગી દુરૂસ્ત નહી હે. વલ્લાહુ અઅલમ.

વ્યાજની રકમથી ઘરવેરો ભરવો જાઈઝ છે ?

સવાલ:— ૨૨૨/૧૬

હાઉસ ટેક્ષ જો મ્યુન્સિપાલિટી કી તરફ સે લિયા જાતા હે ઉસમે સુદ કે પૈસે દેને જાઈઝ હે ?

જવાબ:—૨૨૨/૧૬ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

બૅંકસે જો સૂદકી રકમ હાસિલ હો ઉસકો ગેરવાજબી ટેક્ષમે મજબૂરી કી સૂરતમે અદા કરને કી ગુંજાઈશ હે બિલા મજબૂરી ઈસ્તેમાલ ન કરે.

ફતાવા રહીમિયામે હઝરત મવલાના મુફતી અ.રહીમ લાજપુરી સાહબને એક સવાલ કે જવાબમે તહરીર ફરમાયા હે કે ડાકખાના ઓર બૅંક સે જો રકમ સૂદ કી મિલી હે ઉસે અપને જાતી કામમે ઈસ્તેમાલ કરને કી ઈજાઝત નહી હે, અલબત્તા હુકૂમત જો ટેક્ષ આઈદ કરતી હે યા મ્યુન્સિપાલિટી મકાન પર જો ટેક્ષ લગાતી હે, યા મોટર કા જો ઈન્સ્યુરન્સ હુકૂમત કી તરફ સે લાજિમ હે ઉસમે ઈસ રકમ કે અદા કરને કી ગુંજાઈશ હે. (ફતાવા રહીમિયા:૩/૧૭૫)

ઓર ફતાવા રહીમિયા જિલ્દ શશુમમે એક સવાલ કે જવાબ મે તહરીર ફરમાયા હે બૅંકકે સૂદ કા અસલ મસરફ તો ગુરબા ઓર મસાકીન હે રિફાહે આમ કે કામોમે સર્ફ કિયા જા સકતા હે ખુદ મુન્તફેઅ ન હો લેકિન અગર હુકૂમત કે ઈન ટેક્ષોકી ભરમાર સે તંગ આગયા હો ઓર ઉનકી અદાયગીમે યે રકમ ઈસ્તેમાલ કરને પર મજબૂર હો તો ગુંજાઈશ હે. બિલા મજબૂરી ઈસ્તેમાલ ન કરે. (ફતાવા રહીમિયા:૬/૧૩૬)

મુફતીએ આઝમ હિંદ હઝરત મવલાના મુફતી મહમૂદ હસન બૅંક કે સૂદ કે મસરફ કે સવાલ કે જવાબ મે તહરીર ફરમાતે હૈ કે બેહતર યે હે કે બૅંક સે વસૂલ કરકે ગુરબા કો દે દી જાએ ઈસ નિયત સે કે અલ્લાહ તઆલા ઉસકે વબાલ સે મહફૂઝ ફરમાએ યહી અહવત હે.

અગર સરકારી મહકમા સે સૂદ કી રકમ હાસિલ હુઈ હો તો ઉસ કો ગેરવાજબી ટેક્ષમે અદા કરના ભી દુરૂસ્ત હે બલકે સદકા સે મુકદ્દમ હે, ઓર

ઈસ તરહ કે એક સવાલ કે જવાબ મે લિખ્યા હે કે સરકારી બેંક સે હાસિલસુદા સૂદ કી રકમ ગેરવાજબી ટેક્ષમે સરકાર કો હી દે દી જાએ યા ફિર મોહતાજ ગુરબા કો દે દે સવાબ કી નિયત ન કરે.

વ્યાજની રકમ ઈન્કમ ટેક્ષમાં ભરી શકાય ?

સવાલ:—૨૨૩/૧૭

હાલમાં હું અમેરિકામાં રહુ છું અહિયા જે આવક હોય છે તેના ઉપર ગર્વમેન્ટ ટેક્ષ લેતી હોય છે, એટલે કે ઈન્કમ ટેક્ષ લેતી હોય છે; અહિંયાની પરિસ્થિતીને કારણે અમો પૈસા બેંકમાં મુકતા હોય છે અને બેંકમાંથી આ પૈસા ઉપર વ્યાજ આવતુ હોય છે, અહિંયા વ્યાજને ડીવીડન્ટ કહેતા હોય છે. આ વ્યાજના પૈસા ઈન્કમ ટેક્ષમાં ભરી શકાય ? અથવા આ વ્યાજના પૈસા ઈન્કમ ટેક્ષમાં વસૂલ કરી શકાય કે નહી ? જો આ વ્યાજના પૈસા તમો બેંકમાંથી ઉપાડી ન લો તો એ થોડા ઘણા પૈસા ચર્ચમાં (ઈસાઈ ધાર્મિક પ્રવૃત્તિમાં) જતા હોય છે. જો કે અહિંયા એમ થવા દેતા નથી સવાલ માત્ર એટલો જ છે કે આ થોડા ઘણા પૈસા ઈન્કમ ટેક્ષમાં (ક્વર) વસૂલ કરી શકાય કે નહી ?

જવાબ:—૨૨૩/૧૭ حامداً و مصلياً و مسلماً - هو الموفق للصواب

વ્યાજકિય લેવડ દેવડ કરવું કુર્આન અને હદીસે પાકમાં હરામ બતાવવામાં આવ્યુ છે અને એના વિષે હદીસે પાકમાં સખત વઈદો આવેલી છે, છત્રીસ ઝિનાથી બદતર છે. માંની સાથે ઝિના કરવાથી પણ સખત બતાવે છે. દીન અને દુનિયા બરબાદ કરવાવાળી વસ્તુઓમાંથી છે. આવી બધી વઈદો વ્યાજ લેવડ દેવડ પર આવેલ હોય જેના લઈને એક મોમિને તેનાથી હંમેશા બચવાની કોશિસ કરવી જોઈએ. બેંકમાં પોતાની રકમ જમા હોય તેના પર જે વ્યાજ મળે છે તેને કોઈ પણ હાલતે પોતાના જાતી કામમાં વાપરવું હરામ છે. અલબત્તા મુફતી મુહમ્મદ શફીઅ (રહ.) હુકૂમત જે ગેર વ્યાજબી ટેક્ષો વસૂલ કરે છે તો દરેક માણસની પાસેથી જેટલી રકમ ટેક્ષ પેટે લેવામાં આવી હોય એટલી જ રકમ સરકારી અધિકૃત બેંકમાંથી અથવા સરકારના બીજા ખાતાઓમાં ગમે તેવી રીતે તે રકમ વસૂલ કરી શકે છે. મુફતી મુહમ્મદ શફીઅ (રહ.)ના ફતવા તેમના જ શબ્દોમાં આ પ્રમાણે છે.

અલ જવાબ:— જોસ કદર રૂપિયા ગર્વમેન્ટ આપ સે બઝરિયએ ટેક્ષ વુસૂલ કરતી હે, ઈસી કદર રૂપિયા આપ ગર્વમેન્ટ બેંક યા દૂસરે મહકમાતે સરકારી સે જોસ તરહ મુમકિન હો વુસૂલ કર સકતે હે, ગર્વમેન્ટ ઈસકા નામ સૂદ રખે યા કુછ ઓર ! આપ અપના જાઈઝ મુતાલબા વુસૂલ કરને કી નિયત સે લેં તો ઈસમે કુછ મુજાઈકા (વાંધો) નહી. ઓર આપકે હકમે સૂદ ન હોગા.

એસે મવાકેઅમે ફુકહા રહિમહુમુલ્લાહને ઈસકી ભી ઈજાઝત દી હે કે અપની હકકી મિકદાર (પોતાના હક પ્રમાણે) ગસબ (છિનવી) કરકે ભી અગર કોઈ શખ્સ અપને મદ્યૂનસે (દેવાદાર પાસેથી) વસૂલ કરે તો પણ જાઈઝ છે.

ફતાવા રહીમિયહમાં મુફતી અ.રહીમ લાજપુરી સાહેબ લખે છે કે પોષ્ટ ઓફિસ અને બેંકમાંથી જે રકમ સૂદની મળે છે. તેને પોતાના જાતી કામમાં વાપરવાની ઈજાઝત નથી; અલબત્ત હુકૂમત જે ટેક્ષ જારી કરે છે. અથવા મ્યુન્સિ પાલિટી મકાન પર જે ટેક્ષ લગાવે છે અથવા મોટરનું જે ઈન્શ્યુરન્સ હુકૂમત તરફથી જરૂરી હોય છે. તેમાં એ રકમને અદા કરવાની છુટ છે. ફકત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે. (ફતાવા રહીમિયહ: ૩/૧૭૫)

N.A. કરાવવા વ્યાજની રકમ આપવી

સવાલ:— ૨૨૪/૧૮

હુકૂમત કી તરફ સે જો ઝમીન જિસમે ખેતી કી જા રહી હે ઉસમે મકાનાત બનાને કે લિયે બિનખેતી (N.A.) કરાને કી કારવાઈ કરની પળતી હે જિસ્મે હુકૂમત ઓર આફિસર હઝરાત કાફી પરેશાન કરતે હે ઓર હજાર દો હજાર યા ઈસ સે ઝયાદા રિશ્વત મે લે લેતે હે, જિસ મે મુશ્કેલ સે ચોથાઈ રકમ કી રસીદ મિલતી હે જો રકમ હુકૂમત મે જમા હોતી હે દેખને કે એતેબાર સે કાનૂન હી ગલત ઓર હુકૂમત કી તરફ સે એક તરહ કા ઝુલ્મ હે તો કયા દોનો રકમે સૂદ કે પૈસે સે ભર સકતે હે યે સૂદ કી રકમ અપને પૈસો કા સૂદ યા કિસી દૂસરે આદમી કે પાસ સે લે કર ભર સકતે હે ?

જવાબ:—૨૨૪/૧૮ حامداً و مصلياً و مسلماً - هو الموفق للصواب

રિશ્વત કા લેના ઓર દેના હરામ હે અલબત્તા દફ્એ ઝુલ્મ ઓર

અપના હક વસૂલ કરને કે લિયે બહાલતે મજબૂરી રિશ્વત દેને કી ગુંજાઈશ હે ઓર ઈસ સૂરત મે ફક્ત રિશ્વત લેને વાલા ગુનેહગાર હોગા. ફતાવા મહમૂદિયા:પ/૧૧૭)

ઓર (N.A.)કરાને મે સૂદ કી રકમ ન દી જાએ ઈસીમે એહતિયાત હે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

સબસીડીવાળી લોન ઉપાડવા વિષે

સવાલ:— ૨૨૫/૧૯

લોન ઉપાડવા વિષે અને તે શિક્ષિત બે રોજગારો માટે મળતી લોન જેમાં પચ્ચીસ હજાર સુધી લોન આપી શકે છે અને જે પચ્ચીસ હજાર મંજૂર થયેલા છે તે પરત કરવાના એટલા જ હોય છે પરંતુ તેમાં સરકાર તરફથી પાંચ હજાર રૂપિયાની સબસીડી મળતી હોય છે તેમાં જેટલા હપ્તા નક્કી થયા હોય તે મુદત સુધી પચ્ચીસ હજારનું વ્યાજ ચઢેલું હોય છે તે સબસીડીમાંથી કાપી લેવામાં આવે છે. જેથી બેંકને પૂરા પચ્ચીસ હજાર ચુકવવાના હોય છે. તો આ લોન અમારા માટે લેવી જાઈજ છે કે નહીં ? જવાબ આપી શુક્રિયાનો મોકો આપશો.

જવાબ:—૨૨૫/૧૯ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

સરકાર શિક્ષિત બેરોજગારોને વેપાર વિગેરે માટે જે રકમ સબસીડી તથા લોનના નામે આપે છે અને તેની વિગત આ પ્રમાણે હોય કે સબસીડીની રકમ લોનના વ્યાજની રકમ બરાબર છે અથવા તો સબસીડીની રકમ લોનના વ્યાજની રકમથી વધુ હોય છે અને તેને મેળવવા માટે શરીઅતના કોઈ પણ કાનૂનનું ઉલંઘન કરવામાં ના આવ્યું હોય તો તેવી હાલતમાં લોન અને સબસીડીના નામે સરકાર તરફથી મળતી સહાય લેવાની છુટ છે.

કેમકે જે વધારો બેંક વસૂલ કરે છે તે વ્યાજ ગણાશે નહીં, કારણ કે કુલ પચ્ચીસ હજાર રૂપિયા કર્ઝ છે અને પચ્ચીસથી વધુ વસૂલ કરાયું નથી કે જેથી વ્યાજની વ્યાખ્યા તેને લાગુ પડતી નથી (એટલે કે તે નફો અને વધારો જે માત્ર એક તરફથી મળતો હોય અને બદલથી ખાલી હોય) ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે. (નિઝામુલ ફતાવા: ૨/૨૪૬, ૩૭૫)

એસ.એસ.સી. પાસ બેરોજગાર માટે સબસીડી

સવાલ :— ૨૨૬/૨૦

હુકૂમત એસ.એસ.સી.પાસ બેરોજગાર છોકરાઓને પચ્ચીસ હજાર રૂપિયા લોન આપે છે જેનાથી બેરોજગાર છોકરાઓ રિક્ષા ખરીદે અથવા બીજો કોઈ ધંધો કરે, આ રકમ બેંકના ડ્રાફ્ટના જરીએ આપવામાં આવે છે તે જો ડ્રાફ્ટ રિક્ષા કંપનીમાં આપવામાં આવે છે અથવા મોટી ફેક્ટરીઓમાં આપી તેનાથી તિજારતી અસબાબ હાસિલ કરવામાં આવે છે તેમાં રકમ પાછી લેવાની શકલ આ છે કે તેની ચોથાઈ રકમ એટલે કે પાંચ હજાર રૂપિયા સબ સીડીના તોર પર આપવામાં આવે છે અને બાકી રકમ હપ્તાવાર વ્યાજ સાથે આપવામાં આવે છે. જ્યારે વસૂલી એક તુત્રાઉસ સુધી પહોંચી જાય છે તો સબસીડીની ફિક્સ ડીવીઝન વાળી રકમથી પુરી કરવામાં આવે છે. છેલ્લી સૂરત આ બને છે કે જે રકમ પચ્ચીસ હજાર રૂપિયા હુકૂમત પાસેથી લીધેલ હતા તે સબસીડી અને હપ્તાવાર રકમ વ્યાજ સાથે પચ્ચીસ હજારથી ઓછી છે અથવા તો બરાબર છે પરંતુ પચ્ચીસ હજારથી વધારે નથી તો આ શકલ હુકૂમત પાસેથી લોન લેવાની શર્હ એતેબારથી કેવી છે ? તેનો ખુલાસા વાર જવાબ આપવા મહેરબાની ફરમાવશો.

જવાબ:—૨૨૬/૨૦ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

હુકૂમત બેરોજગાર નવજવાનોને તિજારત વિગેરેના માટે જે રકમ સબસીડી અને લોનના નામ પર આપે છે તેની તફસીલ આ રીતની છે કે તેની સબસીડીની રકમ લોનના વ્યાજની રકમના બરાબર છે અથવા સબસીડીની રકમ લોનના વ્યાજની રકમથી વધારે છે અને તેને વસૂલ કરવા માટે જે વસ્તુ શરીઅત પ્રમાણે જાઈજ ના હોય તેવું કામ કરવું નથી પડતું તો આવી સૂરતમાં લોન અને સબસીડીના નામ પર હુકૂમતના તરફથી જે ઈમદાદ મળે છે તેને લેવાની છુટ છે. ફક્ત અલ્લાહપાક વધુ જાણનાર છે.

કેમિકલ ફેક્ટરી સ્થાપવા બેંકમાંથી વ્યાજ

સવાલ:— ૨૨૭/૨૧

પાનોલી જી.આઈ.ડી.સી.માં કેમિકલની ફેક્ટરી નાખવાનું વિચારી રહ્યા છીએ. તેમાં ૯ ભાગીદાર ઘરના ભાઈઓ છે. તેનું રોકાણ રૂપિયા સવા

થી દોઢ કરોડ સુધીનું છે. જી.આઈ.ડી.સી.માં ફેક્ટરી બનાવવાથી અમને ગર્વમેન્ટ પાસેથી સબસીડી મળશે.

૧ થી ૧.૫૦ કરોડના રોકાણ માટે અમારી પાસે સગવડ છે, પણ ગર્વમેન્ટમાં બતાવવા માટે વ્હાઈટ પૈસાનો પ્રશ્ન છે. અમે વ્હાઈટ પૈસામાં ૫૦ લાખ સુધીનું રોકાણ બતાવી શકીએ તેમ છે. બાકીના ૭૦ થી ૭૫ લાખ રૂપિયા બતાવવા માટે અમારે બેંકમાંથી કે ગર્વમેન્ટની કોઈ પણ સંસ્થામાંથી લોન લેવી પડે, હિન્દુસ્તાન ગર્વમેન્ટમાં વ્હાઈટ પૈસાનો મોટો પ્રશ્ન છે. અમને જાણવા મળ્યું કે નીચે પ્રમાણેની પદ્ધતિથી જો લોન લેવામાં આવે તો જાઈઝ બને છે. તે માટે અમને વિગતવાર જણાવશો.

(૧) જેટલા રૂપિયા વ્હાઈટ બતાવવાના હોય તેટલાની લોન અમે કોઈ પણ સંસ્થામાંથી લઈએ તો જો લોન લીધી હોય તેટલી રકમ અમે અમુક જગ્યાએ મુકી રાખીએ, અને જ્યાં સુધી લોનની રકમ પરત કરીએ નહી. ત્યાં સુધી તે પૈસાને હાથ ન લગાડીએ તો જાઈઝ છે કે નહી ? દાખલા તરીકે અમે ૫૦ લાખની લોન બેંકમાંથી લઈએ તો તેટલા જ ૫૦ લાખ રૂપિયા બીજી જગ્યાએ જમા રાખીએ (જ્યાં સુધી લોન પરત થાય ત્યાં સુધી) પણ એમાં વ્યાજની ચુકવણી કરવાની રહેશે.

(૨) આજે ડેવલપમેન્ટ જોનમાં ઘંઘો કરવામાં આવે તો ગર્વમેન્ટ તરફથી સબસીડી (રૂપિયામાં) આપવામાં આવે છે. અને સેલટેક્સની ચુકવણીમાં રાહત રહે છે. જો અમે પાનોલી જી.આઈ.ડી.સી.માં ફેક્ટરી નાખીએ તો અમને સબસીડી મળે, તેમજ સેલટેક્સમાં પણ રાહત મળે, એની સામે જો અમે ગર્વમેન્ટ પાસેથી લોન લઈએ તો તેનું જે વ્યાજ ચુકવીએ એ વ્યાજની રકમ ગર્વમેન્ટની સબસીડી તેમજ સેલટેક્સની રાહતની રકમ જેટલી તેમજ ઓછી ચુકવીએ તો જાઈઝ છે કે નથી. દાખલા તરીકે ૫૦ લાખની લોન લઈએ તેની સામે ૧૩ લાખનું વ્યાજ ભરીને લોન પરત આપે તો જાઈઝ છે. ૧૫ લાખની સબસીડી સામે ૧૫ લાખ કે તેનાથી ઓછું થાય અને ચુકવીએ તો જાઈઝ છે કે નહી.

આપ વ્હાઈટ પૈસાના ઉકેલ માટે લોન લેવામાં આવે તો તે જાઈઝ છે કે નહી ? તે જણાવશો.

જવાબ:—૨૨૭/૨૧ حامداً و مصلیاً و مسلماً۔ هوالموفق للصواب

વ્યાજનું હરામ હોવું કુર્આન શરીફ અને હદીસ શરીફની સ્પષ્ટ ભાષામાં દર્શાવવામાં આવ્યું છે. ઈમામે અબૂ હનીફા વ્યાજની તે આયત કુર્આનની સૌથી વધુ ડરાવનાર આયત ગણાવે છે. જેમાં વ્યાજનું કારોબાર કરનારને અલ્લાહ પાક તથા રસૂલે પાક (સ.અ.વ.) તરફથી લડાઈનું ચેલેંજ આપવામાં આવે છે. માટે વ્યાજ ઉપરોક્ત હુરમતો અને બુરાઈઓને ધ્યાનમાં રાખી પુછેલ સ્થિતિમાં વ્યાજ હરામ જ છે. પરંતુ જ્યારે આપની નિયત વ્યાજ લેવાની નથી બલ્કે પોતાની હલાલ આવકને સરકારી પકડમાંથી બચાવવાની છે. તો જે પ્રમાણે ફુકહાએ કિરામે રિશ્વત લેવી દેવી હરામ હોવા છતાં મજબૂરીને લઈને પોતાનો જાઈઝ હક રિશ્વત આપ્યા વગર ન મળતો હોય તો રિશ્વત લેવાવાળાને ગુનેહગાર ઠેરવી આપનારને મજબૂરી અને લાચારીને લઈ ગુનાહથી મુક્ત સમજાયો છે. અને અલ્લાહ પાકથી ઉમ્મીદ રાખી છે કે આપનાર ગુનાહથી બચી જશે.

એજ પ્રમાણે પોતાના હલાલ (જાઈઝ) રૂપિયાને મોટો કારોબાર કરવા માટે કાનૂની પકડમાં આવી જાઈઝ (વ્હાઈટ) હોવા જતાં કાળું નાણું સમજી દેક્ષની પકડમાં લઈ લેવાથી બચાવવા માટે મજબૂરીને લઈ જરૂરત જેટલી રકમ સરકાર પાસેથી કર્ઝ લઈ શકાય છે. પરંતુ ઈસ્તેફ્કાર અને તૌબા કરતો રહે કે અય અલ્લાહ પાક આ ઝુલ્મી દેક્ષો હમારા બુરા આમાલોને લઈને જ છે. જે રકમ અને માલ આવશે ત્યાં ભવિષ્યમાં જે નફો આવશે તે પણ હલાલ ગણાશે, પરંતુ તેની શર્ત એ છે કે સવાલમાં દર્શાવ્યા પ્રમાણે સબસીડી અને સેલટેક્સની રાહત તથા કર્ઝની રકમને સરકારમાં ભરવામાં આવનાર વ્યાજ તથા અસલ રકમ જેટલી અથવા એથી વધુ હોય દર્શાવ્યું છે કે વ્યાજની રકમ વધી ન જાય જેમકે આપે દા.ત. ૧૫ લાખની સબસીડી સામે વ્યાજ ૧૫ લાખ કે તેનાથી ઓછું થાય અને ચુકવો તો જાઈઝ છે વ્યાજની રકમ વધુ ન હોવી જોઈએ.

(નિઝામુલ ફતાવા: ૧/૧૮૮, ૨૧૮, ૧૯૭, ૨૮૫, બેંક ઈન્સુરન્સ અને સરકારી કર્ઝ, મો.બુરહાનુદીન સા. સંભલી: ૧૧૮)

આપે સવાલ નં ૧ માં જે વિગત દર્શાવી છે તેનો કોઈ અર્થ નથી,

કારણ કે વ્યાજ તો આપે લઈ જ લીધું છે. રકમ રાખવાથી તેનો કોઈ ઉકેલ સમજમાં આવતો નથી. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

વ્યાજની રકમ સાર્વજનિક તથા ઊનમુસ્લિમના કામોમાં વાપરવી

સવાલ:— ૨૨૮/૨૨

(૧) બેંકમાં સલામતી ખાતર મુકેલા નાણાંનું બેંક વ્યાજ આપે છે તો એ વ્યાજના નાણા ગરીબ હાજતમંદને તેને જાણ કરીને રોકડ અથવા અનાજ કે બીજી જરૂરિયાતની ચીજ ખરીદી આપી શકાય કે કેમ? તે જણાવશોજી

(૨) એક માણસ પાસે બેંકમાં મુકેલા પૈસાની વ્યાજની મોટી એવી રકમ થઈ છે એ પૈસા કઈ કઈ રીતે વાપરી શકાય છે? તે જણાવવા મહેરબાની કરશોજી

(૩) કોઈ ગરીબની દિકરી કે દિકરાની શાદીમાં આ નાણાંને ઉપયોગ થઈ શકે કે નહીં?

(૪) કોઈ ગરીબ માણસને ઘંઘા માટે આ પૈસા આપી શકાય કે કેમ? કઈ સૂરતમાં એ પૈસાનો ઉપર લખેલા કામો માટે ઉપયોગ થઈ શકે? તે જણાવશોજી.

જવાબ:—૨૨૮/૨૨ حامداً ومصلیاً ومسلماً۔ هو الموفق للصواب

બેંકમાં જે રકમ સલામતીની નિયતથી જમા કરવામાં આવી છે જેથી નાણા મહફૂજ રહે વ્યાજ લેવાની નિયતથી મૂકવામાં નથી આવ્યા તો એનું જે વ્યાજ બેંકથી મળે તે લઈ લેવું જોઈએ, એટલા માટે કે તે વ્યાજની રકમ લેવામાં નહીં આવે તો તે વ્યાજની રકમ ઈસ્લામ અને મુસલમાનોને નુકશાન પહોંચાડવા માટે ખર્ચ કરવામાં આવે છે. અને તેનાથી મુસલમાન અને ઈસ્લામ પર ઝુલ્મ કરવામાં આવે છે. નુકશાન અને ઝુલ્મથી બચવું અને બચાવવું કુર્આન અને હદીસથી સાબિત છે. જેના લઈને તેના વબાલ બેંકમાં નાણા મુકનારના ઉપર પણ આવશે જેથી એ વબાલથી બચવાની નિયતે તે વ્યાજની રકમ બેંકમાં ન છોડતાં તે રકમને વસૂલ કરી લે. તેને ગરીબો, ફકીરો, યતીમો અને વિધવાઓ પર ખર્ચ કરે. ગેરમુસ્લિમ જરૂરતમંદોને પણ આપી શકાશે.

અને કોઈ મુસલમાન દેવાદાર છે તેનું દેવું આપવામાં ખર્ચ કરે

ગરીબની છોકરીની શાદીમાં વ્યાજની રકમ ખર્ચ કરી શકાશે. ગરીબને સવાબની નિયત વગર વ્યાજની રકમ આપવામાં આવે પછી તે ગરીબ પોતે ગમે તે કામમાં વાપરી શકે છે. આ વ્યાજની રકમ છે. એવું કહીને આપવું જરૂરી નથી.

વ્યાજની રકમને આમ રોડ તથા રસ્તાની લાઈટ વિગેરેમાં પણ ખર્ચ કરી શકાશે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

(કિફાયતુલ મુફતી ભાગ:૫ બાબ પહેલો, ડાકખાને ઓર બેંક કે મામલાત)

કોમી તોફાનો પછી સરકાર તરફથી મળતી વ્યાજકિય સહાય

સવાલ :— ૨૨૯/૨૩

મોજુદા ફસાદાતમાં મકામી મુસલમાનોની દુકાનો બાળીને રાખ કરી દેવામાં આવી, આ સિલસિલામાં હુકૂમત અમૂક રકમ પચ્ચીસ હજાર અથવા પચાસ હજાર રૂપિયા અથવા તેનાથી વધારે લોન આપે છે અને તેના ઉપર વ્યાજ આપવામાં આવે છે પહેલા વર્ષે વ્યાજ રકમની સાથે અદા નથી કરવું પડતું બીજા વર્ષથી હપ્તાવાર રકમ વ્યાજ સાથે આપવામાં આવે છે તો આવી રકમ હુકૂમત પાસેથી લોનના નામ પર લેવી મજબૂર અને બેસહારા મુસલમાનો અને જે મજબૂર નથી તેવા લોકો માટે લેવી શર્ઈ એતેબારથી કેવી છે?

જવાબ:—૨૨૯/૨૩ حامداً ومصلیاً ومسلماً۔ هو الموفق للصواب

હુકૂમતની અમૂક કંપનીઓ જે લોનના નામ પર કર્જ આપે છે જેના ઉપર વ્યાજ આપવું પડે છે તો વ્યાજનું લેવું અને દેવું બન્નેવ હરામ છે. અને તેના હરામ હોવાનો ઉલ્લેખ કુર્આન અને હદીસ બન્નેવમાં છે. એટલા માટે દરેક મુસલમાને આવી લોન લેવાથી દુર રહેવું જરૂરી છે અહિંયા સુધી કે તેની પાસે પણ ન જવું જોઈએ. અલબત્તા મજબૂરીની વાત જુદી છે.

મજબૂર માણસ માટે નફો આપી કર્જ લેવું જાઈઝ છે એનાથી સમજમાં આવે છે કે મજબૂરીની હાલતમાં ફુકહાએ કિરામે વ્યાજકિય રકમ લેવાની ઈજાઝત આપી છે તો જે મુસલમાન સખ્ત મોહતાજ અને મજબૂર નથી તેમને હુકૂમતની અમૂક કંપનીઓ વ્યાજકિય રકમ આપે છે તેને લેવું હરામ છે. અલબત્તા જે મુસલમાન સખ્ત મજબૂર છે તેના માટે લેવાની ગુંજાઈશ છે. તેવો માણસ પોતાની જરૂરત પ્રમાણે વ્યાજ પર રકમ લઈ શકે

છે. અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

હુલ્લડના ભયથી હોટલનો વિમો ઉતારવો

સવાલ:— ૨૩૦/૨૪

અમદાવાદમાં અમારી હોટલ આવેલી છે, તો ફસાદના કારણે નુકસાન થાય છે તો તેનો વિમો લેવો જાઈઝ છે કે નહીં ?

જવાબ:—૨૩૦/૨૪ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

વિમામાં વ્યાજ અને જુગાર બન્નેવ છે આ બન્નેવ વસ્તુ દીને ઈસ્લામમાં હરામ છે, વિમો પણ હરામ છે પરંતુ માણસ કોઈ એવી જગ્યાએ અને એવા વાતાવરણમાં રહે છે કે જ્યાં વિમો કરાવ્યા વિના જાન અને માલની સલામતી નથી તો કોઈ કાનૂની મજબૂરીના લઈ વિમો ઉતારવાની છુટ છે. આ શરતને આધિન રહીને વિમા કંપનીમાં જે રકમ જમા કરાવી છે તેનાથી વધારે જે રકમ મળે તે રકમને ગરીબો અને નિરાધાર લોકોમાં સવાબની નિયત વગર વહેંચી આપવામાં આવે પોતાના કામમાં બિલ્કુલ ખર્ચ કરવામાં ના આવે. હાં ! અલ્લાહ તઆલા ના ચાહે પોતે નિરાધાર હોય અને નાદાર હોય તો ઉલમાએ કિરામથી ફતવો પુછીને પોતાની જરૂરત મુજબ પોતાના કામમાં લેવાની છુટ છે અને નિયત કરે કે માલી હાલત સારી થઈ જશે ત્યારે તે રકમને નાદારોને આપી દઈશ. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે. (ફતાવા મહમૂદિયા: ૪/૨૪, ફતાવા રહીમિયા: ૬/૧ ૩૨)

નુકસાનથી વધારે મળેલ વિમાની રકમ

સવાલ:— ૨૩૧/૨૫

એક માણસે વિમાનું પ્રિમિયમ ભર્યું પછી એને અંદાજે પાંચ લાખનું તોફાનમાં નુકસાન થયું પરંતુ એણે વિમા કંપનીને પચ્ચીસ લાખનું નુકસાન બતાવ્યું જે વિમા કંપનીએ મંજૂર પણ કર્યું. પરંતુ પાછળથી એ માણસને ભાન થયું કે મેં મારા નુકસાનથી વધારે બતાવીને વિમા કંપની સાથે છેતરપીંડી કરી છે અને એ માણસે એક મદ્રસામાં ફતવો પૂછ્યો કે મારે આ રકમનું શું કરવું ? મદ્રસા વાળોએ જવાબ આપ્યો કે તમારા માટે એ રકમનો ઉપયોગ બિલકુલ જાઈઝ નથી માટે તમો આ રકમ મદ્રસામાં જમા કરાવી દો તો શું આ રકમનો ઉપયોગ કરવો મદ્રસા માટે જાઈઝ છે ?

જવાબ:—૨૩૧/૨૫ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

કોઈ પણ મુસલમાન પોતાની માલિકીની મિલકતનો તેમજ દુકાન અને માલનો વિમો ઉતારાવી શકતો નથી કારણ કે એમાં જુગાર અને વ્યાજ બંને શરીઅતની રૂએ લાગુ પડે છે. અને આ બંને વસ્તુઓ ઈસ્લામમાં હરામ છે. પરંતુ મોહકકિકીન ઉલમાએ કિરામે હાલાત અને સંજોગોને લઈને જેમકે હિન્દુસ્તાનમાં અવાર નવાર થતા કોમી હૂલ્લડોમાં ફક્ત મુસલમાનોની મિલકતને નુકસાન પહોંચાડવામાં આવે છે અને તેમની માલ મિલકતને આંતકીઓ નિશાનો બનાવતા હોય છે. એવા સંજોગોમાં વિમો ઉતારવાની છુટ આપી છે, અને આવી મજબૂરીમાં વિમો ઉતારવામાં આવ્યો હોય તો મુફતીઓ એ ફતવો આપ્યો છે કે વિમા રકમ લઈ લે, અને પોતાના નુકસાનથી વધારે જે રકમ મળી હોય તેને ગરીબો મોહતાજો અને સાર્વજનિક કામોમાં આપવામાં આવે.

અને ખરો હકદાર તો એ નાણાનો અસલ માલિક છે પરંતુ એવી વિમા કું. માં અસલ માલિક આસાનિથી મળી શકતો નથી કે જેથી એ અસલ માલિકને નાણા પાછા કરી શકાય માટે આ વધારાની રકમ સાર્વજનિક અથવા ગરીબો, યતીમો, હાજતમંદોને આપી દેવામાં આવે. સાથે સાથે વિમા કું. ઓ બેંકના વ્યાજના દરેથી શેર ખરીદી કરે છે જે હરામ છે અને હરામ માલ માર્ગમાં પડેલ વસ્તુના હુકમમાં છે. તેનો હૂકમ એ છે કે યતીમો ગરીબો મોહતાજોને સદકા કરી આપવામાં આવે.

પ્રકરણ - (૧૮)

"દા'વો કરવો"

તલાક પછી પત્નિનો દાવો

સવાલ:- ૨૩૨/૧

જનાબ અબ્દુલગની સાહબને અપની બીવી હાજરા બીબી કો તલાકે મુગલ્લજા સુપુર્દ કર દી હે અબ હાજરાબીબીકી તરફસે યહ મુતાલબા હે કે..

(૧) અ.ગની સાહબને મેરે પાસ સે ત્રીન હજાર રૂપિયા બતોરે કર્જ લિયા હે જો અભી તક વાપસ નહી હુએ વો વાપસ કરવાએ જાએ.

જનાબ અ.ગની સાહબ કર્જકા ઓર અદમે વાપસી કા ઈકરાર કરતે હે મગર સાથ મે દાવા કરતે હે કે યહ વો રકમ હે જો હાજરા બીબીને ઘર કે ઈબરાજાત મે સે બચાલી થી ઈસ લિયે વો તો મેરી હે.

અબ ઈસ મા'મલે મે ચૂંકે અ.ગની કે પાસ ગવાહ નહી હે, નીઝ હાજરા બીબી અ.ગની કી બાતકા ઈન્કાર કરતી હે ઓર કહેતી હે કે યે વો રકમ હે જો તકરીબાત મે (અકીકા ખત્તા વગેરાહ) રિશ્તેદારો કી તરફ સે મુજે મિલી થી ઈસ લિયે હમારા ખ્યાલ હે કે વો રકમ ત્રીન હજાર રૂપિયે અ.ગની પર વાપસ કરને લાઝિમ હે.

(૨) કુછ રકમ ઓર ભી હે જો ઈસી તરહ તકરીબાત યા વાલિદૈન કી તરફ સે મિલી થી જો ઘર મે મૌજૂદ હે વહ મુજે મિલની ચાહિયે, ઈસ બારેમે ભી હમારા ખ્યાલ હે કે વહ હાજરાબીબી કી હી મિલ્કિયત હે.

(૩) મે પાકિસ્તાન ગઈ થી વહાં સે મુજે એક થરમોસ ઓર એક કુલર બતોરે તોહફા મિલા થા વહ ઘર પર હે વો મેરા હે ઓર મુજે મિલના ચાહિએ, અબ્દુલ ગની સાહબ કો ઈસ બાત કા ઈકરાર હે કે વો હી પાકિસ્તાન સે લાઈ થી. મગર ઉસને મુજે કીમતન દે દિયા હે ઈસ બારે મે અ.ગની સાહબ કે પાસ કોઈ ગવાહ નહી હે ઈસ લિએ હમારા ખ્યાલ હે કે યે ભી હાજરાબીબી કી મિલ્કિયત હે.

અબ જનાબ અ.ગની સાહબ કા મુતાલબા હે કે મેને હાજરા કો ઉસકે બાપ કી બીમારી કે વકત ત્રીન હજાર રૂપિયા બતોરે કર્જ દિયા હે ઓર એક મરતબા હાજરા બીબી કે મુતાલબા પર સોના ખરીદને કે લિએ પંદરા સો રૂપિયે દિયે હે વો મુજે વાપસ મિલને ચાહિએ.

અ.ગની કે ઈસ દાવા પર હમને ગવાહ તલબ કિયે મગર વહ ગવાહ પેશ નહી કર શકે, નીઝ કિસી તરહ અપના દા'વા સાબિત ન કર સકે. હાજરા બીબી ઈસ દા'વે કા સાફ ઈન્કાર કરતી હે, અ.ગની સાહબને યમીન કા મુતાલબા કિયા તો હમને હાજરાબીબી સે યમીન તલબ કી તો હાજરા બીબીને મઅ યમીન કે ભી અ.ગની કી બાત રદ કર દી.

ઈસ લિયે હમારા ખ્યાલ હે કે યહ રકમ (૩૦૦૦ ઓર ૧૫૦૦) હાજરા બીબી પર વાપસ કરના લાઝિમ નહી હે ઓર ન અ.ગની મુતાલબા કર સકતે હે.

ઈસ કે અલાવાહ એક બાત દરયાફત તલબ યે હે કે અ.ગનીને હાજરા બીબી કો રોઝાના એક મુઅય્યન રકમ (પંદરા રૂપિયા) ખર્ચ કે લિયે દેતા થા, હાજરા બીબીને ઉસમે સે બચા કર કે કુછ રકમ જમા કી તો અબ યહ રકમ કિસકી મિલક શુમાર હોગી.

બંદાકે ખ્યાલમે યે રકમ હાજરાબીબીકી મિલક શુમાર હોગી જેસા કે કિફાયતુલ મુફતી હિસ્સા:૫ શફા ૨૨૫ પર ઈસ નોઈયતકા એક ફતવા હે.

જવાબ:- ૨૩૨/૧ **حامداً ومصلياً ومسلماً - هوالموفق للصواب**

ફકહાએ કિરામને કિતાબુદ્દા'વા મે એક ઉસૂલ વ ઝાબતા બયાન કિયા હે અલબય્થિનતુ અલલ મુદ્દઈ વલ યમીનુ અલા મન અનકર. ઈસ ઉસૂલ કી રોશની મે ઓરત યા મર્દ જો ભી મુદ્દઈ હોગા ઈસ સે ગવાહ તલબ કિએ જાએગે અગર મુદ્દઈ ગવાહ કાઈમ કર દેતા હે તો ઈસ સૂરતમે ઉસકી મુવાફકત મે ફેસ્લા કિયા જાએગા ઓર અગર મુદ્દઈ ગવાહ કાઈમ કરને સે આજિઝ હે તો એસી સૂરત મે જો મુદ્દઆ અલયહિ મુન્કર હે ઉસ સે હલ્ફ લિયા જાએગા. મુદ્દઆ અલય હલ્ફ ઉઠા લેતા હે તો એસી સૂરત મે મુદ્દઆ અલય કે હકમે ફેસ્લા દિયા જાએગા.

શોહર અપની બીવી કો જો રકમ અપની ખુશી સે યા તરફેન કી રજામંદીસે દેતા હે તો વહ બમંઝિલએ કાઝી કે ફેસ્લા શુદા અમ્ર કી તરહ હે ઉસ બિના પર ઈસ સારી રકમ કી માલિક ઓરત હોગી.

મુફતી શબ્બીર અહમદ મઝાહિરીને ફરીકેન કી ગુફતગુ કો સુનકર હર અમ્ર કે મુતઅદ્દિલક જો ફતવા દિયા હે વો સહીહ હે. ફકત વલ્લાહુ અઅલમ બિસ્સવાબ.

તલાક પછી ખોરાકીનો દા'વો

સવાલ:— ૨૩૩/૨

સલામ બાદ સને ૧૯૫૮ માં આઈશા ઉમરજી નારબંધ સાથે શાદી કરેલી તેનાથી મારે ચાર છોકરા અને એક છોકરી છે ચારે છોકરા પોત પોતાના પગભર છે અને બધા જ અઢાર વર્ષથી ઉપરના છે છોકરી છે તે શાદી શુદા છે હવે મે મારી ઓરતને ઈસ્લામિક કાયદા પ્રમાણે ૨૫ જુન ૧૯૮૬માં અને સરકારી કાયદા પ્રમાણે ૩૦ જુલાઈ ૧૯૮૭માં છુટી કરી છે, તેણે કોર્ટમાં મારી મિલકત કે જે આ દેશમાં છે તેના ઉપર દાવો કર્યો છે હવે મને જે ઘરમાં ખર્ચ થયેલો છે તે કાપી અર્ધો ભાગ આપવા તૈયાર છું પરંતુ ઈન્ડીયા ખાતે મારા બાજી હયાત છે તેમની મિલકતમાં પણ ભાગ માંગે છે તો મુસ્લિમ પર્સનલ લો પ્રમાણે શરીઅતની રૂએ મારે એને શું આપવાનું અને શરીઅત મુજબ એનો શું ખુલાસો છે ? તે વિગતવાર તાત્કાલિક જણાવવાં મહેરબાની કરશો.

જવાબ:—૨૩૩/૨ حامداً ومصلیاً ومسلماً۔ هوالموفق للصواب

તલાક આપનાર પુરૂષના સિરે ગુજારવા માટે તલાક શુદા સ્ત્રીના ભરણપોષણ ખર્ચની જવાબદારી માત્ર ઈદતની મુદત પુરતી જ મર્યાદિત છે તે મુદત પુરી થઈ ગયા પછી આપવો જરૂરી નથી અને પુરૂષના સિરે ઈદત ગુજારનાર સ્ત્રીનો બીજો કોઈ હક લાગતો નથી. કુર્આન શરીફમાં એની સ્પષ્ટતા કરવામાં આવી છે. કુર્આન શરીફમાં ઈદતવાળી વિધવા સ્ત્રીના રહેઠાણ અને ભરણપોષણના ખર્ચ વિશે હુકમે ઈલાહી છે કે :

أَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ وَانْفِقُوا عَلَيْهِنَّ مِنْ وَجْدِكُمْ وَلَا

تُضَارَّوهُنَّ لِتُضَيِّقُوا عَلَيْهِنَّ۔ وَإِنْ كُنَّ أُولَاتٍ حَمْلٌ فَأَنْفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتَّى يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ۔
(સૂરઅ તલાક : ૬)

ઉપરોક્ત આયતનો ભાવાર્થ એ છે કે તલાક આપનાર પુરૂષે જ્યાં પોતે રહે છે, તે સ્થળે ઈદત ગુજારનાર તલાક શુદા સ્ત્રીને પોતાની શક્તિ મુજબ રહેવાની સગવડ આપવી જોઈએ અને રહેઠાણ બાબતમાં તેઓને તંગ અને પરેશાન અને કોઈ તફલીફ ન આપવી જોઈએ. અને જો તે તલાક શુદા સ્ત્રી ગર્ભ વાળી હોય તો બાળકના જન્મ થતાં સુધી એટલે કે તેની ઈદત પુરી થતાં સુધી તેને ભરણપોષણનો ખર્ચ આપવો જોઈએ.

કુર્આન શરીફની આયતમાં ઈદત ગુજારનાર ગર્ભવતી ના હોય એવી સ્ત્રીને રહેઠાણ આપવાના હુકમ સાથે ભરણપોષણનો ખર્ચ આપવાનું બયાન સાફ શબ્દોમાં નથી, પરંતુ રહેઠાણના હુકમથી સંકેતરૂપે જરૂરી ભરણપોષણ ખર્ચ આપવાનું પુરવાર થાય છે અને હદીસોમાં તથા હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન મસ્ઉદ (રદિ.) ની કિરાઅતમાં પણ ભરણપોષણ આપવાનો ઉલ્લેખ સાફ શબ્દોમાં વર્ણન થયેલ છે.

મુલ્લાં અલી કારી (રહ.)મિરકાત શર્હે મિશકાતમાં બયાન કરે છે કે "

﴿وفى قراء-ة ابن مسعودٍ أَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ
وانفقواعليهن من وَجْدِكُمْ﴾

એનો ભાવાર્થ એ છે કે હઝરત ઈબ્ને મસઉદ (રદિ.)ની કિરાઅત મુજબ ઈદત ગુજારનાર ગર્ભવતી ન હોય એવી સ્ત્રીને પણ ગર્ભવતીની જેમ યથા શક્તિ મુજબ રહેઠાણ અને ભરણપોષણ બન્ને આપવાનો હુકમ છે.

(મિર્કાત: ૬/૩૨૮)

ફિકહની કિતાબ શામીમાં છે કે જે સ્ત્રી માટે તલાક થયા પછી ઈદત ગુજારવી જરૂરી બને છે, તલાક આપનાર પુરૂષ ઉપર તેને ભરણપોષણ ખર્ચ આપવો જરૂરી છે અને તે ભરણપોષણ ખર્ચ માત્ર તલાક વાળી સ્ત્રીની ઈદતની મુદત પુરી થતા સુધી જ આપવો જરૂરી છે.

(શામી: ૨/૬૫૩ તથા ૨/૭૦૧, ૨/૭૨૬, હિદાયા: ૨/૪૨૨ તથા ૨/૪૪૩)

ઈસ્લામના આરંભકાળ થી અત્યાર સુધીના બધા જ મુજતહિદ ઈમામો (રહ.) અને દરેક સૈકાના ઉલ્માએ કિરામ અને પુરી ઉમ્મતે મુસ્લિમહ એ વાત ઉપર સર્વ સંમત છે કે ઈદત ગુજારનાર તલાક શુદ્ધ સ્ત્રીના ભરણપોષણની જવાબદારી તલાક આપનાર પુરુષના સિરે ઈદતની મુદત સુધી જ મર્યાદિત છે. ઈદત પુરી થયા પછી તે પુરુષ તલાક શુદ્ધના ભરણપોષણની જવાબદારીમાંથી સંપૂર્ણ રીતે મુક્ત થઈ જાય છે અને ઈદતના ભરણપોષણ વગર બીજો કોઈ પણ તલાક શુદ્ધનો હક તલાક આપનાર પુરુષની મિલકતમાં લાગતો નથી.

કુર્આન અને હદીષની જાણકારી કોઈ એક વ્યક્તિનું પણ આ બાબતમાં બીજું મંતવ્ય નથી અને ફિકહની બધી જ કિતાબોમાં ઈસ્લામી કાયદો એ જ પ્રમાણે લખવામાં આવ્યો છે.

તલાક શુદ્ધ સ્ત્રીના માટે ઈદતના ભરણપોષણના ખર્ચ સિવાય સરકારી કાનૂનનો સહારો લઈને તલાક આપનાર પુરુષની માલ મિલકતમાં ભાગ લેવો એ કુર્આન હદીસ અને મુસ્લિમ સમાજની સર્વાનુમતીના વિરુદ્ધ ગણાશે. અને આ એ પ્રમાણે પોતાને તલાક આપનાર પુરુષની મિલકતમાંથી ભાગ લેનાર ગુનેહગાર અને બીજાનો માલ નાજાઈત અને હરામ રીતે લેનાર લેખાશે અને એ પ્રમાણે લીધેલો માલ તલાક દેનાર પુરુષને પરત કરી આપવો જરૂરી છે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

જુદા દાવા બદલ ખર્ચ થયો તેનું એવજ

સવાલ:- ૨૩૪/૩

એક જમીન એક માણસ પાસે ૧૨ થી ૧૫ વર્ષથી વેચાણ રાખેલી હતી, અને તે પોતે જ ખેડતો હતો તે દર્મિયાન તેમાં એક માણસે તલાટીને મળીને એ જમીનમાં પોતે કબજો કરવા પોતાનું નામ લખાવી થોડો સમય એમ ચાલવા દીધું ત્યાર પછી જમીનનો કબજો કરવા માટે એ માણસે પાંચ માણસો ઉપર ખોટી દુબળા લોકોની સાક્ષિ લખાવી ફોજદારી કેસ કર્યો તે કેસ બે વર્ષ સુધી ચાલ્યો કોર્ટે નિર્દોષ ઠેરાવી છોડી દીધા, તે બદલ ઘણો ખર્ચ થયો હવે એ ખર્ચો વસૂલ કરવા માટે એ માણસ ઉપર દાવો કરી ખર્ચ વસૂલ કરવાનો હોઈ અને કોર્ટથી ખર્ચ મળે એમ છે, તો આ દાવો કરવો શઈ

દ્રષ્ટિએ કેવું છે ? અને એ દાવાની જે કોઈ રકમ આવે તે વાપરવું જાઈતું છે કે નહીં ?

બીજું ફોજદારી કેસ મુકીને ખોટા સાક્ષિ ઉભા કરી જેલમાં મુકાવી ઈજ્જતની બે ઈજ્જતી કરી જે જાણ પુરતું. તો આ બાબતમાં શું કરવું ? દાવો મૂકવો કે નહીં ? તે જણાવશો અને હજુ પણ એ માણસની એવી કોશિશો ચાલુ જ છે તો એ બાબતમાં શું કરવું ?

જવાબ:- ૨૩૪/૩ حامداً ومصلیاً ومسلماً - هو الموفق للصواب

સવાલમાં આપેલ માહિતી મુજબ દાવો કરી પોતાના ઉપર કરેલ જુદા દાવામાં જે ખર્ચ થયો હોય તે વસૂલ કરવાની છુટ છે અને જે રકમ મળે તેને પોતાના ખર્ચમાં લેવું પણ જાઈતું છે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

પ્રકરણ - (૧૯)

"બક્ષિસ"

સવાબની નિયત વગર બક્ષિસ કરવી

સવાલ:- ૨૩૫/૧

એક મકાન છે જે હમારા બાપ-કાકાની ભાગીદારીનું છે બાપ તથા કાકા ગુજરી જવાથી એ મકાનના કુલ સાત વારસદારોના ભાગે આવેલું છે. તે મધ્યે ગુજરી ગએલા કાકાનો છોકરો એક અને છોકરી એક છે. જે મજકૂર પુરા મકાનના અર્ધા અર્ધા ભાગના માલિક છે. જ્યારે બીજા અર્ધા અર્ધા ભાગના (મકાનના) માલિક તરીકે હાલના નીચે મુજબના પાંચ જણ છે.

(૧) ઈસ્માઈલ ઈબ્રાહીમ અશરફ, (૨) અહમદ ઈબ્રાહીમ, (૩) હવા બીબી ઈબ્રાહીમ, (૪) મરયમ બીબી ઈબ્રાહીમ, (૫) હમારા મર્હૂમ ભાઈ કાસમ ઈબ્રાહીમ અશરફ છે. મજકૂર મર્હૂમ ભાઈના ગુજરી જવાથી એમના વારસદારોમાં હમો ૪ ભાઈ બહેનો અને મર્હૂમની વિધવા એક અને બે દિકરી છે. ઉપર જણાવેલ નંબર (૪)ની હમારી અને મરયમ બીબી

ઈબ્રાહીમ અશરફે હમારી સલાહ કે સંમતી કે જાણ વગર (સાંભળ્યા પ્રમાણે આશરે દસ વર્ષ અગાવ મજકૂર મકાનના એક હિસ્સેદાર તરીકે પોતાનો હિસ્સો એમની ભાણેજ મેમૂનાબીબી અહમદ યૂસુફ મમુનને આપી દીધેલો કહેવામાં આવે છે, એ હકીકત પણ બીજાના મોઢેથી સાંભળવામાં આવી છે. પરંતુ હમારી મર્હૂમ એને એ મકાનનો જેના પુરા ૧૨ ખંડો હમારા હસ્તકમાં અને વપરાશના છે. જેમાનો એક પણ ખંડનો હવાલો કે કબજો હમારી બેને તેમની ભાણેજને આપેલો નથી કે અપાવેલો નથી, એ પછી લગભગ એકાદ વર્ષ થયું હશે ગુજરી ગયા છે. દસ વર્ષના લાંબા ગાળામાં અથવા ગુજરી જવા પહેલા પણ એ મકાનનો એક ખુણો કે એક નાનો ભાગ અથવા એક ખંડનો પણ એમની ભાણેજ મેમૂનાબીબીના હવાલામાં કે કબજામાં આપેલો નથી તેમજ અપાવેલો પણ નથી.

હવે ઉપર જણાવેલા ખુલાસાની રોશનીમાં પુછવાનું એ છે કે દસ વર્ષ ઉપર આપેલી વસ્તુ હોય કે જેનો કોઈ પણ જાતનો હવાલો કે કબજો આપેલો કે અપાવેલો નથી એવી વગર કબજા કે હવાલા વગરના હિસ્સા માટે શરીઅતે મુહમ્મદીયાના મસ્અલા (ફતવા મુજબ મર્હૂમ હમારી બેનની ભાણેજ વગર કબજાને અને વગર હવાલાને કારણે મજકૂર મકાનમાં હિસ્સેદાર થઈ શકે છે ? કે હિસ્સેદાર થઈ શકતી નથી ? તે જણાવી હમોને આભારી કરશો.

જવાબ:—૨૩૫/૧ حامداً ومصلياً ومسلماً - هوالموفق للصواب

બીજાને કોઈ વસ્તુ સવાબની નિયત વગર મફત આપવાને શરીઅતની પરિભાષામાં હિબા કહેવામાં આવે છે. હિબાનું કાર્ય મોખિક અને લેખિત દરેક રીતે સહીહ છે, હિબા કરનારના મૃત્યુ પછી હિબાકર્તાના વારસદારો વચ્ચે અને જેને હિબાની વસ્તુ આપવામાં આવી હોય તેઓના વચ્ચે હિબા કરવા ન કરવા બાબત મતભેદ ઉભો થાય તો જો શઈ ગવાહો હશે તો તે હિબાને માન્ય રાખવામાં આવશે.

હિબાને સંપુર્ણ થતાં આડે આવતી બાબતો પૈકી કોઈ બાબત આડે આવશે તો હિબા નાજાઈઝ ગણાશે. હિબાને સંપુર્ણ થવાને આડે આવતી બાબતો આ પ્રમાણે છે. (૧) હિબા કરી આપવામાં આવેલ વસ્તુ

ભાગીદારીમાં હોય, (૨) તેના ભાગલા ન પાડવામાં આવ્યા હોય, (૩) જેને વસ્તુ હિબા કરવામાં આવી છે તેને કબજો ન આપવામાં આવ્યો હોય.

(શામી:૪/૫૦૮)

હવે સવાલમાં દર્શાવવામાં આવેલ વિગત મુજબ મકાનનો જે ભાગ હિબા આપવામાં આવ્યો છે તે હજુ બધા વારસદારોના વચ્ચે ભેગો છે. અને તેના ભાગલા પણ પાડવામાં આવ્યા નથી, એ જ પ્રમાણે કબજો પણ આપવામાં આવ્યો નથી. જેથી આ પ્રમાણે હિબા કરવું જાઈઝ ન ગણાશે, જેથી મર્હૂમની ભાણેજને એમાં કોઈ હક લાગુ પડશે નહીં. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

હયાતીમાં સગીરના નામે બક્ષિસ કરવી

સવાલ:—૨૩૬/૨

એક જગ્યાએ પિતાએ પોતાની તંદુરસ્તીની હાલતમાં પોતાની કમાઈના પૈસા પોતાના નાના પુત્રના નામે મિલ્કત ખરીદી, અને પિતાજીનું અવસાન થઈ ગયું, હવે એ મિલ્કતના દસ્તાવેજ પણ સગીર પુત્રના નામ પર છે. અને વાલી તરીકે પિતાજી પોતે રહ્યા હોય તો તે મિલ્કતમાં પિતાજીની બક્ષિસની નિયત થઈ કે નહીં ? તે જણાવશો. સગીર હવે પુખ્તવયનો થયો તો તે માલિક બનશે કે નહીં ?

જવાબ:—૨૩૬/૨ حامداً ومصلياً ومسلماً - هوالموفق للصواب

બાપે પોતાની તંદુરસ્તીની હાલતમાં જે મિલ્કત પોતાના નાના છોકરાના નામે ખરીદ કરી તેના નામનો દસ્તાવેજ કરી આપ્યો છે તો તે બક્ષિસ ગણાશે. તે મિલ્કતમાં અન્ય વારસદારોના ભાગ લાગશે નહીં. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

પ્રકરણ - (૨૦)

"ભાડા તથા નોકરી"

ડિપોઝિટ લઈ મકાન ભાડે આપવું

સવાલ:- ૨૩૭/૧

આજ કાલ લોકો મકાન બનાવે છે અને તેને એ શર્તે ભાડે આપે છે. અને અમુક ડિપોઝિટ અમુક વર્ષ માટે લેવામાં આવે છે. અને અમુક વર્ષમાં મકાન જો છોડી આપે તો જે ડિપોઝિટ લીધેલા પૈસા જાય પાછા આપવામાં આવે નહીં એ જાઈઝ છે કે નહીં ? તે જણાવશો.

જવાબ:-૨૩૭/૧ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

ડિપોઝિટ લેવી જાઈઝ નથી એડવાન્સ ભાડા પેટે રકમ લેવી જાઈઝ છે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે. (નિઝામુલ ફતાવા: ૨/૨૭૦)

વ્યાજકિય સંસ્થામાં નોકરી

સવાલ:- ૨૩૮/૨

અમારા ગામમાં એક સંસ્થા છે જે સંસ્થા બેંક પાસેથી વ્યાજકિય લોન લઈ ગામના જ તે સંસ્થાના સભાસદોને વધુ વ્યાજ લઈ ધિરણ કરે છે. જેથી સંસ્થામાં અમુક વ્યક્તિ પગાર લઈ નોકરી કરે છે તે પગાર વ્યાજના જ નાણામાંથી આપવામાં આવે છે, તો એ પગાર લઈ શકાય કે નહીં ? અને તે સંસ્થામાં નોકરી કરવી શરીઅતની દ્રષ્ટિએ કેવું છે ? જે હવાલા સહિત માર્ગદર્શન આપવા વિનંતી છે.

જવાબ:-૨૩૮/૨ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

હઝરત જાબિર (રદિ.)થી રિવાયત છે કે અલ્લાહના રસૂલ સલ્લલ્લાહુ અલયહી વ સલ્લમે વ્યાજ લેનાર અને દેનાર પર તથા વ્યાજકિય બાબતોને લખનાર અને વ્યાજકિય બાબતની ગવાહી દેનાર પર ફિટકાર ફરમાવી છે. અને ફરમાવ્યું કે તેઓ સર્વે ગુનાહમાં બરાબર છે. (અસલ ગુનાહમાં બધા બરાબર છે ભલે ગુનાહના પ્રમાણમાં તફાવત હોય)

આ હદીસમાં લખવાવાળા તથા સાક્ષિ આપનાર પર ફિટકાર ફરમાવી છે, વ્યાજ લેવડ-દેવડમાં સહાય કરવાના કારણે; જેનાથી સ્પષ્ટ થયું કે નાજાઈઝ બાબતમાં સહાયક થવું પણ જાઈઝ નથી.

કુર્આને પાકમાં પણ ગુનાહિત તથા નાજાઈઝ કામમાં સહાયક થવાથી રોકવામાં આવેલ છે.

﴿ولا تعاونوا على الاثم والعدوان﴾

ગુનાહિત કાર્યો તથા અત્યાચારો આચરવામાં સહાયક, મદદરૂપ ન બનો.

સવાલમાં પુછેલ સંસ્થામાં નોકરી કરવી જાઈઝ નથી, અને જો આ સંસ્થા પોતાને ત્યાં કામ કર્તાઓને જે નાણા વ્યાજ દેવામાં આવ્યા છે, તે નાણાના આવેલ વ્યાજ થી જ પગાર, મહેનતાણુ આપવામાં આવતું હોય તો તે પગાર લેવો પણ જાઈઝ નથી.

અને જો વ્યાજની રકમ વિના સંસ્થાની આવકના હલાલ સાધનો હોય તો પગાર લેવો જાઈઝ છે. (જવાહિરુલ ફિકહ ભાગ :૨)

પરંતુ જો કોઈ સરકારી બેંકમાં નોકરી કરતો હોય તો જ્યાં સુધી બીજી નોકરી ન મળે ત્યાં સુધી બેંકની નોકરી ન છોડે. બલકે ખુદાથી ઈસ્તિગફાર કરતો રહે અને દુઆ કરતો રહે કે અલ્લાહપાક આ નોકરીથી છુટકારો આપે. અને હલાલ રોજીનો બીજો રસ્તો કાઢી આપે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

પ્રકરણ - (૨૧)

"ખેતી"

ખેતર અળધા ભાગે આપવું

સવાલ :- ૨૩૯/૧

કાસિમભાઈનું ખેતર છે અને એમણે અમીનભાઈ પાસેથી પાંચ હજાર રૂપિયા કર્જ લીધું છે અને કાસિમભાઈએ ખેતર અમીન ભાઈને બટાઈ (આધ)પર આપ્યું છે એ શર્તે કે જ્યાં સુધી હું તમને પાંચ હજાર રૂપિયા ન આપું ખેતરમાં આપ મહેનત કરતા રહો અને મને વાવેતરમાંથી ખર્ચ કાઢી અળધો ભાગ આપતા રહેશો. અને ખર્ચની સૂરત એ છે કે પુરો ખર્ચ પાણી મહેનત વિગેરે અમીનભાઈ કરતા રહે અને પાણીનો કુવો મોટર જે અમીન ભાઈનું એમના ખેતરમાં છે, મતલબ કે ખેતરનું ભાડુ નહીં અને પાણીની કિંમત નહીં, તો શું આવી સૂરત શર્ત એતેબારથી જાઈઝ છે ? અગર આ સૂરત નાજાઈઝ છે તો તેને જાઈઝ કરવાની કઈ સૂરત છે ?

જવાબ:-૨૩૯/૧ હામદાઉ મસ્લીમી અને મુસ્લીમ - હોમુફીક લલ્લુબ

મુઝારઅતની મુખતલિફ સૂરતો છે એમાંથી આ ત્રણ સૂરતો જાઈઝ છે. (૧) જમીન અને બીજ એકનું હોય અને કામ (મહેનત) બીજાનું હોય. (૨) જમીન એકની અને કામ, બળદ અને બીજ બીજાનું હોય. (૩) જમીન અને બળદ અવજાર એકનું અને કામ બીજાનું હોય. સવાલમાં પુછેલ બે નંબરની સૂરત છે એટલા માટે મુઝારઅતની આ સૂરત જાઈઝ છે.

પ્રકરણ - (૨૨)

"શિકાર, ઝબહ તથા ફુઝાની"

કરંટ આપી મરઘી ઝબહ કરવી

સવાલ:-૨૪૦/૧

હમારા પોલ્ટી ફાર્મમાં નીચે મુજબ રીતથી ઝબહ કરવામાં આવે છે.

રીત:- મરઘીને ઝબહ કરતા પહેલા કરંટ છોડેલ પાણીમાંથી એવી રીતે પસાર કરવામાં આવે છે કે કરંટ છોડેલ પાણીમાં મરઘીની ચાંચ અથવા કલગીને તે કરંટ છોડેલ પાણી અડકે છે અને ત્યાર પછી તેને બિસ્મિલ્લાહિ અલ્લાહુ અકબર કહી ઝબહ કરવાની જગ્યા ઉપર મુસલમાન છરી ફેરવે છે અને વહેતું ખૂન પણ નીકળે છે તો આ પ્રમાણેની ઝબહ કરેલ મરઘી ખાવી હલાલ છે કે નહીં ?

જવાબ:-૨૪૦/૧ હામદાઉ મસ્લીમી અને મુસ્લીમ - હોમુફીક લલ્લુબ

સવાલમાં પુછેલ વિગતમાં મરઘીને કરંટ લાગ્યા પછી તે જીવતી હોવાનું ચકીન હોય તો એવી હાલતમાં મરઘી ફડફડાટ કરે કે ના કરે લોહી નીકળે કે ના નીકળે તો પણ હલાલ છે.

وان علم حياته وان لم يتحرك ولم يخرج الدم - اذا علم حياة الشاة وقت الذبح حلت بالزكاة تحركت اولا خرج منها الدم اولا كذا في المحيط -

(બહર: ૮/૧૯૭)

અને જો કરંટ લાગ્યા પછી તે જીવતી છે કે નથી તે બાબતનું ચકીન નથી તો એવી હાલતમાં ઝબહ કરતી વખતે જો મરઘી ફડફડાટ કરે અથવા ખૂન નીકળે તો હલાલ છે એટલા માટે કે ખૂન નીકળવું કે ફડફડાટ કરવું એ બન્નેવ બાબતો માત્ર જીવંત પ્રાણીથી જ થઈ શકે છે મરેલા પ્રાણીથી ન તો

ફડફડાટ થઈ શકે છે અને ન તો ખૂન નીકળી શકે છે, જેથી ઝબહ કરતી વખતે બન્નેવનું (ખૂન, ફડફડાટ)હોવું અથવા બેમાંથી એકનું હોવું પ્રાણીના જીવિત હોવાની દલીલ છે જેનાથી તે હલાલ થઈ જશે.

ઉપરોક્ત બન્નેવ બાબતોમાંથી એક પણ ન હોય તો તે પ્રાણીના મરેલા હોવાની નિશાની છે જેથી તે જાનવર હલાલ નથી. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

ولو ذبح شاة فتحرکت او خرج الدم حلت والا لم يدرك حياته۔
لان الحيلة او خروج الدم لا يكونان الا من الحي لان الميت لا يتحركه
ولا يخرج منه الدم فيكون وجودهما او وجود احدهما دليل الحياة
فيحل وعدمهما علامة الموت فلا يحل.
(બહર:૮/૧૮૬)

ચામડા માટે જાનવર ઝબહ કરવું

સવાલ:- ૨૪૧/૨

હલાલ જાનવરોને માત્ર ચામડા લેવા ખાતર હલાલ કરી ગોશ્ત ખાડીમાં દાટી દેવાથી અને ચામડાની કીમત માટે જાનવર ઝબહ કરી માંસ દફન કરી દેવું જાઈઝ છે ?

જવાબ:- ૨૪૧/૨ حامداً ومصلياً ومسلماً۔ هوالموفق للصواب

હલાલ જાનવરોને ફક્ત ચામડા માટે ઝબહ કરવું યોગ્ય છે. માંસની ફૂજૂલખર્ચોનો ગુનોહ લાગુ પડશે.

ગાયની જગ્યાએ પાડાની કુર્બાની

સવાલ:- ૨૪૨/૩

લંડનથી કાગળ આવ્યો છે કે મારા માટે ગાય લઈને કુર્બાની કરશો, હવે પાડો યોગ્ય દરમાં છે, માટે ગાયના બદલે પાડો ખરીદી કરી કુર્બાની કરી શકાય ખરો ? મોઅકકિલને ખાત્રી આટલી તો છે જ કે હું તેઓના તરફથી પાડો લઈ કુર્બાની કરૂ તો તેઓનો કાંઈ એઅતેરાજ નહીં થાય, બદકે રજામન્દી જાહિર થશે. એટલે પાડો લઈ તેઓની તરફથી કુર્બાની કરી શકાય ખરી ? કુર્બાની થશે કે કેમ ?

જવાબ:- ૨૪૨/૩ حامداً ومصلياً ومسلماً۔ هوالموفق للصواب

ગાય એ જીન્સ છે. ભેંસ-પાડો નવઅ છે. ઝકાતમાં જે પ્રમાણે ગાયનો નિસાબ તેજ પ્રમાણે ભેંસ પાડાનો નિસાબ છે. અને જે પ્રમાણે ગાયની કુર્બાની જાઈઝ છે. તે જ પ્રમાણે ભેંસ, પાડાની કુર્બાની પણ જાઈઝ છે. અને સૂદ (વ્યાજ)માં પણ બન્નેવનો એક જ હુકમ છે. જો ગાયના ગોશ્તને ભેંસ-પાડાના ગોશ્તના બદલામાં વેચવામાં આવે તો રૂબરૂ લેવડ દેવડ થવી જોઈએ અને બન્નેવનો ગોશ્ત બરાબર બરાબર હોવો જોઈએ. ઓછો વધતો ન હોવો જોઈએ જો ઓછો વધતો હશે તો સૂદની વ્યાખ્યામાં આવી જશે. એક જિન્સની વસ્તુમાં જ સૂદની વ્યાખ્યા સાબિત થશે. આ બધા કારણને લઈને ભેંસ અને પાડો, ગાયની જિન્સથી છે. (હિદાય:૨/૧૮)

જેથી સવાલમાં દર્શાવેલ વિગત પ્રમાણે જે વકીલને ગાય ખરીદ કરી કુર્બાની કરવા લખ્યું છે, જો તે ગાયની જગ્યાએ ભેંસ, પાડો ખરીદ કરી કુર્બાની કરશે તો પણ અદા થઈ જશે.

આલમગીરીમાં છે કે બકરૂ ખરીદ કરવા વકીલ બનાવ્યો. વકીલે ઘેટો દુમ્બો ખરીદ કર્યો તો જાઈઝ છે. અને ઘેટા માટે વકીલ બનાવ્યો બકરો-બકરી ખરીદ કરવું જાઈઝ નથી. (આલમગીરી:૨૦૫) કારણ કે બકરી જિન્સ છે દુમ્બો ઘેટો નવઅ છે જેથી જાઈઝ છે. ઘેટો નવઅ છે બકરી જિન્સ છે. ખરીદવું જાઈઝ નથી. સવાલમાં પુછવામાં આવેલ સુરતમાં ગાય જિન્સ છે, અને ભેંસ પાડો તેની નવઅ છે. જેથી જેને ગાય ખરીદ કરવાનો વકીલ બનાવવામાં આવ્યો હોય તે ગાયની જગ્યાએ ભેંસ, પાડો ખરીદ કરે તો જાઈઝ છે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

કુર્બાનીની નિયત કર્યા પછી જાનવર મરી જાય !

સવાલ:- ૨૪૩/૪

એક માણસ પાસે ઘરનો પાલવેલો પાડો હોય, તો એની કુર્બાની કરવાની નિયત જનમ આપ્યો ત્યારથી અથવા મોટી વય પછી કરી હોય અને ત્યાર પછી પાડો મરી ગયો હોય તો એની જગ્યાએ કુર્બાની આપવી પડશે કે નહીં ? અને પાડાનો માલિક ગરીબ છે.

મવ. મુફતી બેમાત સા. કુર્બાનીના મસાઈલ અને ફઝાઈલ નામની

કિતાબમાં લખે છે કે, ગુજરાતમાં રિવાજ છે કે પાડો જન્મ આપશે તો કુર્બાની કરશે તો કુર્બાની વાજિબ થશે નહીં. સાથે સાથે ગરીબ કુર્બાનીની નિયતથી જાનવર ખરીદ કરે અને ત્યાર પછી મરી જાય તો કુર્બાની દેવી પડશે.

જવાબ:—૨૪૩/૪ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

ઘરનો પાલવેલો પાડો છે હવે જો તેના જન્મ વખતે અથવા મોટી વય પછી ગરીબ કે શઈ માલદારે તે પોતાની માલિકીના પાડામાં કુર્બાનીની નિયત કરી હશે. અને ત્યાર પછી પાડો મૃત્યુ પામ્યો તો તેવી સુરતમાં ગરીબના ઉપર ફક્ત નિયત કરવાના લઈને વાજિબ થઈ નથી, જેથી મૃત્યુ થવાથી બીજો પાડો ખરીદ કરી કુર્બાની કરાવવી જરૂરી નથી.

અને જો ગરીબ કુર્બાનીના દિવસોમા કુર્બાનીની નિયતથી પાડો ખરીદ કરશે તો કુર્બાની કરવી વાજિબ થઈ જશે. જો મૃત્યુ પામશે તો તેની જગ્યાએ બીજો પાડો ખરીદ કરી કુર્બાની કરવું જરૂરી છે. બન્નેવ સુરતોમાં તફાવત એ છે કે પહેલી સુરતમાં ફક્ત નિયત જ છે. જ્યારે બીજી સુરતમાં નિયતની સાથે સાથે ખરીદનો અમલ પણ છે, નિયતની સાથે અમલ મળી જાય તો તે અમલ થઈ જાય છે.

બુચ્યા બકરાની કુર્બાની

સવાલ:— ૨૪૪/૫

બુચ્યા બકરાની કુર્બાની જાઈઝ છે કે નથી ?

જવાબ:—૨૪૪/૫ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

બુચ્યા બકરાની કુર્બાની જાઈઝ છે. અને જો જનમથી જ બન્ને કાન ના હોય અથવા એક કાન ના હોય તો તેની કુર્બાની જાઈઝ નથી.

વર્ષથી નાનો કુર્બાનીનો બકરો

સવાલ:— ૨૪૫/૬

શું ફરમાવે છે ઉલમાએ દીન શર્એ મતીન સદર મસ્અલા બાબત કે ઉમરના ઘરે ઈસ્લામી ચાંદ ૧૩, જુલજ હિજરી. ૧૪૦૬ ના દિવસે અસરની નમાઝ પહેલા એક બકરાનો જન્મ થયો છે એટલે તે ૧૦, જુલજ હિજરી ૧૪૦૭ બકરા ઈદના દિવસે તે બકરો એક વર્ષમાં ચારથી પાંચ દિવસ નાનો છે પણ તે બકરો અલમસ્ત છે જોનારને તે બકરો એક વર્ષથી ઉપરનો લાગે

છે પરંતુ ઉમર અને તેના ઘરના માણસો દાવા સાથે કહે છે કે સદર બકરો એક વર્ષમાં ચાર પાંચ દિવસ નાનો છે અને તે બકરો ૧૩, જુલજ ૧૪૦૬ ના દિવસે અસરની નમાઝ પહેલા જ જન્મ થયો હતો તો શું સદર બકરાની કુર્બાની જાઈઝ છે કે કેમ ? અને કુર્બાની કરીએ તો થશે કે નહીં ? સદર મસઅલાનો જવાબ કુર્આન અહાદિસે રસૂલ (સ.અ.વ.) અને ફિકાહની રોશનીમાં આપવા મહેરબાની કરશો.

જવાબ:—૨૪૫/૬ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

કુર્બાનીના બકરાની ઉમર પુરી એક વર્ષની હોવી જોઈએ એક વર્ષથી બે દિવસ પણ ઓછી હશે તો કુર્બાનીમાં ચાલશે નહીં ભલે તે બકરો પછી દેખાવમાં એક વર્ષનો લાગતો હોય બકરા ઈદના મહીનામાં દશમી તારીખ પહેલા જન્મેલ બકરાની કુર્બાની આવતા વર્ષે થઈ શકશે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે. (શામી:૫/૨૨૬)

ચામડાની કીમત મુદરિસના પગાર પેટે

સવાલ:— ૨૪૬/૭

મારા રિશ્તેદારોએ તેઓની કુર્બાનીના ચામડા મને હદિયા તરીકે આપીને માલિક બનાવેલ છે. મે તે ચામડા વેચીને તેની રકમ મારી પાસે જમા રાખી છે અને મારી નિયત આ રકમ અમારા મદ્રસામા ખર્ચ કરવા આપવાની છે તે આ વિશે શરીઅતમાં કોઈ પણ પ્રકારનો વાંધો તો નથી ને ?

જવાબ:—૨૪૬/૭ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

આપના રિશ્તેદારોએ તેઓની કુર્બાનીના ચામડાના આપને માલિક બનાવી આપ્યા પછી આપ તેને વેચી તેની કીમત આપની નિયત પ્રમાણે આપના સ્થાનિક મદ્રસામાં મુદરિસના પગારમાં આપવું જાઈઝ છે. એમા કોઈ જાતનો વાંધો નથી. ફક્ત અલ્લાહપાક વધુ જાણનાર છે. (શામી:૫/૨૩૧)

કુર્બાનીના ચામડાની રકમ સ્કોલર્શીપ પેટે આપવી

સવાલ:— ૨૪૭/૮

શું ફરમાવે છે ઉલમાએ દીન વ મુફતિયાને શર્એ મતીન નીચેના મસઅલાઓના જવાબમાં ?

(૧) અમારે ત્યાં ચર્મે કુર્બાનીના નામની અંજુમન છે, બકરાઈદના

દિવસોમાં કુર્બાનીના ચામડા ઉઘરાવી ચામડાના વેપારીઓને બોલાવી હરાજ કરે છે. તે હરાજમાં દરેક જાનવરના ચામડાની કીમત અલગ-અલગ આવે છે. તે રીતે હરાજ થાય છે તેની રકમ અરબી મદ્રસાઓમાં તાલીમ લેતા તાલિબે ઈલ્મોને સ્કોલર્શીપના રૂપમાં માહવારી મોકલવામાં આવે છે. તેમાં એવા પણ તાલિબે ઈલ્મો છે કે જેના માં-બાપને ખેતીની ઉપજમાં ૫૦ થી ૬૦ કિવન્ટલ તુવેર પેદા થાય છે. એવા છોકરાઓને સ્કોલર્શીપ મોકલવામાં આવે છે, અમુક ગરીબ પણ છે; તો આવા તાલિબે ઈલ્મોને મદદ કરવી જોઈએ? ચર્મે કુર્બાની આ પ્રમાણે આપનારની કુર્બાની અદા થશે કે નહીં?

(૨) ઈમામ સાહેબ ગામમાં ફરી ચામડા ઉઘરાવે છે તો ઈમામની શાનના લાયક છે?

જવાબ:—૨૪૭/૮ حامداً ومصلیاً ومسلماً۔ هو الموفق للصواب

કુર્બાનીના ચામડાને જો રોકડ રકમના બદલામાં વેચાણ કર્યું હોય અથવા તેને ખાવા પીવાની વસ્તુના બદલામાં વેચાણ કર્યું હોય તો તેના વેચાણના બદલામાં જે રકમ આવે તેના વિષે ફુકહા લખે છે કે تصدق بثلثه (તેની કીમતનો સદકો કરી આપે) (હિદાયા: ૨/૪૩૪, શામી: ૫/૨૨૮)

રસૂલુલ્લાહ (સ.અ.વ.)નું ફરમાન છે કે સદકો માલદાર અને બનૂ હાશિમના ગરીબો માટે હલાલ નથી; આ હદીસની શરહ કરતાં ખુલાસતુલ ફતાવામાં લખ્યું છે કે સદકાનો મતલબ વાજિબ સદકો છે. કેમકે સદકાનો શબ્દ મુતલક બોલવામાં આવે ત્યારે તે સદકએ વાજિબ ગણાય છે. જેથી કુર્બાનીના ચામડાની જે રકમ આવશે તે ઝકાતના હુકમમાં ગણાય છે જેથી તે રકમને ગરીબ, યતીમ, બેવા, ફકીરને માલિક બનાવવામાં આવે, માલદારને અથવા માલદારની નાબાલિગ ઔલાદને કુર્બાનીના ચામડાની રકમ આપવી જાઈઝ નથી. માલદારની બાલિગ ઔલાદ જે પોતે માલદાર ના હોય તેને કુર્બાનીના ચામડાની કીમત આપવી જાઈઝ છે. (હિદાયા: ૨/૧૮૬)

આજે જ્યારે લોકો ઈલ્મે દીન શિખવા શિખવવાથી દૂર થઈ રહ્યા છે. તેવા સમયમાં ઝકાત અને સદકાતે વાજિબાના બધાથી વધારે હકદાર દીની તાલીમ લેતા વિદ્યાર્થીઓ છે જેમાં ઝકાત તથા સદકાતે વાજિબાની અદાઈગીના સવાબની સાથે સાથે ઈલ્મે દીનની ઈશાઅત અને પ્રચારનો પણ

સવાબ મળશે અને તેની કુર્બાની અદા થવામાં કોઈ જાતનો વાંધો નહીં આવે.

(૨) ઈમામ સાહેબ જે ચામડા ગામમાં ફરીને ઉઘરાવે છે એ કોઈ એમનો ધંધો નથી એ તો મુસલમાનોની કુર્બાનીના ચામડાની કીમત યોગ્ય જગ્યાએ ઉપયોગ થાય તેના માટે મહેનત કરી રહ્યા છે. જે એક ભલાઈનું કામ છે અને મુસલમાનોની ખેરખવાહી અને લાગણીનું કામ છે; હદીસમાં છે કે દીન એ લાગણીનું નામ છે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

કુર્બાનીમાં વકીલ અને મુઅકકિલની ઈદ અલગ હોય તો ?

સવાલ:— ૨૪૮/૮

થોડા સવાલોના જવાબોથી સંતોષિત કરશો.

(૧) અહિંયા ઈંગ્લેન્ડમાં અમુક રૂલ રેગ્યુલેશનના કારણે દરેક માણસને જાતે પોતે પોતાની કુર્બાની ઘર આંગણે કરવી મુશ્કેલ છે. જેથી અહિંયા થોડા ભાઈઓ ઈદના વખતે દરેક શહેરમાંથી ઉભા થાય છે અને એક ખાસ કીમત (દા.ત.) ૨૫ અથવા ૩૦ પાઉન્ડના હિસાબે એક ઘેટુ ઝુબહ કરીને ઘેર પહોંચાડી આપે છે. આ રીતે ઘણા ગ્રાહકો બનાવે છે જે એજન્ટ લોકો કુર્બાનીનો ધંધો કરે છે તેઓના ગ્રાહકો ફક્ત એક શહેરમાં નથી હોતા નજીક અને દૂર શહેરોમાં પણ ગ્રાહકો બને છે. લંડન જે પ્રેસ્ટન થી લગભગ ૨૨૫ કે ૨૫૦ માઈલ દૂર છે. ત્યાં પણ ગ્રાહકોની કુર્બાનીઓ પહોંચાડવામાં આવે છે પરંતુ ચાલુ વર્ષે એવું બન્યું કે લંડનમાં થોડા ભાઈઓએ તા. ૧૭/૮/૮૩ શનિવારે બકરાઈદ કરી છે અને એજન્ટ ભાઈઓએ ૧૮/૮/૮૩ રવિવારે ઈદ મનાવી હવે જો પ્રેસ્ટનના એજન્ટ ભાઈઓ (વકીલો) પોતે ઈદ કરવા પહેલા આગલા દિવસે શનિવારે તા. ૧૭/૮/૮૩ના પોતાના શનિવારે ઈદ કરનાર ગ્રાહકોને લંડનમાં કુર્બાનીઓ પહોંચાડે તો જાઈઝ છે કે નહીં? સવાલનો ખુલાસો આ છે કે વકીલ પોતે ઈદ કરવા પહેલા આગલા દિવસે મુવકકિલ (ગ્રાહક)ની ઈદનો ખ્યાલ કરી કુર્બાની કરશે તો થશે કે નહીં?

(૨) કુર્બાનીમાં નિયત જરૂરી છે? કોઈ ફોરેનના રહેવાસી ઈન્ડિયા પોતાના માં-બાપ અથવા સગા વ્હાલાઓને લખી આપે કે દર વર્ષે તમારે મારા તરફથી અને બીવી તરફથી કુર્બાની કરી લેવી તો શું દર વર્ષે બકરા

ઈદના વખત પર જાણ કરવી જરૂરી રહેશે કે નહીં ? એવા ભરોસે રહેવું કે દર વર્ષે કરે છે. અને લખ્યું છે માટે હવે લખવાની જરૂર નથી તો કુર્બાની થશે કે નહીં ? અથવા યાદ અપાવવું જરૂરી છે ?

(૩) જે માણસ ઉપર કુર્બાની વાજિબ છે તેની રજા લેવી જરૂરી છે કે નહીં ? ફક્ત મૌખિક કે લેખિત જાણ કરવી કે હું તારી કુર્બાની કરૂં છું અથવા કરીશ કોઈ સંબંધી તરફથી આવું કહેવામાં આવે તો કુર્બાની થઈ જશે ?

(૪) મહેરની ઓછામાં ઓછી માલિય્યત શું છે ? દસ દિરહમની માલિય્યત સોનામાં કેટલા તોલા થાય છે ?

જવાબ:— ૨૪૮/૯ هوالموفق للصواب حامداً ومصلياً ومسلماً۔

સવાલમાં દર્શાવેલ હકીકત મુવકકિલ (ગ્રાહક) ઈદની નમાઝ તેના શહેરમાં પઢી લીધી છે. તેનો ખ્યાલ કરી એજન્ટે પોતે નમાઝ પોતાના શહેરમાં ન થવા છતાં મુવકકિલનું જાનવર ઝુબહ કર્યું છે તેનાથી મુવકકિલની કુર્બાની અદા થશે નહીં.

وان كان الرجل في مصر واهله في مصر آخر فكتب اليهم ان ----- عنه
روى عن ابى يوسف انه اعتبر مكان الذبيحة فقال ينبغي لهم ان لا
يضبحوا عنه حتى يصلى الامام الذى فيه اهله۔

એ વાતની અહિયાં યોખવટ થઈ જવી જોઈએ કે એજન્ટે જે શહેરમાં રહે છે તે શહેરમાં પણ જો તા. ૧૭/૮/૮૩ ના ૧૦ જીલહજનો સુબૂત શઈ થવા છતાં ત્યાં કારણસર અથવા વગર કારણે ઈદની નમાઝ પઢવામાં નથી આવી તેવી સૂરતમાં એક સૂરત તો એ છે કે એજન્ટે શઈ ઝવાલ પહેલા કુર્બાની ઝુબહ કરી તો તેવી સૂરતમાં મુવકકિલ (ગ્રાહક) તરફથી કુર્બાની અદા થશે નહીં અને બીજી સૂરત એ છે કે ઝવાલ પછી કુર્બાની ઝુબહ કરવામાં આવી તો તેવી સૂરતમાં ગ્રાહકના તરફથી કુર્બાની અદા થઈ જશે.

અને જો એજન્ટ જે શહેરમાં રહે છે તે શહેરમાં ૧૭/૮/૮૩ ના ૧૦ જીલહજનો શઈ સુબૂત થયો ના હોય તેવી સૂરતમાં ઉપરોક્ત બન્ને સૂરતોમાંથી કોઈ પણ સૂરતમાં કુર્બાની અદા થશે નહીં. (બદાઅએ:૫/૭૩)

(૨) હલાલ જાનવર ઝુબહ કરવામાં આવે છે તો ગોશ્ત માટે ઝુબહ

કરવામાં આવી રહ્યું છે કે ઈબાદત માટે જેથી બન્નેવમાં ફર્ક કરવા માટે ઝુબહ કરતી વખતે કુર્બાનીની નિયત કરવી જરૂરી છે કે જેથી બન્નેવમાં ફર્ક થઈ જાય કેમકે કોઈપણ અમલમાં ઈબાદતની શાન નિયતથી પૈદા થાય છે.

(૩) બીજાના તરફથી વાજિબ કુર્બાની કરવામાં શર્ત એ છે કે તેના તરફથી રજા મેળવી લેવામાં આવે, ઈજાઝત મૌખિક હોય કે લેખિત અને જો કોઈ જગ્યાએ એવો રિવાજ હોય કે બાપ પોતાની બાલિગ ઔલાદ તરફથી અથવા પતિ પોતાની પત્નિ તરફથી કુર્બાની કરતા રહે છે. બાલિગ ઔલાદ અને પત્નિને પણ એ વાતની ખબર હોય તો તેવી સૂરતમાં ઉર્ફ અને રિવાજના લઈને તેમના તરફથી કુર્બાની અદા થઈ જશે. ઈજાઝત લેવાની જરૂર નથી ફક્ત આ ઉર્ફ ઈજાઝત કાફી છે. પરંતુ ઈજાઝત લઈ લેવી વધારે બેહતર. (બદાઅએ:૫/૬૭)

(૪) ઓછામાં ઓછી મહેરની રકમ દસ દિરહમ આશરે પોણા ત્રણ તોલા ચાંદી. પોણા ત્રણ તોલા ચાંદીની કીમત સોનું આવે તે મહેર પેટે નક્કી થશે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

વધારાનું મકાન હોય તેના ઉપર કુર્બાની

સવાલ:— ૨૪૮/૧૦

એક માણસ છે જેનું પોતાના ગામમાં એક જ મકાન છે અને એ માણસ બીજા ગામમાં કોઈ નોકરી કરે છે અને ગામવાસીઓ એ માણસને સંસ્થા તરફથી મફત અથવા ભાડેથી રહેવા માટે એક મકાન આપે છે; હવે આ માણસ પાસે પોતાના ગામમાં જે મકાન છે એણે પોતે ભાડે આપ્યું છે. પરંતુ એ પોતાના મકાનનું ભાડુ તથા પોતાની નોકરીનો પુરો પગાર ઘર ખર્ચમાં વપરાય જાય છે. એની કીમત ચાંદીના નિસાબે પહોંચી જાય તો એ માણસ ઉપર સદકએ ફિત્ર તથા કુર્બાની વાજિબ થશે ?

જવાબ:— ૨૪૮/૧૦ هوالموفق للصواب حامداً ومصلياً ومسلماً۔

પોતાનું જે મકાન છે તેનું જે ભાડુ આવે છે, તે પોતાના ઘર ખર્ચમાં જ ખતમ થઈ જાય છે તો એવી સ્થિતિમાં તેના પર સદકએ ફિત્ર તથા કુર્બાની વાજિબ થશે નહીં. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે. (હિદાયા:૧/૨૦૮)

રાત્રીના સમયે કુર્બાની કરવી

સવાલ :— ૨૫૦/૧૧

કુર્બાનીના દિવસોમાં રાત્રીના સમયે કુર્બાનીના જાનવરને મજબૂરી અને વગર મજબૂરીએ ઝબહ કરવું કેવું છે ? કેમકે અમારા ઈલાકામાં અમૂક માણસો રાતના સમયે ઝબહ કરે છે. કુર્બાની વગરના જાનવરને રાતના સમયે ઝબહ કરવું કેવું છે ? મસ્લકે હનફીના મુતાબિક જવાબ આપી અમારી ઈસ્લાહ ફરમાવશો.

જવાબ:—૨૫૦/૧૧ حامداً ومصلياً ومسلماً - هوالموفق للصواب

દિવસના સમયે કુર્બાની કરવું મુસ્તહબ અને રાતના સમયે વગર મજબૂરીએ કુર્બાની ઝબહ કરવું મકરૂહ તન્જીહી છે. હદીસ શરીફમાં છે કે હુઝૂર (સલ્લલ્લાહુ અયલયહિ વસલ્લમ)એ રાત્રે ઝબહ કરવાથી મના ફરમાવ્યું છે અલબત્તા રાતના સમયે મજબૂરીના લીધે કુર્બાની અને ઝબહ કરવું જાઈઝ છે. અને રાતના જ સમયે કુર્બાની અને ઝબહ કરવું આ સૂરતમાં કરાહતે તન્જીહી છે. જ્યારે કે રોશનીનો ઈન્તિઝામ ન હોય. થઈ શકે છે કે મુકમ્મલ રગો ન કાપી શકાય, અને અગર ઝબહ અને કુર્બાની કરવાની જગ્યાએ રોશનીનો ઈન્તિઝામ હોય તો મકરૂહ નથી. એટલા માટે કે જે રગોનું કાપવું શર્ત છે તે દિવસના જેમ જ નજર આવશે. અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે. (બદાઈઉસ્સાનાઈઅ:૫/૬૦, શામી: ૫/૨૦૩)

મળતના જાનવરની ઉમર

સવાલ:— ૨૫૧/૧૨

એક માણસે મન્નત માની કે મારું આ કામ થઈ જશે તો એક બકરો ઝબહ કરી તેનું મટન વહેંચી આપીશ, તો શું એ મન્નત વાળા જાનવરમાં કુર્બાનીની શરતોનું પાલન કરવું જરૂરી છે ? અને બકરાની જગ્યાએ તેની કીમતનો સદકો કરવામાં આવે તો ચાલી જશે ?

જવાબ:—૨૫૧/૧૨ حامداً ومصلياً ومسلماً - هوالموفق للصواب

કુર્બાનીના જાનવરમાં જે ઉમરની શર્ત છે તે જ શર્ત મન્નતના જાનવર માટે પણ લાગુ પડશે, પરંતુ જો કોઈ ખાસ નિશ્ચિત જાનવરની મન્નત માની

હશે તો કુર્બાનીની શરતોનું પાલન કરવામાં આવશે નહીં. અને જાનવરની જગ્યાએ તેની કીમતનો સદકો પણ કરવો જાઈઝ છે.

ولو قال لله على ان اذبح جزورا واتصدق بلحمه تفرع مكانه سبع

شياة جاز-

(શામી: ૩/૭૬)

અને જો એમ કહે કે અલ્લાહના વાસ્તે મારા ઉપર ઊંટ ઝબહ કરવું અને તેના જ ગોશ્તનો સદકો કરવું જરૂરી છે પછી તે મન્નત માનવાવાળાએ એક ઊંટની જગ્યાએ સાત બકરી ઝબહ કરી તો જાઈઝ છે. (શામી: ૩/૭૬)

હઝરત મૌ.મુફતી કિફાયતુલ્લાહે આ જ પ્રમાણે એક સવાલના જવાબમાં લખ્યું છે કે કુર્બાનીના જાનવરની વ્યાખ્યા અને મન્નતથી વાજિબ થયેલ જાનવર વ્યાખ્યામાં એક હોવાથી જરૂરી છે. (કિફાયતુલ્મુફતી: ૨/૨૦૮)

હઝરત મૌ.અશરફઅલી થાનવી (રહ.) પણ આવા જ એક સવાલના જવાબમાં જણાવ્યું છે કે આ હાલતમાં એખતીયાર છે, જોઈએ તો સાત બકરીઓ ઝબહ કરી ગરીબોને ખેરાત કરી આપે અથવા મધ્યમ દરજાની ઊંટની કીમતને ગરીબોમાં ખેરાત કરી આપે. ફક્ત અલ્લાહપાક વધુ જાણનાર છે. (ઈમદાદુલ ફતાવા: ૨/૫૫૨)

કુર્બાનીના જાનવરમાં અકીકાનો ભાગ રાખવો

સવાલ:— ૨૫૨/૧૩

શું ફરમાવે છે ઉલ્માએ દીન શર્એ મતીન સદર મસ્અલા બાબતે : કે જૈદના ઘરે કુરબાની લાયક એક પાડો છે. જૈદની ઈચ્છા એવી છે કે સાત પીરો વલીઉલ્લાહોના નામે કરવી. જ્યારે દીનના એક જાણકાર અને પરહેઝગાર બુઝુર્ગને પુછતાં તેમણે સવાલ પુછનારથી માલુમ કર્યું કે તારા નામની કુરબાની છે ? તો તેણે ના પાડી અને કહ્યું કે મારો તો વિચાર સાત અલ્લાહના વલીયોના નામે કુરબાની કરવાનો છે. ત્યારે તે બુઝુર્ગ સાહેબે તેને કહ્યું કે પહેલા તો તારા નામની ઉપર કુરબાની વાજિબ છે એટલે તુ સદર જાનવરમાંથી તારા નામ પર એક કુરબાની આપ અને બાકી છ બાકી રહે તો તારી જે ઔલાદ હોય અને તેમના અકીકાઓ ન થયા હોય તો તારી

ઔલાદના અકીકા આપ. જો છોકરો હોય તો તેના બે અકીકા અને છોકરી હોય તો તેનો એક અકીકો સદર જાનવર ઉપર આપી દે અને ત્યાર પછી બાકી રહે તો તારી મરજીમાં આવે એવી રીતે કુરબાની આપ. જ્યારે બીજા એક ડીઝીધારી આલિમને પુછતાં તેમણે જણાવેલું કે કુરબાનીના જાનવર ઉપર અકીકો ન થાય અને અકીકાના જાનવર ઉપર કુરબાની ન થાય. તો તુ જે સાત અલ્લાહના વલીયોના નામે કુરબાની કરવા વિચારે છે તે પ્રમાણે કરી દે. તો શું કુરબાનીના જાનવર ઉપર અકીકો અને અકીકાના જાનવર ઉપર કુરબાની કુર્આન, અહાદીસ અને ફિકહની રોશનીમાં થઈ શકે કે નહીં ? એમા ખરૂં કોણ ? બુઝુર્ગ સાહેબ કે ડીઝીધારી મવલાના સાહેબ ? કોની વાત ઉપર ઝેદે અમલ કરવો જોઈએ ?

જવાબ:—૨૫૨/૧૩ حامداً ومصلياً ومسلماً - هوالموفق للصواب

કુર્બાનીના જાનવરમાં અકીકાનો ભાગ રાખવાથી કુર્બાની સાથે અકીકો પણ અદા થઈ જશે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે. (શામી:૫/૨૨૮)

મોટી ઉમરે અકીકો કરવો

સવાલ:—૨૫૩/૧૪

અકીકો અમુક વર્ષો બાદ કરી શકાય ?

જવાબ:—૨૫૩/૧૪ حامداً ومصلياً ومسلماً - هوالموفق للصواب

બાળક જનમ્યા પછી સાતમાં દિવસે, નવમાં દિવસે અથવા એકવીસમાં દિવસે છોકરા માટે બે બકરા કે બકરીઓ અથવા મોટા જાનવરના બે ભાગ અને છોકરી માટે એક બકરો કે બકરી. અથવા મોટા જાનવરમાં એક ભાગ રાખવો. મુસ્તહબ છે, એકવીસમાં દિવસ સુધીમાં ન કરી શકે તો જ્યારે પણ કરે ત્યારે ચાલશે. પોતાના માં-બાપે અકીકો ના કર્યા હોય તો પોતાનો અકીકો મોટી ઉમરમાં કરી શકે છે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે. (મિરકાત શર્હ મિશકાત :૫/૧૫૮, અવજજ: ૪/૨૦૭)

પ્રકરણ - (૨૩)

"જાઈઝ નાજાઈઝ"

મસ્જિદના અહકામ

મસ્જિદમાં તખ્તી લગાવવું કેવું છે ?

સવાલ:—૨૫૪/૧

મસ્જિદમાં કે ઘરમાં બિસ્મિલ્લાહની તખ્તી લગાવવી કેવું છે ? એક ભાઈનું કહેવું છે કે બિસ્મિલ્લાહની તખ્તી હટાવી લેવાથી બિસ્મિલ્લાહની તૌહીન થાય છે જ્યારે બીજાઓનું કહેવું છે કે એનાથી કોઈ બિસ્મિલ્લાહની તૌહીન થતી નથી જેથી આપ માર્ગદર્શન આપશો.

જવાબ:—૨૫૪/૧ حامداً ومصلياً ومسلماً - هوالموفق للصواب

બિસ્મિલ્લાહી રહમાની રહીમ. કુર્આન શરીફનો તે શરૂઆતનો ટુકડો છે જે એક સૂરત સિવાય બધી જ સૂરતોની શરૂમાં વારંવાર કહેવામાં આવ્યો છે અને સૂરએ નમલમાં આયત તરીકે પણ આવ્યો છે ઉપરના બર્નેવ ગુણો જ તેની વિશેષતા માટે બસ છે પરંતુ રસૂલે ખુદા (સલ.) અને ઉમ્મતના આગલા બુઝુર્ગોના મામૂલે મહત્વતાને વધુ પરિપૂર્ણ કરી દીધી છે રસૂલુલ્લાહ (સલ.)ની આદત મુબારક એ જ હતી કે ખાતી વખતે પાણી પીતા વખતે વુઝૂ કરતા જાનવરને ઝબહ કરતી વખતે મતલબ કે દરેક જાતના કામોની શરૂઆત બિસ્મિલ્લાહ વડે જ કરતા હતા. સારાંશ કે બિસ્મિલ્લાહની મહત્વતા અને ફઝીલત ઘણી જ છે એની આ ફઝીલત અને મહત્વતાનો કોઈ પણ મો'મિન ઈન્કાર નથી કરી શકતો.

સવાલમાં દર્શાવ્યા મુજબ બિસ્મિલ્લાહની તખ્તી મસ્જિદમાં કે ઘરમાં લગાડવી એ બરકતવાળું કામ કહેવાશે એથી વિશેષ એનો કોઈ હુકમ નથી જેથી કોઈ જગા પર બિસ્મિલ્લાહની તખ્તી લગાવી હોય તો તેને ત્યાંથી હટાવાથી ખુદાના હુકમનું ઉલ્લંઘન થતું નથી અને એક મુસલમાન જ્યારે

એમ કહે કે આ બિસ્મિલ્લાહની તખ્તી હટાવી લ્યો એનાથી મસ્જિદનો શો ખતમ થઈ રહ્યો છે તો તેનાથી તેની મુરાદ ફક્ત તખ્તી હોય છે ચાહે તેના પર બિસ્મિલ્લાહ લખેલું હોય કે બીજી કોઈ વસ્તુ ! જેના લઈને બિસ્મિલ્લાહ —ની તખ્તી હટાવવાનું કહેવાથી બિસ્મિલ્લાહની તૌહીદ થશે નહીં અને એનાથી ગુનોહ પણ લાગુ પડશે નહીં. ફક્ત અલ્લાહપાક વધુ જાણનાર છે.

મદ્રસાના અહકામ

ભરણ પોષણ માટે આપેલ મદ્રસાની જમીન

સવાલ:— ૨૫૫/૨

અમારા ગામમાં ગામવાસીઓ તરફથી પહેલા મોલવી સાહબને પહેલા મદ્રસાની થોડી જમીન નીચે મુજબની શર્તે આપી. (૧) જમીનનો પાક લેવો અને ગામનું કામ કરવું, (૨) જનાઝાની નમાઝ પઢાવવાનું, (૩) નિકાહ શાદી પ્રસંગે આવવાનું જે મોલવી સાહબને આ જમીન આપી છે, તે હાલ દુન્યામાં મૌજૂદ નથી, તેમનો ઈન્તિકાલ થઈ ગયો છે. પરંતુ તેમના છોકરાઓ આવે છે, હવે સરકારી કાયદા પ્રમાણે જમીન મોલવી સાહબના નામે ચઢી ગઈ છે. હવે મવલાના સાહેબ જમીન વેચવાનું કહે છે. ગામ લોકોનું કહેવું છે કે તમારાથી આ જમીન વેચાય નહીં તમોને થોડા પૈસા આપી દઈએ છીએ પરંતુ જમીન તમારાથી વેચાય નહીં હવે આ રીતે જમીન વેચવું જાઈજ છે કે નહીં ? ખુલાસા વાર જણાવશો.

જવાબ:—૨૫૫/૨ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

સવાલમાં દર્શાવ્યા મુજબ એ જમીન મદ્રસાની છે અને તે મવલાના સાહબના છોકરાઓ પોતાના બાપની ઝિમ્મેદારીઓ પેટે આ જમીનનો પાક, ભરણ પોષણ માટે આપેલી તે ઝિમ્મેદારીઓ અદા નહીં કરતા હશે તો તે જમીનનો પાક લેવો પણ જાઈજ નથી. અને તેમને એ જમીન વેચવાનો શર્હ દ્રષ્ટિએ કોઈ પણ અધિકાર નથી. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

મદ્રસામે સીરતકા જલ્સા ઓર લળકિયોકા તરાના પઢના

સવાલ:— ૨૫૬/૩

(૧) હમારે યહાં હર રોઝ સુબહ સવેરે બચ્ચિયાં કો તરાના પઢવાતે

હેં ઉન મે સિફ લળકિયાં હી લળકિયાં હોતી હેં ઈસ પર લોગો કા ઈશકાલ હે કે લળકિ કી આવાજ તો સતર હે ઓર હાલ યહ હે કે તરાના પઢને મે ઉનકી આવાઝ બાહર જાતી હે જિસકો આમ લોગ સુનતે હેં તો ઉસકે બારેમે કયા હુકમ હે ? દુસરા યે કે જહાં હમ લોગ રોઝાના ચપ્પલ વગેરા પહન કર આતે હેં તો કુછ ભી નહી મગર તરાના કે વક્ત ઉસકો નિકાલના જરૂરી કરાર દેતે હે યા ઉસકો અદબ કહતે હેં. તો મુફતિયાને કિરામ ઉસકે બારેમે કયા ફરમાતે હેં ? કુર્આન વ હદીસ કી રોશનીસે મુઝય્યન કરકે તહરીર ફરમાએ.

(૨) હમારે યહાં મદ્રસામે હર સાલ સીરતે નબી સલ્લલ્લાહુ અલયહી વ સલ્લમકે મોકે સે એક જલ્સા મુનઅકિદ કરતે હેં, જિસ મે આપ (સલ.) કી નાઅત ઓર આપ (સલ.) કી સીરતે મુબારકકા પુરા ખાકા અપને પ્રોગ્રામોમેં પેશ કરતે હે, તો ઉસ દિન તમામ લળકિયાં ખુબ ઝર્ક બર્ક લિબાસ ઝેબેતન ઓર ખુશ્બૂ વગેરા કા ખુબ એહતેમામ કરતી હેં તો ઈસ પર બઆઝ લોગોને યહ ઈશકાલ કિયા હે કે યહ બિદઅત હે મુઅતરિઝ યહ કહતે હેં કે ઉસ દિન કમરા કી સફાઈ અચ્છે અચ્છે કપળા વગેરા પહેનના યહ બિદઅત હે; લિહાઝા સીરતે નબી (સલ.) કા જલ્સા ભી બિદઅત હે ઓર હમ કહેતે હેં કે યહ બિદઅત નહી હે ઈસ લિએ કે ન હમ ઉસ કી તારીખ મુતઅય્યન કરતે હેં ના યા નબી (સલ.) વગેરા કહેતે હેં. આયા દોનો મેં દુરૂસ્તગી પર કોન હે મુદલ્લલ તહરીર ફરમાએ.

(૩) હમારે મદ્રસા કે બાની કે લિએ હર સાલ એક જલ્સા મુનઅકિદ કરતે હેં, જિસ દિન બાનીએ મદ્રસા કી વફાત હુઈ ઉસી દિન કી હમ તારીખ કો મુતઅય્યન કરતે હેં જિસમે બાની કી ઈષારો કુર્બાની ઓર હઝરત ઉસ્માન (રદિ.) કી યાદ દાશત ઓર અપની મહેનત કા ઈઝહાર કરને કે લિએ કાઈમ કરતે હેં કયા યહ જાઈજ હે કે નહી ? કુર્આન વ હદીષ કી રોશનીમે મુદલ્લલ તહરીર ફરમાએ.

જવાબ:—૨૫૬/૩ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

(૧) ઓરતકી આવાઝ ફી નફસિહી સતર મે દાખિલ હે યા નહી ? યહ ઈખ્તિલાફી મસ્અલા હે ઈબ્ને હુમામ (રહ.)ને નવાઝિલ કી રિવાયત કી બિના પર સતરમે દાખિલ કિયા હે ઈસી લિએ અહનાફ કે નઝદીક ઓરત કી

અઝાન મકરૂહ હે લેકિન અહાદીષ સે સાબિત હે કે અઝવાજે મુતહરત નુઝૂલે હિજાબ કે બા'દ ભી પસે પદાં ગેર મહારિમ સે ગુફતગુ કરતી થી, લિહાઝા રાજેહ ઓર સહીહ યહ હે કે જિસ મોકાઅ ઓર જિસ મહલ મે ઓરત કી આવાઝ સે ફિતના પૈદા હોને કા ખતરા હો વહા મમનૂઅ હે જહા યહ ન હો જાઈઝ હે. તફસીરે જસ્સાસ ઓર એહતિયાત ઈસી મે હે કે બિલા જરૂરત પસેપદાં ભી ગેરમહરમોં સે ગુફતગુ ન કરે. (મારિફુલ કુર્આન: ૬/૪૦૬)

લિહાઝા સૂરતે મસઉલા મે અગર લળકિયાં બાલિગ યા કરીબુલ બુલુગ હે ઓર ઉનકી આવાઝ સે ફિતના કા અંદેશા હે તો એહતિયાત ઈસી મે હે કે તરાના ન પઢે.

ચપ્પલ વગૈરા અગર નાપાક હો ઓર ગંદગી કે મુન્તશિર હોને કા ખતરા હો તો ઉતારના જરૂરી હે ઓર ઈસમે તરાના કી કોઈ ખુસૂસિયત નહીં, મકામે અદબમે જુતે ઉતારના અદબ કા તકાઝા જરૂરી હે લેકિન શર્ઈ કાનૂની હુકમ નહીં હે, તરાને મે અગર હમ્દ યા નઅત હો તો મુહબ્બત ઓર ઈશક કા તકાઝા હે કે અદબ સે બેઠે કાનૂની ગિરિફત નહીં હોગી લિહાઝા ચપ્પલ ઉતારને પર કિસી કો મજબૂર નહીં કરના ચાહિએ فاحلح نعليك કા હુકમ હર જગા નહીં હોગા.

(૨) ઉલમાને જલ્સાએ સીરત કી ઈજાઝત ઈસ લિએ દી કે ગલત તરીકા વ ખુરાફાત ફેલ ગઈ હે ઉનકી ઈસ્લાહ હો જાએ ઓર સીરતે મુકદ્દસા કે સહીહ હાલાત બયાન હો, ઈત્તિબાએ સુન્નત કી તરગીબ દી જાએ, લેકિન અફસોસ કે મુસલમાનોને જલ્સાએ સીરત કો ભી જુલૂસ ઓર નુમાઈશ કર કે ઈદે મીલાદ બના દિયા, કમરા કી સફાઈ ઓર અચ્છે કપળે પહેનના બિદઅત નહીં હે. લેકિન ઉસ દિન ઈસકા ખાસ એહતેમામ કરના ઓર એહતેમામ ન કરનેવાલોં કો લાન તાન કરના ખુરી નઝર ઓર હકારત સે દેખના યે સબ જાઈઝ નહીં હે બિદઆત કી ઈબ્તિદા ઈસી તરહ સે હોતી હે વેસે હર મજલિસ મે સફાઈ ઓર તહારત કે સાથ જાના પસંદીદા હે લિહાઝા ઝર્ક-બર્ક લિબાસ જો આલાતે તસન્નુઅ મે સે હે ઉસ સે એહતેરાઝ કિયા જાવે ઓર સફાઈ વ પાકીઝગી સે જાનેમે કોઈ હરજ નહીં હે.

(કિફાયતુલ મુફતી: ૧/૧૪૫, ૧૪૬)

(૩) તારીખ મુઅય્યન કર કે જલ્સા કરના આગે ચલ કર ઉસ કો જરૂરી કરાર દેતા હે કોઈ ભી ચીઝ ઈબ્તિદાઅન સાદગી કે સાથ હોતી હે ફિર ઈફરાત વ તફરીત કા શિકાર હોતી હે.

આપ મહૂમ બાની કે ઈસાલે સવાબ કે લિએ સદકા વ ખૈરાત કર કે અપની મુહબ્બત કા ઈઝહાર કર સકતે હે જેસે કે મહૂમ મોહતાજ હે, એસા ન હો કે યે રિવાજ શખ્સિયત પરસ્તી મે મુબતલા કરદે. લિહાઝા યે તરીકા સહાબાએ કિરામ ઓર બુઝુર્ગાને ઈઝામ કે ઉસ્વા કે ખિલાફ હોને કી વજહ સે તર્ક કર દેના ચાહિએ. ફકત વલ્લાહુ અઅલમ

કબ્રસ્તાનના અહકામ

કબ્રો ઉપર પતરાં અને લાદી લગાડવી

સવાલ:— ૨૫૭/૪

અમારા ગામમાં કબ્રસ્તાન છે અને તેમા વ દરગાહ પણ છે, હવે દરગાહમાં જે પહેલાના પથ્થર છે તે બિલકુલ બેકાર થઈ ગયા છે અને એમાંથી માટી પણ નીકળે છે, હવે અમારે એમાં લાદી બેસાડવી છે તો એ લાદી બેસાડી શકાય ? ખુલાસાવાર જવાબ આપશો.

લોકોનું કહેવું છે કે દરગાહના પૈસા અલગ હોવા જોઈએ પણ પહેલેથી જ કબ્રસ્તાનમાં જ દરગાહ છે અને દરગાહની કંઈ આવક નથી લોકો પૈસા આપે છે તો નામના જ પૈસા આપે છે, દરગાહ અંદર છે તો શું દરગાહનું કામ કબ્રસ્તાનના પૈસાથી નહીં કરી શકાય ? જો નહીં કરી શકાય તો ગામમાં બિદઅતી લોકો પણ છે તો તેઓ લોકો પણ વાંધો ઉઠાવી શકે ! માટે અમોને એનો ખુલાસા વાર જવાબ આપશો.

જવાબ:— ૨૫૭/૪ حامداً و مصلياً و مسلماً - هو الموفق للصواب

હઝરત જાબિર (રદિ.) આપ (સ.અ.વ.)ની રિવાયત બયાન કરે છે કે આપ (સ.અ.વ.) કબરને પાકી બનાવવા અને તેના પર બેસવા માટે અને તેના ઉપર ઈમારત બાંધવાની ના પાડે છે. (મિશકાત: ૧/૧૪૮)

મજકૂર હદીસથી સાબિત થાય છે કે કબરને પાકી કરવી, તેના પર બેસવું તથા તેના પર ઈમારત બાંધવી હરામ છે. ફિકહની કિતાબ શામીમાં

છે કે કબરને પકાવેલી ઈટો તથા લાકડાથી બનાવવી મકરૂહ છે, શામીમાં પકાવેલી ઈટોથી પાકી કબર બનાવવાની ના પાડવામાં આવી છે. જેથી કબરને પાકી ન બનાવે અને તેને લિપવામાં ના આવ.

હદીસ તથા ફિકહની કિતાબોના આ લખાણોના લઈને સવાલમાં દર્શાવેલ વિગતમાં તે કબર ઉપર લાદી લગાડવી મકરૂહ છે. આપના ઈત્મીનાન માટે ફતાવા દારૂલ ઉલૂમમાંથી એક ફતવો અત્રે લખુ છું.

સવાલ: એક કબ્ર કા ટીન હવાસે ઉડ ગયા જો કબ્રે મજકૂર કી હિફાઝત કે લિએ થા, તાકે બરફ ઓર બારિશ સે મહફૂઝ રહે, અબ દો બારા વોહી કબ્ર પર ડલવાના જાઈઝ હે યા નહી ? ઈસ ટીન કો કિસી મસ્જિદ વગેરા મે લગાના જાઈઝ હે યા નહી ?

જવાબ: કબ્ર વગેરાહ પર બીનાઅ (ઈમારતો) કી ચૂંકે મુમાનઅત હે (મના ફરમાવ્યુ છે) ઈસ લિએ ફિર ઈસ ટીન કો કબ્ર પર કાઈમ કિયા જાએ (પતરાને લગાડવામાં ન આવે) બલકે જિસ ને ડલવાયા વો ઉસ કી મિલ્ક હે વો જહાં ચાહે ઉસકો લગા સકતા હે ઓર કામમે લા સકતા હે. ફકત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે. (ફતાવા દારૂલ ઉલૂમ: ૫/૪૦૪)

વ્યાજની રકમથી કબ્રસ્તાનનો કોટ બનાવવો

સવાલ:—૨૫૮/૫

અત્રેના ગામના કબ્રસ્તાનનો હમારે કોટ બનાવવાનો છે તો તે માટે ગામમાંથી ચંદાની રકમ મેળવવી છે તો આ માટે ઝકાત, ફિત્રા, સદકાત, લિલ્લાહ બેંકનું વ્યાજ વગેરેમાંથી કઈ રકમનો ઉપયોગ કરી શકાય ? અથવા લોકો પાસેથી લઈ શકાય ? તો તે સંબંધી શરીઅતનો શું હુકમ છે. તે જણાવશો આપ સાહબને તકલીફ આપીએ છીએ તો યોગ્ય ખુલાસો જણાવશો. જેથી હમો કોઈ ગુનાહમાં ન સંડોવાઈએ.

જવાબ:—૨૫૮/૫ حامداً ومصلياً ومسلماً- هوالموفق للصواب

ગામના કબ્રસ્તાનનો કોટ બનાવવામાં ઝકાત, ફિત્રા, સદકાતની રકમનો ઉપયોગ કરવો હરામ છે. (શામી)

કબ્રસ્તાનનો કોટ બનાવવામાં લિલ્લાહ રકમનો ઉપયોગ કરવો જાઈઝ છે. (શામી) અમુક મુફતીઆને કિરામના મંતવ્ય મુજબ બેંકના

વ્યાજની રકમ પબ્લિક ઉપયોગી કામોમાં ઉપયોગ કરવાની છુટ છે. જેના લઈને બેંકના વ્યાજની રકમ કબ્રસ્તાનની દિવાલ બનાવવામાં ઉપયોગ કરવાની છુટ છે. (ફતાવાની કિતાબોના આધારે) ફકત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

ખાવા-પીવાના મસાઈલ

વેજીટેબલ ઘીમાં નાપાક ચરબી

સવાલ:—૨૫૮/૬

હમણા દોઢ મહીના પહેલા સંદેશ પેપરમાં આવેલુ કે વનસ્તતિ ઘી (વેજીટેબલ)માં મરેલા ઢોર અને મરેલા કુતરાઓની ચરબી મિશ્ર કરવામાં આવે છે. શું પેપરની હકીકત સાચી માનવી કે નહી તે ખુલાસાવાર જવાબ આપશો, કેમકે આપણા સમાજના લોકો શાદી વિગેરેમાં વેજીટેબલ ઘી વધુ વાપરે છે. જેથી ખુલાસાવાર જવાબ લખવા મહેરબાની કરશો.

જવાબ:—૨૫૮/૬ حامداً ومصلياً ومسلماً- هوالموفق للصواب

વનસ્પતિ ઘીમાં મરેલા જાનવર તેમજ કુતરાઓની ચરબીનું ભેળસેળ ચકીનના સાથે આપણે જાણતા હોય તો એનો ઉપયોગ નાજાઈઝ છે જો ભેળસેળ ન કરવુ ચકીનની સાથે જાણતા હોય તો એનો ઉપયોગ જાઈઝ છે. માત્ર શંકા અને વહેમના લઈને નાજાઈઝ હોવાનો હુકમ નથી લગાવી સકતા, છતાં બચવુ બેહતર છે. (ફતાવા મહમૂદિય્યા: ૫/૧૭૪)

જ્યારે દુનિયાભરમાં એનો ઉપયોગ થઈ રહ્યો છે તો નાપાક વસ્તુ ચરબી વિગેરે મિશ્ર કરવાનો શરીઅતની રૂએ સાબિતી ના હોય ત્યાં સુધી હરામ નથી ઠેરવી સકતા. અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

(ફતાવા રહીમિય્યા: ૬/૨૮૦)

ઝકાત લેનારની દા'વત ખાવી

સવાલ:—૨૬૦/૭

એક માણસ ચા પાણી પીવા માટે બોલાવી રહ્યો છે અને તે ભાઈનું ગુજરાન ઝકાતના પૈસાથી ચાલી રહ્યુ છે તો શું આપણથી તેની દા'વત કબૂલ કરી શકાય કે નહી ?

જવાબ:—૨૬૦/૭ حامداً ومصلياً ومسلماً۔ هو الموفق للصواب

ઝકાતના નાણા ગરીબને આપ્યા પછી તેની માલિકીના થઈ જાય છે, તે પછી બીજાઓ માટે તે ઝકાતના રહેતા નથી હદીસ શરીફમાં છે કે હઝરત બરીરહ (રદિ.) પાસે ક્યાંકથી સકદાનું ગોશ્ત આવ્યું તે રંધાઈ રહ્યું હતું કે આપ (સલ.) ત્યાં તશરીફ લાવ્યા આપ (સલ.)ને તે વિષેની ખબર આપવામાં આવી, આપે તે ખાવાની ઈચ્છા જાહેર કરી, બરીરહ (રદિ.)એ કહ્યું કે "એ તો સદકાનું ગોશ્ત છે અને તે આપ (સલ.) પર હરામ છે" હુઝૂર (સલ.)એ ફરમાવ્યું એ ગોશ્ત તમારા માટે સદકાનું છે પણ જ્યારે તમે મને આપશો તો તે તમારા તરફથી અમારા માટે હદિયો છે અને તેથી તેને ખાવામાં વાંધો રહેશે નહીં. (મિશકાત, તહાવી શરીફ)

એટલે આપ જે માણસનું ગુજરાન ઝકાત, સદકાની રકમથી ચાલતું હોય તેની દા'વત કબૂલ કરી શકો છો. આપના માટે તે હલાલ અને જાઈઝ છે. ફકત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

પોશાક, ઘરેણાં તથા અન્ય બાબતો

સ્ત્રીએ સ્ટીલ અને લોખંડના ઘરેણાં પહેરવા

સવાલ:—૨૬૧/૮

સ્ત્રીએ સ્ટીલના ઝેવર પહેરવા કેવા છે ? એક ભાઈનું કહેવું છે કે સ્ટીલનું ઘરેણું પહેરી નમાઝ પઢવાથી નમાઝ ફાસિદ થઈ જશે. તેમ સ્ટીલના ઘરેણા પહેરવાની મનાઈ છે તો આ હકીકત કેટલા અંશે ખરી છે ?

જવાબ:—૨૬૧/૮ حامداً ومصلياً ومسلماً۔ هو الموفق للصواب

વીટી વગર બીજું કોઈ પણ ધાતુનું ઘરેણું સ્ત્રીના માટે જાઈઝ છે.

وفي الدرالمختار لا يتختم الا بالفضة فيحرم بغيرها كحجروذهب و حديدوصغرو لصاص وزجاج وفي الشامى عن الجوهره والتختم بالحديد والصغرو النحاس و الرصاص مكروه للرجال والنساء۔
(૨૦૬, ૨૦૭)

દૂરેમુખ્તાર અને શામીના આ લખાણથી સાબિત થાય છે કે લોખંડની

વીટી સિવાય લોખંડથી તૈયાર થયેલ ગમેતે પહેરવું જાઈઝ છે.

(આલમગીરી:૫/૩૩૫, ઈમદાદુલ ફતાવા:૪/૧૩૫, ૧૩૬)

ચાંદી સોના સિવાય બીજી કોઈ ધાતુના ઘરેણા પહેરવા પણ દુરૂસ્ત છે, જેવી કે પિત્તળ, ગિલીટ, કલ્લાઈ વિગેરે. પરંતુ વીટી સોના અથવા ચાંદી સિવાય બીજી કોઈ વસ્તુની જાઈઝ નથી. (બહેસ્તી ઝેવર:૩/૪૮)

સ્ટીલની વીટી સ્ત્રીઓ માટે હરામ છે. સ્ત્રીઓએ ન પહેરવી જોઈએ, જે સ્ત્રી સ્ટીલની વીટી પહેરીને નમાઝ પઢશે તો સખત ગુનેહગાર થશે. જો કે તેના સિરે થી ફરજ ઉતરી જશે, પરંતુ તેને નમાઝનો સવાબ મળશે નહીં. ફકત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

દાદીનો શરફ હુકમ

સવાલ:—૨૬૨/૮

મારી ઉંમર ૪૦ વર્ષની થઈ છે. તબીયત સારી રહેતી નથી તથા છાતીમાં દુઃખાવો રહે છે, જેના માટે દવાઓ કરતાં અત્યારે રાહતથી હરી ફરી શકું છું એ જ બીમારીમાં મેં ખુદાથી અહદ કરેલો કે મને શિક્ષા થશે તો દાદી રાખીશ, દાદી રાખી લીધી વાળ તદ્દન સફેદ ૮૫ ટકા અને કાળા ૧૫ ટકા છે; હવે શાદીનો પ્રસંગ સામે છે. મારી સફેદ દાદી જોઈ કોઈ છોકરી આપતું નથી કે "એની ઉંમર તો વધુ છે, ઘરડો લાગે છે" તો હવે મારે શું કરવું ? અત્યારે જો દાદી મુંડાવી નાખું તો છોકરી તુરત મળી શકે છે. શાદી થયા બાદ ફરી દાદી રાખવાનો મક્કમ નિર્ધાર છે, તો શું હું આવું કરી શકું છું? હવે મારે શું કરવું ? દાદી અને શાદી એ બન્નેવ મારા ઉપર જબરી કસોટી આવી પડી છે તો આપ માર્ગદર્શન આપી આભારી થશોજી.

જવાબ:—૨૬૨/૮ حامداً ومصلياً ومسلماً۔ هو الموفق للصواب

મુસલમાન પુરૂષ માટે દાદી રાખવી અને એક મુઝી જેટલી રાખવી પણ વાજિબ છે, શર્ઈ ઉઝર વગર દાદી મુંડાવવી હરામ છે. અને મુંડાવનાર ફાસિક છે. એક મુઝીથી નાની કરાવવી મકરૂહે તહરીમી છે, અને લગ્નાતાર મુંડાવવી પણ ફિસ્કનું કામ છે. દાદી વાજિબ હોવા વિષે ઘણી હદીષો વર્ણન કરવામાં આવી છે:

એક હદીષમાં છે કે મુછો કતરાવો અને દાદી વધારો અને મુશ્ચિકોનો

વિરોધ કરો, બીજી હદીષમાં છે કે મુછો કતરાવો અને દાઢી લટકાવો અને પારસી લોકોનો વિરોધ કરો. એક મટ્ટી જેટલી રાખવી વાજિબ છે. જેની સાબિતી હદીષથી છે, હદીષ અને સીરતની કિતાબોમાં સ્પષ્ટિકરણ છે કે સહાબા, તાબેઈન અને આપ (સ.અ.વ.)ની દાઢી મુબારક એક મુટ્ટી જેટલી હતી. દાઢી મુંડાવવાના હરામ હોવા ઉપર ઉમ્મતના ઉલમાએ કિરામ સંમત છે. કોઈ એકનો પણ તેમાં વિરોધ નથી.

وکذا يحرم على الرجل قطع لحية۔ (شامی: ۳۵۹/۵)
وامّا قطع مادون ذلك فحرام اجماعاً بين الأئمة۔

(فيض الباری: ۳۸۰/۴)

પરંતુ શર્ઈ ઉઝરના કારણે અમુક સંજોગોમાં એક મુદત પુરતુ દાઢી મુંડાવવી જાઈઝ છે. જેમકે જન્મ હોય અને દવા લગાડવામાં અડચણ થતી હોય અથવા તે જગ્યાએ ઓપરેશન કરાવવાનું હોય, ત્યારબાદ રાખવી જરૂરી છે, અને ખાસ વાત એ છે કે અમુક કારણસર દાઢીનો ખિઝાબ લગાવવો જાઈઝ છે, પરંતુ તેમાં ખાસ એ પણ ખ્યાલ રાખવો જરૂરી છે કે કાળો ખિઝાબ લગાડવો જાઈઝ નથી, તેના વગર દરેક ખિઝાબ લગાવી શકાય છે. હદીષ શરીફમાં છે કે આખિરી યુગમાં અમુક લોકો હશે જે કાળો ખિઝાબ કરશે, આ લોકો જન્મતની ખુશ્બૂ નહીં પામશે; તો આપ ખિઝાબ પણ લગાવી શકો છો.

બીજી વાત એ છે કે દાઢી મુંડાવવી હરામ છે. અને શાદી કરવી જો વ્યભિચારમાં સપડાય જવાનો ભય હોય તો જરૂરી છે, તે વગર સુન્નત છે અને આપે અનુભવ પણ કર્યો હોય કે લોકો દાઢીના જ કારણે છોકરી નથી આપતા તે વગર બીજુ કોઈ કારણ ના હોય તો એ નિયતે કે શાદી પછી દાઢી રાખી લઈશ, આપના માટે થોડા દિવસ માટે દાઢી મુંડાવવાની છુટ છે; પરંતુ ઉપરોક્ત શરતો (૧) દાઢીના જ કારણે હોય (૨) શાદી વગર ગુનાહમાં પડવાનું યકીન હોય. (૩) ખિઝાબથી પણ ન ચાલતુ હોય. (૪) થોડા ટાઈમ માટે જ હોય ને આધિન રહી દાઢી મુંડાવવી મજબૂરીના તબક્કે છુટ છે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

દવા તથા સારવારના મસાઈલ

ચક્ષુદાન અને ચક્ષુરોપણ

સવાલ:— ૨૬૩/૧૦

હમારા સગામાં એક સંબંધી છે જેની ઉંમર આશરે ૬૨ વર્ષની છે જે પોતે હાજી છે હાજી સાહબ તહજજુદ ગુઝાર તથા પાંચ વખતના નમાઝના પાબંદ તથા મહીનાના રોઝદાર છે, પરંતુ એમની એક આંખની રોશની બિલ્કુલ નથી, બીજી આંખમાં હાલ મોતિયાની તકલીફના લઈને ઘણુ ઓછુ દેખાય છે જેથી કુર્આન શરીફની તિલાવતમાં ખુબ જ તકલીફ પડે છે, એ હાજી સાહબ લખેલા પઢેલા માણસ છે, જેથી એમની રોશની માટે આંખની જરૂર છે, તો એ હાજી સાહબ કોઈ બીજાની આંખ મળે તો પોતે પોતાની આંખ કઢાવી નાખી આંખની મદદ લેવા ઈચ્છે છે, તો આપ સાહબ લખી જણાવશો કે આંખ સખાવત કરનાર ગૈરમુસ્લિમ હોય તો શું મસ્અલો છે ? તે વિગતવાર હનફિયહના મસ્લકે જવાબ આપવા વિનંતી.

જવાબ:— ૨૬૩/૧૦ حامداً ومصلیاً ومسلماً۔ هو الموفق للصواب

હાજી સાહબ માટે બીજાની આંખને પોતાના વપરાશમાં લાવવી જાઈઝ નથી. જીવતા અને મૃત્યુ પામેલ મનુષ્યની આંખનું વેચાણ કરવું જાઈઝ નથી. ફક્ત અલ્લાહ વધુ જાણનાર છે. (ફતાવા મહમૂદિયા: ૫/૧૭૦)

નીરોધ કચારે વાપરી શકાય ?

સવાલ:— ૨૬૪/૧૧

હું હાલમાં જમાતમાં છું મારી સાથે આપણા વિસ્તારના એક ભાઈ છે. તેમણે મને વાત કરી કે મારે પાંચ બાળકો છે અને મારી પત્નિની તબીયત બરાબર રહેતી નથી અને મારી પણ મરજી એવી છે કે બે બાળકો વચ્ચે અંતર રહે જેથી હું નિરોધનો ઉપયોગ કરૂં છું અને એનું કહેવું એવું છે કે મેં મૌલાના બેમાતની એક કિતાબ કુટુંબ નિયોજનમાં વાંચ્યું હતું કે પુરૂષ અને સ્ત્રીની મરજી હોય તો નિરોધનો ઉપયોગ કરી શકે છે, તો આપ આ મસ્અલાની દીનની રોશનીમાં સમઝ આપશો અને આ મસ્અલાને તમારા માસિક પેપરમાં આપશો. જેમાં મારૂ નામ આપશો નહીં.

જવાબ:- ૨૬૪/૧૧ حامداً ومصلیاً ومسلماً۔ هوالموفق للصواب

બાળકોની વચ્ચે અંતર રાખવા માટે તેમજ પત્નિના મૃત્યુનો ભય હોય, માનસિક તંદુરસ્તી, શારીરિક કમજોરી અથવા બીમારીનો અંદેશો હોય તો નિરોધનો ઉપયોગ બન્ને (પતિ-પત્નિ)ની રાજી ખુશીથી વાપરવું જાઈજ છે, નાનું કુટુંબ રાખવા એનો ઉપયોગ યોગ્ય નથી. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે. (ફતાવા મહમૂદિયા હરામ અને હલાલ: ૩૧૩)

ગર્ભપાત ક્યારે જાઈજ છે ?

સવાલ :- ૨૬૫/૧૨

એક માણસે પોતાની પત્નિનો હમલ તેણીની ઈજાજત વગર પડાવી નાખ્યો. તેણે ચાર મહીના (જીવ પડવા)પહેલા પડાવ્યો. અગર તેણે ચાર મહીના (જીવ પડ્યા)પછી પડાવ્યો અને છોકરૂ માંના પેટમાં જ મરી ગયું. અગર તેણે ચાર મહીના (જીવ પડ્યા) પછી પડાવ્યો અને છોકરૂ માંના પેટમાંથી નિકળ્યા પછી મરી ગયું.

આ ત્રણેવ સૂરતોમાં તે માણસના બારામાં શરીઅતનો શું હુકમ છે ? અગર તે ગુનેહગાર છે તો કેવો ગુનેહગાર છે ? તફસીલથી જવાબ આપશો.

જવાબ:- ૨૬૫/૧૨ حامداً ومصلیاً ومسلماً۔ هوالموفق للصواب

ઓરતે પોતાના હમલ પડાવવા માટે દવા પીવી મકરૂહ છે. હમલનું પડાવવું કોઈ ઉજરના માટે જાઈજ છે એ શર્તે કે હમલની સૂરત ન બની ગઈ હોય, હમલનું પડાવવું કોઈ ઉજર વગર જાઈજ નથી. ઓરત છોકરાને દૂધ પાઈ રહી છે અને હમલ રહેવાથી દૂધ ઓછુ થઈ જાય છે. અને તેના ઘણીને દાયણ રાખવાની હેસિયત નથી. અને છોકરાની હલાકતની બીક છે તો હમલ પડાવવો જાઈજ છે; ઈલાજ વિગેરેથી જ્યાં સુધી કે હમલના અવયવો ન બની ગયા હોય, અને ઓરતે દવા ઈલાજથી મરેલો છોકરો પડાવી નાખ્યો તો જે મચ્ચિત થઈ તેનો બાપ તેની માંના ખાનદાન વાળાઓ પાસેથી ગુરૂ લેવામાં આવશે. ગુરૂ પાંચસો દિરહમને કહેવામાં આવે છે. જે એક વર્ષની અંદર લેવામાં આવશે અગર ઓરતનું ખાનદાન ન હોય તો ઓરતની માં પાસેથી લેવામાં આવશે, અને અગર ઓરતે જીવતુ છોકરૂ પડાવ્યું છે તો ઓરતના ખાનદાન વાળાઓ પાસેથી ખૂનની દિયત એક વર્ષની અંદર

લેવામાં આવશે. અને ખાનદાન નથી તો તેની માં પાસેથી લેવામાં આવશે.

ઉપરના લખાણથી અમૂક વસ્તુ સમજમાં આવે છે, વગર ઉજરે હમલને પડાવવું જાઈજ નથી. કોઈ ઉજર હોય તો ત્યાં સુધી પડાવવું જાઈજ છે જ્યાં સુધી કે તેમા જીવ ન પડી ગયો હોય. કોઈ પણ મુસલમાને આવુ કામ કરવું જાઈજ નથી. પડાવવાની હાલતમાં અગર તે મરેલું નિકળે તો એક ગુરૂ એટલે કે પાંચ સો દિરહમ દંડ કરવામાં આવશે. અને તે બાપને આપવામાં આવશે. અને અગર જીવતુ પડીને મરી જાય તો પુરી દિયત વાજિબ થશે, એટલે કે ખૂનનો કફફારો વાજિબ થશે. શામીના આ લખાણથી તમારા સવાલોના જવાબ સમજમાં આવે છે પહેલા સવાલ નો જવાબ ઘણીના પોતાની ઓરતની ઈજાજત વગર કે તેનો નફસ પણ છોકરૂ પૈદા થાય તે ગવારહ નથી કરતું, આ કોઈ શર્ઈ ઉજર નથી. એટલા માટે જીવ પડતા પહેલા હમલ પડાવવો નાજાઈજ છે. ચાહે કતલનો ગુનોહ નહી થાય પરંતુ આમ કરવું ગુનાહનું કામ છે. બીજા સવાલનો જવાબ આ છે કે જીવ પડવાની મુદત એક સો વીસ દિવસ છે. (શામી : ૨/૨૮૦)

અને ફુકહાનો ઈત્તિફાક છે કે હમલમાં જીવ પડ્યા પછી હમલ પડાવવો હરામ અને જુર્મ છે કોઈ પણ મુસલમાને આ કામ કરવું જાઈજ નથી. એટલા માટે કે હમલ એક જીવવાળી વસ્તુ છે અને જીવવાળી વસ્તુ ઉપર જ્યાદતી કરવી હરામ છે. એટલા માટે હમલ પડાવતી વખતે જો તે મરેલું નિકળે તો માલી જમાન પાંચસો દિરહમ અને ઘણી પર જમાન આવશે. તેને તેની જીન્સના લોકો પાસેથી વસૂલ કરવામાં આવશે. અને અગર ખાનદાન ન હોય તો તેની માં પાસેથી વસૂલ કરવામાં આવશે. અને જનીન (પેટમાં જે બાળક હોય તે)ના વારસદારોમાં વહેંચવામાં આવશે. માં અને ઘણીને તેમાંથી કોઈ ભાગ નહી મળે એટલા માટે કે તે લોકો નાહક કાતિલ છે. અને કાતિલના વાસ્તાથી મકતૂલને મિરાસમાં કોઈ હક મળતો નથી. (શામી : ૫/૩૭૮)

હમલ પડાવવાની હાલતમાં અગર તે જીવતું નિકળીને મરી જાય તો દિયત એટલે કે ખૂન અને કતલનો કફફારો વાજિબ થશે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે. (શામી : ૫/૩૭૮)

સરકારી કાયદા અને શરીઅત

ઈન્કમ ટેક્સથી બચવા ઓછી રકમનો દસ્તાવેજ કરવો.

સવાલ:— ૨૬૬/૧૩

આજ કાલ જમીનનો દસ્તાવેજ કરતી વખતે જમીનના સોદાથી ઓછી રકમ બતાવવી પડે છે જેનું કારણ એ કે પુરી કીમત બતાવવાથી સરકારી ઈન્કમટેક્સ લાગુ પડે છે અને સરકાર બીજી રીતે હેરાન કરે છે. તો શું આ રીતે દસ્તાવેજ કરવાથી ગુનોહ લાગુ પડે ખરો ? દસ્તાવેજની આ રીત જાઈઝ ખરી ?

જવાબ:—૨૬૬/૧૩ حامداً ومصلياً ومسلماً۔ هو الموفق للصواب

ગુનોહ લાગુ પડશે નહીં. પરંતુ પોતાને આફતમાં નાખવું શરીઅતમાં પસંદ નથી. ફક્ત અલ્લાહ પાક વધુ જાણનાર છે. (ઈમ્દાદુલ ફતાવા ભાગ:૬)

જન્મ તારીખનો જુઠો દાખલો બનાવવો.

સવાલ:— ૨૬૭/૧૪

એક છોકરો છે જેની ઉંમર લગભગ પોણા પાંચથી પાંચ વર્ષની છે, આમ એ છોકરો દેખાવમાં પણ બરાબર છે, અને હોશિયાર પણ છે, અને લગભગ દોઢથી બે વર્ષથી એ સ્કૂલની બાલવાડીએ પણ જાય છે. પરંતુ સ્કૂલના હેડ માસ્તર કહે છે કે છોકરાની ઉંમર સાડા પાંચ થી છ વર્ષની નથી એટલે એને સ્કૂલમાં દાખલ કરવામાં નહીં આવે, જો એ છોકરાને સ્કૂલમાં દાખલ કરવામાં નહીં આવે તો એ છોકરો વેરાન તેમજ ઘણો જ રખળેલ બની જશે. તો શું આવી હાલતમાં આ છોકરાના ભણતર માટે તેમજ એના ભવિષ્ય માટે જુઠી કસમ ખાઈને જુઠી જન્મ તારીખ એફીડેવીટ કરી સ્કૂલમાં દાખલ કરી શકાશે ? જુઠી જન્મ તારીખ બનાવવાનો હેતુ માત્ર એના ભણતર માટે તેમજ એના ભવિષ્ય માટે જ છે.

જવાબ:—૨૬૭/૧૪ حامداً ومصلياً ومسلماً۔ هو الموفق للصواب

જાઈઝ નથી અને આ પ્રમાણે કરશે તો જુઠનો ગુનોહ લાગુ પડશે. અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

પરદેશ ગમન માટે જુઠા ડોક્યુમેન્ટ બનાવવા

સવાલ:— ૨૬૮/૧૫

એક ભાઈ પરદેશ જવા માટે તૈયાર છે પરંતુ પરદેશના વિઝા મેળવવા માટે એ ભાઈને એવું સાબિત કરવું પડે છે કે એ ભાઈ ભારતનો મોટો વેપારી છે, જેવી રીતે કે એ ભાઈની મુંબઈ કાપડની મોટી દુકાન છે, અને એના પાસે એક લાખ રૂપિયા બેલન્સ છે. જ્યારે કે એની પાસે દુકાન તેમજ એક પૈસો પણ નથી ! તો શું આવી રીતે આ ભાઈ પરદેશ જઈ શકશે ? એના માટે જવું કેવું છે ? જઈને પૈસા કમાશે તો એ જાઈઝ છે ? એ પૈસાનો ઉપયોગ કરી શકે કે નહીં ?

જવાબ:—૨૬૮/૧૫ حامداً ومصلياً ومسلماً۔ هو الموفق للصواب

જાઈઝ નથી; સવાલમાં દર્શાવેલ બાબત પર અમલ કરશે તો ગુનેહગાર થશે આ પ્રમાણેના જુઠા કાગળ તૈયાર કરવા યોગ્ય નથી. અને જશે તો જે કમાઈ કરશે તેમાં કોઈ વાંધો નથી અને તે માલ હલાલ ગણાશે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધારે જાણનાર છે.

કસ્ટમ કચુટીથી બચવા જુઠ બોલવું

સવાલ:— ૨૬૯/૧૬

અમુક ભાઈઓ પરદેશથી આવતી વખતે મુંબઈ કસ્ટમ ઓફિસે જુઠુ બોલે છે, કહે છે કે હું પરદેશથી કંઈ નથી લાવ્યો, મારી પાસે ઈલેક્ટ્રોનિક વસ્તુ કે કપડા કે સોનું કંઈ નથી, જ્યારે કે એની પાસે છે, તો આ વસ્તુઓને ઘેર લાવ્યા પછી ઉપયોગ કરવો કેવો છે ?

જવાબ:—૨૬૯/૧૬ حامداً ومصلياً ومسلماً۔ هو الموفق للصواب

જુઠુ બોલવાનો ગુનોહ લાગુ પડશે વસ્તુઓને વપરાસમાં લેવામાં કોઈ જાતનો વાંધો નથી. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

જુઠ બોલી પરમેટ કઢાવવી

સવાલ:— ૨૭૦/૧૭

એક મુસ્લિમ ભાઈએ રોજી કમાવવા માટે જુઠ બોલીને (પરમેટ) કઢાવી છે. અને એ જુઠ બોલવાથી એમને પરમેટ મળી પણ ગઈ છે. અને એ ભાઈ હાલમાં એ જુઠા પરમેટ પર પોતાનો કામ ધંધો ચલાવીને રોજી કમાવી

રહ્યો છે. તો શું એ રોજી કમાવવી મુસલમાન ભાઈ માટે હલાલ છે કે હરામ? આ મસ્અલાનો જવાબ શરીઅતની રૂએ વિગતવાર આપવા મહેરબાની કરશો.

જવાબ:—૨૭૦/૧૭ حامداً ومصلياً ومسلماً۔ هو الموفق للصواب

જુદુ બોલી પરમેટ મેળવવી; જેમકે રિક્ષા લેવા માટે અથવા સરકાર પાસેથી સિમેન્ટ મેળવવા માટે વિગેરે તો તે પરમેટથી કમાણી કરે તો તેનાથી તેની કમાઈ પર હુરમતનો અસર આવશે નહીં. અલબત્ત તેને જુદુ બોલવાનો અને ધોકો આપવાનો ગુનોહ થશે. અને તેનાથી તૌબા કરી લે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે. (ઈમદાદુલ ફતાવા: ૪/૧૪૭)

લાઈટ મિટર પાછુ ફેરવી આપવું.

સવાલ:— ૨૭૧/૧૮

સરકારી મિટર બિજલી કા દો બારા વાપસ ઘુમાના કેસા હે ? સરકારી દફતર વાલે ભી ઝયાદા પાવર કી બિલ બના કર રવાના કરતે હૈ, અગર હમ ઉનકે સાથ ઈસ તરહ કા મા'મલા કરે તો કોઈ હરજ હોગા યા નહી ? કંપનીવાલે ભી આકર મિટર વાપસ ઘુમાતે હૈ ઉનકો રિશ્વત દેતે હૈ કયા હમારે લિયે જાઈઝ હે યા નહી ?

જવાબ:—૨૭૧/૧૮ حامداً ومصلياً ومسلماً۔ هو الموفق للصواب

બિજલી કા બિલ બનાવવાલે હુકૂમત કે કારિન્દે મિટર બિજલી જલને કી જો યુનિટ બતાતે હૈ ઈસ સે ઝાઈદ કા અગર બિલ બનાયા હે તો એસી સૂરત મે ઈતની હી મિકદાર અપના જાઈઝ હક વુસૂલ કરને કી નિયત સે મિટર કો વાપસ ઘુમાને મે કોઈ મુજાઈકા નહી.

فاذا ظفر بحال مديونه له الاخذ ديانة بل له الاخذ من خلاف

الجنس على ما ذكره قريبا۔ (شاميه: ૩/૨૧)

બિજલી કે અમલે કો બિજલી કા મિટર ઘુમાને કે લિયે જો ઉજરત દી જાયેગી વો રિશ્વત હે જો નાજાઈઝ ઓર હરામ હે.

મુસલમાન વકીલાતનો ઇંધો કરી શકે છે ?

સવાલ:— ૨૭૨/૧૮

(૧) મુસલમાન વકીલાત કરી શકે કે નહી ?

(૨) મુસલમાન વકીલ ફોજદારી તેમજ દાવાની કોર્ટમાં વકીલાત કરે છે અને અસીલોના કેસ લડે છે અને અસીલો પાસે કેસ લડવાના નાણા એટલે કે ફી લઈ પોતાની કમાણી કરે છે આવી કમાણી જાઈઝ અને હલાલ છે કે નાજાઈઝ અને હરામ ?

(૩) મુસલમાન વકીલના હિન્દુ અસીલો જ્યારે મિલકત વેચાણ લે છે ત્યારે તે મિલકત ખરીદવા માટેના દસ્તાવેજ તે મુસલમાન વકીલ લખી આપે છે અને સબરજીસ્ટરારની ઓફિસમાં (જ્યાં દસ્તાવેજ રજીસ્ટર કરવામાં આવે છે તે સરકારી કચેરીમાં) જઈને તે વેચાણ દસ્તાવેજ રજીસ્ટર પણ કરાવી આપે છે અને તે બદલ પોતાની ફી લે છે. એટલે કે પૈસા લે છે તે જ પ્રમાણે હિન્દુ અસીલોના અંદર અંદરની મિલકતોની વહેંચણીના દસ્તાવેજ તથા મિલકતો બીજાને આપવાના બક્ષિસ દસ્તાવેજ પણ મુસલમાન વકીલ લખી આપે છે અને તેને રજીસ્ટરારની કચેરીમાં જઈને રજીસ્ટર કરાવી આપે છે અને તે બદલ પોતાની ફી લે છે. અલબત્ત સરકારે જે સ્ટેમ્પ વાપરવાનો નકકી કરેલો હોય છે તે પ્રમાણે સ્ટેમ્પ વાપરતા નથી, પણ સ્ટેમ્પના પૈસા બચાવવા મિલકતની ઓછી કીમત જણાવીને દસ્તાવેજમાં સ્ટેમ્પ ઓછો વાપરે છે, અને દસ્તાવેજમાં કીમત ઓછી જણાવે છે, જ્યારે કે ખરીદવાની મિલકતની કીમત વધારે હોય છે પણ તે બન્નેવ પક્ષકારોની સંમતીથી કરે છે હવે આ રીતે મુસલમાન વકીલ હિન્દુ અસીલોના દસ્તાવેજ લખીને રજીસ્ટર કરાવીને કમાણી કરે તો તેવી કમાણી જાઈઝ અને હલાલ છે ? કે પછી નાજાઈઝ અને હરામ છે ?

(૪) પાવર ઓફ એટર્ની તેને કહેવામાં આવે છે કે કોઈ પણ માણસ રૂપિયા ૧૦ અથવા ૫૦/- ના સ્ટેમ્પ પર પાવર ઓફ એટર્ની લખીને પોતાના વિશ્વાસુ માણસને આપે કે મારાથી દોડ-ધામ થતી નથી, અથવા તો હું બીમાર છું, અથવા તો બહાર ગામ જવું છે, માટે મારા વતી તમોએ મારા તરફથી નીચે પ્રમાણેના કામો કરશો જે મને મંજૂર છે જેવી રીતે કે ફલાણી

કોર્ટમાં કેસ છે તે મારા વતી તમારે આગળ ચલાવવો અથવા તો ફલાણી મારી મિલકત છે તે તમારે વેચવી અથવા તો મારા વતી તમારે વહીવટ કરવો અથવા તો મારા વતી ફલાણા કામો તમારે કરવા, આ પાવર ઓફ એટર્ની લખીને હું તમોને સત્તા આપુ છું કે હવે ઉપર મુજબના પાવર ઓફ એટર્ની લખીને મુસલમાન વકીલ પોતાના હિન્દુ અસીલોને લખીને આપે અને તેને એકઝીક્યુટીવ મેજિસ્ટ્રેટને ત્યાં લઈ જઈને સહી સિક્કા કરાવી આપે અને તેના મહેનતાણા બદલ ફી લઈને કરાવી આપે તો તેવી કમાણી પેલા મુસલમાન વકીલ માટે જાઈઝ અને હલાલ છે કે નાજાઈઝ અને હરામ ?

(પ) વીલ તેને કહેવામાં આવે છે કે કોઈ હિન્દુ માણસ લખીને એવું વીલ કરે કે મારી માલિકીના આટલા દાગીના, વાસણ તથા મારી વસ્તુઓ અને મારી ફલાણી મિલકતો મારા મરણ પછી ફલાણા મારા દિકરા અથવા દિકરીને અથવા ફલાણા મારા સગાને મળે અગર તો મારા આટલા પૈસા બેન્કમાં છે તે મારા મરણ પછી મારા ફલાણા સગા કે વારસદારોને મળે અને આ રીતે મારી સ્થાવર તથા જંગમ મિલકતોની મારા મરણ પછી વ્યવસ્થા થાય. સહીના માટે આ વીલ કરૂં છું તેવું હિન્દુ માણસનું વીલ મુસલમાન વકીલ પોતાના હિન્દુ અસીલને લખીને આપે અને તે વીલને રજીસ્ટરારને ત્યાં જઈને રજીસ્ટર કરાવી આપે અને તે બદલ મહેનતાણા તરીકે પેલા અસીલ પાસે ફી લે તો તેવી કમાણી પેલા મુસલમાન વકીલ માટે જાઈઝ અને હલાલ છે કે હરામ ?

(ફ) મુસલમાન વકીલ વકીલાતના ધંધામાં કમાણી કરે છે તે કમાણી બરાબ છે, પોતે તેવું માને છે અને સમજે છે તેથી વકીલાત છોડી દેવા માંગે છે પરંતુ હલાલની કમાણી કરવા માટે ગેરમુસ્લિમ પાસે ઉધાર પૈસા લઈને બીજો ધંધો એટલે કે ટેમ્પો ખરીદવા પોતાના વકીલાતના પૈસા ઉમેરશે નહીં. માત્ર તે ઉધાર લીધેલા છે તે વાપરશે તો તે આ પ્રમાણે અન્ય કોઈ મુસલમાન પાસે ઉધાર લઈને હલાલની કમાણી કરવાની જોગવાઈ કરી શકે છે કે નહીં? હવે જે કોઈ પણ મુસલમાનની એટલે કે ઉધાર આપનાર મુસલમાનની કમાણી હલાલ છે કે નહીં તે પેલા ઉધાર મેળવનારે જોવું જોઈએ કે નહીં? કે પછી ગમે તે મુસલમાન પાસે ઉધાર લઈ શકે છે કે નહીં? અને જેના પાસે

ઉધાર લેવામાં આવે તે ઉધાર આપનારની કમાણી જોવાની જરૂર નથી? તે બાબતમાં શું હુકમ છે?

(ગ) હવે મુસલમાન વકીલ પોતાની કમાણી બરાબર નથી તેથી વકીલાત છોડી દઈને ટેમ્પો ખરીદી ભાડેથી ફેરવવા માટે તેની પોતાની સગી માં પાસે જ ઉધાર પૈસા ટેમ્પો ખરીદવા લેવા માંગે છે, હવે તેની માં પાસે જે પૈસા છે જે ઘણી ગુજરી ગયેલા છે, અને તેણીના ઘણી સ્કુલમાં હેડમાસ્ટરની નોકરી કરતા હતા અને રિટાયર્ડ થયેલા ત્યારે જે પ્રોવીડન્ટ ફંડ નાણા અમુક ટકા લેખે પગારમાંથી દર મહિને કાપવામાં આવે છે અને તે સરકાર પાસે જમા રહે છે તેથી સરકાર તેમાં દર વર્ષે અમુક ટકા લેખે ગણીને વ્યાજ તેમા ઉમેરે છે અને વ્યાજ ઉમેરવામાં આવ્યું હોય છે તે પણ જણાવવામાં આવે છે. આમ તેવા નાણા પ્રોવીડન્ટ ફંડના તેણીના પાસે છે તથા તેણીના ઘણીએ દુકાન કાઢેલી તેના નાણા પણ છે તે ઉપરાંત તેણીનો સ્વભાવ ઈમાનદારી-વાળો નથી પણ લુચ્ચાઈવાળો છે એટલે એ રીતે તેણીએ બીજા સાથેના વ્યવહારથી તેમાં લુચ્ચાઈથી મેળવેલા નાણા ઉમેરેલા છે હવે આ પ્રમાણેના નાણા તેણી પાસે છે તથા બેંકમાં પૈસા મુક્યા હતા તેમાં વ્યાજ ઉમેરાયું હતું વ્યાજના નાણા પણ લઈને ઉમેરેલા છે હવે આ પ્રમાણેના નાણા તેણી પાસે એટલે કે ઉધાર લેનારની માં પાસે જમા છે, હવે તેણી પાસે ઉધાર નાણા તેને પાછા આપી દેવાની શરતે ટેમ્પો ખરીદવા તેનો દિકરો લે તો પછી તે જાઈઝ ગણાય છે કે નહીં? કે પછી તેણી પાસે જે નાણા છે તે પણ બરાબર નથી અને હરામ તથા નાજાઈઝ છે, જેથી ઉધાર લઈ શકાય નહીં? માટે આપ ખુલાસો લખશો કે ઉપરોક્ત હકીકતમાં તેણી પાસેથી ટેમ્પો ખરીદવા ઉધાર નાણા લેવા કે નહીં?

(ઠ) એક મુસલમાન બીજા મુસલમાન પાસે ઉધાર નાણા લેવા માંગે છે પરંતુ જે પણ મુસલમાન અને તેની કમાણીને જોઈએ છીએ ત્યારે કંઈક ગોલમાલ અને કંઈને કંઈ ભેળસેળ તો દેખાય જ છે, તો હવે કોના પાસે ઉધાર નાણા લેવા? અને આખરે ઉધાર નાણા લેવા માટે શું કરવું?

જવાબ:—૨૭૨/૧૯ حامداً ومصلحاً ومسلماً - هو الموفق للصواب

(૧) વકીલ રોકનાર સાચો હોય અને તેના ઉપર ઝુલ્મ તથા

અત્યાચાર થયો હોય, તો તે મજલુમ છે, જેનો દાવો લડવા માટે કાયદેસરની કાર્યવાહી કરવાની ચોખવટ તથા તેનું મહેનતાણું નક્કી કરીને વકીલાત કરવામાં આવે અને તેમાં કોઈ પણ કામ શરીઅત વિરૂધ્ધ કરવામાં ન આવે તો વકીલાતનો ધંધો અને તેની વકીલાતની ફીસ તથા મહેનતાણું લેવું જાઈઝ અને હલાલ છે. (ઈમદાદુલ ફતાવા: ૩/૩૧૯, ફતાવા મહમૂદિયા: ૪/૨૧૮)

(૨) વકીલાત એ અકદે ઈજારાહ છે "ઈજારાહ"ની અંદર મુદત તેમજ મહેનતાણું કિંવા પગાર અને કામ વિષે પ્રથમથી સ્પષ્ટતા તથા ચોખવટ કરવી જરૂરી છે અને સાથે સાથે તે કામ ગુનાહનું ના હોય, અને તે એવા નેકીના કામો પૈકી ના હોય જેના પર મહેનતાણું લેવું જાઈઝ નથી "ઈજારાહ" દુરુસ્ત છે. જેથી વકીલાતમાં ઉપર બતાવેલ બાબતોને ધ્યાનમાં રાખી કરવામાં આવે તો વકીલાતની કમાણી હલાલ છે અને જે વકીલાતમાં કોઈ ગુનાહના કામ ઉપર મહેનતાણું લેવામાં આવે જેમકે જુદા- ગલત મુકદ્દમાઓને લડવામાં આવે જે ઝાલિમ છે તેની મદદ કરવામાં આવે આ પ્રમાણે વકીલાતની આવક અને કમાણી નાજાઈઝ છે. (હિદાયા: ૩/૨૮૭)

(૩-૪) જાઈઝ દસ્તાવેજો લખવાનું તથા તેનું રજીસ્ટ્રેશન કરી આપવાનું મહેનતાણું લેવું જાઈઝ છે, હાં ! નાજાઈઝ દસ્તાવેજ જેમકે વ્યાજ લેવડ દેવડના દસ્તાવેજ લખવાનું અને તેનું રજીસ્ટ્રેશન કરવાનું મહેનતાણું લેવું જાઈઝ નથી.

(ફતાવા આલમગીરી : ૪/૪૪૮, ઈમદાદુલ ફતાવા: ૩/૪૦૧, શામી: ૫/૬૩, ૬૪)

(૫) ૩-૪ મુજબ સવાલના જવાબ પણ જાહેર છે કે જે વીલનામું બનાવવામાં આવે ગેરશર્ઈ ના હોય તો તે વીલનામું લખવાનું મહેનતાણું લેવું જાઈઝ છે અને હલાલ છે અને વીલનામું ગેરશર્ઈ હશે તો તેવું વીલનામું લખવાનું મહેનતાણું લેવું નાજાઈઝ છે.

(૬-૭-૮) હઝરત અબૂ હુરયરહ (રદિ.)બયાન કરે છે કે નબીએ કરીમ (સ.અ.વ.)નો ઈર્શાદ છે કે જ્યારે તમારામાંથી કોઈ પોતાના મુસલમાન ભાઈ પાસે આવે ત્યારે તેની ખાવા-પીવાની વસ્તુઓને ખાઈ અને પી લે. તેને તેના વિષે પુછપરછ કર્યા વગર કે (હલાલ છે કે હરામ) આ રિવાયત હદીષની કિતાબ બયહકીમાં છે. તેમાં લખ્યું છે કે જો આ સહીહ છે

તો તેનું કારણ એ છે કે મુસલમાન પોતાના ભાઈને તે જ વસ્તુ ખવડાવે- પીવડાવે છે જે હલાલ હોય છે. (મિશકાત શરીફ: ૨/૨૭૯)

આ હદીસ ઉપર જે નોટ લખાત શર્હે મિશકાતમાંથી નકલ કરવામાં આવી છે તેમાં લખ્યું છે કે હઝરત નબીએ કરીમ (સ.અ.વ.)નું ફરમાન છે કે પુછપરછ ના કરે એટલે કે એ પ્રમાણે પુછપરછ ના કરે જેનાથી તેને બદ- ગુમાની તથા શંકા કુશંકા અથવા તકલીફ થાય, અને પુછપરછ કર્યા વગર તથા તકલીફ આપ્યા વગર તેના વિષે માહિતી પ્રાપ્ત થઈ સકતી હોય. આ ત્યારે છે કે જ્યારે તેના ગુનેહગાર અને અત્યાચારી હોવાની ખબર ના હોય.

એનો ખુલાસો આ છે કે જ્યારે યકીન અને ખાત્રી હોય અથવા અમુક ટકા ખાત્રી હોય કે આ હરામ વસ્તુ ખવાડવા પીવાડવામાં ચીવટ રાખે છે. ત્યારે આ હુકમ લાગુ પડે છે, અને જો ૫૦ ટકા ખાત્રી હરામની હોય અને ૫૦ ટકા ખાત્રી હલાલની હોય તો એવા સમયે સાવચેતીની વાત એ છે કે ના ખાય. અને જો ચોક્કસ રીતે એની ખબર છે કે તે કમાણીમાં ચીવટ નથી રાખતો અથવા આ ખાવું હરામનું છે અથવા તેની પાસે હરામની જ આવક છે તો પછી તો બિલકુલ જ ખાવું ના જોઈએ. (હાશિયા મિશકાત: ૨/૨૭૯)

આપે પુછેલ સવાલનો જવાબ બિલકુલ સાફ છે કે આપ જે માણસ પાસેથી કર્ઝ લેવા માંગો છો તેના વિષે આપને સચોટ ખાત્રી છે કે તેની કમાણી હલાલની છે અથવા આપને ૭૫ ટકા ખાત્રી છે કે હલાલની છે તો તેને તેની કમાણી વિશે પુછપરછ કરવામાં ન આવે. અને જો તે માણસની કમાણી હલાલ અને હરામ બન્નેવ રીતે છે તો તેની પાસેથી કર્ઝ ના માંગો.

(૭) પ્રોવિડન્ટ ફંડ (નોકરોનું પોષણ ફંડ) શરીઅતના નિયમો મુજબ એ વ્યાજ નથી તે વિના વાંધે હલાલ અને જાઈઝ છે તો તે રકમમાંથી આપને આપે તો વિના વાંધે લઈ શકો છો. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

જાઈઝ-નાજાઈઝના વિવિધ મસાઈલ

મુસલ્લા ઉપર તસ્બીહ મુકવી જાઈઝ છે ?

સવાલ: -૨૭૩/૨૦

(૧) પેહલી સફમાં મુસલ્લા ઉપર તસ્બીહ મુકવું એ ગુનોહ છે ?

(૨) આ તસ્બીહોના ઉપર અલ્લાહ પાકનું યા મુહમ્મદ ﷺ નામ લખેલું નથી.

(૩) અમારા ગામના હાફિઝ સાહબે કહ્યું કે આ તસ્બીહોથી આપણે અલ્લાહનું નામ લઈએ છીએ એટલે એને ખુંટે (દિવાળ ઉપર) લટકાવી દેવી જોઈએ.

જવાબ:—૨૭૩/૨૦ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

કુર્આને પાકમાં અલ્લાહ તઆલા ફરમાવે છે કે "અલ્લાહ તઆલા તમારા માટે આસાનીને પસંદ કરે છે. અને તમારા માટે તંગીને પસંદ નથી કરતા." (સુરએ બકરહ : ૧/૧૮૫) સત્તરમાં પારામાં એક જગ્યાએ અલ્લાહ તઆલા ફરમાવે છે કે દીનના હુકમો પૈકી તમારા પર કોઈ એવો હુકમ નથી લાદવામાં આવ્યો જેના પર તમો અમલ ન કરી શકો. (સુરએ હજ : ૧૭/૭૫) હદીસમાં છે કે દીનના ઉપર અમલ કરવો આસાન છે.

ઉપરોક્ત કુર્આનિય આયતો અને હદીસથી સાબિત થાય છે કે દીનમાં સરળતા અને આસાની છે, તંગી નથી; જેથી જે તે વસ્તુ કે જેનાથી અલ્લાહનું નામ લેવાનું હોય જે તે દરેક (જેમકે તસ્બીહ વગેરે) વસ્તુની મર્યાદાથી વધુ તાજીમ અને અદબ કરવાથી દીન પર અમલ કરવા માટે જે આસાની અને સહૂલત રાખવામાં આવી છે તે ખતમ થઈ જશે. અને તંગી ઉત્પન્ન થઈ જશે. જેના લઈ દીન પર ચાલવું મુશ્કિલ થઈ જશે. હાં ! જે તે વસ્તુઓ કે જેની તાજીમ અજમત અને અદબની મર્યાદા શરીઅતમાં બતાવવામાં આવી છે. તેની જ તાજીમ અને અદબ શર્હ મર્યાદામાં રહીને કરવામાં આવશે.

તસ્બીહના મળકાઓ પર ખુદાનું નામ અથવા હુઝૂર (સ.અ.વ.)નું નામ લખેલું હોય કે ના હોય દરેક હાલતમાં મુસલ્લા પર મુકવામાં કોઈ જાતની બેઅદબી કે ગુનોહ લાગુ પડતો નથી, મુસલ્લો પોતે કાબિલે અજમત અને તાઝીમ તથા સનમાનપાત્ર છે. હિદાયા જે મસાઈલની કિતાબ છે, તેમાં મુસલ્લા પર જાનદારનો ફોટો હોય તો તેના પર નમાઝ પઢવી મકરૂહ લખેલ છે. ભલે ફોટા ઉપર સિજદો થાય કે ના થાય ! (હિદાયા:૨/૧૨૨)

અલ્લામાં સિયૂતી (રહ.)ફરમાવે છે કે તસ્બીહનો મોટામાં મોટો

ફાયદો એ છે કે અલ્લાહની યાદ અપાવવા વાળી વસ્તુ છે. અને તેનાથી ઝિક્ર પર પાબંદી કરવા માટે મદદ લેવામાં આવે છે.

(હિદાયાનો હાશિયો ભાગ:૧, પૃષ્ઠ:૧૨૩)

હવે જો તસ્બીહને મુસલ્લા પર ન મુકવામાં આવે અને ખુંટે લટકાવવામાં આવશે તો તસ્બીહનો જે મોટામાં મોટો ફાયદો છે તે પ્રાપ્ત કરવામાં લોકો સુસ્તી કરશે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

બયતુલખલામા (સંડાશમાં) કુર્આન-દુરૂદ પઢવું

સવાલ:— ૨૭૪/૨૧

સંડાશમાં કે મસ્જિદના પેશાબખાનામાં હોઈએ તે વખતે મસ્જિદમાં બયાન તકરીરમાં જનાબ સરકારે દો આલમ (સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વ સલ્લમ)નું નામે નામી આવે અથવા અઝાનમાં નામે નામી આવે તો દિલમાં દુરૂદ શરીફ પઢવું કેવું છે ?

તેવી જ રીતે સંડાશમાં જવાની દુઆ પઢવાનું ભુલી ગયા હોઈ તો સંડાશમાં દિલમાં દુઆ પઢવી કેવી છે ?

જવાબ:—૨૭૪/૨૧ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

وتكره قراءة القرآن والذكر والدعاء في المخرج والمغتسل والحمام وفي الخلاصة ولا يقرأ في المخرج والمغتسل والحمام الا حرفاً - (كبيرى شرح منية المصلی)

સંડાશ તથા બાથરૂમમાં કુર્આન શરીફ તથા અલ્લાહ પાકને યાદ કરવું તથા દુઆ પઢવી મકરૂહ છે, ખુલાસામાં છે કે સંડાશ બાથરૂમમાં કુર્આન શરીફ ના પઢે.

ઉપરોક્ત લખાણથી પુરવાર થાય છે કે દુઆ વિગેરે પઢવું મકરૂહ છે. અને પઢવામાં ના આવે જેથી કોઈ પણ માણસ સંડાશમાં નબી (સ.અ.વ.)નું નામ સાંભળી દુરૂદ શરીફ ન પઢે.

સંડાસની દુઆ પઢવાની ભુલી જાય તો દુઆ દિલમાં પઢી લેવામાં કોઈ વાંધો નથી. (કબીરી:૫૮)

બાથરૂમમાં નગ્ન નહાવું

સવાલ:— ૨૭૫/૨૨

બાથરૂમ બંધ હોય અથવા રૂમ બિલકુલ બંધ હોય તેવા રૂમમાં પુરૂષ અથવા સ્ત્રીએ નગ્ન થઈ ગુસલ કરવાથી ગુનાહ થશે ? શું બાથરૂમમાં પણ ગુસલ કરતી વખતે સતર ઢાંકવું ફરજ છે ?

જવાબ:—૨૭૫/૨૨ حامداً ومصلياً ومسلماً۔ هو الموفق للصواب

બાથરૂમ એવો હોય કે જ્યાં કોઈ માણસ જોઈ શકે નહીં તો નગ્ન થઈ નહાવું પણ દુરુસ્ત છે. અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

(મરાકિયુલ ફલાહ:૫૭)

બેપદા મુસ્લિમ શિક્ષિકાની કમાણી

સવાલ:— ૨૭૬/૨૩

એક મુસલમાન માણસની મુસલમાન પત્નિ સુરત મહાનગર પાલિકા દ્વારા ચલાવવામાં આવતી ઉર્દૂ પ્રાથમિક શાળામાં નોકરી કરે છે, અને બાળકો ભણાવે છે અને શાળામાં ઘરેથી બુરખો પહેર્યા વગર નોકરીએ જાય છે તો તેના પગારના નાણા હલાલ કહેવાય કે હરામ એટલે જાઈઝ કે નાજાઈઝ ?

જવાબ:—૨૭૬/૨૩ حامداً ومصلياً ومسلماً۔ هو الموفق للصواب

તેને જે પગાર મળે તે હલાલ અને જાઈઝ છે પરંતુ પદા વગર ઘરની બહાર આવવા જવાનો ગુનોહ લાગુ પડશે. ફક્ત અલ્લાહ વધુ જાણકાર છે.

હજામતના ધંધામાં દાદી મુડવી

સવાલ :— ૨૭૭/૨૪

લગભગ પચાસ વર્ષથી મારો ધંધો હજામતનો છે, આપ સારી રીતે જાણો છો કે આ ધંધામાં મુસલમાન અને ગેર મુસ્લિમની દાદી મુડવામાં આવે છે અને અંગ્રજી ફેશનના વાળ પણ કાપવામાં આવે છે. તો મારો આ ધંધો હલાલ છે કે હરામ ? અને આવા ધંધાવાળાઓની નમાઝ, રોઝા, ઝકાત, હજ, કુર્બાની, ખેર ખૈરાત વિગેરે અલ્લાહ તઆલાના ત્યાં કબૂલ થશે કે નહીં ? અને આખિરતમાં નજાત મળશે કે નહીં ? આપ હઝરતથી ગુજારિશ છે કે શરીઅતની રોશનીમાં જવાબ આપશો.

જવાબ:—૨૭૭/૨૪ حامداً ومصلياً ومسلماً۔ هو الموفق للصواب

હજામતનો ધંધો શરીઅતની રૂએ જાઈઝ છે, હજામતના ધંધા કરવાવાળાની નમાઝ, રોઝા, હજ, સદકાત, ખેર ખૈરાત તેના અરકાન અને શરાઈત અને વાજિબાત અને આદાબો મુસ્તહબ્બાતની રિઆયત સાથે અદા કરવામાં આવે તો અલ્લાહ તઆલાના ત્યાં કબૂલ થવાની ઉમ્મીદ છે, અલબત્તા દાદીને મુડાવવું હરામ છે. તો હવે દાદીને મુડવામાં મદદ કરવી ગુનાહના કામોમાં મદદ કરવું કહેવામાં આવશે. એટલા માટે દાદી મુડવું નાજાઈઝ ગણાશે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

શરીઅત વિરુદ્ધ શાદીનો પ્રસંગ

સવાલ:— ૨૭૮/૨૫

મહોલ્લામાં શાદી છે અને મારી રૂબરૂમાં શાદી વાળા ઘરમાં અને મંડપમાં ફોટાઓ લેવાય છે, અને આખી રાત વિડીયો કેસેટ ચાલે છે, તેની મને જાણ નથી તો તે શાદીનું ખાવાનું જાઈઝ છે કે નાજાઈઝ ? હરામ છે કે હલાલ તે શર્ઈ દ્રષ્ટિએ બતાવશો.

જવાબ:—૨૭૮/૨૫ حامداً ومصلياً ومسلماً۔ هو الموفق للصواب

આપે જણાવેલ ઉપરોક્ત બાબતો શરીઅતની વિરુદ્ધ છે એનાથી દરેક મુસલમાને બચવું જરૂરી છે, શરીઅત વિરુદ્ધ મજલિસોથી દૂર રહેવું જોઈએ ખાસ કરીને આલિમ અને દીનદાર વ્યક્તિએ તકવા અને પરહેઝગારીની રૂએ ત્યાં જવું ના જોઈએ.

ખાવાની વસ્તુઓ હરામ થતી નથી પરંતુ ખાવા ખાવાનું કૃત્ય હરામ થઈ જાય છે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

પ્રકરણ - (૨૪)

"ગિરો"

ગિરો જમીન લઈ પાકથી ફાયદો ઉઠાવવો

સવાલ:- ૨૭૯/૧

અમારા ગામમાં એક માણસે જમીન ગિરો લીધેલી છે, હવે આ ગિરો લેનાર માણસ તે જમીનમાં વાવણી કરી તેનાથી પાક લે છે. હવે જે પાકના પૈસા આવે છે તે પોતાની ઔલાદ ઉપર વાપરે છે. અને સમજે છે આ કૃત્ય જાઈઝ છે. તો શું ગિરો જમીનથી ફાયદો ઉઠાવી શકાય છે ? બીજું કે તેની પાકના પૈસા પોતાની ઔલાદ ઉપર ખર્ચ કરવા જાઈઝ છે ? દલીલ સાથે જવાબ આપવા કૃપા કરશો. ઉલમાએ દીન અને મુફતિયાને કિરામ આ બાબતમાં શું ફરમાવે છે. ખુલાસાવાર જવાબ આપવા મહેરબાની કરશો.

જવાબ:- ૨૭૯/૧ حامداً ومصلیاً ومسلماً- هوالموفق للصواب

ગિરવી મૂકવું અને ગિરો લેવું જાઈઝ છે. તેનું જાઈઝ હોવું કુર્આન અને હદીષથી સાબિત છે. કુર્આન શરીફમાં છે કે :

وان كنتم على سفر ولم تجدوا كتابا فلهان مقبوضه-

જો તમો મુસાફરીમાં છો (અને તમે કર્જ લેવા દેવાનો મામલો કર્યો) અને લખનાર ના મળે તો ગિરો વસ્તુ કબજામાં લેવામાં આવે.

હદીસ રીફમાં છે કે હુઝૂરે (સ.અ.વ.) યહૂદી અબૂશહમા પાસે થી ત્રણ સાઅ જવ ખરીદ્યા તેની કીમતના બદલામાં પોતાની લોઢાની બખતર ગિરો મૂકી. ગિરો મૂકેલ વસ્તુને વાપરવી અથવા તેનાથી કોઈ પણ જાતનો ફાયદો હાસિલ કરવો જેમકે ખેતર ગિરો હોય તો એવી જમીનમાંથી પાકેલું અનાજ અથવા તેની પાકના રૂપિયા ખાવા અથવા મકાન હોય તો તે

મકાનમાં રહેવું યોગ્ય તથા જાઈઝ નથી. (હિદાયા: ૪/૫૦૬)

સવાલમાં દર્શાવેલ વિગત ગિરો મુકવું અને લેવું તેને જાઈઝ સમજે છે. તો શઈ દ્રષ્ટિએ તેને જાઈઝ સમજવું સહીહ છે. અને જો ગિરો મુકેલ વસ્તુથી ફાયદો પ્રાપ્ત કરવાને હલાલ સમજે છે તે હલાલ સમજનારને ગિરો મુકેલ વસ્તુથી ફાયદો ઉઠાવવો હરામ છે.

એની જાણ કરી હોવા છતાં તેને હલાલ સમજે છે તો તેના ઈમાનની સલામતીનો ખતરો છે. અને જો તેને ગિરો મુકેલ વસ્તુથી ફાયદો મેળવવો નાજાઈઝ છે. તે મસ્અલાની જાણકારી નથી. તો તેવી સ્થિતિમાં પોતાના આ અમલથી તૌબા કરે અને હવે પછી ગિરો મુકેલ વસ્તુ થી ફાયદો ઉઠાવવો હરામ સમજે અને ગિરો વસ્તુથી ફાયદો ના ઉઠાવે. ગિરો વસ્તુની પાકથી ફાયદો ઉઠાવવો જાઈઝ નથી. તે જ પ્રમાણે તે પાકમાંથી પોતાની ઔલાદ પર ખર્ચ કરવું જાઈઝ નથી. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

પ્રકરણ - (૨૫)

"અકસ્માત"

કોર્ટમાં નુકસાનીનું વળતર મેળવવા બાબત

સવાલ:- ૨૮૦/૧

હું એસ.ટી. (બસ)નો ડ્રાઈવર છું અને હું ચોમાસામાં અમદાવાદથી વિરમગામ આવી રહ્યો હતો, રસ્તામાં એક ગામ પાસે બસ ઉભી રાખી, ત્યાં થોડો થોડો વરસાદ પડતો હતો, હું બસમાંથી કાચ ઉપર જે વરસાદનું પાણી હતું તે સાફ કરવા ઉતર્યો, મારી બસની પાછળ એક મેટાડોર આવી રહી હતી, જ્યારે હું બસના કાચ સાફ કરતો હતો ત્યારે એ મેટાડોર વાલાએ મને ટકકર મારી અને મારો પગ ફેકચર થઈ ગયો, મેં આ વાતની જાણ એસ.ટી.ડેપોમાં કરી પણ ડેપો તરફથી મને કોઈ દવાની રકમ ન મળી; મેં મેટાડોર વાળા પાસે દવા ખર્ચની વસૂલાત કરી તો મેટાડોર વાળાની

વિમાકંપની જે સરકારી છે તેણે કોર્ટમાં કેસ લડ્યો પછી જજે મારા તરફ જજમેન્ટ આપ્યું અને ૨૭ હજાર રૂા. આપ્યા છે. અને મારા ફેકચરનો ખર્ચ અને હું ૬ મહીના સુધી નોકરી પર ન ગયો એ બધો કુલ મિલાવી ૮ હજાર રૂા. ખર્ચ થયો છે. તો શું સરકાર તરફથી બીજા વધારાની રકમ લઈ હું ખર્ચ કરી શકું ? અને જો હું એ પૈસા વાપરી શકતો ન હોવું તો તેનું મારે શું કરવું ? વિગતવાર જવાબ આપવા વિનંતી છે.

જવાબ:—૨૮૦/૧ حامداً ومصلياً ومسلماً۔ هوالموفق للصواب

કોર્ટમાં નુકસાનીનું વળતર મેળવવા બાબત જે દાવો કરવામાં આવ્યો છે તેમાં સાચી હકીકત અને સાચી વિગત નુકસાની બાબત દર્શાવવામાં આવી છે અને વધુ પડતી નુકસાની વળતર મેળવવા માટે ખોટી જુઠી રજૂઆત કરવામાં નથી આવી તેવી સ્થિતિમાં કોર્ટે જે વળતર આપવાનો હુકમ કર્યો છે તે વધુ વળતર તમે લઈ શકો છો કેમકે સરકાર શ્રી એ આ પ્રમાણે ફેકચરમાં નુકસાનીનું વળતર આપવાનું ધારા ધોરણ નક્કી કર્યું હશે તે મુજબ જ કોર્ટે આદેશ આપ્યો છે પછી ભલે આપનો ખર્ચ ઓછો હોય.

અને જો કોર્ટમાં વધુ પડતી નુકસાની વસૂલ કરવા ખાતર ખોટી, જુઠી માહિતી અને હકીકતથી દૂર રજૂઆત કરવામાં આવી હોય, તેવી સ્થિતિમાં તમને જેટલો ખર્ચ થયો હોય એટલો જ ખર્ચ લેવાના હકદાર છો. ખર્ચથી વધારે લેવાના હકદાર નથી અને કોર્ટમાં જે ખોટી રજૂઆત કરવામાં આવી છે તેનો ગુનોહ લાગુ પડશે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

પ્રકરણ – (૨૬)

"સામાજિક તથા રાજકરણ"

સામાજિક બાબત

સલામના આદાબ

સવાલ:— ૨૮૧/૧

કયા ફરમાતે હે ઉલમાએ કિરામ નીચે કે સવાલો કે બારેમો ?

(૧) જૈદ અને બકર બન્નેવ એક જ વખતમાં એક બીજાને અસ્સલામુ અલયકુમ કહ્યું મતલબ કે બન્નેવની સલામનો ટકરાવ થયો તો જૈદ બકરને સલામનો જવાબ આપશે અથવા બકર જૈદને સલામનો જવાબ આપશે ? અથવા જૈદ અને બકર બન્નેવની સલામ એક વખતમાં ટકરાવવાથી ખુદબખુદ સલામનો જવાબ અદા થઈ જશે ? તો પછી સલામના જવાબની સુરત આખિરકાર શું રહેશે ? તે જવાબ તહરીર ફરમાવશો.

જવાબ:—૨૮૧/૧ حامداً ومصلياً ومسلماً۔ هوالموفق للصواب

બન્નેવ એક બીજાને સલામનો જવાબ દે.

فان مسلماً معاً يرد كل واحد - (عالمغريه: ૦/૩૨૦)

તલાક શુદા સ્ત્રીનો પોતાના દિકરા સાથે વહેવાર

સવાલ:— ૨૮૨/૨

(૧) એક તલાક શુદા સ્ત્રી છે તે સ્ત્રીને પોતાના પહેલા પતિથી છોકરો છે, હાલ તે છોકરો પોતાના બાપથી અલગ રહે છે અને તે છોકરો પણ શાદી શુદા છે; હવે તેની સગી માં પોતાના છોકરા પાસે આવવા જવા માંગે છે. તો શું એ સ્ત્રી પોતાના આગલા પતિથી થયેલા છોકરા સાથે સંબંધ રાખી શકે છે ? શરીઅત એ વાતમાં શું કહે છે ? દલીલ સાથે ખુલાસા વાર

જવાબ આપવા મહેરબાની કરશો.

(૨) તલાક શુદ્ધ સ્ત્રીનો આગલા પતિથી પણ છોકરો હોય અને ત્યાર બાદ બીજા પતિથી પણ છોકરો થયો; હવે આ બન્નેવ અખ્યાફી ભાઈઓ હકીકી ભાઈઓ જેવા રિશ્તા રાખી શકે છે ? જેવા કે એક ભાઈનો છોકરો બીજા ભાઈની છોકરી સાથે શાદી કરે વિગેરે.

જવાબ:—૨૮૨/૨ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

(૧) પોતાના પતિએ તલાક આપી દીધી છે, તેના લઈને પોતાની જે ઔલાદ તે તલાક આપનાર પતિથી છે તે ઔલાદ સાથેના સંબંધોમાં કોઈ જાતનો ફરક પડતો નથી તલાક આપતા પહેલા માં-બેટાના જે સંબંધ હતા તે પ્રમાણે જ સંબંધો રહે છે, તેથી તે પોતાના આગલા ઘરના દિકરાઓને ત્યાં આવ જાવ કરી શકે છે. અને દિકરો માંને પોતાની પાસે રાખવા માંગતો હોય તો રાખી સકે છે. (સૂરએ નિયાઅ: ૪, શામી: ૨/૩૦૦)

(૨) બન્નેવ અખ્યાફી ભાઈઓ પોતાની ઔલાદની શાદી એક બીજાની ઔલાદ સાથે કરી શકે છે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે. (સૂરએ નિયાઅ: ૪)

પ્રકરણ - (૨૭)

"જબરદસ્તી કરવી"

જબરદસ્તીથી જમીન ખરીદવી

સવાલ:— ૨૮૩/૧

ભરૂચ શહેરના જંબુસર રોડ ઉપર મુસ્લિમ હોસ્પિટલ બનાવવા માટે ૧૯૭૮માં પાયો નંખાયો અને પટેલ બોમ્બે વેલ્ફેર સોસાયટીના સંચાલન હેઠળ હોસ્પિટલ બનાવાય રહી છે ૧૯૭૮માં મુસ્લિમ ભાઈઓ પાસેથી ત્યારના બજાર ભાવથી બાવીસ એકર જેટલી જમીનો રાખવામાં આવી. માંડ ૧૦ વર્ષ પછી બાંધકામ શરૂ કર્યું છે બાકીની બધી જમીન પડતર પડેલી છે.

અમારી જમીન સંસ્થાની જમીનના એક ખુણા ઉપર આવેલી છે તો

અમો એ અમારી જમીન એન.એ. (બિન ખેતીની) કરાવી પ્લોટ પાડી વેચવા માટેની પરવાનગી સરકાર પાસે માંગી અમને પરવાનગી મળી ગઈ. મઝકૂર સંસ્થા હમારી જમીન ફક્ત કાયદાના સહારે લઈ લેવા માંગે છે જ્યારે આ બાબતની અમને જાણ થઈ તો અમોએ ટ્રસ્ટીઓને વાત કરી કે હમારે જમીન આપવી નથી. તો શા માટે લઈ લો છો ? તો વળતો જવાબ મળ્યો કે અમારે જમીન જોઈતી નથી. પણ ગર્વમેન્ટની સહાયથી મેળવીને જ રહીશું ગર્વમેન્ટ જ અપાવશે અમે ટ્રસ્ટીઓને કહ્યું કે આજ થી બજાર કીમત દઈને લઈ લો. તો તેઓ બજાર કીમત આપવા પણ તૈયાર નથી અમારી પાસે મઝકૂર ખેતર સિવાય બીજું ખેતર નથી. શરીઅતની રૂએ કોઈ પણ મુસ્લિમની જમીન કાયદાના સહારે જમીન માલિકની રાજીખુશી વિના લઈ શકાય ખરી ?

માલિક પોતાની જમીન સંસ્થામાં ના આપે તો ગુનેહગાર ખરો ?

ટ્રસ્ટીઓ કાયદાના સહારે જમીન લઈ લે તો ગુનેહગાર થશે ખરા ?

માલિકને પોતાની મરજી પ્રમાણેની કીમત આપી ટ્રસ્ટીઓ લેવા માંગતા હોય છતાં પણ જમીનનો માલિક ઈન્કાર કરે તો માલિક ગુનેહગાર થાય છે ખરો ?

એક વ્યક્તિ પાસે લાખો રૂપિયા છે ઘણાં એકર જમીન પણ છે પરંતુ એ વ્યક્તિ મઝકૂર સંસ્થામાં અથવા કોઈ પણ બીજા સ્થાને એક એકર જમીન આપવા તૈયાર નથી તો શું શરીઅતની રૂએ આવી વ્યક્તિ મુજરિમ બને છે ખરી ? સંસ્થાના ટ્રસ્ટીઓ ફરજ પાડી ગમે તે વ્યક્તિ પાસેથી જમીન આંચકી લે તો શું ટ્રસ્ટીઓ ગુનેહગાર થતા નથી ?

જવાબ:—૨૮૩/૧ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

શરીઅતની રૂએ આવી રીતે જબરદસ્તીથી જમીનના અસલી માલિકની દિલી રજામંદી અને ખુશી વગર જોરજબર તેમ સરકારી કાનૂનનો સહારો લઈ થોડી કીમતમાં લઈ લેવી જાઈઝ નથી મના છે હરામ છે.

હદીસ શરીફમાં છે નબીએ કરીમ (સ.અ.વ.)એ ફરમાવ્યું ખબરદાર ઝુલ્મ ન કરો ખબરદાર (થઈ જાવ) કે કોઈ પણ માણસનો માલ લેનાર તેની

દિલી રજામંદી અને ખુશી વગર હલાલ નથી. (મિશકાત શરીફ) લેનાર અને વેચનાર બન્નેવની રજા અને ખુશીથી સોદો થવો જોઈએ.

(બહર:૫/૨૭૭, શામી:૪/૧૧)

આવી રીતે જમીન મજબૂર કરી પચાવી લેવી જુલ્મ અને અન્યાય જરૂરી છે કે ઈસ્લામી કાનૂન પર અમલ કરે.

પરંતુ જો સરકાર એ જમીન સંસ્થાને અપાવશે તો સંસ્થા તેની માલિક થઈ જશે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

(ઈમદાદુલ ફતાવા:૩/૩૫, ફતાવા મહમૂદિયા:૪/૧૭૯)

પ્રકરણ - (૨૮)

"કર્મ"

લેવડ દેવડ

સવાલ:- ૨૮૪/૧

આજથી પાંચ મહીના પહેલા બેંકનો ભાવ સાઉદી અરબમાં ઈન્ડિયાના એક હજાર રૂપિયાના સાઉદીમાં ૩૧૦ રિયાલ થતા હતા. તે સમયે કાળા બજારના ભાવ ઈન્ડિયાના એક હજાર રૂપિયાના ૨૭૦ રિયાલ હતા. તે સમયે હું ઈન્ડિયા આવ્યો ત્યારે એક માણસે મને કહ્યું કે મારા ઘરે તમો ઈન્ડિયાના ૫૦૦ રૂપિયા આપી દેશો તો મે કાળા ભાવથી ૨૭૦ના ભાવના પૈસા લઈ તે માણસના ઘરે રૂપિયા ૫૦૦/- આપ્યા આજે પાંચ મહીના બાદ હું ઈન્ડિયાથી પાછો સાઉદી આવ્યો તો આજ ની તારીખે પહેલા કરતાં ભાવ બિલકુલ ઓછો થઈ ગયો એટલે કે બેંકનો ભાવ આજે ૨૮૦ રિયાલના ઈન્ડિયાના એક હજાર રૂપિયા બને છે, અને કાળા બજારમાં ૨૪૦ રિયાલના એક હજાર બને છે. તો તે ભાઈ મને એમ કહે છે કે હું તો પહેલાના ભાવથી એટલે સાઉદી ૨૭૦ ના ભાવથી જે પૈસા મારા ઘરે આપ્યા હતા તે ભાવ પ્રમાણે નહીં આપું બલ્કે આજે ૨૪૦ નો ભાવ ચાલે છે. એ ભાવથી તમારા નીકળતા રૂપિયા ૫૦૦/- ના બદલામાં રિયાલ આપુ

અથવા રોકડા રૂપિયા ૫૦૦ આપુ તો હું લેનાર માણસ ના કહું છું કે મેં પહેલા ૨૭૦ રિયાલના ભાવથી રૂપિયા ૫૦૦ આપ્યા હતા તો આજે તે ૨૭૦ રિયાલના ભાવથી રૂપિયા કે રિયાલ મળવા જોઈએ ? જો હું આજે ૨૪૦ રિયાલના ભાવથી પૈસા લઉં તો મારે ખોટ છે. કારણ કે મેં તો પહેલા એ ભાઈને ૨૭૦ રિયાલના ભાવથી આપ્યા હતા. તો મવલાના આપણી શરીઅત આ માટે કયો મસ્અલો હલ ફરમાવે છે. એ શરીઅતની રૂએ જણાવવા મહેરબાની કરશો. ત્યાર બાદ વધુમાં તે સમયે એ ભાઈએ લેણ દેણમાં એમ વાત નથી કરી કે હું તમે આવા પછી તમારા ૫૦૦/- રૂપિયા આપીશ તો મારે તે ભાવથી પૈસા લેવા કે આજના ભાવથી લેવા ?

જવાબ:-૨૮૪/૧ حامداً ومصلیاً ومسلماً - هوالموفق للصواب

જે વખતે ૫૦૦ સામે વાળી પાર્ટીના કહેવાથી આપ્યા તે દિવસે ૫૦૦/- રૂ.ના જે રિયાલ થતા હશે તે શર્ઈ દ્રષ્ટિએ દિયાનતન આપવા પડશે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે. (શામી:૩/૧૭૨)

પાઉન્ડની ભર્પાય પાઉન્ડમાં કરવી

સવાલ:-૨૮૫/૨

ઈસ્માઈલ ૧૯૭૬ થી ૧૯૮૧ સુધી મસ્કતમાં કામ અર્થે વસવાટ કરતો હતો, તે દર્મિયાન ૧૯૮૩માં ઈસ્માઈલના વાલિદ મુહતરમ રમજાનુલ મુબારકમાં ઈન્તિકાલ ફરમાવી ગયા ઈન્તિકાલ પહેલા મર્હૂમ પોતાની તમામ ભુલ બદલ પોતાના જમાઈ પર મુઆફી તલબ કરી ઈસ્માઈલના ભાઈ તેમજ મામાએ મર્હૂમનો હિસાબ ચેક કરી મર્હૂમનું દેવુ ૨૭૦૦૦/- નક્કી કર્યું તે રકમ યુ.કે. વસતા એમના જમાઈની હતી તે બાબત ઈન્તિકાલ પહેલાના કાગળમાં જો પોતાની ઔલાદની હેસિયત થાય તો આપશે નહીંતર મુઆફ કરવા લખેલ કર્જની વહેંચણીમાં ઈસ્માઈલના ભાગે રૂપિયા ૧૭૦૦૦/- અને વચલા ભાઈના ભાગે રૂપિયા ૧૦૦૦૦ એમ નક્કી કરી ઈસ્માઈલને જાણ કરી નાનાભાઈ પર કર્જમાંથી કોઈ વહેંચણી થઈ નહીં.

વચલા ભાઈએ પોતાની હેસિયત થતા રૂપિયા ૧૦૦૦૦/- અદા

કર્ચા ઈસ્માઈલનું ૧૯૮૫ માં યુ.કે.જવાનું થયું ત્યાં મહૂમના જમાઈ એટલે ઈસ્માઈલના બનેવીએ બજારમાં જતા અવરનવર થઈ ૨૬૨/- પાઉન્ડ જેવી રકમ લીધી જે અહમદ ભાઈએ ઈસ્માઈલને પરત ન કરી ઉપરાંત યુ.કે.થી રિટર્ન થયા બાદ લોન પેટે શાદી તેમજ બીજા ખર્ચ માટે કરી બીજી મદદ કરવા જણાવ્યું જેની સબુતીમાં કાગળ શામેલ છે તો અવારનવાર કાગળ આવતા ઈસ્માઈલે એના બનેવી પર

૧૯૮૬માં ૨૦૦/- પાઉન્ડ ડીમાન્ડ ડ્રાફ્ટ

૧૯૮૭માં ૨૦૦/- પાઉન્ડ ડીમાન્ડ ડ્રાફ્ટ

૧૯૮૮માં ૨૦૦/- પાઉન્ડ ડીમાન્ડ ડ્રાફ્ટ

૧૯૮૫માં ૨૬૨/- પાઉન્ડ રોકડા યુ.કે.ખાતે

ટોટલ ૮૬૨/- પાઉન્ડ રવાના કર્યા

ઉપરોક્ત રકમ ઈસ્માઈલે મસ્કત ખાતેથી ત્યાંના રિયાલના ચલણમાંથી પાઉન્ડમાં ટ્રાન્સફર કરી રવાના કરેલ છે.

૧૯૮૮માં ઈસ્માઈલને રકમની જરૂરત પડી ત્યારે ફોનથી જાણ કરી મદદ કરવા કહ્યું ત્યાર બાદ અહમદભાઈ (બનેવી)નો વ્યવહાર બદલાયો તેમજ ઈસ્માઈલની રકમ કે કર્જની રકમનો કોઈ જ નિકાલ પોતાની ફિકરથી લાવેલા નથી.

૧૯૮૯માં ઈન્ડિયા આવ્યા બાદ ઈસ્માઈલે ૧૯૮૨માં અરસ પરસ —નો વ્યવહાર ચોખ્ખો કરવા ફોન પર કહ્યું તો તેનો જવાબ નથી, ત્યાર બાદ ઈસ્માઈલે બહેનને જાણ કરતાં તેમણે બધા સબુત માંગ્યા કે લોન પર પાઉન્ડ મંગાવ્યા તો તે રવાના કર્યા તે પછી પણ જવાબ ન મળ્યો. ૧૯૮૩માં ત્યાંથી આવેલ બંનેના વડીલને વચમાં નાંખ્યા તો પણ ચોખ્ખવટ થઈ નથી. ના છૂટકે ઈસ્માઈલે તેના ભાણાને જાણ કરી તેનો પણ ઈસ્માઈલ પર જવાબ નથી.

હાલ પાઉન્ડના ભાવ ઊંચા થવાથી ઈસ્માઈલનો હક આપતા નથી.

ઈસ્માઈલ એમની ૧૭૦૦૦/- રૂપિયાની રકમ આપવા તૈયાર છે. બન્ને વચ્ચે ફેસલો કઈ રીતથી કરવો તે બાબત શર્હી રીતથી ફેસલો કરવા અરજ છે. જેથી મહૂમ કર્જમાંથી મુક્ત થાય.

જવાબ:—૨૮૫/૨ حامداً ومصلیاً ومسلماً۔ هو الموفق للصواب

આપણા જણાવ્યા પ્રમાણે આપના બનેવીએ ઉપરોક્ત પાઉન્ડ આપની પાસેથી ઉછીના માંગ્યા તો હવે એમના ઝિમ્મે તે પાઉન્ડ આપવા જરૂરી છે. ફિક્કહની કિતાબોમાં કાયદો છે કે **الدَّيْنُ تَقْضَى بِأَمْثَالِهَا**.

કે કર્જ જે પ્રમાણે લીધું હોય તે પ્રમાણે અદા કરવામાં આવશે, એમાં જ બન્નેવના હકકોનું રક્ષણ થશે કારણ કે પાઉન્ડ અને રૂપિયાના વેલ્યુમાં જે ફર્ક આવ્યો તેનો અસર કર્જ દેનાર અને લેનાર બન્નેવ ઉપર પડે છે.

માટે જગડો ખતમ કરવાની બહેતર સૂરત એ જ છે કે જે વસ્તુ કર્જ લીધી હોય તે અદા કરવામાં આવે.

ولان المقصود وهو الجبران وذلك في المثل اتم لان فيه مراعاة

الجنس والماليه وفي القيمة مراعاة المالية فقط فكان ايجاب المثل اعدل -

(બદાઈયુ સસનાએઅ:૭/૩૮૫, કિતાબુલ કર્જ, અલ અશબાહુ વન્નાઈર:૩૬૩)

પ્રકરણ - (૨૯)

"વસિયત"

મુંબઈથી કાઠિયાવાડ મૈથિયત લઈ જવાની વસિયત

સવાલ:— ૨૮૬/૧

એક માણસ ગુજરાત—કાઠિયાવાડનો વતની હોય અને તે ફેમીલી સાથે મુંબઈ રહેતો હોય અને ત્યાંનો મુકામ હોય તે વ્યક્તિ એવી વસિયત કરે છે કે "હું ગુજરી જાઉં તો મારો જનાઝો મારા વતન ગુજરાતમાં દફન કરશો" તો તેના ગુજરી ગયા પછી આવી વસિયત ઉપર અમલ કરવું વાજિબ (જરૂરી) છે કે નાજાઈઝ ?

જવાબ:—૨૮૬/૧ حامداً ومصلیاً ومسلماً۔ هو الموفق للصواب

શરીઅતનો કાનૂન છે કે એક માણસ જ્યાં મરી જાય ત્યાં જ તેને દફન કરવો જોઈએ, ત્યાં દફન ન કરતાં માઈલ બે માઈલ લઈ જવાની છૂટ તો છે

પરંતુ એથી વધુ દૂર લઈ જઈ દફન કરવું મકરૂહ છે.

(શામી: ૩/૧૪૬, તહતાવી : ૬૧૩, કબીરી: ૫૨૩)

કોઈ માણસ વસિયત કરે કે મારા જનાઝાની નમાઝ ફલાણો માણસ પઢાવે અથવા મારા મરણ પછી મને ફલાણા શહેરમાં દફન કરવામાં આવે તો આ વસિયત વ્યર્થ છે. (શામી: ૫/૪૭૧, મરાકિયુલ ફલાહ: ૧૪૫)

પૂછેલ સવાલમાં આ પ્રમાણેની વસિયત કરવી વ્યર્થ હોય એના ઉપર અમલ કરવો જરૂરી નથી અને તેના ઉપર અમલ કરવો કરાહતથી ખાલી નથી. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

સંપૂર્ણ મિલકત ગામની મસ્જિદમાં આપવાની વસિયત કરવી

સવાલ:— ૨૮૭/૨

એક માણસે પોતાની હયાતીમાં પોતાની પત્નિને કહ્યું હતું કે મારી વફાત પછી મારી બધી મિલકત પરીએજ ગામની મસ્જિદમાં આપી દેવી; તો જ્યારે તે ભાઈનો ઈન્તકાલ થઈ ગયો તો તેમણે પોતાની પાછળ બે ઔરતો છોડી હતી ઔલાદ બેમાંથી કોઈ પણ ઔરતને નથી, તો પછી તે બે ઔરતોમાંથી એક નો ઈન્તકાલ થઈ ગયો, હવે એક ઔરત છે, તો તેમનું કહેવું એવું છે કે આ બધી મિલકત મારે પરીએજની મસ્જિદમાં નથી આપવી બલ્કે અર્ધી મિલકત બીજી મસ્જિદમાં આપવી છે. તો તે શરીઅતના રૂએ જાઈઝ છે કે નહીં ?

અને મરૂમ પરીએજની મસ્જિદની વસિયત જરૂરથી મૌખિક કરી હતી તો ખુલાસાવાર જવાબ આપશો.

મરનારનો એક ભાઈ આફ્રિકામાં છે બન્ને ભાઈઓની માં અલગ, બાપ એક છે.

જવાબ:— ૨૮૭/૨ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

વસિયતની હદ શરીઅતમાં મર્યાદિત છે અને તે એટલી છે કે વસિયત કરનારના મરણ બાદ તેના કફન દફનના ખર્ચ બાદ કયા પછી તેની ઉપર જે કર્ઝ હોય તો તે અદા કરી દીધા પછી જે કાંઈ બાકી રહે તેના બધામાં ફક્ત ત્રીજા ભાગ જેટલાની તે વસિયત કરી શકે છે એટલે પોતાના એ બાકી માલના ત્રીજા ભાગ સુધી અને તેટલા વિષે વસિયત કરવાનો તેનો હક છે,

બધા પર નહીં. અને જો ૧/૩ ભાગથી વધુ વસિયત કરી હોય તો વારિસો રાજી હોય તો તેની વસિયત મુજબ આપી શકશો. (શામી: ૫/૪૬૦)

મરૂમ જે મસ્જિદમાં આપવાની વસિયત કરી છે તે મસ્જિદમાં વસિયત મુજબ આપવું જરૂરી છે.

સવાલમાં દર્શાવ્યા મુજબ મરૂમના વારસદારો તેની બે પત્નિઓ અને ભાઈ હતા, જેથી મસ્જિદમાં પુરી મિલકત આપવામાં આવશે નહીં.

અને જો વારસદારોમાં એક પણ ના પાડશે તો તેવી હાલતમાં મરૂમની મિલકતમાંથી સર્વ પ્રથમ વારસા—વહેંચણી પહેલાના હકો જેમકે કફન, દફનનો ખર્ચ, ત્યાર બાદ જે મિલકત બાકી રહેશે તેમાંથી મરૂમના કર્ઝની અદાયગી કુલ માલમાંથી અને જે મિલકત બાકી રહેશે તેનો ૧/૩ ભાગ વસિયત પેટે અને બાકીના ૨/૩ ભાગ તેના વારસદારોમાં વહેંચણી કરવામાં આવશે.

જેથી જો બધા વારસદારો મરૂમની પુરી મિલકત તેમની વસિયત મુજબ સહેમત થતા હોય તો તે મિલકત જે તે મસ્જિદમાં વસિયત કરી હોય તેમાં જ આપવામાં આવશે મરૂમની વસિયત વિરૂધ્ધ બીજી મસ્જિદમાં આપવું જાઈઝ નથી. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

દાદી પોતાની હયાતીમાં પોતાને વારસો આપવા માંગે !

સવાલ:— ૨૮૮/૩

મારી માં પોતાની હયાતીમાં પોતાનો વારસો મારા છોકરાને આપવા માંગે છે, તો મારી માં ગુનેહગાર થશે કે તે પોતાની મરજીથી પોતાનો માલ મારા છોકરાને આપી દે. હાલમાં બધો કારોબાર હું સંભાળુ છું, મારી માંની દબલ નથી, મારી મરજી મુજબ હું ધંધો કરું છું મારી બે છોકરીઓ અને એક છોકરો છે, બધાની શાદી કરી દીધી છે. છોકરીઓ એમના સાસરે છે, છોકરો મારા સાથે છે, હમે સાથે ધંધો કરીએ છીએ, પણ મુખ્તિયાર હું પોતે છું. મારી માંની મિલકત તથા દાગીના મારા છોકરાની પત્નિના દાગીના અને મારી પત્નિના દાગીના મારી પાસે છે. હું પોતે બધાની જે ઝકાત થાય તે હિસાબે કાઢું છું, મારી માંની મિલકત તથા બધાના દાગીના કોઈને આપી દઉં

અથવા ખેર ખેરાત કરી દઉં તો મને કોઈ પુછનાર નથી, તો મારી પોતાની મરજી હું પોતે કે મારી માં ગુનેહગાર ન બનીએ ?

જવાબ:- ૨૮૮/૩ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

સવાલમાં દર્શાવ્યા મુજબ આપની વાલિદા પોતાની હયાતીમાં પોતાની મિલકત પોતાના પોત્રાને આપી દેવા માંગે છે, જો તેનાથી કોઈ વારસદારને વંચિત અથવા નુકસાન પહોંચાડવાનો ઈરાદો હશે તો ગુનેહગાર થશે. જો નિયત કોઈને નુકસાન કે વંચિત કરવાની ના હોય તો તેવી સ્થિતિમાં ગુનેહગાર થશે નહીં. તે પોતાની મિલકતના માલિક છે. તેમને ઈખ્તિયાર છે પોતાની મિલકતને જેમ ઈચ્છે તેમ કોઈને આપી શકે છે.

તમારી વાલિદા કે તમારી પત્નિ કે તમારા છોકરાની પત્નિના જે દાગીના તેમની પોતાની માલિકીની છે, તે તમારી પાસે અમાનત છે. આપ તેમની પરવાનગી વગર કોઈ જાતની લેવડ-દેવડ કરી શકતા નથી અને તેમની પરવાનગી વગર કોઈને વાપરવા કે પહેરવા આપશો તો આપને ગુનોહ લાગુ પડશે. અને આપ પોતે પણ તેમની મરજી વિરૂધ્ધ અથવા રજા વગર વાપરશો તો ગુનેહગાર બનશો. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે. (હિદાયા ભાગ :૩)

દાદા પોતાની હયાતીમાં પોત્રાને કેટલું આપી શકે ?

સવાલ:- ૨૮૮/૪

એક મુસલમાન પોતાની હયાતીમાં પોતાના ચાર છોકરા હોઈ પોતાના એક પોત્રાને પોતાની મિલકતમાંથી કેટલો ભાગ વીલનામા વડે આપી શકે છે ? તેવા સંજોગોમાં બાકી રહેલા ભાગમાંથી તેમના ચાર દિકરાઓ માંથી કોને કેટલો ભાગ મળી શકે તે શરીઅતના કાનૂન મુજબ સહી ખુલાસો આપશોજી.

જવાબ:- ૨૮૮/૪ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

પોત્રાના નામે દાદા પોતાની હયાતીમાં વીલનામું કરશે તો તે વસિયત ગણાશે અને પોત્રો દાદાના વારસદારોમાંથી નથી જેના લઈને તેના માટે વસિયત કરવી જાઈજ છે અને વસિયત મરનારના માલમાંથી કફન—

દફનના ખર્ચ તથા જો દેવું હોય તો તે અદા કર્યા પછી જે મિલકત માલ બાકી રહેશે તેનો ૧/૩ ભાગ માંથી જેના નામે વસિયત કરી હશે તેને મળશે.

પોત્રાના નામે વીલનામું બનાવ્યું છે તો તે વીલનામામાં જે મિલકત લખી છે તે મિલકત મરૂમ દાદાની કુલ મિલકતનો ૧/૩ ભાગ હોય તો તે પુરી મિલકત પોત્રાને મળશે. અને જો ૧/૩ થી વધારે હશે તો મરૂમ દાદાના વારસદારોની ઈજાજત અને પરવાનગીથી આપવામાં આવશે. તે પછી બાકી વધારાની મિલકતમાંથી દાદા મરૂમના વારસદારો હકકદાર છે. જેથી તેના ૪ ભાગ કરવામાં આવશે જેમાંથી મરૂમના દરેક છોકરાને ૧-૧ ભાગ મળશે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

પ્રકરણ - (૩૦)

"વારસા વહેંચણી"

વારસા-વહેંચણીનો ઈન્કાર કરે તે કાફિર

સવાલ:- ૨૮૦/૧

એક માણસ મુસલમાન છે ઈસ્લામ અને શરીઅતને માને છે. હાજી તથા પાંચ વખતનો નમાઝી અને નફિલ નમાઝોનો પાબંદ છે, તબ્લીગ જમાઅતમાં જાય છે, મોટા ભાઈ તરીકે વહીવટ કરે છે. જ્યારે મિલકતનો ફેસ્લો કરવાનું કહીએ છીએ ત્યારે શરીઅતની રૂએ ફેસ્લો કરવા તૈયાર થતો નથી, હકકદારના હક આપવામાં પોતાનો અંગત સ્વાર્થ શોધે છે. એ માણસ શરીઅતની આડ લઈને ખોટી રીતે દાબદબાણ કરી બીજાના હકકો પચાવી પાડવા પ્રયાસો કરે છે. અને ફેસ્લો કરાવનારને ખોટી રીતે ધુતકારી દે છે. તો તેવા માણસ શું પોતાની જાતને મુસલમાન માની શકે ? અથવા ખુદા પાકની એવા માણસ પર શું વર્ઈદ છે ? શું એ માણસ મુસલમાન રહે છે ? છતાં એ માણસ કહે છે કે હું હકક પર છું તો શું એની વાત સાચી છે ?

જવાબ:- ૨૮૦/૧ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

અલ્લાહ તઆલાએ વારસા વહેંચણીના અહકામ અને વારસદારોના હિસ્સા સાફ-સાફ બયાન કરી દીધા છે. વારસા વહેંચણીના હુકમો વર્ણવ્યા પછી સૂરએ નિસાઅમાં અલ્લાહ તઆલા ફરમાવે છે કે;

“ઉપરોક્ત બાબતો ખુદા તઆલાની હદબંદીઓ છે, જે શખ્સ તેમાં અલ્લાહ અને તેના રસૂલ (સલ.)ના હુકમ પ્રમાણે ચાલશે તેને એવી જન્નતમાં જગ્યા અપાશે જેની નીચે નહેરો વહેતી હશે અને જેમાં તેઓ હમૈશા માટે રહેશે અને ખરી કામ્યાબી પણ એ જ છે. પણ જે શખ્સ અલ્લાહ અને રસૂલ (સલ.)ની નાફરમાની કરશે તે જહન્નમની આગનો હકદાર ઠરશે.” (સૂરએ નિસાઅ : ૧૩, ૧૪)

વારસદારોને વહેલી તકે તેમનો હક પહોંચાડવો જરૂરી છે. તેમને હક ન આપવો ગસબ અને ઝુલમ છે. (શર્હ મજલ્લા માદા : ૮૭ પરથી)

જે માણસ શરઈ વારસા વહેંચણીનો છડેચોક ઈન્કાર કરે તો તેને પોતાના ઈમાનની ફિકર કરવાની જરૂર છે. કારણ કે તે મુસલમાન બાકી રહેતો નથી. અને જો તે શર્ઈ વારસા વહેંચણીનો ઈન્કાર ન કરતો હોય, પણ પોતાના સ્વાર્થ ખાતર વારસદારોને તેમનો વારસાઈ હક આપવામાં પીછે હટ કરતો હોય તો તે, મુસલમાન હોવાથી નીકળતો નથી, પણ તે સખ્ત ગુનેહગાર અને સખ્ત અજાબનો મુસ્તહિક ઠરશે.

(શામી: ૬/૩૫૮, આલમગીરી: ૨/૨૭૨, તાતાર ખાનિયહ: ૭/૩૩૬ પરથી)

હદીસમાં છે કે હકદારોને હક ન આપનારે તે હકકોના બદલારૂપે કાલે કયામતના દિવસે પોતાની નમાઝો, રોઝા, ઝકાત વગેરેના સવાબો આપવા પડશે. ફકત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

(મુસ્લિમ શરીફ હદીસ નં.૨૫૮૧)

દાદાની મિલકતમાંથી ચતીમ પોત્રો કેમ વંચિત ?

સવાલ:— ૨૯૧/૨

મારે વેપાર અર્થે બહાર દેશ જવાનું થયું ત્યાં મારા એક ઓળખીતા સાથીએ સવાલ કર્યો કે દાદાની મિલકતમાંથી પોત્રાને વારસો મળશે કે નહીં? મે કહ્યું કે પોત્રાને વારસો નહીં મળે. તો તે ભાઈ કહેવા લાગ્યા કે આ વાત

સમજમાં નથી આવતી તે ભાઈ અહિંયા સુધી બોલ્યા કે જો ઈસ્લામનો હુકમ આ જ હોય તો હું ઈસ્લામ છોડી દઉં ?

(૧) માટે આપ મુફતી સાહબથી નમ્ર અપીલ કે વિગતવાર જવાબ આપશો જેથી તે ભાઈને શાંતી થાય અને હું પુરી વાત સમજાવી શકું કે પોત્રાને વારસો કેમ નહીં મળે ! ન મળે તો ચતીમ પોત્રાનું શું ? ગુજરાન કેવી રીતે કરે ? આ સર્વે વિસ્તારપુર્વક જણાવશોજી.

જવાબ:—૨૯૧/૨ حامداً ومصلياً ومسلماً- هو الموفق للصواب

એક મુસલમાન હોવાની દ્રષ્ટિએ ઈસ્લામની સઘળી બાબતો ઉપર ઈમાન લાવવું જરૂરી છે.

અલ્લાહ તઆલા અને રસૂલ (સ.અ.વ) ના દર્શાવેલ તમામ અરકાનો ઉપર ઈમાન સાથે અમલ કરવું બંદાની વિશેષતા છે. બંદા હોવાની હેસિયતથી કારણો શોધવા મો'મિનને યોગ્ય નથી જૈબ પર ઈમાન લાવવું એ જ આપણી મોટામાં મોટી મુંડી છે. દુન્યવી સરકારી કાયદાઓ જે માનવ બુદ્ધિની ઉપજ છે તે આપણી સમજમાં ઘણી વખતે નથી આવતા બલ્કે હકીકતમાં અમુક વખતે બુદ્ધિહિન હોય છે છતાં નાગરીક હોવાને નાતે માની લઈએ છીએ બલકે અંજાણતાને લઈ કાયદાનું ઉલ્લંઘન કરવા પર સજા થાય તો પણ વેદી લઈએ છીએ.

ઈસ્લામી કાનૂન તો આસ્માની કાનૂન છે તે એવી મહાન ઝાતના બનાવેલ છે જેના માટે ભુતકાળ તથા ભવિષ્ય કાળ સરખા છે જે માનવાનો (માનવ બુદ્ધિ સહિત) સર્જનહાર છે માનવ બુદ્ધિમાં કયા યુગમાં અને કયા સમાજમાં કઈ વસ્તુ આવી શકે છે અથવા નથી આવી સકતી તેનું પણ તેની પાસે માપદંડ છે. શરીઅતની ઘણી બાબતોમાં આપણી અજાણતા—નાવાકિફી અને શર્ઈ મસાઈલ પ્રાપ્ત કરવા પ્રત્યે બેદરકારી તથા ઉદાસીનતા—ને કારણે કોઈ વાત સમજમાં ન આવે તો તે આપણી અભણતાનો દોષ ન કે શરીઅતનો ! આપણી બુદ્ધિ રાત દિવસ અંગ્રેજી કલ્ચરમાં વિકસેલ હોવાના કારણે તે જ ચશ્માથી શરીઅતને પણ જોતી હોય તો ચોકકસ તેવું જ દેખાશે. જગતની પ્રત્યેક વ્યક્તિ પોતાના સમાજ, કલ્ચર અને જ્ઞાનથી પ્રભાવિત થઈને દરેક વસ્તુને ઓળખે અને સમજે છે.

માટે સૌ પ્રથમ ઈસ્લામી દિમાગ અથવા તટસ્થ બુદ્ધિથી ઈસ્લામિક કાયદા કાનૂનનો ઊંડાણ પુર્વક અભ્યાસ કરવો પડશે અને તે પણ ઈસ્લામિક જ્ઞાન ભંડારના નિષ્ણાતો આલિમો અને મુફ્તીઓના માર્ગદર્શન હેઠળ જરૂરી છે જગતનો કોઈ પણ વિષય કે જ્ઞાન તે વિદ્યાના પ્રખરોથી જ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે ડોક્ટરી લાઈનની માહિતી એન્જીનયરથી પ્રાપ્ત નથી થઈ સક્તી.

ઉપરોક્ત સવાલ શઈ વારસા—વહેંચણી બાબતનો છે જે ઈસ્લામી જ્ઞાન ભંડારમાં અર્ધા ભંડારનું સ્થાન જાણવે છે એના કાયદાઓ કુર્આન શરીફ અને હદીષ શરીફની રોશનીમાં જ ઘડવામાં આવ્યા છે ઘણા કાયદાઓ તો કુર્આન શરીફ અને હદીષ શરીફમાં સ્પષ્ટ રીતે વર્ણન કરેલ છે.

ઉપરોક્ત મસ્અલો જાણવા માટે અમુક કાયદાઓ જાણવા જરૂરી છે.

(૧) વારસા—વહેંચણીમાં ભાગ ઈસ્લામ બલકે જગતના સઘળા ધર્મો અને સંપ્રદાયોમાં મૃત્યુ પામનાર વ્યક્તિથી સગાઈના ધોરણે છે. માત્ર જરૂરત હાજત અને ગરીબીના ધોરણે નથી. જો ગરીબી અને હાજત માપદંડ હોત તો દરેક માલદાર વ્યક્તિના મરણ બાદ તેના પુત્રો, પોત્રાઓ, બાપ, દાદા, પત્નિ, બહેન વગેરે જે ગરીબ અને હાજતમંદ તેમને સર્વેને વારસાઈ હક થી મહરૂમ (બાકાત) રાખવામાં આવત અને ગામના ફકીરો, મોહતાજોને હકદાર સમજી સઘળી મિલકત વહેંચી આપવામાં આવતે. જ્યારે કે જગતનો કોઈ પણ બુદ્ધિશાળી વ્યક્તિ આ કાયદો (ગરીબીનું ધોરણ) માનવા તૈયાર નથી.

(૨) વારસા—વહેંચણીનો આધાર સગાઈ છે તો સમગ્ર જગત એક જ બાપ (આદમ અ.સ.)ની ઔલાદ છે જેથી મરનારની મિલકત સમગ્ર માનવજાતને (મુસ્લિમ, બિનમુસ્લિમની ભેદરેખા અંકિત કર્યા વગર) સરખા ભાગે મળવી જોઈએ.

પરંતુ સ્પષ્ટ છે કે જ્યારે આ પ્રમાણે વહેંચણી થાય તો અબજોની મિલકત પણ દરેકને ભાગે એટલી આવશે કે જેનાથી તે લેશ માત્ર ફાયદો ઉઠાવી શકશે નહી. માટે બુદ્ધિ તેમજ શઈ દ્રષ્ટિએ જરૂરી છે કે નજીક અને દૂરના સગાઓને આધાર ઠેરવી નજીકના સગાને અંશિમતા અને શ્રેષ્ઠતા

આપી દૂરના સગાને બાકાત રાખવામાં આવે.

(૩) વ્યક્તિની હયાતીમાં કોઈ તેનો વારિસ થઈ શકતો નથી વારસાઈ હક મૃત્યુ બાદ મળે છે.

(૪) વારસાઈ હક જીવંત વારસદારોને મળશે પોતાના બાપના મરણ પહેલા મૃત્યુ પામનારના પુત્રની વારસદારોમાં ગણતરી થશે નહી.

(૫) જેને મરનારની તરફથી શઈ દ્રષ્ટિએ હક મળશે તેના માટે વસિયત કરવી જાઈઝ નથી વસિયત તે સગા માટે જાઈઝ છે જેને વારસાઈ માંથી હક ના મળવાનો હોય હવે નજીક અને દૂર આ શબ્દોની વ્યાખ્યા સમજવી જરૂરી છે.

સઘળા બુદ્ધિશાળી લોકોના મતાનુસાર જે વ્યક્તિ મયૈતથી ડાયરેક (વાસ્તા વગર) સંબંધ ધરાવે તેને નજીકનો સગો અને જે વાસ્તા સાથે (જેમકે પોત્રાના વાસ્તાથી) સંબંધ ધરાવે તેને દૂરનો સગો કહેવાશે ભલે મયૈતના પુત્રો હયાત હોય અથવા ન હોય ! હાં; મયૈતનો કોઈ પણ પુત્ર ન હોય તો પોત્રાઓ (દૂરના સગા હોવા છતા) વારિસ થશે અને તે દૂરનો જ સગો પુત્રો કહેવાશે.

હવે એક શંકા ઉત્પન્ન થાય છે કે એક વ્યક્તિના ચાર પુત્રોમાંથી એક તેની હયાતીમાં મરણ પામે તો બાપના મરણ બાદ ત્રણ પુત્રો વારિસ થશે અને તેમના વાસ્તાથી ત્રણ પુત્રોની ઔલાદ (પોત્રાઓ) પણ વારિસ થશે પરંતુ યતીમ પોત્રાઓને બાપ ન હોવાને કારણે કાંઈ જ નહી મળશે. હાલા કે તે સૌથી વધુ મોહતાજ છે.

આ બાબતને ધ્યાનપુર્વક વિચારીશુ તો ખબર પડશે કે બાપની મિલકતને પુત્રની મિલકત સમજવી ગલત છે, પોત્રાઓને દાદાની મિલકત—માંથી હાલ કાંઈ જ મળ્યુ નથી. થઈ શકે છે કે બાપ પોતાની હયાતીમાં જ તે મિલકત ખાઈ પીને ખતમ કરી નાખે અથવા બીજી કોઈ આફતને કારણે તેની હયાતીમાં જ તબાહ થઈ જાય અને દાદાની વિરાસતમાંથી પોત્રાઓના ભાગે કાંઈ જ ન જાય. બીજી એક વાત કે લોકોની કમાઈ (માલદારી, ગરીબી) અને બુદ્ધિમાં અલ્લાહ તઆલાએ જે તફાવત રાખ્યો છે તેને કોઈ

બરાબર કરી શકતો નથી. એક કુદરતી વ્યવસ્થા છે કે બુદ્ધિમાન અભણ માલદારનો પણ નોકર બને છે રશીયાના કોમ્યુનિસ્ટે કુદરતના આ નિઝામને બદલવા જતા પોતે બદલાઈ ગયા અને જગતની સુપર તાકત હોવા છતાં આર્થિક દેવાળું ફુંકાતા વેર વિખેર થઈ ગયા.

માટે દરેક સરખી રીતે રહે અથવા દરેક પાસે સરખો માલ રહે એ અશક્ય છે, માનવબુદ્ધિ (પોતાના માપદંડ અને બુદ્ધિના અભાવે) વારસાઈના કોઈ કાનૂનને બુદ્ધિની વિરૂદ્ધ કહેશે. જેથી કુર્આને કરીમમાં તેનો જવાબ આપવા વારસાઈના કાનૂન દર્શાવવાની સાથે જ ફરમાવ્યું.

(સૂરઅ નિસાઅ:૧૧)

અર્થાત:— તમારા બાપ અને પુત્રોમાંથી કોણ તમારા માટે વધુ નફાકારક છે? તે તમો નથી જાણી શકતા ! માટે જે ઝાત ભવિષ્યની પણ જાણકાર છે તેની વાત માની લો.

(૧) પોત્રાને કેમ ન મળે ? તો ઉપર દર્શાવેલ કાયદા નં.૨(સગાઈમાં જે સૌથી નજીક હોય તેને પ્રાથમિકતા મળશે) ની રૂએ પુત્રોની હયાતીમાં પોત્રો દુરનો ગણાશે. કુર્આન શરીફની આયતમાં ઔલાદથી સગા પુત્રો મુરાદ છે એ પ્રમાણે વારસાઈની સંખ્યાબંધ આયતોમાં وَلَد થી પુત્ર મુરાદ છે.

બુખારી શરીફ ની રિવાયત છે કે (જે લોકોના ભાગો કુર્આન શરીફ થી સાબિત છે.) નો હિસ્સો આપ્યા પછી જે કાંઈ બચે તે મયૈતના સૌથી વધુ સગાનો હક છે. (બુખારી કિતાબુલ ફરાઈઝ :૨૭/૮૮૭)

એટલે કે પુત્રના હોવા છતાં પોત્રો વારિસ થશે નહીં અને કોઈ પુત્ર જ હયાત ન હોય તો પોત્રા વારિસ થશે.

આ હવાલા સાથે જણાવવાનું કે ઉમ્મતના સઘળા આલિમો (દરેક ફિરકાના) આ મસ્અલામાં સંમત છે કોઈનો મતભેદ નથી.

(૨) યતીમ પોત્રાને દાદાની વારસાઈમાંથી ન મળવાનો એ અર્થ નથી કે ઈસ્લામે તેને કાંઈ જ નથી અપાવ્યું બલકે યતીમનો જેટલો ઈસ્લામે ખ્યાલ રાખ્યો છે જગતના કોઈ પણ ધર્મ અને કાનૂને નથી રાખ્યો કુર્આન શરીફમાં ઘણી જગ્યાઓએ યતીમની સાથે સારા વર્તાવ કરવાની ફજીલતો અને તાકીદો

દર્શાવવામાં આવી છે યતીમનો માલ ખાવા પર ફરમાવ્યું કે માલખાનારા પોતાના પેટમાં દોઝખની આગ ભરે છે. અને મરવા બાદ તે ભડકતી આગમાં દાખલ થશે. (સૂરઅ નિસાઅ:૧૦)

હદીષોમાં પણ ઘણી તાકીદ આવી છે જેથી મુસ્લિમ સમાજમાં યતીમો પ્રત્યે હમદર્દી અને લાગણી ઉદભવે.

(૨) યતીમ પોત્રાનું ગુજરાન :— સૌપ્રથમ એ વિચારવાનું છે કે યતીમ પોત્રાની વારસાઈનો કેસ ટકાવારી કેટલા પ્રમાણમાં બને છે ? કેટલા યતીમના દાદા હયાતીમાં માલ મિલકત છોડી મૃત્યુ પામે છે. અનુભવ બતાવે છે દાદા વધુ પ્રમાણમાં મૃત્યુ વખતે પોતાની બીમારી, ઘડપણ અને કારોબાર કે મિલકત ઉપર પુત્રોના વહીવટને કારણે પોતે ઔલાદના મોહતાજ હોય છે તેમની પાસેથી મિલકત સ્વતંત્રતા છીનવાઈ જાય છે. પુત્રો પોતાની સ્વતંત્ર મિલકત કરી લે છે. જ્યારે દાદા પોતે મોહતાજની હાલતમાં હોય તો પોત્રાને તેની વારસાઈમાંથી શું મળશે ? માટે માત્ર દાદાની મિલકતમાંથી તેને આપવાનો આગ્રહ રાખવો બેવકુફિ છે.

શઈ રીતે પોત્રાના ગુજરાનના સૌપ્રથમ જવાબદાર દાદા છે. તેની માં જો માલદાર હોય તો દાદાના ઝિમ્મે ૨/૩ અને માલદાર માંના ઝિમ્મે ૧/૩ ખર્ચ લાગશે. (બદાઈઅ :૫/૧૭૨)

દાદા અને માંના મરણ (અથવા ગરીબ હોવાની હાલતમાં) યતીમની ઝિમ્મેદારી કાકાઓ અને મોટાઓ અને તેના સગા સંબંધીઓ પર છે. જે યતીમના (મૃત્યુ થવાની હાલતમાં) વારિસ થઈ શકે છે આ માત્ર અખ્લાકી (નૈતિક) જવાબદારી નથી બલકે કાનૂની છે આ લોકોના ઝિમ્મે ખર્ચ વાજિબ છે. જે જબરદસ્તી વસૂલ થઈ શકે છે.

ઉપરોક્ત આયતથી હનફી ઉલમાએ કિરામે યતીમનો ખર્ચ સાબિત કર્યો છે. આ કથન સહાબાએ કિરામ અને તાબેઈનથી પણ સાબિત છે અને જો આ બચ્ચાનો કોઈ સગો ન હોય અથવા એવો કોઈ ન હોય (જે પોતાની ગરીબીના કારણે) યતીમ બચ્ચાનો બોઝ ઉઠાવી શકે તો (ઈસ્લામી) હુકૂમતના ઝિમ્મે તેનો ખર્ચ ઉઠાવવો જરૂરી છે. કારણ કે અમુક હાલતોમાં બાપની હયાતીમાં છોકરાઓની જવાબદારી હુકૂમતના સિરે રહે છે. ઈબ્ને

હુમામ (રહ.) ફરમાવે છે કે જો બધા છોકરાઓ નાના અને ગરીબ હોય અથવા મોટા હોય પણ માજૂર હોય અને બાપ પણ માજૂર છે તો એમનો ખર્ચ બયતુલમાલ (હુકૂમતી તિજોરી) માંથી આપવામાં આવે. કારણ કે બાપનો ખર્ચ પણ સરકારના ઝિમ્મે છે.

(ફતુલકદીર:૨/૩૮૧, મુસ્લિમ શ:૨/૩૪, ૩૬)

સૂરએ નિસાઅની આયત નં.૮માં વારિસોને પ્રોત્સાહન આપવામાં આવ્યું છે કે વારસા-વહેંચણી વખતે તેવા વંચિત સગાઓને ખાસ કરીને યતીમોને ન ભુલી જાય બલ્કે તેમને પણ ખુશીથી વારસામાંથી થોડુક આપી દે. જ્યારે આ પ્રકારનો બનાવ બન્યો હોય તો કાકાઓએ યતીમ ભત્રીજાઓને કંઈક આપવું જોઈએ તથા બીજા લોકોએ યાદ અપાવવું જોઈએ.

આ સિવાય યતીમને નફો પહોંચાડવા દાદા પોત્રાઓ માટે ૧/૩ની વસિયત કરી (વારિસોથી પણ વધુ યતીમ પોત્રાને આપી) શકે છે. જો કે વસિયત કરવી જરૂરી નથી, મુસ્તહબ છે. આ સાથે સ્ત્રીઓનો શર્ઈ વારસાઈ ભાગ આપવામાં આવે જેમકે યતીમની માંને પોતાના માં-બાપની વારસાઈ તથા મૃત્યુ પામનાર પતિની વારસાઈ (પતિની મિલકતમાંથી) પણ મળે. અને એ સાથે બીજા સગાઓની પણ વારસાઈ અમુક સંજોગોમાં મળશે. તે સાથે ઈસ્લામે ઝકાતની જે વ્યવસ્થા રાખી છે તેમાં પણ દરેક માલદારે યતીમો, બેવાઓનો ખ્યાલ રાખવો જોઈએ. અને મરણ બીમારી પહેલા તો પોતાની મિલકતમાંથી જેટલું ચાહે તેટલું દાદા બક્ષિશ તરીકે યતીમ પોત્રાઓને આપી શકે છે. તેનો પણ દાદાએ ઉપયોગ કરવો જોઈએ અને યતીમ પોત્રાઓને આપવું જોઈએ જેની કુર્આન અને હદીસમાં વારંવાર તર્ગીબ પણ આપવામાં આવી છે. શર્ત એ કે કોઈ વારિસને વંચિત કરવાની નિયત ન હોય યતીમની મોહતાજી નજર સમક્ષ હોય ઈસ્લામી દ્રષ્ટિએ જે લોકો કમાઈ નથી સકતા તેમની જવાબદારી મુસ્લિમ સરકાર પર છે. (શર્ત એ કે તેમના સગાસંબંધી તેમનો ખર્ચ ન ઉઠાવી સકતા હોય) યતીમ પોત્રા પોત્રીઓ પણ બયતુલમાલના હકદાર બનશે.

આપ સવાલ કરો કે ઈસ્લામી સરકાર નથી અથવા ઈસ્લામી કાનૂનનું અમલીકરણ નથી. તો એનો દોષ ઈસ્લામ ઉપર નથી બલ્કે કાનૂનભંગ

કરનારના ઝિમ્મે છે માટે મુસ્લિમ દેશોમાં ઈસ્લામી બયતુલમાલ કાયમ કરવો જરૂરી છે.

અને જ્યાં મુસ્લિમ સરકારો નથી મુસ્લિમો લઘુમતિમાં છે ત્યાં પણ મુસ્લિમોએ પોતાનો સંયુક્ત એક અમીર નિયુક્ત કરવો જરૂરી છે. તેના હુકમથી દરેક જગ્યાએ કાઝી વગેરેની નિમણૂક થશે જે મુસ્લિમોની સઘળો બાબતોનો શર્ઈ દ્રષ્ટિએ નિકાલ લાવશે. (જેમાં આલિમો, વડીલો અને બુદ્ધિશાળી લોકોનો સમાવેશ થશે) ઈસ્લામી કાનૂન જગતનો તે પ્રથમ કાનૂન છે જે અર્ધાથી વધુ જગત ઉપર ૮૦૦ વર્ષ લાગુ રહ્યો જેમાં બધે જ શાંતિ અને ન્યાય કાયમ રહ્યો, યતીમની પરવરિશનો મસ્અલો ૮૦૦-૮૦૦ વર્ષના મુસ્લિમ શાસનમાં કદી નથી આવ્યો કારણ કે ઈસ્લામમાં તેના ગુજરાનના ઘણા વિકલ્પો છે. ઈસ્લામી વ્યવસ્થા છોડી દેવાને કારણે આ અને બીજા સંખ્યાબંધ પ્રશ્નો ઉપસ્થિત થયા અને થતા રહેશે છતાં એક બિચારો ઈસ્લામ જ એવો યતીમ છે કે તેના માથે દોષનો ટોપલો નાંખવામાં આવે છે. અંગ્રેજે મુસ્લિમોના ફોજદારી કાનૂન રદ કર્યા અને હવે મેરા ભારત મહાન ના સપુત્રો મુસ્લિમ પર્સનલ લો રદ કરી સમાન સિવિલ કોડ દાખલ કરવા માંગે છે. છતાં મુસ્લિમો નિરાંતે ઉઘે છે અને પોતાની શર્ઈ પંચાયતો કાયમ નથી કરતા. જ્યારે આપણે ઈસ્લામી કાનૂન પર અમલ કરવા માંગતા નથી તો બીજી કોમોને દોષ દેવો બુદ્ધિહીન વાત છે. અલ્લાહપાક આપણને સહીહ સમજ આપે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

સગા છોકરાને મિલકતમાંથી વંચિત કરી શકાય ?

સવાલ:- ૨૯૨/૩

સગો છોકરો તથા તેની ઓરત ઈંગ્લેન્ડ રહે છે બાપ ઈન્ડિયામાં રહે છે. છોકરો તથા ઓરત પણ હજ માટે જાય છે. બાપને બિલકુલ ખબર આપતો નથી. બિલકુલ જાણ કરતો નથી. એની સાસરીવાળાઓને ખબર આપે છે કે હું હજ માટે જાઉં છું હવે ઈન્ડિયામાં એની મિલકત ભાગે આવે એમ છે મિલકત આપવી કે નહીં આપવી ? અગર ઔલાદને મિલકત ન આપે તો શું બાપ ગુનેહગાર થશે ?

જવાબ:- ૨૯૨/૩ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

ફિક્કડની કિતાબોમાં હજ અદા કરવા જવાવાળા માટે હજ કરવા જતા પહેલા જે કામો કરવા જોઈએ તેમાં લખ્યું છે કે ફર્જ હજ અદા કરવા જતા માણસ વાલિદૈન હયાત હોઈ તો તેમની રજા લેવી જોઈએ અને જો તેમને ખિદમતની જરૂરત હોય તો તેમની રજા વગર જવું મકરૂહ છે. અને જો તેમને ખિદમતની જરૂરત ન હોય તો તેમની રજા વગર જવું મકરૂહ નથી.

(બહરૂરાઈક: ૨/ ૩૩૨)

જેથી જો છોકરાના વાલિદૈન પોતાના દિકરાની ખિદમતના મોહતાજ નથી. તેનું પોતાના વાલિદૈનને જાણ કર્યા વગર જવાથી ગુનેહગાર થશે નહીં. જેથી તે છોકરાને બાપ પોતાની મિલકતમાંથી તેને વિરાસતથી મહરૂમ કરવું ગુનાહનું કામ છે અને છોકરા નાફરમાન હોય તો પણ છોકરાને પોતાની મિલકતમાંથી મહરૂમ કરવું ગુનોહ છે.

હદીસ શરીફમાં છે કે અમુક માણસો પોતાની પુરી જીંદગી અલ્લાહ તઆલાની ફરમાબરદારીમાં ગુજારતા રહે છે પરંતુ મૃત્યુ વખતે પોતાના વારસદારોને વંચિત કરી આપે છે, એવા લોકોને અલ્લાહ તઆલા દોઝખમાં નાખશે. (મિશકાત શરીફ: ૧/૨૬૬)

ઔલાદ એ ઔલાદ કહેવામાં આવશે. ફરમાંબરદાર હોય કે નાફરમાન હોય ! નાફરમાન હોવાના લઈને તેને પોતાની મિલકતમાં ભાગ ન આપવાની રજા નથી તો અહિંયા તો તે છોકરો શઈ દ્રષ્ટિએ ગુનેહગાર નથી. તો તેને કેમ કરીને પોતાની મિલકત માંથી વંચિત કરવામાં આવે ! ફકત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

મિલકતમે બહેનકા વારસાઈ હક કિતના શરીઅત પ્રમાણે

સવાલ:—૨૯૩/૪

મિલકત હમારે નાનાકી થી, ઉનકે મરને કે બાદ ઉનકી ઓરત હમારી નાની અમ્મા કે પાસ થી નાની અમ્મા કે મરને કે બાદ ઉનકી લળકી જો હમારી અમ્મા હે ઈનકો વારસાઈ હક મિલા, અમ્મા કે મરને કે બાદ ઈનકે તીન લળકે ઓર એક લળકિ જો તીનો ભાઈઓ કી બહેન, તો હમ તીન ભાઈ ઓર એક બહેન હે, તો મિલકતમે બહેન કા શરીઅત પ્રમાણે કિતના હકક હોતા હે ?

હમારી અમ્માં કા ભરણપોષણ હમને મરને તક ક્રિયા, દો ભાઈ એક બહેનને કરા નહી, તો જો ભાઈને માં કો પાલે પોસે થે યે ભાઈ ખોરાકી કે પ્રમાણે જયાદા હિસ્સા લે સકતા હય ?

જવાબ:—૨૯૩/૪ حامداً ومصلياً ومسلماً- هوالموفق للصواب

મહૂમાની મિલકતમાંથી સર્વ પ્રથમ વારસા—વહેંચણી પહેલાના હકો: (જેમકે મહૂમાના કર્જની અદાયગી કુલ માલમાંથી અને જો મહૂમાએ કોઈ જાઈઝ વસિયત કરી હોય તો મહૂમાની બાકી મિલકતના ત્રીજા ભાગમાંથી) અદા કર્યા પછી મહૂમાની મિલકતના કુલ ૭ ભાગ કરવામાં આવશે તેમાંથી દરેક ભાઈને ૨—૨ ભાગ અને બહેનને ૧ ભાગ મળશે.

આપે વાલિદાનું ભરણપોષણ કર્યું તો આપને એનો ઘણો જ સવાબ મળશે પરંતુ વારિસોના જે શઈ હકકો છે તે પ્રમાણે જ આપને મળશે.

આપે દુનિયાની ફાની થવા વાળી વસ્તુની ઉમ્મીદ ન રાખતા આખિરતની હમૈશા રહેવા વાળી નેઅમતોનું અલ્લાહની બેંકમાં જમા થવા ઉપર ખૂશ થવું જોઈએ. ફકત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

વારસા—વહેંચણી વિષે પુછાએલ સવાલોના જવાબ

સવાલ:— ૨૯૪/૫

મેરે છે મામુ થે જિસ્મે સે એક કા ઈન્તિકાલ હો ચુકા બાકી પાંચ મે સે મેરે એક મામુ બચપન સે બહેરે ઓર ગુંગે થે જો બચપન સે મેરે નાના કે સાથ મેરે ઘર રહેતે થે મેરે નાના ને એક ખેત મેરી અમ્મા કો લિખ દિયા થા ઓર યે મામુ કે નિભાવ ખર્ચ કે લિયે થા, નાના ઓર મેરી અમ્મા કે ઈન્તિકાલ કે બાદ હમારે મામુ કો હમ પાલતે થે ઓર હમારી તરફ સે ખર્ચ કરતે થે અબ મામુ કા ભી ઈન્તિકાલ હો ચુકા હે મામુ કે મરને કે બાદ ઉનકે પાસ સે કુછ રકમ નિકલી યે રકમ વો મઝદૂરી કરતે થે ઉસ કી ઉન કે પાસ જમા હોતી થી યા કોઈ ચાઈ નાશતા કે લિયે દેતે થે ઉસ કી જમા હોતી થી.

સવાલ યે હે કે હમારે અબ ચાર મામુ જિંદા હે તો મહૂમ મામુ જાન કી મિરાષ ઉનકે ચાર ભાઈ યે મામુ હે ઉન કો મિલેગી ? અગર મિલેગી તો હરેક કો કીતની મિલેગી ? બચપન સે મહૂમ મામુ હમારે ઘર રહેતે થે ઓર

હર તરહ કા નાન નફકા કપળા બીમારી વગેરા કા ખર્ચ હમારી તરફ સે હોતા થા યહાં તક કે મરને કે બાદ ભી તજહીઝ વ તક્ફીન હમારે ઘર સે હુઈ ઓર હમ તીન ભાઈ ઓર તીન બેહને હે (બચી હુઈ રકમ ૩૮૮૦ રૂપિયાહે) તો યે રકમ હમ તમામ ભાઈ બેહનો કો મિલેગી ? અગર મિલેગી તો હરેક કો કિતના હિસ્સા મિલેગી ?

જવાબ:—૨૮૪/૫ حامداً ومصلياً ومسلماً۔ هوالموفق للصواب

સૂરતે મસ્ઉલા મે મર્હૂમ મામુ કે ભાઈ મૌજૂદ હે ઈસ વજહ સે ઉન કે ભાનજે ઓર ભાનજીયો કો ઉનકે તરકેમે સે કોઈ હક નહી હે. ઉન કે પાસ જો રકમ હે ઉસમે સે આપ હઝરાત તજહીઝ વ તક્ફીન કે ઈખરાજાત વજાઅ કરને કે બાદ માબકિયા રકમ આપ કે ચાર મામુ હયાત હે ઉનકે હવાલે કરદે. વલ્લાહુ અઅલમ.

સવાલ:—૨૮૫/૬

અમારે ત્યાં એક ભાઈનો ઈન્તિકાલ થઈ ગયો છે મરનારના વારસદારોમાં : ૧ પત્નિ, બાપ, ૧ સાવકી માં (હકીકી માં નથી), ૧ ભાઈ, ૨ બહેન, ૪ છોકરાઓ, ૧ છોકરી, હયાત છે તો આ સૌમાં કોનો હિસ્સો કેટલો કેટલો લાગશે વિગતવાર જણાવશો.

જવાબ:—૨૮૫/૬ حامداً ومصلياً ومسلماً۔ هوالموفق للصواب

મર્હૂમની મિલકતમાંથી સાવકી માં અને મર્હૂમના ભાઈ અને બહેનને મર્હૂમની મિલકતમાંથી ભાગ નહી મળે કારણ કે મર્હૂમની નરજાતી ઔલાદ તથા બાપ હયાત છે.

મર્હૂમની મિલકતમાંથી સર્વ પ્રથમ વારસા—વહેંચણી પહેલાના હકો: (જેમકે કફન, દફનનો ખર્ચ, ત્યારબાદ જે મિલકત બાકી રહેશે તેમાંથી મર્હૂમના કર્ઝની અદાયગી કુલ માલમાંથી અને જો મર્હૂમે કોઈ જાઈઝ વસિયત કરી હોય તો મર્હૂમની બાકી મિલકતના ત્રીજા ભાગમાંથી) અદા કર્યા પછી મર્હૂમની મિલકતના ૨૧૬ ભાગો કરવામાં આવશે. જેમાંથી મર્હૂમની વિધવાને ૨૭ ભાગ, બાપને ૩૬ ભાગ, અને મર્હૂમના દરેક છોકરાને ૩૪—૩૪ ભાગ અને મર્હૂમની છોકરીને ૧૭ ભાગ મળશે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

સવાલ:—૨૮૬/૭

મારા વાલિદ સાહબની બે ઓરતો છે. જેમાં પહેલી ઓરતથી અમે છ ભાઈ બહેન છે. ચાર છોકરા અને બે છોકરીઓ, અને મારી વાલિદાને (પહેલી ઓરતને) એમના પીયરમાંથી એમના વાલિદ સાહબે (મારા નાનાએ) મારી વાલિદાને દશ વિંઘા અને ચાર ગુંઠા જમીન (ખેતર) તેમજ ઘર બનાવવા માટે ૮૦×૫૦=૪૦૦૦ સ્કવેર ફુટ જમીન (ગભાણ) તેમજ ૨૮ તોલા સોનુ આપ્યું હતું, ત્યાર પછી મારા વાલિદા આ જાયદાદ છોળી આ દુનિયામાંથી ચાલ્યા ગયા. જેથી મારા વાલિદે બીજી ઓરતથી નિકાહ પઢ્યા એમના (બીજી ઓરતના) બે છોકરા છે આમ પહેલી ઓરતના છ છોકરા—છોકરીઓ છે અને બીજી ઓરતના બે છોકરા મળી અમે આઠ ભાઈ બહેન છે. તો પહેલી પત્નિ (મારા વાલિદા) જે (ગભાણ, ખેતર, સોનુ) જાઈદાદ છોળી ઈન્તિકાલ કરી ગયા છે. એમા બીજી વાલિદાના જે બે છોકરા છે એમનો પણ હકક લાગે કે નહી ? આ જાયદાદની કંઈ રીતે વહેંચણી કરવામાં આવે ? એના માટે શરીઅતનો શો હુકમ છે ? તફસીલથી લેખિત જવાબ આપશો. જેથી દરેક ભાઈ—બહેનને પોતાનો હકક મળી રહે.

જવાબ:—૨૮૬/૭ حامداً ومصلياً ومسلماً۔ هوالموفق للصواب

પહેલી ઓરતની જે મિલકત તેના બાપે આપેલ છે તે મિલકતમાં તેમના પોતાની ઔલાદનો હકક લાગશે. તેણીની શોયકના પેટની ઔલાદને તેમાંથી હકક મળશે નહી. મર્હૂમાની જે મિલકત છે તેમાંથી તેમના પતિને પણ મળશે.

જેથી મર્હૂમાની મિલકતમાંથી સર્વ પ્રથમ વારસા—વહેંચણી પહેલાના હકો: (જેમકે મર્હૂમાના કર્ઝની અદાયગી કુલ માલમાંથી અને જો મર્હૂમાએ કોઈ જાઈઝ વસિયત કરી હોય તો મર્હૂમાની બાકી મિલકતના ત્રીજા ભાગમાંથી) અદા કર્યા પછી મર્હૂમાની મિલકતના ચાલીસ ભાગો પાડવામાં આવશે. જેમાંથી મર્હૂમાના પતિને ૧૦ ભાગ આપવામાં આવશે. અને બાકીના ૩૦ ભાગમાંથી દરેક છોકરાને ૬—૬ ભાગ અને દરેક છોકરીને ૩—૩ ભાગ મળશે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

સવાલ:— ૨૯૭/૮

ઈસા અહમદનો ૧૯૪૨માં ઈન્તિકાલ થઈ ગયો એમણે પોતાની પાછળ પોતાની ઓરત અને એક છોકરી અને ભત્રીજો છોડ્યો.

ભત્રીજાના હિસ્સામાં બધો વારસો આવ્યો બેવા ઓરતને ઘરેણા અને થોડી રકમ આપી અને બેવાએ લખી આપ્યું કે મને મારો હિસ્સો મળી ગયો છે. અને બીજી જગ્યાએ શાદી કરી લીધી.

બે મકાન બરાબરના હતા, એક મકાન ભત્રીજાએ મરનારની છોકરીને આપી દીધું અને એક પોતે રાખી લીધું.

હવે ભત્રીજા પાસે ૧૧ વીંઘા જમીન મહૂમવાળી હતી તેમાંથી ૪ વીંઘા જમીન રૂપિયાર ૮૦૦/- માં ૧૯૫૨ માં જરૂરત પડવાથી વેચી દીધી અને એ રકમ પોતાના ઉપયોગમાં લીધી. અને ભત્રીજાનો ૧૯૫૭ માં ઈન્તિકાલ થઈ ગયો.

મરનાર ભત્રીજાને એક છોકરો અને ત્રણ છોકરીઓ હતી, ત્રણ છોકરીઓ માંથી એક છોકરી ૧૯૮૫ માં મરણ પામી અને તેણે ૪ છોકરા એક ભાઈ બે બેડનો અને શોયેક તથા તેના બે છોકરા અને એક છોકરી છોડી. છોકરાએ ૧૯૮૧ થી ૧૯૮૮ દર્મિયાન ઉપર દર્શાવેલ જમીનમાંથી ચાર વીંઘા જમીન સાડા આઠ લાખ રૂપિયામાં વેચી.

ઈસા અહમદની છોકરીનો ઈન્તિકાલ ૧૯૭૧ માં થઈ ગયો તેણીના વારસદારોમાં એક ઘણી અને એક છોકરો અને ચાર છોકરીઓ છે.

ભત્રીજાના છોકરા પાસે અઢી વીંઘા જમીન હાલ રહેલી છે.

તો આપ સાહેબને ગુજારિશ છે કે શરીઅત મુજબ તેમને કેવી રીતે તેમનો હકક હિસ્સો અપાય તે જણાવવા મહેરબાની કરશો.

જવાબ:— ૨૯૭/૮ حامداً ومصلیاً ومسلماً۔ هوالموفق للصواب

મહૂમની મિલકતમાંથી સર્વ પ્રથમ વારસા-વહેંચણી પહેલાના હકો: (જેમકે કફન, દફનનો ખર્ચ, ત્યારબાદ જે મિલકત બાકી રહેશે તેમાંથી મહૂમના કર્જની અદાયગી કુલ માલમાંથી અને જો મહૂમે કોઈ જાઈઝ વસિયત કરી હોય તો મહૂમની બાકી મિલકતના ત્રીજા ભાગમાંથી) અદા કર્યા પછી મહૂમ ઈસાભાઈની પત્નિને સુલેહમાં આપેલ વસ્તુ બાદ કરી

મિલકતના ૧૪૦ ભાગ કરવામાં આવશે.

જેમાંથી તેમના જીવીત વારસદારો (પત્નિને બાદ કરી) મહૂમ (૧૯૫૭) ભત્રીજાની ઔલાદને (મહૂમા ૧૯૭૧ છોકરીને બાદ કરી) છોકરાને ૨૪ ભાગ અને બન્નેવ છોકરીઓને ૧૨-૧૨ ભાગ આપવામાં આવશે. ત્યારબાદ મહૂમની છોકરી (મરણ ૧૯૭૧)ના વારસદારોમાં તેમના પતિ તથા પુત્રને ૨૦-૨૦ ભાગ અને ચાર છોકરીઓમાં દરેકને ૧૦-૧૦ ભાગ આપવામાં આવશે.

ત્યારબાદ ભત્રીજાની પુત્રી (૧૯૮૫)ના વારસદારોમાં ચારેવ છોકરાઓને ૩-૩ ભાગ વહેંચણી કરવામાં આવે, અને મહૂમાના ભાઈ તથા મહૂમાની બહેનો વંચિત રહેશે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

સવાલ:— ૨૯૮/૮

અમારી વાલિદાએ પોતાની હયાતીમાં મને અમારા ભાઈ બહેનો રૂબરૂ પોતાનું સોનું આપવાનું કહેલું જે પંદર તોલા હતું પોતાની હયાતીમાં જ તેમાંથી પાંચ તોલા જેટલું મને આપી દીધું. બાકી દસ તોલા માટે (મને આપવાની) વસિયત કરી ગયા હોવાથી અમારા ભાઈ બહેનોએ કોઈ પણ જાતના વાંધા વિના તે સોનું મને આપી દીધું છે.

તો શું તે સોનું લેવામાં મારા માટે કોઈ જાતનો વાંધો છે ? અલબત્ત મારા ભાઈઓ બહેનોને તેમની શાદી અને પ્રસંગો ઉપર સોનું આપવામાં આવેલું હતું તે અમારા વાલિદ મહૂમની હયાતીમાં જ થયું હતું.

મારી શાદીના પ્રસંગે મને કાંઈ સોનું આપવામાં આવ્યું જ ના હતું બલ્કે મારા ભાઈઓને તો આસરે પાત્રીસ - પાત્રીસ તોલા સોનું આપવામાં આવેલ.

જવાબ:— ૨૯૮/૮ حامداً ومصلیاً ومسلماً۔ هوالموفق للصواب

જો કોઈએ પોતાના વારસદારને વસિયત કરી હોય કે મારા પછી તેને ફલાણી ચીઝ આપી દેશો અથવા આટલો માલ આપી દેશો. તો વારસદાર માટે આ પ્રકારની વસિયત કરવી જાઈઝ ન હોય તેને તે માલ લેવાનો કોઈ હકક નથી. અલબત્ત જો બીજા તમામ વારસદારો રાજી થઈ જાય તો દઈ દેવું જાઈઝ છે. (જવહરતુનયરહ:૨/૩૪૬, શામી:૨/૩૧૯)

જે દસ તોલા સોનું આપના વાલિદાએ પોતાના મરણ પછી આપવાની વસિયત કરી ગયા છે તે આપના સર્વે ભાઈ બહેનો રાજી ખુશીથી કોઈ પણ જાતના વાંધા વગર આપવા સંમત હોય તો આપના માટે લેવું જાઈઝ છે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણકાર છે.

સવાલ:— ૨૯૯/૧૦

એક માણસનો ઈન્તિકાલ થઈ ગયો તેણે પોતાના પાછળ એક પત્નિ ત્રણ છોકરા, બે છોકરીઓ છોડી છે તો દરેકના હિસ્સામાં કઈ રીતે વહેંચણી કરવી.

જવાબ:— ૨૯૯/૧૦ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

પોતાના વાલિદ સાહબની મિલકતમાંથી સર્વ પ્રથમ વારસા—વહેંચણી પહેલાના હકો: (જેમકે કફન, દફનનો ખર્ચ, ત્યારબાદ જે મિલકત બાકી રહેશે તેમાંથી મર્હૂમના કર્ઝની અદાયગી કુલ માલમાંથી અને જો મર્હૂમે કોઈ જાઈઝ વસિયત કરી હોય તો મર્હૂમની બાકી મિલકતના ત્રીજા ભાગમાંથી) અદા કર્યા પછી મર્હૂમ વાલિદ સાહબની મિલકતના ૬૪ ભાગ કરવામાં આવશે જેમાંથી મર્હૂમની વિધવાને ૮ ભાગ અને દરેક છોકરાને ૧૪-૧૪ ભાગ અને દરેક છોકરીને ૭-૭ ભાગ મળશે.

સવાલ:— ૩૦૦/૧૧

ઉમરજી ભાઈનો ઈન્તિકાલ થયો તેમણે વારસદારોમાં ૪ છોકરાઓ મુહમ્મદ, યૂસુફ, આદમ, વલી તથા ત્રણ છોકરીઓ બીબી, હુરી અને ફાતિમા હતા જેમાંથી ઉમરજી ભાઈના ઈન્તિકાલ પહેલા જ તેમના દિકરા વલીભાઈનો ઈન્તિકાલ થઈ ગયો હતો, વલીભાઈની ઔલાદ હયાત છે તો ઉમરજીભાઈની મિલકત કોને કોને મળશે ?

જવાબ:— ૩૦૦/૧૧ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

મર્હૂમ ઉમરજીભાઈની મિલકતમાંથી સર્વ પ્રથમ વારસા—વહેંચણી પહેલાના હકો: (જેમકે કફન, દફનનો ખર્ચ, ત્યારબાદ જે મિલકત બાકી રહેશે તેમાંથી મર્હૂમ ઉમરજીભાઈના કર્ઝની અદાયગી કુલ માલમાંથી અને જો મર્હૂમે કોઈ જાઈઝ વસિયત કરી હોય તો મર્હૂમની બાકી મિલકતના ત્રીજા ભાગમાંથી) અદા કર્યા પછી મર્હૂમ ઉમરજીભાઈની મિલકતના ૯

ભાગો કરવામાં આવશે. જેમાંથી મર્હૂમના દરેક છોકરા મુહમ્મદ, યૂસુફ, આદમને ૨-૨ ભાગ, અને મર્હૂમની છોકરીઓ બીબી, હુરી અને ફાતિમાને ૧-૧ ભાગ મળશે. ઉમરજીભાઈના ઈન્તિકાલ પહેલા એમના દિકરા વલીભાઈનો ઈન્તિકાલ થઈ ગયો હતો જેથી વલીભાઈની ઔલાદ વંચિત રહેશે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

સવાલ:— ૩૦૧/૧૨

બાદમાં અમો મિલકતના વારસા માટે નીચે જણાવેલી મિલકતોમાં નીચે જણાવેલ વારસદારોને ભાગે કેટલા કેટલા ભાગ ઈસ્લામી શરીઅત પ્રમાણે આપી શકાય ? અમો હાજી હુસૈન મુહમ્મદ બાદશાહના વારસદારો—ની યાદી તથા તેમના (હુસૈન મુહમ્મદ સાથેના) સંબંધો દર્શાવ્યા છે. હાજી હુસૈન મુહમ્મદ બાદશાહનું અવસાન તા. ૨/૯/૭૩ રોજ થયું તેથી તેમની મિલકતના નીચે જણાવેલ વારસદારો કાયદેસરના છે.

ક્રમ	નામ	સંબંધ	ઉમર
૧	ઐયૂબ હુસૈન બાદશાહ	નાનો પુત્ર	૨૪ વર્ષ
૨	ઈસ્માઈલ હુસૈન બાદશાહ	મોટો પુત્ર	૪૮ વર્ષ
૩	આમીનાબીબી હુસૈન બાદશાહ	વિધવા પત્નિ	૬૫ વર્ષ
૪	સુગરાબીબી ગુલામ મુહમ્મદ ગુલ્મા	પરણીત પુત્રી	૩૬ વર્ષ
૫	ઝોહરાબીબી ગુલામ મુહમ્મદ ગુલ્મા	પરણીત પુત્રી	૨૮ વર્ષ

—: મિલકતોની યાદી :—

(૧) ઘર નંબર : ૩૫૫૨ જેમા અમો રહીએ છીએ તથા પાછળની જગ્યા ખુલ્લી.

(૨) ઘર નંબર : ૫૬૮ જે ભાડે આપેલી મિલકત છે તેનું ભાડુ ૧૭૧ રૂપિયા આવે છે તથા પાછળની ખુલ્લી જગ્યા માલિકના કબજામાં

(૩) ઘર નંબર : ૫૬૯ જે અમારી દુકાન છે અથવા ઘંઘા માટેની જગ્યા છે.

(૪) ઘર નંબર : ૧૬૬૮ જે ત્રણ ઓરડીઓ છે, જેનું ભાડુ ૧૦૫ રૂપિયા આવે છે.

(પ) ઘર નં.૩૬૧૦ જે મુહમ્મદ ઐયૂબ હુસેન બાદશાહના નામે પહેલેથી જ હુસેન મુહમ્મદ બાદશાહે દસ્તાવેજ કર્યો છે. તો તેમા ઉપર જણાવેલા વારસદારોનો હિસ્સો લાગે કે કેમ ?

ખુલ્લી જગ્યા છે મિલકતના ઉપરાંત જો રોકડ રૂપિયા હોય તો ઉપર જણાવેલ વારસદારોને ભાગે કેટલા કેટલા ભાગ આવે. ઉપર જણાવેલી વિગતો અમોને મુફતી સાહબ ઈસ્લામી શરીઅત પ્રમાણે હિસાબ બતાવશો જેથી કરી હમો ઈસ્લામી શરીઅત પ્રમાણે ભાગ પાડી શકીએ.

બધા વારસદારો ઈસ્લામી રીતે ભાગ પાડવામાં રાજી છે હાલમાં બધી જ મિલકતોનું કારભાર હમારા મોટાભાઈ કરે છે, તે પણ ઈસ્લામી શરીઅત પ્રમાણે ભાગ પાડવા તૈયાર છે.

જવાબ:—૩૦૧/૧૨ حامداً ومصلياً ومسلماً۔ هو الموفق للصواب

મહૂમ હાજી હુસેન મુહમ્મદ બાદશાહની મિલકતમાંથી સર્વ પ્રથમ વારસા—વહેયણી પહેલાના હકો: (જેમકે કફન, દફનનો ખર્ચ, ત્યારબાદ જે મિલકત બાકી રહેશે તેમાંથી મહૂમના કર્ઝની અદાયગી કુલ માલમાંથી અને જો મહૂમે કોઈ જાઈઝ વસિયત કરી હોય તો મહૂમની બાકી મિલકતના ત્રીજા ભાગમાંથી) અદા કર્યા પછી મહૂમની મિલકતના ૪૮ ભાગો કરવામાં આવશે. જેમાંથી મહૂમની પત્નિને ૬ ભાગ અને દરેક દિકરીને ૭—૭ ભાગ અને દરેક દિકરાને ૧૪—૧૪ ભાગ મળશે.

મહૂમે પોતાના દિકરા મુહમ્મદ ઐયૂબને પોતાની તંદુરસ્તીની હાલતમાં જે ઘરનો દસ્તાવેજ કરી આપ્યો છે. જો તે દસ્તાવેજ બક્ષિસની નિયત કરી હશે તો તેમાં બીજા વારસદારોનો હક નહીં લાગે, અને જો સરકારના કોઈ કાયદાને લઈને તેના નામ પર કર્યું હોય અને બક્ષિસની નિયત ન હોય તો તે મકાનમાં બધા વારસદારોનો હક લાગશે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

સવાલ:— ૩૦૨/૧૩

એક જગ્યા પિતાએ પોતાની તંદુરસ્તીની હાલતમાં પોતાની કમાઈના પૈસા પોતાના નાના—સગીર પુત્રના નામે મિલકત ખરીદી અને પિતાજીનું અવસાન થઈ ગયું હવે એ મિલકતના દસ્તાવેજ પણ સગીર પુત્રના નામ પર

છે. અને વાલી તરીકે પિતાજી પોતે રહ્યા હોય તો તે મિલકતમાં પિતાજીની બક્ષિસની નિયત થઈ કે નહીં તે જણાવશો. સગીર હવે પુખ્ત વયનો થયો તો તે માલિક બનશે કે નહીં ?

જવાબ:—૩૦૨/૧૩ حامداً ومصلياً ومسلماً۔ هو الموفق للصواب

બાપે પોતાની તંદુરસ્તીની હાલતમાં જે મિલકત પોતાના નાના છોકરાના નામે ખરીદ કરી તેના નામનો દસ્તાવેજ કરી આપ્યો છે તો તે બક્ષિસ ગણાશે. તે મિલકતમાં બીજા વારસદારોના ભાગ લાગશે નહીં. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

સવાલ:— ૩૦૩/૧૪

મારી ફોઈની છોકરી સારાબીબી ઉમર આશરે ૪૫ વર્ષ અસ્થિર મગજની અને અપંગ છે તેના માં—બાપ, ભાઈ—બહેન, કાકા—કાકી, દાદા—દાદી એવા કોઈ નજીકના સગા નથી, તેના નજીકના સગાઓમાં અમે બે ભાઈઓ (હું અને મારા ભાઈ) છીએ, મઝફૂરહ સારાબીબીની આવકનું કોઈ સાધન નથી કે કોઈ આવક નથી, તે મારી સાથે રહે છે, તેનું પુરેપુરું ભરણપોષણ હું કરું છું, અને તેનો બધો ખર્ચ હું બરદાસ્ત કરૂં છું. સારાબીબી પાસે લગભગ છ, સાત તોલાના સોનાના દાગીના છે, એ દાગીના એના ભરણપોષણના ખર્ચપેટે મને આપ્યા છે. તે પ્રમાણે હું તેનું ભરણપોષણ કરૂં છું. હવે જો સારાબીબીની વફાત થઈ જાય તો એ દાગીના કોને મળે ? સારાબીબીના કહેવા મુજબ તેનો હકકદાર હું થાઉં કે તેમાંથી ભાઈને હિસ્સો આપવો પડે ? જો ભાઈને હિસ્સો આપવો પડે તો કેટલો ? મેં સારાબીબી પાછળ કરેલા ખર્ચનું શું ?

જવાબ:—૩૦૩/૧૪ حامداً ومصلياً ومسلماً۔ هو الموفق للصواب

સારાબીબીના જે છ,સાત તોલા સોનાના દાગીના છે તે તેમણે પોતાના ભરણપોષણના ખર્ચ પેટે આપેલા છે. તો તેમની હયાતી સુધીનો ભરણ—પોષણનો ખર્ચ તે દાગીનાઓમાંથી વસૂલ કરી લીધા બાદ જે દાગીના બચે તેમાં સારાબીબીના મરણ વખતે જે શઈ વારસદારો હશે તે દરેકનો તેમાં ભાગ લાગશે. આપને તેમના ખોરાકી ખર્ચ તથા બીજો જે કોઈ ખર્ચ કરો તે તેમના દાગીના માંથી વસૂલ કરવાનો અધિકાર છે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા

વધુ જાણનાર છે.

સવાલ:— ૩૦૪/૧૫

સને ૧૯૧૨માં અબ્દુરહીમ ગુલામરસૂલની હયાતીમાં પોતાના હયાત ચાર દિકરા હતા, ત્યારે એક રજીસ્ટર વીલનામાંથી તેમની એક મિલકત પોતાના પોત્રા નામે અબ્દુલગફુર નૂરમિયાંને આપી એ વીલની કોઈ પણ છોકરાએ તકરાર ઉભી કરી નથી અને વીલનામામાં ઉલ્લેખ કર્યો છે કે મારા છોકરાઓના ભાગ શરીઅત મુજબ ચુકવી દીધા છે. એ મિલકત અબ્દુલ ગફુરે સંજોગો વસાત સને ૧૯૩૫માં રજીસ્ટર દસ્તાવેજથી વેચી દીધી હતી, ૧૯૩૭માં તે જ મિલકત તેમણે પોતાના નામથી ખરીદ કરી તે વખતે તેમના ભાઈઓ સાથે જ રહેતા હતા. મિલકત ખરીદવામાં તેમના ભાઈઓની રકમ હોત તો સંયુક્ત નામે મિલકત ખરીદ કરી હોત, અને તે મરનાર અબ્દુલ ગફુરના છોકરાઓએ ૧૯૭૮માં તોડી નવી બંધાવી છે. મરનારે અબ્દુલ ગફુરના એક ભાઈ અબ્દુરહીમ નૂરમિયાં તે મિલકતમાંથી ૧/૩ ભાગ માંગે છે તો શરીઅતના કાનૂન મુજબ તેમનો ભાગ લાગે છે ? અને લાગતો હોય તો કેટલો ભાગ લાગે છે ?

જવાબ:—૩૦૪/૧૫ حامداً ومصلياً ومسلماً. هو الموفق للصواب

અ.રહીમ ગુલામરસૂલે પોતાના પોત્રાના નામે વીલનામામાં જે મિલકત આપી છે તે મિલકત મર્દૂમ અ.રહીમની મિલકતનો ૧/૩ ભાગ હશે તે બધી મિલકત નો પોત્રો હકકદાર ગણાશે. વિલનામામાં દર્શાવવામાં આવેલ મિલકત ૧/૩ થી વધીને હશે તો ૧/૩ થી વધીને મિલકતમાં અ.રહીમના ચાર દિકરાઓ સિવાય બીજા કોઈ વારસદારો ના હોય તો દરેક દિકરાને એ મિલકતમાંથી એક એક ભાગ મળશે પરંતુ જ્યારે આ મિલકત જે અ.રહીમે પોતાના પોત્રાના નામે કરી હતી તે મિલકત સંયુક્ત કુટુંબના નિભાવમાં વેચાણ કરી દેવામાં આવી અને ત્યાર પછી અ.ગફુર અ.રહીમના પોત્રાએ પોતાની આવકથી પાછી ખરીદ કરી જેમાં એમના ભાઈઓએ ભાગ લીધો નથી તો હવે એ મિલકતનો માલિક અ.ગફુરના ભાઈઓને ભાગ કે હકક લાગશે નહીં, કેમકે અ.ગફુરના વારસદારોમાં નર જાતી ઔલાદ હયાત છે, વારસદારોમાં નર જાતી ઔલાદ હોય તો ભાઈને મર્દૂમ ભાઈની

મિલકતમાં ભાગ લાગતો નથી. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

સવાલ:— ૩૦૫/૧૬

અમારુ કુટુંબ સંયુક્ત છે અમો પાંચ ભાઈ છીએ એમા અમારા ચોથા નંબરના ભાઈનો તોફાનોમાં ગોળીબારથી ઈન્તિકાલ થઈ ગયો છે, તેમને સરકાર તરફથી ૨૦ હજારની સહાય મળી છે. ભાઈનો ઘર ખર્ચ તથા ભરણપોષણ અમારી દુકાન માંથી થતો હતો. અત્યારે હમારે દુકાનનું કર્જ પણ છે હમારા ભાઈની વિધવા ઓરતે ઈદત પણ હમારા ઘરે જ સાડા ચાર માસ ગુજારી છે તેમની એક છોકરી છે જેની ઉમર ચાર વર્ષ છે ભાઈની વિધવાને હમો માસિક રૂપિયાર ૨૦૦/- ઘર ખર્ચ માટે આપીએ છીએ. તેમના પીયર ગયેલા હોવાથી અને હમોએ બાંહેધરી આપી છે કે તમારે ઘરમાં બીજા નિકાહ કરવા હોય તથા બહાર કરવા હોય તથા તેમને અલગ રહેવું હોય તો પણ છુટ છે. તેમને માસિક ખર્ચ તથા દિકરીને પઢાવવા ભણાવવાનો બધો જ ખર્ચ તથા પરણાવવાની બધી જવાબદારી અમો લઈએ છીએ તો આ વીસ હજારના સાચા હકકદાર કોણ ગણાય ? હમો રકમ આપી દઈએ તો તેના બાપને ત્યાં લઈને જાય એમ છે. એટલે એ રકમ હાલ એક જગ્યાએ જ મુકી રાખેલ છે. શરીઅત મુજબ સહીહ જવાબ આપવા મહેરબાની કરશો.

જવાબ:—૩૦૫/૧૬ حامداً ومصلياً ومسلماً. هو الموفق للصواب

તોફાનમાં ગોળીબારથી મૃત્યુ થવાથી મર્દૂમને સહાય પેટે જે રકમ મળી છે તેમાંથી સર્વ પ્રથમ વારસા-વહેંચણી પહેલાના હકો: (જેમકે કફન, દફનનો ખર્ચ, ત્યારબાદ જે મિલકત બાકી રહેશે તેમાંથી મર્દૂમના કર્જની અદાયગી કુલ માલમાંથી અને જો મર્દૂમે કોઈ જાઈઝ વસિયત કરી હોય તો મર્દૂમની બાકી મિલકતના ત્રીજા ભાગમાંથી) અદા કર્યા પછી મર્દૂમની મિલકત તેમના શર્ઈ વારસદારોમાં વહેંચવામાં આવશે.

સવાલમાં દર્શાવેલા વારસદારોમાં જે ચાર ભાઈઓ તથા મર્દૂમની વિધવા તથા મર્દૂમની એક છોકરી છે એના વગર અન્ય શર્ઈ વારસદારો ના હોય તો મર્દૂમની મિલકતના ૩ ભાગ કરવામાં આવશે જેમાંથી મર્દૂમની વિધવાને ૪ ભાગ અને મર્દૂમની છોકરીને ૧૬ ભાગ અને મર્દૂમના ચાર ભાઈઓને ૧૨ ભાગ જેમાંથી દરેક ભાઈને ૩-૩ ભાગ મળશે.

મર્દૂમની દિકરીની ખાધા ખોરાકીનો ખર્ચ તેના વાલિદની મિલકત —માંથી જે ભાગ મળશે તેમાંથી કરવામાં આવશે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

સવાલ:— ૩૦૬/૧૭

હમારા ભાઈ અલ્લાહ તઆલાની રહમતમાં પહોંચી ગયા છે અને વારસદારોમાં ૧ ભાઈ ૧ બહેન અને મર્દૂમની વિધવા છે. તો મર્દૂમના માલ મિલકતની વહેંચણી શરીઅત મુજબ કેવી રીતે થાય ? હવાલા સહિત જવાબ આપશો.

જવાબ:—૩૦૬/૧૭ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

મર્દૂમની મિલકતમાંથી સર્વ પ્રથમ વારસા—વહેંચણી પહેલાના હકો: (જેમકે કફન, દફનનો ખર્ચ, ત્યારબાદ જે મિલકત બાકી રહેશે તેમાંથી મર્દૂમના કર્ઝની અદાયગી કુલ માલમાંથી અને જો મર્દૂમે કોઈ જાઈઝ વસિયત કરી હોય તો મર્દૂમની બાકી મિલકતના ત્રીજા ભાગમાંથી) અદા કર્યા પછી મર્દૂમની મિલકતના કુલ ૪ ભાગ કરવામાં આવશે. જેમાંથી મર્દૂમની વિધવાને ૧ ભાગ અને મર્દૂમના ભાઈને ૨ ભાગ અને મર્દૂમની બહેનને ૧ ભાગ મળશે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

સવાલ:— ૩૦૭/૧૮

શું ફરમાવે છે ઉલમાએ કિરામ સદર મસઅલામાં કુર્આન અને હદીસ અને શરીઅતની રોશનીમાં કે મિલકત વસાવનાર બે નાના નાના પુત્રો મુકીને ગુજરી ગયા, ત્રીજુ કોઈ સંતાન કે વારસદાર ના હતુ, એ બે પુત્રોમાં ઝેદ અને બકર છે. અત્યારે મિલકતમાં ત્રણ મકાન સૂરતમાં આવેલા છે. ઝેદ અને બકર પણ ગુજરી ગયેલ છે. બકરનું મૃત્યુ ઝેદની હાજરીમાં થયેલુ. ઝેદને ઔલાદમાં ૮ સંતાન (૫ છોકરા અને ૩ છોકરીઓ) છે અને બકરને કોઈ સંતાન નથી. ઝેદ અને બકરની પત્નિઓ હયાત છે. મિલકત અત્યારે ઝેદ અને બકરના નામે સંયુક્ત ચાલે છે.

તો સદર બાબતે એ પુછવાનુ કે ઝેદની પત્નિ અને આઠ સંતાનોને સદર મિલકતમાંથી કેટલો ભાગ મળી શકે ? અને બકરને કોઈ સંતાન ન હોવાથી તેની પત્નિને કુર્આન, હદીસ અને શરીઅતની રોશનીમાં કેટ—કેટલી

મિલકતના ભાગીદાર થઈ શકે તેમ છે. તે આપ જનાબ વિસ્તારપૂર્વક ફતવો આપી શરીઅતની સેવા કરશો એવી ઉમ્મીદ છે.

જવાબ:—૩૦૭/૧૮ هو الموفق للصواب - حامداً ومصلياً ومسلماً

મર્દૂમની મિલકતમાંથી સર્વ પ્રથમ વારસા—વહેંચણી પહેલાના હકો: (જેમકે કફન, દફનનો ખર્ચ, ત્યારબાદ જે મિલકત બાકી રહેશે તેમાંથી મર્દૂમના કર્ઝની અદાયગી કુલ માલમાંથી અને જો મર્દૂમે કોઈ જાઈઝ વસિયત કરી હોય તો મર્દૂમની બાકી મિલકતના ત્રીજા ભાગમાંથી) અદા કર્યા પછી મર્દૂમની મિલકતના કુલ ૮૩૨ ભાગ કરવામાં આવશે. જેમાંથી મર્દૂમના જીવંત વારસદારોને નીચે મુજબ ભાગ મળશે.

૧૦૪ બકરની પત્નિને.

૦૮૧ ઝેદની પત્નિને.

૪૮૦ ઝેદના પાંચ છોકરાઓને, દરેકને ૮૮ — ૮૮ ભાગ.

૧૪૭ ઝેદની ત્રણ છોકરીઓને, દરેકને ૪૮ — ૪૮ ભાગ. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

સવાલ:— ૩૦૮/૧૯

પહેલા મૂસા નાથા ગુજરી ગયા, તેમણે પોતાની પાછળ ત્રણ છોકરા અને બે છોકરીઓ છોડી. ત્યાર પછી મૂસા નાથાના દિકરા ઈબ્રાહીમ નાથા ગુજરી ગયા. ઈબ્રાહીમ નાથાએ પોતાની પાછળ એક દિકરી બે ભાઈ અને બે બહેનો છોડી. તો દરેક વારસદારને કેટલો ભાગ મળશે ?

જવાબ:—૩૦૮/૧૯ هو الموفق للصواب - حامداً ومصلياً ومسلماً

મર્દૂમ મૂસા નાથાની મિલકતમાંથી સર્વ પ્રથમ વારસા—વહેંચણી પહેલાના હકો: (જેમકે કફન, દફનનો ખર્ચ, ત્યારબાદ જે મિલકત બાકી રહેશે તેમાંથી મર્દૂમના કર્ઝની અદાયગી કુલ માલમાંથી અને જો મર્દૂમે કોઈ જાઈઝ વસિયત કરી હોય તો મર્દૂમ મૂસા નાથાની બાકી મિલકતના ત્રીજા ભાગમાંથી) અદા કર્યા પછી મર્દૂમ મૂસા નાથાની મિલકતના કુલ ૪૮ ભાગ કરવામાં આવશે. જેમાંથી મર્દૂમના હયાત વારસદારોને નીચે મુજબ મળશે.

૨૮ મૂસા નાથાના બન્ને દિકરાઓને, દરેકને ૧૪—૧૪ ભાગ.

૧૪ મૂસા નાથાની બન્નેવ દિકરીઓને, દરેકને ૭-૭ ભાગ.

૦૬ ઈબ્રાહીમ નાથાની દિકરીને. અલ્લાહ પાક વધુ જાણનાર છે.

સવાલ:- ૩૦૯/૨૦

(૧) એક લડકી થી જીસકો ઉસકે બાપકી મિલકત સે વિરાસતમે એક મિલકત મિલી થી, વહ લડકીકા ફોરેનમે ઈન્તિકાલ હો ગયા, ઉસકે સિરે કઝ નહી થા ઓર ઉસને વસિયત ભી નહી કી થી, મર્હૂમા લડકીને અપને વારસદારોમે શોહર ઓર એક સગે ભાઈ કો છોડા, લેકિન મર્હૂમા લડકી કે ચંદ સાલ બાદ વહ મર્હૂમ લડકી કે શોહર કા ભી ફોરેનમે ઈન્તિકાલ હો ગયા. તો અઝ રૂએ શરઅ લડકી કી મિલકત કા વારિસ લડકી કા સગા ભાઈ હો સકતા હે યા નહી ?

(૨) અબ સાઈલ કા સવાલ યહ હે કે મર્હૂમ લડકી કે બાદ ઓર લડકી કે શોહર કી હયાતી મે લડકી કે શોહર સે લડકીકે સગે ભાઈને અપની મર્હૂમ બહેન કી મિલકતકા હક માંગા જો મિલકત મર્હૂમ લડકી ઓર ઉસકે સગે ભાઈકે બાપકી થી લેકિન લડકીકે ભાઈકી બાત મર્હૂમ કે શોહરકો નાગવાર ગુજરી ઈસ મુબાલફતમે ભાઈકા હક માર કર વહ લડકી કે શોહરને સોહરત કે ખાતિર મર્હૂમ લડકી કી મિલકત કો કિસી ઈદારે મે વકફ કર દિયા તો કયા લડકી કે શોહર કો શરીઅત કે ખિલાફ જા કર ભાઈ કા હક મારનેકા ઈખ્તિયાર હે યા નહી ? ઓર જબ કે મર્હૂમ બહેન ઓર ઉસકે શોહર કા ઈન્તિકાલ હો ગયા, બાદ મે હકદાર મર્હૂમ લડકીકા ભાઈ ઉસ્કી સારી મિલકત કા હકદાર હે યા નહી. ?

(૩) ઓર હકદાર ભાઈકે હકકા ઈલ્મ હોતે હુવે ઈદારે વાલે કો યહ મિલકત લેની જાઈઝ હે યા નહી ?

(૪) અબ અગર ખાનદાન કે બુઝુર્ગો કી દી હુઈ ઓર મર્હૂમ બહેન કી મિલકત કે હક સે લડકી કે સગે ભાઈ કો હક મિલતા હે તો લડકી કા સગા ભાઈ ઉસ ઈદારે વાલો સે અપની મર્હૂમ બહેન કી મિલકત વાપસ લે સકતા હે યા નહી ?

લિહાઝા આપ બુઝુર્ગો કી નજરે રોશનીમે ઓર બુઝુર્ગાને દીન કે સદકે મે ઓર શરીઅત કી રૂસે ફતવા દેને કી મહેરબાની કરે.

જવાબ:- ૩૦૯/૨૦ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

મર્હૂમા લડકી કી મિલકત સે હુકુકે મુકદ્દમા અલલ ઈર્ષકી અદાયગી કે બાદ બાકી માલ કે દો હિસ્સે કીયે જાએગે જિનમે સે ૧ હિસ્સા મર્હૂમા લડકી કે શોહર કા હોગા ઓર દૂસરા હિસ્સા મર્હૂમા કે સગે ભાઈકા હોગા.

મર્હૂમા કે શોહર કો સિર્ફ અપને હિસ્સે તક વકફ કરને કા ઈખ્તિયાર હે, પુરી મિલકત કો વકફ કરને કા ઈખ્તિયાર નહી, કયું કે વકફ સહીહ હોને કે લિયે જરૂરી હે કે વકફ કી જાને વાલી ચીઝ (મિલકત) વાકિફ કી અપની મિલકત હો, લિહાઝા મર્હૂમા લડકી કા શોહર અપના હિસ્સા વકફ કર સકતા હે, કે વો ઉસ કી મિલકત હે ઓર વો મર્હૂમા કે સગે ભાઈ કા હિસ્સા વકફ નહી કર સકતા કયું કે વો હિસ્સા ઉસકી અપની મિલકત નહી હે.

જબ મર્હૂમા લડકી કે ભાઈ કે હિસ્સેમે વકફ સહીહ નહી હુવા તો મર્હૂમા કે ભાઈ કો અપના યે હિસ્સા ઈદારેવાલો સે વાપસ લેના દુરૂસ્ત હે, કે યે વકફ હી સહીહ નહી હુવા હે, અલબત્ત મર્હૂમા કે શોહર કે હિસ્સે કા વકફ શઈ તોર પર દુરૂસ્ત હે ઓર વો ઈદારા પર વકફ હોગા ઉસ કો વાપસ લેના સહીહ નહી હે. (આધારિત ફતાવા મહમૂદિય્યા: ડાભેલ ૧૪/૨૩૮, ફતાવા રહીમિય્યા: મ.અહસાન: ૫/૧૦૮)

(૩) ઈદારે વાલો કો વાકિફ (શોહર) કે હિસ્સે કી મિલક કે બરાબર કબજા કરના સહીહ હે, ઓર ઉસકે અલાવા બાકી કી મિલક મે કબજા કરના વકફ કે સહીહ ન હોને કી વજહ સે દુરૂસ્ત નહી હે.

ولو ان رجلين بينهما ارض فوقف احدهما نصيبه جاز في قول

ابی یوسف - الفتاوى العالمگیریه: ٦٩٨/٥

(૪) મર્હૂમા કા ભાઈ સિર્ફ અપને હિસ્સે કો જરૂર વાપસ લે સકતા હે કે વો ઉસકી માલિકી કા હે, ઓર ઉસને ઉસકા વકફ નહી ક્રિયા હે. વલ્લાહુ અઅલમ.

સવાલ:- ૩૧૦/૨૧

હમારા ભાઈ તૈયબ સુલેમાનભાઈ મેમણ તા. ૨૫/૫/૧૯૬૦માં ગુજરી ગયા હતા, તે વખતે તેમની દિકરી તથા તેમની પત્નિ તથા તેમની માં

તથા તેમના ત્રણ ભાઈઓ તથા તેમની ત્રણ બહેનો હયાત હતી.

હાલમા મરનારની એક દિકરી તથા એક જ ભાઈ (જે હું પોતે છું) અને ત્રણ બહેનો હયાત છે, માં તથા તેમની પત્નિ તથા તેમના બે ભાઈઓ ગુજરી ગયા છે, અને એમની અલાદમાં કોઈ નથી.

સદરહુ મરનારની મિલકત એના પોતાના નામની હતી તેમાં શરીઅત મુજબ કોનો કોનો કેટલો ભાગ લાગે તેનો ફતવો આપવા મહેરબાની કરશો ?

જવાબ:—૩૧૦/૨૧ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

મર્હૂમ તૈયબભાઈની મિલકતમાંથી સર્વ પ્રથમ વારસા—વહેંચણી પહેલાના હકો: (જેમકે કફન, દફનનો ખર્ચ, ત્યારબાદ જે મિલકત બાકી રહેશે તેમાંથી મર્હૂમના કર્ઝની અદાયગી કુલ માલમાંથી અને જો મર્હૂમે કોઈ જાઈઝ વસિયત કરી હોય તો મર્હૂમ તૈયબભાઈની બાકી મિલકતના ત્રીજા ભાગમાંથી) અદા કર્યા પછી મર્હૂમ તૈયબભાઈની મિલકતના કુલ ૩૨૪૦ ભાગ કરવામાં આવશે. જેમાંથી તેમના હયાત વારસદારોને નીચે મુજબ ભાગ મળશે.

૨૦૨૫ મર્હૂમ તૈયબભાઈની દિકરીને.

૦૪૮૬ મર્હૂમ તૈયબભાઈના ભાઈને.

૦૨૪૩ મર્હૂમ તૈયબભાઈની બહેનને.

૦૨૪૩ મર્હૂમ તૈયબભાઈની બહેનને

૦૨૪૩ મર્હૂમ તૈયબભાઈની બહેનને.

૩૨૪૦ કુલ ભાગ. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

સવાલ:— ૩૧૧/૨૨

હાજી અબ્દુરહમાન આમોદવાલા ખાટકીની મર્હૂમા ઓરતના વારસદારો નીચે પ્રમાણે છે.

(૧) ત્રણ ભાઈઓ, (૨) બે બહેનો (૩) શોહર

જવાબ:—૩૧૧/૨૨ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

સર્વ પ્રથમ વારસા—વહેંચણી પહેલાના હકો: (જેમકે મર્હૂમાના કર્ઝની અદાયગી કુલ માલમાંથી અને જો મર્હૂમાએ કોઈ જાઈઝ વસિયત

કરી હોય તો મર્હૂમાની બાકી મિલકતના ત્રીજા ભાગમાંથી) અદા કર્યા પછી મર્હૂમાની મિલકતના કુલ ૧૬ ભાગ કરવામાં આવશે. જેમાંથી ૮ ભાગ મર્હૂમાના પતિને અને દરેક ભાઈને ૨-૨ ભાગ અને દરેક બહેનને ૧-૧ ભાગ મળશે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

સવાલ:— ૩૧૨/૨૩

મારા કાકાભાઈ થોડા દિવસ પર ગુજરી ગયા જે પોતે મુખ્તિયાર હતા, તેમને એક ઓરત એક છોકરો ચાર છોકરી છે, મરનારે પોતાની હયાતીમાં પોતાના નામ ઉપર એક મકાન ફર્નિચર સાથે બનાવેલ, જે સ્ત્રીના કબજામાં છે અને ચાર છોકરીઓને ખુલ્લી જમીનના પ્લોટો એક એક આપેલા છે અને બાકીની જમીનના પ્લોટો મરનારના નામ ઉપર છે. અને એક ચાલ છે, જેમાં ભાડુતો રહે છે અને બીજુ પરચુરણ ઉઘરાણી છે, અને મરનારના નામે થોડુ કર્ઝ છે તો મારે વારસદારોને તેમનો વારસો કઈ રીતે વહેંચવો તે લખશો જેથી હું ગુનેહગાર ન બનું.

જવાબ:—૩૧૨/૨૩ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

મર્હૂમની મિલકતમાંથી સર્વ પ્રથમ વારસા—વહેંચણી પહેલાના હકો: (જેમકે કફન, દફનનો ખર્ચ, ત્યારબાદ જે મિલકત બાકી રહેશે તેમાંથી મર્હૂમના કર્ઝની અદાયગી કુલ માલમાંથી, અને જો મર્હૂમે કોઈ જાઈઝ વસિયત કરી હોય તો મર્હૂમની બાકી મિલકતના ત્રીજા ભાગમાંથી) અદા કર્યા પછી મર્હૂમની મિલકતના કુલ ૪૮ ભાગ કરવામાં આવશે જેમાંથી ૬ ભાગ મર્હૂમના પતિને અને દરેક છોકરીને ૭-૭ ભાગ અને ૧૪ ભાગ છોકરાને મળશે.

સ્ત્રીના નામ પર જે મકાન છે, તે જો એ ઓરતને મહેરના બદલામાં આપ્યું હોય અથવા તેણીને હદિયો કર્યો હોય તો તે મકાન તેણીની મિલકત ગણાશે. મર્હૂમની મિલકત ગણાશે નહીં. પરંતુ માત્ર તેણીના નામ પર બનાવવાથી તેણીની મિલકત સાબિત થશે નહીં. તેવી હાલતમાં તે મકાન મર્હૂમની મિલકત ગણાશે. જેમાં બધાને ભાગ મળશે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

સવાલ:— ૩૧૩/૨૪

મારા સસરાને બે છોકરા અને ૮ છોકરીઓ છે. બે છોકરા અને સાત છોકરીઓની શાદી થઈ ગઈ છે, એક છોકરી ગાંડી છે, મારી સાસુ ૩૦ વર્ષ પહેલા આસરે ઈન્તિકાલ કરી ગયા છે પોતાના નામ ઉપર એક મકાન છે બે ભાગમાં ભાડુત છે એક ભાગ મારા સસરાએ પોતાના આરામ માટે રાખેલ છે અને બે ભાગ છોકરાને વાપરવા માટે આપ્યા છે મારા સસરાનો મોટો વેપાર છે પોતે મુખ્તિયાર છે. નાના છોકરાને એક મકાન ભાડાની આવક માટે બનાવી આપ્યું છે અને તેની આવકમાંથી મોટા છોકરાને એક મકાન બનાવી આપવાનું કહેતા હતા અને દરેક છોકરીને એક એક મકાન બનાવી આપવાનો વિચાર હતો. નાની છોકરીને ઘણી જ પ્યારથી રાખે છે અને હજ પઢવા પણ મોકલી, પછી મોટા ભાઈને પણ પોતાની ઓરત સાથે હજ પઢવા મોકલ્યો પછી નાની છોકરીને શાદી કરી આપી અને ઝર-ઝવેરાત ઘણું આપ્યું મારા સસરા પોતે મુખ્તિયાર છે તેમના સામે કોઈથી કંઈ બોલાય નહી. મારા સસરા પોતાની મરજીથી જે કંઈ કરી ગયા તેમાં ગુનેહગાર કહેવાય ?

બધા વારસદારો પોતાની રાજી ખુશીથી કંઈ ભુલ થઈ હોય તો માફ કરી આપે તો તે ચાલે કે નહી ? મારા સસરાના મરણ પછી મારા સસરાના વેપાર જાગીર રહેવાના મકાનો સર સામાન સાથે મારા બેવ સારા પોતાના કબજામાં રાખી પોતાની મરજીથી બધા ભાઈ બહેનોની પાસેથી સહીઓ કરાવી લીધી અને પોતાની મરજીથી મારી સાસુના નામ પર જે મકાન હતું તેમાંથી એક ભાડુતને કંઈક રકમ આપી કબજો લઈ રીપેર કરાવી બે બહેનોને વારસા પેટે આપ્યું અને મારા સસરા જે રૂમમાં આરામ કરતા હતા તે રૂમને પણ રીપેર કરાવી નાની બહેનને વારસા પેટે આપ્યું અને એક બહેનને મારા સસરાની હયાતીમાં પોતે ભાડે રહેતી હતી તે ખરીદ કરી વારસદારો પેટે આપ્યું હતું પછી દોઢ થી બે વર્ષ પછી મારો નાનો સારો હજ પઢવા જતા પહેલા ત્રણ બહેનોને ઉચ્ચક રકમ આપી હજ પઢવા ગયો અને ત્યાં ગુજરી ગયા પછી મારી સાસુની સોના ચાંદીની જણશો ભંગાવીને મારા સસરાએ વજન કરાવી બે ભાગ મરનારની ઓરતને અને બે ભાગ પોતાના

અને એક ભાગ દરેક બહેનોને આપ્યો કોઈના ભાગમાં સારું તો કોઈના ભાગમાં હલકું સોનું ગયું તો જે ભાઈએ વજન કરાવી ભાગ પાડ્યા તેના માથે ગુનો થશે ?

દરેક વારસદારો પોતાની રાજીખુશીથી બધાને માફ કરે તો ચાલે ? અને નહી ચાલે તો દરેક વારસદારોને ખરો હક કંઈ રીતે મળે ? તે વિગતથી સમજાવશો.

જવાબ:—૩૧૪/૨૫ حامداً ومصلیاً ومسلماً۔ هو الموفق للصواب

માણસ પોતાના માલનો માલિક અને મુખ્તિયાર છે પોતાની હયાતીમાં પોતાની સ્વેચ્છાએ ગમે તેને આપી શકે છે. જેથી મહૂમ્ પોતાની હયાતીમાં છોકરી સાથે જે વર્તાવ કર્યો છે તેમાં જો મહૂમ્ની નિયત બીજા વારસદારોને નુકસાન પહોંચાડવાની નહી હોય તો ગુનેહગાર થશે નહી. અને જો બીજા વારસદારોને નુકસાન પહોંચાડવાની નિયત હશે તો ગુનેહગાર થશે.

મહૂમ્ની તેના વારસદારોના હકકો અદા કરવામાં ભુલચુક થઈ હોય તો તેની માફી વારસદારો પોતાની સ્વેચ્છાએ આપી શકે છે, અને મહૂમ્ પોતાની હયાતીમાં જે કંઈ છોકરીને આપ્યું છે તે બક્ષિસ છે.

મહૂમ્ની મિલકતમાંથી સર્વ પ્રથમ વારસા-વહેંચણી પહેલાના હકો: (જેમકે ફક્ન-દફનનો ખર્ચ, ત્યાર બાદ જે મિલકત બાકી રહેશે તેમાંથી મહૂમ્ના કર્જની અદાયગી કુલ માલમાંથી અને જો મહૂમ્ કોઈ જાઈઝ વસિયત કરી હોય તો મહૂમ્ની બાકી મિલકતના ત્રીજા ભાગમાંથી) અદા કર્યા પછી મહૂમ્ની મિલકતના કુલ ૧૨ ભાગ કરવામાં આવશે જેમાંથી દરેક છોકરીને ૧-૧ ભાગ અને દરેક છોકરાને ૨-૨ ભાગ મળશે.

મહૂમ્ના છોકરાએ પોતાના બાપની મિલકતની જે વહેંચણી કરી છે તેમાં દરેક છોકરીને શર્ઈ તરીકા મુજબ જે ભાગ મળવો જોઈએ તે મળી ગયો હશે તો તે ગુનેહગાર થશે નહી. અને શરીઅતે જે નકકી ભાગ આપ્યા છે તેનાથી ઓછો હોય તો ગુનેહગાર થશે, જેથી પહેલી વહેંચણી શર્ઈ તરીકા મુજબ ન કરવામાં આવી હોય તો ફરીથી શર્ઈ તરીકા મુજબ વહેંચણી કરે જેથી ગુનેહગાર ન થાય. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

સવાલ:— ૩૧૫/૨૬

મારો નાનો સાળો પોતાની પત્નિ સાથે હજ પઢવા ગયો, અને મકકા પહોંચી ગુજરી ગયો સમાચાર સાંભળી મારો મોટો સારો પોતાની મરજીથી નાના સાળાની હજજે બદલ પઢવા ગયો મરનાર મારા સારાને ૩ છોકરા ૩ છોકરીઓ અને ૧ ઓરત છે.

બન્નેવ ભાઈઓ સાથે વેપાર કરતા હતા અને સાથે રહે છે, મારા સાળાના મરણ પછી મારા મોટા સારાએ પોતાની આવક માટે એક મકાન બનાવ્યું અને રહે છે મકાન પણ સારી રીતે બનાવી તેમાં પોતાની મરજીથી ફર્નીચર તથા બીજો ફૂઝૂલ ખર્ચ કરે છે મરનારની ઓરત અને બચ્ચાને પણ પુછતા નથી દોઢ વર્ષ પહેલા એક છોકરી મરનારની શાદી કરી દીધી મરનાર સાળાને ૪ વર્ષ થયા તેના વારસદારો સાથે રહે છે હું વારસદારો વતી કંઈ બોલુ તો મોટા સાળાને અને તેની ઓરતને ખોટું લાગે છે અને નથી બોલતો તો અલ્લાહ તઆલાનો ડર લાગે ! આવી હાલતમાં મારે શું કરવું ? વારસદારોને તેમનો હકક બરાબર અપાવવો હોય તો કંઈ રીતે ભાગ પાડવા? તેનો જવાબ આપશો.

જવાબ:—૩૧૫/૨૬ حامداً ومصلیاً ومسلماً- هوالموفق للصواب

આપના બન્નેવ સાળાનો વેપાર ધંધો ભાગમાં ચાલતો હતો તેવી હાલતમાં જ્યારે એક સાળો ગુજરી ગયો તો શર્ઈ દ્રષ્ટીએ એ ભાગીદારનો હિસ્સો ખતમ થઈ જશે. (હિદાયા:૨/૬૧૫)

જેથી મોટા સાળાએ જે હજજે બદલ અદા કરી છે તેનો ખર્ચ તેના ઝિમ્મે રહેશે. ભાગમાં ધંધો કરતી વખતે જે મુજબ મુંડી રોકાણ તથા નફાની શરત કરી હશે તે મુજબ ભાગ વહેંચવામાં આવશે અને મરૂમનો ભાગ તેની પત્નિ અને તેની ઔલાદને સુપ્રત કરવામાં આવશે અને જો તેમના બાપના મરણ પછી બાપની મિલકતની વહેંચણી કરવામાં ન આવી હોય અને બન્નેવ ભાઈનો સહિયારો કારોબાર ચાલતો આવતો હોય તો શર્ઈ તરીકા મુજબ વારસા વહેંચણી કરવામાં આવે અને મરૂમના બાપની મિલકતમાંથી મરૂમને ભાગ આવતી મિલકત તેની ઓરત અને છોકરાને સુપ્રત કરવામાં આવે.

મરૂમને જે મિલકત ભાગ આવશે તે મિલકતમાંથી સર્વ પ્રથમ વારસા-વહેંચણી પહેલાના હકો: (જેમકે કફન, દફનનો ખર્ચ, ત્યારબાદ જે મિલકત બાકી રહેશે તેમાંથી મરૂમના કર્ઝની અદાયગી કુલ માલમાંથી અને જો મરૂમે કોઈ જાઈઝ વસિયત કરી હોય તો મરૂમની બાકી મિલકતના ત્રીજા ભાગમાંથી) અદા કર્યા પછી મરૂમની મિલકતના કુલ ૭૨ ભાગ કરવામાં આવશે જેમાંથી મરૂમની ઓરતને ૯ ભાગ દરેક છોકરીને ૭-૭ ભાગ અને દરેક છોકરાને ૧૪-૧૪ ભાગ આપવામાં આવશે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

સવાલ:— ૩૧૬/૨૭

મારા વાલિદ સાહબનો ઈન્તિકાલ થઈ ગયો તેમના વારસદારોમાં, તેમની પત્નિ, પાંચ છોકરા અને છ છોકરીઓ છે.

મરૂમની કુલ મિલકત ચાર લાખની છે. તો દરેકને હિસ્સા પ્રમાણે કેટલા હજારની મિલકત ભાગે આવે, તે પણ લખી જણાવશો.

જવાબ:— ૩૧૬/૨૭ حامداً ومصلیاً ومسلماً- هوالموفق للصواب

મરૂમ વાલિદ સાહબની મિલકતમાંથી સર્વ પ્રથમ વારસા-વહેંચણી પહેલાના હકો: (જેમકે કફન, દફનનો ખર્ચ, ત્યારબાદ જે મિલકત બાકી રહેશે તેમાંથી મરૂમના કર્ઝની અદાયગી કુલ માલમાંથી અને જો મરૂમે કોઈ જાઈઝ વસિયત કરી હોય તો મરૂમની બાકી મિલકતના ત્રીજા ભાગમાંથી) અદા કર્યા પછી મરૂમની મિલકતના કુલ ૧૨૮ ભાગ કરવામાં આવશે, જેમાંથી મરૂમની વિધવાને ૧૬ ભાગ અને દરેક છોકરાને ૧૪-૧૪ ભાગ અને દરેક છોકરીને ૭-૭ ભાગ મળશે.

કફન, દફન, કર્ઝ અને જાઈઝ વસિયત કરી હોય તો તે અદા કર્યા પછી મરૂમની મિલકત રૂપિયા ચાર લાખ બાકી રહેશે. તો તેમાંથી મરૂમની ઓરતને ૫૦,૦૦૦/- અને પાંચ છોકરાઓને ૨,૧૮,૭૫૦/- દરેક છોકરાને ૪૩૭૫૦/- અને છ છોકરીઓને ૧,૩૧,૨૫૦/- દરેક છોકરીને ૨૧,૮૭૫/- મળશે. ફક્ત અલ્લાહ પાક વધુ જાણનાર છે.

સવાલ:— ૩૧૭/૨૮

હાજી ગુલામ અહમદ હાજી સાહેબ અ.રેહમાન સા. કા ઈન્તિકાલ

હો ગયા હે ઔર ઉન્હોને અપને પીછે નીચે કે વારિસ છોળે હે.

(૧) મર્હૂમકી બીબી આયશાબીબી (૨) બહેન આમીનાબીબી અ.રહેમાન (૩) ગુલામ મુર્તુઝા અબ્દુર્રેહમાન (૪) ગુલામ મોહિયુદ્દીન અ.રહેમાન (૫) અ.ગફુર અ.રહેમાન (૬) અ.મજીદ અ.રહેમાન (૭) મિયાં મુહમ્મદ અ.રહેમાન.

ઈસ લિએ મર્હૂમકા વરસા કિસ તરહ સે તકસીમ હોગા. દીગર યે કે મર્હૂમ કી બીબી આયશા કા કોઈ હક હે ?

જવાબ:—૩૧૭/૨૮ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

મર્હૂમ હાજી ગુલામ અહમદ હાજી સાહબ ની મિલકતમાંથી સર્વ પ્રથમ વારસા—વહેંચણી પહેલાના હકો: (જેમકે કફન, દફનનો ખર્ચ, ત્યારબાદ જે મિલકત બાકી રહેશે તેમાંથી મર્હૂમના કર્ઝની અદાયગી કુલ માલમાંથી અને જો મર્હૂમે કોઈ જાઈઝ વસિયત કરી હોય તો મર્હૂમની બાકી મિલકતના ત્રીજા ભાગમાંથી) અદા કર્યા પછી મર્હૂમની મિલકતના કુલ ૪૪ ભાગ કરવામાં આવે, જેમાંથી ૧૧ ભાગ મર્હૂમની પત્નિને અને બહેનને ૩ ભાગ અને પાંચ ભાઈઓમાંથી દરેક ભાઈને ૬-૬ ભાગ મળશે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

સવાલ:— ૩૧૮/૨૮

મારા ભાઈ ગુલામ મોહિયુદ્દીન અ.કરીમ અલ્લાહ તઆલાની રહમતે પહોંચી ગયા છે. અને બજારની દુકાનમાં તેમજ ફળિયાની જમીન તેમજ મકાનમાં એમનું નામ દાખલ છે, એમના મરણ પછી એક છોકરી તેમજ ઓરત હયાત છે અને છોકરો નથી તો શરીઅત મુજબ છોકરી તથા ઓરતનો કેટલો ભાગ લાગે છે ? તે જણાવશો અને એમના મરણ પછી અમો ત્રણભાઈ તેમજ એક બહેન હયાત છે તો એમની ખુલ્લી જમીન તેમજ મકાન અને દુકાનમાં હક લાગે છે કે કેમ ? તે શરીઅત મુજબ જવાબ લખી આપશો.

(તા.ક.)આ મિલકત હમારા સહિયારા નામ પર ચાલે છે અને જે દુકાન છે તેમાં મારૂનામ દાખલ નથી આપની જાણ ખાતર લખુ છું.

જવાબ:—૩૧૮/૨૮ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

મર્હૂમ ગુલામ મોહિયુદ્દીનની મિલકતમાંથી સર્વ પ્રથમ વારસા—વહેંચણી પહેલાના હકો: (જેમકે કફન, દફનનો ખર્ચ, ત્યાર બાદ જે મિલકત બાકી રહેશે તેમાંથી મર્હૂમના કર્ઝની અદાયગી કુલ માલમાંથી અને જો મર્હૂમે કોઈ જાઈઝ વસિયત કરી હોય તો મર્હૂમની બાકી મિલકતના ત્રીજા ભાગમાંથી) અદા કર્યા પછી મર્હૂમની મિલકતના કુલ ૫૬ ભાગ કરવામાં આવશે જેમાંથી મર્હૂમની પત્નિને ૭ ભાગ દિકરીને ૨૮ ભાગ અને ત્રણેવ ભાઈઓને ૬-૬ ભાગ અને બહેનને ૩ ભાગ મળશે. અલ્લાહપાક વધુ જાણનાર છે.

સવાલ:— ૩૧૯/૩૦

હમારા અમ્મા બીબી સુલ્તાના કે જે સને ૧૯૭૦ માં ગુજરી ગયા અને તેઓની માલિકીની મિલકત આવેલી છે જેના હમો નીચે પ્રમાણે વારસદારો છીએ.

(૧) મિયાં ઈબ્રાહીમ ગુલામનબી માસ્ટર છોકરો

(૨) મિયાં મુહમ્મદ ગુલામનબી માસ્ટર છોકરો

(૩) મિયાં મુસ્તુફા ગુલામનબી માસ્ટર છોકરો

(૪) કુબરાબીબી ગુલામનબી માસ્ટર છોકરી

ઉપર પ્રમાણે મિલકતમાં હમો ૩ ભાઈઓ અને એક બહેન વારસદારો છે અને તે મુજબ વારસદારોના નામો સદર મિલકતમાં માલિકી હકકો નોંધ છે તો મિલકતમાં ચાલતા વારસદારોના ઈસ્લામી શરીઅત મુજબ કેટલા ભાગ ગણવા ?

ત્રણ ભાઈઓના હિસ્સામાં કેટલા ભાગ ગણવા અને એક બહેનનો કેટલો ભાગ ગણવો તેની વિગતવાર ખુલાસો આપવા અરજ છે.

નોંધ:— કુબરાબીબીના લગ્ન થયેલ છે.

જવાબ:—૩૧૯/૩૦ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

મર્હૂમા વાલિદાની મિલકતમાંથી સર્વ પ્રથમ વારસા—વહેંચણી પહેલાના હકો: (જેમકે મર્હૂમાના કર્ઝની અદાયગી કુલ માલમાંથી અને જો મર્હૂમાએ કોઈ જાઈઝ વસિયત કરી હોય તો મર્હૂમાની બાકી મિલકતના ત્રીજા ભાગમાંથી) અદા કર્યા પછી મર્હૂમાની મિલકતના કુલ ૭ ભાગ

કરવામાં આવશે જેમાંથી દરેક ભાઈને ૨-૨ ભાગ અને બહેનને ૧ ભાગ આપવામાં આવશે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

સવાલ:- ૩૨૦/૩૧

ઈસપ અહમદની વિધવા ફાતિમા છે તેમની બે બહેન છે અને તે ઈસપ અહમદ પછી ગુજરી ગયા છે. ફાતિમાના ત્રણ પીતરાઈ પોત્રાઓ છે. હવે આ ઈસપની મિલકત છે તો તે મિલકતમાં હિસ્સેદાર કોણ કોણ છે ? હવે એ મિલકતમાં બાઈનો કેટલો હિસ્સો અને એમના પોત્રોનો કેટલો હિસ્સો ? હવે એ મિલકતને ફાતિમા કોઈ પણ ઉપયોગમાં લેવા માગે તો લઈ શકે કે નહિ ?

જવાબ:-૩૨૦/૩૧ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

મહૂમની મિલકતમાંથી સર્વ પ્રથમ વારસા-વહેંચણી પહેલાના હકો: (જેમકે કફન, દફનનો ખર્ચ, ત્યાર બાદ જે મિલકત બાકી રહેશે તેમાંથી મહૂમના કર્ઝની અદાયગી કુલ માલમાંથી અને જો મહૂમે કોઈ જાઈઝ વસિયત કરી હોય તો મહૂમની બાકી મિલકતના ત્રીજા ભાગમાંથી) અદા કર્યા પછી મહૂમની મિલકતના કુલ ૩૬ ભાગ કરવામાં આવે જેમાંથી મહૂમની વિધવાને ૮ ભાગ મહૂમની બે બહેનોમાંથી દરેક બહેનને ૧૨-૧૨ ભાગ અને મહૂમના કાકાના છોકરાના છોકરાઓને ૧-૧ ભાગ મળશે. મહૂમની વિધવા પોતાના ભાગ જે મિલકત આવે તેમા પોતાની મરજી મુજબ ઉપયોગ કરી શકે છે, એ શરતે કે તેમાં પોતાના વારસોને મહરૂમ કરવાની નિયત ના હોય અને તે પણ પોતાની તંદુરસ્તીના જમાનામાં. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

સવાલ:- ૩૨૧/૩૨

મારા નજીકના પિતરાઈ કાકા વલી અકકુ ગુજરી ગયા છે. અને તેમની ઔલાદમાં કોઈ સગો પુત્ર કે પુત્રી નથી એમના મહૂમ બે ભાઈની ચાર છોકરીઓ છે એટલે કે એમની ચાર સગી ભત્રીજીઓ છે. જેઓને પરણાવેલી છે અને આ મારા ગુજરી ગયેલા કાકા અને મારા બાપ બન્નેવ સગા ભાઈઓના પોતરાઓ થાઈ છે તો મને એમની મિલકતમાંથી શરીઅતની રીતથી ભાગ મળે કે કેમ તે જણાવશો ? અને મળે તો મને કેટલો

ભાગ મળે તે જણાવશો ? તથા એમની ભત્રીજીઓને ભાગ મળે કે કેમ તે જણાવશો ? અને તેમને મળે તો કેટલો મળે તે જણાવશો ? અમારી વંશાવલી નીચે પ્રમાણે છે :

દસુ સાલેહના બે પુત્ર (૧)ભાઈજી અને (૨) મુસે.

ભાઈજીનો એક દિકરો અકકુ અને અકકુના ચાર દિકરા (અહમદ, મુહમ્મદ, વલી, મૂસા) તેમાંથી મૂસાભાઈની એક દિકરી (ઝુબેદા) છે અને મુહમ્મદની ત્રણ દિકરીઓ (એમણા, બીબી, અમીના) છે. એવી જ રીતે

મુસે ભાઈને એક દિકરો ઈસપ અને ઈસપનો એક પુત્ર ઉમરજી અને ઉમરજીનો એક દિકરો એહમદ છે.

ઉપર મુજબની અમારી વંશાવલી છે, મારૂ નામ અહમદ ઉમરજી ઈસપ મુસે દસુ સાલેહ છે. અને મારા મહૂમ પિતરાઈ કાકા જેમની મિલકત વહેંચવાની છે. તેમનું નામ વલી અકકુ ભાઈજી દસુ સાલેહ છે. તથા એમની સગી ભત્રીજીઓ એક ઝુબેદા મૂસા અકકુ ભાઈજી દસુ સાલેહ છે (૨) અમીના અહમદ અકકુ ભાઈજી દસુ સાલેહ છે (૩) બીબી મુહમ્મદ અકકુ ભાઈજી દસુ સાલેહ છે (૪) એમણા મુહમ્મદ અકકુ ભાઈજી સાલેહ છે.

જવાબ:-૩૨૧/૩૨ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

મરનારના કફન દફનનો અને દેવુ હોય તો તે પુરૂ કરી મરનારે જો વારિસો સિવાય કોઈ વસિયત કરી હોય તો તે ત્રીજા ભાગમાંથી આપ્યા બાદ જે મિલકત બાકી રહે છે તે બધી મિલકત દૂરના પિતરાઈના છોકરા પોત્રાને મળશે. તેમાંથી ભત્રીજીઓને કંઈ મળશે નહી. કારણકે તેઓ ઝવિલ્અરહામ છે. જેમનો ત્યારે હક પહોંચે છે જ્યારે અસ્બા તથા ઝવિલ્ફરૂઝ ન હોય અને અહિં અસબામાં દુરનો પોત્રો છે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

સવાલ:- ૩૨૨/૩૩

અમારા વાલિદ સાહબનો ઈન્તિકાલ તા. ૧૨/૨/૮૭ ના રોજ થયો છે અલ્લાહ પાક હમારા વાલિદ સાહબ અને ઉમ્મતે મુહમ્મદિયા સ.અ.વ.ની બાલ બાલ મગ્ફિરત ફરમાવે.

વાલિદ સાહબના વારસામાં થોડી જમીન અને મકાનો અને સાથે

સાથે થોડું કર્જ છે, અને તેમની ઔલાદ અમે ભાઈ બહેનો છે જેની વિગત નીચે પ્રમાણે છે.

મિલકત :- જમીન અને મકાનો

કર્જ :- સરકારી કર્જ છે.

ક્રમ	નામ	ઉમર	ચાલતો ધંધો
૧	મુહમ્મદ શફીક ઈસ્માઈલ પટેલ	૪૨	નોકરી
૨	ઈન્દ્રીસ ઈસ્માઈલ પટેલ	૩૮	નોકરી
૩	અબ્દુલ હમીદ ઈસ્માઈલ પટેલ	૪૦	મોલ્વી
૪	હિફ્ઝુર્રહમાન ઈસ્માઈલ પટેલ	૨૫	મોલ્વી
૫	ઈબ્રાહીમ (શાદી થઈ નથી)	૨૦	અભ્યાસ
૬	અલીભાઈ (શાદી થઈ નથી)	૧૭	અભ્યાસ
૭	મવ.અબ્બાસ (ઈન્તિકાલ)	૧૯૮૪	—
૮	સખીનાબેન	પરણિત	
૯	ઝુબેદાબેન	પરણિત	
૧૦	હૂરીબેન ઈસ્માઈલ(મર્હૂમની વિધવા)	વાલિદા	હયાત છે.

આશા છે કે આપ સાહબ સદર બાબતે યોગ્ય માર્ગદર્શન આપશો.

જવાબ:- ૩૨૨/૩૩ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

મર્હૂમની મિલકતમાંથી સર્વ પ્રથમ વારસા-વહેંચણી પહેલાના હકો: (જેમકે કફન, દફનનો ખર્ચ, ત્યાર બાદ જે મિલકત બાકી રહેશે તેમાંથી મર્હૂમના કર્જની અદાયગી કુલ માલમાંથી અને જો મર્હૂમે કોઈ જાઈઝ વસિયત કરી હોય તો મર્હૂમની બાકી મિલકતના ત્રીજા ભાગમાંથી) અદા કર્યા પછી મર્હૂમની મિલકતના કુલ ૧૬ ભાગ કરવામાં આવે, જેમાંથી મર્હૂમની વિધવાને ૨ ભાગ અને દરેક છોકરાને ૨-૨ ભાગ અને દરેક છોકરીને ૧-૧ ભાગ મળશે.

નોંધ:- મર્હૂમની વિધવાને મહર મળી ન હોય અથવા તેણીએ રાજીખુશીથી માફ કરી ન હોય તો મર્હૂમની મિલકતમાંથી મળતા ભાગ ઉપરાંત મહર પણ અદા કરવાની રહેશે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

સવાલ:- ૩૨૩/૩૪

મારા કાકાના દિકરા નામે અલી અહમદ ઉમરનો છેલ્લા દોઢ મહીનાથી ઈન્તિકાલ થઈ ગયો છે મર્હૂમના વારસોમાં ત્રણ દિકરીઓ છે જે શાદી શુદ્ધ છે પોતાના ઘેર છે મર્હૂમની પત્નિ બાઈ હૂરી હયાત છે પણ બાઈ છેલ્લા ૩૫ વર્ષથી પોતાના પિયરમાં છે, એ ઘણીના ઘેર રહેતી ન હતી કારણ કે ઘણીના સાથે સંબંધો સારા ન હોવાથી એ પિયરમાં છે. મર્હૂમના બીજા વારસદારોમાં મર્હૂમના ભાઈ સુલેમાન અહમદ ઉમર હતા તેમનો પણ ઈન્તિકાલ છેલ્લા ૩૦ વર્ષથી થઈ ગયો છે. પણ મર્હૂમ પોતાની પાછળ ૨ દિકરાઓ (૧) અબ્દુલગની સુલેમાન (૨) નુરમુહમ્મદ સુલેમાન આ બે દિકરાઓ ઉપરાંત પત્નિ જે હયાત છે અને દિકરીઓ-૪ જે પોતાના ઘેર હયાત છે અને મર્હૂમની એક બહેન છે તે પણ પોતાના ઘેર હયાત છે તો શરીઅતના રૂએ મર્હૂમની મિલકતનો ખરો હકદાર કોન અને દરેક વારસદારને કેટલો કેટલો ભાગ કાયદેસર મળવો જોઈએ જવાબ આપવા મહેરબાની કરશો.

જવાબ:- ૩૨૩/૩૪ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

મર્હૂમની મિલકતમાંથી સર્વ પ્રથમ વારસા-વહેંચણી પહેલાના હકો: (જેમકે કફન, દફનનો ખર્ચ, ત્યારબાદ જે મિલકત બાકી રહેશે તેમાંથી મર્હૂમના કર્જની અદાયગી કુલ માલમાંથી અને જો મર્હૂમે કોઈ જાઈઝ વસિયત કરી હોય તો મર્હૂમની બાકી મિલકતના ત્રીજા ભાગમાંથી) અદા કર્યા પછી મર્હૂમની મિલકતના કુલ ૭૨ ભાગ કરવામાં આવશે જેમાંથી મર્હૂમની વિધવાને ૯ ભાગ મર્હૂમની બહેનને ૧૫ અને મર્હૂમની દિકરીઓને ૧૬-૧૬ ભાગ મળશે.

મર્હૂમની વિધવા મર્હૂમના મરણ વખતે તેના નિકાહમાં હતા એટલે શઈ વારસદારોમાં ગણાશે તેણી અણબનાવના લઈને પોતાના પિયરમાં રહેતી હતી તેનાથી તે શઈ વારસદારોમાંથી ખત્મ નહી થઈ જાય. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

સવાલ:- ૩૨૪/૩૫

અમારી મિલકતમાંથી શરીઅત મુજબ એક ભાઈ અને એક બહેન છે

તો દરેકને કેટલો ભાગ અમે આપીએ ? એનો જલ્દીથી જવાબ આપશો.

જવાબ:—૩૨૪/૩૫ حامداً ومصلياً ومسلماً. هو الموفق للصواب

સવાલમાં જણાવેલ વારસદારો વગર મહૂમ બાપના બીજા કોઈ શઈ વારસદારો ન હોય માત્ર આ વારસદારો જ હોય તો મહૂમ બાપની મિલકતમાંથી સર્વ પ્રથમ વારસા—વહેંચણી પહેલાના હકો: (જેમકે કફન, દફનનો ખર્ચ, ત્યારબાદ જે મિલકત બાકી રહેશે તેમાંથી મહૂમના કર્જની અદાયગી કુલ માલમાંથી અને જો મહૂમે કોઈ જાઈઝ વસિયત કરી હોય તો મહૂમની બાકી મિલકતના ત્રીજા ભાગમાંથી) અદા કર્યા પછી મહૂમની મિલકતના કુલ ૩ ભાગ કરવામાં આવશે. જેમાંથી મહૂમની દિકરીને ૧ ભાગ અને દિકરાને ૨ ભાગ મળશે.

ઉપરોક્ત હુકમ ત્યારે છે કે મરણ પછી મિલકતની વહેંચણી કરવાની હોય અને જો પોતાની હયાતીમાં વહેંચણી કરવાની હોય તો તે પોતાની સર્વ મિલકતનો માલિક છે. પોતે પોતાની હયાતીમાં આપવા માંગતો હોય તો પોતાની ખુશી જેટલી મિલકત રાખી બાકીની મિલકતની વહેંચણી બન્નેવ ભાઈ બહેન વચ્ચે સરખે ભાગે કરવામાં આવશે. કારણ કે હયાતીમાં વહેંચણી કરવી બક્ષિસ ગણાશે. અને બક્ષિસમાં છોકરા છોકરીઓ બરાબરના હકદાર ગણાશે.

સવાલ:— ૩૨૫/૩૬

મુહમ્મદ અકકુ, મૂસા અકકુ અને વલી અકકુ આમ ત્રણ ભાઈ હતા જેમની સંયુક્ત મિલકત એક ઘર અને ૩૭ એકર જમીન હતી આ ત્રણ ભાઈઓ પૈકી પહેલા મુહમ્મદ અકકુ મરણ પામ્યા અને એ સમયે એમની ત્રણ છોકરીઓ હયાત હતી જે આજે પણ જીવંત છે એમની પત્નિ પણ હયાત હતા. પરંતુ મુહમ્મદ અકકુના મરણ પછી બીજા લગ્ન કર્યા અને તે પછી એ પણ મરણ પામ્યા હાલ ઓરતના સગા સ્નેહીઓ પૈકી માં—બાપ હયાત નથી પરંતુ ઓરતનો એક ભાઈ એટલે મુહમ્મદ અકકુનો સાળો હયાત છે.

બીજા નંબરે મૂસા અકકુનું મરણ થયું એ સમયે પત્નિ હયાત ન હતી માત્ર એક છોકરી હયાત હતી જે આજે પણ હયાત છે.

ત્રીજા નંબરે વલી અકકુનું મરણ થયું શાદી પછી પોતાની સ્ત્રીને તલાક આપી દીધેલ હોવાથી એમને કોઈ પણ ઔલાદ નથી. વલી અકકુના મરણ સમયે એમની માતા અથવા દાદી હયાત ન હતા તદ્દઉપરાંત વલી અકકુના કાકા મોટા તથા એમના છોકરા તથા છોકરાના કોઈ પણ નથી તથા વલી અકકુના દાદા—દાદી ના ભાઈ તેમના છોકરા અને છોકરાના છોકરા પૈકી કોઈ પણ હયાત નથી (હાં વલી અકકુના બાપના દાદાના ભાઈના પરપોત્રા હયાત છે.

ઉપરોક્ત વિગત પછી લખવાનું કે ત્રણેય ભાઈઓની સંયુક્ત મિલકત એક ઘર અને ૩૭ એકર જમીન હતી પરંતુ મરણ પછી બીજાના હાથમાં વહીવટ આવતા ત્રીજા નંબરે વલી અકકુ પાસે વહીવટ રહ્યો અને તે દરમિયાન વલી અકકુએ ૩૪ એકર ૪ ગુંઠા જમીન વેચી નાખી એટલે હવે માત્ર ૨ એકર ૩૬ ગુંઠા જમીન અને એક ઘર બાકી છે જેના ઉપર મુહમ્મદ અકકુની ત્રણ અને મૂસા અકકુની એક આમ ચાર છોકરીઓનો કબ્જો છે પરંતુ પુછવાનું એટલું જ છે કે શરીઅતની દ્રષ્ટિએ એ મિલકતમાં કોનો કોનો હક લાગુ પડે ?

વલી અકકુએ પોતાના વહીવટ દરમિયાન જમીન વેચી નાખી તેનું શું ?

ત્રણ ભાઈના વારસદારોએ જમીનને નાણા આપી પાછી લઈ શકે છે?

જવાબ:—૩૨૫/૩૬ حامداً ومصلياً ومسلماً. هو الموفق للصواب

મુહમ્મદ અકકુ મૂસા અકકુ તથા વલી અકકુ એ ત્રણના મહૂમ બાપના મહૂમની મિલકતમાંથી સર્વ પ્રથમ વારસા—વહેંચણી પહેલાના હકો: (જેમકે કફન, દફનનો ખર્ચ, ત્યારબાદ જે મિલકત બાકી રહેશે તેમાંથી મહૂમના કર્જની અદાયગી કુલ માલમાંથી અને જો મહૂમે કોઈ જાઈઝ વસિયત કરી હોય તો મહૂમની બાકી મિલકતના ત્રીજા ભાગમાંથી) અદા કર્યા પછી મહૂમની જે મિલકત બાકી રહે તે મિલકતના કુલ ૮૬૪ ભાગ કરવામાં આવે, મહૂમ મુહમ્મદ અકકુની વિધવા બાઈને મહેર ઉપરાંત જો તે મળી ના હોય તો અથવા વિધવા બાઈએ રાજી ખુશીથી માફ ના કરી હોય તો તેમના ભાઈને ૩૬ ભાગ અને મહૂમ મુહમ્મદ અકકુની ત્રણ છોકરીઓ પૈકી દરેકને ૬૪—૬૪—૬૪ ભાગ અને મહૂમ મૂસાની છોકરીને ૧૫૮ ભાગ

મળશે, અને વલીના જે તે વારસદારોને ૪૭૭ ભાગ મળશે.

વલી અકકુએ પોતાના વહીવટ દર્મિયાન બીજા વારસદારોની પરવાનગી વગર ઉપરોક્ત મર્હૂમોમાંથી કોઈ પણ મર્હૂમનું દેવુ આપવામાં કે કફનના ખર્ચ અદા કરવા માટે વેચાણ ના કરી હોય તો. વેચાણ કરી હશે તો આ પ્રમાણે ખરીદ વેચાણના મામલાનું શર્ઈ દ્રષ્ટિએ બૈએફૂઝૂલી કહેવામાં આવે છે જેથી બાકીના વારસદારો વલી અકકુના આ સોદાને માન્ય રાખેલ છે તો વલીએ વેચેલી જમીન પાછી લેવાનો અધિકાર રહેશે નહીં અને જો તેમની પરવાનગી વગર વેચેલી હશે તો પાછી લઈ શકશે.

સવાલ:— ૩૨૬/૩૭

હું અમીના ટીમોલનો સગો ભાઈ હાશિમ ઈ. જાદવત, હમારી બહેન અમીના બીબી તે ઈબ્રાહીમ ટીમોલની ઔરત તા.૨૭/૧૧/૮૬ના રોજ ગુજરી ગયા છે અને તેમની મિલકતો નીચે પ્રમાણે છે તો એ મિલકતોમાં શરીઅતની રૂએ કોનો કેટલો હિસ્સો થાય છે ? તે લખી જણાવશો.

હમારી બહેન અમીનાબીબીની શાદીમાં માંગણી ૧૯૩૮માં થયેલી અને રીતરિવાજ મુજબ આપવાની થતી વસ્તુઓના બદલામાં એક ગીરો લખાણ કરી ઘર આપવામાં રૂપિયા ૬૫૦ના એવજમાં આપેલું જે લખાણમાં ઈબ્રાહીમ ટીમોલની પણ સહી અને મંજૂરી છે તેમજ બીજા સગા-સંબંધી —ઓની પણ સહી છે. આ ગીરો ખતના આધારે ઘર એમના નામ ઉપર કરવામાં આવેલું અને લખનાર હાશિમ મુહમ્મદ ટીમોલની પણ સહી છે. (હાશિમ મુહમ્મદ ટીમોલ ૧૯૫૮માં સરવેના પહેલા ગુજરી ગયેલા અને તેમની બે ઔલાદ છે : એક છોકરો, છોકરી હયાત છે) જે આજ દિન સુધી અમીનાબીબીના નામ પર છે અને ઘર મારી બહેન અમીનાના નામ પર છે.

હમારી બહેન અમીનાબીબી ઈબ્રાહીમ ટીમોલ જેમનું મૃત્યુ ૧૯૮૬ના એન્ડમાં થયું છે.

અમારા બનેવી ઈબ્રાહીમ મુહમ્મદ ટીમોલ જેમનું મૃત્યુ ૧૯૬૮માં થયું છે.

મિલકતો એક ઘર કઠોર ગામમાં (એક ખેતર જે ત્રણ ભાઈઓના બાપીકી મિલકત કે ઘર કાંઈ હતું નહીં) અને ઘર છે એ ઘર બનેવી ઈબ્રાહીમ

ટીમોલની નાનીનું છે અને નાની સાસુએ પોતે જાતે વહુ અમીનાને શાદીમાં રૂપિયા ૬૫૦ ના એવજમાં દસ્તાવેજ થી ગીરવે આપેલ છે.

બનેવી ઈબ્રાહીમ મુહમ્મદ ટીમોલ ૧૯૬૮માં મૃત્યુ થયું. તેમના ત્રણ ભાઈઓ (હાશિમ, કાસિમ અને ગુલામહુસૈન) અને એક બહેન (સારા બીબી) છે, જ્યારે બહેન અમીના ઈબ્રાહીમ ટીમોલનું મૃત્યુ ૨૭/૧૧/૮૬માં થયું તેમના જેઠ અહમદ ટીમોલનું અવસાન ૨૨/૨/૮૮ ના થયું છે જેમની કોઈ ઔલાદ નથી. દીયર જેઓ ૧૯૫૮માં ગુજરી ગયા છે, હાલમાં તેઓની ઔલાદો પૈકી એક છોકરો અને એક છોકરી નામે મરયમ બીબી હયાત છે.

જમીન જે હમારા બનેવીના મૃત્યુ પછી એટલે ૧૯૬૮ પછીથી હમારી બહેન તેમજ તેમના જેઠના નામ ઉપર કરવામાં આવેલ છે.

આ જમીનમાં સંયુક્ત નામ ચાલે છે. આમ મારી બહેનની મિલકતો એટલે કે ઘર અને જમીન આવેલા છે જે મારી બહેનના મૃત્યુ થવાથી મારી બહેનના જેઠનું ૨૨-૨-૮૮માં મરણ થયું છે તેમની ઔરતને કોઈ છોકરા નથી તે હયાત છે અને મર્હૂમ દીયર કે જે મારા બનેવીની હયાતીમાં ગુજરી ગયો હતો તેમનો છોકરો છોકરી મિલકતમાં વારસાગત રીતે ભાગ લેવા માટે ઉભા થયા છે તો ઉપરની મિલકતોમાં કોને કેટલો ભાગ મળે તે વિગતવાર લખી જણાવશો.

અમે ચાર ભાઈ બહેનો સિવાય મારી બહેનના જેઠ તેમજ મર્હૂમ દીયરની છોકરી છોકરાઓને હિસ્સો કે ભાગ મેળવવા હકદાર થાય તો શરીઅતની રૂએ કોને કેટલો ભાગ મળે ? અથવા તો કોણ કેટલો મિલકતમાં ભાગ મેળવી શકે ? તે વિગતવાર લખશો.

તા.ક.:— ત્રણેવ ભાઈઓનો ઈન્તિકાલ થયો છે અને જે પહેલા ૧૯૫૮ માં ગુજરી ગયેલા ભાઈની બે ઔલાદ છે એક છોકરી અને એક છોકરો હયાત છે. બીજો ભાઈ ૧૯૬૮ માં ગુજરી ગયેલો ઈબ્રાહીમ જે મારા બનેવી થતા હતા અને પછી મારી બહેન અમીના ૧૯૮૬માં ગુજરી ગયેલા અને ત્રીજા મોટા ભાઈ અહમદ ટીમોલ બિનઔલાદ છે, ૨૨/૨/૮૮માં ગુજરી ગયેલા એક ઔરત ત્રીજાની હયાત છે ત્રણ ભાઈઓના બાપીકી કોઈ

ઘર કે જમીન હતી નહીં અને ઘર છે તે ઘર ઈ.મો. ટીમોલની નાનીનું પોતાની માલિકીનું હતું નવાસાને (પરણાવવા) સાદમાં પલ્લાહમાં રૂપિયા ૬૫૦માં ૧૯૩૮માં રૂપિયાની એવજમાં એક ગીરોખત કરી અમીના ઈ.જાદવતની છોકરીને પલ્લા માટે આપેલું હતું જે ગાયકવાડી જમાનામાં ૧૯૩૮ માં રૂપિયા ૬૫૦ ગીરવે ખતથી અમીનાને આપેલ છે જમીન ઈબ્રાહીમ ટીમોલની નવી શરતની ખેડ હકમાં આવેલી છે અને હાલ અમીના ઈબ્રાહીમ ટીમોલના નામે ચાલે છે તે સિવાય કોઈ મિલકત બાપીકી નહીં મળે.

(૧) તા.ક. ત્રણેવ ભાઈઓમાં બે ભાઈઓની હયાતીમાં એક ભાઈ સર્વેથી નાનો હાશિમ ૧૯૫૮માં ઈન્તિકાલ થયું હતું અને તેમની જ બે ઔલાદ છે એક છોકરી – છોકરો તે સિવાય કોઈ હયાત નહીં મળે તો એવા સંજોગોમાં તેઓ કેટલા હકદારો છે તે જણાવશો ? છોકરી પરણેલી છે છોકરો અપરણીત છે બરોડા ગાંડાની હોસ્પીટલમાં છે.

(૨) બીજો ભાઈ ઈબ્રાહીમ જે વચલો ભાઈ ૧૯૬૮માં ઈન્તિકાલ થયેલો તેમના પત્નિ અમીના ૧૯૮૬માં ઈન્તિકાલ થયેલો અમીનાની કોઈ ઔલાદ નહીં હતી તેમના સગા ત્રણ ભાઈઓ એક બહેન છે.

(૩) ત્રીજો ભાગ અહમદ ૨૨/૨/૮૮ના ગુજરી ગયા, તેમની કોઈ ઔલાદ નહીં મળે ત્રણ પત્નિઓમાં કોઈને કોઈ ઔલાદ નહીં મળે બે પત્નિના મરણ પછી એક પત્નિ હયાત છે જે બીમાર છે કોઈ ઔલાદ નહીં મળે અને વધુમાં ત્રણેવ ભાઈઓની બાપનું કોઈ ઘર નથી. ત્રણેવ ભાઈઓની નાનીનું પોતાનું ઘર એક નવાસો ઈબ્રાહીમની પત્નિ અમીનાને પલ્લામાં તેમનું મહેરમાં ૬૫૦ માં ગીરવે દસ્તાવેજ લખી આપેલ છે.

જવાબ:— ૩૨૫/૩૬ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

(૧) અમીનાના ઈન્તિકાલ વખતે વારસદારોમાં આપના જણાવવા પ્રમાણે અમીનાના ત્રણ ભાઈ, એક જેઠ તથા દિયરના પુત્ર તથા પુત્રી સિવાય કોઈ નથી.

જવાબમાં જણાવવાનું કે અમીનાના ઈન્તિકાલ પછી મરૂમાની મિલકતમાંથી સર્વ પ્રથમ વારસા—વહેંચણી પહેલાના હકો: (જેમકે મરૂમાના કર્ઝની અદાયગી કુલ માલમાંથી અને જો મરૂમાએ કોઈ જાઈઝ વસિયત

કરી હોય તો મરૂમાની બાકી મિલકતના ત્રીજા ભાગમાંથી) અદા કર્યા પછી મરૂમાની મિલકતના કુલ ૭ ભાગ કરી દરેક ભાઈને ૨-૨ ભાગ અને બહેનને ૧ ભાગ આ રીતે મિલકતની વહેંચણી થઈ જશે. જેઠ અથવા દિયરની ઔલાદને કાંઈ મળશે નહીં. હાં અમીનાના ધણી ઈબ્રાહીમ ટીમોલે પોતાની પાછળ જે મિલકત છોડી હશે તેમા તેની વિધવા પત્નિ તથા ભાઈ અહમદને મળશે. હાશિમની ઔલાદને મળશે નહીં.

(૨) આપના જણાવ્યા અનુસાર જે મકાન અમીનાની નાની સાસુએ આપેલ છે અગર તે બક્ષિસ પેટે આપ્યું છે તો જેને આપ્યું છે તેની માલિકી ગણાશે તેના ઈન્તિકાલ પર શર્ઈ રીતે તેની વહેંચણી થશે. કદાચ બક્ષિસ નથી આપ્યું તો જે રકમ બદલ ગીરો મુક્યું છે તે રકમ આપી નાનીના શર્ઈ વારસદારો છોડાવી લે અને મહેરમાં મળેલ રકમ અમીનાના વારસદારો ૭ ભાગમાં વહેંચી લે શર્ઈ વારસદારોમાં અને તે મકાન નાનીના મરણ વખતના શર્ઈ રિશ્તેદારો એના વારસદાર ગણાશે કદાચ મરણ વખતે કોઈ સગા ન હોય ફક્ત ઈબ્રાહીમ ટીમોલ જ હોય તો તેમની મિલકત ગણાશે અને તેના મરણ વખતે વિધવા આમીના તથા ભાઈ અહમદ વારસદાર ગણાશે હાશિમની ઔલાદ વારસદાર થશે નહીં. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

સવાલ:— ૩૨૬/૩૭

મેરે નાના કા નામ હસન ઈબ્રાહીમ હે ઉનકી ચાર લગક્રિયાં થી (૧) આયશા, (૨) બીબી, (૩) ખદીજા, (૪) અલ્લારખી, યે ચાર લગક્રિયાં થી જન્મેસે એક આયશા કા ઈન્તિકાલ મેરે નાના—નાની કી હયાતીમે હો ગયા થા, ઉસ્કે ઈન્તિકાલ કે બાદ મેરે નાના કા ભી ઈન્તિકાલ હો ગયા બાદમે મેરી અમ્મા જન્કા નામ બીબી હે વહભી બેવા હો ગઈ થી તો ઈસ્કી વજહસે મેરી નાનીને એક મકાન મેરી વાલિદા (બીબી) કે નામ પર બક્ષિસ દે દિયા થા ઔર યે બક્ષિસ કરતે વકત હોશ હવાસ બાકી થા, અબ સવાલ (૧) મેરી સોતેલી બહન (ફાતિમા) ઔર આયશા ખાલા કી લડકી ભી હોતી હે, ઉસ્કા ઈસ મિલકતમે જો મેરી વાલિદા કે નામ પર બક્ષિસ કી હૈ ઉસમે કોઈ હક લગતા હે યા નહીં ? સવાલ (૨) ઔર હક લગતા હૈ તો કિતના લગતા હે ?

જવાબ:— ૩૨૬/૩૭ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

સવાલમાં બતાવેલી હકીકત સાચી છે કે આપની નાનીએ તમારી વાલિદા બીબી એટલે કે પોતાની દિકરીને તંદુરસ્તીની હાલતમાં પુરા હોશ હવાસની હાલતમાં બક્ષિસ કરેલ છે, તમારી વાલિદાની મિલકતમાં તમારી સાવકી બહેન (ફાતિમા)નો ભાગ શરીઅતની રૂએ લાગશે નહીં. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

સવાલ:— ૩૨૭/૩૮

નીચે બતાવેલ નકશા પ્રમાણે દરેકને ભાગે કેટલો ભાગ આવે તે શરીઅત મુજબ ફતવો લખીને આપવા મહેરબાની કરશો એવી ગુજારિશ છે.

મર્હૂમ વલીભાઈના વારસદારો:— (૧) મુહમ્મદ (૨) મૂસા (૩) ઈબ્રાહીમ (૪) અહમદ (૫) ઈસ્માઈલ (૬) બીબી (૭) ફાતિમા મર્હૂમ વલીભાઈની કુલ્લે મિલકત આજ થી ૧૫ વર્ષ થયા દરેકને શરીઅત મુજબ વહેંચી આપી છે નં. ૧ મુહમ્મદભાઈ આજ થી ૧૦ વર્ષ થયા ગુજરી ગયા છે, તેઓ નં. ૨ થી ૭ ની હાજરીમાં ગુજરી ગયા છે. હવે નં. (૨) મૂસાભાઈ ૧૭/૮/૮૮ ના રોજ ગુજરી ગયા ૩ થી ૭ હયાત છે, અને તેઓ દરેક ભાઈ અલગ અલગ જુદા રહે છે નં. ૬ અને ૭ બે બહેનો તે પણ તેમના સાસરે તેમના પરિવાર સાથે રહે છે જેથી નં. (૨)ની મિલકતમાં નં. ૧ કે જે ૧૦ વર્ષ થયા ગુજરી ગયા છે. તો તેમના પરિવાર નો નં. ૨ ની મિલકતમાં હક લાગે કે નહીં ? અને જો લાગતો હોય તો કેટલો હક લાગે તે શરીઅત મુજબ ફતવો લખીને મોકલશો. બાદ નં. ૨ મૂસા ભાઈ છેલ્લા ત્રણ વર્ષથી નં. ૩ એટલે ઈબ્રાહીમભાઈ સાથે ભેગા રહેતા હતા અને મૂસાભાઈનું ભરણ પોષણ નં. ૩ કરતા હતા બાદ નં. (૨) મૂસાભાઈના નામે પો.ઓ. માં અમુક રકમ જમા છે. પરંતુ તે રકમ નં. ૩ ઈબ્રાહીમ ભાઈના પુત્ર યૂસુફના નામનું વારસદાર તરીકે મર્હૂમ મૂસાભાઈએ તેમની હયાતીમાં રૂબરૂમાં નામ લખાવેલ છે અને તે રકમ વારસદાર તરીકે યૂસુફના નામે થઈ ગયેલ છે. હવે આ રકમમાં મર્હૂમ મૂસાભાઈ નં. ૨ ના કોઈ ભાઈ બહેનનો હિસ્સો લાગે કે કેમ અને જો લાગે તો કેટ કેટલો હિસ્સો મળે તે પણ લખશો. બાદ વલીભાઈ ગુજરી ગયા પછી નં. ૧ મુહમ્મદભાઈ તથા નં. ૨ મૂસાભાઈના ભાગે એક મિલકત

સહિયારી આવેલી હતી તે મિલકત નં. ૧ મર્હૂમ મુહમ્મદભાઈના વારસદારોએ તથા નં. ૨ મર્હૂમ મૂસાભાઈએ આશરે દોઢ વર્ષ પર વેચી દીધી છે અને સોદો નકકી કરેલો છે હજુ આ મિલકતનો વેચાણ દસ્તાવેજ થયો નથી. તો આ સહિયારી મિલકતમાંથી નં. ૧ મુહમ્મદભાઈના નીચે સહિયારી મિલકતમાં કોણ કોણ ભાગીદાર છે અને તે ફતવો ખુલાસા સાથે લખશો.

જવાબ:— ૩૨૭/૩૮ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

સવાલમાં બતાવેલ હકીકત મુજબ નંબર :

(૧) મુહમ્મદના પરિવારને મર્હૂમ મૂસા નં. (૨) ની મિલકતમાં હિસ્સો મળશે નહીં, કારણ કે તેમનાથી કરીબી અસબાત ભાઈઓ છે.

(૨) મર્હૂમ મૂસાભાઈના જે ભાઈ બહેનો હયાત છે જે નં. ૩, ૪, ૫, ૬ અને ૭ આ લોકો મર્હૂમ મૂસાની મિલકતના શર્ઈ વારસદારો છે, જેથી મર્હૂમની મિલકતમાંથી સર્વ પ્રથમ વારસા—વહેંચણી પહેલાના હકો: (જેમકે કફન, દફનનો ખર્ચ, ત્યારબાદ જે મિલકત બાકી રહેશે તેમાંથી મર્હૂમના કર્ઝની અદાયગી કુલ માલમાંથી અને જો મર્હૂમે કોઈ જાઈઝ વસિયત કરી હોય તો મર્હૂમની બાકી મિલકતના ત્રીજા ભાગમાંથી) અદા કર્યા પછી મર્હૂમની જે મિલકત બાકી રહે તે મિલકતના કુલ ૮ ભાગ કરવામાં આવશે જેમાંથી દરેક ભાઈને ૨—૨ ભાગ અને દરેક બહેનને ૧—૧ ભાગ મળશે.

(૩) ઈબ્રાહીમ ભાઈનો પુત્ર યૂસુફ એ મર્હૂમ મૂસાભાઈના શર્ઈ દ્રષ્ટિએ વારસદાર ના કહેવાય; ભલે પોષ્ટ ખાતાના ફોર્મમાં તેમનું નામ લખવામાં આવ્યું છે જો મર્હૂમે પોતાની હયાતી અને તંદુરસ્તીના જમાનામાં એવું કહ્યું હોય કે પો.ઓ. ખાતાના પૈસા યૂસુફને આપી દીધા તો તેવી સૂરતમાં તે બક્ષિસ ગણાશે અને જો એમ કહ્યું હોય કે મારા મરવા પછી એના હકદાર યૂસુફ છે તો તે સૂરતમાં વસિયત ગણાશે અને તેવી સૂરતમાં પો.ઓ.ના ખાતાની રકમના ૧/૩ ભાગ યૂસુફને મળશે અને બાકીની રકમ મર્હૂમ મૂસાના જે શર્ઈ વારસદારો છે, ઉપરના જવાબમાં લખવા મુજબ ૧/૩ રકમ બાદ કર્યા પછી બાકીની રકમના ૮ ભાગ કરી, જવાબ (૨)માં દર્શાવેલ વિગત પ્રમાણે વહેંચણી કરવામાં આવશે પોતાના મર્હૂમ બાપની મિલકતની શર્ઈ દ્રષ્ટિ મુજબ વહેંચણી કરવામાં જે મિલકત મર્હૂમ વલીભાઈના પુત્ર

મુહમ્મદ તથા મૂસા બન્નેવ ને જે સહયારી મિલકત મળી છે. તેમાંથી અર્ધીના માલિક મર્હૂમ મૂસા છે અને અર્ધીના માલિક મર્હૂમ મુહમ્મદ છે દરેકની મિલકતમાંથી તેમના જે શર્ઈ વારસદારો છે તેમનામાં વહેયવામાં આવશે જેથી જો હવે મુહમ્મદભાઈના વારસદારો એમના મરણ વખતે ફક્ત નં.૨ થી ૭ સુધીના હતા તો તેવી સૂરતમાં સહયારી મિલકતમાંથી તેમનો જે અર્ધો ભાગ લાગે છે તેના કુલ ૧૦ ભાગ કરી, નં.૨ થી ૭ સુધી દરેક ભાઈને ૨-૨ અને દરેક બહેનને ૧-૧ ભાગ મળશે અને જો મુહમ્મદભાઈના ઉપરના વારસદારોને છોડીને બીજા વારસદારો હશે તો તેવી સૂરતમાં શર્ઈ વારસદારો જણાવ્યા મુજબ જવાબ મળશે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

સવાલ:- ૩૨૮/૩૯

મૌ. સાબિર શેખ રહે. ભરૂચનાની અરજ છે કે અમારા સસરા નામે ઈસા મનુ શેખનો ઈન્તિકાલ થઈ ગયો છે તેઓ પોતાની પાસે પ્રોવીડન્ડ ફંડ તેમજ અન્ય મિલકતો છોડી ગયા છે, તેમના વારસદારો આ પ્રમાણે છે. (૧) મર્હૂમની વિધવા (૨) મર્હૂમના બે છોકરાઓ (૩) મર્હૂમની બે છોકરીઓ.

મર્હૂમની બે છોકરીઓમાંની એક છોકરી મારી પત્નિ છે. આપ શ્રી જણાવશો કે વારસામાં એક છોકરી (મારી પત્નિને)તથા અન્ય ઉપરોક્ત વારસદારોને કેટલા ભાગો મળશે.

જવાબ:-૩૨૮/૩૯ حامداً ومصلياً ومسلماً- هوالموفق للصواب

મર્હૂમની મિલકતમાંથી સર્વ પ્રથમ વારસા-વહેયણી પહેલાના હકો: (જેમકે કફન, દફનનો ખર્ચ, ત્યાર બાદ જે મિલકત બાકી રહેશે તેમાંથી મર્હૂમના કર્ઝની અદાયગી કુલ માલમાંથી અને જો મર્હૂમે કોઈ જાઈઝ વસિયત કરી હોય તો મર્હૂમની બાકી મિલકતના ત્રીજા ભાગમાંથી) અદા કર્યા પછી મર્હૂમની મિલકતના કુલ ૪૮ ભાગ કરવામાં આવે જેમાંથી મર્હૂમની વિધવાને ૬ ભાગ અને દરેક છોકરાને ૧૪-૧૪ ભાગ અને દરેક છોકરીને ૭-૭ ભાગ મળશે.

મર્હૂમની વિધવાની મહર જો તેને મળી ન હોય અથવા તેણે પોતાની રાજી ખુશીથી માફ કરી ના હોય તે આપવામાં આવે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

સવાલ:- ૩૨૯/૪૦

હું નામે મુહમ્મદ ઈબ્રાહીમ યૂસુફ મારા પિતા નામે ઈબ્રાહીમ યૂસુફ એ મુળ રહેવાસી દેવલાના પરંતુ મારા નાના ઈસપ મુહમ્મદ મિયાં રહે ખાનપુરના તેથી મારા પિતાને ઘર જમાઈ તરીકે ખાનપુરમાં રાખ્યા હતા, હવે મારા નાનાએ પોતાની હયાતીમાં જમીન અને ઘર જે મિલકત હતી નવાસા તરીકે મને લખેલી છે અને એની સાબિતી દસ્તાવેજ રૂપે છે, એ પછી માતાનું અવસાન થયું બાદ મારા પિતાએ બીજા લગ્ન કર્યા તેમનાથી બે ભાઈ અને બે બહેનો મળી આમ ચાર ઔલાદ છે, તો મને મારા નાનાએ લખી આપેલી મિલકતમાં મારી બીજી માતાથી જન્મેલ ચાર ઔલાદનો હક ખરો ? ખુલાસા વાર જવાબ આપશો.

જવાબ:-૩૨૯/૪૦ حامداً ومصلياً ومسلماً- هوالموفق للصواب

તમારા નાનાએ જે મિલકત તમારા નામે કરી આપને બક્ષિસ આપી છે તે મિલકતમાં આપની સાવકી માંની ઔલાદને કોઈ પણ હક લાગશે નહી. આપના નાનાના શર્ઈ વારસદારો નથી. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

સવાલ:- ૩૩૦/૪૧

બાઈ હજીયાણી રજનબીબી હાજી નૂરભાઈ કી વિધવા મરને કે બાદ ડાંગરાવાડ કે મોહલ્લેમે એક મકાન રખ ગયે હે, ઔર મર્હૂમ હજીયાણી રજનબીબી કે દો લળકે ઔર પાંચ લળકિયાં હયાત હે, મર્હૂમ હજીયાણી રજનબીબી કા મકાન રૂપિયા ૮૫૦૦૦/- કા બિકા હુવા હે, જીસ્સે એક એક લળકા ઔર એક એક લળકિ કો મુસ્લિમ શરીઅત કે મુતાબિક કિતના કિતના રૂપિયા કા બટવાળા દિયા જાતા હે ? વો હમકો આપ મોહર કે સાથ જવાબ દેના જીસ્સે હમ ઉનકો અલગ અલગ બટવારા કર સકે.

વારસદાર : (૧) ઈબ્રાહીમભાઈ હાજી નૂરભાઈ (૨) અબ્દુલકરીમ હાજી નૂરભાઈ (૩) હલીમાબીબી હાજી નૂરભાઈ (૪) અમીનાબીબી હાજી નૂરભાઈ (૫) ફાતિમા બીબી હાજી નૂરભાઈ (૬) મરયમ બીબી હાજી નૂરભાઈ (૭) હનીફા બીબી હાજી નૂરભાઈ

જવાબ:-૩૩૦/૪૧ حامداً ومصلياً ومسلماً- هوالموفق للصواب

સૂરતે મસઉલામે જો વુરષા બતાએ ગયે હૈ વોહી વુરષા હૈ ઉનકે અલાવા દુસરે શઈ વારિષીન નહી હૈ તો એસી સૂરતમે સબસે પહેલે કજ અદા ક્રિયા જાયેગા ઉસકે બાદ જો મિલકત બાકી રહેગી ઉસમે સે મૈયિતને જો જાઈઝ વસિયત કી હો ઉસકો ૧/૩ તક અદા ક્રિયા જાયે, વસિયત કે અદા કરને કે બાદ જો મિલકત બાકી રહેગી ઉસકે કુલ ૮ હિસ્સે ક્રિએ જાએગે.

મહૂમકી મિલકત કી તકસીમ સે પહેલે જો હક અદા કરના હે ઉન હકકો કો અદા કરને કે બાદ જો મિલકત બાકી હે વો પંચાસી હજાર રૂપિયા હે, તો ઉસ સૂરતમે મહૂમા કે દો લળકોમે સે હર લળકે કો ૧૮૮૮૮.૮૮નયા પૈસા મિલેગે ઓર હર લળકિકો ૮૪૪૪.૪૪ પૈસા મિલેગે ઓર એક નયા પૈસા સબ વારિષો કી ઈજાઝત લે કર બચ્ચો કો સદકા કર દિયા જાએ. ફકત વલ્લાહુ અઅલમ.

સવાલ:- ૩૩૧/૪૨

વિષય : સ્થાયી મિલકતના ભાગ બાબત

હું તેમજ મારા મોટા ભાઈ આમ બે ભાઈઓ છે, મારા વાલિદ સાહેબ લગભગ ૪૦ વર્ષથી અવસાન પામ્યા છે, મારા વાલિદા હયાત છે.

અમે બે ભાઈઓ અને ત્રણ બહેનો અને વાલિદા હાલમાં છે. મારી ત્રણ બહેનો ઘર બહારની છે અમારે ૧૮ વિંઘા અને ૫ ગુંઠા તથા બીડ ૨૨ ગુંઠા છે, તથા રહેવા માટે એક મકાન નીચેના ભાગે છે, ભાઈ - બહેનો તથા વાલિદાનો ભાગ કેટલો આવે ? તે જણાવશો.

જવાબ:- ૩૩૧/૪૨ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

મહૂમની મિલકતમાંથી સર્વ પ્રથમ વારસા-વહેંચણી પહેલાના હકો: (જેમકે કફન, દફનનો ખર્ચ, ત્યાર બાદ જે મિલકત બાકી રહેશે તેમાંથી મહૂમના કર્ઝની અદાયગી કુલ માલમાંથી અને જો મહૂમે કોઈ જાઈઝ વસિયત કરી હોય તો મહૂમની બાકી મિલકતના ત્રીજા ભાગમાંથી) અદા કર્યા પછી મહૂમની મિલકતના કુલ ૮ ભાગ કરી મહૂમની વિધવાને ૧ ભાગ દરેક બહેનને ૧-૧ ભાગ અને તમો બન્નેવ ભાઈને ૨-૨ ભાગ મળશે. ફકત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

સવાલ:- ૩૩૨/૪૩

ત્રણ ભાઈઓ હતા, જેમાં ત્રણ ભાઈઓની વયમાં તેના મિલકતની વહેંચણી થઈ ગઈ હતી, હવે ત્રણ ભાઈઓમાંથી એક ભાઈ મરણ પામ્યો તેના વારસદારોમાં નરીના ઔલાદ અને બે ભાઈઓ છે ભાઈઓનો પોતાના ભાઈની મિલકતમાં ભાગ લાગશે કે નહીં ?

જવાબ:- ૩૩૨/૪૩ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

મહૂમની નર જાતી ઔલાદ હયાત છે જેથી મહૂમના ભાઈઓનો ભાગ લાગશે નહીં. ફકત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

સવાલ:- ૩૩૩/૪૪

અમો ચાર ભાઈ બે બહેનો છે વાલિદની મિલકતમાંથી ભાઈનો કેટલો ભાગ અને બહેનનો કેટલો ભાગ આવશે ? (દા.ત. એક મકાન ત્રીસ હજારમાં વેચાયુ તો બહેનને કેટલા પૈસા આપવા)

જવાબ:- ૩૩૩/૪૪ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

મૈયિતના ઈન્તિકાલ બાદ મહૂમની મિલકતમાંથી સર્વ પ્રથમ વારસા-વહેંચણી પહેલાના હકો: (જેમકે કફન, દફનનો ખર્ચ, ત્યાર બાદ જે મિલકત બાકી રહેશે તેમાંથી મહૂમના કર્ઝની અદાયગી કુલ માલમાંથી અને જો મહૂમે કોઈ જાઈઝ વસિયત કરી હોય તો મહૂમની બાકી મિલકતના ત્રીજા ભાગમાંથી) અદા કર્યા પછી મહૂમની મિલકતના કુલ ૧૦ ભાગ કરવામાં આવશે, જેમાંથી દરેક ભાઈને ૨-૨ અને બહેનને ૧-૧ ભાગ આપવામાં આવશે. (દા.ત. ૩૦૦૦૦ હજારમાં દરેક ભાઈને ૬-૬ હજાર અને દરેક બહેનને ૩-૩ હજાર આપવામાં આવશે. ફકત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

સવાલ:- ૩૩૪/૪૫

વિષય:- સ્થાયી મિલકતના હક બાબત.

મારા મોટા બા "હાજી અહમદ મૂસા લાંબા"ને બે ઓરતો છે એક હજીયાણી ફાતિમાબેન અને હજીયાણી હૂરી બહેન પહેલી ઔરતને ત્રણ દિકરાઓ છે, એમની પહેલી ઔરતનો આજથી લગભગ સાત આઠ વર્ષ પહેલા ઈન્તિકાલ થયો ત્યાર પછી મારા મોટા બા હાજી અહમદ મૂસા

લાંબાનો ઈન્તિકાલ થયો અને છેલ્લે એમની બીજી ઓરતનો તા. ૧૫/૬/૮૮ ના રોજ ઈન્તિકાલ થયો એમની બીજી ઓરતને એક પણ સંતાન નથી.

હાજી અહમદ મૂસા પાસે લગભગ ૧૬ વિંઘા જમીન છે અને અમે જે રહીએ છીએ તે મકાનના ઉપરના હિસ્સાનું મકાન એમનું છે.

મહૂમ હાજી અહમદ મૂસાના સગા ભાઈ મહૂમ ઈસ્માઈલ મૂસા લાંબાના બે દિકરાઓ છે તો ઉપરોક્ત મિલકતનો કેટલો હક કોનો ? શઈ હુકમ જણાવશો.

મહૂમના મકાનમાં વાસણ કુસણ, ફર્નિચર વગેરે પણ છે તો તે કોને મળે ? એમાં પણ શઈ હુકમ શું છે.

જવાબ:— ૩૩૪/૪૫ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

મહૂમની મિલકતમાંથી સર્વ પ્રથમ વારસા-વહેંચણી પહેલાના હકો: (જેમકે કફન, દફનનો ખર્ચ, ત્યાર બાદ જે મિલકત બાકી રહેશે તેમાંથી મહૂમના કર્ઝની અદાયગી કુલ માલમાંથી અને જો મહૂમે કોઈ જાઈઝ વસિયત કરી હોય તો મહૂમની બાકી મિલકતના ત્રીજા ભાગમાંથી) અદા કર્યા પછી મહૂમની મિલકતના કુલ ૧૪૪ ભાગ કરવામાં આવશે જેમાંથી મહૂમની તે વિધવા હૂરી બેનને જે મહૂમના મરણ વખતે હયાત હતા તેમને ૧૮ ભાગ અને દરેક છોકરીને ૩૨ - ૩૨ ભાગ અને એમના ભત્રીજાઓને ૧૫-૧૫ ભાગ મળશે.

મહૂમની જે પત્નિની તેમની હયાતીમાં વફાત થઈ તેને મહૂમની મિલકતમાંથી ભાગ મળશે નહીં, હાં ! તેણીની મહેર અદા કરવામાં ન આવી હોય તો અથવા તેણીએ તેની રાજી ખુશીથી માફ ન કરી હોય તો તે મહૂમના સિરે કરજ લેખાશે તે મહૂમની રકમ મહૂમના વારસદારોને આપવામાં આવશે.

જમીન, ઘર અને બીજો જે કઈ સામાન ફર્નિચર, વાસણ, ખાટલા, ગોદળા દરેક વસ્તુની મહૂમના વારસદારોમાં વહેંચણી કરવામાં આવશે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

સવાલ:— ૩૩૫/૪૬

મારા નાના ભાઈ નામે ઈબ્રાહીમ ઈસ્માઈલ પટેલ કરમાડ તા.જી.

ભરૂચ જેઓ અંકલેશ્વર ખાતે જંતુનાશક દવા બનાવતી ફેક્ટરીમાં કામ કરતા હતા તો તેઓ આકસ્મિક રીતે ઝેરી દવાની અસર હેઠળ આવી જવાથી મૃત્યુ પામ્યા છે. એમના વારસદારોમાં નીચે જણાવેલ રિશ્તેદારો છે.

(૧) મહૂમની ઓરત (નિસંતાન) (૨) મહૂમના વાલિદા (૩) મહૂમની બે બહેનો (૪) મહૂમના ત્રણ ભાઈઓ.

તો મહૂમની મિલકતમાંથી ઉપરોક્ત વારસદારોને શરીઅતના કાનૂન મુજબ દરેકને કેટલો ભાગ મળશે. તે લખી જણાવવા આપ સાહબને નમ્ર ગુજારિશ છે.

(૨) વળી મહૂમ ફેક્ટરીમાં અકસ્માતથી મૃત્યુ પામ્યા હોય ફેક્ટરી એક્ટની જોગવાય પ્રમાણે મહૂમના કલેઈમની રકમ પણ ફેક્ટરી તરફથી મળશે તો એ રકમમાં પણ ઉપરોક્ત વારસદારોમાંથી દરેકને કેટ કેટલો હિસ્સો મળશે તે પણ જણાવવા નમ્ર ગુજારીશ છે.

જવાબ:— ૩૩૫/૪૬ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

આપના મહૂમ નાનાભાઈની મિલકતમાંથી સર્વ પ્રથમ વારસા-વહેંચણી પહેલાના હકો: (જેમકે કફન, દફનનો ખર્ચ, ત્યાર બાદ જે મિલકત બાકી રહેશે તેમાંથી મહૂમના કર્ઝની અદાયગી કુલ માલમાંથી અને જો મહૂમે કોઈ જાઈઝ વસિયત કરી હોય તો મહૂમની બાકી મિલકતના ત્રીજા ભાગમાંથી) અદા કર્યા પછી મહૂમની મિલકતના કુલ ૮૬ ભાગ કરી મહૂમની વિધવાને મહર ઉપરાંત જો તે મળી ગઈ ન હોય અથવા વિધવાએ રાજી ખુશીથી માફ ન કરી હોય તો તે આપ્યા બાદ ૨૪ ભાગ મહૂમના વાલિદાને ૧૬ ભાગ અને દરેક બહેનને ૭-૭ ભાગ અને દરેક ભાઈને ૧૪-૧૪ ભાગ આપવામાં આવે.

(૨) મહૂમના કલેઈમની રકમ મળે તેના પણ ઉપર જણાવ્યા મુજબ ૮૬ ભાગ કરી દરેક વારસદારોને ઉપર જણાવ્યા મુજબ વહેંચણી કરવામાં આવે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

સવાલ:— ૩૩૬/૪૭

ઝૈદ કે ઈન્તિકાલ કે બાદ વુરુષા મે એક બીવી સાત લળકિયા ઓર ત્રીન લળકે ઓર ઉસકે દો સાલ બાદ એક લળકે કા ઈન્તિકાલ હો ગયા, ઓર

ઉસકે વૂરસા મે એક બીવી એક લળકિ ઓર એક લળકા મૌજૂદ હે, બચનલ વૂરસા તકસીમે તરકા કા તરીકા કયા હોગા ?

જવાબ:— ૩૩૬/૪૭ **حامدًا ومصليًا ومسلما - هو الموفق للصواب**

મહૂમ જૈદની મિલકતમાંથી સર્વ પ્રથમ વારસા—વહેંચણી પહેલાના હકો: (જેમકે કફન, દફનનો ખર્ચ, ત્યાર બાદ જે મિલકત બાકી રહેશે તેમાંથી મહૂમના કર્જની અદાયગી કુલ માલમાંથી અને જો મહૂમે કોઈ જાઈઝ વસિયત કરી હોય તો મહૂમની બાકી મિલકતના ત્રીજા ભાગમાંથી) અદા કર્યા પછી મહૂમની મિલકતના કુલ ૧૨૪૮ ભાગ કરવામાં આવશે, જેમાંથી મહૂમ જૈદની વિધવાને ૧૫૬ ભાગ અને મહૂમ જૈદની દરેક દિકરીને ૮૪—૮૪ ભાગ તથા મહૂમ જૈદના બન્ને દિકરાને ૧૬૮—૧૬૮ ભાગ અને મહૂમ દિકરાની વિધવાને ૨૧ ભાગ મહૂમના પોત્રાને ૮૮ ભાગ અને મહૂમની પોત્રીને ૪૮ ભાગ મળશે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

સવાલ:— ૩૩૭/૪૮

મારા દાદા મહૂમ મુહમ્મદના બે છોકરાઓ એકનું નામ આદમ મુહમ્મદ બીજાનું નામ ઉમરજી મુહમ્મદ છે. આદમ મુહમ્મદને એક છોકરો અને બે છોકરીઓ છે છોકરાનું નામ અબ્દુલ્લાહ આદમ છોરીઓના નામ (૧) ફાતિમા આદમ (૨) એમણ આદમ. ઉમરજી મુહમ્મદની બે છોકરીઓ (૧) મહૂમ બીબી ઉમરજી (૨) મહૂમ આયશા ઉમરજી.

મારા દાદા મહૂમ મુહમ્મદની હયાતીમાં મારા વાલિદ આદમનો ઈન્તિકાલ થયો જે વખતે મારૂ બચપન હતું ત્યાર બાદ હું મારા મહૂમ કાકા ઉમરજી મુહમ્મદ પાસે રહ્યો તે વખતે મહૂમ મુહમ્મદની મિલકતની વહેંચણી થઈ ન હતી પરંતુ મારા કાકા મહૂમ ઉમરજી મુહમ્મદે મારૂ નામ પણ મિલકતમાં ચઢાવી આપ્યું જે હાલમાં પણ છે મહૂમ ઉમરજીની હયાતી સુધી મિલકત વિષે કોઈ પણ જાતનો લડાઈનો વિષય નથી થયો ત્યાર બાદ મારા કાકા ઉમરજીની હયાતીમાં બન્ને છોકરીઓ (બીબી અને આયશા)નો ઈન્તિકાલ થયો ત્યાર બાદ ૧૦ થી ૧૫ વર્ષ પછી મારા કાકા ઉમરજીનો ઈન્તિકાલ થયો. મારા મહૂમ ઉમરજી કાકા એ એમની પાછળ પોતાની વિધવા બાઈ ફાતિમા અને ભત્રીજા અબ્દુલ્લાહ આદમ અને નવાસાઓ

છોડેલા છે મારા કાકા મહૂમ ઉમરજીની મિલકતમાંથી વિધવા બાઈ ભત્રીજા અને નવાસાનો કેટલો હક છે એમની મિલકતની વિગત આ પ્રમાણે છે મારા કાકા મહૂમ ઉમરજીએ પોતાની હયાતીમાં રાજી ખુશીથી સાત વિંધા અલ્લાહના રસ્તામાં આપ્યા ત્યાર બાદ ૪૫ વિંધા જમીન હાલમાં છે અને બે મકાનો અને એક ખાલી પ્લોટ છે એમાંથી એક મકાનની કીમત આસરે ૮૦ હજાર છે અને બીજા મકાનની કીમત આશરે ૭૦ હજાર છે અને ખાલી પ્લોટની કીમત આશરે ૨૦ હજાર છે આ બધી મિલકત શરીઅતના કાનૂન પ્રમાણે દરેક હકદાર વારિષને કેટલા વિંધા મળે એની વિગત અને મકાનોની વિગત જણાવી આપશો. ત્યારબાદ શરીઅતના કાનૂનના હિસાબે હકદાર ના હોય તો પણ કોર્ટથી લડીને લેવાની કોશિસ કરી મિલકત લેવી ? એનો કુર્આન અને હદીસમાં શું અઝાબ છે એ બાબત ઉપર થોડી રોશની આપશો. ફક્ત વસ્સલામ.

જવાબ:— ૩૩૭/૪૮ **حامدًا ومصليًا ومسلما - هو الموفق للصواب**

મહૂમ મુહમ્મદની મિલકતમાંથી સૌ પ્રથમ તેમના કફન દફન તથા કર્જ હોય તો તે અદા કરવામાં આવે ત્યાર બાદ વારસદાર સિવાય બીજી કોઈ વ્યક્તિ માટે વસિયત કરી હોય તો ૧/૩ ભાગ તેને વસિયતમાં આપવામાં આવે ત્યાર બાદ મહૂમ મુહમ્મદના વારસદારોમાં ફક્ત ઉમરજી મુહમ્મદને તેમના વારસામાંથી સઘળો હિસ્સો મળશે મહૂમ આદમ મુહમ્મદ તથા તેમના છોકરા છોકરીઓને કાંઈ પણ મળશે નહીં ત્યાર બાદ મહૂમ ઉમરજીની મિલકતમાંથી કફન દફન કર્જ જાઈઝ વસિયત બાદ કુલ મિલકતના ચાર હિસ્સા કરવામાં આવે તેમાંથી મહૂમ ઉમરજી ની વિધવાને એક ભાગ અને તેમના ભત્રીજા અબ્દુલ્લાહ આદમને ત્રણ ભાગ આપવામાં આવે મહૂમના નવાસાને કાંઈ પણ મળશે નહીં.

સવાલ:— ૩૩૮/૪૯

હમારા વાલિદ જનાબ સિદ્દીકખાં કેસરખાંનો ઈન્તિકાલ થઈ ગયો છે તેઓ તેમની પાછળ ૩ છોકરાઓ અને ૪ છોકરીઓ મુકી ગયેલ છે.

ઉપરના વારસદારોને તેમની મિલકતમાંથી કેટલો ભાગ મળે તે વિગત વાર જણાવવા મહેરબાની કરશો.

નોટ : અમારી વાલિદાનો પણ ઇન્તિકાલ થઈ ગયેલ છે. તે જાણશો.

જવાબ:— ૩૩૮/૪૯ حامداً ومصليناً ومسلماً. هو الموفق للصواب

મહૂમ સિદીકખાંની મિલકતમાંથી સર્વ પ્રથમ વારસા—વહેંચણી પહેલાના હકો: (જેમકે કફન, દફનનો ખર્ચ, ત્યાર બાદ જે મિલકત બાકી રહેશે તેમાંથી મહૂમના કર્ઝની અદાયગી કુલ માલમાંથી અને જો મહૂમે કોઈ જાઈઝ વસિયત કરી હોય તો મહૂમની બાકી મિલકતના ત્રીજા ભાગમાંથી) અદા કર્યા પછી મહૂમની મિલકતના કુલ ૧૦ ભાગ કરવામાં આવશે. જેમાંથી દરેક છોકરાને ૨-૨ ભાગ અને દરેક છોકરીને ૧-૧ ભાગ મળશે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

સવાલ:— ૩૩૯/૫૦

જમીલ અહમદ બોકડાની વિધવા તથા ઝૈતૂન બીબી યાકૂબ બોકડાની વિધવાની અરજ કે અમારા લગ્ન ૨૦ વર્ષ પહેલા ઉપરોક્ત ઈસ્મો સાથે થયા હતા તે સમયે અમો સૌ હમારા સાસુ—સસરા સાથે રહેતા હતા તે સમયે અમારા સાસુ—સસરા પાસે કાંઈ ધન દોલત ન હતો. અને અમો મેહનત મજૂરી કરી ગુજરાન ચલાવતા હતા.

ત્યાર પછી અમારા પતિઓ (જમીલ—યાકૂબ એ ધંધાની લાઈનમાં હોશિયાર થયા જેથી ગામડામાં એક સરકારી જગ્યા મેળવી ત્યાં જ મકાન બાંધવામાં આવ્યું અને ત્યાં શરૂમાં નાના પાચે ધંધો શરૂ કર્યો ધંધામાં જેમ જેમ સમય વીતતો ગયો તેમાં બરકત થતી ગઈ અને ખુદાએ ધંધામાં બરકત આપી જેમાંથી અમોએ સૌ પ્રથમ અમારા સાસુ—સસરાને સને ૧૯૮૨ માં હજ પઢવા મોકલ્યા હજ પરથી આવ્યા પછી અમારા સાસુ સસરાનું કહેવું હતું કે હવે અમો ગામડામાં રહેવા આવીએ નહી, અને અમારા બે જણનો ચુલા ખર્ચ ગોધરા મોકલી આપ્યો અને ખુદા તમારા ધંધામાં બરકત આપે તેવી દુઆ પણ કરી હતી બંનેવ છોકરાઓ માં—બાપના ફરમાબરદાર હતા અને તેમના માતા—પિતાના કહેવા મુજબ તેમને ચુલા ખર્ચના પૈસા આપતા હતા. ચુલા ખર્ચની સાથે સાથે વધારાના હાથ ખર્ચના ૫૦૦ રૂપિયા પણ મરનાર બંનેવ ભાઈઓ પોતાના પિતાને આપતા હતા. પરંતુ તેમા તેમની સાથે મરનાર યાકૂબે એવી શરત મુકી હતી કે આ ૫૦૦/— રૂપિયામાંથી

૧૦૦/— તમારા હાથ ખર્ચના ગણવાના અને બાકીના ૪૦૦/— ના હિસાબ લેવામાં આવશે તો અમારા સસરાએ તે વાત માન્ય રાખીને એટલે કે હજ પઢીને આવ્યા પછી ચુલા ખર્ચના રૂપિયા ૮૦૦/— વધારાના હાથ ખર્ચ પેટે રૂપિયા ૫૦૦/— દર મહિને નિયમિત તેમના પિતાને આપતા હતા વધુમાં અરજ કે દુકાનની સાથે સાથે ખાતર અને ફળોનો ધંધો બંનેવ ભાઈઓએ પોતાની અકકલ હોશિયારી પોતાની સ્વતંત્ર સત્તાથી કોઈનો સાથ લીધા વગર પોતાની રીતે શરૂ કર્યો હતો અને ખાતર અને ફળોનો ધંધો પોતાની હિંમત અને પોતાના જોખમે શરૂ કર્યો હતો તેમાં તે ભાઈઓ સિવાય ઘરના કોઈની સાથે સહકાર ન હતો. તેમાં ખુદાએ ઘણી જ બરકત આપી અને માં—બાપના કહેવા મુજબ તે બંનેવ ભાઈઓ તે વેપારની આવકમાં નફા અને બરકતમાંની રકમ પોતાની પાસે દુકાન ઉપર રાખતા હતા સદર રકમ આજ થી વર્ષ દોઢ વર્ષ અગાઉ બંનેવ ભાઈઓએ ગામડાની દુકાને થી ખસેડીને તેમની બહેનની ત્યાં અમાનત તરીકે મુકી હતી સદર અમાનતની રકમની ખબર ન હતી.

પાછલા ઓકટોબર માસમાં ગોધરા તેમજ ગુજરાતના રામશીલા રામ મંદિર, બાબરી મસ્જિદ વિવાદના કારણે ગામડાઓનું વાતાવરણ દિવસે દિવસે બગડતું ગયું એક દિવસ એવો આવ્યો કે ૩૦/૧૦/૮૦ ના રોજ સાંજે પાંચ વાગે ગામડાના જનુની લોકો ચડી આવ્યા અને હુમલો કર્યો તેમાં બંનેવ ભાઈઓ એકી સાથે શહીદ થઈ ગયા (ઈદતના બે માસ વીતી ગયા પછી મરનારની બહેને કહ્યું કે મરનાર બંનેવ ભાઈઓની અમાનત મારા ઘરે મુકેલી છે જે ગામડામાંથી વર્ષ દોઢ વર્ષ પહેલા લાવીને મુકી હતી) તેમાં શું છે તે મને પણ ખબર નથી એવું મરનારની બહેન કહેતી હતી મરનાર બંનેવ ભાઈઓ સિવાય બીજું કોઈ જાણતું ન હતું કે તે અમાનતમાં શું છે ? તેવી મહોલ્લાના પેશ ઈમામ સાહબ તેમજ અમો વિધવાના સંબંધીઓની રૂબરૂમાં તે અમાનત કે જે ત્રણ ડબલાઓમાં બંધ હતી તેને ખોલવામાં આવી તો નીચે મુજબ રકમ મળી.

ડબ્બા—૧ માંથી રૂપિયા ૧,૪૦,૧૫૦ રૂપિયા અને ડબ્બા—૨ માંથી ૮૧,૦૦૦ રૂપિયા અને ડબ્બા—૩ માંથી અમુક દાગીના નિકળ્યા હતા.

બેંકની ચોપડીમાંથી બેંક બેલેન્સમાં ગોધરાની બેંકોની ચોપડીઓ ૪૫૦૬૦/- રૂપિયાનિકળયા તે પણ મળી આવેલા છે. આ મિલકત મરનાર યાકૂબના ખાતામાં કમાઈમાંથી છોડી ગયા છે. મરનાર બંનેવ ભાઈઓના વારસદાર નીચે મુજબ છે.

મહૂમ જમીલ અહમદ બોકડાના વારસદારોમાં માં-બાપ, પાંચ બહેનો, પત્નિ, ૨ પુત્રો અને ૭ પુત્રીઓ છે, જ્યારે મહૂમ યાકૂબ બોકડાના વારસદારોમાં પણ માં-બાપ, પાંચ બહેનો, પત્નિ, ૬ છોકરીઓ અને એક દત્તક પુત્ર છે.

મરનારાઓની મિલકત આ મુજબ છે.

ચાર મકાન પૈકી ૨ મકાન મરનાર બંનેવ ભાઈઓના નામે છે જ્યારે બીજા બે મકાનમાં મરનાર બંનેવ ભાઈઓ તેમજ તેમનો એક બંનેવી ભાગીદાર છે ઉપરોક્ત સઘળી હકીકત ધ્યાનમાં લઈ ઉપર દર્શાવેલી મિલકતમાંથી ઉપર જણાવેલ તેમના વારસદારોને શરીઅતના નિયમ મુજબ કેટલો કેટલો ભાગ લાગે છે તે લખી આપવા હાર્દિક અરજ છે.

નોટ:- ઉપરોક્ત સઘળી હકીકત ધ્યાનમાં લઈ (૧) શરીઅતની રૂએ આ મિલકત કોની ગણાશે ? (૨) સદર મિલકત મરનાર બંનેવ ભાઈઓની ગણાશે કે તેમના માં-બાપ ની ? (૩) મરનારની મિલકતમાં તેમના વારસદારોને કેટલા ભાગ મળશે ? (૪) વધુમાં અરજ કે મરનાર યાકૂબ સાત વર્ષ તેમની મોટી બહેનને ત્યાં દુકાન ઉપર કામ કરવા ગયા હતા અને ત્યાં વેપાર ધંધામાં હોશિયાર થઈ સને. ૧૯૬૯ માં પાછા પોતાની દુકાને આવી ગયા હતા, એ પછી બંનેવ ભાઈઓએ ભેગા મળી ખાતર તથા ફળોનો ધંધો શરૂ કર્યો હતો, જેના માટે નાના ગામડાઓ તેમજ અજમેર રાજસ્થાનના બીજા શહેરોમાં તેમજ ઉત્તર પ્રદેશ સુધી જતા હતા. તેમજ રાત દિવસ ઠંડી, ગરમી, વરસાદ વિગેરેની પરવા કર્યા વગર બંનેવ ભાઈઓ સખત મહેનત કરતા હતા તો મહેનતથી ઉપરોક્ત રકમ ભેગી કરી હતી તે રકમમાં બંનેવ ભાઈઓની જ મહેનત હતી તો આ બધી જ વિગત ધ્યાનમાં લેશો ધ્યાનમાં લઈ શરીઅતની રૂએ વારસદારોને કેટલો કેટલો ભાગ લાગે છે ? તે વિગત લખી જણાવશો.

જવાબ:- ૩૩૯/૫૦ حامداً و مصلياً و مسلماً - هو الموفق للصواب

જમીલ અહમદ + યાકૂબ બંનેવ ભાઈઓ પોતાની જાત મહેનત અને હોશિયારી તથા આવડત વડે જે કાંઈ માલ મિલકત ભેગી કરી છે તે તેમની પોતાની ગણાશે એમના માં-બાપની મિલકત નહી ગણાશે, જેથી એમની મિલકતમાં છે એમના જે શઈ વારસદારો હશે તેમને ભાગ મળશે એટલે કે તેમની વિધવાઓ અને ઔલાદને પણ ભાગ મળશે.

મહૂમ જમીલ અહમદના ભાગે આવતી મિલકતમાંથી સર્વ પ્રથમ વારસા-વહેંચણી પહેલાના હકો: (જેમકે કફન, દફનનો ખર્ચ, ત્યાર બાદ જે મિલકત બાકી રહેશે તેમાંથી મહૂમના કર્જની અદાયગી કુલ માલમાંથી અને જો મહૂમે કોઈ જાઈઝ વસિયત કરી હોય તો મહૂમની બાકી મિલકતના ત્રીજા ભાગમાંથી) અદા કર્યા પછી મહૂમની મિલકતના કુલ ૨૬૪ ભાગ કરવામાં આવશે જેમાંથી મહૂમની વિધવાને ૩૩ ભાગ અને મહૂમની માં ને ૪૪ ભાગ અને મહૂમના પિતાને ૪૪ ભાગ અને દરેક છોકરાને ૨૬-૨૬ ભાગ અને દરેક છોકરીને ૧૩-૧૩ ભાગ મળશે.

મહૂમ યાકૂબની મિલકતમાંથી સર્વ પ્રથમ વારસા-વહેંચણી પહેલાના હકો: (જેમકે કફન, દફનનો ખર્ચ, ત્યાર બાદ જે મિલકત બાકી રહેશે તેમાંથી મહૂમના કર્જની અદાયગી કુલ માલમાંથી અને જો મહૂમે કોઈ જાઈઝ વસિયત કરી હોય તો મહૂમની બાકી મિલકતના ત્રીજા ભાગમાંથી) અદા કર્યા પછી મહૂમની મિલકતના કુલ ૧૬૨ ભાગ કરવામાં આવશે તેમાંથી મહૂમની વાલિદાને ૨૪ ભાગ, મહૂમની વિધવાને ૧૮ ભાગ, મહૂમના વાલિદને ૨૪ ભાગ, અને મહૂમની છોકરીઓને ૧૬-૧૬ ભાગ આપવામાં આવશે.

યાકૂબ અને જમીલ પોતાની મહેનત અને હોશિયારીથી વસાવેલી મિલકત એ બંનેવ ભાઈ યાકૂબ + જમીલની ગણાશે એ મિલકત એમના બાપની નહી ગણવામાં આવે મરનારની મિલકતમાંથી બહેનો અને પાલક છોકરાને ભાગ મળે નહી. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

સવાલ:- ૩૪૦/૫૧

મારા અબ્બાની હયાતીમાં કુવેત ગયો હતો અને ત્યાંથી દર મહીને હુ

ઘર ખર્ચ માટે અબ્બાને ૧૫૦/- રૂપિયા રવાના કરતો હતો પણ ભાઈ ભાડાની દુકાન લઈને ગોશ્ત વેચતા હતા. પણ જ્યારે એ મિલકત કે જેમાં ગોશ્તની દુકાન હતી તે વેચવા માટે મકાન માલિકે કાઢી ત્યારે એ ભાઈને મકાન માલિકે પુછ્યું કે ભાઈ આ મિલકત તમારે લેવી છે ? તો ભાઈએ કહ્યું કે મારી પાસે તો પૈસા નથી પરંતુ હું મારા ભાઈને જે કુવેતમાં છે એને કાગળ લખું અને એ પૈસા મોકલે તો હું ખરીદી લઈશ, ભાઈનો કાગળ મારી ઉપર આવ્યો કે તુ પૈસા મોકલે તો હું આ મિલકત ખરીદી લઉં તો મે ભાઈ ઉપર રૂપિયા ૫૦૦/- મોકલ્યા અને એ મિલકત મોકાની જગ્યા પર હોવાથી ૨૭૫/- રૂપિયા માં ઉપરનો માટીનો અમલો ખરીદી લીધો અને જમીન સૈય્યદ નાગામિયાંની હતી. અને તે જમીન ૩૦ વર્ષ પછી સૈય્યદ નાગામિયાં પાસેથી મારા પૈસાથી જ ખરીદી છે અને મારા નામનો જ દસ્તાવેજ પણ છે. તો શું આ મિલકતમાં ભાઈઓનો હક્ક લાગશે ?

જવાબ:- ૩૪૦/૫૧ **حامدًا ومصليًا ومسلما - هوالموفق للصواب**

આપના જણાવ્યા પ્રમાણે જ્યારે ઉપરોક્ત જમીન આપના પૈસાથી આપના નામના દસ્તાવેજ સાથે ખરીદવામાં આવી છે તો એ આપની મિલકત ગણાશે. ભાઈઓનો એમા કાંઈ પણ હક્ક લાગશે નહીં. આપની મહેનતથી જે કાંઈ માલ મિલકત ભેગી કરી છે તે આપની જ ગણાશે. ફક્ત વસ્સલામ.

સવાલ:- ૩૪૧/૫૨

એક માણસ પોતાની પાછળ ૪ છોકરા અને ૪ છોકરીઓ વારસદાર તરીકે છોડી ગયો છે તો મૈયિતની મિલકત મજકૂર વારસદારોમાં શરીઅત મુજબ કઈ રીતે વહેંચવી ?

જવાબ:- ૩૪૧/૫૨ **حامدًا ومصليًا ومسلما - هوالموفق للصواب**

મહૂમની મિલકતમાંથી સર્વ પ્રથમ વારસા-વહેંચણી પહેલાના હકો: (જેમકે કફન, દફનનો ખર્ચ, ત્યાર બાદ જે મિલકત બાકી રહેશે તેમાંથી મહૂમના કર્જની અદાયગી કુલ માલમાંથી અને જો મહૂમે કોઈ જાઈઝ વસિયત કરી હોય તો મહૂમની બાકી મિલકતના ત્રીજા ભાગમાંથી) અદા કર્યા પછી મહૂમની મિલકતના કુલ ૧૨ ભાગ કરવામાં આવશે જેમાંથી દરેક

છોકરાને ૨-૨ ભાગ અને છોકરીને ૧-૧ ભાગ આપવામાં આવશે.

સવાલ:- ૩૪૨/૫૩

એક માણસ પોતાની હયાતીમાં પોતાની મિલકત પોતાના વારસદારોને વહેંચવા માંગે છે વારસદારોમાં સાત છોકરા અને એક છોકરી છે તો શરીઅત મુજબ દરેકને કેટલો હિસ્સો મળશે ?

જવાબ:- ૩૪૨/૫૩ **حامدًا ومصليًا ومسلما - هوالموفق للصواب**

માણસના મરણ પછી વિરાસતના હક્કો લાગુ પડશે પરંતુ કોઈ માણસ પોતાની હયાતીમાં (લડાઈ ઝઘડાને ખતમ કરવા માટે) પોતાનો વારસદારોને આપવા માંગતો હોય તો બધા (છોકરા-છોકરી)ને સરખા ભાગે આપે, એ જ યોગ્ય છે અને જો પોતાના મરણ પછી વહેંચણી કરવાની હોય ત્યારે મહૂમની મિલકતમાંથી સર્વ પ્રથમ વારસા-વહેંચણી પહેલાના હકો: (જેમકે કફન, દફનનો ખર્ચ, ત્યાર બાદ જે મિલકત બાકી રહેશે તેમાંથી મહૂમના કર્જની અદાયગી કુલ માલમાંથી અને જો મહૂમે કોઈ જાઈઝ વસિયત કરી હોય તો મહૂમની બાકી મિલકતના ત્રીજા ભાગમાંથી) અદા કર્યા પછી મહૂમની મિલકતના કુલ ૧૫ ભાગ કરવામાં આવે અને દરેક છોકરાને ૨-૨ ભાગ અને છોકરીને ૧ ભાગ મળશે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

સવાલ:- ૩૪૩/૫૪

ગોધરા તાલુકાના કડાદરા ગામે સને ૧૯૯૦ ના ઓકટોબર મહિનામાં એક બનાવ બન્યો હતો તેની વિગત આ પ્રમાણે છે.

કડાદરા ગામે હાજી સુલેમાન ઈબ્રાહીમ બોકડા રહેતા હતા ત્યાં તેમની ખેતી તેમજ કરિયાણાની દુકાન મોટા પાયે હતી સદર ખેતી અને દુકાનનું મોટા ભાગનું સંચાલન તેમનો મોટો પુત્ર નામ મુહમ્મદ હનીફ કરતો હતો સદર દુકાનનું લાયસન્સ શેખ મુહમ્મદ હનીફ બોકડા એન્ડ બ્રધર્સના નામે રજીસ્ટર થયેલું હતું.

સદર ગામમાં હાજી સુલેમાન બોકડાની જમીનનો અમુક ભાગ સરકારી ધારા ધોરણ પ્રમાણે નહેરમાં કપાઈ ગઈ હતી તે જમીનના બદલામાં સરકાર શ્રી એ તેમને બીજી જમીન ફાળવી હતી સદર જમીનની

ફાળવણી થતા તે ગામના લોકોમાં અસંતોષની લાગણી જાગી એ હાજી સુલેમાન ઈબ્રાહીમ બોકડા સાથે તે ગામના લોકોએ વેર વારયુ ત્યાર પછી અંદરો-અંદર ઝઘડો થયો હાજી સુલેમાન ઈબ્રાહીમ બોકડાને માર્યા અને દવાખાને દાખલ કર્યા ગામના લોકો વિરૂધ્ધ ફરિયાદ કરી અને તેઓને જેલમાં પુર્યા આ બનાવથી વેરવૃત્તિમાં વધારો થયો પાછળથી સમાધાન થયું સદર બનાવથી ગામડાના લોકોના મન મેલા હતા.

ઓક્ટોબર ૧૯૮૦ માં હાજી સુલેમાન ઈબ્રાહીમ બોકડા તેમના ત્રણ પુત્રો નામે (૧) મુહમ્મદ હનીફ (૨) કાસમ (૩) અબ્દુલ રઝઝાક. કડોદરા ગામે હતા તે દર્મિયાન દેશના ઘણાં ખરા ભાગોમાં કોમી હુલ્લડોના પડઘા કડોદરા ગામે પણ પડયા, ગામના લોકો સાથે અગાઉ જે વેર હતુ (જેની હકીકત ઉપર દર્શાવી છે) તેનો બદલો લેવા માટે હાજી સુલેમાન ઈબ્રાહીમ બોકડા તેમજ તેમના ત્રણ પુત્રો સામે ગામડાના લોકોને મોકો મળ્યો અને તેમને ઘેરામાં લીધા આ પરિસ્થિતિ જોઈને હાજી સુલેમાન ઈબ્રાહીમ બોકડા અને તેમના ત્રણ પુત્રો જાન બચાવવા માટે ભાગી છુટયા, પરંતુ હુમલાખોરોનું મોટું ટોળું તેમની પાછળ હતુ જેથી પોતાનો જીવ બચાવવા માટે ભાગતા ભાગતા તેઓ એક મકાનમાં ઘુસી ગયા હુમલાખોરોએ એ સદર મકાનને ઘેરી લીધું, હાજી સુલેમાન ઈબ્રાહીમ બોકડા પોતાના અને પોતાના ત્રણ પુત્રોના સ્વબચાવ માટે બંદુકમાંથી હવામાં ધડાકા કર્યા પરંતુ કોઈ મેળ પડયો નહી, છેવટે હુમલાખોરોએ એ મકાનને આગ ચાંપી નાછુટકે આગથી બચવા માટે બાપ દિકરા ઘરમાંથી બહાર નિકળવા લાગ્યા, જેમ જેમ બાપ દિકરા મકાનમાંથી બહાર નિકળતા ગયા તેમ તેમ તેમનો પીછો કરી ગામડાના લોકોએ તેમના ઉપર હુમલો કર્યો અને એ બાપ અને ત્રણ દિકરાઓને મારી નાખ્યા.

લોક મુખે એક વાત ચર્ચાય છે કે છોકરાઓના પિતા હાજી સુલેમાન ઈબ્રાહીમ ઉપર અસલ હુમલો કરવામાં આવ્યો હતો અને તેમને શહીદ કરવામાં આવ્યા હતા, કારણ કે હુમલાખોરોનો અસલ વેરીવૃત્ત તેમની સાથે હતો અને તેઓમાં બદલાની ભાવના પણ હતી પરંતુ જો એકલા સુલેમાન હાજી બોકડાને મારી નાખે અને તેમના ત્રણ પુત્રોને જતા કરે તો કાનૂની રીતે

તેઓ પુરાવા બને અને હુમલાખોરોને સજા થાય, એ સંજોગોને ધ્યાનમાં રાખીને પુરાવા નષ્ટ કરવા માટે હાજી સુલેમાન બોકડાના ત્રણ છોકરાને પણ શહીદ કરી દેવામાં આવ્યા; આમ પિતાના કુસૂરના કારણે પુત્રોએ પણ જાન ગુમાવી એ એક સત્ય હકીકત છે.

સદર ત્રણ છોકરાઓ નામે મુહમ્મદ હનીફ કે જે પરણિત હતા તેને એક બેવા ઓરત એક છોકરો અને બે છોકરીઓને વારસદાર તરીકે છોડયા છે.

મુહમ્મદ હનીફના શહીદ થયા પછીથી આજ દિન સુધી તેમની બેવા ઓરત અને ત્રણ માસૂમ કુમળી વયના બાળકો તેમના નાના (મોટા બાવા) ને ત્યાં કરૂણ જંદગી ગુજારે છે. મરનાર હાજી સુલેમાન ઈબ્રાહીમ બોકડા કે જેઓ લાખ્ખો રૂપિયાની માલ મિલકત અને રોકડ રકમ મુકીને ગુજરી ગયા અને સદર મિલકત તેમના હયાત વારસદારોના હાથમાં છે અને તેઓ તેનો ઉપયોગ કરે છે.

તેમના હયાત વારસદારોમાં એક ઓરત ચાર છોકરા અને ત્રણ છોકરીઓ અને મરનાર મુહમ્મદ હનીફની બેવા ઓરત અને તેમની માસૂમ ઓલાદમાં અને બે છોકરીઓ છે.

મરનાર મુહમ્મદ હનીફ હા.સુલેમાન બોકડાના છોકરા તેમજ તેમના પિતાની વેપારી પેઢીના એક ભાગીદાર પણ હતા વેપાર ધંધાની પેઢી તેમને ગર્વમેન્ટના લાયસન્સ શેખ મુહમ્મદ હનીફ એન્ડ બ્રધર્સના નામની હતી, પરંતુ બાપ દિકરા વચ્ચે તેમજ સદર પેઢી વચ્ચે અને ઘરના અન્ય ભાગીદારો વચ્ચે કોનો કેટલો ભાગ નક્કી કરવામાં આવ્યો હતો ? તે હમો જાણતા નથી; સદર હકીકતની જાણ મરૂમ સુલેમાન હાજી ઈબ્રાહીમ બોકડાના હયાત વારસદારોને હશે.

ઉપરની આખી વિગત ધ્યાનમાં રાખી નીચેના સવાલોના જવાબ આપવા અરજ છે.

(૧) મરૂમ હાજી સુલેમાન ઈબ્રાહીમ બોકડાના વારસદારો અને ભાગીદાર.

મરૂમ મુહમ્મદ હનીફ કે જેઓ સુલેમાન હાજીના પુત્ર અને પેઢીના ભાગીદાર તેમના વારસદારો ઓરત ૧, પુત્ર ૧ અને પુત્રીઓ ૨, ઓરત ૧,

પુત્ર ૪, પુત્રી ૩.

મર્હૂમ સુલેમાન ઈબ્રાહીમ બોકડાની મિલકતના કેટલા ભાગ થશે ? અને ઉપર દર્શાવેલ વારસદારોને કેટલો ભાગ મળશે ?

(૨) મર્હૂમ મુહમ્મદ હનીફના વારસદારોના ભરણપોષણની ચુકતે જવાબદારી કોના ઉપર ? મર્હૂમ મુહમ્મદ હનીફના ભાઈઓ તેમજ મા હયાત છે અને લાખ્ખો રૂપિયાની મિલકત કે જે હાજી સુલેમાન બોકડાએ છોડી છે તે તેમની પાસે છે.

જવાબ:—૩૪૩/૫૪ حامدًا ومصليًا ومسلما - هو الموفق للصواب

મર્હૂમ હાજી સુલેમાન ઈબ્રાહીમ બોકડાના હયાત શર્ઈ વારસદારો સવાલમાં બતાવવામાં આવે છે એના વગર બીજા કોઈ ના હોય, અને જે કારણોના લઈને વિરાસતથી મહરૂમ કરી દેવામાં આવે છે, તેમાંથી કોઈ સબબ ન હોય તો મર્હૂમની મિલકતમાંથી સર્વ પ્રથમ વારસા—વહેંચણી પહેલાના હકો: (જેમકે કફન, દફનનો ખર્ચ, ત્યારબાદ જે મિલકત બાકી રહેશે તેમાંથી મર્હૂમના કર્ઝની અદાયગી કુલ માલમાંથી અને જો મર્હૂમે કોઈ જાઈઝ વસિયત કરી હોય તો મર્હૂમની બાકી મિલકતના ત્રીજા ભાગમાંથી) અદા કર્યા પછી મર્હૂમની જે મિલકત બાકી રહે તે મિલકતના કુલ ૮૮ ભાગ કરવામાં આવશે. જેમાં મર્હૂમની વિધવાને ૧૧ ભાગ દરેક છોકરીને ૭—૭ ભાગ અને દરેક છોકરાને ૧૪—૧૪ ભાગ મળશે.

મર્હૂમ મુહમ્મદ હનીફના ભાગે એમના મર્હૂમ બાપની મિલકતમાંથી જે ભાગ મળશે તેમાંથી મર્હૂમની મિલકતમાંથી સર્વ પ્રથમ વારસા—વહેંચણી પહેલાના હકો: (જેમકે કફન, દફનનો ખર્ચ, ત્યારબાદ જે મિલકત બાકી રહેશે તેમાંથી મર્હૂમના કર્ઝની અદાયગી કુલ માલમાંથી અને જો મર્હૂમે કોઈ જાઈઝ વસિયત કરી હોય તો મર્હૂમની બાકી મિલકતના ત્રીજા ભાગમાંથી) અદા કર્યા પછી મર્હૂમની જે મિલકત બાકી રહે તે મિલકતના કુલ ૩૨ ભાગ કરવામાં આવશે તેમાંથી મર્હૂમની વિધવાને ૪ ભાગ મર્હૂમની દરેક દિકરીને ૭—૭ ભાગ અને છોકરાને ૧૪ ભાગ મળશે.

અને મુહમ્મદ હનીફ નામે જે પેઢી ચાલતી હતી તે પેઢીની બધી આવક અને મિલકતો મર્હૂમ હાજી સુલમાનની ગણાશે, તેમની વારસા—

વહેંચણીમાં તે મિલકતનો પણ સમાવેશ કરી લેવામાં આવશે, સવાલમાં બતાવેલા તમામ વારસદારોને શરીઅત મુજબ હિસ્સો મળશે.

મર્હૂમ હાજી સુલેમાન બોકડાની મિલકતની વહેંચણી ન થાય ત્યાં સુધી તે મિલકતનો કોઈને પણ ઉપયોગ કરવાનો અધિકાર નથી અને બીજા વારસદારોની પરવાનગી વગર તેનો ઉપયોગ કરવો હરામ છે. જો મર્હૂમ હાજી સુલેમાન બોકડાના વારસદારો મર્હૂમ મુહમ્મદ હનીફના વારસદારોને તેમનો શર્ઈ હિસ્સો ન આપતા હોય તો તેમને જે પ્રમાણે શક્તિ હોય તે પ્રમાણે પોતાનો શર્ઈ હકક વસૂલ કરી લે વધારે લેવાનો હકક નથી. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

સવાલ:— ૩૪૪/૫૫

અમે છ ભાઈ, બે બહેનો, વાલિદા કુલ ૮ અને વાલિદ સાહબ ૬૦,૭૮૬ ની મિલકત છોડી અલ્લાહની રહેમતમાં પહોંચી ગયા છે હવે એની વહેંચણી કરવી છે, તો શરીઅતમાં કેવી રીતે વહેંચાશે ? એનો કુર્આન અને હદીસની રોશનીમાં સહીહ જવાબ સાથે દરેકનો હિસ્સો વહેંચી આપો.

જવાબ:—૩૪૪/૫૫ حامدًا ومصليًا ومسلما - هو الموفق للصواب

મર્હૂમની મિલકતમાંથી સર્વ પ્રથમ વારસા—વહેંચણી પહેલાના હકો: (જેમકે કફન, દફનનો ખર્ચ, ત્યાર બાદ જે મિલકત બાકી રહેશે તેમાંથી મર્હૂમના કર્ઝની અદાયગી કુલ માલમાંથી અને જો મર્હૂમે કોઈ જાઈઝ વસિયત કરી હોય તો મર્હૂમની બાકી મિલકતના ત્રીજા ભાગમાંથી) અદા કર્યા પછી મર્હૂમની મિલકતના કુલ ૧૬ ભાગ કરવામાં આવે ૬૦,૭૮૬ રૂપિયામાંથી. તેમની વિધવાને રૂપિયા ૭૫૮૮ અને ૨૪ પૈસા અને છોકરીને ૩૭૮૮ રૂપિયા અને ૧૨ પૈસા અને બીજી છોકરીને પણ છોકરીને ૩૭૮૮ રૂપિયા અને ૧૨ પૈસા તથા છ છોકરાઓ માંથી દરેક છોકરાને ૭૫૮૮ રૂપિયા અને ૨૪ પૈસા મળશે.

આ પ્રમાણે મર્હૂમની મિલકતની વહેંચણી કરવામાં આવે, છેલ્લે ૮ પૈસા વધે છે તે કોઈ ગરીબને આપવામાં આવે.

સવાલ:— ૩૪૫/૫૬

હમારા વાલિદ સાહબ તા. ૧૧/૧/૮૨ ના રોજ ગુજરી ગયા છે.

હમારા વાલિદ સાહેબે પોતાની સ્થાવર મિલકતોમાંથી કેટલોક ભાગ પોતાના મોટા પુત્રને તેમની હયાતીમાં બક્ષિસ આપી હતી તે સિવાયની બાકી રહેલી સ્થાવર મિલકતો માટે મરનારે કોઈ વીલ કે વસિયત કરેલ નથી. હમારા વાલિદના નીચે મુજબના વારસો છે.

(૧) વિધવા પત્નિ (૨) ૪ પુત્રો (૩) ૩ દિકરીઓ. કુલ ૮ સગા હોઈ દરેકને ઈસ્લામી શરીઅત મુજબ મરનારની સ્થાવર મિલકતમાં કેટલો હિસ્સો પ્રાપ્ત થાય તે જણાવવા મહેરબાની કરશો.

જવાબ:—૩૪૫/૫૬ حامداً ومصلياً ومسلماً - هوالموفق للصواب

મર્દૂમની મિલકતમાંથી સર્વ પ્રથમ વારસા-વહેંચણી પહેલાના હકો: (જેમકે કફન, દફનનો ખર્ચ, ત્યાર બાદ જે મિલકત બાકી રહેશે તેમાંથી મર્દૂમના કર્ઝની અદાયગી કુલ માલમાંથી અને જો મર્દૂમે કોઈ જાઈઝ વસિયત કરી હોય તો મર્દૂમની બાકી મિલકતના ત્રીજા ભાગમાંથી) અદા કર્યા પછી મર્દૂમની મિલકતના કુલ ૮૮ ભાગ કરવામાં આવશે. જેમાંથી મર્દૂમની વિધવાને કુલ ૧૧ ભાગ દરેક છોકરાને ૧૪-૧૪ ભાગ અને દરેક છોકરીને ૭-૭ ભાગ મળશે.

સવાલ:—૩૪૬/૫૭

મર્દૂમ બાપની એક મિલકત ૮૧ હજારમાં વેચાય છે તો એમાં સાત ભાઈ એક બહેન અને વાલિદા, આ બધાના ભાગે કેટલી રકમ ભાગે પડતી આવે ? એ ખુલાસાવાર લખી જણાવશો. તો કોણ કેટલું હકદાર છે ? મકાન વેચાયું છે.

જવાબ:—૩૪૬/૫૭ حامداً ومصلياً ومسلماً - هوالموفق للصواب

મર્દૂમની મિલકતમાંથી સર્વ પ્રથમ વારસા-વહેંચણી પહેલાના હકો: (જેમકે કફન, દફનનો ખર્ચ, ત્યાર બાદ જે મિલકત બાકી રહેશે તેમાંથી મર્દૂમના કર્ઝની અદાયગી કુલ માલમાંથી અને જો મર્દૂમે કોઈ જાઈઝ વસિયત કરી હોય તો મર્દૂમની બાકી મિલકતના ત્રીજા ભાગમાંથી) અદા કર્યા પછી મર્દૂમની મિલકતના કુલ ૧૨૦ ભાગ કરવામાં આવે જેમાંથી મર્દૂમની વિધવાને ૧૫ ભાગ અને મર્દૂમની છોકરીને ૭ ભાગ અને દરેક છોકરાને ૧૪-૧૪ ભાગ મળશે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

સવાલ:—૩૪૭/૫૮

મારા ભાઈ ગુલામ મોહિયુદ્દીન અ.કરીમ અલ્લાહ તઆલાની રહમતે પહોંચી ગયા છે. અને બજારની દુકાનમાં તેમજ ફળિયાની જમીન તેમજ મકાનમાં એમનું નામ દાખલ છે. એમના મરણ પછી એક છોકરી તેમજ ઓરત હયાત છે. અને છોકરો નથી તો શરીઅત મુજબ છોકરી તેમજ ઓરતને કેટલો હક હિસ્સો લાગે છે ? તે ખુલાસા વાર જવાબ આપશો. અને એમના મરણ પછી અમે ત્રણ ભાઈ તેમજ એક બહેન હયાત છે તો એમની ખુલ્લી જમીન તેમજ મકાન અને દુકાનમાં હક હિસ્સો લાગે છે કે કેમ તે શરીઅત મુજબ જવાબ આપશો.

આ મિલકત અમારા સહિયારા નામ ઉપર ચાલે છે અને જે દુકાન છે તેમાં માડૂ નામ દાખલ નથી. તે તમારી જાણ ખાતર લખુ છું.

જવાબ:—૩૪૭/૫૮ حامداً ومصلياً ومسلماً - هوالموفق للصواب

વારસા વહેંચણી કરતાં પહેલા જે હકો અદા કરવા વાજિબ છે, જેમકે કફન દફનવિધીનો ખર્ચ તથા તેના માથે દેવુ હોય તથા તેણે કોઈ જાઈઝ વસિયત કરેલ હોય (વસિયત તેની મિલકતના ત્રીજા ભાગમાંથી અદા કરવામાં આવશે.) આ બધા હકો અદા કર્યા પછી મર્દૂમની મિલકતના ૫૬ ભાગ કરવામાં આવશે, જેમાંથી મર્દૂમની પત્નીને ૭ ભાગ, દિકરીને ૨૮ ભાગ, અને ત્રણ ભાઈને ૬-૬ ભાગ મળશે અને બહેનને ૩ ભાગ મળશે. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

સવાલ:—૩૪૮/૫૯

હમારા દાદાનો ઈન્તિકાલ થઈ ગયાને ઘણા વર્ષો થયા, મર્દૂમ દાદા સાહેબના પાછળ તેમના ચાર દિકરા અને ત્રણ દિકરીઓ છે. (જે હમારી ફોઈઓ થાય) મર્દૂમ દાદા સાહેબના ચાર દિકરામાંથી એક દિકરો એટલે કે હમારા વાલિદ સાહેબનો ઈન્તિકાલ થઈ ગયો છે. હમારા વાલિદ સાહેબના હમો ચાર દિકરા બે દિકરીઓ અને હમારી વાલિદા હયાત છે.

મર્દૂમ વાલિદ સાહેબ સાથે હમારા દાદાના ૪ દિકરા ૩ દિકરીઓ છે. તો મીરાસ કઈ રીતે વહેંચણી કરવી ? ફોઈઓનો હિસ્સો લાગુ પડે કે કેમ ? અમો ભત્રીજાઓએ હમારી ફોઈઓને હિસ્સો આપવો કે કેમ ?

હમારા વાલિદ સાહેબના હિસ્સામાંથી મારા વાલિદ સાહેબના ૪ દિકરા ૨ દિકરીઓ અને વાલિદહના હિસ્સે કેટલું આવે ?

સવિસ્તાર મસ્લાનો જવાબ આપવા મહેરબાની કરશોજી.

જવાબ:—૩૪૮/૫૯ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

મૈયિત/ ૧૧/૪૪૦

દિકરો-૧	દિકરો-૨	દિકરો-૩	દિકરો-૪	દિકરી-૧	દિકરી-૨	દિકરી-૩
૨	૨	૨	૨	૧	૧	૧
	૮૦	૮૦	૮૦	૪૦	૪૦	૪૦

મર્હૂમ દિકરો/૮૦/૪૦.....તવાફુક બિન્નિસ્ફ.....૨/૧

પત્ની	દિકરો	દિકરો	દિકરો	દિકરો	૧૦	દિકરી	દિકરી	ભાઈ-૩	બહેનો-૩
૧	૧૪	૧૪	૧૪	૧૪	૭	૭	૭	મ	મ
૧૦					૭૦				

વારસા વહેંચણી પહેલાના હકો: (જેમકે કફન દફનનો ખર્ચ અને કર્ઝની અદાયગી કુલ માલમાંથી અને જો મયિતે જાઈઝ વસિયત કરી હોય તો ૧/૩ માલમાંથી) અદા કર્યા પછી મર્હૂમની મિલકતના કુલ ૪૪૦ ભાગો કરવામાં આવશે જેમાંથી મર્હૂમના જીવિત વારસદારોને નીચે મુજબ ભાગો મળશે :

જીવિત વારસદારો.....૪૪૦.....

દિકરો-૨	દિકરો-૩	દિકરો-૪	દિકરી-૧	દિકરી-૨	દિકરી-૩
૮૦	૮૦	૮૦	૪૦	૪૦	૪૦

મર્હૂમ દિકરા- ૧ના જીવિત વારસદારો

પત્ની	દિકરો-૧	દિકરો-૨	દિકરો-૩	દિકરો-૪	દિકરી-૧	દિકરી-૨
૧૦	૧૪	૧૪	૧૪	૧૪	૭	૭

સવાલ:—૩૪૮/૬૦

એક માણસનો ઈન્તિકાલ થઈ ગયો તેણે પોતાના પાછળ એક પત્ની

ત્રણ છોકરા બે છોકરીઓ છોડી છે તો દરેકના હિસ્સામાં કઈ રીતે વહેંચણી કરવી ?

જવાબ:—૩૪૮/૬૦ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

પોતાના વાલિદની મિલકતમાંથી વારસા વહેંચણી પહેલાના હકો: (જેમકે કફન દફનનો ખર્ચ અને કર્ઝની અદાયગી કુલ માલમાંથી અને જો મયિતે જાઈઝ વસિયત કરી હોય તો ૧/૩ માલમાંથી) અદા કર્યા પછી મર્હૂમની મિલકતના કુલ ૬૪ ભાગ કરવામાં આવશે. જેમાંથી મર્હૂમની વિધવાને (૮) ભાગ અને દરેક છોકરાને ૧૪-૧૪ ભાગ અને દરેક છોકરીને ૭-૭ ભાગ મળશે. ૫૬ ભાગ કરવામાં આવશે, જેમાંથી મર્હૂમની પત્નીને ૭ ભાગ, દિકરીને ૨૮ ભાગ, અને ત્રણ ભાઈને ૬-૬ ભાગ મળશે અને બહેનને ૩ ભાગ મળશે. ૮ અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.

સવાલ:—૩૫૦/૬૧

હમારા દાદાનો ઈન્તિકાલ થઈ ગયાને ઘણા વર્ષો થયા, મર્હૂમ દાદા સાહેબના પાછળ તેમના ચાર દિકરા અને ત્રણ દિકરીઓ છે. (જે હમારી ફોઈઓ થાય) મર્હૂમ દાદા સાહેબના ચાર દિકરામાંથી એક દિકરો એટલે કે હમારા વાલિદ સાહેબનો ઈન્તિકાલ થઈ ગયો છે. હમારા વાલિદ સાહેબના હમો ચાર દિકરા બે દિકરીઓ અને હમારી વાલિદા હયાત છે.

મર્હૂમ વાલિદ સાહેબ સાથે હમારા દાદાના ૪ દિકરા ૩ દિકરીઓ છે. (હમારી ફોઈઓ) તો મીરાસ કઈ રીતે વહેંચણી કરવી ? ફોઈઓનો હિસ્સો લાગુ પડે કે કેમ ? અમો ભત્રીજાઓએ હમારી ફોઈઓને હિસ્સો આપવો કે કેમ ?

હમારા વાલિદ સાહેબના હિસ્સામાંથી મારા વાલિદ સાહેબના ૪ દિકરા ૨ દિકરીઓ અને વાલિદહના હિસ્સે કેટલું આવે ?

સવિસ્તાર મસ્લાનો જવાબ આપવા મહેરબાની કરશોજી.

જવાબ:—૩૫૦/૬૧ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

મૈયિત/ ૧૧/૪૪૦

દિકરો-૧	દિકરો-૨	દિકરો-૩	દિકરો-૪	દિકરી-૧	દિકરી-૨	દિકરી-૩
૨	૨	૨	૨	૧	૧	૧

૮૦ ૮૦ ૮૦ ૪૦ ૪૦ ૪૦

મહૂમ દિકરો/૮૦/૪૦.....તવાફક બિન્નિરફ.....૨/૧

પત્નિ	દિકરો	દિકરો	દિકરો	દિકરો	૧૦	દિકરી	દિકરી	ભાઈ-૩	બહેનો-૩
૧	૧૪	૧૪	૧૪	૧૪	૭	૭	૭	મ	મ
૧૦					૭૦				

વારસા વહેંચણી પહેલાના હકો: (જેમકે કફન દફનનો ખર્ચ અને કર્જની અદાયગી કુલ માલમાંથી અને જો મર્યિતે જાઈઝ વસિયત કરી હોય તો ૧/૩ માલમાંથી) અદા કર્યા પછી મહૂમની મિલકતના કુલ ૪૪૦ ભાગો કરવામાં આવશે જેમાંથી મહૂમના જીવિત વારસદારોને નીચે મુજબ ભાગો મળશે :

જીવિત વારસદારો.....૪૪૦.....

દિકરો-૨	દિકરો-૩	દિકરો-૪	દિકરી-૧	દિકરી-૨	દિકરી-૩
૮૦	૮૦	૮૦	૪૦	૪૦	૪૦

મહૂમ દિકરા- ૧ના જીવિત વારસદારો

પત્નિ	દિકરો-૧	દિકરો-૨	દિકરો-૩	દિકરો-૪	દિકરી-૧	દિકરી-૨
૧૦	૧૪	૧૪	૧૪	૧૪	૭	૭

સવાલ:-૩૫૧/૬૨

એક માણસનો ઈન્તિકાલ થઈ ગયો તેણે પોતાના પાછળ એક પત્નિ ત્રણ છોકરા બે છોકરીઓ છોડી છે તો દરેકના હિસ્સામાં કઈ રીતે વહેંચણી કરવી ?

જવાબ:-૩૫૧/૬૨ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

પોતાના વાલિદની મિલકતમાંથી વારસા વહેંચણી પહેલાના હકો: (જેમકે કફન દફનનો ખર્ચ અને કર્જની અદાયગી કુલ માલમાંથી અને જો મર્યિતે જાઈઝ વસિયત કરી હોય તો ૧/૩ માલમાંથી) અદા કર્યા પછી

મહૂમની મિલકતના કુલ ૬૪ ભાગ કરવામાં આવશે. જેમાંથી મહૂમની વિધવાને (૮) ભાગ અને દરેક છોકરાને ૧૪-૧૪ ભાગ અને દરેક છોકરીને ૭-૭ ભાગ મળશે.

સવાલ:- ૩૫૨/૬૩

એક ભાઈનો ઈન્તિકાલ થયો, તેના વારસદારોમાં એક છોકરો અને છોકરાની છોકરી છે તો છોકરાને કેટલો ભાગ મળશે ? અને છોકરાની છોકરીને કેટલો ભાગ મળશે ?

જવાબ:-૩૫૨/૬૩ حامداً ومصلياً ومسلماً - هو الموفق للصواب

સવાલમાં બતાવવામાં આવેલ મહૂમના સહીહ વારસદારો છે તો મહૂમના કફન, દફન વિધીનો ખર્ચ તથા મહૂમના માથા પર કર્જ હોય તો તે અદા કર્યા પછી મહૂમે કોઈ જાઈઝ વસિયત કરી હોય તો ૧/૩ માલમાંથી અદા કર્યા પછી બાકીનો માલ મહૂમના છોકરાને મળશે, અને મહૂમની પોત્રી એટલે કે મહૂમના છોકરાની છોકરીને કંઈ મળશે નહીં. ફક્ત અલ્લાહ તઆલા વધુ જાણનાર છે.